

ISSN 2181-1709 (P)
ISSN 2181-1717 (E)

2024/№11

**ТА'ЛИМ ВА
INNOVATION
TADQIQOTLAR**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

№ 11/2024
NOYABR

Muassis:

Buxoro davlat universiteti
 Fan va ta'lim MChJ

Bosh muharrir: Ma'murov Bahodir Baxshulloyevich, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jamoatchilik kengashi raisi: Xamidov Obidjon Xafizovich, Buxoro davlat universiteti rektori

Mas'ul kotib: Akramova Gulbahor Renatovna

Texnik muxarrir: Davronov Ismoil Ergashevich

Tahririyat manzili: Buxoro shahar, Q.Murtazoyev ko'chasi, 16-uy

E-mail:
 eirjurnal2020@gmail.com

Jurnalning elektron sayti:
 www.interscience.uz

Jurnal OAK Rayosatining 2021 yil 30 sentyabrdagi 306/6-son Qarori bilan **PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA, FILOLOGIYA, TARIX FANLARI** bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsifiya etilgan ilmiy nashrlar ruyxatiga kiritilgan

Bosishga ruxsat etildi:

10.11.2024 y.

Qog'oz bichimi 60x84 1/8. b/t.12,5.

Buyurtma raqami №0324 «FAN VA TA'LIM» nashriyotida chop etildi. Buxoro shahar <https://interscience.uz/> saytida joylashtirildi

Jurnal 28.07.2021 yilda 9305

raqami bilan O'zbekiston Ommaviy axborot vositalari davlat ro'yxatidan o'tgan

Jurnal 2020 yilda tashkil topdi va 2 oyda 1 marta chop etildi. 2021 yil noyabr oyidan boshlab har oyda 1 marta o'zbek, rus va ingliz tillarida chop etiladi

«Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-metodik jurnalidan ko'chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
Abdulazizov B. I. Chizmachilik fanida zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanib dars jarayonini tashkil etish metodikasi	8
Adilov S. Q. Sport kurashida “Mubin zask” intellektual sensor texnologiyasi asosida kurashchilarning sport tayyorgarligini boshqarish	12
Aliyeva I. O. Xorij tajribasini maktabgacha ta'limga transformatsiya qilishning ahamiyati	17
Almamatova Z. X. Ta'lim texnologiyalari asosida bo'lajak biologiya o'qituvchilarini kasbiy metodik tayyorgarligini texnologik aspektlari	21
Altibayeva M. K. Ona tili ta'lim traektoriyasini metodik takomillashtirish mexanizmi	24
Amonova N. M. Talabalarda kreativ kompetentlikni takomillashtirish yo'nalishlari	30
Arashova D. R. Ta'limni raqamlashtirish: muammolar va istiqbollar	35
Ayatov R. I. Elicitation metodi orqali oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitishni rivojlantirish	40
Abduxolikova N. A. Oliy ta'lim muassasalarida mediasavodxonlik dasturlarini baholash: muammolar va strategiyalar	48
Акрамова У. С. Русский язык через игру: инновационный подход к обучению студентов с нерусским языком обучения	53
Алимова К. Д., Юлдашева З. Дж. Современные тренды в преподавании иностранных языков: инновационные подходы и технологии	66
Djabbarov A. I. Biomexanik tahlil asosida yadro itqitish texnikasini takomillashtirish samaradorligi.	73
Djumaniyazova M. X. Talaba ma'naviy qadriyatlarini rivojlanishiga o'quv motivlarining ta'siri	75
Duschanova M. M. Oliy pedagogik ta'limda mediasavodxonlikdan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari	81
Elliyev H. Q. O'quvchilarning fanlardan egallagan bilimlarini baholashning zamonaviy usullari va mezonlari	86
Farmonova M. O., Xalilova R. R. 4-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida interfaol usullardan foydalanish usuliyoti	92
G'ofurova A. X. Asb ta'limi “Dizayn” yo'nalishi talabalariga ixtisoslik fanlarini 3D MAX texnologiyalaridan foydalanib o'qitishning tashkiliy-pedagogik shartlari	95
Gulmatova H. S. Axborot texnologiyalarini qo'llashning ta'lim sifatiga ta'siri	101
Ганиева Б. Специфика подготовки библиотечных кадров в разных периодах развития общества	109
Hamidov O. A. Oliy ta'lim muassasalarida “hayot faoliyat xavfsizligi va mehnat muhofazasi fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish	116
Hotamova D. K. Bo'lajak o'qituvchilarni raqamlashtirish vosidasida pedagogik faoliyatga tayyorlashda flipped classroom metodini qo'llash	123

Ibragimova S. B. Ingliz tili o'rganuvchi talabalarda mustaqil ta'lim jarayonida til bilish ko'nikmasini rivojlantirish texnologiyasi	131
Inamova M. Ta'lim natijadorligini oshirishda "steam" texnologiyasini qo'llash texnologiyalari	135
Имомов М. П. Ўқувчиларнинг касбий маданиятини ривожлантиришнинг устувор тамойиллари	139
Jovmirzaeva N. Q. Tarbiyachi-pedagoglarning emotsional kompetentsiyasini rivojlantirish muammolari	143
Karimov F. X. O'rta yoshdagi 45-60 yoshli erkaklar uchun jismoniy tayyorgarlikni hisobga olgan holda sog'lomlashtiruvchi mashqlar jamlanmasini ishlab chiqish	148
Kurbanov SH.N. Boshlang'ich tayorgarlik guruhida umumiy jismoniy tayyorgarlik vositalarini me'yorlash orqali tor ixtisoslikka yo'naltirish	153
Mamatqosimov J. A. Bo'lajak rejissyorlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda rejissuradagi ijodiy uslublar va ularning spetsifikasi	156
Haydarova M. Bo'lajak pedagoglarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishda kitobxonlik madaniyatining o'rni	161
Mirzayeva V. Q. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim: muammo va yechim	165
Mirzayev Sh. Oliy ta'lim tizimidagi normativ hujjatlarning asosiy turlari: nizomlar, qarorlar, akkreditatsiya standartlari va ilmiy yo'riqnomalar	171
Mo'minova G. Talabalarning leksik kompetensiyasini rivojlantirishda autentik qo'shiqlardan foydalanish samaradorligi	175
Murtazayeva U. I. "Umumiy pedagogika" fanini o'qitishda talabalarning o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishning takomillashtirilgan modeli	180
Muxtoraliyeva M. A. Pedagogika fanlarini o'qitishda pedagogik texnologiyalarni qo'llash samaradorligi	185
Mamatqulov M. X. Yuqori sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishiga hizmat qiluvchi milliy tarbiyaga asoslangan pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish	189
Мамаджанова З. Б. Методы развития языковых навыков при помощи внеклассных занятий	193
Muxametov A. M. Yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda sportning o'rni va ahamiyati	200
Masharipova N. R. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish yangi o'zbekiston ta'lim taraqqiyotining ijtimoiy-pedagogik omili sifatida	203
No'monxonova Mu. N. Pedagogikada kasbiy rivojlanish uchun sun'iy intellektga asoslangan fikr-mulohazalar mexanizmlari	208
Pardayeva M. Yu. Bo'lajak oligofrenopedagoglarda o'quvchilarni savodga o'rgatishga doir metodik tayyorgarliklarini rivojlantirishda mustaqil ta'limning samarasi	212
Po'latova Z. A. Iqtisodiyot va til birligi: iqtisodiyot talabalari uchun ingliz tilini samarali o'qitish	217
Qo'ziyeva F. I. Harakatli o'yinlar maktab o'quvchilarining jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish va sog'lom turmush tarzini shakllantirishning asosiy tarkibiy qismi	224
Rasulova N. Ya. Professional ta'lim muassasalarida o'qituvchi mahorati masalalari	227
Ахмаджанов Д. Б. Шарқ мутафаккирлари ижтимоий-фалсафий қарашларининг замонавий таълимдаги аҳамияти	233
Sodiqova U. A. She'riy tarjimaning stilistik muammolari tadqiqi	238
Mirzayeva K. U. Maktab o'quvchilarini tarbiyalashda maktab, mahalla va oila hamkorligining o'rini rivojlantirish	241
Евстафьева Л. Г. Разработка и содержание рабочей программы педагогов дошкольной образовательной организации	245
Boboyorov Sh. S. Bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning integratsion darajalari	248
Tolibova G.R. Teaching a foreign language via intensive training programs: challenges and solutions	252
Isakov J. A. Konstruktiv kompetensiyalarni rivojlantirishning asosiy tarkibiy komponentlari	256
Komilova Z. X. Sun'iy intellekt va uning afzalliklari	260

Xakimov T. A. Tarixiy xikoyalar va ularning pedagogik mazmun-mohiyati	265
Raximberdiyeva M. M. Oliy ta'lim muassasalarida xalq pedagogikasi fanini o'qitishning modulli texnologiyalarini takomillashtirish	270
Raximov A. A. 15-17 yoshdagi futbolchilarni umumiy chidamkorliklarini aniqlash va rivojlantirish	276
Ro'ziboeva Z. A. Vizual faoliyat vositalarining maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining manaviy-axloqiy sifatlarini shakllantirishga ta'siri	278
Ruziyeva D. M. Tabiiy tolali gazlamalarda abrbandi uslubida yaratilgan naqshlarni yangi avlod tafakkuri bilan uyg'unligining takomillashuvi va ahamiyati	284
Солиева М. У. Совершенствование коммуникативных компетенций будущих учителей-филологов	289
Sultanova N. Maktabgacha ta'lim tizimiga sun'iy intellektning kirib kelish afzalliklari	293
Tashkenbayeva D. B. Intellektual qiyinchiliklarga ega bo'lgan o'quvchilarda uchraydigan yozuv buzilishlarini logopedik tashxislashning ilmiy-amaliy asoslari	296
Tashpulatov F. A. Qisqa masofaga yuguruchi yengil atletikachilarning musobaqa oldi psixologik tayyorlash tizimi takomillashtirish.	302
Turg'unov A. R. Qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan yo'nalishlarda fizika fanini o'qitishda talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirishning ahamiyati	308
Tursunova U. A. Ingliz tilini o'qitish usullarini takomillashtirish: ta'lim jarayonida samaradorlikni oshirish yo'llari	312
Tuychibayeva M. B. Tibbiyot yo'nalishi talabalariga diagnostik yondashuv asosida xorijiy tilni o'qitishning dolzarb pedagogik-psixologik imkoniyatlar	319
Umarova M. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarda o'yin faoliyatining tutgan o'rni	326
Umarova Sh. M. Ona tili ta'lim mazmunini milliy g'urur kompetensiyalari asosida takomillashtirishda integrativ yondashuv	332
Uzoqboyev X. Q. Ilmiy savodxonlikni shakllantirishda tarixiy yondashuvlarning an'anaviy o'qitish usullarga nisbatan samaradorligini baholash	337
Усманова М., Маликова Ш. Развитие диалогической речи у детей дошкольного возраста	341
Xolboyeva M. M. Uzluksiz malaka oshirish jarayonini takomillashtirishda muammoli ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarish	345
Xoliqova R. M. 5-6-SINF o'quvchilarining-kreativ fikrlash ko'nikmalarini o'quv topshiriqlari asosida rivojlantirish	350
Xojayeva M. N. Filologiya yo'nalishi talabalarida matn ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan xorij tajribalari va ulardan foydalanish istiqbollari	356
Yaxyoyeva S. A. Oliy ta'lim muassasalarida genderga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida	360
Yunusova F. X. Dars jarayonida mobil texnologiyalar: kasbiy kompetensiyani ingliz tilida shakllantirishning yangicha yondashuvi	367
Sharifzoda M. S. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga chet tillarini o'qitishda gender yondashuvining didaktik asoslari	371
Shaxobitdinov X. X. Yuqori sinf o'quvchilarining tarixiy va badiiy tafakkurini rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari	376
Shermuxeimedova D. R. Ingliz tili darslarida talabalarning individual ishlashini tashkil etish samaradorligi	380
Shojonov M. A. "Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari" ta'lim yo'nalishi talabalarining kreativ fikrlashini rivojlantirishning pedagogik zarurati	385
Yuldasheva Sh. B. Maktabgacha yoshdagi bolalarda syujetli rolli o'yinlar vositasida o'zaro hamkorlik hissini shakllantirish imkoniyatlari	390
Zaynitdinova M. A. Pedagoglarda 4K tamoyili bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish	399

TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR

JAMOATCHILIK KENGASHI A'ZOLARI

- Djurayev Risboy Haydarovich*, pedagogika fanlari doktori, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademigi.
Shamsutdinov Rustambek Temirovich, Andijon davlat universiteti professori, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat hodimi, tarix fanlari doktori
Majidov Inom Urushevich, texnika fanlari doktori, professor. O'zbekiston milliy universiteti
Olimov Qahramon Tanzilovich, pedagogika fanlari doktori, professor. A.I.Gersen nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti Toshkent filiali
Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor
Musurmonova Oyniso, pedagogika fanlari doktori, professor
Safarova Rohat G'aybulloyevna, pedagogika fanlari doktori, professor, T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti
Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademigi.

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI XORIJ OLIMLARI

- Artamonova Yekaterina Iosifovna*, pedagogika fanlari doktori, professor, Moskva davlat pedagogika universiteti, Xalqaro pedagogika fanlari akademiyasining prezidenti
Yemelyanova Irina Yevgeneyevna, pedagogika fanlari doktori, professor. Janubiy-ural davlat ijtimoiy -pedagogika universiteti. Rossiya
Kuzmenko Galina Anatolevna, pedagogika fanlari doktori, professor. Moskva davlat pedagogika universiteti, Jismoniy tarbiya, sport va salomatlik instituti
Safaraliyev Bozor Safaraliyevich, pedagogika fanlari doktori, professor. Chelyabinsk davlat akademiyasi
Kulishov Vladimir Vasilevich, pedagogika fanlari doktori, professor. Davlat iqtisodiyot va texnologiya universiteti prorektori, Krivoy Rog, Ukraina
Lazarenko Irina Rudolfovna, pedagogika fanlari doktori, professor. Altay davlat pedagogika universiteti rektori, Rossiya
Filippova Oksana Gennadevna, pedagogika fanlari doktori, professor. Janubiy-ural davlat ijtimoiy -pedagogika universiteti. Rossiya
Xristo Kyuchukov, pedagogika fanlari doktori. Umumiy tilshunoslik va psixolingvistika professori. Berlin Erkin universiteti, Turkologiya instituti. Xalqaro psixolingvistika va Sotsiolingvistika jurnali asoschisi va muharriri, Germaniya
Kumskov Mixail Ivanovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor. M.V. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti
Maksimenko Sergey Dmitriyevich, akademik, psixologiya fanlari doktori, professor. Ukraina Milliy pedagogika fanlari akademiyasining akademigi
Padalka Oleg Semenovich, pedagogika fanlari doktori, professor, M.P. Dragomanova nomidagi pedagogika milliy universiteti, Ukraina
Hazretali Tursun, tarix fanlari doktori, professor, Xoja Ahmad Yassaviy nomidagi xalqaro qozoq-turk universiteti professori
Mamedova Irada, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent, Ozarbayjon Milliy akademiyasi Tarix instituti bo'lim boshlig'i
Timur Xo'jao'g'li, tilshunos va adabiyotshunos olim. Michigan universiteti professori (AQSh)
Nurettin Hatunoğlu Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Turkiya)
Mullodjanov Sayfullo Kuchakovich, tarix fanlari doktori, professor. Tojikiston milliy universiteti
Gushko Sergey Vladimirovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Davlat iqtisodiyot va texnologiya universiteti prorektori, Krivoy Rog, Ukraina

O'ZBEKISTON OLIMLARI TARIX FANLARI

- Azamat Ziyoyev*, tarix fanlari doktori, akademik, O'zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti direktori
Rajabov Qahramon Kenjayevich, tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti bosh ilmiy xodimi

FILOLOGIYA FANLARI

- Madjidova Ra'no Urishevna*, filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Sharipova Laylo Frunzeyevna, filologiya fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti
Nigmatova Lolaxon Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti
Yusupova Hilola O'ktamovna, filologiya fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti
Akramova Surayo Renatovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doctori (PhD), dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti

PEDAGOGIKA FANLARI

- Tolipov O'tkir Qarshiyevich*, pedagogika fanlari doktori, professor. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti.
Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor. Buxoro davlat universiteti
Dilova Nargiza Gaybullaevna, pedagogika fanlari doktori DSc, professor. Buxoro davlat universiteti
Tilavova Matlab Muxammadovna, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti
Sohibov Akram Rustamovich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Qarshi davlat universiteti
Umarov Baxshullo Jo'rayevich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti
Hasanova Gulnoz Qosimovna, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti
Inoyatov Abdullo Shodiyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent. Buxoro davlat universiteti
Davronov Nurzod Ismoilovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

- Umarov Baxriddin Mingbayevich*, psixologiya fanlari doktori, professor. Toshkent davlat pedagogika universiteti
Bafayev Muxiddin Muxammadovich, psixologiya fanlari buyicha falsafa doktori (PhD). Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

IQTISODIYOT FANLARI

- Kurolov Kobuljon Kulmanovich*, iqtisodiyot fanlari doktori, professor. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti huzuridagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi direktori
Mamanazarov Abduraxim Bozorovich, pedagogika fanlari doktori DSc. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti Toshkent filiali

FALSAFA FANLARI

- Namozov Bobir Bahriyevich*, falsafa fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti

BIOLOGIYA FANLARI

- Artikova Hafiza To'ymurodovna*, biologiya fanlari doktori, professor. Buxoro davlat pedagogika instituti

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ЧЛЕНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОВЕТА

- Джурраев Рисбой Хайдарович*, доктор педагогических наук, академик АНРУз
Шамсутдинов Рустамбек Темирович, профессор Андиганского государственного университета, заслуженный работник культуры Узбекистана, доктор исторических наук
Мажидов Ином Урушев, доктор технических наук, профессор, Национальный университет Узбекистана им. Мирзо Улугбека
Олимов Кахрамон Танзилович, доктор педагогических наук, профессор, Ташкентский филиал Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена
Таджиходжаев Зокирхужа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор
Мусурмонова Ойнисо, доктор педагогических наук, профессор
Сафарова Рохат Гайбуллоевна, доктор педагогических наук, профессор, Узбекский научно-исследовательский институт педагогических наук имени Т. Н. Кори-Ниязи
Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, академик АНРУз

РЕДАКЦИОННО-ИЗДАТЕЛЬСКИЙ СОВЕТ ЗАРУБЕЖНЫЕ УЧЕНЫЕ

- Артамонова Екатерина Иосифовна*, доктор педагогических наук, профессор, Московского государственного педагогического университета. Президент Международной академии педагогических наук
Емельянова Ирина Евгеньевна, доктор педагогических наук, профессор, Южно-уральский государственный гуманитарно-педагогический университет, Россия
Кузьменко Галина Анатольевна, доктор педагогических наук, профессор, Московский государственный педагогический университет, Институт физической культуры, спорта и здоровья
Сафаралиев Бозор Сафаралиевич, доктор педагогических наук, профессор кафедры социально-культурной деятельности Челябинской государственной академии
Кулишов Владимир Васильевич, доктор педагогических наук, профессор, Государственный университет экономики и технологий, Кривой Рог, Украина
Тиларенко Ирина Рудольфовна, доктор педагогических наук, профессор, Ректор Алтайского государственного педагогического университета, Россия
Филиппова Оксана Геннадьевна, доктор педагогических наук, профессор, Южно-уральский государственный гуманитарно-педагогический университет, Россия
Христо Кючюков, доктор педагогических наук. Профессор общего языкознания и психолингвистики. Свободный университет Берлина, Институт тюркологии. Редактор Международного журнала психолингвистики и социолонгвистики, Германия
Кумсков Михаил Иванович, доктор физико-математических наук, профессор Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова
Максименко Сергей Дмитриевич, академик, доктор психологических наук, профессор, Академик Национальной академии педагогических наук Украины
Падалка Олег Семенович, доктор педагогических наук, профессор, Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова, Украина
Хазретали Турсун, доктор исторических наук, профессор Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмада Яссави
Мамедова Ирада, PhD по историческим наукам, доцент, заведующий институтом истории Национальной Академии Азербайджана
Тимур Хужаугли, лингвист и литературовед. Профессор Мичиганского университета (США)
Nurettin Hatipoğlu, Assoc. доктор, университет Зонгулдак Бюлент Эджевит, факультет искусств и наук, исторический факультет (Турция)
Муллоджанов Сайфулло Кучакович, доктор исторических наук, профессор, Национальный университет Таджикистана
Гушко Сергей Владимирович, доктор экономических наук, профессор, проректор Государственного экономико-технологического университета, Кривой Рог, Украина

УЧЕНЫЕ УЗБЕКИСТАНА

История

- Азамат Зиё*, доктор исторических наук, академик, директор Института истории Академии наук Узбекистана
Раджабов Кахрамон Кенжаевич, доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории Академии наук Узбекистана

Филология

- Маджидова Рано Уришевна*, доктор филологических наук, профессор, Узбекский государственный университет мировых языков
Шарилова Лайло Фрунзеевна, доктор филологических наук, Бухарский государственный университет
Нигматова Лолахан Хамидовна, доктор филологических наук, Бухарский государственный университет
Юсупова Хилола Уктамовна, кандидат филологических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт
Акрамова Сураё Ренатовна, доктор философских наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт

Педагогика

- Толипов Уткир Каршиевич*, доктор педагогических наук, профессор, Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами.
Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный университет
Тилавова Матлаб Мухаммадовна, кандидат педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт
Дилова Наргиза Гайбуллаевна, доктор педагогических наук (DSc), профессор, Бухарский государственный университет
Сохибов Акрам Рустамович, кандидат педагогических наук, доцент, Каршинский государственный университет
Умаров Бахтиулло Джурраевич, кандидат педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт
Хасанова Гулноз Касимовна, кандидат педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт
Иноятов Абдулло Шодиевич, доктор философских наук (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Бухарский государственный университет
Давронов Нурзод Исмоилович, PhD по педагогическим наукам, доцент, Бухарский государственный педагогический институт

Психология

- Умаров Бахриддин Мингбаевич*, доктор психологических наук, профессор, Ташкентский государственный педагогический университет
Бафиев Мухиддин Мухаммадович, PhD по психологическим наукам, Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами

Экономика

- Куролов Кобулжон Кулманович*, доктор экономических наук, профессор, Директор сетевого центра переподготовки и повышения квалификации педагогов Ташкентского государственного технического университета имени Ислама Каримова
Маманазаров Абдухаким Бозорович, доктор педагогических наук (DSc), доцент, Ташкентский филиал Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова

Философия

- Намозов Бобир Бағриевич*, доктор философских наук, Бухарский государственный университет

Биология

- Артикова Хафиза Тоймуродовна*, доктор биологических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт

EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

MEMBERS OF THE PUBLIC COUNCIL

Risboy Haydarovich Djuraev, doctor of Pedagogical Sciences, Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan
Rustambek Temirovich Shamsutdinov, professor of Andijan State University, Honored Worker of Culture of Uzbekistan, Doctor of Historical Sciences

Inom Urushevich Majidov, doctor of Technical Sciences, Professor. National University of Uzbekistan.

Kahramon Tanzilovich Olimov, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Tashkent branch of the Russian State Pedagogical University named after AI Gertsen

Zokirkhoja Abdusattorovich Tadjikhodjaev, doctor of Technical Sciences, Professor

Oyniso Musurmonova, doctor of pedagogical sciences, professor

Rohat Gaybulloevna Safarova, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzbek Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences named after TN Qori-Niyazi.

Kholboy Ibragimovich Ibragimov, doctor of Pedagogical Sciences, Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan

MEMBERS OF EDITPRIAL COUNCIL

Ekaterina Iosifovna Artamonova, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, President of the Moscow State Pedagogical University, International Academy of Pedagogical Sciences

Irina Evgeneevna Emelyanova, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, South Ural State Humanitarian Pedagogical University, Russia

Galina Anatolevna Kuzmenko, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Moscow State Pedagogical University, Institute of Physical Culture, Sports and Health

Bozor Safaralievich Safaraliev, doctor of pedagogical sciences, professor. Chelyabinsk State Academy

Vladimir Vasilevich Kulishov, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Vice-Rector of the State University of Economics and Technology, Krivoy Rog, Ukraine

Irina Rudolfovna Lazarenko, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Rector of Altai State Pedagogical University, Russia

Okšana Gennadevna Filippova, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. South Ural State Humanitarian Pedagogical University, Russia

Christo Kyuchukov, doctor of Pedagogical Sciences. Professor of General Linguistics Psycholinguistics. Free University of Berlin, Institute of Turkology. Founder and editor of the International Journal of Psycholinguistics and Sociolinguistics, Germany

Mikhail Ivanovich Kumskov, doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor. M.V. Lomonosov Moscow State University

Sergey Dmitriyevich Maksimenko, academician, doctor of psychological sciences, professor. Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Oleg Semenovich Padalka, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Pedagogical University named after M.P. Dragomanova, Ukraine

Tursun Hazretili, doctor of Historical Sciences, Professor of the International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmad Yassavi

Khuzhaugli Timur, linguist and literary critic. Professor at the University of Michigan (USA)

Hatunoğlu Nurettin, Assoc. Dr., Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History (Turkey)

Mullojanov Sayfullo Kuchakovich, doctor of Historical Sciences, Professor. National University of Tajikistan

Gushko Sergey Vladimirovich, doctor of Economics, Professor, Vice-Rector of the State University of Economics and Technology, Krivoy Rog, Ukrain

SCIENTISTS OF UZBEKISTAN

History

Azamat Ziyov, doctor of Historical Sciences, Academician, director of the Institute of History of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rajabov Kakhramon Kenjayevich, doctor of Historical Sciences, Professor; main researcher of the Institute of History of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Philology

Majidova Rano Urishevna, doctor of Philology, Professor, Uzbek State University of World Languages

Sharipova Laylo Frunzeyevna, professor, Doctor of Philology. Bukhara State University

Nigmatova Lolaxon Xamidovna, doctor of Philology. Bukhara State University

Yusupova Khilola Oktamovna, candidate of philological sciences, associate professor. Bukhara Engineering and Technology Institute

Akramova Surayo Renatovna, doctor of Philosophy, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute

Pedagogy

Tolipov Utkir Karshiyevich, doctor of Pedagogy, Professor. Tashkent State Pedagogical University named after Nizami.

Olimov Shirinboy Sharofovich, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University

Tilavova Matlab Muhammadovna, candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute

Dilova Nargiza Gaybullayevna, doctor of pedagogical sciences (DSc), Professor. Bukhara State University

Sohibov Akram Rustamovich, candidate of pedagogical sciences, associate professor. Karshi State University

Umarov Bakhshullo Djurayevich, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute

Khasanova Gulnoz Kasimovna, candidate of pedagogical sciences, associate professor. Bukhara State Pedagogical Institute

Inoyatov Abdullo Shodievich, doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State University

Davronov Nurzod Ismoilovich, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute

Psychology

Umarov Bakhridin Mingbayevich, doctor of Psychology, Professor. Tashkent State Pedagogical University

Bafaev Muhiddin Mukhamadovich, PhD in Psychological Sciences. Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Economy

Kurolov Kobuljon Kulmanovich, doctor of Economics, Professor. Director of the network center for retraining and advanced training of teachers of the Tashkent State Technical University named after Islam Karimov

Mamanazarov Abdukhakim Bozorovich, doctor of pedagogical sciences (DSc), associate professor. Tashkent branch of Moscow State University. M.V. Lomonosov

Philosophy

Namozov Bobir Baxriyevich, doctor of Philosophy. Bukhara State University

Biology

Artikova Khafiza Tuymurodovna, doctor of Biological Sciences, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

CHIZMACHILIK FANIDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB DARS JARAYONINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Abdulazizov Bunyodbek Islomjon o'g'li
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Hozirgi zamonaviy texnologiyalardan foydalanib talabalarning ijodiy qobiliyatini shakllantrish va dars jarayonini sifatli tashkil etish kreativ fikrlashga o'rgatish, o'qitish orqali tashkil etishning o'ziga hos ahamiyatga ega ushbu maqolada muhandislik grafikasi fanini zamonaviy elektron ta'lim dasturlari orqali tashkil etish yaxshi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Power Point, AutoCad, chizmachilik, muhandislik kompyuter grafikasi, zamonaviy ped texnologiya taxlil.

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПО ЧЕРЧЕНИЮ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Абдулазизов Бунёдбек Исламжонович,
Преподаватель факультета Чирчикского государственного педагогического
университета

Абстракт. Особое значение имеет формирование творческих способностей учащихся и качественная организация учебного процесса, обучение творческому мышлению, организация обучения с использованием современных технологий.

Ключевые слова: Power Point, AutoCad, черчение, инженерная компьютерная графика, анализ современных тампонных технологий.

METHODOLOGY FOR ORGANIZING THE TEACHING PROCESS IN DRAFTING USING MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Bunyodbek Abdulazizov Islamjonovich
Lecturer at the Faculty of Chirchik State Pedagogical University

Abstract. The special importance of forming the creative ability of students and the quality organization of the lesson process, teaching creative thinking, organization through teaching using modern technologies.

Key words: Power Point, AutoCad, drawing, engineering computer graphics, modern pad technology analysis.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida olib borilayotgan islohatlar shuni ko'rsatadiki. Oliy ta'lim muassasalarida dars jarayonini tashkil etishda, innovatsion ta'lim texnologiyalarida foydalangan holda va zamonaviy ped texnologiyalar asosida shakllantrish maqsadga muvofiq bo'ladi bu borada yurtboshimiz tomondan Ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarni chuqurlashtirish, ta'lim tashkilotlari faoliyatini ilg'or xorijiy amaliyotlar asosida tashkil etish, pedagog kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, nodavlat ta'lim tashkilotlari faoliyatini qo'shimcha qo'llab-quvvatlash maqsadida:

Ta'lim sohasidagi kadrlar salohiyatini oshirish, ta'lim tashkilotlarida o'quv jarayonlari va xizmatlar ko'rsatishni yangi tamoyillar asosida tashkil etish, ta'lim xizmatlari sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish.

pedagog kadrlar tayyorlaydigan oliy ta'lim tashkilotlarini tizimli rivojlantirish va ularda

boshqaruv faoliyatini takomillashtirish, ularning ta'lim dasturlarini umumiy o'rta ta'lim tashkilotlari o'quv dasturlari bilan uyg'unlashtirish;

professional ta'limdan so'ng oliy ta'limni davom ettirish imkoniyatlarini yanada kengaytirish, uch yillik ta'lim dasturlari asosida amaliy bakalavriat bo'yicha kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish;

o'quvchilar rivojlanishiga psixologik-pedagogik jihatdan tashxis qo'yish, ularning qobiliyati va moyilliklarini aniqlash bo'yicha zamonaviy usullarini joriy qilish hamda yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish faoliyatini takomillashtirish;

ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlarining ayrim funksiyalarini (ta'lim tashkilotlari reytingini aniqlash, ta'lim dasturlarini akkreditatsiyadan o'tkazish va boshqalar) nodavlat, shu jumladan xalqaro tashkilotlarga outsorsingga berish bo'yicha takliflar tayyorlash;

ta'lim sohasida xususiy sektor ulushini yanada oshirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, jumladan uni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarini joriy qilish .

Muhandislik grafikasi yo'nalishi talabalarini o'qitishda chizmachilik fanini dars jarayonini tashkil etishda zamonaviy, innovatsion, elektron dasturlardan foydalangan holda dars mashg'ulotlarini olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu esa talabalarning chizmachilik fanida grafik topshirqlarni ishlash, detalarni loyihalash va chizmalarni o'qish va tasavvur etishlaridagi muommolarini xalq etishda yaxshigina echim bo'ladi. Chizmachilik fanlarida talabalarning fazoviy tasavvurini oshirishda va ular bilan dars jarayonini tashkil eta olishida ped texnologiyadan foydalanish va ularni grafik topshirqlarni individual ishlashda samara beradi buni quydagi pedagogik texnologiya turlarning tayanch tushunchalar tahlili orqali bilib olishingiz mumkin.

Muhandislik grafikasi yo'nalishi talabalarini o'qitishda chizmachilik fanini dars jarayonini tashkil etishda zamonaviy, innovatsion, elektron dasturlardan foydalangan holda dars mashg'ulotlarini olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu esa talabalarning chizmachilik fanida grafik topshirqlarni ishlash, detalarni loyihalash va chizmalarni o'qish va tasavvur etishlaridagi muommolarini xalq etishda yaxshigina echim bo'ladi. Chizmachilik fanlarida talabalarning fazoviy tasavvurini oshirishda va ular bilan dars jarayonini tashkil eta olishida ped texnologiyadan foydalanish va ularni grafik topshirqlarni individual ishlashda samara beradi buni quydagi pedagogik texnologiya turlarning tayanch tushunchalar tahlili orqali bilib olishingiz mumkin.

Chizmachilik fanida tayanch tushunchalar tahlili

Tushuncha	Tushuncha mazmuni
Chizmachilik fanida talabalarning bilim olish ko'nikmasi	Chizmachilik fani asosida talabalarning atrof-muxitli o'rganish jarayonida tekshirilgan nazariy va amaliy faoliyatning natijasi bo'lib, uning inson miyasida to'g'ri aks
Chizmachilik fanida shaxsning shakilanish omillari	Muayyan ijtimoiy guruhning vakili bo'lgan, biror faoliyat turi bilan shug'ullanadigan, atrof-muhitga ongli munosabatda bo'la oladigan, o'ziga xos individual — psixologik xislatiarga ega bo'lgan konkret inson.
Chizmachilik fani orqali moddiy bilim va ko'nikmalarni shakllantrish	Berilgan grafik topshirqlarni ishlash orqali mehnat faoliyati natijasida paydo bo'ladigan bilimlar.
Chizmachilik fanida texnik bilimlar	Insonning ijodiy va mehnat jarayonida vujudga keladigan bilimlar

Chizmachilik fanida texnik bilimlar

Insonning ijodiy va mehnat jarayonida vujudga

keladigan bilimlar

Chizmachilik fanlarini zamonaviy elektron dasturlar orqali talabalarning fazoviy tasavvurini oshirish Chizmachilik fanida talabalarning fazoviy tasavvurini oshirishda zamonaviy ta'lim metod va elektron dasturlardan foydalangan holda tashkil etish, bu talabanning fanga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi va bu o'z nabvatida berilgan topshiriq va grafik ishlarni ishlashda talabanning ijodkorlik qobiliyatini shakllantiradi.

Talabalarning ijodkorlik qobiliyatini shakllantrishda va ularning grafik chizmalarni tasavvur qilishda bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish aksonometrik proektsiyalar va ko'rinishlarning ahamiyati katta bunda mavzuni aniqroq tasavvur qilish uchun, bevosita tasvirini yaratish muhim o'rin tutadi.

Frontal proyeksiya tekisligida olingan tasvir asosiy ko'rinish sifatida olinadi, shuning uchun obektni shunday joylashtirish kerakki asosiy tasvir uning shakli va o'lchamlari haqida eng to'liq ma'lumoti berishi kerak.

Tasvirlar mazmuniga ko'ra ko'rinish, va qirqimlarga bo'linadi va ko'rinishlar deb ataladigan tasvirlarga ko'ra, biz obektning tashqi shaklini tasavvur qilishimiz

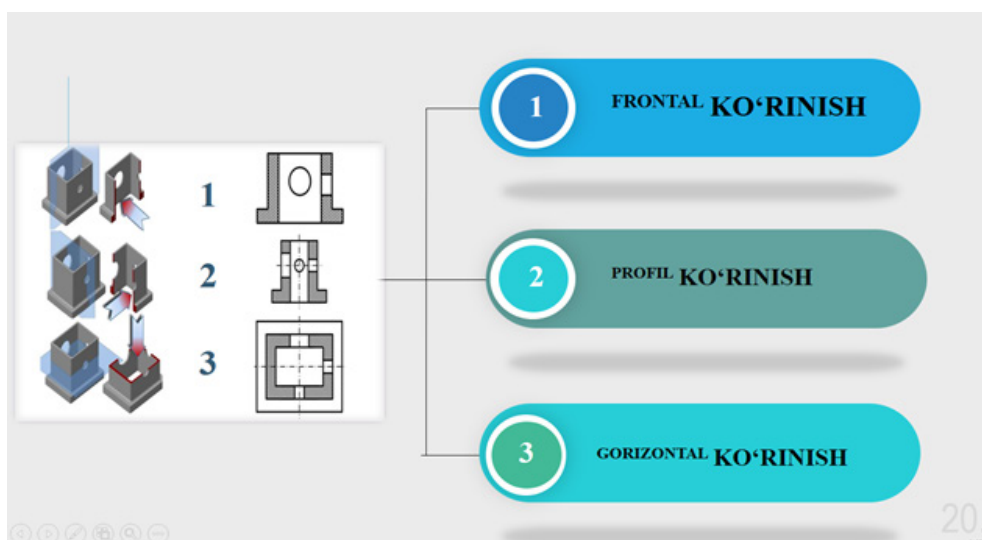
mumkin. Obektning ichki shakli haqida ma'lumot olishimiz uchun ularning aksonometrik proektsiyasini topish va unga qirqim berish orqali o'quvchining qiziqishni yanada oshirishimiz mumkin.

Chizmadagi ko'rinishlar aniq bo'lishi kerak, ob'ektning shakli va hajmini to'liq tushunish uchun etarli ma'lumot berilgan bo'lishi zarur.

Ko'rinishlarda detalning ortogonal chizmasni va ko'rinmas ichki qismlarini, aksonometrik proektsiyasini ishlash va qirqim berish yordamida talabalarning tasavvurni oshirish va bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishlari mumkin bo'ladi.

Agar o'qituvchi talabaga quydagi bosqichli chizma asosida amaliy ishlab berilsa, talabalar ham o'zlari mustaqil ishlab, grafik vazifaga bo'lgan ijodiy qobiliyatini shakllantrish yanada oshadi.

Bu borada talabalarga beriladigan grafik topshiriqlar, vazifalar tasavvur eta olishadi, innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida dars jarayonini tashkil etish bu fanini yaxshi yoritib beradi va talaba o'ziga berilgan mustaqil ta'lim mavzulari, grafik topshiriqlar barcha yuklama va vazifalarni o'z vaqtida bajara olishadi va taxlil qila olishadi. Buni quydagi rasm orqali ham ko'rishimiz mumkin. (1-rasm)

Agar ishlab chiqilgan o'qitish metodikasi mantiqan to'g'ri va uslubiy nuqtai nazaridan mukammal bo'lsa, nazariy va amaliy bilimlarni oson va qulay o'zlashtirish hamda o'quv jarayonida vaqtni tejash mumkin bo'ladi. Bunda har bir pedagog - o'qituvchidan bu fanning nazariy asoslarini chuqur bilishi quyidagi amaliy malakalarga ega bo'lishi talab qilinadi.

Muhandislik grafikasining chizmachilik fanida chizmalarini to'g'ri buyumlarni taxlil qila olishlari va detalning ichki tuzilishini aniqlash maqsadida elektron dasturlarni qo'llaniladi. Bu esa grafik topshiriqlar haqida ko'proq malumotga ega bo'lishadi va ularning ijodiy qobiliyati shakllanadi.

Talabalarining chizmachilik darslarida bilish faoliyatini Power Point va AutoCAD dasturlari orqali faollashtirish muhim bo'lib, talabalarining amaliy grafik faoliyatida proektsion savodxonligini yanada chuqur bilimga ega bo'lishiga amaliy yordam beradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, yuqorida ko'rsatilgan tartibda mavzularni yoritish talabalarining grafik topshiriqlarni bajarishida va o'qituvchilarning chizmalarni kompyuterda yaxshi tushuntrishini ta'minlaydi va engillashtiradi.

Talabalarining chizmachilik darslarida bilish faoliyatini Power Point va AutoCAD dasturlari orqali faollashtirish muhim bo'lib, talabalarining amaliy grafik faoliyatida proektsion savodxonligini yanada to'laqonli shakllanishiga amaliy yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 2-fevraldagi PQ-54-son qarori.

2. Islomjon o'g'li, A. B. (2022). MUHANDISLIK KOMPYUTER GRAFIKASI FANIDA AUDITORIYA MASHGULOTLARINI KREDIT-MODUL TALIM ASOSIDA TASHKILLASHTIRISH.

3. Conferencea, 149-152. Ugli, D. S. D., & Ugli, A. B. I. (2022). Modular Technology of Teaching Engineering Computer Graphics to Future Teachers Drawing. Current Research Journal of Philological Sciences, 3(01), 101-107.

4. Dilshodbekov Sh. Искусственный интеллект в образовательном процессе инженерной графики. "Ta'lim, fan va innovatsiya" ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. 2024-yil, 1-son

5. Dilshodbekov Sh. CAD and the necessary competencies to work with them. Cutting edge-science 2024. USA Shawnee

6. Dilshodbekov Sh, Oliy ta'lim tizimidagi islohotlarning muhandislik grafikasi sohasidagi o'rni. INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 5-son (2023-yil, dekabr)

7. Odilboyevich, O. I. (2023). PERFECTING THE METHODOLOGY OF USING GRAPHIC SOFTWARE IN TEACHING DRAWING. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 4(11), 50-55.

SPORT KURASHIDA “MUBIN ZASK” INTELLEKTUAL SENSOR TEXNOLOGIYASI ASOSIDA KURASHCHILARNING SPORT TAYYORGARLIGINI BOSHQARISH

*Adilov Sarvar Qaxramonovich,
p.f.d. (DSc.), dotsent, O‘zbekiston Davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada sport kurashi musobaqalariga tayyorgarlik jarayonini masofaviy tahlil qilish va sportchilarning individual xususiyatlariga oid uslublarni tanlash, o‘quv-mashg‘ulot dasturlarini belgilashda vositalarni to‘g‘ri qo‘llash, sportchilarning musobaqa faoliyati ko‘rsatkichlarini sensor tizimlari orqali tahlil etish, jismoniy va texnik-taktik tayyorgarlik samaradorligini integratsiyalash hamda maxsus sport uskunalaridan foydalanish yo‘li bilan o‘tkazilgan tadqiqotlar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: koordinatsion qobiliyatlar, jismoniy tayyorgarlik, sensor tizimlari, masofaviy tahlil, texnik va taktik harakatlar.

УПРАВЛЕНИЕ СПОРТИВНОЙ ПОДГОТОВКОЙ БОРЦОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СЕНСОРНОЙ ТЕХНОЛОГИИ «МУБИН ЗАСК» В СПОРТИВНОЙ БОРЬБЕ

*Адилов Сарвар Кахрамонович
д.п.н. (DSc), доцент, Узбекский государственный университет физической
культуры и спорта*

Аннотация. В данной статье описан дистанционный анализ процесса подготовки к соревнованиям по борьбе и выбор методов, связанных с индивидуальными особенностями спортсменов, правильное использование инструментов при определении тренировочных программ, анализ показателей работоспособности спортсменов посредством сенсорных систем, физических и выявлено исследование, проведенное путем интеграции эффективности технико-тактической подготовки и использования специального спортивного инвентаря.

Ключевые слова: координационные способности, физическая подготовка, сенсорные системы, дистанционный анализ, технико-тактические действия.

MANAGEMENT OF SPORTS TRAINING OF WRESTLERS BASED ON «MUBIN ZASK» INTELLECTUAL SENSOR TECHNOLOGY IN SPORTS WRESTLING

*Adilov Sarvar Kakhramonovich
doctor of pedagogical sciences (DSc), docent
Uzbek State University of physical education and sports*

Annotation. This article describes research conducted through remote analysis of the preparation process for wrestling competitions and the selection of methods based on the individual characteristics of athletes, the correct use of tools in determining training programs, the analysis of athletes' competition performance indicators through sensor systems, the integration of the effectiveness of physical and technical-tactical training, and the use of special sports equipment.

Key words: coordination abilities, physical training, sensory systems, remote analysis, technical and tactical actions.

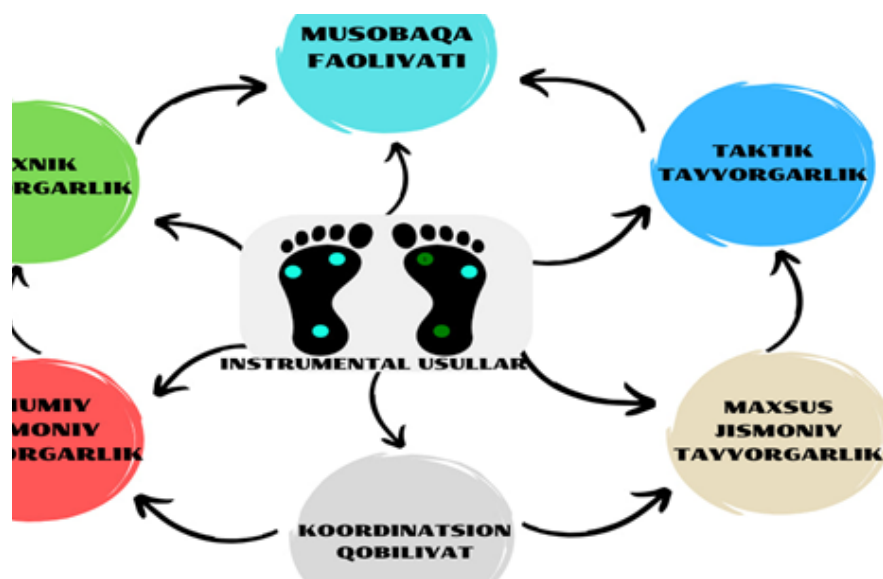
Dunyoda sport kurashi davlatlar va sportchilar orasidagi kuchli raqobat sababli faol

rivojlanib, Olimpiya o'yinlarida ishtirok etadigan davlatlar orasida tobora ommalashib kelmoqda. Jahon sport kurashlarida raqobatning kuchayishi ushbu sport turlarida musobaqa faoliyati ko'rsatkichlarini tezkor tahlil qilish va koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantirish hamda samaradorligini oshirish yo'llarini izlab topish talabini qo'yimoqda. Jahonning yetakchi mamlakatlarida sport kurashlari bo'yicha sportchilar tomonidan ko'rsatilayotgan yuqori sport natijalarining o'sib borishida asosiy omillardan biri sifatida tayyorgarlik strategiyasini ishlab chiqish va uni tizimli boshqarishga qaratmoqda, bu bilan o'z navbatida dunyo arenalarida raqobat o'sib bormoqda. Zamonaviy sport kurashi industriyasida ilg'or uslublar va ma'lumotlarni tahlil qilish orqali sport ko'rsatkichlarini yaxshilashga yordam beradigan omillar, jumladan, musobaqa faoliyati ko'rsatkichlarini intellektual sensor tizimlari yordamida masofaviy tahlil qilish asosida sportchilarni musobaqalarga maqsadli tayyorlash kabi vazifalarni hal etish masalasini talab etmoqda.

Mahalliy va xorijiy sport kurashida mutaxassislar tomonidan inobatga olinib, ko'rib chiqilgan hamda taklif etilgan sport mashg'ulot nazorati va boshqa tavsiyalar e'tiborga olindi.

Sport kurashida "MUBIN ZASK" intellektual sensor texnologiyasi asosida kurashchilarning sport tayyorgarligini boshqarish tizimi joriy etildi. Shu bilan birga, koordinatsion va texnik-taktik harakatlarini takomillashtirish masalalari quyidagicha o'rganildi: Bunda bosh barmoqlarning asoslari og'irlik yukining kichikroq foizini (birinchi navbatda, harakatlar va muvozanatni tartibga solish uchun) oladi. 2. Kichkina barmoqning asosi og'irlik yukining nisbatan kichikroq foizini o'zlashtiradi (harakatlarni tartibga solish va muvozanatni saqlashga yordam beradi). 3. To'piq'i tana vaznining katta qismini oladi va barqarorlikni ta'minlaydi (og'irlik yukining ko'proq foizini ko'taradi).

Koordinatsion harakatlar bilan kurashchining tovonidagi 3 ta tayanch nuqtasi o'rtasidagi bog'liqliklar tovonidagi uchta tayanch nuqtasi orasidagi bog'liqliklar kurash paytida muvozanat va koordinatsiya uchun muhimdir. Og'irlikni teng taqsimlash uchun oyoqning uchta tayanch nuqtasi (tovon, oyoq bosh barmog'i va kichik barmoq tagida) birgalikda ishlaydi. To'piq kurash musobaqalarida barqarorlikni ta'minlaydi va tana vaznini qo'llab-quvvatlaydi. Oyoqning bosh barmog'ining asosi kurash paytida harakat va muvozanatni tartibga solishga yordam beradi. Kurash musobaqalarida muvozanat va barqarorlikni saqlashda oyoq barmoqining asosi muhim ro'l o'ynaydi. Tovuondagi uchta tayanch nuqtasi orasidagi vazn taqsimotining nisbati kurashchining ishlashi va manyovr qobiliyatiga ta'sir qiladi.

1-rasm. Sport kurashida "MUBIN ZASK" intellektual sensor texnologiyasi asosida kurashchilarning sport tayyorgarligini boshqarish

Tayanchning uchta nuqtasida vazning muvozanatli taqsimlanishi kurashchining gilamdagi chaqqonligini oshiradi. Tovon, bosh barmog‘i va kichik barmoqning to‘g‘ri joylashishi va tekislanishi kurash paytida barqarorlikni saqlash uchun juda muhimdir. Uchta tayanch nuqtasi orasidagi munosabat kurash usullarini bajarishda sirpanish yoki yiqilishning oldini olishga yordam beradi.

Xulosalar Olib borilgan pedagogik tadqiqotlar jarayonida koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantirish va texnik-taktik tayyorgarlik integratsiyasini o‘rganish hamda optimallashtirish obyekti sifatida anketa savolnomalari o‘tkazilib, yuqori malakali sportchilarning musobaqa jarayonini ko‘rib chiqish usullaridan foydalanildi. Amaliyotga joriy etishdan avval qo‘llanilgan usullar quyidagilardir:

1. Tizimli tahlil statistikasini qo‘llash;
2. Pedagogik testlash;
3. Pedagogik tajribadan foydalanish;
4. Statistik-matematik usullardan foydalanish.

Mazkur keltirib o‘tilgan, ilmiy-metodik manbalardan foydalanish hamda amaliy ko‘nikmalarni takomillashtirishni tezkor ravishda ta‘minlaydi. Masalaning muhim holatini tahlil qilish hamda tadqiqot texnologiyasini ishlab chiqish va uni amaliyotga tadbiiq qilish bilan birgalikda uzoq yillik sport kurashchilarining mashg‘ulotlarida ilmiy asoslangan texnik hamda taktik xususiyatlar samaradorligini takomillashtirishning mumkin bo‘lgan uslublarining birini ochishga zamin yaratdi.

Kurash turlarida o‘quv-yig‘in mashg‘ulotlarini tayyorgarlik tizimida, koordinatsion qobiliyatlarning ko‘nikma mashg‘ulotlariga tayyorlashda muhim o‘rin tutadi hamda ularni ilmiy-tadqiqotda qo‘llanilishi koordinatsion ko‘nikma mahoratlarining differensial samaradorligi bilan birgalikda umumiy to‘plandi.

Kurashda jismoniy tayyorgarlik hamda texnik-taktik tayyorgarlikni kompleks boshqarish tizimi texnik va taktik mahorat ko‘rsatkichlarini, shuningdek malakali kurashchilarni tayyorlash va ular musobaqalarida qatnashadigan tadbirlarni o‘z ichiga olishi kerak. Mazkur, texnikani bajarish sifatining ushbu ko‘rsatkichlari kurash turlari tizimiga muvofiq baholandi, shu bilan birga, malakali kurashchilarning texnik va taktik tayyorgarligini ekspert baholash talablari asoslandi.

Musobaqa faoliyati jarayonida ko‘proq tajribali kurashchilarda ma‘lum bir dinamik vaziyatdan kelib chiqib, texnik harakatlarni bajarish vaqtida koordinatsion qobiliyatlarning parametrlari katta barqarorlik bilan ajralib turishi va minimal og‘ishlarga ega ekanligi aniqlandi.

Yuqori malakali kurashchilarning musobaqa faoliyatini inobatga olib, kurashchilarning maxsus jismoniy va funksional tayyorgarligi, texnik-taktik harakatlarining tayyorgarlik ko‘rsatkichlarini tahlil qilish mobaynida, vazn toifalari uchun reyting uslubi ishlab chiqildi.

Sport kurashlaridagi musobaqa faoliyati kurashchilarning doimiy o‘zgaruvchan sharoitida amalga oshiriladigan koordinatsion qobiliyatlarini yuqori darajada rivojlantirishni talab qiladigan vosita harakatlarining juda murakkab tarkibi bilan tavsiflanganligi aniqlandi.

Koordinatsion qobiliyat hamda texnik-taktik harakatlar tizimi sifatida musobaqa faoliyati jarayoni barcha darajalarda eng yuqori boshqaruv natijalariga erishishga yo‘naltirilgan xususiyatlarga ega.

Raqobatlashish jarayonida o‘z xususiyatiga xos ravishda dinamik holatlarini kurashchilarning texnik-taktik mahoratini hamda muvofiq lashtirish ko‘nikmalarining samaradorligini oshirish yo‘llari, chuqur izlanishlar bilan bog‘liqligini tushunish vositasidir.

Eng muhim muammo-bu bilvosita harakatdan to‘g‘ri izlanishlar bilan birin ketin to‘g‘ri hamda aksincha harakatga o‘tish shartlarini aniqlash, bir zumda amalga oshiriladi, ammo raqobatbardosh kurashda juda ongli, erkin harakat bo‘lib qoladi.

Texnik-taktik tayyorgarlik hamda koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni

musobaqa faoliyati ko'rsatkichlari yondashuvi ma'lum bir dinamik vaziyatda musobaqa faoliyatining tarkibiy birligi ekanligini aniqlashga yordam berdi.

Sport kurashi nuqtai nazaridan "MUBIN ZASK" intellektual sensor texnologiyasiga asoslangan kurashchilar uchun sport mashg'ulotlarini boshqarish tizimini joriy etish orqali muvofiqlashtirish hamda texnik-taktik harakatlar samaradorligini takomillashtirish masalalari chuqur o'rganildi.

Musobaqa bellashuvlari natijasini yaxshilashga malakali kurashchilarda koordinatsion qobiliyatni texnik-taktik harakatlar orqali takomillashtirish tizimini qo'llash bilan erishilmoqda.

Musobaqa faoliyatining tahlili davomida bellashuvning daqiqalari bo'yicha texnik-taktik tayyorgarlik ko'rsatkichlari miqdoriy tarkibi aniqlandi. O'zbekiston chempionatlarining qiyosiy tahlil natijalaridan shu ma'lum bo'ldiki, ko'rsatkichlar o'zgarishiga va ular orasidagi farq yaqqolroq bo'lishga moyil ekanligi o'rganib chiqildi.

Sportchilarning musobaqa faoliyati xususiyatlarini batafsil o'rganish asosida o'quv-mashg'ulot jarayonini samaradorligini oshirishdan kelib chiqib, kurashchilarning alohida xususiyatlarini hisobga olishi kerak bo'ladigan texnik-taktik tayyorgarligini boshqarishning maxsus tizimi belgilandi.

Olingan faktik materiallar asosida bellashuvdagi texnik-taktik harakatlar miqdori va samaradorligi aniqlanib, kurashchilarning musobaqa bellashuvi tahlil qilinishida shaxsiy pedagogik kuzatuvlar bilan bir qator video tasmadagi yozuv materiallaridan ham foydalanilgan.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Керимов Н.А., Недорезов А.И., Рузиев М.А., Рузиев А.А., Система планирования и контроля учебно тренировочных нагрузок в вольной борьбе //Олимпия ҳаракатини ривожлантириш, олимпия таълимотини жорий этиш ва Сиднейда ўтказиладиган XXVI Олимпия ўйинларига тайёргарлик масалаларига бағишланган: III Республика илмий-амалий анжумани муаммолар тўплами. 27 апрел 1999. - Тошкент. – Б. 113-116.

2. Shakhmuradov, Y. & Podlivaev, B. "Raising the level of technical-tactical actions in standing by including leg actions as subsidiary elements", in International Journal of Wrestling Science, 1, (2011). – P. 16-23.

3. Матвеев Л.П. Заметки по поводу некоторых новаций во взглядах на теорию спортивной тренировки //Теория и практика физической культуры. - Москва, 1995. -№12. - С. 49-52.

4. Curby, D. G. (2009). Analysis of the 2008 Olympic Greco-Roman Wrestling Competition. Exercise and Society: Journal of Sport Science, 49. – P. 189-191.

5. Бакиев З.А. Керимов Ф.А. Инновационны е технологии в подготовке квалифицированных борцов на основе системного анализа деятельности спортсменов и тренеров с учетом уровня их спортивного мастерства// //Шаг в науку// Материалы IV научно-практической конференции молодых ученых (II всероссийской) г. Москва, 18 декабря 2020. – С. 328-334.

6. Ботяев, В.Л. Взаимосвязь и динамика проявления координационных способностей как фактор актуализации системы спортивного отбора / В.Л. Ботяев, Е.В. Павлова // Вестник спортивной науки. – 2008. – № 2. – С. 23–25.

7. Верхошанский Ю.В. Горизонты научной теории и методологии спортивной тренировки //Теория и практика физической культуры. - Москва, 1998.- №7. – С. 41-54.

8. Годик М.А. Совершенствование физической подготовленности спортсменов // Современная система спортивной подготовки. – Москва, 1995. – С.136-138. Adilov S.Q. Malakali kurashchilarning jismoniy tayyorgarligi va uning qiyosiy tahlili // Fan-sportga ilmiy-nazariy jurnali 2020/7, Issn: 2181-7804 B. 24-26. [13.00.00 № 7].

9. Adilov S.Q. Erkin kurashchilarning koordinatsion qobiliyatlarini va texnik-taktik tayyorgarligini "ZS" sport uskunasi orqali takomillashtirish samaradorligini oshirish // Fan-

sportga ilmiy-nazariy jurnali 2020/5, Issn: 2181-7804 B. 28-30.1983[13.00.00 № 5].

10. Adilov S.Q. Increasing basics of the efficiency of competition activity and developing technical and tactical preparation // Mental enlightenment scientific-methodological journal Volume 2022 / Issue 6 Issn: 2181-6131 P.51-64. SJIF-7.623

11. Adilov S.Q. Sport kurashida koordinatsion qobiliyatlar va texnik-taktik tayyorgarliklarni maxsus mashqlar orqali takomillashtirishning samaradorligini oshirish // Fan-sportga ilmiy-nazariy jurnali 2022/5, Issn: 2181-7804 B. 10-12. [13.00.00 № 5].

12. Adilov S.Q. Kurash turlarida koordinatsion qobiliyat va texnik-taktik tayyorgarliklarni takomillashtirishni rejalashtirish // Xalqaro ilmiy-metodik jurnal.- Buxoro, 2022/№10. Issn: 2181-1709 (P). B. 108-115. [13.00.00 № 10].

13. Adilov S.Q. Malakali sambochilarning jismoniy tayyorgarligi va uning qiyosiy tahlili // O‘zMU xabarleri. Ijtimoiy-gumanitar fanlar turkumi. – Toshkent, 2022 [1/11/1] Issn: 2181-7324. B. 61-63. [13.00.00 № 11].

14. Adilov S.Q. Sport kurashida mashg‘ulot jarayonini optimallashtirish // Nam-DU ilmiy axborotnomasi – 2022-yil 11-son. Issn: 2181-0427. B. 731-736. [13.00.00 № 11].

15. Adilov S.Q. Kurash turlarida koordinatsion qobiliyatlar va texnik-taktik tayyorgarliklarni maxsus mashqlar orqali takomillashtirish samaradorligining qiyosiy tahlili // Fan-sportga ilmiy-nazariy jurnali 2023/2, Issn: 2181-7804 B. 78-83. [13.00.00 № 2].

16. Adilov S.Q. Sport kurashida sportchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasini aniqlash texnologiyasi // Ta’limda innovatsion tadqiqotlar 2023/10, Issn: 2181-1709 (P). B. 73-78. [13.00.00 № 10].

17. Adilov.S.Q. Malakali sambochilarning jismoniy tayyorgarligi va uning qiyosiy tahlili // “Jismoniy tarbiya va sport talimi muammolar istiqbollari” nomli Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman to‘plami. Ch.:2023. – B.265-268.

XORIJ TAJRIBASINI MAKTABGACHA TA'LIMGA TRANSFORMATSIYA QILISHNING AHAMIYATI

Aliyeva Iroda Otabek qizi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti, 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi ixtisosligi 2-bosqich tayanch doktoranti
<https://orcid.org/0009-0004-9828-3076>

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorij tajribasini maktabgacha ta'limga transformatsiya qilishning ahamiyati haqida fikr mulohazalar yuritiladi. Shuningdek hozirgi kunda dolzarb masalaga aylanib borayotgan ta'limning asosiy bosqichi hisblangan maktabgacha ta'limni yuqori sifatda tashkil etish va bola ta'limi va tarbiyasiga ta'sir qiluvchi o'qitishning usullarini milliy metodlar bilan boyitishga katta ahamiyat qaratish muhim jihatlardan biri ekanligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Global tendentsiya, madaniy omillar, ijtimoiy omillar, iqtisodiy omillar, ta'lim sifati, infratuzilma, resurslar, inklyuziv ta'lim, psixologik yondashuv, an'analar, qadriyatlar, til, muloqot.

ЗНАЧИМОСТЬ ТРАНСФОРМАЦИИ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ДЛЯ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Алиева Ирода Отабек қизи

Институт переподготовки и повышения квалификации руководителей и специалистов организаций дошкольного образования, 13.00.08 Теория и методика дошкольного воспитания и обучения докторант 2-курс

Аннотация: в данной статье рассматривается важность трансформации зарубежного опыта в дошкольное образование. Также было подчеркнуто, что одним из важных аспектов является качественная организация дошкольного образования, которое считается основным этапом воспитания, что становится сегодня актуальной проблемой, и обогащение методов обучения национальными методами, влияющими на воспитание. и воспитание детей.

Ключевые слова: Глобальный тренд, культурные факторы, социальные факторы, экономические факторы, качество образования, инфраструктура, ресурсы, инклюзивное образование, психологический подход, традиции, ценности, язык, общение.

THE IMPORTANCE OF TRANSFORMING ABROAD EXPERIENCE TO PRESCHOOL EDUCATION

Aliyeva Iroda Otabek qizi

Institute of retraining and professional development of directors and specialists of pre-school education organizations, 13.00.08 Theory and methodology of pre-school education and training 2 nd stage doctoral student

Abstract: This article discusses the importance of transforming foreign experience into preschool education. It was also highlighted that one of the important aspects is the high-quality organization of preschool education, which is considered the main stage of education, which is becoming an urgent issue today, and the enrichment of teaching methods with national methods that affect the education and upbringing of children.

Keywords: Global trend, cultural factors, social factors, economic factors, quality of education, infrastructure, resources, inclusive education, psychological approach,

traditions, values, language, communication.

Kirish. Jahonda maktabgacha ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan global tendentsiyalar xalqaro ta'lim tizimlarining shakllanishiga, maktabgacha ta'limning yangi yondashuvlarni joriy etilishiga va innovatsion metodlardan foydalanish orqali ta'lim sifatini yaxshilashga ta'sir ko'rsatmoqda. Jumladan, "BMTning Ta'lim, Fan va Madaniyat Tashkiloti (UNESCO) ta'lim sifatini oshirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan global strategiyalar bilan, UNICEF bolalarning huquqlarini himoya qilish va ularning ta'lim olish imkoniyatlarini oshirishga yordam berish maqsadida turli dasturlarni va sifatli ta'limni ta'minlashga qaratilgan resurslar ishlab chiqish bilan, Evropada Ta'limni Rivojlantirish Kengashi (Council of Europe) yuqori sifatli yondashuvlarni rivojlantirish va taqdim etish" masalalari bilan shug'ullanadi. Maktabgacha ta'limdagi eng yaxshi amaliyotlarni o'rganib, o'zaro tajriba almashinuvini ta'minlaydi. Shu bilan birga Xalqaro Ta'lim Assotsiatsiyasi (International Education Association) Ta'limga oid eng yaxshi metod va strategiyalarni o'rganish va ulardan foydalanishni rivojlantirish uchun xorijiy tajribalar bilan shug'ullanmoqda. Shuningdek, ushbu tashkilotlar maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish uchun xorijiy tajribalarni o'rganish, innovatsion metodlarni joriy etish va bolalarning to'g'ri rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan tadqiqotlari hamon dolzarbligicha qolmoqda.

Asosiy qism. Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida, jumladan Finlyandiya, Kanada, Niderlandiya kabi davlatlarda boshqa mamlakatlarning amaliyotdan olingan tajribalari tahlil qilinmoqda. Shuningdek, Helsinki, Toronto, Alberta Universitetlarining "ta'lim nazariyasi va amaliyoti bo'yicha tadqiqotlarida ta'lim metodlari va dasturlari, shu jumladan, maktabgacha ta'limda ijodiy yondashuvlarni tahlili hamda har bir mamlakatning ta'lim tizimining xususiyatlari va muvaffaqiyatli tashkil etilgan dasturlari o'rganiladi va xorij tajribasi asosida, o'z milliy sharoitlariga moslashtirilgan yangi metodologiyalarni ishlab chiqiladi". Ushbu jarayonlarda, har bir mamlakatning madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlariga mos ravishda amalga oshirilishi, ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish uchun o'zaro aloqalar, tajribalar va yangiliklarni e'tiborga olish dolzarb ahamiyatga ega.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim jarayonlarini samarali tashkil etishda ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va yangi yondashuvlar va mahalliy ehtiyojlarga mos ravishda tayyorlash hamda joriy qilinishi kabi bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. "Bu borada, avvalambor, yoshlar va bolalarga e'tibor va amaliy g'amxo'rlik ko'rsatish, ularni jismoniy va ma'naviy barkamol etib tarbiyalashga alohida ahamiyat qaratmoqdamiz. Bolalarni kichik yoshdan boshlab rivojlantirish orqali kelajakda ularning o'zligini to'la namoyon etishiga mustahkam zamin yaratyapmiz. Zero, bu ezgu maqsadimiz yo'lida sarflangan investitsiyalar ertaga bir necha barobar ortig'i bilan qaytishiga shubha yo'q". Bundan kelib chiqadiki, O'zbekistonning boy madaniy merosi va qadriyatlarini ta'lim dasturlariga singdirish, yurtimizning madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlari yani oila tuzilishi, ota-onalar va jamoatchilikni ta'lim jarayoniga jalb qilish va bu borada maktabgacha ta'lim tashkilotining imkoniyatlari va resurslarini hisobga olgan holda chora-tadbirlar ishlab chiqish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonda xorij tajribasini maktabgacha ta'limga transformatsiya qilishda madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy omillarni inobatga olish muhim ahamiyatga ega. Quyidagi jadvalda ushbu omillarni batafsil ko'rib chiqamiz.

Madaniy omillar		
<i>An'analar va qadriyatlar:</i> O'zbekistonning boy madaniy merosi va qadriyatlari ta'lim dasturlarida muhim o'rin tutadi. Dasturlar milliy urf-odatlar, an'anaviy did va ma'naviyatni hisobga olib, bolalarga o'z madaniyatini tanitish va qadrlashni o'rganish imkonini berishi kerak.	<i>Til va muloqot:</i> O'zbekistonning ko'p millatli tuzilishi til va muloqot masalalariga e'tibor berishni talab qiladi. O'zbek tilini o'rganish, shuningdek, boshqa tillarni bilish (masalan, rus yoki ingliz tillari) uchun sharoit yaratish muhimdir.	<i>San'at va madaniyat:</i> Maktabgacha ta'lim dasturlarida musiqa, raqs, tasviriy san'at va boshqa san'at shakllarining o'rni muhimdir. Bolalarga san'at orqali o'z his-tuyg'ularini ifoda etish imkonini berish zarur.
Ijtimoiy omillar		
<i>Ijtimoiy jamiyat ehtiyojlari:</i> O'zbekiston ijtimoiy tizimining o'ziga xos jihatlari - oila tuzilishi, ota-onalar va jamoatchilikni ta'lim jarayoniga jalb qilishni nazarda tutadi. Dasturlarda ota-onalarning o'qitishdagi roli va ishtiroki oshirilishi zarur.	<i>Inklyuziv ta'lim:</i> Ijtimoiy muammolarga qaramay, bolalarning barcha qatlamlarini, shu jumladan, maxsus ehtiyojlarga ega bolalarni ta'lim jarayoniga jalb qilish muhimdir. Dasturlar inklyuziv yondashuvni qo'llab-quvvatlashi, kerakli sharoitlarni yaratishi lozim.	<i>Psixologik yondashuv:</i> Bolalarning psixologik xususiyatlari va yoshlariga mos o'qitish usullari ishlab chiqilishi zarur. Rivojlanishning turli bosqichlarida, bolalarning kognitiv va emotsional ehtiyojlari hisobga olinishi kerak.
Iqtisodiy omillar		
<i>Infratuzilma va resurslar:</i> Ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda mavjud infratuzilma, ta'lim muassasalarining imkoniyatlari va resurslari hisobga olinishi kerak. Maktabgacha ta'lim muassasalari uchun zarur bo'lgan moddiy, texnik va inson resurslari mavjudligini ta'minlash kerak.	<i>Moliyaviy qo'llab-quvvatlash:</i> Maktabgacha ta'lim iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlanishi zarur. Ularning moddiy yordam, grantlar va stipendiyalar orqali qanday moliyalashtirilishi muhimdir.	<i>Ta'lim sifati:</i> O'zbekistondagi iqtisodiy o'zgarishlar maktabgacha ta'lim tashkilotlarining raqobatbardoshligini oshirishga undaydi. Ta'lim dasturlarini sifatli ta'lim bilan moslashtirish, yangi metodologiyalarni joriy etish zarurati tug'iladi.

Xulosa. Yana shuni takidlash joyizki, O'zbekiston sharoitida xorij tajribalarini ta'lim dasturlarga transformatsiya qilishda innovatsion yondashuvlar foydalanish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni hamda interaktiv metodlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish masalasi keng qamrovli bo'lib bunda, milliy ta'lim standartlarini ishlab chiqish va amalga oshirish orqali o'quv dasturlarini shakllantirish juda muhimdir.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, O'zbekistonda xorij tajribasini maktabgacha ta'limga transformatsiya qilish madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy omillarni inobatga olish orqali ta'lim dasturlari yangi yondashuvlar va mahalliy ehtiyojlarga mos ravishda tayyorlanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ta'lim berish bo'yicha ikkinchi Butunjahon konferensiyasi ochilish marosimidagi nitwit. <https://president.uz/oz/lists/view>.

2. Scientific-Methodological Foundations Of Organization And Management Of Methodical Work In Pre-School Educational Organizations. Genius Repository, 28, 54–58. Retrieved from <https://geniusrepo.net/index.php/1/article/view/575>. Olimov Sodiq

Anvar o'g'li (2024)

3. Информационнокоммуникационные технологии организации и управления инновационным методическим обеспечением в дошкольных образовательных организациях. Информатика. Экономика. Управление - Informatics. Economics. Management, 3(1), 0159–0168. <https://doi.org/10.47813/2782-5280-2024-3-1-0159-0168>. Бегимкулов, У. Ш., & Олимов, С. А. (2024).

4. <https://www.unicef.org/innovation/learninginnovationhub>.

5. UNESCO ning rasmiy veb-sayti. <https://www.unesco.org>.

6. <https://www.oecd.org/education/>

TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BO'LAJAK BIOLOGIYA O'QITUVCHILARINI KASBIY METODIK TAYYORGARLIGINI TEXNOLOGIK ASPEKTLARI

Almatova Zebo Xudayberdiyevna

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada loyihalashtirish texnologiyalari asosida bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarining kasbiy metodik tayyorgarligini o'ziga xos xususiyatlari jarayonining pedagogik asoslari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Loyihalashtirish, metodik, kasbiy, pedagogik texnologiyalar, loyihalashtirish texnologiyalari.

ТЕОРИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ НА ОСНОВЕ ДИЗАЙНЕРСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Алматова Зебо Худайбердиевна

Джизакский государственный педагогический университет, преподаватель, доктор философских наук (PhD) педагогических наук

Абстракт. В данной статье описаны педагогические основы процесса совершенствования профессионально-методической подготовки будущих учителей биологии на основе проектных технологий.

Ключевые слова. Проектирование, методические, профессиональные, педагогические технологии, технологии дизайна.

THEORY OF IMPROVING PROFESSIONAL METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS BASED ON DESIGN TECHNOLOGIES

Almatova Zebo Khudaiberdiyevna

Jizzakh State Pedagogical University, teacher, doctor of philosophy (PhD) in pedagogical sciences

Abstract. This article describes the pedagogical foundations of the process of improving the professional methodological training of future biology teachers based on design technologies.

Keywords. Designing, methodical, professional, pedagogical technologies, design technologies.

Kirish. Biologiya o'qituvchining bilimi, mahorati va o'qitish texnolo-giyalari loyihalashtirilsagina o'quv jarayonini samarali tashkil etish mumkin. Buning uchun o'quv jarayonini tashkil etishning turli metodlari va ularni qo'llashni bilish kerak. "Biologiyani o'qitish texnologiyalari va loyihalashtirish" fani aynan shu maqsadlarni ruyobga chiqarishga qaratilgan. U biologiyani o'qitish texnologiya-lari va loyihalashtirish fanining predmeti, bu dars berish (o'qitish) jarayonining o'zidir.

Biologiya o'qituvchisidan o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirish maqsadida o'quvchilarning mustaqil ishlari va ta'limiga e'tibor qaratish, o'quv-chilarning o'z-o'zini baholashi uchun mavzular bo'yicha standart va nostandart o'quv va test topshiriqlari bazasini yaratish, uni kompyuter xotirasiga joylashtirib adaptiv test topshiriqlariga aylantirish, shuningdek, o'quvchilar bilan o'tkaziladigan ma'naviyat daqiqalaridajismoniy, ma'naviy, ruhiy va intellektual kamo-lotga erishishga yo'naltirish talab qilinadi.

Biologiyani o'qitish jarayonida o'quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishda o'quvchilarni tabiat va jamiyatda bo'layotgan voqea, hodisa va jarayonlar, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, qonunlarining mavzuga doir modda-lari bilan tanishtirish, aqliy, ma'naviy-axloqiy, iqtisodiy, huquqiy, jismoniy, mehnat tarbiyasiga e'tibor qaratish, muayyan kasbni mukammal egallash orqali Vatan ravnaqiga hissa qo'shish, jamiyat va oilasi manfaatlari uchun xizmat qilish, insonlarga mehr-muruvvat ko'rsatish, saxovatli bo'lishga undash zarur.

O'quvchilarda umummadaniy kompetensiyalarni shakllanti-rish uchun o'qituvchi biologiyani

o'qitishda o'quvchi-yoshlar ongi va qalbiga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish orqali o'zgalarning dunyoqarashi, diniy e'tiqodi, milliy va etnik xususiyat-lari, an'ana va marosimlarini hurmat qilish, xalqning tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrash, aqliy, ma'naviy-axloqiy, iqtisodiy, huquqiy, jismoniy, mehnat tarbiyasi barobarida estetik tarbiyaga e'tibor qaratishi lozim.

O'quvchilarda matematik savodxonlik, fan va texnika yangi-liklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasini shakllantirishda biologiyao'qituvchisi o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida hisob-lashga doir biologik masalalar, nostandart o'quv topshiriqlari bilan ishlashni yo'lga qo'yishi lozim.

O'quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakl-lantirishda o'qitishning barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda olib boriladigan ishlar muhim o'rin tutadi.

Biologiya darslarida fanga oid kompetensiyalarni shakllan-tirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Biologiyadan davlat ta'lim standarti quyidagi uchta yo'nalish-dagi bilimlarni o'zida mujassamlashtiradi:

1. Organizm biologik sistema.
2. Organik olam evolyutsiyasi.
3. Ekologik sistemalar.

Quyida biologiya darslarida shakllantiriladigan fanga oid kompetensiyalar haqida ma'lumot beriladi(1-jadval).

1-jadval

Biologiya darslarida fanga oid kompetensiyalarni shakllantirish

Biologik ob'yekt, hodisa, jarayonlarni tushunish, ta-nish, izohlash kompeten-siyasi	Biologik ob'yekt, hodisa, jarayonlar ustida kuza-tish va tajribalarni o'tka-zish kompetensiyasi	Sog'lom turmush tarzi va ekologik kompetensiya
Maktab biologik jihozlari va mikroskopdan foydalanish ko'nikmasini egallash	O'quv dasturidan o'rin olgan laboratoriya ish-larini kompyuterda baja-ra olish	Tabiatda o'zini tutish qoida-lariga amal qilish va tabiat muhofazasiga doir tadbirlar, video konferensiyalarda ishti-rok qilish Tabiat resurslarini o'ylamas-dan ishlatish natijasini tushu-nish, tabiat muhofazasiga doir saytlar orqali o'z munosabatini bildirish
O'simlik, hayvon va odam organlari va organlar tizimi, ularning hujayraviy tuzili-shini farqlay olish, Internet, o'quv filmlari orqali o'rganib borish	Tajriba ob'yekti bo'lgan hayvonlarni kesish, or-ganlarini tanish va tirik organizmlar hujayraviy tuzilishi va organoidlari tuzilishini o'rganish.	Nosog'lom turmush tarzi asoratlari va ekologik muam-molarni tushunish. Tabiatdagi hodisa va jarayonlar o'rtasidagi aloqalarni tushunish
O'rganilayotgan tirik ob'-yektning shakli va uning funksiyasi o'zaro bog'liqligini tushunish. Organizmlar hujayraviy tu-zilishini bilish, hujayra orga-noidlarini mikroskopda ku-zatish, ularni bir-biridan farqlay olish	Tajriba ob'yekti bo'lgan hayvonlarni kesish, or-ganlarini tanish va tirik organizmlar hujayraviy tuzilishi	Irsiy kasalliklarni oldini olish. Tibbiy genetik konsultatsiyalar mohiyatini anglab yetish. Sportga doir teleko'rsatuvlar orqali inson salomatligiga jis-moniy mehnat va sportning ta'sirini tushunish Jamo va shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilish. Tele-ekrandan shu mavzuga doir ko'rsatuvlar bilan tanishib boorish Baxtsiz hodisalarda birinchi tibbiy yordam ko'rsatishni bilish

Keyinchalik manbalar ko'p tilli kontekst uchun talab qilinadigan yuqori darajadagi tarjimani ta'minlashga yo'naltirilishi mumkin. Bu narx va sifat nisbatini kafolatlash uchun noshirlar bilan to'g'ridan-to'g'ri muzokaralarga olib kelishi mumkin.

Klaster – cluster – ingliz tilida shajara degan ma'noni angla-tadi. Ushbu lokal texnologiya talabalar tomonidan o'zlashtirgan va o'zlashtiradigan g'oya, nazariya, qonuniyat va tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishini anglash, bir-biriga uzviyligini tushunishga imkon yaratib tahliliy-tanqidiy fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirishga zamin tayyorlaydi.

Klasterni tuzish quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

- o'quv kursi mazmunidagi muayyan g'oya doska yoki qog'oz o'rtasiga yoziladi;
- ushbu g'oya bilan bog'liq qonuniyatlar, tushunchalar bir-biriga bog'liq holati ko'rsatkich bilan belgilanadi, so'ngra mazkur qonuniyat va tushunchalarning faktik ma'lumotlari grafik tarzda yoziladi va tarmoq hosil qilinadi.

- avval o'rganilgan mavzu va o'rganiladigan mavzu o'rtasidagi bog'lanishlar haqida xulosa chiqariladi.

Mamlakatimiz ta'limi tizimidagi katta yangilanishlardan biri darsliklar va o'quv metodik adabiyotlarni zamon talablariga mos shaklda ishlab chiqishdir. Bu yo'nalishda bugungacha ham o'ziga yarasha qoidalar, standartlar bo'lgan va ular o'z vaqtida o'zini oqlagan. Masalan, shu paytgacha umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari bu borada asosiy yo'l ko'rsatkich vazifasini o'tagan. Lekin bugun ilm-fan, texnika, texnologiya shiddat bilan rivojlanyapti, odamlarning ehtiyojlari va imkoniyatlari kengay-yapti, yangi fan tarmoqlari va innovatsion yondashuvlar o'rtaga chiqyapti.

Xulosa. Ta'lim uslubining amalga oshirilishi pedagog faoliyatining o'zgarishiga olib keladi. U tayyor bilimlar tashuvchisidan o'z talabalarining bilish faoliyatining tashkilotchisiga aylanadi. O'quv xonasidagi psixologik muhit ham o'zgaradi, chunki pedagogga o'z o'quv-tarbiya ishi va talabalarning ishini turli-tuman mustaqil faoliyatlariga, tadqiqot, izlanish, ijodiy xarakterdagi faoliyat ustunligiga qaratishiga to'g'ri keladi. Barcha loyihalarga tashqi baho zarurligi to'g'risida alohida shuni qayd etish lozim, chunki faqat shu yo'l bilan ularning samaradorligi, kamchiliklar borligini, o'z vaqtida tuzatish ishlarini olib borish mumkin.

Foydalangan adabiyotlar.

1. Kuychiyeva M.A. Biologiya fanini o'qitishda fanlararo bog'lanishlarning o'rni va ahamiyati // Zamonaviy ta'lim ilmiy-amaliy ommabop jurnal. - Toshkent, 2019. - №5 (78). - B. 34-37. (13.00.00; №10)

2. Kuychiyeva M.A. Tabiiy fanlar o'qituvchilarining kompetentligi va kasbiy layoqatini rivojlantirish masalalari // Toshkent davlat pedagogika universiteti Ilmiy axborotlari. - Toshkent, 2021. - №1-son. - B. 53-57. (13.00.00; №32).

3. Kuychiyeva M.A. Use of Interdisciplinary Relationships In The Formation Of Competences In Biology Students // CONVERTER 2021 www.converter-magazine.info. - P. 485-489. (№10. ISSN:0010-8189).

4. Kuychiyeva M.A. // Organization of Experimental Works on the Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers // Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. Open Access, Peer Reviewed Journals. 2022. ISSN (E): 2795-739, - P.19-21. (№7. SJIF; IF-8.115)

5. Kuychiyeva M.A., Eshmatova D. Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers in Extracurricular Activities // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. 2022. ISSN:2776-0979, - P. 617-621. (№12. SJIF; IF-7.565).

ONA TILI TA'LIM TRAEKTORIYASINI METODIK TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMI

Altibayeva Malika Kuvandikovna
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Pedagogika kafedrasida o'qituvchi

ANNOTATSIIYA. Talabalarni nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari asosida takomillashtirishning metodik-didaktik xususiyatlarini metodik rivojlantirish imkoniyatini yaratilishi lingvopedagogik kompetensiyalarini takomillashtirish ilmiy-metodik asoslab berilgan. Talabalarning fanga qiziqishi, hamda bir o'quv topshirig'ini bajarish asnosida bir nechta nutqiy ko'nikmani rivojlantira olish imkoniyatiga ega bo'lishi, talabalarning nutqiy va lingvistik kompetentsiyalarga oid topshiriqlarni amalga oshirishga ongli yondashishi, bajarishda didaktik ketma-ketlikka rioya qilishi, topshiriqlarni zamonaviy axborot manbalaridan topish uchun sun'iy intellekt bilan to'g'ri muloqot qila olishi, joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi didaktik asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: lingvopedagogik kompetensiya, o'zbek tilshunosligi, leksikologiya, ilmiy-metodik asos, lingvistik kompetensiya, deduktiv, pedagogika, nutqiy kompetensiya, psixologiya

МЕХАНИЗМ МЕТОДИЧЕСКОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТРАЕКТОРИИ ОБУЧЕНИЯ РОДНОМУ ЯЗЫКУ

Алтибаева Малика Кувандиковна
Преподаватель кафедры педагогики Университета прикладных наук Ташкента

АННОТАЦИЯ. Научно-методически обоснована возможность методического развития методико-дидактических особенностей совершенствования речевых и лингвистических компетенций студентов на основе самостоятельного обучения и учебных заданий для улучшения их лингвopedagogических компетенций. Обосновано, что целесообразно формировать интерес студентов к предмету и предоставлять им возможность развивать несколько речевых навыков в рамках одного учебного задания. Такой подход способствует тому, чтобы студенты осознанно выполняли задания, связанные с речевыми и лингвистическими компетенциями, следовали дидактической последовательности при их выполнении и могли правильно взаимодействовать с искусственным интеллектом для поиска заданий в современных информационных источниках.

Ключевые слова: лингвopedagogическая компетентность, узбекское языкознание, лексикология, научно-методическая основа, языковая компетентность, дедуктивность, педагогика, речевая компетентность, психология

MECHANISM FOR METHODOLOGICAL IMPROVEMENT OF THE NATIVE LANGUAGE EDUCATION TRAJECTORY

Altibayeva Malika Kuvandikovna
Lecturer, Department of Pedagogy, Tashkent University of Applied Sciences

ANNOTATION. The scientific and methodological basis has been established for developing the methodological-didactic characteristics of improving students' speech and linguistic competencies through independent learning and educational assignments, aimed at enhancing their linguo-pedagogical competencies. It is considered appropriate to foster students' interest in the subject and provide them with the opportunity to develop multiple speech skills within a single educational task. This approach encourages students to consciously approach tasks related to speech and linguistic competencies, adhere to a didactic sequence in completing

tasks, and effectively communicate with artificial intelligence to locate tasks from modern information sources.

Key words: linguo-pedagogical competence, Uzbek linguistics, lexicology, scientific-methodical basis, linguistic competence, deductive, pedagogy, speech competence, psychology

Kirish. Bugungi kunda OTM ona tili ta'lim jarayoniga qaratilayotgan e'tibor ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatayotgani, oliy ta'lim tizimi bo'g'inida ona tili ta'limning ona tili o'qituvchilarining hayotida tutgan o'rnini, ona tili o'qituvchilarining modul tizimida qanday bilimga ega bo'lishda pedagogik tuzilmani o'rganmasdan, rivojlantiriladigan bilim, ko'nikma-malaka, ijodiy faoliyat tajribasi, munosabatlarini tahlil qilish mushkul vazifadir.

Biz tadqiqotlarga tayanib, ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishning pedagogik, lingvodidaktik-psixologik va pragmatik xususiyatlarini didaktik tizimni modellashtirish asosida ona tili o'qituvchilarining va o'quvchi o'rtasidagi ta'lim jarayonini metodik yondashuv asosida takomillashtirish tuzilmasini quyidagicha ko'rishda ifoda etdik. Shuning uchun ham oliy ta'lim mazmuni va metodikasi har bir ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillashtirishda to'la lingvodidaktik rivojlanishini, ona tili ta'limini qiynalmay davom ettirishga imkoni beradigan ta'limda bilimga oid ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'minlashga qaratilmog'i lozim. Bugungi kunda oliy ta'limning to'rt yil muddatda davom etishi ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishga nisbatan ularning sonini ortib borayotganligini ko'rsatadi. Bu masalani ongli va savodli anglamasdan turib, pedagogik-metodik faoliyatga oid yangicha qarashlarni o'zlashtirib bo'lmaydi. Bu qarashlar markazida ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda psixolingvistik rivojlanishiga ko'maklashish vazifasi va shu vazifa doirasiga nutqiy kompetensiyasini jalb etish muammosi turadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. M.Mirqosimova, Sh.Alimova, O.Zoitova, N.Umarova tomonidan 2004 yilda rus guruhlari uchun "O'zbek tili" o'quv qo'llanmasini tahlilga tortganimizda topshiriq bilan savollar bir xil vazifani bajarishi ma'lum bo'ldi. Oliy ta'limda, odatda, muayyan o'quv predmetiga tegishli darsliklar, dars mashg'uloti jarayonida ham, hatto dars mashg'ulotidan so'ng ham talaba va o'qituvchining shu o'quv predmeti bo'yicha bilim berish hamda ma'lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Shunday ekan, asosiy diqqatni darslikdagi o'quv materiallarining, xususan, o'quv topshiriqlarning tarkibi, savollarning tuzilishi va albatta, mazmuniga qaratilishi kerak.

Oliy ta'lim jarayonida ham muayyan bir maqsadga qaratilgan usullar va vositalar izchil belgilab olinadi. Ana shu ta'limning aniq maqsadiga eltuvchi vositalardan biri bu OTM darsliklardir. Darslik tushunchasi ham ta'limning eng muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Bu tushunchada bir qancha ilmiy manbalarda muayyan istilohiy ma'nolar berilgan.

Xususan, olim. "Pedagogika ensiklopediyasi" [2; 24 b.] darslik va uning paydo bo'lishi, darsliklar tarixi haqida batafsil ma'lumot berilar ekan, uni shunday ta'riflaydi: "Darslik – davlat tomonidan tasdiqlangan DTS asosida muayyan fanga doir bilim asoslarini ma'lum tartibda bayon etadigan va yuqori ma'naviy-g'oyaviy, ilmiy-uslubiy saviyada yozilgan o'quvchi va talabalar uchun mo'ljallangan o'quv adabiyotining asosiy va yetakchi turi". Bizningcha, bu istilohiy izohlar darslik va uning ta'limdagi mustaqil ahamiyati va rolini ochib berish uchun kamdek.

Shu bois bu tushunchaga pedagog olimlar J.Hasanboyev, X.To'raqulov, M.Haydarov, O.Hasanboyevalar tomonidan tuzilgan "Pedagogika fanidan tuzilgan izohli lug'at" kitobiga murojaat qilamiz.

Darslik har bir o'quv predmetining mazmunini darslikda ko'rsatilgan hajmda didaktik talablar asosida kitob yoziladi. Darslik bu pedagogik tizimning axborotli modelidir. Chunki

har bir o‘quv darsligida talabalar bajarishi kerak bo‘lgan o‘quv jarayoning ma’lum bosqichlari ko‘rsatilgan bo‘lib, talabalar undan mavzularni o‘qib, mustaqil topshiriqlarni ma’lum harakatlar ko‘rinishida bajarishadi, tekshiradi, yechadi, javob beraadi. Bu harakatlar darslik matnlarida ochiq yoki yashirin shakllarda berilishi mumkin [3; 219 b.].

Darhaqiqat, bu ta’rif darslikning mustaqil ta’lim jarayonidagi mohiyatini nisbatan to‘laroq ochib bergan.

Shuningdek, darslik turli xil qo‘shimcha vositalar – antologiyalar, mashq va mustaqil topshiriqlar to‘plamlari, lug‘atlar, ma’lumotnomalar, darslikdan tashqari o‘qish uchun kitoblar, atlaslar, tarixiy-geografik xaritalar va boshqalar bilan bog‘liq bo‘lishi to‘ldirilishi kerak bo‘lgan manba. Zamonaviy darsliklarning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ular o‘quv materialini yanada kengaytirilgan rejada beradi, mustaqil ta’lim topshiriqlari asosida eng yangi ma’lumotlar, ma’lumotnoma xarakteridagi tavsiflar bilan kengaytiriladi. Darslik bilan ishlashda lingvopedagogik kompetensiyalar asosida bo‘lajak ona tili ta’lim o‘qituvchilari qo‘shimcha adabiyotlar yordamida tahlil qilish, kreativ yondashish, tanqidiy yondashish, to‘ldirish, ularni taqdim etish uslubi va o‘rganilayotgan matnni o‘zgartirishni o‘rganadilar.

1. Ona tili ta’limda topshiriqlar asosida ona tilini o‘qitish metodikasiga oid innovatsion yondashuvlarni joriy etishga doir ishlarni faollashtirish; ona til o‘qitish uchun ilmiy, metodik, psixologik va pedagogik yordam tizimini rivojlantirish ishlarni takomillashtirish; ona tili o‘qitish metodikasi ta’limda o‘zbek etnolingvistikaning so‘nggi yutuqlaridan foydalanish muhim ahamiyatga egaligi, maqsadiga muvofiq muctaqil izlanishga undashi lozim.

2. Bunday sharoitda darslikning eng muhim qismini nazariy ma’lumotlar bazasi emas, balki bo‘lajak ona tili sinf o‘qituvchisiga ona tilining son-sanoqsiz imkoniyatlaridan unumli va o‘rinli foydalanishni o‘rgatadigan ta’lim topshiriqlarini tashkil etmog‘i lozim. Chunki oliy ta’lim tizimi maqsad faqat ona tili ta’lim o‘qituvchisini tayyorlash emas, til imkoniyatlaridan keng foydalana oladigan lingvopedagogik kompetensiyalar ijodiy tafakkur sohibini jamiyatga yetkazib berishdir. Ona tili ta’limda topshiriqlar asosida ona tili ta’lim mazmunini takomillashtirish didaktik-pedagogik yondashuvlar asosida amaliyotga tatbiq etiladi.

3. Bo‘lajak ona tili ta’lim o‘qituvchilari nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, lug‘at va matn asosida milliy tilni, milliy ma’naviyatni o‘quvchi tafakkuriga singdirish, o‘z o‘quvchisini turli nutq vaziyatlariga tayyorlash, ijodiy tafakkur sohiblarini tarbiyalash texnologiyasini ona tili metodikasi ta’limiga samarali joriy qilish asosiy masalalardan biridir. Ona tili ta’limda topshiriqlar tuzishda lingvodidaktik-pedagogik asoslarining model xaritasida ona tili oliy ta’limda, odatda, muayyan o‘quv predmetiga tegishli darsliklar, dars mashg‘uloti jarayonida ham, hatto dars mashg‘ulotidan so‘ng ham bo‘lajak ona tili ta’lim o‘qituvchilari shu o‘quv predmeti bo‘yicha bilim berish hamda ma’lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Shunday ekan, asosiy diqqatni darsliklardagi o‘quv materiallarining, xususan, mustaqil ta’lim topshiriqlarining tarkibi, tuzilishi va albatta, mazmuniga qaratish kerak.

4. Zamonaviy elektron darsliklar innovatsion mediatexnologiya kabi ko‘plab axborot manbalarini o‘ziga birlashtirishi, ularni tortishi, boshqarishi lozim. Mazkur jarayonda ona tili ta’lim topshiriqlari innovatsion mediatexnologik o‘quv lug‘atlari, audio, video materiallar, mashq va topshiriqlar to‘plami, testlar, ko‘rgazmali vositalar, elektron resurslar orilgan vagonlarga bog‘lay olishi, ulardan foydalanishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qilishi kerak. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, ona tili ta’lim topshiriqlari ya’ni mashqlarni bajarilishi, ona tili mazmunini rivojlantirishda, o‘qitishda, xususan, topshiriqlarni tuzishda metodik yondashuvlardan foydalanish samaralidir. Dars mashg‘ulotdagi ta’lim jarayonini hayotiy muammolarni qanday hal qilishni o‘rgatishi kerak. Ona tili o‘qitish metodikasi fanining ona tili ta’limda topshiriqlar tuzish, lingvodidaktik-pedagogik asoslarining model xaritasida oliy ta’limda, odatda, muayyan o‘quv predmetiga tegishli darsliklar, dars mashg‘uloti jarayonida ham, hatto dars mashg‘ulotidan so‘ng ham bo‘lajak ona tili ta’lim o‘qituvchilarining shu

o'quv predmeti bo'yicha bilim berish hamda ma'lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Shunday ekan, asosiy diqqatni darsliklardagi o'quv materiallarining, xususan, ona tili ta'lim topshiriqlarining tarkibi, tuzilishi va albatta, mazmuniga qaratish kerak.

5. Zamonaviy elektron darsliklar innovatsion mediatexnologiya kabi ko'plab axborot manbalarini o'ziga birlashtirishi, ularni tortishi, boshqarishi lozim. Mazkur jarayonda ta'lim topshiriqlari innovatsion mediatexnologik o'quv lug'atlari, audio, video materiallar, mashq va topshiriqlar to'plami, testlar, ko'rgazmali vositalar, elektron resurslar orilgan vagonlarga bog'lay olishi, ulardan foydalanishda asosiy vosita bo'lib xizmat qilishi kerak.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ona tili ta'lim topshiriqlari ya'ni mashqlarni bajarilishi, ona tili mazmunini rivojlantirishda, o'qitishda, xususan, topshiriqlarni tuzishda metodik yondashuvlardan foydalanish samaralidir. Dars mashg'ulotdagi ta'lim jarayonini hayotiy muammolarni qanday hal qilishni o'rgatishi kerak. Ona tili ta'limida har bir mashg'ulot asosida beriladigan savol, topshiriq va mashqlar ham xuddi shunday talaba, bo'lajak ona tili ta'lim o'qituvchilarining hayotiy muammolarini yechishga yo'naltirishi lozim. Masalan, professor-olimlar 2012-yilda nashr etilgan A.G'ulomov, M.Qodirov, M.Ernazarova, A.Bobomurodova, N.Allavutdinova, V.Karimjonovlar tomonidan yozilgan "Ona tili o'qitish metodikasi" darsligini mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar xuddi shu tarzda berilgan. Har bir savol talabani mushohada qilishga undaydi.

1. Leksikologiyaning tadqiqot obyekti nima? 2. So'z til birligi sifatida qaysi yo'nalishlarda o'rganiladi?. 3. Leksikologiyaning qaysi bo'limida so'zning semantik xususiyati – bir ma'nolilik va ko'p ma'nolilik, umumiy va xususiy, mavhum va muayyan, bosh va hosila, to'g'ri va ko'chma ma'nolari tekshiriladi?. 4. Leksikologiya til lug'at tarkibining boyishini izohlang.

Ona tili ta'lim tizimida ona tili o'qitish metodikasi sohada qo'llanilishi, ona tili ta'lim yo'nalishining ona tilini o'qitishda, xususan, ona tili ta'lim topshiriqlari tuzishda pragmatik yondashuvlardan foydalanish samaralidir.

Ona tili ta'limda joriy etilayotgan yangi modul tizimining asosiy qismi ham baholash va ishlashga yo'naltiruvchi ta'lim topshiriqlaridir.

L.S.Vigotskiyning Pedagogik-psixologiya darsligida aynan ta'lim topshiriqlar mazmuniga ham alohida e'tibor berish lozimligini, talabalarning lingvodidaktik va psixologik bilish darajalari asosida bilimlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega ekanligini bilish darajalari miqyosida tahlil etgan [4; 64 b.]. Hissiy daraja-sezgi, murakkab daraja- xotira, xayol, idroda, diqqat, mexanik xotira bilan bog'liq bo'lgan – esda saqlab qolinadigan nazariy ma'lumotlarni tekshirishga qaratilgan topshiriqlardan foydalanishni cheklash, balki fikrlashga, mushohada qilishga, dunyo qonuniyatlarini anglashga, oliy daraja-tafakkur va nutq, dunyoqarashni rivojlantirishga, sabab-oqibat-yechim, shakl va mazmun mutanosibligi, inkorni-inkor qilish, qiyoslash qonuniyatlarini anglashga, kreativ va tanqidiy yondashishga xizmat qiladigan mazmundagi mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanish shart ekanligini ifodalaydi.

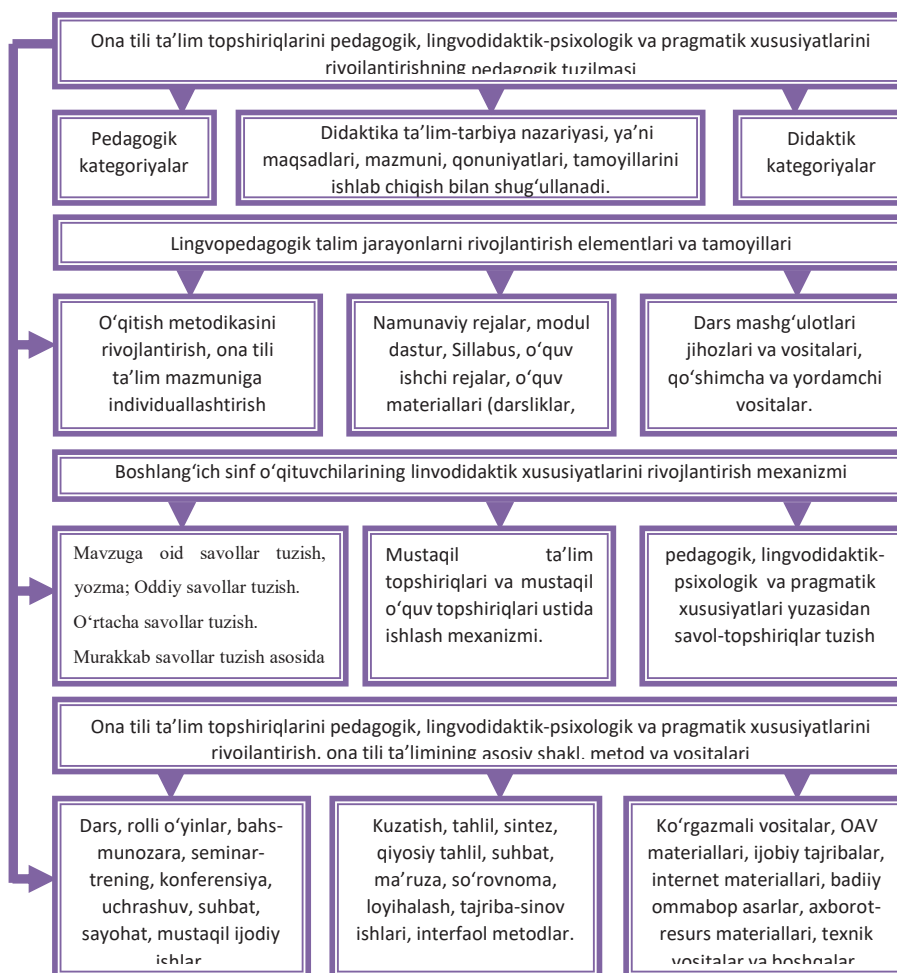
Natija va muhokama. Shu bilan birga, quyidagi darslikka e'tibor qaratamiz. Ma'lumki, "O'zbek tilining izohli lug'ati" dagi so'zlarning 50-55 % foizini ot so'z turkumiga mansub so'zlar tashkil etadi. Mazkur so'z turkumini o'rganishda ko'zlanadigan asosiy maqsad, avvalo, shu turkumga kiruvchi, ammo nutqda kam qo'llanilayotgan yoki deyarli qo'llanilmayotgan so'zlarni, nutqiy faoliyatiga olib kirish, o'quvchi va talabalarning talaffuziy va imloviy ko'nikma hamda malakalarini mustaqil kengaytirishdan iboratdir [1; 294 b.].

"Ona tili", "Ona tili o'qitish metodikasi", "O'zbek tili", darsliklardagi mashq, vazifa va topshiriqlar bo'lajak ona tili sinf o'qituvchilarining nutqiy va lingvistik ko'nikmalarini rivojlantirishga aksariyat hollarda qaratilmagan, balki grammatik qonuniyatlarni o'rgatishga urg'u berilgan. O'zbek tili darsliklari bundan mustasno. Darsliklar DTS, o'quv reja va O'UMLar pedagogik-didaktik manba bo'lganligi bois ularda nutqiy va lingvistik ko'nikmalarni

rivojlantirishga yo‘naltirilgan turli ona tili ta’lim topshiriqlar, mashq va matn tahlilini talab etadigan savollar, og‘zaki so‘rov, mustaqil nutq, bahs-munozara kabilardan foydalanish shart. Fanda taraqqiyotni belgilovchi va davlatni, millatni, bunyodkorlarini jahonga mashhur qiladigan ilmiy maktabu yo‘nalishlar tadqiq manbaiga yangicha talqin etishning qat’iy metodologik tamoyillari asosida yondashish natijasi o‘laroq rivojlanadi va takomillashadi. 2020 yil 23 sentyabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning hayotga tatbiqi sharofati bilan o‘zbek tilshunosligida ona tili (o‘zbek tili) qurilishi yevropacha shakllar asosida formal talqin etish asoratidan qutulib, hozir jahon tilshunoslari diqqatiga ham sazovor bo‘layotgan substansial tahlil metodologiyasi asoslariga - tom ma’noda o‘zbekona tahlil usullariga - to‘la ko‘chirildi [5]. Tadqiqotlarimiz davomida ona tili o‘qituvchilari va o‘quvchi o‘rtasidagi didaktik ta’lim jarayonini biz ikki yo‘nalishda: - konseptual; - tarixiy; yo‘nalishlarga ko‘ra o‘rganib chiqdik. Tadqiqotlarimiz jarayonida ona tili o‘qituvchilari va o‘quvchi o‘rtasidagi ona tili ta’lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv asosida DTSda belgilangan OTM ona tili sinf o‘qituvchilari ona tili o‘qitish metodikasi fanlari bo‘yicha tayyorgarlik darajasiga qo‘yilgan talablar hamda ona tili ta’lim mazmunidan kelib chiqqan holda OTM ona tili o‘qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda uzluksizlikni ta’minlashning didaktik tizimni mazmuni va tarkibiy tuzilishini ilmiy-nazariy nuqtai nazardan metodik-didaktik asoslanildi.

1- jadval

Ona tili o‘qituvchilarining ta’lim traektoriyasini uzluksizligini ta’minlashda daraja ko‘rsatkichlarini pragmatik rivojlantirish tuzilmasi.

Ona tili o‘qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda

o'quvchi o'rtasidagi ona tili metodikasiga oid ta'lim topshiriqlari, lingvodidaktik-psixologik va pragmatik xususiyatlarini rivojlantirishning pedagogik tuzilmasini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydigan quyidagi yo'nalishlarni: -o'quv-biluv faoliyati va ona tili o'qitish metodikasi ta'limiy dars mashg'ulotlarni tashkil qilishda, o'z shaxsiy taraqqiyot yo'nalishida pedagog vazifalarini kengaytirish. Tadqiqot ishlari shundan dalolat beradiki, -didaktik tizim bo'yicha milliy va xalqaro tajribaga oid materiallar (masalan, ilg'or pedagogik g'oyalar, yangi zamonaviy axborot texnologiyalari, pedagogik soha hayotidagi yangiliklarga oid materiallar va b.q.);

- ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarini amaliy faoliyatida qo'llay olishga tayyorligi;

- ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda uzluksizlikni ta'minlash va ona tili o'qituvchilarining birgalikdagi intellektual-emotsional o'zaro harakati ona tili ta'lim mazmuni va usullarining variativligi, interfaollik, dialoglik, muammolilik, amaliy yo'naltirilganlik tamoyillari asosida ishlab chiqilganligini OTM ona tili ta'lim yo'nalishlarida ona tili ta'lim jarayonini kengroq yoritish kerakligini maqsadga muvofiq deb topdik. Shuningdek tadqiqotimiz davomida yuqoridagi vazifalarning amaliyotda hal etilishiga doir mavjud ahvolni o'rganish pedagogik, lingvodidaktik-psixologik va pragmatik xususiyatlarini rivojlantirish tuzilmasini tahlil qilishga hamda ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda uzluksizlikni ta'minlashning daraja ko'rsatkichlari mexanizmini takomillashtirishga harakat qildik.

OTM ona tili ta'lim yo'nalishida "Husnixat o'qitish metodikasi", "Ona tili o'qitish metodikasi", "Ona tili" fanlarini o'qitish bo'yicha davlat malaka talablaridan kelib chiqqan holda mazmunan mukammal yaratilgan modul o'quv dasturlarining ona tili o'qituvchilari tomonidan o'quvchilarning topshiriqlarni pedagogik, lingvodidaktik-psixologik va pragmatik xususiyatlarini rivojlantirish mexanizmi muhim ekanligini tahlil qildik. Yuqoridagi fikrlarga tayanib aytishimiz mumkinki, pedagog faoliyati keng qamrovlidir. U o'qitishning ikkkita muhim ijtimoiy funksiyasi ta'lim - tarbiya berish va shaxsni rivojlantirish bilan bog'liq vazifalarni bajarishga mas'ul. Hozir o'quv-metodik majmualarni yangilash munosabati bilan respublikamizda oliy ta'lim tizimida o'qitilayotgan 200 ga yaqin OTMda ona tili ta'lim yo'nalishi bo'yicha ona tili o'qitish metodikasining lingvistik talqinlarni o'zbekona (substansial) talqin usullariga ko'chirib, birinchidan, o'rta ta'lim ona tili sinflarida ona tili qurilishi bo'yicha olinadiga talqinlar bilan OTMda beriladigan talqinlarni uyg'unlashtirishga, ikkinchidan, jahon pedagogikasi silsilagida o'zbek lingvistik maktabi o'rnini barqarorlashtirishga real imkoniyatlar mavjud.

Xulosa. Xulosa sifatida, tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatadiki, OTM bilan umumiy o'rta ta'lim darsliklarida berilgan topshiriqlar bir-biriga juda yaqin, ona tili ta'lim topshiriqlari hamda umumiy topshiriq tuzish metodikasini o'zida to'laqonli aks ettirmaydi, ularning metodikasi mualliflarning shaxsiy salohiyatiga bog'liq bo'lib qolgan, ammo davr talabi bilan mukammal tadrijiy metodika kasb etib bormoqda. Bu esa darsliklarda beriladigan ona tili ta'lim metodikasi va lingvodidaktik asoslari yuzasidan ilmiy-amaliy tadqiqotlar qilishni taqozo etadi. Bu oliy ta'limda nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga asosiy e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., Bobomurodova A., Allavutdinova N., Karimjonova V. Ona tili o'qitish metodikasi (Universitet va pedagogika institutlarining filologiya fakulteti talabalari uchun) Darslik. T.:T.Fan va texnologiya 2012. – 380 b.
2. Pedagogika ensiklopediyasi. I jild. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2015. 253 b. (318)
3. Hasanboev J., To'raqulov. X., Haydarov M., Hasanboeva O. tomonidan tuzilgan "Pedagogika fanidan tuzilgan izohli lug'at" – T.:Fan va texnologiya. 2008.73-b (480)
4. Vigotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya / Pod red. V.V. Davidova, – M.: Pedagogika, 1991. – 80 s.
5. <http://lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlarini ma'lumotlari milliy bazasi

TALABALARDA KREATIV KOMPETENTLIKNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

*Amonova Nargiza Muxtarovna
Mustaqil izlanuvchi, Biokimyo kafedrasi assistenti,
Buxoro davlat tibbiyot instituti
<https://orcid.org/0009-0006-3870-7484>*

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

*Амонова Наргиза Мухтаровна
Ассистент кафедры биохимии, соискатель
Бухарский государственный медицинский институт*

DIRECTIONS FOR IMPROVING CREATIVE COMPETENCE IN STUDENTS

*Amonova Nargiza Mukhtarovna
Independent researcher, assistant of the Department of Biochemistry,
Bukhara State Medical Institute*

Annotatsuya: Maqolada talabalarda kreativ kompetentlikni takomillashtirishning bir qator jihatlari ko'rib o'tilgan. Xususan kreativ kompetentlik turlari va ularning rivojlanish bosqichlari, takomillashtirish yo'nalishlari haqida fikr yuritilgan. Talabalarning kreativ qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g'oyalar, kontseptsiyalar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosida o'qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli-faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning reproduktiv, ijodiy-izlanish va novatorlik bosqichlari samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi ijodiy yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va ta'lim oluvchilarning kreativ ko'nikma va malkalarini rivojlanishining o'zgarishini baholab borish lozim.

Kalit so'zlar: kompetentlik, baholash, ma'lumot, kreativlik, intellektual salohiyat, infografika, bilim va ko'nikma.

Аннотация: В статье рассматривается ряд аспектов повышения творческой компетентности студентов. В частности, были обсуждены виды творческой компетентности и этапы их развития, направления совершенствования. Организация учебного процесса на основе идей, концепций и передового педагогического опыта, служащих удовлетворению творческих интересов и потребностей учащихся, является содержательной. и активный подход к развитию творческих способностей служит формированию. Разработка творчески ориентированных образовательных программ, служащих обеспечению эффективности репродуктивного, творчески-исследовательского и инновационного этапов развития творческих способностей студентов в высших учебных заведениях, а также оценке изменений в развитии творческих умений и умений студентов. . должен

Ключевые слова: компетентность, оценка, информация, креативность, интеллектуальный потенциал, инфографика, знания и навыки.

Abstract: The article considers a number of aspects of improving students' creative competence. In particular, the types of creative competence and the stages of their development, directions for improvement were discussed. The organization of the teaching process based on ideas, concepts and advanced pedagogical experiences that serve to satisfy the creative interests and needs of students is a meaningful and active approach to the development of creativity. serves to form. Development of creatively oriented educational programs that serve to ensure the effectiveness of the reproductive, creative-research and innovation stages of the

development of students' creative abilities in higher education institutions, and to evaluate the changes in the development of creative skills and skills of students. Must

Keywords: competence, assessment, information, creativity, intellectual capacity, infographics, knowledge and skills.

Bugungi kundagi islohotlarning asosiy maqsadi ham yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar uchun munosib hayot sharoitlarini tashkil qilishdan iboratdir. Shu jihatdan ham ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonni tarbiyalash, ta'lim va maorifni yuksaltirish, milliy istiqlol g'oyasini o'zida mujassam etgan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimiz siyosatining ustuvor yunalishlaridan biri hisoblanadi. Yangi O'zbekiston rivojlanish yo'lida, davlat tomonidan qo'yilgan yangi maqsadlar va vazifalarga ega bo'lgan bugungi oliy ta'lim muassasalar bu yo'nalishda, ya'ni oliy o'quv yurtlarining ijtimoiy-pedagogik vazifalarini o'zgartirishda va oliy ta'lim tizimini jadal rivojlantirishga ko'maklashuvchi qator muhim ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishga qaratilgan eng yaxshi, ilg'or innovatsion pedagogik texnologiyalarni tarqatishda ham yetakchi bo'lishga chorlangan [1,2].

Talabalarning kreativ kompetensiyasi rivojlantirish, ularda bilimga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirish, mustaqil ijodkorlikka asoslangan fikr yuritish ko'nikmalarini shakllantirish orqali salohiyatli, qo'yilgan muammoni hal qila olish layoqatiga ega yetuk mutaxassislarni tayyorlash oliy ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimida bu xususiyatlarga ega bo'lgan kadrlarni tayyorlashda innovatsion ta'lim alohida o'rin egallaydi.

Zamonaviy pedagogikada "kreativ pedagogika" tushunchasi qo'llanila boshlaganiga hali u qadar ko'p vaqt bo'lmadi. Biroq, o'qitish jarayoniga innovatsion hamda ijodkorlik yondashuvlarini qaror toptirishga bo'lgan ehtiyoj "Kreativ pedagogika"ning pedagogik turkum fanlar orasida mustaqil predmet sifatida shakllanishini ta'minladi. Ushbu predmet asoslarini pedagogika tarixi, umumiy va kasbiy pedagogika hamda psixologiya, xususiy fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyasi va kasbiy etika kabi fanlarning metodologik g'oyalari tashkil etadi [3].

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar kompetentligini aniqlash nihoyatda muhim masala sanaladi. Chunki talabalarning ta'lim-tarbiya jarayonida faoliyat yuritishi uning kompetentligi bilan chambarchas bog'liqdir.

Oliy ta'lim tizimida biokimyodarslarda tasvirlar (grafiklar) va ma'lumotlar yoki boshqa foydali ma'lumotlarni o'z ichiga olgan infogrammalarni bilish lozim. Bu vazifalarni amalga oshirishda infografikalardan foydalanish orqali erishishilsa, talabalarning biokimyoviy bilimlarini shakllantirish hamda dars samaradorligini oshirishda zamin tayyorlagan bo'lamiz. Quyida Biokimyodarsliklaridagi "Moddalar almashinuviga kirish. Ovqatlanish biokimyosi" mavzularida infografikadan foydalanishi uchun, ma'lumotlarni tahlil qilish, tasvirlar va diagrammalarga solishtirishni qo'llash uslubiyoti yaratildi.

Fanni raqamli texnologiyalar asosida o'rganishning pedagogik asoslari haqida juda ko'plab olimlar ilmiy izlanishlar olib borishgan va bu tadqiqotlar boshqa fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalarning qo'llanilishi turlicha bo'lganligi sababli ushbu ilmiy izlanishlar hanuzgacha davom etib kelmoqda [4-6]. O'z navbatida fanning o'zi raqamli texnologiyalardan tashkil topgan bo'lsa, uning o'zini o'qitishda, o'zidan foydalanamizmi, degan savol tug'ilishi tabiiy hol. Quyida keltirilgan tadqiqotlar orqali ushbu savollarga javob topishga harakat qilamiz.

Axborot texnologiyalari imkoniyatlarining shiddat bilan ortib borishi boshqa sohalar kabi ta'lim-tarbiya tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmadi. Bugungi kunda uzluksiz ta'limning barcha bosqichlarida masofaviy ta'lim shakllari (vyebinarlar, onlayn muloqotlar) dan foydalanish davr talabiga aylandi. Oliy ta'lim tizimida ham darslarni multimedia vositalari asosida tashkil etish, interaktiv doskalardan foydalanish, laboratoriya mashg'ulotlarini virtual muhitda tashkil etish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga

xizmat qilmoqda. Hozirgi zamonda yosh avlodning kompyuter texnikasiga qiziqishi biokimyo fani bo'yicha animatsiya va multimedia yaratishga turtki bo'ldi. Natijada talabalar tomonidan fanni tez o'zlashtirish ko'nikma va malakalari oshadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish o'qituvchi ishini osonlashtiradi, shuningdek, talaba uchun kerakli tajribalarni kompyuter yordamida bajarib, mavzuni o'zlashtirish imkonini yaratadi hamda tushunmaganlarini qayta ko'rib, mavzuga doir ma'lumotlarni to'liq o'zlashtirishiga yordam beradi.

Biokimyo fanini o'qitishning keng tarqalgan usullaridan biri uni formulali materiallardan foydalanmasdan o'rganishdir. Biroq, bu transformatsiya sxemalarini va metabolitlarning nomlarini mexanik ravishda eslab qolishga olib keladi, bu bizga ushbu fanning mantig'ini tushunishga imkon bermaydi. Talaba bioorganik kimyo asoslarini, shuningdek, minimal miqdordagi formulalar, reaksiyalar va metabolik jarayonlarni hech bo'lmaganda minimal miqdorda o'zlashtirmasdan turib, biokimyoviy jarayonlar haqida to'g'ri tasavvurlarni shakllantirish mumkin emas deb hisoblaymiz [7]. Biokimyo fani amaliyoti shuni ko'rsatadiki, talabalar ushbu fanning mazmunini o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu asosan abituriyentlarning kimyo va biologiya bo'yicha tayyorgarligi etarli darajada emasligidir, shuningdek, katta hajmdagi nazariy materialni o'rganish va yodda saqlash zarurati bilan bog'liq. Buning oqibati talabalarda biokimyo faniga kognitiv qiziqishning yo'qolishga olib kelishi mumkin. Ushbu muammoni hal qilish ba'zi adabiyotlarda keltirilgan, ularning mualliflari o'quv metabolik xaritalaridan foydalanishni, amaliy mashg'ulotlarga vaziyatli topshiriqlarni kiritishni, shuningdek, interfaol texnologiyalar va maxsus ishlab chiqilgan AKT o'qitish tizimlaridan foydalanishni taklif qilishgan. Talaba nazariy materialni grafik va matnli mos yozuvlar ob'ektlaridan foydalangan holda o'rganishi va test topshiriqlarini bajarishda bilimlarini mustahkamlashi mumkin. Shu bilan birga, talabalarning o'quv va kognitiv faoliyatini faollashtiradigan interfaol AKT elementlari modellarini ishlab chiqish juda ko'p vaqt va moddiy mablag'larni talab qiladi. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, biokimyo o'qitish sohasidagi elektron ta'lim makonining imkoniyatlari etarli darajada o'rganilmagan. Zamonaviy interfaol AKT elementlaridan foydalanish nafaqat talabalarning biokimyo fanini o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, balki talabalarning intellektual qobiliyatini sezilarli darajada o'zgartirib, ularni kasbiy rivojlanishining haqiqiy subyektiga aylantiradi. Zamonaviy axborot texnologiyalari dasturlash ko'nikmalariga ega bo'lmagan o'qituvchiga juda qiziqarli multimedia simulyatorlari va o'quv interfaol videolarni yaratish, talabalarni sinab ko'rish va talabalar nuqtai nazaridan kursning eng qiyin mavzularini aniqlash uchun fikr-mulohazalarni olish imkonini beradi. Bundan tashqari, interfaollik nuqtai nazaridan muhimligini, bulutli texnologiyalarning guruh va jamoaviy faoliyatni tashkil qilish vositalarini taqdim etish qobiliyatini ta'kidlash kerak.

Kimyoviy formulalar va murakkab transformatsiya sxemalarini tasvirlashni talab qiluvchi fanlarni o'qitish uchun multimedia yordami haqida turli xil fikrlar mavjud. O'qitishning sof an'anaviy shakllari tarafdorlari, agar o'qituvchi formulalarni doskada bo'r bilan izchil tasvirlasa, talaba materialni taqdim etish mantiqini o'zlashtira oladi, deb hisoblashadi, uni mustahkamlash adabiyot bilan keyingi ishlashni o'z ichiga oladi. Biokimyo kursida talabalar tomonidan aqliy xaritalar tuzish «Oqsil almashinuvi» kabi ancha murakkab mavzuni tushunish darajasini oshiradi. Bu mavzu bir nechta bo'limlarni o'z ichiga oladi: «Oqsillarning hazm bo'lishi», «Aminokislotalarning karboksil guruhi, aminokislotalar va radikallar bo'yicha almashinuvi», «Oshqozonning kislotaliligini, qon zardobidagi aminotransferazalarning faolligini aniqlash». Ko'rsatilgan mavzular bo'yicha didaktik materialning o'ziga xos xususiyati yoki xususiyatiga ko'ra birlashtirish, tizimlashtirish va tasniflash vizual diagramma-xaritani tuzishga imkon beradi.

O'quv faoliyati samaradorligini oshirish uchun o'quv materialini vizuallashtirishning

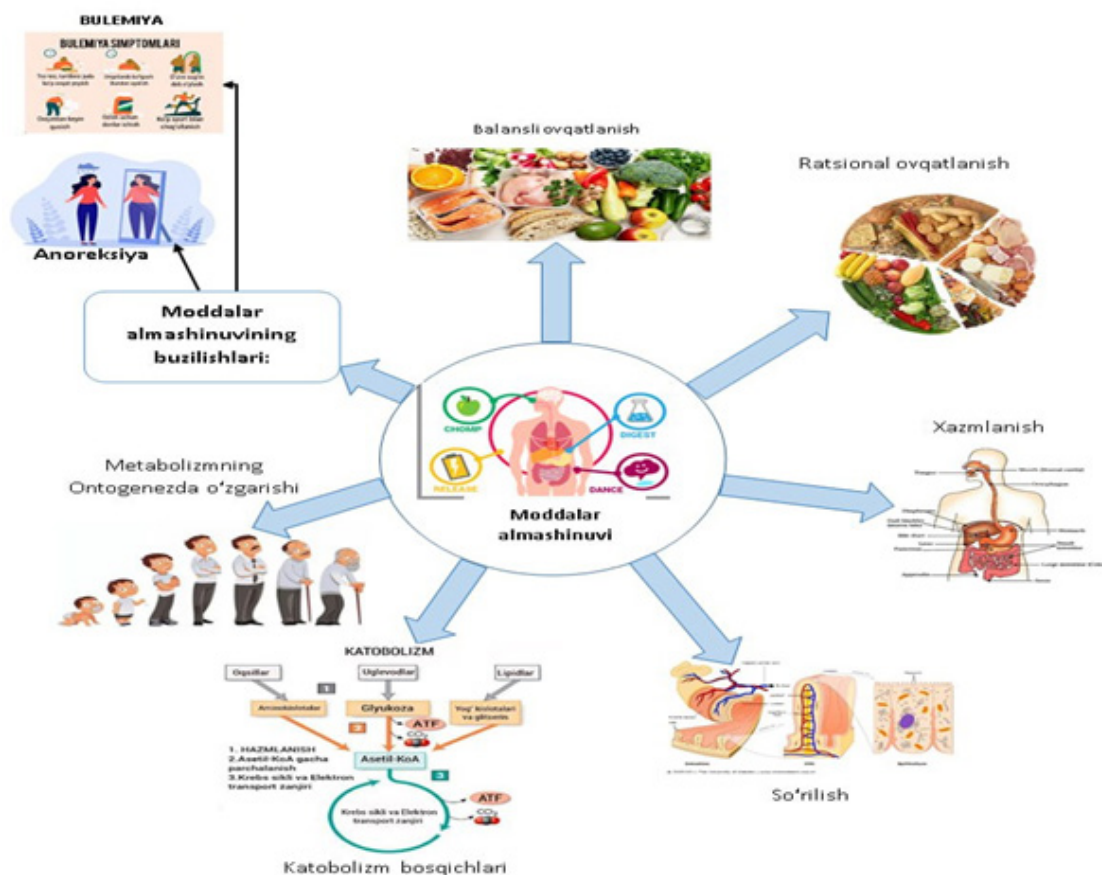
innovatsion texnologiyalaridan foydalanish kerak. Shunday texnologiyalardan biri infografikadir. Darsda infografikadan foydalanishning didaktik ta'siri ta'lim jarayoni ishtirokchilarining kognitiv va kommunikativ faoliyati ramziy xarakterga ega ekanligi bilan izohlanadi. Infografika - axborot va bilimlarni uzatishning grafik usuli, uning vazifasi murakkab ma'lumotlarni qulay va tushunarli taqdim etishdir

Infografika (lotincha informatio - taqdim etish, tushuntirish, taqdim etish; va boshqa yunoncha gaphíkós - yozma, gaphō - yozish) ma'lumotlarni taqdim etishning grafik usuli bo'lib, uning maqsadi murakkab ma'lumotlarni aniq vizuallashtirishdir. Grafik va kommunikatsiya dizayni shakllaridan biri.

Infografika - bu murakkab ma'lumotlarni auditoriyaga tez va tushunarli tarzda etkazishga qaratilgan ma'lumotlar yoki g'oyalarning vizualizatsiyasi. Tasvirlardan tashqari infografikaga grafiklar, diagrammalar, sxemalar, jadvallar, xaritalar, ro'yxatlar kiradi.

Quyida 60910200 - Davolash ishi 2-kurs talabalari uchun Biokimyo fanidan "Moddalar almashinuviga kirish. Biologik membranalar" mavzusini o'tishda raqamli texnologiya asosida dars tashkil etish uslubiyoti yaratildi [8].

Har bir mavzu reja asosida o'tilishini yashi bilamiz. Bizning misolimizdagi mavzu ham talabalarga reja asosida yoritiladi. Bunda o'qituvchi raqamli texnologiya usullaridan biri Infografika uslubini qo'llasa, talabalarda kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga zamin yaratiladi. O'qituvchi o'tiladigan mavzuning rejasi Infografika uslub ko'rinishida talabalarga yetkasiladi.

Rasm. "Moddalar almashinuviga kirish. Biologik membranalar" mavzusining rejasi Infografika uslub ko'rinishidagi tasviri

O'qituvchi darsni infografika uslub ko'rinishidagi reja asosida darsni boshlaydi (rasm). Infografika uslub ko'rinishidagi rejaning har bir qismi kompyuter orqali yoritilib boriladi.

Infografika ustida ishlash ta'lim mazmunini puxta o'rganishga yordam beradi hamda talabalarda fikrlash va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Raqamli ta'lim muhiti imkoniyatlarining

jadal kengayishi tufayli infografika inson ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda mustaqil ravishda takomillashayotganini ko'rishimiz mumkin. Virtual muhit o'zining o'ziga xos xususiyatlari tufayli rang-barang va samarali intellektual infografika mahsulotlarini yaratish imkonini beradi. O'quv materialini vizualizatsiya qilish uchun infografikadan faol foydalanish ta'lim natijalari sifat va samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda raqamli texnologiya asosida talabalarda kreativ kompetentlikni rivojlantirish, ta'lim jarayonida yangi va samarali usullarni qo'llashni o'z ichiga olgan holda ta'lim metodikasida yangiliklar kiritish orqali talabalarni mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va muammolarni yechish qobiliyatlarini rivojlantirishga zamin tayyorlaydi. Dars jarayonlarini tashkil etishda infografika muhim o'rin tutadi. Infografikaning imkoniyatlari tasvirlarni vizual idrok etish va mustahkamlashga qaratilgan. Infografik elementlar talabalarning vizual va assotsiativ xotirasini o'sishiga yordam beradi. Infografikadan foydalanib, biz organizmda kechadigan murakkab jarayonlarni, raqamli va boshqa ma'lumotlarni namoyish etishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida farmoni. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020dagi PF-6079-sonli «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish choratadbirlari to'g'risida»gi 6079-sonli Qarori.

3. Vlinov V.I. Практическая подготовка будущих учителей: прогнатика, перспективы. Москва. ИОО. МОНРФ. 2004.

4. Vermus A.G. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании. www.эйдос.ру. 2005.

5. Olsson, Thomas; Martensson Katarina and Roxa, Torgny. Pedagogical competence. Swedish, Division for Development of Teaching and Learning, Uppsala University, 2010.

6. В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина. - М.: Издательский центр «Академия», 2013. - 576 с..

7. Елегина В.С., Похлебаев С.М. Компетентностный подход к организации обучения студентов в педагогическом вузе. Фундаментальное исследование. 2012. № 3.

8. Amonova N.M Talabalarda aqliy kompetentlikni rivojlantirish – dolzarb pedagogik muammo sifatida. — pedagogik mahorat ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2024, № 3. В 29-32.

TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH: MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR

Arashova Dilobar Ruzimurotovna,

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Buxoro akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola ijtimoiy rivojlanishning hozirgi bosqichida dolzarb bo'lgan zamonaviy ta'lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish muammosiga bag'ishlangan. Raqamli texnologiyalarni joriy etish so'nggi paytlarda zamonaviy jamiyat hayotining tobora muhim shartiga aylandi. Raqamlashtirish elementlari, u yoki bu tarzda, inson faoliyatining har qanday sohasida o'zini namoyon qiladi. Maqolada raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolarni ko'rib chiqishga harakat qilinadi, o'quv jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishda yuzaga keladigan muammolar va xavflarni kuzatib, zamonaviy axborot muhitida ulardan foydalanish imkoniyatlarini ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: ta'limni raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, raqamli ta'lim muhiti, raqamlashtirish xavfi, ta'lim tizimi, individual ta'lim, interaktivlik.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Арашова Дилобар Рузимуротовна,

Преподаватель Бухарского академического лицея МВД Республики Узбекистан

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме внедрения цифровых технологий в современную систему образования, актуальной на современном этапе общественного развития. Внедрение цифровых технологий в последнее время становится все более важным условием жизни современного общества. Элементы цифровизации так или иначе проявляются в любой сфере человеческой деятельности. В статье предпринята попытка рассмотреть основные проблемы, возникающие в процессе внедрения цифровых технологий в образовательный процесс, отслеживать проблемы и риски, возникающие при использовании цифровых технологий в образовательном процессе, а также показать возможности их использования в современном мире. информационная среда.

Ключевые слова: цифровизация образования, цифровые технологии, цифровая образовательная среда, риск цифровизации, система образования, индивидуальное обучение, интерактивность.

DIGITALIZATION OF EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Arashova Dilobar Ruzimurotovna,

Teacher of the Bukhara Academic Lyceum of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

Abstract: This article is devoted to the problem of introducing digital technologies into the modern education system, which is relevant at the present stage of social development. The introduction of digital technologies has recently become an increasingly important condition for the life of modern society. Elements of digitalization are manifested in one way or another in any sphere of human activity. The article attempts to consider the main problems that arise in the process of introducing digital technologies into the educational process, to track the problems and risks that arise when using digital technologies in the educational process, and to show the possibilities of their use in the modern world. information environment.

Keywords: digitalization of education, digital technologies, digital educational environment, risk of digitalization, education system, individual learning, interactivity

Ta'limni raqamlashtirish - bu maktablar, universitetlar va masofaviy kurslarda ilovalar, dasturlar va boshqa raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish. Masalan, o'quvchilar topshiriqlarni daftarda emas, balki Internetdagi platformadan foydalangan holda bajarishidir. Raqamli texnologiyalar o'qitishni tashkil etishda ham qo'llaniladi. Masalan: o'qituvchilar qog'ozdan ko'ra elektron jurnallardan foydalanadilar, ota-onalar qo'ng'iroq qilish yoki maktabga borishdan ko'ra o'qituvchiga elektron pochta xabarini yozishadi. Ko'p odamlar raqamli ta'limni masofaviy ta'lim bilan chalkashtirib yuborishadi, ammo bu turli tushunchalar. Raqamli vositalar masofadan turib ishlashda har doim ham kerak emas. Misol uchun, 10-15 yil oldin materiallar oddiy pochta orqali yuborilgan. Raqamli texnologiyalar esa, o'z navbatida, formatidan qat'i nazar, qo'llaniladi.

Ta'limda raqamli texnologiyalar har qanday ta'lim muassasasi - maktablar, universitetlar, texnik kollejlari, onlayn maktablar tomonidan qo'llaniladi.

Ta'limni raqamlashtirish bosqichlari:

Birinchi bosqich - 1980-yillarning o'rtalari - 1900-yillarning boshlari. Birinchi kompyuterlar maktab va universitetlarda paydo bo'la boshladi. Shuning uchun kompyuter savodxonligini rivojlantirish zaruriyati paydo bo'ldi. Lekin dastlab texnologiyadan faqat informatika darslarida, dasturlash bo'limlarida foydalanilgan.

Ikkinchi bosqich - 2000-yillar - 2010-yillarning o'rtalari. Ushbu ta'lim transformatsiyasi davrida barcha fanlarni, hatto axborot texnologiyalari bilan bog'liq bo'lmagan fanlarni ham o'rganish uchun kompyuterlar va boshqa texnologiyalar joriy etila boshlandi. Masalan, tarix darslarida hujjatli filmlar namoyish etila boshlandi, fizika, matematika, kimyo biologiya darslarida interfaol doskalardan foydalanildi, ona tili va adabiyot fanlaridan uy vazifasi sifatida testlar berildi.

Uchinchi bosqich - 2010-yillarning o'rtalari - hozirgi kun. Endi axborot texnologiyalari hamma joyda ta'lim jarayoniga kirib borishi muhim. Masalan, qog'oz darsliklar o'rnini onlayn platformalar egallamoqda, qog'oz jurnal va kundaliklardan asta-sekin voz kechib, elektron shakllardan foydalanilmoqda.

Aytish kerakki, uchinchi bosqich o'quv jarayonini tashkil etish va maqsadlarini butunlay o'zgartirdi. Hozir asosiy vazifalardan biri kompyuter va xizmatlardan foydalanishni o'rgatishdir. Buning sababi shundaki, axborot texnologiyalari hamma joyda odamlarga hamroh bo'ladi. Shunday qilib, shifokor bilan uchrashuvga yozilish uchun siz klinikaga borishingiz shart emas uyda turib onlayn ro'yxatga yozilishingiz mumkin.

O'quv muassasalarida pedagogik usullar o'zgardi. Elektron darsliklar va platformalardan faol foydalanadigan sinflar an'anaviylardan sezilarli darajada farq qiladi. Shunday qilib, bolalar darsning ko'p qismida mustaqil ravishda ma'lumot olishadi: o'qituvchi ularga faqat rahbarlik qiladi.

Ta'lim jarayonining o'zgarishi onlayn kurslarga ham ta'sir qildi. Ko'p odamlar oflayn darslarga borishdan ko'ra onlayn o'qishni afzal ko'rishadi. Bu ancha qulayroq: ishdan keyin hech qayerga borishning hojati yo'q, istalgan vaqtda smartfondan uyda o'qish mumkin.

Raqamlashtirishning ijobiy tomonlari:

Individual ta'lim

Klassik ta'lim bilan har bir o'quvchi uchun o'quv jarayonini shaxsan "moslashtirish" mumkin emas. Shuning uchun, sinf yoki guruhda orqada qolish paydo bo'ladi. Ta'limdagi raqamli texnologiyalar dasturni har bir o'quvchining qobiliyati va tezligiga qarab sozlash imkonini beradi. Misol uchun, agar darslarni yozib oladigan platforma mavjud bo'lsa, istalgan vaqtda murakkab mavzuga qaytib, uni qayta o'rganishingiz mumkin.

O'z-o'zini o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirish

Raqamli ta'lim vositalaridan foydalanganda, o'quvchilar mustaqil ravishda bilim olishni o'rganadilar. Ular ma'lumotni izlaydilar, tahlil qiladilar, keraksiz narsalarni yo'q qiladilar va

asosiy narsani ta'kidlaydilar. Boshqacha qilib aytganda, raqamli o'rganish baliq emas, balki o'lja beradi: o'quvchilar mustaqil o'rganishni, mustaqil ta'lim olishni o'rganadilar. Bunday yondashuv nafaqat bilim olishga yordam beradi, balki bilish, anglash qobiliyatlarni, tanqidiy fikrlashni, mustaqillikni, axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, u ta'limga ijobiy munosabatni rivojlantiradi.

O'qish uchun yuqori motivatsiya

Zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalangan o'quvchilar ta'lim jarayoniga ko'proq jalb etiladi. Buning sababi, materialning an'anaviy yondashuvga qaraganda ancha qiziqarli va qulay formatda taqdim etilishi; Misol uchun, o'quvchi darslikdagi paragrafni o'qishdan ko'ra grafiklar, chizmalar va qisqacha tavsiflar bilan taqdimotni o'rganishni xohlaydi.

Murakkab narsalarni tushuntirish qobiliyati

Ta'limdagi raqamli texnologiyalar o'rganish uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Shunday qilib, agar ilgari Quyosh tizimining tuzilishini faqat modellar yoki rasmlarda ko'rsatish mumkin bo'lsa, endi batafsil videolar mavjud bo'lib, ularda hatto kichik tafsilotlar ham aniq ko'rsatiladi.

Oddiy bilimlarni tekshirish va hisobot berish

O'quvchilarni baholash juda oddiy: avtomatik tekshirish bilan vazifalarni bajarishingiz mumkin bo'lgan maxsus platformalar mavjud. O'qituvchi natijalarni qo'lda hisoblashi shart emas: o'quvchi ishni bajarishi bilanoq, o'qituvchining shaxsiy kabinetida hisobot paydo bo'ladi. Mashg'ulotlarda o'qituvchi bilimlarni sinab ko'rish uchun har qanday formatni (testlardan batafsil javoblarga) yaratishi mumkin.

Foydali format

Raqamli texnologiyalardan foydalanganda darsliklar, daftarlar, qo'shimcha qo'llanmalar yoki ish yuritish buyumlarini xarid qilish shart emas. Barcha o'quv materiallari bitta platformada joylashgan bo'ladi va o'quvchilar bu yerda uy vazifalarini ham bajaradilar.

Raqamli tizimlarning kamchiliklari:

Raqamli vositalarni joriy etish salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ulardan biri zaif ijtimoiylashuvdir. Bu, ayniqsa, maktab o'quvchilari orasida kuzatiladi. Ta'limni kompyuterlashtirish bolalarning bir-biri bilan kamroq muloqot qilishiga va o'zaro munosabati zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Natijada, ular yomonroq ijtimoiylashadi va bu shaxsning psixologik rivojlanishini buzadi.

Bolalarning jismoniy holati bilan bog'liq muammolarni istisno qilib bo'lmaydi. Kompyuter ekrani oldida uzoq vaqt o'tirish, harakatsizlik va doimiy ravishda klaviatura bilan ishlash - bularning barchasi sog'lig'ining yomonlashishiga olib keladi. Shunday qilib, ko'rish kamayadi, mushak-skelet tizimi noto'g'ri rivojlanadi va nozik vosita qobiliyatlari yomonlashadi.

Va nihoyat, pedagogika hodisa sifatida zarar ko'rish mumkin. O'qituvchilar qisman kompyuter dasturlari bilan almashtiriladi va o'quvchilar mustaqil ravishda o'qishni boshlaydilar. Ko'pgina o'qituvchilar ishini yo'qotishiga sabab bo'ladi.

Aslida, bu kamchiliklarning barchasini mutlaqo aniq deb atash mumkin emas - bu faqat farazlar. Kompyuterlashtirish o'quv jarayoniga qanday ta'sir qilgani aniq bo'lishi uchun ko'p yillar o'tishi kerak. Bundan tashqari, agar siz ishni to'g'ri tashkil qilsangiz, salbiy oqibatlarining oldini olish mumkin. Masalan, raqamli o'rganish bilan parallel ravishda, o'quvchilar juda ko'p harakatlanadigan qo'shimcha darslarni joriy qiling. Guruhlarda ishlash aloqa etishmasligini to'ldirishga yordam beradi. Mustaqil ta'lim jarayonida o'qituvchining o'rni yanada muhimroq bo'ladi: o'quvchilarda savollar bor, nimanidir aniqlashtirish kerak va bu erda hech qanday dastur o'qituvchining o'rnini bosa olmaydi.

Elektron ta'limning xususiyatlari:

Raqamli muhitda o'rganishning asosiy xususiyatlarini ko'rib chiqaylik.

Interaktivlik

Ma'lumotlar aniq va qiziqarli bo'lishi kerak. Buning uchun, masalan, qog'oz kitoblar

oʻrniga elektron platformalardan foydalanadilar, ish daftaridagi muammoni hal qilish oʻrniga ular avtomatik tekshirish bilan virtual testlar oʻtkazadilar va materialni ogʻzaki tushuntirish oʻrniga vizual videoni qoʻshadilar. Har yili yangi interaktiv formatlar tobora koʻproq anʻanaviy formatlarni almashtirmoqda.

Bepul muloqot

Raqamli muhitning afzalliklaridan biri boshqa odamlar bilan, hatto masofadan turib ham erkin muloqot qilish imkoniyatidir. Oʻquvchilar, oʻqituvchilar, ota-onalar bir-biri bilan maʼlumot almashishlari mumkin. Misol uchun, oʻqituvchi baholarni elektron jurnalga joylashtirdi va ota-ona buni darhol koʻrdi. Va pandemiya davrida barcha darslar onlayn tarzda oʻtkazildi, oʻqituvchilar va oʻquvchilar umuman oʻzaro muloqot qilishmadi;

Sifatli maʼlumot

Taʼlimning raqamli transformatsiyasi axborotning yuqori sifatli boʻlishi va dunyoning istalgan nuqtasidan foydalanish mumkin boʻlishini nazarda tutadi. Masalan, smartfondan ochiladigan elektron darslik yordamida yangi tilni oʻrganishingiz mumkin. Internetda milliardlab maʼlumot manbalari mavjud: portallar, kutubxonalar, ekspert veb-seminarlar, oʻquv kurslari.

Raqamli tarkibni yaratish

Tez, samarali va qulay kontent yaratish imkonini beruvchi maxsus dasturlar mavjud. Misol uchun, hozirda bir nechta oʻqituvchilar grafiklarni qoʻlda chizishadi: buning oʻrniga ular kompyuter dasturlari yoki hatto smartfondagi dasturdan foydalanadilar. Biroq, raqamli muhitda ijodiy tarkibni butunlay yaratish mumkin emas. Odamlar jonli asboblardan yordamida yangi musiqa yaratishda davom etmoqdalar. Yoki ular rasmlarni fotoshopda emas, balki boʻyoqlar bilan boʻyashadi.

Hamkorlik

Onlayn kurslarda oʻquvchilar jamoa boʻlib topshiriqlarni bajarishlari mumkin. Internetda hamkorlik qilish uchun koʻplab formulalar, ilovalar va platformalar mavjud. Dars davomida oʻqituvchilar oʻquvchilarni kichik guruhlarga ajratishga harakat qilishadi. Bularning barchasi raqamli taʼlimning yana bir tamoyilidir - muloqot, boshqa oʻquvchilar bilan jamoaviy ishlash, doimiy oʻzaro taʼsir.

Raqamlashtirish taʼlimga qanday foyda keltirishi mumkin?

Raqamlashtirish taʼlimni yanada samarali, sifatli va qulayroq qiladi. Keling, qanday natijalarga erishishga yordam berishini sanab oʻtamiz.

- Taʼlim olish imkoniyatini oshirish

Raqamli texnologiyalar, ayniqsa, chekka hududlarda boʻlgan yoki biron sababga koʻra shaxsan darslarga qatnasha olmaydiganlar uchun taʼlim olish imkoniyatini kengaytirish imkonini beradi. Onlayn kurslar, vebinarlar, elektron darsliklar va boshqa raqamli resurslar istalgan vaqtda va istalgan joyda bilim olish imkonini beradi.

- Interaktiv trening

Raqamli vositalar va dasturiy taʼminot interaktiv taʼlim tajribasini yaratishga imkon beradi. Masalan, avtomatik tekshirish va javobni tezkor tushuntirish bilan bogʻliq testlar. Buning yordamida oʻquvchilar tajribalar oʻtkazishlari, muammolarni hal qilishlari va fikr-mulohazalarini olishlari, oʻquv materiallari bilan oʻzaro aloqada boʻlishlari mumkin. Ushbu yondashuv materialning oʻzlashtirilishini yaxshilaydi.

- Treningda muloqot yaxshilandi

Raqamli vositalar oʻquvchilar va oʻqituvchilar oʻrtasidagi aloqa jarayonini osonlashtiradi. Elektron pochta, onlayn forumlar, video konferentsiya va boshqa aloqa vositalari maʼlumotlarni almashish, savollar berish va muammolarni tezda hal qilish imkonini beradi.

- Raqamli savodxonlikni rivojlantirish

Raqamlashtirish tufayli oʻquvchilar axborot, yangi texnologiyalar bilan ishlashni

o'rganadilar, analitik va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradilar. Bu raqamli texnologiyalar katta rol o'ynaydigan zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli yashash uchun muhim ko'nikmalardir.

- O'quv jarayonini oddiy tashkil etish

Raqamli texnologiyalar ish yuritish, darsni rejalashtirish va o'quvchilarni baholash kabi muntazam vazifalarni avtomatlashtirish imkonini beradi. Bularning barchasi o'qituvchilar yoki kuratorlarni ba'zi tashkiliy vazifalardan ozod qilishga yordam beradi va ularning vaqtlarini muhimroq ishlarga bo'shatadi.

Mamlakatimizda ta'lim vazirligi turli darajadagi ta'lim muassasalariga raqamli texnologiyalarni joriy qilmoqda: maktablardan tortib universitetlargacha. Ayniqsa, pandemiyadan keyin faol. Masofaviy ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarsiz yuqori sifatli ta'lim jarayonini tasavvur etib bo'lmasligi ma'lum bo'ldi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlashni istardimki, yurtimizda ta'limni raqamlashtirishni amalga oshirish muammosini o'rganayotganda, zamonaviy jamiyat ehtiyojlarini hisobga olish va ushbu sohani ta'lim va tarbiyaning psixologik va pedagogik vazifalari bilan birgalikda rivojlantirish kerak. Raqamlashtirish ta'lim uchun qulay va foydali vositadir, lekin uni o'quvchining butun hayotiy faoliyatining markaziga aylantirmaslik kerak. O'qituvchi va pedagoglarni o'quv jarayonida faqat kompyuter va raqamli texnologiyalardan foydalanishga majburlash, samarali natija va ijobiy ko'rsatkichlarni keltirmaydi, yuzma-yuz va masofaviy muloqotni birgalikda kiritish esa butun ta'lim jarayoniga kattaroq ijobiy samara beradi.

Adabiyotlar:

1. Казиева Л.Ж., Орынтаев А.Н. Цифровизация как тенденция современного развития экономики // Общество. – 2021. – № 1(200). – с. 39-43.

2. Глотова В.Г. Информационные технологии: техническое и технологическое перевооружение и цифровизация экономики // Актуальные вопросы современной экономики. – 2022. – № 3. – с. 387-394.

3. Вахтийоров И. О'. (2022). Mamlakatimiz rivojlanishida raqamli texnologiyalarni tutgan ahamiyati. Ta'lim fidoyilari, 21 (6), 119-126.

4. Пашкова А.Ф., Абдурасулова Н. А. (2022). Цифровизация образования: проблемы и перспективы. Вестник Мининского университета, 8-31, 75.

5. Умарова М. Х. (2020). К вопросу о цифровизации образования в Республике Узбекистан. Наука и образование сегодня, (12 (59)), 42-43.

ELICITATION METODI ORQALI OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA INGLIZ TILINI O'QITISHNI RIVOJLANTIRISH

Ayatov Raximberdi Ibragimovich
Alfraganus Universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'rgatishda elicitation (bilimni chaqirib olish) metodining samaradorligi tahlil qilingan. Ushbu metodning nazariy asoslari, amaliy qo'llanilishi va talabalar bilimini oshirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari elicitation metodi yordamida talabalar o'zlashtirishi, muloqot qobiliyati va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: elicitation, ingliz tilini o'qitish, oliy ta'lim, talaba faolligi, tanqidiy fikrlash, kommunikativ yondashuv.

РАЗВИТИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ПОСРЕДСТВОМ МЕТОДА ELICITATION

Аятлов Рахимберди Ибрагимович
старший преподаватель Университета Альфраганус.

Аннотация: В данной статье анализируется эффективность метода elicitation (метода извлечения знаний) в преподавании английского языка в высших учебных заведениях. Рассматриваются теоретические основы, практическое применение и роль метода в повышении уровня знаний студентов. Результаты исследования показывают, что метод elicitation значительно улучшает усвоение материала, коммуникативные способности и критическое мышление студентов.

Ключевые слова: elicitation, преподавание английского языка, высшее образование, активность студентов, критическое мышление, коммуникативный подход.

DEVELOPING ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS THROUGH THE ELICITATION METHOD

Ayatov Raximberdi Ibragimovich
Senior teacher of Alfraganus University.

Abstract: This article examines the effectiveness of the elicitation method in teaching English in higher education institutions. The theoretical foundations, practical applications, and role of the method in enhancing student learning are discussed. The findings indicate that the elicitation method significantly improves students' comprehension, communicative competence, and critical thinking skills.

Keywords: elicitation, English language teaching, higher education, student engagement, critical thinking, communicative approach.

Introduction. The demand for proficiency in the English language continues to grow as globalization and international collaboration reshape the modern world. In higher education institutions, English is not only a subject of study but also a vital medium of instruction, especially in diverse academic disciplines. This evolving landscape calls for innovative teaching methods that go beyond traditional, teacher-centered approaches to foster active engagement and deeper learning among students.

One such method gaining prominence is the elicitation method. Rooted in constructivist pedagogy, the elicitation method emphasizes the active participation of students by encouraging them to contribute ideas, express their understanding, and build knowledge collaboratively. Unlike conventional teaching practices where the teacher serves as the sole provider of

information, the elicitation method transforms the classroom into a dynamic learning environment where students are co-creators of knowledge.

In the context of English language teaching, elicitation plays a critical role in enhancing linguistic skills. It engages students in activities that require them to apply prior knowledge, interpret linguistic patterns, and communicate effectively. This method aligns with the principles of Communicative Language Teaching (CLT), which prioritize interaction, fluency, and real-world application of language skills.

This article explores the potential of the elicitation method in developing English language teaching within higher education institutions. It examines its theoretical underpinnings, practical applications, and effectiveness in fostering language acquisition, critical thinking, and student engagement. By analyzing empirical data and pedagogical insights, this study aims to provide educators with a comprehensive framework for integrating the elicitation method into their teaching practices, ultimately enriching the educational experience and outcomes for learners.

The elicitation method is grounded in constructivist and communicative language teaching (CLT) theories, emphasizing the active involvement of learners in constructing their knowledge and linguistic competence. This section delves into the theoretical underpinnings that validate the use of the elicitation method in English language teaching in higher education institutions.

1. Constructivist Learning Theory

Constructivism asserts that learners actively build knowledge based on their experiences and interactions with their environment. According to Vygotsky's Zone of Proximal Development (ZPD), effective learning occurs when students are guided to achieve tasks they cannot accomplish independently but can complete with support. The elicitation method aligns with this theory by:

- Encouraging students to draw from their prior knowledge and contextual understanding.
- Fostering collaborative learning through teacher-student and peer-to-peer interaction.
- Enabling students to co-construct meanings in language use, thereby enhancing retention and application.

2. Socratic Questioning and Inquiry-Based Learning

The elicitation method employs guided questioning, a hallmark of the Socratic approach, to stimulate critical thinking and self-reflection. Instead of providing direct answers, instructors use probing questions to:

- Facilitate deeper understanding of linguistic structures.
- Promote self-discovery and exploration of language use.
- Encourage students to analyze, evaluate, and synthesize language patterns.

This questioning technique helps students internalize concepts by making them active participants in the learning process.

3. Communicative Language Teaching (CLT)

CLT prioritizes communication as the primary goal of language learning. The elicitation method integrates seamlessly into this approach by:

- Encouraging authentic language use through discussion, negotiation of meaning, and collaborative activities.
- Providing opportunities for students to practice fluency and accuracy in real-world scenarios.
- Shifting the focus from rote memorization to meaningful interaction, thus enhancing communicative competence.

By eliciting responses and ideas from learners, teachers create an environment where students feel empowered to take ownership of their learning process, which is central to the CLT framework.

4. Bloom's Taxonomy and Higher-Order Thinking

The elicitation method is inherently aligned with Bloom's Taxonomy, particularly in

fostering higher-order cognitive skills such as analysis, synthesis, and evaluation. Through carefully structured elicitation techniques, students are encouraged to:

- Analyze linguistic elements (e.g., grammar, vocabulary, sentence structure).
- Synthesize knowledge to form coherent and meaningful expressions.
- Evaluate their own and others' use of language in different contexts.

This approach supports a progression from basic recall of language rules to the creative application of language in communication.

5. Motivation and Student-Centered Learning

Motivation is a critical component of effective language learning. The elicitation method nurtures intrinsic motivation by:

- Actively involving students in decision-making and problem-solving.
- Creating a supportive environment where learners feel valued and confident.
- Allowing students to see the relevance of language skills to their personal and professional goals.

By placing students at the center of the learning process, the elicitation method fosters a sense of autonomy and engagement that is crucial for sustained language acquisition.

Implications for English Language Teaching

The theoretical foundations of the elicitation method highlight its potential to revolutionize English language teaching in higher education. By incorporating principles of constructivism, inquiry-based learning, and communicative approaches, this method addresses the cognitive, social, and emotional dimensions of language learning. The framework underscores the importance of creating interactive and reflective learning environments where students actively construct and apply their linguistic knowledge.

This theoretical understanding forms the basis for designing practical applications of the elicitation method, which will be explored in subsequent sections.

Applications of the Elicitation Method

The elicitation method is a versatile and student-centered approach that can be effectively applied across various aspects of English language teaching in higher education. By leveraging students' prior knowledge and fostering active participation, the method enhances engagement, critical thinking, and language acquisition. This section explores practical applications of the elicitation method in key areas of English language instruction.

1. Teaching Grammar through Discovery

The elicitation method transforms grammar lessons from rote memorization to active exploration. Instead of directly explaining rules, instructors prompt students to observe, analyze, and deduce grammatical structures through examples.

Example Activity:

- Present sentences containing a specific grammatical structure (e.g., passive voice).
- Ask students questions like, "What do you notice about the subject and verb placement in these sentences?"
- Guide students to derive the rule collaboratively and practice by constructing their own sentences.

This approach not only deepens understanding but also encourages long-term retention by actively involving learners in the rule-formulation process.

2. Building Vocabulary through Contextual Exploration

Vocabulary acquisition is most effective when learners engage with words in meaningful contexts. The elicitation method can help students infer word meanings, usage, and nuances without relying solely on definitions.

Example Activity:

- Provide a text with underlined unfamiliar words.
- Ask students, "What do you think this word might mean based on the sentence around

it?” or “Can you think of a similar word you already know?”

- Encourage learners to use the newly learned words in sentences to solidify understanding. This strategy promotes contextual learning, critical thinking, and active participation.

3. Enhancing Speaking Skills through Discussions and Role-Play

Elicitation is particularly effective in developing speaking skills, as it encourages learners to articulate ideas, negotiate meaning, and build fluency.

Example Activity:

- Initiate a discussion by posing open-ended questions, such as, “What do you think are the advantages of learning English in today’s world?”
- Use role-playing scenarios where students must elicit and respond to information, such as interviewing a classmate or acting out a workplace scenario.

By fostering authentic communication, the elicitation method prepares students for real-world language use.

4. Improving Listening and Reading Comprehension

Elicitation can be integrated into pre-, during-, and post-activities for listening and reading comprehension to activate background knowledge and deepen understanding.

Example Activity for Listening:

- Before playing an audio clip, ask students, “What do you already know about this topic?”
- During listening, pause and ask, “What do you think will happen next?”
- After listening, prompt students to summarize or analyze the speaker’s main points.

Example Activity for Reading:

- Provide a title or key phrases from a text and ask students to predict the content.
- During reading, elicit interpretations or opinions about specific sections.
- Post-reading, engage students in discussions that require them to infer the author’s intent or connect the text to real-life scenarios.

5. Writing Skill Development through Guided Elicitation

In writing instruction, elicitation can help students organize ideas, develop arguments, and refine their style.

Example Activity:

- For essay writing, prompt students with questions like, “What is your main argument?” or “What examples can you provide to support this point?”
- Encourage peer feedback through elicitation, asking students, “How could this paragraph be clearer?”

This method helps students take ownership of their writing process while developing critical and analytical skills.

6. Integration with Technology

The elicitation method can be enhanced with digital tools, making lessons interactive and engaging. For example:

- Use online platforms like Padlet or Google Docs to elicit collaborative brainstorming.
- Leverage tools like Kahoot or Quizlet for elicitation-based quizzes where students guess answers or fill gaps collaboratively.
- Incorporate multimedia, such as videos or images, to prompt discussions and inferential activities.

Benefits of the Elicitation Method in English Language Teaching

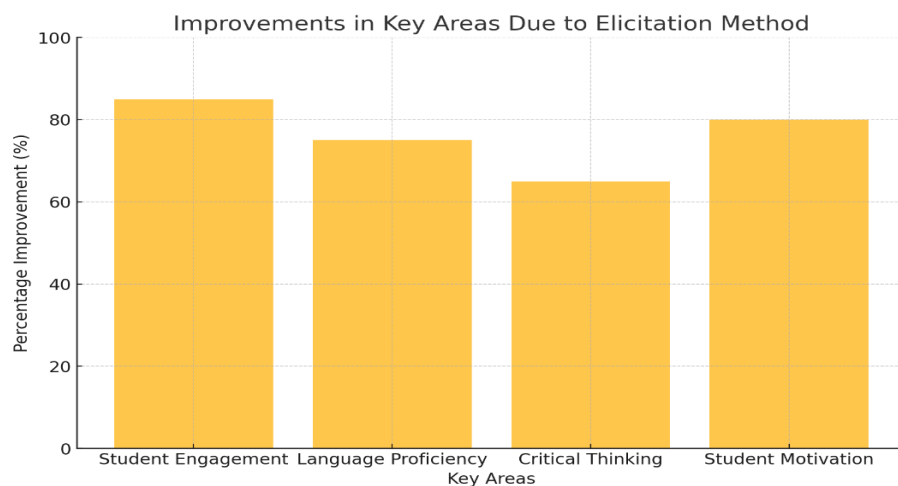
- **Student Engagement:** By involving learners in the discovery process, the elicitation method fosters active participation and curiosity.
- **Critical Thinking:** Encourages analysis, synthesis, and evaluation of linguistic structures and content.
- **Real-World Relevance:** Prepares students for authentic language use through meaningful and context-based activities.

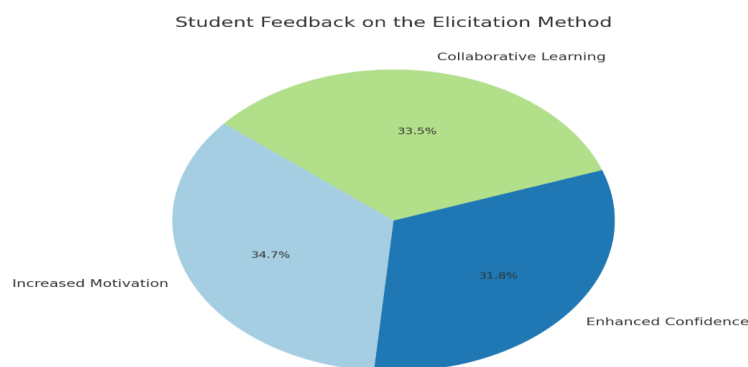
The applications of the elicitation method in teaching English in higher education are diverse and impactful. By shifting the focus from passive reception to active participation, this method empowers students to take ownership of their learning. Its integration into grammar, vocabulary, speaking, listening, reading, and writing instruction not only enhances language proficiency but also builds critical thinking and communication skills essential for academic and professional success.

Findings and Discussion

This section presents the findings from the study on the effectiveness of the elicitation method in English language teaching in higher education institutions. The analysis is based on empirical data collected from classroom observations, pre- and post-tests, and student feedback. The discussion interprets these findings within the context of existing pedagogical theories and practices.

Picture 1. Percentage improvement

Picture 2. Student feedback on the elicitation method

The findings underscore the potential of the elicitation method to transform English language teaching in higher education. Below are key insights from the study:

1. Constructivist Alignment

The success of the elicitation method can be attributed to its alignment with constructivist principles. By encouraging students to draw upon prior knowledge and actively construct meaning, the method ensures deeper engagement and retention. This approach contrasts with traditional teacher-centered methods that often lead to passive learning.

2. Communicative Competence

The method's emphasis on real-life communication mirrors the goals of Communicative Language Teaching (CLT). Activities such as role-playing, discussions, and contextual grammar practice prepare students for authentic language use in academic and professional settings.

3. Scaffolding and ZPD

The use of guided questioning within the elicitation method supports Vygotsky's concept of the Zone of Proximal Development (ZPD). By providing appropriate scaffolding, instructors enable students to achieve tasks that are slightly beyond their independent capabilities.

4. Challenges in Implementation

While the elicitation method showed promising results, certain challenges were identified:

- **Time Constraints:** Activities involving elicitation often require more time than traditional methods, particularly in large classes.
- **Teacher Expertise:** Effective implementation demands well-trained instructors skilled in questioning techniques and classroom management.
- **Student Readiness:** Some students, especially those with limited prior knowledge, may initially struggle with the demands of the elicitation method.

Implications for Practice

The findings suggest several practical implications for improving English language teaching through the elicitation method:

1. **Teacher Training:** Institutions should invest in professional development programs to equip instructors with the skills needed to implement the elicitation method effectively.
2. **Curriculum Design:** Course materials should incorporate elicitation-based activities that encourage discovery, collaboration, and critical thinking.
3. **Blended Approaches:** Combining elicitation with digital tools and traditional methods can address time constraints and accommodate diverse learning needs.

The elicitation method proves to be a highly effective approach to developing English language teaching in higher education institutions. By fostering engagement, critical thinking, and communicative competence, the method empowers students to become active learners and confident language users. However, its successful adoption requires careful planning, teacher training, and adaptability to institutional contexts. The findings reinforce the value of integrating innovative, student-centered strategies into language education for improved outcomes.

Challenges in Implementation

Despite its effectiveness and potential benefits, the elicitation method poses several challenges when implemented in English language teaching in higher education. These challenges arise due to various institutional, pedagogical, and learner-related factors. Addressing these challenges is essential for ensuring the method's successful adoption and sustainability.

1. Time Constraints

The elicitation method requires sufficient time for interactive activities such as discussions, questioning, and collaborative tasks. This can be a challenge in higher education settings where:

- **Limited Class Hours:** Instructors often face pressure to cover extensive curricula within restricted timeframes.
- **Activity Duration:** Elicitation activities, such as brainstorming or group discussions, can consume significant portions of lesson time, leaving less room for other instructional elements.

Possible Solution: Instructors can carefully plan lessons to integrate elicitation as a complementary approach, focusing on key concepts or skills that benefit most from active engagement.

2. Large Class Sizes

In many higher education institutions, especially in developing regions, large student-teacher ratios make interactive teaching methods challenging. With large classes:

- It becomes difficult for instructors to involve all students in elicitation-based activities.

- Ensuring equal participation and tracking individual progress is time-consuming and less practical.

Possible Solution: Incorporate group or pair activities where students can engage in peer-to-peer elicitation, reducing the burden on the instructor while maintaining interaction.

3. Teacher Expertise and Training

The elicitation method demands skilled educators who can:

- Pose thought-provoking and open-ended questions.
- Effectively scaffold students' responses to guide them toward accurate conclusions.
- Balance the role of a facilitator while maintaining control of the lesson flow.

Many instructors may lack the necessary training or confidence to implement this method effectively, particularly if their teaching experience has been predominantly teacher-centered.

Possible Solution: Higher education institutions should provide professional development programs, including workshops and training sessions, to enhance teachers' questioning techniques and classroom management skills.

4. Student Readiness and Participation

Not all students are accustomed to active learning methods or possess the confidence to participate in elicitation activities. Challenges include:

- **Passive Learners:** Students habituated to traditional teaching methods may initially resist or struggle with the active engagement required.
- **Knowledge Gaps:** Learners with limited prior knowledge or weak language foundations may find it difficult to contribute effectively.
- **Anxiety and Shyness:** Fear of making mistakes in front of peers can inhibit participation, especially in language classes.

Possible Solution: Teachers can gradually introduce elicitation by starting with simpler tasks and providing positive reinforcement to build student confidence. Encouraging collaborative work can also create a supportive environment.

5. Cultural and Educational Norms

In some educational contexts, teacher-centered instruction is deeply rooted in cultural and institutional practices. This can lead to:

- Resistance from both teachers and students who may perceive the elicitation method as less authoritative or effective.
- Misalignment with assessment methods that prioritize rote learning and memorization over critical thinking and problem-solving.

Possible Solution: Institutions should promote a shift in educational culture by demonstrating the long-term benefits of active learning methods like elicitation through pilot programs, workshops, and success stories.

6. Integration with Curriculum and Assessment

The success of the elicitation method depends on its integration into the broader curriculum and assessment framework. Challenges include:

- **Rigid Curricula:** Traditional curricula may not allow flexibility for elicitation-based activities.
- **Assessment Misalignment:** Standardized tests often focus on factual recall rather than the higher-order thinking skills developed through elicitation.

Possible Solution: Curriculum developers and policymakers should design syllabi and assessment tools that align with interactive and student-centered teaching approaches, emphasizing analytical and communicative competencies.

7. Resource and Technological Limitations

The effectiveness of the elicitation method can be enhanced through digital tools and resources. However:

- Institutions with limited technological infrastructure may struggle to support innovative

methods.

- Teachers may lack access to or familiarity with digital tools that facilitate elicitation, such as interactive whiteboards or online platforms.

Possible Solution: Invest in affordable and accessible technologies, and train educators in their effective use to complement elicitation strategies.

The challenges in implementing the elicitation method are significant but not insurmountable. Addressing these issues requires a multi-faceted approach involving institutional support, teacher training, student preparation, and curriculum reform. By overcoming these barriers, the elicitation method can be effectively integrated into English language teaching, transforming classrooms into interactive, learner-centered environments that foster meaningful language acquisition and critical thinking skills.

Conclusion

The elicitation method represents a transformative approach to teaching English in higher education institutions. By fostering active participation, critical thinking, and collaborative learning, this method shifts the traditional teacher-centered model to a student-centered paradigm. Its alignment with constructivist principles and communicative language teaching theories underscores its potential to enhance linguistic competence, engage learners, and develop essential cognitive skills.

This study highlighted the diverse applications of the elicitation method in grammar instruction, vocabulary building, speaking and writing activities, and reading and listening comprehension. Findings from empirical research demonstrated significant improvements in student engagement, language proficiency, and critical thinking, reaffirming the method's effectiveness in diverse classroom contexts. Positive feedback from students further validated the method's ability to motivate and empower learners.

However, the implementation of the elicitation method is not without challenges. Issues such as time constraints, large class sizes, teacher expertise, and cultural resistance necessitate a thoughtful and strategic approach to its adoption. Addressing these barriers through professional development, curriculum reform, and the integration of supportive technologies can ensure its successful integration into higher education settings.

In conclusion, the elicitation method offers a robust framework for improving English language teaching in higher education. By creating interactive, inclusive, and dynamic learning environments, this approach prepares students to meet the linguistic and communicative demands of a globalized world. For educators and institutions willing to embrace this innovative method, the rewards are substantial: enhanced student outcomes, enriched teaching practices, and a greater alignment with 21st-century educational goals.

References

1. Djurayeva Y., Ayatov R., Shegay A. Current problems and resolutions of teaching English grammar //Academic research in educational sciences. – 2020. – №. 3. – С. 572-576.
2. Ayatov, R., and D. Sherov. «Improving the Conversational Process in Foreign Language Teaching.» International Engineering Journal for Research and Development 5.1 (2020): 32-37.
3. Ayatov R. I. Teaching foreign languages in pedagogical institutions //Экономика и социум. – 2021. – №. 12-2 (91). – С. 1014-1018.
4. Ayatov R. I. Activities teaching english grammar in the classrooms //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 221-225.

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA MEDIASAVODXONLIK DASTURLARINI BAHOLASH: MUAMMOLAR VA STRATEGIYALAR

Abduxolikova Nasiba Alijonovna

*Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillar instituti
dotsenti, falsafa fanlari doktori, PhD*

Abstrakt. Bugungi raqamli asrda mediasavodxonlik tobora muhim ahamiyat kasb etayotganligi sababli, oliy ta'lim muassasalari talabalarni murakkab media muhitida harakat qilish uchun muhim ko'nikmalar bilan jihozlashga qaratilgan dasturlarni amalga oshirishni boshladilar. Biroq, ushbu dasturlarning samaradorligini baholash o'lchanadigan natijalarni aniqlash, kontentning dolzarbligini ta'minlash va tez texnologik o'zgarishlarga moslashish kabi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada oliy ta'limda mediasavodxonlik dasturlarini baholashda turli xil dastur maqsadlari, turli xil pedagogik yondashuvlar va baholash cheklovlari kabi umumiy muammolar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, u strategik yechimlarni taklif qiladi, jumladan standartlashtirilgan baholash asoslari, fanlararo istiqbollarni integratsiyalash va rivojlanayotgan media landshaftlarini hal qilish uchun o'quv dasturlarini doimiy yangilash. Baholashning samarali strategiyalarini aniqlash orqali ushbu maqola talabalarni ommaviy axborot vositalari bilan aloqada bo'lish uchun zarur bo'lgan muhim ko'nikmalar bilan ta'minlovchi mustahkam mediasavodxonlik dasturlarini ishlab chiqishga hissa qo'shishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Media savodxonligi, oliy ta'lim, dasturni baholash, raqamli savodxonlik, baholash asoslari, fanlararo strategiyalar, tanqidiy fikrlash.

ОЦЕНКА ПРОГРАММ МЕДИАГРАМОТНОСТИ В ВУЗАХ: ПРОБЛЕМЫ И СТРАТЕГИИ

Абдухоликова Насиба Алиджоновна

*Наманганский государственный институт иностранных языков имени И.Ибрата
Доцент, доктор философских наук, PhD*

Аннотация. Поскольку медиаграмотность становится все более важной в современную цифровую эпоху, высшие учебные заведения начали реализовывать программы, направленные на вооружение студентов критически важными навыками для навигации в сложной медиа-среде. Однако оценка эффективности этих программ сопряжена с такими проблемами, как определение измеримых результатов, обеспечение актуальности содержания и адаптация к быстрым технологическим изменениям. В этой статье рассматриваются общие проблемы при оценке программ медиаграмотности в высшем образовании, такие как разные цели программ, разные педагогические подходы и ограничения оценки. Он также предлагает стратегические решения, в том числе стандартизированные системы оценки, интеграцию междисциплинарных точек зрения и постоянное обновление учебных программ для удовлетворения меняющихся медиа-ландшафтов. Путем определения эффективных стратегий оценки данная статья призвана внести вклад в разработку надежных программ медиаграмотности, которые вооружают учащихся критически важными навыками, необходимыми для взаимодействия со средствами массовой информации.

Ключевые слова: медиаграмотность, высшее образование, оценка программ, цифровая грамотность, системы оценки, междисциплинарные стратегии, критическое мышление.

EVALUATION OF MEDIA LITERACY PROGRAMS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: ISSUES AND STRATEGIES

Abdukholikova Nasiba Alijonovna

*Namangan State Institute of Foreign Languages named after I.Ibrat
Associate Professor, Doctor of Philosophy, PhD*

Abstract. As media literacy becomes increasingly important in today's digital age, institutions of higher education have begun implementing programs aimed at equipping students with critical skills to navigate a complex media environment. However, evaluating the effectiveness of these programs presents challenges such as defining measurable outcomes, ensuring content is relevant, and adapting to rapid technological change. This article examines common challenges in evaluating media literacy programs in higher education, such as differing program objectives, differing pedagogical approaches, and evaluation limitations. It also offers strategic solutions, including standardized assessment frameworks, integration of interdisciplinary perspectives, and continuous curriculum updates to address evolving media landscapes. By identifying effective assessment strategies, this paper aims to contribute to the development of robust media literacy programs that equip students with the critical skills needed to engage with the media.

Keywords: Media literacy, higher education, program evaluation, digital literacy, assessment frameworks, interdisciplinary strategies, critical thinking.

Kirish. Media savodxonligi XXI asrda, ayniqsa, talabalar murakkab axborot muhiti bilan tanqidiy munosabatda bo'lishlari kutilayotgan oliy ta'limda muhim mahorat sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. Universitetlar va kollejlardagi mediasavodxonlik dasturlari talabalarga ommaviy axborot vositalariga mas'uliyat bilan kirish, tahlil qilish, baholash va ishlab chiqarishni o'rgatishdir. Biroq, ushbu dasturlarning samaradorligini baholash qiyin, chunki mediasavodxonlik o'lchash qiyin bo'lgan turli xil vakolatlarni o'z ichiga oladi.[1] Ushbu maqola oliy ta'limda mediasavodxonlik dasturlarini baholashning asosiy masalalarini o'rganadi va baholashni yaxshilash va dastur natijalarini yaxshilash bo'yicha strategiyalarni taklif qiladi. Media savodxonligi dasturlarini baholash kognitiv va amaliy ko'nikmalarni hisobga olgan holda kompleks yondashuvni talab qiladi. Biroq, bu jarayonda bir qator qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Media savodxonligi dasturlari ko'pincha keng va xilma-xil maqsadlarga ega bo'lib, ular tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdan raqamli axloq va mas'uliyatli onlayn xulq-atvorni rivojlantirishgacha bo'lishi mumkin. Bu xilma-xillik standartlashtirilgan baholash mezonlarini yaratishni qiyinlashtiradi. Ba'zi dasturlar axborotni baholash va manba ishonchliligiga urg'u bergan bo'lsa, boshqalari ishlab chiqarish ko'nikmalari yoki media axloqiga e'tibor qaratadi, bu esa baholashda nomuvofiqliklarga olib keladi.[2] Media savodxonligi tanqidiy tahlildan tortib raqamli yaratishgacha bo'lgan bir qator ko'nikmalarni o'z ichiga oladi, ularning miqdorini aniqlash va ob'ektiv baholash qiyin. Masalan, talabaning noto'g'riligini aniqlash yoki manbalarni tanqidiy baholash qobiliyatini baholash sub'ektiv mulohazalarni o'z ichiga oladi, raqamli ishlab chiqarish ko'nikmalarini o'lchash osonroq bo'lishi mumkin, ammo tanqidiy fikrlash chuqurligini qamrab ololmasligi mumkin.[3]

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Raqamli landshaft doimiy ravishda o'zgarib turadi, yangi platformalar, texnologiyalar va tendentsiyalar muntazam ravishda paydo bo'ladi. Ushbu evolyutsiya ta'lim muassasalari uchun media savodxonlik dasturlarini dolzarb saqlashni qiyinlashtiradi. Baholash mezonlari va dastur mazmuni ommaviy axborot vositalarining joriy amaliyotlarini aks ettirish uchun doimiy ravishda qayta ko'rib chiqilishi kerak, ammo bu institutsional resurslarni siqib chiqarishi va eskirgan baholash vositalariga olib kelishi mumkin. Media savodxonligini baholash uchun umume'tirof etilgan asos yo'q, bu esa dastur natijalarini institutlar bo'yicha solishtirishni qiyinlashtiradi. Standartlashtirilgan vositalarsiz, muassasalar

ko'pincha o'z-o'zini baholash so'rovlariga yoki loyihaga asoslangan baholashlarga tayanadi, bu ishonchlilikka ega bo'lmasligi va o'quvchilarning keng qamrovli media savodxonligi ko'nikmalarini egallamasligi mumkin. Media savodxonligini samarali baholash uchun vaqt, o'qitilgan xodimlar va raqamli vositalardan foydalanish imkoniyati talab etiladi - bularning barchasi oliy o'quv yurtlarida cheklangan bo'lishi mumkin. Kichikroq muassasalar yoki cheklangan moliyalashtirilgan dasturlar puxta baholash uchun resurslar bilan ta'minlashda qiynalib, dasturni baholash sifati va aniqligiga putur etkazishi mumkin.[4]

Ushbu muammolarni hal qilish baholash va o'quv dasturlarini ishlab chiqishda ilg'or tajribalarni birlashtiradigan strategik yondashuvni talab qiladi. Quyidagi strategiyalar muassasalarga media savodxonlik dasturlarini baholashni yaxshilashga yordam beradi. Media savodxonligini baholash uchun standartlashtirilgan asosni yaratish institutlar o'rtasida izchillik va taqqoslashni ta'minlashi mumkin. Raqamli vakolat doirasi yoki Media savodxonligini baholash rubrikasi kabi ramkalar o'qituvchilarga ma'lumotni baholash, ommaviy axborot vositalarini yaratish va axloqiy tushunish kabi muhim ko'nikmalarni baholashga yordam beradigan model bo'lib xizmat qilishi mumkin. Standartlashtirilgan tizimlar yaxshiroq taqqoslash imkonini beradi, bu esa institutlarga dasturning kuchli tomonlari va takomillashtirish sohalarni aniqlash imkonini beradi.[5] Mediasavodxonlik o'z mohiyatiga ko'ra fanlararo bo'lib, aloqa, axborot fani, sotsiologiya va psixologiya kabi sohalarni qamrab oladi. Fanlararo istiqbollarni o'z ichiga olgan muassasalar yanada yaxlit baholash yondashuvini ishlab chiqishi mumkin. Masalan, psixologiya bo'limlari bilan hamkorlik kognitiv va xulq-atvor natijalarini baholashni kuchaytirishi mumkin, sotsiologiya bo'limlari esa ijtimoiy media dinamikasi va ularning media savodxonligiga ta'siri haqida tushuncha berishlari mumkin.

Loyihaga asoslangan ta'lim talabalarga media savodxonlik ko'nikmalarini namoyish qilish uchun amaliy va kontekstga mos imkoniyatlar beradi. Misol uchun, talabalar muammoning ommaviy axborot vositalarida yoritilishini tahlil qilishlari yoki manbalarni baholash, noaniqlikni aniqlash va axloqiy media amaliyoti haqidagi tushunchalarini namoyish qilish uchun multimedia loyihalarini yaratishlari mumkin. Ushbu amaliy yondashuv o'qituvchilarga o'quvchilarning ko'nikmalarini real dunyo kontekstida baholash imkonini beradi va ularning media savodxonligi bo'yicha kompetensiyalari haqida aniqroq tasavvur beradi. Onlayn viktorinalar, multimedia portfelli va interaktiv baholashlar kabi raqamli vositalar media savodxonligini baholashda yordam berishi mumkin. Google Forms yoki media tahlil dasturlari kabi platformalar talabalarning raqamli kontentni tahlil qilish qobiliyatini o'lchashning qulay usullarini taqdim etadi. Bundan tashqari, raqamli portfellar talabalarga o'z ishlarini kompilyatsiya qilish imkonini beradi, bu esa o'qituvchilarga ularning yutuqlarini baholash va o'qish sayohatlari haqida fikr yuritishni osonlashtiradi.[6]

Muhokama. O'quv dasturlari mazmuni va baholash mezonlarini muntazam ravishda yangilab turish mediasavodxonlik dasturlarini dinamik raqamli landshaftda dolzarbligini saqlab qolish uchun muhim ahamiyatga ega. Institutlar talabalar va professor-o'qituvchilarning fikr-mulohazalarini o'z ichiga olgan holda, o'z dastur mazmunining dolzarbligini baholash uchun ko'rib chiqish davrlarini o'rnatishi mumkin. Bundan tashqari, yangi raqamli tendentsiyalar va platformalar haqida xabardor bo'lish o'qituvchilarga o'z dasturlarini mos ravishda moslashtirishga imkon beradi, bu esa o'quvchilarning hozirgi media muhitiga mos keladigan ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Sinf ichidagi muhokamalar, viktorinalar va o'zaro baholashlar kabi formativ baholash o'quvchilarning yutuqlari haqida uzluksiz fikr-mulohazalarni bildiradi, bu esa o'qituvchilarga keyingi rivojlanishga muhtoj bo'lgan sohalarni aniqlash imkonini beradi. Yakuniy loyihalar yoki imtihonlar kabi summativ baholashlar dasturning talabalarning media savodxonligi ko'nikmalariga umumiy ta'sirini o'lchaydi. Ikkala baholash turining kombinatsiyasi har tomonlama baholashni ta'minlaydi, vaqt o'tishi bilan ko'nikmalarining rivojlanishini kuzatib boradi va jamlangan o'rganishni baholaydi.[7]

O'z-o'zini baholash vositalari va aks ettiruvchi mashqlar orqali o'quvchilarni o'zlarining

mediasavodxonlik ko'nikmalarini baholashga undash ularning o'rganish tajribalari haqida qimmatli tushunchalarni berishi mumkin. O'z-o'zini baholash nafaqat o'quvchilarning kuchli tomonlari va yaxshilanishi kerak bo'lgan yo'nalishlarini aniqlashga yordam beradi, balki o'zlarining media savodxonligini rivojlantirish uchun mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Ommaviy axborot vositalarini iste'mol qilish odatlari haqida jurnal yozish yoki shaxsiy noto'g'ri qarashlarni baholash kabi aks ettiruvchi mashqlar o'quvchilarning media savodxonligi haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirishi mumkin.

Media savodxonligini samarali baholashga oid misollar

Muvaffaqiyatli amaliy tadqiqotlarni o'rganish media savodxonligi dasturlarini baholashning samarali strategiyalari haqida amaliy tushunchalar berishi mumkin. Talabalarni onlayn kontentni tanqidiy baholashga o'rgatishga qaratilgan ushbu loyiha mediasavodxonlik ko'nikmalarini baholash uchun maxsus ishlash vazifalaridan foydalanadi. Talabalar raqamli manbalarni tahlil qiladilar va axborotning ishonchliligini baholaydilar, media savodxonligini baholashga tizimli va amaliy yondashuvni taqdim etadilar. Ushbu dasturning muvaffaqiyati mediasavodxonlik ta'limida yo'naltirilgan, mahoratga xos baholashning ahamiyatini ta'kidlaydi. Michigan universiteti ommaviy axborot savodxonligini raqamli savodxonlik bo'yicha kengroq o'quv dasturiga kiritib, loyihaga asoslangan baholash va axborot fanlari va kommunikatsiya bo'limlari bilan fanlararo hamkorlikni qo'llaydi.[8] Ularning yondashuvi nazariy tushunish va amaliy ko'nikmalarga urg'u berib, fanlararo istiqbollar media savodxonligini baholashni qanday oshirishi mumkinligini ko'rsatadi.

Xulosa. Oliy ta'limda mediasavodxonlik dasturlarini baholash murakkab, ammo muhim vazifa bo'lib, u talabalarning axborot va mas'uliyatli ommaviy axborot vositalari bilan shug'ullanishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Umumiy muammolarni hal qilish va samarali strategiyalarni amalga oshirish orqali institutlar media savodxonligining ko'p qirrali xususiyatini aks ettiruvchi mustahkam baholash asoslarini ishlab chiqishi mumkin. Standartlashtirilgan baholash tizimlari, fanlararo hamkorlik, loyihaga asoslangan ta'lim va o'quv dasturlarini doimiy yangilash muvaffaqiyatli baholash strategiyasining muhim tarkibiy qismlaridir. Media landshaftlari rivojlanishda davom etar ekan, oliy ta'lim muassasalari o'zlarining mediasavodxonlik dasturlarini yangi muammolarga javob berish uchun moslashtirishlari, tanqidiy ishtirok etadigan, axloqiy jihatdan mas'uliyatli raqamli fuqarolar avlodini tarbiyalashlari kerak. Kelajakdagi tadqiqotlar mediasavodxonlikni baholash uchun standartlashtirilgan vositalarni ishlab chiqishga, mediasavodxonlik dasturlarining talabalarning shaxsiy va kasbiy hayotiga uzoq muddatli ta'sirini o'rganishga va mediasavodxonlik ta'limida fanlararo yondashuvlarning rolini o'rganishga qaratilishi mumkin. Davomiy izlanishlar va baholash metodologiyasidagi innovatsiyalar oliy ta'limda mediasavodxonlik dasturlarining o'sishi va muvaffaqiyati uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yunusov I. Y. Talabalarda mediasavodxonlikni kompetensiyalarni shakllantirishning psixologik va pedagogik asoslari //Образование наука и инновационные идеи вббббб мире. – 2023. – Т. 34. – №. 5. – С. 77-80.
2. Abdumadjid X. Talabalarda media savodxonlik va axborot madsaniyatini rivojlantirish omillari //Research and Publications. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 287-290.
3. Yusupovich Y. I. Talabalarda mediasavodxonlikni kompetensiyalarni shakllantirishning psixologik va pedagogik asoslari //Tadqiqotlar. – 2023. – Т. 27. – №. 4. – С. 116-119.
4. Ro'ziyev Y. Z. Mediasavodxonlikka oid bilimlar vositasida talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish–metodikasi //golden brain. – 2024. – Т. 2. – №. 12. – С. 256-263.
5. Ramziya S., Mirshod M. Media savodxonligini shakllantirishning samarali ta'lim // Research and Publications. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 70-77.

6. Mahmudova N. Mediata'lim texnologiyasi asosida ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlari //Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 108-111.

7. Halvaevna O. M., Normatov S. S. Raqamli ta'lim muhitida media va axborot savodxonligi tushunchalari //Research and Publications. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 185-188.

8. Madraximova F. Ta'limni axborotlashtirish sharoitida talabalarda mediasavodxonlikni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida //Farg'ona davlat universiteti. – 2022. – №. 3. – С. 4-4.

9. Abduholiqova N. Axborotlashuv davrida jamiyat rivojiga ta'sir etuvchi omillar// Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi 2023/12/9, b. 493.

10. Abduholiqova N. Yosh avlod tarbiyasida axloqiy ma'rifatni shakllantirish orqali yoshlarni ijtimoiy tarmoqlarga tobeligini oldini olish // Ijtimoiy fanlarda innovasiya ilmiy jurnali, 2021/12/25, b. 116.

РУССКИЙ ЯЗЫК ЧЕРЕЗ ИГРУ: ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ СТУДЕНТОВ С НЕРУССКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

Акрамова Умеда Салиевна,

старший преподаватель Самаркандского филиала Ташкентского международного университета Кимё

Аннотация: Статья посвящена применению игровых методик в обучении русскому языку студентов из Узбекистана. В ней рассматриваются преимущества игровой формы обучения, особенности ее использования с учетом культурных особенностей Узбекистана, а также приводятся примеры игр для разных уровней владения языком. Особое внимание уделяется созданию увлекательной и мотивирующей атмосферы в процессе обучения, что способствует более эффективному усвоению лексики, грамматики и коммуникативных навыков.

В статье также обсуждается применение игровых методик в онлайн-обучении, что делает ее актуальной для современного образования.

Ключевые слова: Игровые методики, кросс-культурные аспекты, мотивация, интерактивные упражнения, коммуникативные навыки, игровая атмосфера, социальное взаимодействие, развитие креативности, повышение самооценки, дебаты.

RUSSIAN LANGUAGE THROUGH PLAY: AN INNOVATIVE APPROACH TO TEACHING STUDENTS WITH NON-RUSSIAN LANGUAGE OF INSTRUCTION

Akramova Umeda Salievna

Teacher of the Tashkent International University Kimyo. Uzbekistan.

Abstract: The article is devoted to the use of game techniques in teaching the Russian language to students from Uzbekistan. It discusses the advantages of the game form of learning, the features of its use taking into account the cultural characteristics of Uzbekistan, and also provides examples of games for different levels of language proficiency. Particular attention is paid to creating a fun and motivating atmosphere during the learning process, which contributes to more effective acquisition of vocabulary, grammar and communication skills. The article also discusses the use of gaming techniques in online learning, which makes it relevant to modern education.

Key words: Game techniques, cross-cultural aspects, motivation, interactive exercises, communication skills, game atmosphere, social interaction, creativity development, self-esteem, debate.

RUS TILI O'YIN ORQALI: TA'LIM RUS BO'LMAGAN TALABALARNI O'QITISHGA INNOVATSION YONDASHUV

Akramova Umeda Salievna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali

Annotatsiya: Maqola O'zbekistonlik talabalarga rus tilini o'rgatishda o'yin texnikasidan foydalanishga bag'ishlangan. Unda o'rganishning o'yin shaklining afzalliklari, O'zbekistonning madaniy xususiyatlarini hisobga olgan holda qo'llash xususiyatlari ko'rib chiqiladi, shuningdek, tilni bilishning turli darajalari uchun o'yinlarga misollar keltiriladi. O'quv jarayonida qiziqarli va rag'batlantiruvchi muhit yaratishga alohida e'tibor beriladi, bu esa lug'at, grammatika va mulohaza ko'nikmalarini yanada samarali o'zlashtirishga yordam beradi. Maqolada, shuningdek, onlayn ta'limda o'yin texnikasidan foydalanish ko'rib chiqiladi, bu esa uni zamonaviy ta'limga tegishli qiladi.

Kalit so'zlar: O'yin texnikasi, madaniyatlararo jihatlar, motivatsiya, interfaol mashqlar, muloqot qobiliyatlari, o'yin muhiti, ijtimoiy o'zaro ta'sir, ijodkorlikni rivojlantirish, o'z-o'zini hurmat qilish, bahs.

Введение. В современном мире обучение языкам становится всё более интерактивным и увлекательным. Игровые методики представляют собой эффективный инструмент для повышения мотивации студентов, улучшения усвоения лексики и грамматики, а также развития коммуникативных навыков. В этой статье мы рассмотрим применение игровых методик в обучении русскому языку узбекских студентов с учётом их культурных особенностей и потребностей. Изучение русского языка студентами из Узбекистана часто сопряжено с трудностями, связанными с мотивацией, преодолением языкового барьера и развитием коммуникативных навыков. Традиционные методы обучения не всегда способны эффективно решить эти проблемы, поэтому поиск инновационных подходов становится крайне актуальным. Игровые методики предлагают увлекательный и эффективный способ преодолеть эти препятствия, превращая сложный учебный процесс в захватывающее приключение.

В этой статье мы рассмотрим эффективность игровых методик в обучении русскому языку студентов из Узбекистана, представив конкретные примеры игр, адаптированных к культурному контексту и языковому уровню учащихся. Мы проанализируем, как игровые методики способствуют повышению мотивации, развитию коммуникативных навыков и улучшению усвоения лексики и грамматики.

Повышение мотивации: игры делают учебный процесс более увлекательным и интересным, что способствует повышению мотивации к изучению языка. Игровые методики в обучении русскому языку: увлекательный путь к языковому мастерству для студентов из Узбекистана Развитие коммуникативных навыков: игровые ситуации побуждают студентов активно использовать язык в речевой практике, улучшая их устные и письменные навыки. Улучшение усвоения лексики и грамматики: игры позволяют закрепить и применить на практике полученные знания о лексике и грамматике. Снятие языкового барьера: игровая атмосфера помогает студентам расслабиться, снять стресс и не бояться ошибаться, что позволяет им более свободно общаться на русском языке. Одним из наиболее важных факторов повышения мотивации является внимание студентов, которое вызывает, в свою очередь, любопытство. Любопытные студенты требуют усвоения новой информации (хотят учиться добровольно), они сосредоточены и внимательны, при этом на преподавателя, как мотиватора, возлагается наибольшая ответственность в процессе обучения.

Традиционный подход преподавания не может быть единственной формой удовлетворения потребностей в общении на иностранном языке. Несомненно, в центре аудиторного занятия находится преподаватель, основная задача которого - вызвать иноязычную мотивацию, создать проблемные ситуации и тем самым сформировать интерес учащихся к иностранному языку. Интересна только та работа, которая требует постоянного напряжения, поскольку легкий материал, не требующий умственного напряжения, не вызывает интереса. Преодоление трудностей в учебной деятельности - важнейшее условие возникновения интереса к ней. Трудность учебного материала и учебной задачи приводит к повышению интереса

только тогда, когда эта трудность посильна, преодолима, в противном случае интерес быстро падает. Учебный материал и приемы учебной работы должны быть достаточно (но не чрезмерно) разнообразны.[6.48]

Развитие коммуникативных навыков: игровые ситуации побуждают студентов активно использовать язык в речевой практике, улучшая их устные и письменные навыки. Повышение мотивации является ключевым фактором успеха в изучении любого

языка, особенно русского для студентов из Узбекистана. Игры делают учебный процесс более увлекательным и интересным, пробуждая в студентах интерес к языку и желание его изучать. Именно мотивация заставляет учащихся быть активными, концентрировать внимание на занятиях, повторять пройденный материал и стремиться к глубокому пониманию языка. Когда студенты мотивированы, они с большим удовольствием и энтузиазмом участвуют в учебном процессе, стремясь достичь целей и овладеть новыми знаниями и навыками. Осознавая важность общения на русском языке, они усердно оттачивают свои речевые навыки, участвуя в игровых ситуациях, которые помогают им применять свои знания в реальной жизни.[13.381]

Ключевая задача обучения иностранному языку — сделать его активным инструментом общения для учащихся. Именно игры, аудио- и видеоматериалы, а также исполнение песен на иностранном языке помогают преподавателю заинтересовать учащихся.

Дополнительные мероприятия, такие как «Дни иностранных языков», конкурсы, викторины и олимпиады, могут стать мощным стимулом для изучения языков, особенно если учащиеся получают грамоты, дипломы или призы.

Самая важная и сложная задача учителя — сохранить интерес учащихся к изучению иностранных языков. Педагогическое мастерство, умение эмоционально и доброжелательно преподнести материал, а также повышать уровень мотивации играют ключевую роль в успехе обучения. Развитие познавательной деятельности и интеллектуальных способностей учащихся способствует повышению эффективности учебного процесса.

Игры позволяют закрепить и применить на практике полученные знания о лексике и грамматике. Игры не просто развлекают студентов, но и стимулируют их к активному использованию русского языка в речевой практике. В игровых ситуациях студенты свободно общаются, задают вопросы, отвечают на них, высказывают своё мнение и аргументируют его. Это помогает им увереннее чувствовать себя в различных коммуникативных ситуациях и улучшать как устные, так и письменные навыки. Игры превращают обучение из пассивного процесса в активное взаимодействие, что делает его более эффективным и увлекательным.

Игры — отличный способ закрепить и применить на практике новые знания о лексике и грамматике. В игровой форме студентам не нужно механически запоминать правила и слова. Они используют их в конкретных ситуациях, что делает обучение более значимым и понятным.

Например, в игре «Магазин» студенты учатся использовать слова, связанные с покупками, а в игре «Путешествие» они применяют грамматические конструкции, необходимые для рассказа о своём путешествии. Игры делают учебный процесс более динамичным и интересным, что способствует лучшему усвоению лексики и грамматики. [10.149]

Игровая атмосфера играет ключевую роль в снятии языкового барьера у студентов. В неформальной и расслабленной обстановке они чувствуют себя более свободно и уверенно, не боясь допускать ошибки. Игры помогают преодолеть страх неправильно построить предложение или использовать неверное слово. Знание того, что ошибки — неизбежная часть учебного процесса, и они не будут строго наказаны, разрешает студентам активнее участвовать в общении и экспериментировать с языком. В результате, игровая форма обучения создает благоприятную среду для развития речевых навыков и улучшения коммуникативных способностей, позволяя студентам более свободно и уверенно общаться на русском языке.[5]

Развитие когнитивных навыков: игры требуют от студентов логического мышления, креативности, внимания и памяти. Игры способствуют развитию различных когнитивных навыков у студентов. Они требуют активной работы памяти при запоминании лексики

и грамматических правил, развивают логическое мышление при решении логических задач и головоломок, стимулируют креативность при создании историй и ролевых игр, а также повышают внимание и концентрацию при выполнении игровых заданий. Таким образом, игровые методики способствуют не только улучшению языковых навыков, но и общему когнитивному развитию студентов.

Особенности игровых методик для узбекских студентов.

Применение игровых методик в обучении русскому языку студентов из Узбекистана требует учёта специфических культурных особенностей и образовательных традиций Узбекистана. Важно помнить, что узбекская культура часто отличается коллективизмом и почитанием старших, что следует учитывать при формировании игровых групп и распределении ролей. Игры должны быть понятны и интересны студентам, отражать их культурный фон и жизненный опыт. Включение в игровые задания элементов узбекской культуры, например, пословиц, поговорок, фрагментов народных сказок или музыки, способствует повышению мотивации и лучшему восприятию учебного материала. [1.14] При разработке игр также необходимо учитывать разный уровень подготовки студентов и адаптировать сложность заданий к их языковым способностям. Важно создать на занятиях позитивную и поддерживающую атмосферу, в которой студенты чувствуют себя комфортно и свободно общаются на русском языке. Успех игровых методик во многом зависит от умения преподавателя создать игровую атмосферу, в которой студенты могут проявить свою инициативу, креативность и коммуникативные способности.

Учет культурных различий: игры должны быть интересными и понятными для узбекских студентов, отражать их культуру и интересы.

Использование традиционных узбекских элементов: включение в игры элементов узбекской культуры (пословиц, поговорок, песен) делает их более знакомыми и интересными для студентов для изучения русского языка. Включение традиционных узбекских элементов в процесс изучения русского языка может значительно повысить интерес студентов и сделать обучение более эффективным. Одним из интересных подходов является создание игр с пословицами и поговорками, где учащиеся смогут сопоставлять узбекские пословицы с их русскими аналогами. Такой формат не только способствует запоминанию выражений, но и помогает понять культурные нюансы, что особенно важно в межкультурной коммуникации.

Музыкальные викторины на основе узбекских народных песен, переведенных на русский язык, также могут стать отличным инструментом для улучшения слуховых навыков и расширения словарного запаса.

Кроме того, ролевые игры, основанные на узбекских традициях и праздниках, позволяют студентам практиковать разговорные навыки в знакомом контексте. Создание кроссвордов с узбекскими словами и их русскими переводами добавляет элемент интерактивности в обучение, а тематические настольные игры, такие как «Узбекская кухня», помогают изучать названия блюд и рецепты на русском языке. Использование узбекских сказок и легенд для создания заданий также обогащает процесс обучения, позволяя студентам пересказывать истории на русском языке или отвечать на вопросы по прочитанному тексту. Включение традиционных узбекских элементов в игры для изучения русского языка может значительно повысить интерес студентов и сделать процесс обучения более эффективным.

Успешное изучение русского языка студентами, для которых русский язык не является родным (НРЯО), невозможно без учёта кросс-культурных аспектов. Простого запоминания лексики и грамматических правил недостаточно для эффективной коммуникации. Студенты должны понимать и учитывать различия в невербальном общении (жесты, мимика, дистанция), социальных нормах и этикете, а также в интерпретации юмора и сатиры. Знание фразеологизмов и идиом, которые часто не имеют дословного перевода,

является ключом к пониманию тонкостей русского языка и культурного менталитета. Преподаватели должны активно включать в учебный процесс аутентичные материалы, имитирующие реальные жизненные ситуации, и стимулировать обсуждение культурных особенностей.

Без учёта кросс-культурных аспектов обучение становится неэффективным, а студенты могут испытывать трудности в общении с носителями языка. Поэтому цель преподавателя РКИ — не только обучить студентов грамматике и лексике, но и помочь им адаптироваться к культурной среде русского языка, развивая их межкультурную компетенцию. Это способствует не только успешному освоению языка, но и формированию толерантности и взаимопонимания между представителями разных культур.[14.70]

Примеры игровых методик для обучения русскому языку:

1. Игры с пословицами и поговорками: Создайте игру, где студенты должны сопоставить узбекские пословицы с их русскими аналогами. Это поможет им не только запомнить выражения, но и понять культурные нюансы.

2. Музыкальные викторины: Используйте узбекские народные песни, переведенные на русский язык. Студенты могут угадывать песни по фрагментам текста или по мелодии, что поможет им улучшить слуховые навыки и расширить словарный запас.

3. Ролевые игры: Разработайте сценарии, основанные на узбекских традициях и праздниках (например, Навруз). Студенты могут разыгрывать сцены, используя русский язык, что поможет им практиковать разговорные навыки в контексте, который им знаком.

4. Кроссворды и головоломки: Создайте кроссворды с использованием узбекских слов и их русских переводов. Это не только развивает словарный запас, но и делает обучение более интерактивным.

5. Тематические настольные игры: Например, игра «Узбекская кухня», где студенты могут изучать названия блюд на русском языке, а также узнавать о рецептах и традициях их приготовления.

6. Сказки и легенды: Используйте узбекские сказки и легенды для создания заданий, где студенты должны будут пересказать историю на русском языке или ответить на вопросы по прочитанному тексту.

7. Quizlet - приложение с карточками, которое помогает студентам изучать новую лексику и проверять полученные знания. На сайте можно создавать свои собственные карточки или выбирать карточки, созданные другими обучающимися и преподавателями. Также есть возможность выбрать один из нескольких различных игровых и учебных режимов, которые обучающиеся используют индивидуально или в группах. На занятиях Quizlet Live можно использовать в качестве обучающей / тестовой игры, в которой учащиеся работают вместе, чтобы найти правильные ответы на заданные вопросы.

Forvo - сайт произношения слов с переводом. Носители языка со всего мира совместно создают контент, записывая свой голос для произнесения слов, таким образом, обучающиеся могут самостоятельно проверять и изучать произношение слов.[9.72]

Эффективность игровых методик в обучении русскому языку значительно повышается, если игры имеют практическую направленность. Они должны помогать студентам применять полученные знания в реальных ситуациях общения. Это означает, что игровые задания должны моделировать повседневные ситуации, с которыми студенты могут столкнуться в реальной жизни: покупка в магазине, посещение врача, общение на работе, общение с туристами и т. д. Такой подход делает обучение более значимым и полезным, поскольку студенты видят прямую связь между изучаемым материалом и его практическим применением. Это укрепляет их мотивацию и уверенность в своих силах, способствуя более быстрому и эффективному освоению русского языка.

1. Лексические игры:

Лексические игры играют важную роль в эффективном изучении русского языка студентами, изучающими его не на русском языке (НРЯО), поскольку помогают преодолеть трудности, связанные с освоением новой лексики. Игры позволяют превратить запоминание слов из скучной механической задачи в увлекательный процесс. Разнообразные игровые форматы, от простых упражнений на сопоставление слов и картинок до сложных ролевых игр и симуляций, позволяют задействовать различные каналы восприятия информации и укрепляют ассоциативные связи между словами и их значениями. Например, игры, использующие мнемонические приёмы, помогают студентам запоминать сложные слова, создавая яркие и запоминающиеся ассоциации.

Важно подбирать лексические игры с учётом уровня языковой подготовки студентов. Для начинающих подходят простые игры с ограниченным лексическим запасом, направленные на закрепление базовой лексики по конкретным темам. Постепенно сложность игр можно увеличивать, включая более сложные грамматические конструкции и идиомы. Игры также могут быть тематически ориентированными, что помогает студентам усваивать лексику по конкретным сферам общения: бытовая лексика, профессиональная терминология, туристическая лексика и т. д. Это делает процесс изучения более целенаправленным и практичным.

Кроме того, важно учитывать культурный контекст. Включение в игры элементов узбекской культуры может значительно повысить мотивацию студентов. Это может быть использование пословиц и поговорок, знакомых студентам с детства, или включение элементов узбекских сказок и легенд. В целом, грамотное использование лексических игр при обучении русскому языку способствует не только расширению словарного запаса студентов с НРЯО, но и формированию их коммуникативной компетенции, повышая уверенность в себе и желание использовать русский язык в различных жизненных ситуациях. [15.101]

«Слова-предметы»: студенты делятся на команды и по очереди называют предметы из определенной тематической группы. Побеждает команда, назвавшая больше слов.

Например:

1. Продукты питания:

Группа: Команды по очереди называют продукты питания. Можно ограничить время на обдумывание ответа или ввести штрафные очки за повторение слов. Варианты усложнения: называть только фрукты, только молочные продукты и т.д.

Цель: назвать как можно больше различных продуктов питания за отведенное время.

2. Одежда:

Группа: Команды по очереди называют предметы одежды. Можно разделить на виды одежды (верхняя, нижняя, обувь, аксессуары) для усложнения.

Цель: Назвать больше наименований одежды, чем соперник.

3. Мебель:

Группа: Команды называют предметы мебели, используя разные части дома (гостиная, спальня, кухня, ванная).

Цель: Назвать максимальное количество предметов мебели за определённое время.

4. Транспорт:

Группа: Команды называют виды транспорта, разделяя их на категории (наземный, водный, воздушный). Можно добавлять уточнения (например, «вид наземного транспорта, работающий на электричестве»).

Цель: назвать как можно больше видов транспорта, правильно классифицируя их.

Во всех играх побеждает команда, которая последней назовёт слово из заданной категории или назовёт наибольшее количество слов за отведённое время. Важно следить за тем, чтобы участники не повторялись и использовали правильные названия предметов.

«Викторина»: Студенты отвечают на вопросы о лексике, используя картинки или

словесные задания.

Тема: Животные. Вопросы могут быть как вербальными, так и визуальными.

Словесные вопросы: Какое животное спит зимой? Какое животное известно своей длинной шеей? Какое животное рычит? Какое животное летает ночью?

Визуальные вопросы: покажите картинку с животным. Студенты должны назвать его по-русски. Можно использовать картинки с животными, изображенными в разных позах или в необычной среде, чтобы усложнить задачу. Также можно использовать фрагменты картинок, где нужно угадать животное.

“Лото”: Студенты собирают карточки с изображениями или словами, соответствующими теме игры.

Тема: Продукты питания.

Карточки: на карточках изображены различные продукты питания (яблоко, банан, хлеб, молоко, сыр и т. д.). На игровом поле аналогичные изображения расположены в случайном порядке. Усложнение: использовать карточки с названиями продуктов, написанными кириллицей.

Цель: быстрее остальных собрать полное лото (например, все фрукты или все молочные продукты).

“Найди пару”: Студенты ищут карточки с изображениями или словами, которые являются синонимами или антонимами.

Тема: Синонимы и антонимы.

Карточки: На карточках написаны слова: большой — маленький, хороший — плохой, быстрый — медленный, смелый — трусливый, говорить — молчать, радостный — грустный, горячий — холодный.

Цель: Студенты находят пары слов, которые являются синонимами (словами со схожим значением) или антонимами (словами с противоположным значением). Можно использовать карточки с изображениями, отображающими эти понятия.

В каждую игру можно добавить элементы соревнования, например, засекают время или начисляют баллы за правильные ответы. Это повысит мотивацию студентов и сделает процесс обучения более увлекательным.

2. Грамматические игры:

Грамматические игры делают изучение русского языка более увлекательным и эффективным для студентов. В игровой форме сложные грамматические правила становятся понятнее и легче запоминаются. Разнообразные игровые механики, такие как карточные игры, викторины, кроссворды и ролевые игры, позволяют закрепить знания о падежах, временах, склонениях и других грамматических явлениях в контексте, делая процесс обучения активным и интерактивным. Игры способствуют лучшему усвоению грамматических правил и формированию грамматической интуиции, что необходимо для свободного и грамотного общения на русском языке.[7.21] Ролевые игры эффективно сочетают в себе речевую практику, игровую мотивацию и учебные цели. Основная задача таких игр на уроках русского языка как иностранного (РКИ) — развитие речевых навыков и умений студентов. Для учащихся ролевая игра — это прежде всего увлекательное занятие, в котором они примеряют на себя различные роли. Многие иностранные студенты избегают общения на русском языке из-за страха совершить ошибку, предпочитая жесты в магазинах и других учреждениях. Ролевые игры, имитирующие реальные ситуации, помогают преодолеть этот языковой барьер. [2.12]

Преподаватель должен рассматривать ролевую игру как метод обучения диалогической речи. Процесс перевоплощения в игровой ситуации способствует лучшему пониманию поведения и действий других людей и расширяет коммуникативный опыт студентов. Поэтому ролевые игры занимают важное место на всех этапах изучения любой темы.

“Угадай правило”: студенты получают несколько примеров и должны определить грамматическое правило, которому они соответствуют.

Примеры: 1) Я читаю книгу. Он читает газету. Мы читаем журналы. (Правило: образование настоящего времени глагола.) 2) Красивый дом, высокая гора, интересная книга. (Правило: согласование прилагательного с существительным.) 3) Я иду в магазин. Мы идём в парк. Она идёт в школу. (Правило: спряжение глагола в настоящем времени, 1 спряжение.) 4) Мой друг, мой дом, моя книга. (Правило: согласование притяжательного местоимения с существительным). Студенты должны определить общее грамматическое правило, которому подчиняются все примеры в каждой группе.

“Соберите предложение”: студенты получают слова и должны составить из них правильное предложение.

Например: дом, живёт, в, большой, он (Он живёт в большом доме.) 2) едят, кошки, рыбу, очень (Кошки очень любят есть рыбу.) 3) солнце, ярко, светит, сегодня (Сегодня ярко светит солнце.) 4) красивая, купила, платье, она, себе (Она купила себе красивое платье.) Студенты должны составить из данных слов грамматически правильное предложение, обращая внимание на порядок слов, падежи и согласования.

“Найди ошибку”: Студенты ищут ошибки в предложениях и исправляют их.

Например: Я люблю читать книги. (Ошибка: пропущена буква «ь» в глаголе) 2) Мы идём в кинотеатр, чтобы посмотреть фильм. (Ошибка: неправильное употребление глагола после предлога) 3) Она красивая девушка. (Ошибка: неправильное согласование прилагательного) 4) Который час? (Ошибка: пропуск предлога «который») Студенты должны найти и исправить грамматическую ошибку в каждом предложении.

“Грамматический кроссворд”: Студенты решают кроссворд, в котором представлены грамматические понятия и правила.

Вопросы кроссворда должны быть связаны с грамматическими понятиями.

Например:

(По горизонтали) Падеж, отвечающий на вопрос «кому?» (Дательный)

(По вертикали) Глагол, отвечающий на вопрос «что делает?». (Несовершенный вид)

(По горизонтали) Часть речи, обозначающая признак предмета. (Прилагательное)

(По вертикали) Глагол во множественном числе. (Например, пишут)

В кроссворде слова-ответы переплетаются друг с другом, и студенты должны отгадать все слова, используя свои знания грамматики.

3. Игры на развитие речи:

“Ролевая игра”: студенты играют роли в различных ситуациях общения, применяя изученный язык.

“Интервью”: Студенты берут интервью друг у друга на русском языке.

Тема: Посещение врача. Группа делится на две подгруппы: пациенты и врачи. Пациенты жалуются на различные симптомы (головную боль, кашель, боль в животе), используя изученную лексику и грамматические конструкции. Врачи задают уточняющие вопросы, ставят диагноз и назначают лечение. Игра помогает практиковать диалогическую речь в конкретной ситуации и закрепляет лексику по теме «Здоровье».

«Дебаты»: студенты делятся на команды и обсуждают тему, высказывая своё мнение на русском языке.

Тема: Должны ли люди чаще пользоваться общественным транспортом? Группа делится на две команды: «За» и «Против». Каждая команда готовит аргументы в поддержку своей позиции, используя при этом различную лексику (например, слова, связанные с экологией, экономикой, удобством и т. д.) и грамматические конструкции, которые помогут им логично и убедительно выразить свои мысли. Это способствует развитию умения выражать свою точку зрения и аргументировать ее.

“Рассказ истории”: Студенты рассказывают истории по картинкам или заданиям.

Студентам предлагается ряд картинок, изображающих последовательность событий. Они должны составить и рассказать историю по этим картинкам, используя изученную лексику и грамматику. Например, картинки могут изображать поездку в город, посещение музея, поход в парк и т. д. Это развивает навыки связной речи и умение последовательно излагать свои мысли.

“Интервью”: Студенты берут интервью друг у друга на русском языке.

Студенты делятся на пары: один берёт интервью, а другой отвечает на вопросы. Темы интервью могут быть разными: хобби, любимая еда, планы на будущее и т. д. Вопросы должны быть сформулированы на русском языке, и ответы тоже должны быть на русском. Интервью помогает практиковать диалогическую речь в непринуждённой обстановке и совершенствовать умение строить связные ответы на вопросы.

Использование игровых методик в контексте узбекской культуры

1. Использование узбекских пословиц и поговорок.

Включение узбекских пословиц и поговорок в игровые методики обучения русскому языку — эффективный способ повысить мотивацию и заинтересованность студентов. Знакомые с детства фразеологизмы создают комфортную и понятную для учащихся среду, облегчая понимание новых грамматических конструкций и лексических единиц. Игры, включающие пословицы и поговорки, способствуют не только обогащению словарного запаса, но и глубокому пониманию культурных особенностей как узбекского, так и русского языков, укрепляя межкультурную компетенцию студентов. Например, можно использовать пословицы в викторинах, играх на сопоставление значений или в ролевых играх, что делает обучение более интересным и значимым.

Учитель проговаривает задание: 1. Запишите одно слово (любой изученной самостоятельной части речи). 2. Составьте с записанным словом словосочетание. 3. Составьте и запишите предложение с записанным словосочетанием. 4. Найдите в предложении грамматическую основу. 5. Допишите пару предложений, которые будут связаны с предыдущим по смыслу, чтобы получился текст. Рассматриваемая форма работы может реализовываться на уроках таких типов как: урок повторения и обобщения изученного, урок закрепления, урок повторения изученного. Урок в такой форме может проводиться как после изучения конкретной темы, так и после изучения целого раздела, также проведение данного приёма возможно в конце учебного года. [12.53]

“Угадай пословицу”: студенты получают начало пословицы и должны догадаться, как она заканчивается. «Собери пословицу»: студенты получают разрозненные части пословицы и должны собрать ее в единое целое. “Объясните пословицу”: Студенты должны объяснить смысл пословицы на русском языке.

2. Использование узбекских песен и музыки.

Использование узбекских песен и музыки на уроках русского языка как иностранного (РКИ) позволяет создать более расслабленную и привлекательную атмосферу, повышая мотивацию студентов. Знакомые мелодии и ритмы помогают преодолеть языковой барьер и более свободно воспринимать новую лексику и грамматические конструкции. Песни и музыку можно использовать в различных игровых активностях, например, в играх на угадывание слов из песен, в создании собственных песен на русском языке или в сопровождении ролевых игр. Это делает обучение более эмоциональным и запоминающимся, способствуя лучшему усвоению языкового материала.

“Угадай песню”: студенты слушают отрывок из узбекской песни и должны назвать ее название. «Собери песню»: студенты получают разрозненные строчки из узбекской песни и должны собрать ее в единое целое. “Переведите песню”: Студенты переводят текст узбекской песни на русский язык.

Знаменитый ученый-педагог Я. А. Коменский в своих трудах писал, что человек, не знающий музыки, делается подобным не знающему грамоты. Нельзя не согласиться

с данным высказыванием, ведь музыка способствует формированию эстетического отношения к действительности, вырабатывает эмоциональную насыщенность, что позволяет создать уникальную атмосферу на занятии. В тоже время музыка является мощным мотиватором в познании культуры и языка изучаемой страны. С помощью музыкального языка и грамоты педагог может создать такой индивидуум, который будет способен к постижению собственного и иноязычного достояния народа. Возникающий между представителями разных национальностей музыкальный диалог культур оказывает содействие формированию у студентов гуманитарных и музыкальных специальностей более целостной картины мира, т. к. русский язык как иностранный с одной стороны является средством общения и познания того или иного предмета, а с другой, – позволяет: 1) усилить практическую значимость иностранного языка как средства расширения кругозора; 2) доказать обучающимся важность выбранной ими специальности; 3) оказать помощь в понимании потребности применения русского языка как иностранного в будущей профессиональной деятельности.[4.45]

3. Использование узбекских сказок и легенд:

Использование узбекских сказок и легенд в обучении русскому языку как иностранному (РКИ) — эффективный инструмент для повышения мотивации и вовлечённости студентов. Знакомые с детства истории, герои и образы создают комфортную и понятную среду для освоения языка, поскольку предоставляют контекст для новых лексических единиц и грамматических конструкций. Это позволяет более естественно и эффективно интегрировать новые знания в уже имеющуюся языковую базу и, что немаловажно, способствует знакомству с богатой культурной традицией Узбекистана. Например, игры, основанные на сюжетах сказок, могут включать в себя ролевые игры, викторины, пересказ сюжета и обсуждение моральных уроков — всё это обогащает обучение и делает его более увлекательным.

“Расскажи сказку”: Студенты рассказывают узбекские сказки на русском языке.

Студентам предлагается выбрать известную им узбекскую сказку (например, «Золотая рыбка», «Хитрая лиса» или другую). Задача студентов — пересказать сюжет этой сказки на русском языке, используя изученную лексику и грамматические конструкции. Преподаватель может помочь студентам с выбором подходящих слов и выражений, а также проверить правильность их употребления. Эта игра способствует развитию навыков связной речи и умения передавать информацию на русском языке.

“Инсценировка сказки”: Студенты ставят театральную постановку по узбекской сказке.

Студенты выбирают узбекскую сказку и готовят театральную постановку. Они распределяют роли между собой, готовят реплики на русском языке и подбирают реквизит. Постановка может быть простой или более сложной, в зависимости от уровня подготовки студентов. Эта игра развивает коммуникативные навыки, креативность и способность работать в команде. Она также помогает закрепить изученную лексику и грамматику на практике.

“Викторина по сказке”: Студенты отвечают на вопросы о содержании узбекской сказки. “Расскажи сказку”:

Преподаватель выбирает известную узбекскую сказку и задает вопросы по ее содержанию. Вопросы могут быть разной сложности: от простых (например, «Кто главный герой сказки?») до более сложных (например, «Какие нравственные уроки можно извлечь из этой сказки?»). Вопросы формулируются на русском языке, и ответы тоже должны быть на русском. Эта игра помогает проверить понимание текста и закрепить изученную лексику.

Примеры игровых методик для разных уровней обучения

1. Начальный уровень:

«Пантомима»: студенты изображают слова и предметы без использования речи. «Собери картинку»: студенты собирают картинки из разрозненных элементов, используя новые слова. «Найди отличия»: Студенты сравнивают две картинки и находят отличия, используя новые слова.

2. Средний уровень:

«Дебаты»: студенты делятся на команды и обсуждают разные точки зрения по определенной теме, применяя изученные грамматические конструкции и лексику.

«Ролевая игра»: Студенты играют роли в разных ситуациях (например, покупка в магазине, посещение врача), применяя изученную лексику и грамматику.

«Составьте рекламу»: студенты создают рекламу для определенного продукта, используя изученные речевые клише и лексику.

3. Продвинутый уровень:

«Свободная речь»: студенты делятся на пары и обсуждают тему, используя сложные грамматические конструкции и лексику. «Творческое письмо»: студенты пишут рассказы, эссе, статьи на русском языке. «Перевод текста»: Студенты переводят тексты с узбекского на русский язык.

Примеры игр для развития речевых навыков

1. «Телефон»: Студенты передают по цепочке сообщение, которое меняется при передаче от одного студента к другому. Игра помогает развивать слуховое восприятие и улучшать навыки говорения.

2. «Интервью»: Студенты берут интервью друг у друга, используя изученную лексику и грамматику. Игра помогает развивать навыки говорения, учиться задавать вопросы и отвечать на них.

3. «Ролевая игра»: Студенты играют роли в разных ситуациях общения. Например, студенты могут сыграть роли продавца и покупателя в магазине, пациента и врача в больнице, официанта и посетителя в кафе. Игра помогает улучшить разговорные навыки и научиться практическому использованию языка в реальных ситуациях.

4. «Дебаты»: Студенты делятся на команды и обсуждают тему, высказывая своё мнение на русском языке. Игра помогает улучшить разговорные навыки, развивать аргументацию и критическое мышление.

Использование игровых методик в контексте онлайн-обучения:

В условиях онлайн-обучения игровые методики также могут быть эффективны. Существуют специальные онлайн-платформы и программы для изучения языков с помощью игр. Также можно использовать виртуальные игры и симуляции для развития коммуникативных навыков и знакомства с русской культурой. можно считать началом очередного этапа развития теории и методики дистанционного обучения РКИ.[3] Научные исследования в области дистанционного обучения РКИ развиваются по шести основным векторам. По-прежнему практики, преподаватели РКИ высказывают сомнения по поводу возможности обучения иностранному языку в формате «исключительно онлайн», см.: «цифровые технологии, по нашему глубокому убеждению, являются лишь вспомогательным ресурсом при изучении чужого языка, поскольку для полноценного усвоения языковых и речевых явлений требуется присутствие»; «преподавание русского языка как иностранного дистанционно не может быть полностью эффективным без аудиторных занятий, так как дистанционная форма обучения не может в полной мере предоставить достаточное количество часов общения с преподавателем и другими обучающимися для развития коммуникативных навыков» [8.50]

Заключение:

В заключение отметим, что только грамотно подобранные игры, учитывающие индивидуальные особенности студентов и культурный контекст, обеспечат желаемый результат. Внедрение игр, включающих элементы узбекской культуры, является

ключевым фактором для повышения мотивации и формирования позитивного отношения к изучению русского языка. Необходимо продолжить исследования в области разработки и внедрения новых игровых методик, оптимально адаптированных к специфике обучения студентов из Узбекистана, чтобы оценить их долгосрочную эффективность. Только интеграция игровых техник с традиционными методами обучения гарантирует достижение максимальных результатов и создание увлекательного и эффективного учебного процесса. Дальнейшие исследования могут быть сосредоточены на разработке методических рекомендаций для преподавателей РКИ, работающих со студентами из Узбекистана, включая примеры практического применения описанных игровых методик.

Игровые методики представляют собой эффективный инструмент для обучения русскому языку узбекских студентов. Они делают учебный процесс более увлекательным и интересным, способствуют повышению мотивации и улучшают усвоение лексики, грамматики и коммуникативных навыков. В этой статье были представлены примеры игровых методик для обучения русскому языку с учётом культурных особенностей узбекских студентов.

Использование игровых методик в обучении русскому языку делает учебный процесс более интересным, эффективным и увлекательным для узбекских студентов.

Список использованных литератур:

1. Абзаиров, Т. Ю. (2022). ОСОБЕННОСТИ И МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(12), 14-21.
2. Ануфриева, В. Л. (2017). Игровой метод при изучении грамматики русского языка как иностранного. К 60-летию кафедры русского языка, 12.
3. Билык М. П., Фильцова М. С. (2021). Об использовании цифровых технологий при обучении русскому языку как иностранному (из опыта работы). В Довузовском этапе обучения в России и мире: язык, адаптация, социум, специальность. Актуальные вопросы реализации образовательных программ на подготовительных факультетах для иностранных граждан: сб. ст. IV Междунар. конгресса преподавателей и руководителей подготовительных факультетов (отделений) вузов РФ и V Всерос. науч.-практ. конф. (стр. 144-148). Москва: Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина.
4. Васильченко, О. А. (2020). РОЛЬ МУЗЫКАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ КОМПОЗИТОРОВ УЗБЕКИСТАНА В ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ СТУДЕНТОВ. Интернаука, (25-1), 45-48.
5. Ворожбитова, А. А. (2000). Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты: Монография.
6. Богданова, Ю.З. (2021). Дистанционное обучение: достоинства и недостатки. Проблемы современного педагогического образования, № 71-4, 48-51.
7. Железнякова, С.Н. (2017). Ролевые игры на уроках русского языка как иностранного. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (2-5), 21-24.
8. Калашникова, О. В., & Хон, А. В. (2021). Актуальные проблемы обучения РКИ при полном или частичном переходе на дистанционное обучение в условиях вуза. Гуманитарный научный вестник, № 2, 50-55.
9. Калинина М. Г., Кудряшова С. В. (2021). Цифровые технологии как средство формирования мотивации у изучающих иностранный язык. Ярославский педагогический вестник, (1 (118)), 72-80.
10. Калонина, З. А. (2023). ИННОВАЦИОННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА. Наука и инновации, 2(Специальный выпуск 14), 449-452.

11. Коберник, Л. Н., Омелянчук, Е. Л., & Понкратова, Е. М. (2017). Коммуникативные игры при изучении русского языка как иностранного. *Современные проблемы науки и образования*, (4), 101-101.
12. Лисовицкая, Е. О. (2022). Применение игровых технологий на уроках русского языка в образовательном учреждении. *Ученый XXI века: сборник статей II Междунар. научно-исследовательского конкурса*. Пенза, 53-57.
13. Светлякова, О. А. (2014). Проблемы формирования коммуникативных навыков у студентов. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (10), 381-384.
14. Сулейманов Р. Ф., Цупа А. В. (2020). Кросс-культурные различия в культурно-ценностной ориентации ливанского и русского этносов. *Общество: социология, психология, педагогика*, (3), 70-76.
15. Понкратова, Е. М., Коберник, Л. Н., & Омелянчук, Е. Л. (2017). Коммуникативные игры при изучении русского языка как иностранного. *Современные проблемы науки и образования*, (4), 101-101.

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ: ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ И ТЕХНОЛОГИИ

Алимова Комила Декановна, Юлдашева Замира Джуманазаровна
Ст. преподаватели, кафедра Узбекского языка и педагогики, Ташкентский государственный стоматологический институт, Ташкент, Узбекистан

Аннотация. В статье рассматриваются современные тенденции в преподавании иностранных языков с акцентом на внедрение инновационных технологий и подходов. Рассматриваются психолого-педагогические методики, информационно-коммуникационные технологии, мобильные технологии и их влияние на развитие коммуникативных навыков студентов. Особое внимание уделено роли дистанционного обучения в условиях пандемии COVID-19 и важности адаптации образовательных систем к новым вызовам.

Ключевые слова: Инновационные технологии, преподавание иностранных языков, ИКТ, мобильные технологии, коммуникативная компетенция.

CHET TILLARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR: INNOVATSION YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIYALAR

Alimova Komila Dekanovna, Yuldasheva Zamira Djumanazarovna
Toshkent davlat stomatologiya instituti o'zbek tili va pedagogika kafedrasida katta o'qituvchilari, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalangan holda chet tillarini o'qitishning yangi tendensiyalari o'rganiladi. Mualliflar zamonaviy psixologo-pedagogik metodikalarni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini va mobil texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish orqali talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning ahamiyatini ta'kidlaydilar. COVID-19 pandemiyasi sharoitida uzoqdan ta'lim berishning muhimligiga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion ta'lim, chet tillarini o'qitish, AKT, mobil texnologiyalar, kommunikativ kompetensiya.

MODERN TRENDS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING: INNOVATIVE APPROACHES AND TECHNOLOGIES

Komila Dekanovna Alimova, Zamira Djumanazarovna Yuldasheva
Senior Teachers, Department of Uzbek Language and Pedagogy, Tashkent State Dental Institute, Tashkent, Uzbekistan

Abstract. This article explores modern trends in foreign language teaching, focusing on the integration of innovative technologies and approaches. It examines the role of psychological-pedagogical methods, information and communication technologies, and mobile technologies in enhancing students' communicative competence. Special emphasis is placed on the significance of remote learning during the COVID-19 pandemic and the need for educational systems to adapt to new challenges.

Keywords: Innovative education, foreign language teaching, ICT, mobile technologies, communicative competence.

Введение. Современные тренды в преподавании иностранных языков активно

исследуются в научной литературе, подчеркивающей необходимость внедрения инновационных технологий и подходов для повышения качества образовательного процесса. В статье Оксаны Войтик (2012) акцентируется внимание на важности применения новых психолого-педагогических методик в обучении иностранным языкам, что способствует формированию образованной личности студентов и улучшению их коммуникативных навыков. Автор подчеркивает необходимость использования всех доступных ресурсов для достижения этих целей, что создает основу для дальнейших исследований в этой области.

В 2013 году Т.А. Дубовцова рассматривает реформирование образовательных программ в США, Великобритании и Канаде, акцентируя внимание на повышении информационной культуры преподавателей и внедрении информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательный процесс. Дубовцова утверждает, что ИКТ предоставляют уникальные возможности для изменения методов преподавания и повышения мотивации студентов к изучению иностранного языка, что является важным шагом к модернизации образовательных стандартов.

Согласно исследованию Герасименко и др. (2016), развитие коммуникативной языковой компетенции у студентов неязыковых вузов становится приоритетной задачей в условиях модернизации образования. Авторы подчеркивают, что внедрение новых технологий, таких как smart-технологии, значительно повышает интерес студентов к изучению языка и способствует индивидуализации обучения, что особенно актуально в условиях отсутствия языковой среды.

В 2017 году Ирина Соина и Нина Петрусенко акцентируют внимание на необходимости постоянного обновления образовательных методов и форм в соответствии с требованиями времени. Их работа выделяет важность применения новых информационных технологий для создания виртуального образовательного пространства, что открывает новые горизонты для преподавания иностранных языков и требует от учебных заведений активного сотрудничества с международными организациями.

Коммуникативный подход в преподавании иностранных языков, исследуемый Заречневой и Пилуковой (2018), подчеркивает значимость мобильных технологий, которые позволяют выходить за рамки традиционного обучения. Авторы утверждают, что использование глобальной сети для погружения студентов в межкультурную среду способствует более эффективному овладению языком и развитию навыков общения.

В 2019 году Проскура и Терехова рассматривают современные психолого-педагогические технологии, способствующие повышению интереса и мотивации студентов к изучению иностранных языков. Их исследования показывают, что правильный выбор методов обучения и создание благоприятного психологического климата в классе способствуют улучшению качества образования в условиях отсутствия языковой среды.

Наконец, в 2021 году группа авторов, включая Венжынович и Полужын, анализирует изменения в преподавании иностранных языков в условиях пандемии COVID-19. Их работа подчеркивает важность использования современных технологий и методов дистанционного обучения, что стало необходимым в условиях экстренного перехода на онлайн-формат. Авторы предлагают методические рекомендации по оптимизации обучения иностранным языкам в условиях кризиса, что свидетельствует о гибкости образовательной системы и ее способности адаптироваться к новым вызовам.

Таким образом, анализ представленных статей показывает, что современные тренды в преподавании иностранных языков ориентированы на интеграцию

инновационных технологий и методов, которые способствуют повышению качества обучения и развитию коммуникативной компетенции студентов.

Обзор литератур. Статья Oksana Voitik (2012) «Сучасні підходи до використання інноваційних технологій у навчанні іноземним мовам у вищих навчальних закладах» предоставляет ценную информацию о современных методах и технологиях в преподавании иностранных языков. Автор акцентирует внимание на необходимости внедрения новых психолого-педагогических методик, что является важным аспектом для формирования образованной и воспитанной личности.

В статье рассматриваются различные инновационные технологии, которые могут быть использованы в образовательном процессе. Voitik подчеркивает, что использование современных ресурсов и технологий не только улучшает процесс изучения лексического и грамматического материала, но и способствует воспитательному процессу. Это подтверждает актуальность темы, поскольку в условиях глобализации и технологического прогресса преподавание иностранных языков требует адаптации к новым реалиям.

Критически оценивая материал, можно отметить, что автор предлагает широкий спектр подходов, однако недостаточно подробно рассматривает конкретные примеры внедрения этих технологий в учебный процесс. Это создает пробел в понимании того, как именно на практике могут быть реализованы предложенные методики. Кроме того, было бы полезно включить данные о результатах применения указанных технологий, что могло бы усилить аргументацию автора.

Статья Оксаны Войтик «Сучасні підходи до використання інноваційних технологій у навчанні іноземним мовам у вищих навчальних закладах» (2012) представляет собой важный вклад в исследование современных методов преподавания иностранных языков с акцентом на использование инновационных технологий. Основная идея статьи заключается в необходимости интеграции новых психолого-педагогических методик в образовательный процесс, что, по мнению автора, является ключевым для формирования образованной и воспитанной личности.

Войтик подчеркивает, что для успешного обучения иностранным языкам необходимо задействовать все доступные ресурсы, включая современные технологические средства. Это утверждение основано на понимании того, что традиционные методы преподавания не всегда отвечают требованиям современного общества и образовательной среды. Автор указывает на важность использования инновационных технологий как вспомогательных средств для улучшения усвоения лексического и грамматического материала, что, безусловно, является актуальным в условиях глобализации и увеличения потребности в многоязычности.

Критически оценивая материал, можно отметить, что статья достаточно хорошо освещает проблемы и возможности, связанные с внедрением технологий в процесс обучения. Однако, несмотря на положительный настрой автора, недостаточно внимания уделяется возможным трудностям и вызовам, с которыми могут столкнуться преподаватели при использовании этих технологий. Например, вопрос о доступности технологий для всех учебных заведений и уровень подготовки преподавателей к их использованию остаются открытыми.

Статья «РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВОГО ВУЗА С ПОМОЩЬЮ СМАРТ-ТЕХНОЛОГИЙ», авторов Татьяны Л. Герасименко, Ильи В. Грубина, Татьяны М. Гулая, Ольги Н. Жидковой и Светланы А. Романовой (2016), акцентирует внимание на важности коммуникативного обучения иностранным языкам в контексте модернизации российского образования. Авторы подчеркивают, что современные образовательные стандарты

требуют внедрения новых технологий, способствующих формированию языковой компетенции у студентов.

Ключевым аспектом статьи является использование смарт-технологий, таких как вебинары, социальные сети, вики и подкасты, в процессе обучения иностранным языкам. Эти технологии не только повышают мотивацию студентов, но и способствуют индивидуализации обучения, что особенно важно для студентов неязыковых вузов. Авторы утверждают, что применение смарт-технологий позволяет устранить психологические барьеры при использовании иностранного языка как средства общения.

Критически оценивая материал, следует отметить, что статья предоставляет убедительное теоретическое обоснование для внедрения смарт-технологий в образовательный процесс. Однако, несмотря на положительные аспекты, авторы могли бы более подробно рассмотреть возможные трудности и ограничения, с которыми могут столкнуться преподаватели при интеграции новых технологий в традиционные методы обучения. В частности, вопрос о подготовке преподавателей к использованию смарт-технологий остается открытым и требует дальнейшего изучения.

Кроме того, важно отметить, что успешная реализация предложенных подходов зависит не только от технологий, но и от создания соответствующей образовательной среды. Авторы подчеркивают необходимость разработки учебных ситуаций, в которых студенты могут активно участвовать в процессе обучения, что является важным шагом к формированию языковых сообществ.

Статья «Модернизация учебного процесса в современном информационно-компьютерном пространстве» авторов Ирины Сойной и Нины Петрусенко (2017) рассматривает актуальные подходы к обновлению образовательной деятельности, в частности в контексте преподавания иностранных языков. Авторы подчеркивают, что постоянная смена поколений требует регулярного пересмотра методов и содержания образовательного процесса, что особенно важно в условиях динамично развивающегося общества.

Ключевым аспектом статьи является выявление критериев совершенствования учебного процесса и их влияние на обучение иностранным языкам. Исследование акцентирует внимание на необходимости внедрения новых информационных технологий, которые способны обогатить процесс обучения. В частности, авторы упоминают такие методы, как цифровое письмо и визуальная риторика, которые могут значительно повысить уровень вовлеченности учащихся и сделать обучение более интерактивным.

Также в статье рассматривается важность формирования виртуального образовательного пространства, которое предоставляет возможность использовать разнообразные методы и ресурсы для обучения. Это, в свою очередь, способствует созданию более гибкой и адаптивной образовательной среды, что является необходимым условием для подготовки конкурентоспособных специалистов на международном рынке.

Однако стоит отметить, что несмотря на положительные аспекты внедрения новых технологий, необходимо также учитывать возможные недостатки и вызовы, связанные с их использованием. Например, не все учащиеся могут иметь равный доступ к современным технологиям, что может привести к неравенству в образовательных возможностях. Кроме того, авторы не уделяют достаточного внимания вопросам подготовки преподавателей к работе с новыми методами и технологиями, что также является важным аспектом успешной реализации предложенных изменений.

Статья «Коммуникативный подход в преподавании иностранных языков» авторов N. Zarechneva G. и A. Piliukova V. (2018) представляет собой актуальное исследование, посвященное современным методам и технологиям в области преподавания иностранных языков. Основное внимание в статье уделяется преимуществам мобильных технологий обучения, которые, по мнению авторов, значительно превосходят традиционные методы, так как обеспечивают постоянный доступ к учебным материалам и ресурсам через Интернет.

Авторы подчеркивают, что современное общество предъявляет новые требования к уровню владения иностранным языком, что делает необходимым использование коммуникативной методики. Эта методика направлена на преодоление языкового барьера и интеграцию студентов в межкультурную среду, что является важным аспектом в контексте глобализации. Основная цель коммуникативного подхода заключается в активизации процесса общения на изучаемом языке, что, как утверждается, способствует более эффективному овладению языком.

Критически оценивая материал, можно отметить, что статья акцентирует внимание на значении практического овладения языком как показателя культурной и цивилизованной интеграции общества. Однако, хотя авторы и подчеркивают важность индивидуального подхода к обучению, не хватает конкретных примеров применения коммуникативного подхода в различных образовательных контекстах. Это могло бы помочь читателю лучше понять, как именно можно адаптировать методику к потребностям студентов с различными уровнями подготовки.

Кроме того, исследование предлагает интересные идеи по поводу использования глобальной информационной сети для улучшения качества обучения. Тем не менее, стоит учитывать возможные недостатки, связанные с доступом к технологиям и интернет-ресурсам, особенно в контексте образовательных учреждений с ограниченными финансовыми возможностями.

Статья «Применение современных психолого-педагогических технологий в формировании познавательного интереса и мотивации на занятиях иностранного языка» авторов Я. Проскура В. и Е. Терехова А. (2019) предоставляет глубокий анализ современных подходов к обучению иностранным языкам. Основное внимание уделяется тому, как психолого-педагогические технологии могут повысить интерес и мотивацию студентов, что, в свою очередь, способствует более эффективному обучению.

Авторы акцентируют внимание на специфике применения данных технологий в вузовском обучении иностранным языкам. Они подчеркивают, что современные требования к уровню владения английским языком требуют не только повышения качества преподавания, но и разумного выбора методов обучения. Это особенно важно в условиях, когда отсутствует языковая среда, что затрудняет практическое применение знаний.

Ключевым моментом статьи является утверждение, что использование психолого-педагогических технологий создает благоприятный психологический климат на уроках, что непосредственно влияет на эмоциональное состояние учащихся и их мотивацию. Это утверждение подкрепляется анализом практики российских вузов, где наблюдается тенденция к вариативности в подходах к обучению, что позволяет более гибко строить педагогический процесс.

Однако, несмотря на положительные аспекты, статья также поднимает вопросы о проблемах профессиональной подготовки будущих специалистов. В частности, авторы указывают на важность профессиональной идентичности и адаптации, а также на необходимость повышения уровня коммуникативной компетентности.

Эти аспекты требуют дополнительного внимания и могут быть предметом дальнейших исследований.

Статья «Means of Foreign Language Teaching during Covid-19 Pandemic in Ukraine», написанная Nataliia Venzhynovych, Mykhaylo Poluzhyn, Veronika Banyoi и Olesya Kharkivska в 2021 году, предлагает обширный анализ применения современных технологий и инновационных методов в преподавании иностранных языков в условиях пандемии COVID-19. Авторы фокусируются на важности адаптации образовательных подходов к новым условиям, что, безусловно, является актуальным в свете глобальных изменений в системе образования.

Ключевым аспектом статьи является использование платформы Moodle и социальных сетей как альтернативных средств для обучения иностранным языкам. Авторы предоставляют методические рекомендации, касающиеся разработки электронных образовательных материалов, что подчеркивает необходимость интеграции технологий в учебный процесс для повышения его эффективности [1]. Это также указывает на растущую роль EdTech в образовании, особенно в условиях дистанционного обучения, когда традиционные методы преподавания не всегда применимы.

Кроме того, статья обсуждает различные подходы к оптимизации онлайн-обучения, предлагая пятиступенчатое руководство для педагогов. Это свидетельствует о стремлении авторов не только выявить проблемы, но и предложить практические решения, что делает материал особенно ценным для преподавателей, работающих в условиях кризиса. Важно отметить, что данное руководство может быть адаптировано для различных образовательных контекстов, что подчеркивает гибкость и универсальность предложенных методов [1].

Критически оценивая материал, можно отметить, что авторы могли бы более подробно рассмотреть влияние культурных и социальных факторов на процесс дистанционного обучения, что могло бы добавить глубины их исследованию. Тем не менее, статья предоставляет полезные и практические рекомендации, которые могут быть применены в различных образовательных учреждениях, что делает её значимым вкладом в современную педагогику иностранных языков.

Заключение. Анализ представленных статей показывает, что современные тренды в преподавании иностранных языков акцентируют внимание на интеграции инновационных технологий и методов, что способствует повышению качества обучения и развитию коммуникативной компетенции студентов. Важность применения новых психолого-педагогических методик, как подчеркивает [2], создает основу для формирования образованной личности и улучшения коммуникативных навыков. [3] указывает на необходимость повышения информационной культуры преподавателей и внедрения ИКТ, что открывает новые горизонты для мотивации студентов.

[4] подчеркивают, что использование smart-технологий способствует индивидуализации обучения и повышает интерес студентов, что особенно актуально в условиях отсутствия языковой среды. [5] акцентируют внимание на необходимости постоянного обновления образовательных методов в соответствии с требованиями времени, что требует активного сотрудничества учебных заведений с международными организациями.

[6] исследуют значимость мобильных технологий, которые способствуют погружению студентов в межкультурную среду и более эффективному овладению языком. [7] акцентируют внимание на психолого-педагогических технологиях, которые повышают интерес и мотивацию студентов, создавая благоприятный психологический климат. Наконец, [1] анализируют изменения в преподавании

языков в условиях пандемии COVID-19, подчеркивая важность современных технологий и дистанционного обучения.

Таким образом, современные тренды в преподавании иностранных языков подчеркивают необходимость интеграции инновационных технологий и подходов, что, в свою очередь, способствует повышению качества образовательного процесса и развитию языковой компетенции студентов.

Литературы:

1. Venzhynovych, N., Poluzhyn, M., Banyoi, V., & Kharkivska, O. (2021). Means of foreign language teaching during Covid-19 pandemic in Ukraine. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Covid*, 19.

2. Voitik, O. (2012). Сучасні підходи до використання інноваційних технологій у навчанні іноземним мовам у вищих навчальних закладах. *Pedagogical Discourse*, (12), 75-78.

3. Кунгурова, И. М., Воронина, Е. В., Пахотина, С. В., Юринова, Е. А., Долженко, С. Г., & Рындина, Ю. В. (2013). Инновационные технологии преподавания иностранных языков в вузе: монография. *Scientific magazine» Kontsep*.

4. Petrusenko, N. (2017). Модернизация учебного процесса в современном информационно-компьютерном пространстве. *Pedagogical Discourse*, (23), 130-136.

5. Заречнева, Н. Г., & Пилюкова, А. В. (2018). Коммуникативный подход в преподавании иностранных языков. *Профессиональное образование в современном мире*, 8(4), 2255-2264.

6. Проскура, Я. В., & Терехова, Е. А. (2019). Применение современных психолого-педагогических технологий в формировании познавательного интереса и мотивации на занятиях иностранного языка. *Профессиональное образование в современном мире*, 9(3), 3081-3089.

BIOMEXANIK TAHLIL ASOSIDA YADRO ITQITISH TEXNIKASINI TAKOMILLASHTIRISH SAMARADORLIGI

Djabbarov Axror Isamovich

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Jismoniy madaniyat va sport faoliyati kafedrası
katta o'qituvchisi*

Annotasiya. Sportchining vaqt va makonda tananing va uning qismlarini ma'lum bir harakati bilan tavsiflangan muayyan texnikani amalga oshirish natijasi bu biomexanik tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Sport va vosita faoliyati bilan bog'liq barcha jarayonlar (fiziologik, aqliy, pedagogik va boshqalar) aslida ushbu biomexanik jarayonni ta'minlashga qaratilgan. Tabiatshunoslik va pedagogik nuqtai nazardan, «sportchi» tizimining chiqish parametrlari uning harakatlarining biomexanik xususiyatlari hisoblanadi. Texnologiyani shakllantirish va takomillashtirish jarayonining samaradorligini oshirish uchun uni tahlil qilish uchun ushbu parametrlarni ro'yxatdan o'tkazish, o'lchash, tahlil qilish va o'qitish tizimiga kiritilishi kerak.

Kirish. Hozirgi vaqtda turli usullar qo'llanilmoqda, ular orasida eng ko'p qo'llaniladigan kontaktsiz optik-elektron kompyuterlashtirilgan tizimlar (stereofotogrammetrik, kino, videografik). Ularning yordami bilan sportchi tanasining mos yozuvlar nuqtalarining koordinatalari aniqlanadi va ular asosida harakatning kinematik xususiyatlari hisoblab chiqiladi. Bunday tizimlarning o'lchov aniqligi kalibrlangan parametrlarga ega bo'lgan turli sinov ob'ektlari yordamida metrologik sinovlar natijasida aniqlanadi. Keyingi tajribalar natijasida olingan ma'lumotlar asosan sport anjomlarini miqdoriy biomexanik tahlil qilish uchun ishlatiladi. Pedagogik-biomexanik nuqtai nazardan uni sifat jihatidan tahlil qilish metodologiyasi va texnikasi (miqdoriy so'zni boshlash tavsiya etiladi) hozirda etarli darajada ishlab chiqilmagan.

Kuchli mashqlarning ikkita jihati ko'rib chiqiladi: mushaklar kuchini oshirishning zamonaviy kontseptsiyasi va kuch mashqlarini tanlash tamoyillari. Eksperimental tekshirishni talab qiladigan bir nechta taxminlar mavjud: katta hajmli kuch mashqlaridan so'ng, yugurish yoki tez yurish shaklida aerobik sovitishni o'tkazish noto'g'ri, shuningdek, antioksidantlarni qabul qilish ham noo'rin. Kuchli tabiatning og'ir yuklari ta'sirida sportchilarda immunitetning pasayishi, ehtimol, yallig'langanda mushaklarda paydo bo'ladigan miyogenik leykotsitoz bilan bog'liq. Kuch mashqlarini qo'llashning ikkinchi jihati ularni musobaqa mashqlariga muvofiqligi asosida tanlash bilan bog'liq. Taniqli printsiplar bilan bir qatorda: konjugat ta'sir, dinamik yozishmalar, harakatlarning progressiv biomexanik tuzilishi va o'ziga xoslik, differensiyalangan biomexanik muvofiqlik printsipligiga asoslangan raqobatbardosh mashqlarning stereotipikligi va tarkibini hisobga olish taklif etiladi

Sportda ma'lum bo'lgan jismoniy mashqlarni biomexanik tahlil qilish murakkabroq va kamroq energiya sarflaydigan mashqlarni sintez qilish uchun ishonchli vositadir. Ushbu maqsadlarga erishish uchun turli tadqiqot usullaridan foydalanish mumkin.

Raqobatbardosh dasturlarni takomillashtirish uchun sport harakatlarini sintez qilish uchun asos bo'lishi mumkin pedagogik kuzatishlar va (yoki) sportchining mexanik va matematik modellashtirishi va uning harakatlarini sport maydonlaridan tadqiqotlarni kompyuter texnologiyalari sohasiga o'tkazish. Ikkala yondashuvning ham aniq afzalliklari va kamchiliklari bor va bir-birini to'ldiradi.

Pedagogik kuzatishlar murabbiy va sportchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning ijodiy jarayonida yuzaga keladi. Ular sportchi va murabbiyning ko'plab individual xususiyatlarini hisobga olgan holda yuqori darajada ixtisoslashgan. Ushbu yondashuv keyinchalik foydalanish mumkin bo'lgan xulosalarni umumlashtirish uchun katta hajmdagi kuzatishlarni talab qiladi. Pedagogik kuzatishlar subyektivdir. Ular yuqori tezlikda bajariladigan jismoniy mashqlarni bajarish mahoratini oshirish bo'yicha ko'plab savollarga javob berishga imkon bermaydi.

Sport mashqlarini bajarish mahoratini oshirish muammolarini hal qilish uchun mexanik va matematik modellashtirish ham kamchiliklarga ega: bu tirik organizmning barcha xususiyatlarini hisobga olishga imkon bermaydi. Biroq, antropomorfik mexanizmlarga asoslangan ushbu yondashuv yordamida sportchining motor harakatlarini formulalar shaklida yoki kompyuter yordamida matematik modellashtirish va uning antropometrik parametrlari va uning motor harakatlarining parametrlarining miqdoriy ta'sirini o'rganish mumkin. jismoniy mashqlar samaradorligi. Modellashtirish, mohiyatiga ko'ra, ob'ektni soddalashtiradi, shu bilan birga uning eng muhim, tadqiqotchi nuqtai nazaridan, xususiyatlarini.

Shunday qilib, pedagogik kuzatishlar sport biomexanikasining sifat asoslarini qurish imkonini beradi, mexanik va matematik modellashtirish esa miqdoriy biomexanikaning, sportning nazariy biomexanikasining asoslarini yaratadi.

Yuguruvchilarning texnik darajasini baholash, odatda, bir qator biomexanik ko'rsatkichlar bilan bog'liq bo'lib, ularni aniqlash maxsus jihozlarning mavjudligini talab qiladi. Garchi bu talab biomexanik ma'lumotlarni olish sifatini yaxshilagan bo'lsa-da, bunday tadqiqotlarni o'tkazishni sezilarli darajada murakkablashtiradi.

Ehtimol, bu ilmiy yondashuvlarning har doim ham sport faoliyati amaliyotida qo'llanilmasligining sababidir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, sport faoliyatini boshqarish tizimini rivojlantirishning eng istiqbolli yo'li – mashg'ulot jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy etish bo'lib, ular murabbiyga axborot olish vositasi sifatida xizmat qiladi. Shuning uchun bizning ishimizning maqsadi foydalanish uchun qulay va maxsus texnik jihozlarni talab qilmaydigan to'siqlar bilan yugurish texnikasini baholash usulini ishlab chiqish va sinab ko'rish edi.

Xulosa. Ko'rinib turibdiki, biomexanik tahlil sport harakatlarini bajarishning muayyan variantlari samaradorligini baholash va ularni shakllantirish va takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish uchun asosdir. Va shu munosabat bilan nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlikning uslubiy zanjirida biomexanik usullar cheklangan darajada qo'llaniladi.

Ular har qanday harakatni yaratadilar va shundan keyingina u biomexanik tahlilga duchor bo'ladi. Bu biomexanikaning fan sifatida imkoniyatlaridan to'liq foydalanilmaganligini ko'rsatadi. Shu munosabat bilan, harakatlarni qurish nazariyasi va amaliyoti sohasida yangi yondashuvni ishlab chiqish kerak: harakatlarning allaqachon ma'lum bo'lgan shakllardan tashqari, oldindan rejalashtirilgan sifatlar va talab qilinadigan xususiyatlar bilan mashq qilish texnikasini ishlab chiqish kerak. Bunday holda, biomexanik tadqiqot aniqlash funksiyasidan tashqari, bir qator sport turlari bo'yicha mashqlarni bajarish texnikasini bashorat qilish funksiyasini ham bajaradi, bu natijalarni amalga oshirishda raqobatbardosh sport turlarida ustunlik beradi.

Yuqoridagilarga muvofiq, o'quv jarayoni samaradorligini oshirish yangi axborot texnologiyalaridan foydalanishni nazarda tutadi. Bunga misol qilib, to'siqlardan o'tish texnikasini baholashda ishlab chiqilgan yondashuvni keltirish mumkin. To'siqli yugurish texnikasidan foydalanish samaradorligi bir qator omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida biomexanik ko'rsatkichlar ham bor. Ular texnikaning to'g'ri bajarilganligini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin.

Olingan natijalardan murabbiylik amaliyotida foydalanish mumkin, chunki biomexanik Adabiyot

1. Balaxnichev, V. V. 110 m to'siqlar / V. V. Balaxnichev. - M.: FiS, 1987. - 80 b.
2. Godik, M. A. Sport metrologiyasi / M. A. Godik. - M., 1988. - 192 b.
3. Danovskiy, V. R. Biomexanika / V. R. Da-novskiy, G. A. Konovalov. - Omsk, 1989. - 24 p.
4. Zaitseva, L. S. Biomexanika: hisoblash va grafik ishlarni bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar / L. S. Zaitseva. - M., 1982 - 36 b.

TALABA MA'NAVIY QADRIYATLARINI RIVOJLANISHIGA O'QUV MOTIVLARINING TA'SIRI

Djumaniyazova Muxayya Xusinovna

*Urganch davlat universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasida dotsenti,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Talabalik davri – shaxsning kasbiy shakllanishi va ma'naviy qadriyatlarining rivojlanishi nuqtai nazaridan muhim yosh davri bo'lib, mazkur yosh davri o'zining alohida ehtiyojlari, shaxsning sifat jihatdan o'zgarishi, psixik hayotning o'ziga xosliklarining mavjudligi bilan tavsiflanadi. Talaba yoshlar o'zlarining kelajak rejalarini tuzib, mustaqil hayot tarzini o'zi belgilab, muayyan kasbni o'zlashtirishga harakat qila boshlaydi. Yoshlar nafaqat o'zini katta hayotga qadam qo'yayotganligini tasavvur qiladi, balki unda real ishtirok etadi. Shu sababdan, yoshlar uchun jamiyatda o'z o'rnini topish, boshqalar bilan yangi munosabatlarni o'rnatish, hayot mazmuni, o'z taqdiri bilan bog'liq bo'lgan hayajonli, biroq mavhum kechinmalarni tushinish juda muhimdir. Zero, ularda ma'naviy-axloqiy muammolar, o'z-o'zini anglash va tushinishga qiziqish kelib chiqadi, dunyoqarash to'liq shakllanadi, axloqiy mezonlarni qabul qilish yoki rad etish yuz beradi, axloqiy refleksiya barcha jarayonlarni diqqat bilan kuzatib boradi. Maqolada mana shu masalalar muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: talaba yoshlar, talabalik davri, dunyoqarash, ijtimoiy voqelik, ma'naviy o'zlikni anglash, o'qish jarayoni, qadriyatlar, ma'naviy qadriyatlar, o'rganish, o'quv-bilish faoliyati.

ВЛИЯНИЕ УЧЕБНЫХ МОТИВОВ НА РАЗВИТИЕ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНТА

Джуманиязова Мухая Хусиновна

*Доцент кафедры педагогики и психологии Ургенчского государственного
университета*

Аннотация: Студенческий период является важным возрастным периодом в плане профессионального становления и развития духовных ценностей человека. Молодые студенты строят планы на будущее, определяют свой самостоятельный образ жизни, пытаются освоить определенную профессию. Молодые люди не только воображают, что вступают в большую жизнь, но и реально участвуют в ней. По этой причине для молодых людей очень важно найти свое место в обществе, установить новые отношения с другими людьми, понять смысл жизни, волнующие, но абстрактные переживания, связанные с их судьбой. Ведь у них возникают духовно-нравственные проблемы, интерес к самосознанию и пониманию, полностью формируется мировоззрение, происходит принятие или неприятие моральных критериев, нравственная рефлексия тщательно отслеживает все процессы. Эти вопросы обсуждаются в статье.

Ключевые слова: студенческая молодёжь, студенческий период, мировоззрение, социальная реальность, духовное самосознание, процесс обучения, ценности, духовные ценности, обучение, образовательная деятельность.

THE INFLUENCE OF STUDY MOTIVES ON THE DEVELOPMENT OF STUDENT'S SPIRITUAL VALUES

Djumaniyazova Muxayya Xusinovna

*Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Urganch State
University*

Abstract: The student period is an important age period in terms of professional formation

and development of spiritual values of a person. Young students make their future plans, determine their own independent lifestyle, and try to master a certain profession. Young people not only imagine that they are stepping into a big life, but also actually participate in it. For this reason, it is very important for young people to find their place in society, establish new relationships with others, understand the meaning of life, exciting but abstract experiences related to their destiny. After all, spiritual and moral problems, interest in self-awareness and understanding arise in them, a worldview is fully formed, acceptance or rejection of moral criteria occurs, moral reflection carefully monitors all processes. These issues are discussed in the article.

Key words: student youth, student period, worldview, social reality, spiritual self-awareness, learning process, values, spiritual values, learning, educational activity.

Bugungi jamiyat talablari, ilmiy-texnika va texnologiya sur'atlari o'sib borishi, talaba-yoshlar bajarayotgan ijtimoiy vazifalarni yanada murakkablashtirmoqda. Bu ijtimoiy funksiyalar quyidagilardan iboratdir: jahon xalqlari hayotini, mamlakatimiz rivoji, taraqqiyotning o'zbek modelining mohiyatini har tomonlama chuqur o'rganish; fan-texnika va texnologiyalar asoslarini chuqur egallash; kasbga aloqador bo'lgan professional va ijtimoiy ko'nikmalarni amaliyot bilan, siyosiy va axloqiy madaniyatni tinmay o'stira borish yo'li bilan hosil qilish; ijtimoiy-siyosiy faoliyatda o'z mehnati bilan faol qatnashish; kelajakdagi mustaqil, ijodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan maxsus bilimlarni egallash; yangicha dunyoqarashni shakllantirish va hokazolar.

Bu ijtimoiy vazifalar talaba - yoshlarning faol ijodiy mehnatida o'z ifodasini topadi. Talaba-yoshlar bu davrda o'z mehnat faoliyati turini, o'zining ma'naviy idealini belgilashi, muayyan turmush tarzini hosil qilishi lozim. Binobarin, talabaning faolligi - a'lo o'qishda, ilmiy faoliyatda va fan asoslarini ijodiy o'zlashtirishda o'z ifodasini topadi.

Talabalik yillarida o'qish faoliyatining rivojlanishi qator o'ziga xosliklariga ega. Mazkur davrda o'z-o'zini tahlil etish qobiliyati va o'zi haqidagi (o'zining xatti-harakatlari, his-tuyg'ulari, xulq-atvori, xarakteri) bilimlarni umumlashtirish, tizimlashtirish ehtiyojining oshib borishi kuzatiladi. O'zini ma'lum bir ideallar bilan qiyoslash yuzaga chiqadi, o'z-o'zini tarbiyalash imkoniyati faollashadi. O'spirinlik davridagi fikrlash uslubi shaxsiy-emotsionallik bilan ajralib turadi. Dunyoqarash va nazariy muammolarga qat'iy nuqtai nazar namoyon bo'ladi (intellektual his-tuyg'ular faol rivojlanadi)[10].

Aynan ijtimoiy voqelikka haqqoniy munosabat, ilmiy dunyoqarashga doir yondashuvlarga fundamental javob bera olish - ishontirishning faol usullariga nisbatan irratsional ustanovkalarni shakllantirishga imkon beradi. Ta'lim jarayoni hamda o'quv maqsad va vazifalarini amalga oshirishdagi shaxs xulq-atvori individual o'quv uslubini o'zida aks ettiruvchi barqaror tavsif va psixologik asoslarga ega[14].

Talabalik davri – shaxsning kasbiy shakllanishi va ma'naviy qadriyatlarining rivojlanishi nuqtai nazaridan muhim yosh davri. Mazkur yosh davri o'zining alohida ehtiyojlari, shaxsning sifat jihatdan o'zgarishi, psixik hayotning o'ziga xosliklarining mavjudligi bilan tavsiflanadi. Zero, talaba yoshlar o'zlarining kelajak rejalarini tuzib, mustaqil hayot tarzini o'zi belgilab, muayyan kasbni o'zlashtirishga harakat qila boshlaydi. Yoshlar nafaqat o'zini katta hayotga qadam qo'yayotganligini tasavvur qiladi, balki unda real ishtirok etadi.

G.S.Abramova fikricha : “Inson “Men”i, ichki va tashqi erkinligi chegarasiga doir savollar echimi har bir insonning shaxsiy hayotidagi nozik masala - ya'ni, hayotiy vazifalar sifatida ma'naviy o'z-o'zini anglash bilan bog'liq”[1].

Adolat, burch, aybdorlik hissi, o'lim, mas'uliyat, taqdir, hayot mazmuni kabi savollar har qandayo yosh insonni tashvishga soladi. G.S.Abramova mazkur masalalar mohiyatini aniq ifoda etgan. “Yoshlikda ma'naviy o'zlikni anglash uchun barcha – abstrakt fikrlash, boshqa kishilar bilan aloqadorlik va ulardan alohidalikdan qayg'urish, hayotiy vazifalarni hal etish –

yaxlit voqelik sifatida hayotni tushunish predmeti sifatida xizmat qiladigan maqsad va vositalar haqidagi barcha shart-sharoitlar mavjud"[1].

Oliy ta'lim muassasasida o'qish jarayonida yoshlar talaba ma'naviyatini o'zida ifoda etadi. S.Abramova yoshlarning ma'naviy o'z-o'zini anglashi bilan bog'liq muammolarni batafsil o'rganib, mazkur jarayonni faol kechishi haqida yaqqol guvohlik beruvchi jihatlarni aniqlab bergan. Avvalambor, bu ma'naviy hamdardlik, ya'ni boshqa insonlar bilan umumiylikni his qilish va ulardan mustaqil bo'lish, boshqalarga (kamdan-kam hollarda befarq bo'lishi mumkin), o'ziga, do'stlikka (o'spirin yaqin sirdosh izlaydi), muhabbat (insonga in'om qilingan) nisbatan intilishning kuchliligi va olam bilan munosabatga kirishish bilan bog'liqdir.

V.I.Slobodchikov va E.I.Isaev yoshlik davrini individuallashtirish pog'onasi sifatida tavsiflab, yoshlarni axloqqa alohida munosabat bildirishiga e'tibor qaratishgan. Ular individuallashtirish darajasini inson hayotining shaxsiy dunyoqarashni shakllantirish, individual o'ziga xoslik va betakrorlik bilan bog'liq asosiy bosqichlardan iborat deb hisoblashgan. "Yoshlarning asosiy muammosi - ijtimoiy borliq, o'z madaniyati va davriga individual, haqiqiy shaxsiy munosabatlarini topishdir"[15].

Yoshlar uchun jamiyatda o'z o'rnini topish, boshqalar bilan yangi munosabatlarni o'rnatish, hayot mazmuni, o'z taqdiri bilan bog'liq bo'lgan hayajonli, biroq mavhum kechinmalarni tushinish juda muhimdir. Bu barcha masalalar ekzistensial xusiyatga ega bo'lib, xuddi ana shu asosdan ma'naviy-axloqiy muammolar, o'z-o'zini anglash va tushunishga qiziqish kelib chiqadi. Ajoyib ichki dunyo shakllanadi, axloqiy mezonlarni qabul qilish yoki rad etish yuz beradi, axloqiy refleksiya barcha jarayonlarni diqqat bilan kuzatib boradi.

Yoshlarning ekzistensial muammolari nuqtai nazaridan S.L.Bratchenkoning individual hayotiy tanlovlar, o'zining shaxsiy o'rnini belgilash, qadriyatlar, ya'ni hayot va o'lim, erkinlik va mas'uliyat, hayot mazmuni va uning yo'qotilishi, muloqot va yolg'izlik haqidagi g'oyasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Umumiy ko'rinishda bu hayotiy qadriyatlar ekzistensialdir, yoshlar uchun bu qadriyatlar axloqiy tanlovda asos, muayyan sharoitda, jumladan, kasbiy vaziyatlarda shaxsiy mas'uliyat me'yori sifatida xizmat qiladi. Inson hayotining mazkur o'z-o'zini aniqlashtirish davrida shaxsning o'z-o'ziga munosabati (o'zidan qo'rqish, o'zini tan ololmaslik, o'z kuchidan shubhalanish, o'ziga ishonch, hurmatni, yaratishga qodirlikni namoyish qilolmaslik, muomalada cheklanganlik, shixslararo ziddiyat, ijtimoiy ochiqlik va boshqalar)[5].

Shaxsning "hayot sub'ekti"ga aylanishi murakkab jarayondir. S.L.Rubinshteyn "inson tomonidan yaratilgan durdona asarlar ijodkor hayotining cho'qqisi bo'lsa-da, u hayotning ma'lum bir onidir, hayotning qolgan paytlari "hech qanday e'tiborsiz, past darajada kechadi"[1] - deb yozadi. Demak, hayot, hatto insoniyat uchun ideal bo'lgan shaxslar misolida ham, kerakli saviyada, kerakli mahsuldorlikda va ma'naviy darajada kechavermaydi, hayot bilan ideal o'rtasidagi qarama-qarshilik inson uchun hayotni, yashashni muammoga aylantiradi. Inson "hayot sub'ekti" bo'lishi uchun ushbu qarama-qarshilikni u pozitiv hal etishi, ya'ni "hayotni yaratish va qurishga" o'tishi lozim. Shaxsning "hayot sub'ekti"ga aylanishi, eng avvalo, uning hayotiy maqsadida o'z aksini topadi.

Ijtimoiy-falsafiy va pedagogik-psixologik adabiyotlarda shaxs hayotini bir-biriga dialektik bog'liq jarayonlar - bolalik (go'daklik), yoshlik, etuklik va keksalikka bo'lib o'rganish keng tarqalgan. Ushbu jarayonlarni tahlil qilgan va ularga xos xususiyatlarni aniqlagan B.G.Ananev har bir hayotiy bosqich ma'lum bir qadriyatlarni hayotiy maqsad qilib qo'yishini ta'kidlaydi. U yoshlarda ta'lim va ilm olish, muloqot asosiy qadriyatlar sifatida kelishini va ular hayotiy maqsadini ushbu qadriyatlar orqali belgilashini asoslaydi[3].

Talabalarning ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirishda o'quv-bilish jarayoni hamda mazkur holatda sub'ektivlikning namoyon bo'lishi ham muhim o'rin tutadi.

O'quv faoliyatining muhim komponenti sub'ektning o'zi bilan bog'liqlikda sodir bo'lgan o'zgarishlarni o'zlashtirish darajasini baholashga doir xatti-harakatni ifoda etadi. Mazkur

harakat orqali talaba qo‘yilgan o‘quv vazifasi to‘g‘ri amalga oshirildimi, kelgusida ko‘plab nazariy vazifalarni hal etishda qo‘llash bilan bog‘liq o‘quv harakatlari usullarini o‘zlashtirgan yoki o‘zlashtirmaganligini aniqlay oladi[11].

O‘quv faoliyati nazariy bilimlarni va o‘quv-bilish faoliyati usullarini o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan. O‘quv faoliyati o‘zida quyidagi komponentlarni aks ettiradi: maqsad qo‘yish, o‘z-o‘zini yo‘naltirish, o‘z-o‘zini baholash, rejalashtirish, qaror qabul qilish, nazorat, o‘z-o‘zini nazorat qilish, korreksiya, motivatsiya, o‘zlashtirish. YAxlitlikda o‘quv faoliyati o‘zaro birgalikdagi nazorat yoki refleksiya yordamida amalga oshiriladi[13].

G.P. Shedrovitskiyning konsepsiyasida ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish jarayoni sifatida o‘qish-o‘rganish va o‘quv-bilish faoliyati farqlanadi. O‘qish-o‘rganish – bu to‘liq anglanmagan o‘zlashtirish, o‘quv-bilish faoliyati – bu o‘quv vositalarini qo‘llash bilan bog‘liq maxsus tashkil etilgan o‘zlashtirish. O‘quv-bilish faoliyati: mazmun, o‘quv faoliyati natijasi, faoliyatni tashkil etish jarayonlari, psixik funksiyalar, qobiliyatlar va o‘zlashtirish jarayonlaridan tashkil topadi[14].

V.D.Shadrikovning ta’kidlashicha, o‘rganish – bu insonning atrof-muhit bilan o‘zaro harakati va unga layoqatlilik, borliqdagi jarayonlarni bilishga yo‘naltirilgan ijodiy jarayon emas, “insoniyat tomonidan to‘langan madaniyatni o‘zlashtirish, “o‘zlashtirish” yoki “qabul qilish”dir[17].

S.Yu.Jdanovanning ta’kidlashicha, o‘quv-bilish faoliyati - faoliyatning alohida turlarida natija olish uchun emas, o‘z-o‘zini o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan nazariy va amaliy faoliyat sifatida yuzaga chiqadi hamda faoliyat komponentlari haqidagi bilimlarni, ularni amalga oshirishga doir bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishda o‘zining natijaviyligiga ega[8].

A.M.Mityaeva o‘quv faoliyati tuzilmasi deganda, xilma-xil o‘zlashtiriladigan o‘quv materiallari, bilim, ko‘nikma va malakalar, intellektual faoliyat, o‘z o‘quv faoliyatini tashkil etish usullari yig‘indisini tushunadi[12].

N.A.Kiselevskaya “o‘quv-bilish faoliyati” tushunchasini “ma’lum bir hajmdagi bilim, ko‘nikma va malakalar, faoliyat turlari va xulq-atvor shakllarini ongli tarzda o‘zlashtirish maqsadi boshqariladigan inson xatti-harakatlari” sifatida talqin etadi[9].

M.G.Davletshinning fikricha, yoshlar har xil sohalar mazmuniga o‘zlarining ongli ravishda yondashuvlari orqali ularda ilm olishga nisbatan to‘g‘ri va oqilona tasavvurlar ertaroq hosil bo‘ladi [6].

E. G‘.G‘oziev mustaqil tafakkurning rivojlanishi, bilim jarayonining qiziqarli tashkil etilishi talabalar faoliyatida yangi muvaffaqiyatlarga erishishning ijodiy manbai, deb hisoblagan. E. G‘.G‘oziev o‘z tadqiqotlarida talabalarining o‘quv faoliyatini boshqarish xususiyatlari, o‘quv faoliyatini rejalashtirish, o‘zini-o‘zi nazorat qilish, o‘zini-o‘zi baholash, inson faoliyatini aniqlash, o‘quv faoliyatini rejalashtirishni aniqlash, maqsad qo‘ya olishni aniqlash, o‘zini-o‘zi nazorat qilishni aniqlash, bo‘sh vaqtni aniqlash kabi tushunchalar haqida mulohazalar yuritgan [13].

R.I.Sunnatova o‘z ilmiy tadqiqotlarida talabalarining o‘z-o‘zini boshqarish jarayonidagi fikrlash faoliyatlarini o‘rgangan. Olima o‘z-o‘zini boshqarish jarayonlarining fikrlash faoliyatiga ta’sir etish xususiyatlarini quyidagicha izohlagan. Bir tomondan, talabalarining o‘z-o‘zini boshqarish jarayonlarida qator o‘zgarishlar mavjudligi ko‘zga tashlanadi. SHu bilan birga, talabalarda o‘quv faoliyatiga nisbatan qiziqishning oshib borishi hamda o‘z-o‘zini boshqarish jarayonida bilim olishga nisbatan yangicha qarashlarning shakllanganligi ham ko‘rinadi. Shuningdek, talabalar o‘z-o‘zini boshqarish jarayonida o‘z-o‘zlarini tarbiyalash va o‘z qobiliyatlarini takomillashtirishga harakat qilganliklari ham kuzatiladi [16].

Z.T.Nishanova talabalarining mustaqil-ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish bo‘yicha mashg‘ulotlar majmuini ishlab chiqqan. Bu mashg‘ulotlarda asosiy diqqat tafakkur operatsiyalarini shakllantirishga qaratilgan bo‘lsada, ijodiylikning tezligi, aniqligi, originalligi kabi xususiyatlarini rivojlantirish masalasi ham chetda qolmagan[13].

Talabalik yillarida kasbiy tarbiya va shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini ta'minlaydigan omillar o'rtasida aniq vazifalar nuqtai nazaridan dolzarblik kasb etuvchi o'quv fanlari, metod, usul va vositalar muhim sanaladi. Psixologik-pedagogik fanlar nafaqat talabalarni bo'lg'usi kasbiy faoliyatga tayyorlash, balki uni shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashda alohida o'rin tutadi. Yuqoridagi fikr bilan bog'liqlikda talabalarning ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirishda pedagogik-psixologik fanlarning ta'sirini nazariy asoslash talab etiladi [7].

Pedagogik-psixologik fanlar o'zining mohiyatiga ko'ra insonning hayotiy maqsad va mo'ljallarni to'g'ri belgilash uchun muhim hisoblangan axborotlar tashkil etadi. Bu axborotlar hayot mazmuni, insonning undagi o'rni, insonparvar qadriyatlarni o'zida ifoda etadi. Bu fanlar talabaga yaxshilik va yomonlik, burch va mas'uliyat, ya'ni ma'naviy yo'nalganlik nuqtai nazaridan boshqa kishilar bilan munosabatlarni tushunish orqali dunyoni ko'rishga imkon beradi [18].

Demak, ilmiy adabiyotlar tahlili quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

1. Ma'naviy qadriyatlar shaxs integrativ xususiyati sifatida o'zida ma'naviy bilimdonlik, ma'naviy dunyoqarash tizimida o'z o'rnini aniqlash imkoniyati va hayotiy vaziyatlarning keng ko'lamida ma'naviy etuklikni namoyon qilish qobiliyatini birlashtiradi. Ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirish tuzilmasi maqsadga muvofiq ravishda quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: tanishtiruv-tahliliy, qadriyatli-yo'naltiruvchi, refleksiv-faoliyatga doir.

2. Ma'naviy qadriyatni rivojlantirish jarayoni uchta o'zaro bir-biri bilan bog'liq bosqichlarni amalga oshirishni talab etadi: ma'naviy sohaga doir bilimlarni kengaytirish; qadriyatlarga yo'nalganlik; shaxsiy ma'naviy qadriyatlar asosida faoliyatni tashkil etish va boshqarish.

3. Talabaning ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirish barqaror, mustaqil va yaxlit hodisa sifatida oliy ta'lim muassasasi o'quv-tarbiya, qisman pedagogik-psixologik fanlarni o'rganish jarayonida qisman aks etadi.

4. Shaxsning ma'naviy rivojlanish sohasi doirasida sub'ekt, shaxs va indiviuallik sifatida talabalarning yosh tavsifi bir tomondan, uning ma'naviy kamolotida pedagogik-psixologik fanlarning o'rni va rolini hamda talabalik yillari o'z-o'zini namoyon etishda aks etadigan faol axloqiy tanlov davri ekanligini ko'rsatadi.

5. Ta'lim jarayonida talaba ma'naviy qadriyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi: ma'naviy jihatdan o'z-o'zini anglash, o'zining rejalarini faol tarzda amalga oshirish, hayotiy maqsadlarni belgilash; yaxlitlikda o'z "Men"ini asoslash, boshqa kishilar va o'z-o'ziga nisbatan munosabatini aniqlashtirish; jamiyat ma'naviy-axloqiy muammolarga qiziqish, ma'naviy qadriyatlarni tanlash, axloqiy ongning rolini kuchaytirish, ma'naviyatning ichki anglanganligi (interiorizatsiya), shaxsiy dunyoqarashini ishlab chiqish; o'z turmush tarzini belgilash, o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini tushunish, refleksiya, o'z-o'zini hurmat qilish, ijtimoiy ochiqlik, tashabbuskorlik, mustaqillikka intilish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.:Мысль, 1991. –159 с.
2. Абрамова Г.С. Психология только для студентов: Учебное пособие для вузов. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 271 с.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2001. - 288 с.
4. Анисимов С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление. –Москва: Мысль, 1998. – 156 б.
5. Братченко С.Л. Экзистенциальная психология глубинного общения: уроки Джеймса Бюджентала. – М.: Смысл, 2001. – 197 с.
6. Davletshin M.G. Tanlangan ilmiy ishlar to'plami. – T.,2008.– 81 b.
7. Djumaniyazova M.X. Yoshlar tarbiyasida qadriyatlarning roli. //“Journal of science-innovative research in Uzbekistan” jurnali. Volume 1, ISSUE 3, 2023. July.
8. Жданова С. Ю. Стиль учебной деятельности и его развитие: На материале

исследования студентов-филологов и математиков: автореферат дис. ... кандидата психологических наук. – Пермь, 1997. – С.94.

9. Киселевская Н.А. Стили саморегуляции учебной деятельности и их формирование у студентов вуза. – Иркутск: ВСГАО, 2013. – 124 с.

10. Кулагина И.Ю. Возрастная психология – М.: ТЦ Сфера, Юрайт, 2017. – 325 с.

11. Компетентностный подход в высшем профессиональном образовании // А. Орлова, В.В.Грачева. – М.: ДиректМедиа, 2014. – 377 с.

12. Митяева А.М. Развитие индивидуальных стилей учебной деятельности студентов в вузе. – Орел: Картуш, 2015. – 175 с.

13. Nishanova, Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya . Darslik / Z.T. Nishanova va boshq. - Toshkent: «O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. - 600 b.

14. Сагиев Р.Р. Индивидуально-стилевые особенности саморегуляции в учебной деятельности студентов: дисс. ... канд.псих.наук. – Москва, 2013. – 177 с.

15. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе: Учебное пособие для вузов. – М.: Школьная Пресса, 2000. – 416 с.

16. Суннатова Р.И. Саморегуляция мыслительной деятельности. - Т.: Шарк, 1998. - 83 б.

17. Шадриков В.Д. Деятельность и способности. – М., 2004. – 320 с.

18. Yusupov E. Qadriyatlar va ularning jamiyat taraqqiyotidagi roli. – Т.: 1995. – 123 б.

OLIV PEDAGOGIK TA'LIMDA MEDIASAVODXONLIK DAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Duschanova Moxinur Maxsudovna

Urganch davlat pedagogika instituti

“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy pedagogik ta‘lim tizimida mediasavodxonlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Mediasavodxonlik zamonaviy jamiyatning muhim kompetensiyalaridan biri bo‘lib, o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida uning ahamiyati ortib bormoqda. Maqolada mediasavodxonlikning mohiyati, uning oliy pedagogik ta‘limdagi o‘rni va uni samarali qo‘llashning usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, mediasavodxonlikni rivojlantirishga yordam beradigan innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar va didaktik yondashuvlar haqida fikr yuritiladi. Tadqiqot natijasida pedagogik jarayonlarda mediasavodxonlikni muvaffaqiyatli qo‘llash uchun zarur bo‘lgan pedagogik shart-sharoitlar tavsiflanadi va amaliy takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: Mediasavodxonlik, oliy pedagogik ta‘lim, pedagogik shart-sharoitlar, innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, zamonaviy ta‘lim, didaktik yondashuvlar, kompetensiya, mediamadaniyat, axborot texnologiyalari.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕДИАГРАМОТНОСТИ В ВЫСШЕМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Дусчанова Мохинур Махсудовна

Ургенчский государственный педагогический институт

Преподаватель кафедры «Методика начального образования»

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию педагогических условий развития медиаграмотности в системе высшего педагогического образования. Медиаграмотность является одной из важных компетенций современного общества, и ее значение возрастает в процессе подготовки учителей. В статье анализируется сущность медиаграмотности, ее роль в высшем педагогическом образовании и методы ее эффективного применения. Также обсуждаются инновационные технологии, интерактивные методы и дидактические подходы, которые помогают развивать медиаграмотность. В результате исследования описаны педагогические условия, необходимые для успешного использования медиаграмотности в педагогическом процессе, и даны практические предложения.

Ключевые слова: Медиаграмотность, высшее педагогическое образование, педагогические условия, инновационные технологии, интерактивные методы, современное образование, дидактические подходы, компетентность, медиакультура, информационные технологии.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF USING MEDIA LITERACY IN HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION

Duschanova Mokhinur Makhsudovna

Urgench State Pedagogical Institute

Teacher of the «Methodology of Primary Education» department

Abstract: This article is devoted to the study of the pedagogical conditions for the development of media literacy in the system of higher pedagogical education. Media literacy is one of the important competencies of modern society, and its importance is increasing in the process of teacher training. The article analyzes the essence of media literacy, its role

in higher pedagogical education and methods of its effective application. Also, innovative technologies, interactive methods and didactic approaches that help to develop media literacy are discussed. As a result of the research, pedagogical conditions necessary for successful use of media literacy in pedagogical processes are described and practical suggestions are given.

Key words: Media literacy, higher pedagogical education, pedagogical conditions, innovative technologies, interactive methods, modern education, didactic approaches, competence, media culture, information technologies.

Kirish.

Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi o'quv jarayonini tashkil etishda sifat jihatdan yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, mediasavodxonlik bugungi kunda ta'lim tizimining muhim qismi sifatida qaralmoqda. Mediasavodxonlik nafaqat axborotni qabul qilish, balki uni tahlil qilish, samarali qo'llash va tarqatish qobiliyatlarini ham o'z ichiga oladi. Ayniqsa, oliy pedagogik ta'limda mediasavodxonlikni rivojlantirish orqali bo'lajak pedagoglarning o'quv jarayonini zamon talablari darajasida tashkil eta olish imkoniyatlari oshadi.

Oliy pedagogik ta'limda mediasavodxonlikdan foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu jarayon samaradorligini ta'minlash uchun ma'lum pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarur. Shuningdek, innovatsion texnologiyalar va interaktiv yondashuvlardan foydalanish mediasavodxonlikni o'qituvchilar tayyorlash jarayoniga integratsiya qilishda asosiy vositalardan biri sifatida ko'riladi.

Mazkur maqolada oliy pedagogik ta'lim tizimida mediasavodxonlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilinadi va ushbu jarayonni tashkil etishning samarali usullari bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari mediasavodxonlikni ta'lim tizimiga muvaffaqiyatli integratsiya qilishga xizmat qiladi.

Oliy ta'limda mediasavodxonlikdan foydalanishning ahamiyati. Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalari rivojlanishi natijasida ta'lim jarayonida mediasavodxonlik muhim vositaga aylangan. Oliy ta'limda mediasavodxonlikni rivojlantirish nafaqat talabalarni o'quv jarayonida samarali ishtirokchi sifatida shakllantirish, balki ularni mustaqil fikrlashga, axborotni tanqidiy baholashga va raqamli axborot manbalaridan to'g'ri foydalanishga o'rgatishda muhim ahamiyatga ega. Mediasavodxonlikning asosiy maqsadi:

Axborotning ishonchligini baholash: Talabalar turli axborot manbalarida tarqatilayotgan ma'lumotlarni tahlil qilishni va ularning haqqoniyligini aniqlashni o'rganadilar.

Axborot oqimini boshqarish: Talabalarga faqat zarur va ishonchli ma'lumotlardan foydalanishni o'rgatish orqali axborot haddan tashqari ko'pligidan qochish imkonini beradi.

Digital madaniyatni shakllantirish: Mediasavodxonlik talabalarning raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish madaniyatini rivojlantiradi.

Oliy ta'limda mediasavodxonlikni rivojlantirishning afzalliklari:

Innovatsion o'qitish usullarini joriy etish: Mediasavodxonlikning rivojlanishi ta'lim jarayoniga raqamli vositalarni keng joriy etishga yordam beradi. Masalan, onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar va boshqa texnologiyalardan foydalanish o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Talabalarning kreativ fikrlashini shakllantirish: Mediasavodxonlik orqali talabalar turli xil vizual va audiovizual materiallar yordamida ijodiy yondashuvlarni rivojlantiradilar.

Ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish: Talabalar axborotni iste'mol qilishda mas'uliyatni his qilishni o'rganadilar, shu orqali axborotning salbiy oqibatlarini kamaytirishga o'z hissalarini qo'shadilar.

Tanqidiy tafakkurni rivojlantirish: Mediasavodxonlik talabalarni har qanday axborotga shubha bilan qarash, uni mantiqiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Oliy ta'limda mediasavodxonlikni rivojlantirish bugungi zamon talabiga mos keladigan bilimli, malakali va axborot bilan ishlash ko'nikmalariga ega mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mediasavodxonlik faqatgina axborotni qabul qilish va etkazish emas, balki axborotning ijtimoiy, madaniy va ma'naviy ta'sirini to'g'ri baholash imkonini beradi. Shu sababli, oliy ta'lim tizimida mediasavodxonlikdan foydalanish ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqadi.

Adabiyotlar tahlili(Sharhi):

Mediasavodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan xorijiy ilmiy tadqiqotlar ushbu masalaning zamonaviy ta'lim tizimidagi dolzarbligini va uning o'quv jarayoniga integratsiyalash imkoniyatlarini keng qamrovda ochib beradi. Xususan, UNESCO (2011) tomonidan chop etilgan «Media and Information Literacy Curriculum for Teachers»[3] qo'llanmasi mediasavodxonlikni global o'quv dasturlariga joriy etishning ahamiyati va pedagogik strategiyalari haqida muhim tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Unda mediasavodxonlikni rivojlantirish o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishning asosiy omili sifatida talqin qilingan.

Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, mediasavodxonlik bo'yicha o'quv dasturlari ta'limning barcha bosqichlariga integratsiya qilinmoqda. Xususan, Buckingham[1; 45] (2003) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mediasavodxonlikni rivojlantirishda multimediya resurslari va raqamli platformalardan foydalanishning o'rni haqida muhim ma'lumotlarni keltiradi. Tadqiqotda multimediya orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik mexanizmlari ko'rsatib o'tilgan.

AQShdagi tadqiqotlar, jumladan Hobbs[2; 167] (2010) tomonidan olib borilgan izlanishlar, mediasavodxonlikni o'qituvchilarga axborot manbalarini tanlash, tahlil qilish va samarali taqdim etishda yordam beruvchi kompetensiya sifatida qaraladi. Hobbsning ta'kidlashicha, mediasavodxonlik o'quv jarayoniga axborot texnologiyalarini muvaffaqiyatli integratsiya qilishning asosiy sharti hisoblanadi.

Osiyo mamlakatlarida, xususan, Janubiy Koreyada mediasavodxonlikni rivojlantirish maktab va oliy ta'lim tizimlarida keng joriy etilmoqda. Park va Son[4; 17] (2015) mediasavodxonlikni shakllantirishda interaktiv ta'lim usullari va raqamli o'quv resurslarining rolini o'rgangan. Ularning fikricha, mediasavodxonlik zamonaviy ta'lim sifatini oshirishda asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, xorijiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mediasavodxonlikni rivojlantirishda interaktiv yondashuvlar, multimediya vositalari va axborot texnologiyalarining qo'llanilishi muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlar oliy pedagogik ta'limda mediasavodxonlikdan foydalanishning samaradorligini ta'minlash uchun mustahkam asos yaratadi.

MDH davlatlari olimlarining adabiyotlar tahlili:

Rus adabiyotlarida mediasavodxonlik ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish zaruriyati bilan bog'liq holda keng o'rganilgan. Bu boradagi tadqiqotlar o'quvchilar va o'qituvchilarning mediasavodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qilishning pedagogik yondashuvlarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Sharikov A. V.[7; 191] (2017) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mediasavodxonlikni «axborot madaniyati»ning muhim qismi sifatida ta'riflaydi. Sharikovning fikricha, mediasavodxonlik o'quvchilarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o'rgatish vositasi bo'lib, ta'limda integratsion yondashuvlardan foydalanish orqali samarali rivojlantiriladi. U mediasavodxonlikni rivojlantirishda o'qituvchilar uchun maxsus metodik qo'llanmalar va o'quv resurslarini yaratishni taklif qiladi.

Fedorov A. V.[6; 261] (2020) mediasavodxonlikni o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarining ajralmas qismi sifatida o'rganadi. Tadqiqotda mediasavodxonlikni rivojlantirish o'quv jarayonini diversifikatsiyalash, multimediya vositalaridan foydalanish,

axborot resurslarini to'g'ri tahlil qilish orqali amalga oshirilishi lozimligi ta'kidlangan. Fedorovning fikricha, mediasavodxonlik o'quvchilarni manipulyatsiyalarga qarshi turishga o'rgatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Belova E. E.[5; 21] (2018) tomonidan olib borilgan izlanishlarda mediasavodxonlikni shakllantirishning psixologik-pedagogik jihatlari o'rganilgan. U o'qituvchilarni mediasavodxonlikka o'rgatishda texnologik savodxonlik va axborot manbalariga tanqidiy yondashuvning muhimligini qaydetadi. Belovaning fikricha, o'quvchilarda mediasavodxonlikni rivojlantirish uchun o'qituvchilarning o'zlari etarli darajada malakaga ega bo'lishlari lozim.

Rus tilidagi qo'llanmalar va ilmiy maqolalar mediasavodxonlikni rivojlantirishda axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash, interaktiv metodlardan foydalanish, hamda axborot oqimlarini tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishni asosiy yo'nalishlar sifatida belgilaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mediasavodxonlik o'quv jarayonini zamonaviy talablarga moslashtirish va ta'lim samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Umuman olganda, rus adabiyotlarida mediasavodxonlikni shakllantirish masalalari o'quv jarayonining barcha bosqichlarida joriy etilayotgan innovatsion metodlar bilan bog'langan bo'lib, ushbu yondashuvlar oliy pedagogik ta'limda mediasavodxonlikni rivojlantirish uchun nazariy va amaliy asoslar beradi.

Muhokama:

Oliy pedagogik ta'lim tizimida mediasavodxonlikni rivojlantirishning ahamiyati global miqyosda tan olingan bo'lsa-da, ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun muayyan pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash zarur. Xorijiy va rus adabiyotlar tahlilidan kelib chiqib, mediasavodxonlikni rivojlantirish jarayonida quyidagi asosiy jihatlar dolzarb ahamiyat kasb etadi:

Innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Mediasavodxonlikni shakllantirishda raqamli platformalar, multimediya vositalari va o'quvchilarning interaktiv ishtirokini ta'minlaydigan texnologiyalarning o'rni katta. Xususan, o'quv jarayoniga axborot texnologiyalarini integratsiya qilish tanqidiy fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'qituvchilarning malakasini oshirish. Mediasavodxonlikni samarali rivojlantirish uchun o'qituvchilar o'zlari mediasavodxonlik ko'nikmalariga ega bo'lishlari shart. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maxsus tayyorlov dasturlarini joriy etish orqali o'qituvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin.

Pedagogik yondashuvlarning diversifikatsiyasi. Interaktiv yondashuvlar, masalan, guruhiy muhokamalar, muammoli o'qitish, loyihaviy ishlar va boshqa usullar orqali o'quvchilarda mediasavodxonlikni shakllantirish jarayonini boyitish imkoniyati mavjud.

Mediamadaniyatni shakllantirish. Mediasavodxonlik nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki axborot madaniyatini ham rivojlantirishni talab qiladi. Bu jarayon manipulyatsiyalarga qarshi turish, axborotni tanqidiy baholash va uni maqsadli foydalanish imkoniyatlarini yaratadi.

Axborot resurslarining sifati va tanlanishi. Mediasavodxonlikning samaradorligi ta'lim jarayonida foydalanilayotgan axborot resurslarining sifati bilan uzviy bog'liq. Shuning uchun, ushbu resurslarni tahlil qilish va ularni to'g'ri tanlash ko'nikmalarini rivojlantirish zarur.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mediasavodxonlikni rivojlantirish o'quv jarayonini zamonaviy talablar darajasiga ko'tarish va ta'lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, mediasavodxonlikni samarali joriy etish uchun milliy ta'lim tizimining xususiyatlarini hisobga olgan holda, xorijiy va rus tajribalarini moslashtirish lozim. Muhokama qilinayotgan masalalar pedagogik amaliyot uchun nazariy va amaliy asos yaratadi hamda oliy ta'limda mediasavodxonlikdan foydalanishni yanada samarali qilishga xizmat qiladi.

Xulosa.

Mediasavodxonlik zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida pedagogik jarayonlarni takomillashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Oliy pedagogik ta'limda

mediasavodxonlikni rivojlantirish, bo'lajak pedagoglarning raqamli savodxonlik darajasini oshirish va ularning kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mediasavodxonlikni samarali rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhimdir:

□ Innovatsion texnologiyalar va raqamli platformalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish;

□ O'qituvchilar va talabalar uchun maxsus metodik qo'llanmalar yaratish va malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish;

□ Interaktiv va loyihaviy ta'lim metodlarini qo'llash orqali o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish;

□ Axborot resurslarini tanlash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish;

□ Ta'lim jarayonida milliy va xorijiy tajribalarni moslashtirish.

Mediasavodxonlikni rivojlantirish orqali pedagogik ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirish hamda axborotga asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Shu sababli, ushbu masalani o'rganish va amaliyotga joriy etish ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, mediasavodxonlikni ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilish nafaqat pedagogik jarayonlarni takomillashtiradi, balki ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. — Cambridge: Polity Press, 2003.

2. Hobbs R. Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom. — Corwin Press, 2010.

3. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. — Paris: UNESCO Publishing, 2011.

4. Park S., Son H. Media Literacy Education in South Korea: Current Status and Future Directions. — Seoul: Korean National University Press, 2015.

5. Белова Е. Е. Психолого-педагогические аспекты формирования медиаграмотности у студентов. — Москва: Просвещение, 2018.

6. Федоров А. В. Медиаобразование: история, теория и методика. — Таганрог: Изд-во ТГПИ, 2020.

7. Шарипов А. В. Медиаобразование: теория, методология и практика. — Москва: Академия, 2017.

8. Madraximovich, K. E. (2020). Improving the methodological training of primary school teachers on the basis of innovative approaches. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 8(7).

9. Xudoynazarov, E. M. (2019). Didactic possibilities of oral exercises in forming initial classes pupils' mathematical thinking activity. *Eastern European Scientific Journal*, Ausgabe. Germany, (1-2019), 249.

10. Khudoynazarov, E. (2023). Boshlang 'ich ta'limda mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning ahamiyati. *Молодые ученые*, 1(13), 32-37.

O‘QUVCHILARNING FANLARDAN EGALLAGAN BILIMLARINI BAHOLASHNING ZAMONAVIY USULLARI VA MEZONLARI

Elliyev Hamza Quvvatovich

Toshkent amaliy fanlar universiteti tadqiqotchisi

ANNOTATSIYA. Bu maqolada uzluksiz ta’lim-tarbiya tizimiga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishda ta’lim mazmuni, sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan. Ya’ni ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim va tarbiya, pedagogik texnologiyalar, sog‘lom turmush tarzi, ilm-fan va innovatsiyalar, o‘quv adabiyotlari, baholash metodlari

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ ПО ПРЕДМЕТАМ

Эллиев Хамза Кувватович

Исследователь Ташкентского университета прикладных наук

АННОТАЦИЯ. Данная статья направлена на повышение содержания, качества и эффективности образования при внедрении современных педагогических технологий в систему непрерывного образования. То есть оно направлено на развитие образования и обучения, формирование здорового образа жизни, развитие науки и инноваций.

Ключевые слова: образование и обучение, педагогические технологии, здоровый образ жизни, наука и инновации, учебная литература, методы оценивания

MODERN METHODS AND CRITERIA FOR ASSESSING STUDENTS’ KNOWLEDGE IN SUBJECTS

Elliyev Hamza Quvvatovich

Researcher at Tashkent University of Applied Sciences

ANNOTATION. This article aims to increase the content, quality and effectiveness of education in the introduction of modern pedagogical technologies to the continuous education system. That is, it aimed at the development of education and training, the establishment of a healthy lifestyle, and the advancement of science and innovation.

Key words: education and training, pedagogical technologies, healthy lifestyle, science and innovation, educational literature, assessment methods

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida “Biz o‘z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug‘ maqsadni qo‘ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g‘oyamizning asosiy ustunlari bo‘lib xizmat qilishi lozim” – deb belgilanishi, dunyo miqyosida hayot sur‘atlari ko‘chkisimon rivojlanayotgan globallashuv davrida, koronavirus pandemiyasi va global iqtisodiy inqiroz sharoitida ham yurtimizda ilm-fanni rivojlantirish, yosh avlodni chuqur bilim, yuksak ma’naviyat va madaniyat yegasi yetib tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ilm-fan va innovatsiya yutuqlarini amalda keng joriy etishga yo‘naltirilgan bunday strategik vazifalar uzluksiz ta’lim-tarbiya tizimiga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishda ta’lim mazmuni, sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlar ko‘lami tarkibida texnika o‘quv adabiyotlari yangi avlodini yaratish

texnologiyalarini takomillashtirish hamda ulardan ta'lim-tarbiya jarayonlarida samarali foydalanish ham o'ta dolzarb muammolardan biri ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Shunga ko'ra, dastlab o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratishga bevosita taalluqli bo'lgan Davlat ta'lim standartlari (DTS) va Tarmoq ta'lim standartlari (TTS)ni tahliliy ko'rib chiqamiz. Qaysiki, ta'lim mazmunini yangilash jarayoni uni shakllantirish va takomillashtirishga qaratilgan o'zaro dialektik bog'lanishdagi davlat ahamiyatiga molik uchta muhim hujjat: ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va o'quv rejalarida o'z aksini toradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi RF-5712-son Farmonida "...o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq yetish; darsliklarni yaratish tizimida xilma-xillikning yo'qligi ularni yaratish va nashr qilishni monorollashtirishga omil bo'lib qolmoqda hamda ularning mazmuni, metodikasi va nashr sifatiga salbiy ta'sir etmoqda; davlat ta'lim standartlari komretensiyaviy yondashuvga asoslanganligiga qaramasdan, o'qitish va baholash metodlari, shuningdek darsliklar va boshqa o'quv materiallarini asosan axborotni yodlash va bayon qilishga qaratilgan.

Tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalari va boshqa malakalarni rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda; foydalanilayotgan darsliklar sifatini oshirish, xorijiy o'quv qo'llanmalarini qo'shimcha yoki muqobil o'quv materiallari sifatida qo'llash amaliyotini yo'lga qo'yish talab yetilmoqda; xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish maqsadida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan RISA (The Programme for International Student Assessment) umumta'lim maktablarida ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish; pedagog xodimlarning malaka talablarini, shuningdek yangilangan ta'lim standartlarini joriy etish uchun yegallanadigan ko'nikmalarni aniqlashning yangi usullarini joriy etish xalq ta'limi tizimi oldida o'z yechimini kutayotgan dolzarb muammo va kamchiliklar saqlanib qolayotganligi tanqidiy-tahliliy bayon etilgan. O'quvchilarning matematik bilimini baholashning milliy, zamonaviy modeli Finlyandiya maktablarida o'quvchilarni baholash ta'lim jarayoniga kiritilgan bo'lib, butun o'quv yili davomida pedagoglar va o'quvchilar faoliyatini yaxshilash uchun qo'llanadi. Uchinchidan, mamlakatda o'quvchilarning akademik ko'rsatkichini aniqlashga tashqi baholovchilarning emas, maktabning mas'uliyati sifatida qaraladi. Demak, mamlakatimiz ta'lim tizimidagi muammolarni bartaraf etish uchun ilg'or milliy va xorijiy tajribalar, xalqaro baholash dasturlari talablarini inobatga olgan holda o'quv dasturlari, o'qitish metodikasi va ta'lim sifatini baholash tizimini takomillashtirish, o'qituvchilarga ishonchni orttirish, pedagoglarning o'zi ishiga mas'uliyatini oshirish juda muhim.

Tahlil va natijalar. Mazkur model 1-11-sinf o'quvchilarda matematik kompetensiyalarini topshiriqlar asosida aniqlash ko'nikmalarini jadal rivojlantirishga qaratilgan ma'lumotlar almashish, qayta ishlash, xulosa, qaror chiqarish komponentlarining o'zaro integrativ xossalari barqaror va izchil hisobga olish asosida takomillashtirilgan. Mazkur model 1-11-sinf o'quvchilarda matematik kompetensiyalarini rivojlantirishda qo'llanilishi mumkin. Uning komponentlaridan strategik maqsadning to'g'ri qo'yilishi ish samaradorligining oshirilishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Maqsadli komponent. Model elementining tuzilish strukturasi o'rganilayotgan jarayonning asosiy komponenti bo'lgan maqsad-o'quvchilarning o'quv faoliyatini samarali tashkil erish orqali yozma nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltiriladi. Ushbu maqsadni amalga oshirish, o'zining me'yoriy-huquqiy asosiga ega bo'lib, me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar doirasida zarur vazifalar amalga oshirib borildi.

Mazmunli-prosessual komponentida o'quvchilarning matematik savodxonligini baholash

– matematika fani yuzasidan ta’limiy yondashuvlar, mexanizmi, metodikasi va baholash mezonlari asosida amalga oshirish hamda o‘quvchilarning kompetensiyasini rivojlantirish bosqichlari nazarda turilgan.

Natijaviy-baholash komponenti. Komponent yondashuv ta’lim maqsadlarini belgilashning umumiy tamoyillari, ta’lim mazmunini tanlash, ta’lim jarayonini tashkil qilish va ta’lim natijalarini baholash yig‘indisidir. Natijaviy baholash komponenti o‘quvchilarning matematik kompetensiyasini rivojlanganligini baholash mezonlari va natijalaridan iborat. O‘quvchilarning matematik kompetensiyasini rivojlanganligi “yuqori”, “o‘rta”, “past” darajalari bo‘yicha baholandi.

1-jadval

Baholash mezon va ko‘rsatkichlar

Mezonlar   Mazmun va mohiyati

Motivatsion   Qo‘shish, ayirish, bo‘lish va ko‘paytirish amallarini kerativ baholash

Kognitiv mavzu va matndan tashqaridagi ma’lumotlarni mavzuga bog‘lay olish, matn osti ma’nolarni kalit so‘zlar asosida aniqlash

Refleksiv   ma’lumotlar almashish, qayta ishlash, xulosa, qaror chiqarish, mantiqiy fikrlash, anglash, mushohada qilish va amalda qo‘llash

Tadqiqotimiz doirasida amalga oshirilgan kuzatuv, empirik o‘rganish va tahlillarimiz mazkur model quyidagi o‘zaro bog‘liq funksiyalarni bosqichma-bosqich integratsiyalash orqali amalga oshirilganda samarali bo‘ladi degan xulosaga kelish imkonini berdi:

- fanlararo aloqadorlik asosida nutqiy kompetensiyani hosil qiluvchi, fikrlashga undaydigan pragmatik o‘quv topshiriqlar tizimini ishlab chiqish;

- turli uslubdagi matnlardan, o‘quv materiallaridan foydalangan holda fanlararo aloqadorlik asosida nutqiy kompetensiyani oshiruvchi topshiriqlar ishlab chiqish;

- turli nutq vaziyatiga mos matnlardan foydalanilganda fikrlashga yo‘naltiruvchi misol va topshiriqlar o‘quvchilarda matn va matndan tashqaridagi ma’lumotlarni mavzuga bog‘lay olish, kalit so‘zlar asosida aniqlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishda nutqiy kompetensiyani rivojlantiruvchi o‘quv topshiriqlari ishlab chiqish va amaliyotda foydalanish;

- matematika mashg‘ulotlarida kompetensiyani rivojlantirishda fanlararo aloqadorlikdan foydalanish bo‘yicha metod, usul va texnologiyalarni taklif qilish.

Maqolada o‘quvchilarida matematik kompetensiyani baholash metodikasini takomillashtirish imkoniyatlari mantiqiy fikrlash, anglash, mushohada qilish va amalda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi amaliy mashg‘ulotlarini tahliliy prognozlash va loyihalash hamda ta’limni tashkil etishning individual xususiyatlarini amaliy integratsiyalash asosida takomillashtirishga erishildi. Buning uchun interaktiv metod turlari juda ko‘p. Ularni dars mavzusining xususiyatlari va ko‘zlangan maqsadga muvofiq tanlansa kifoya. Quyida tadqiqotimiz doirasida o‘quvchilarida takomillashtirilgan matematik bilim va ko‘nikmalarni baholash metodikasining tarkibiy qismi sifatida foydalanishga doir interfaol metodlardan namunalar keltiramiz.

“Matematik tahlil va sintez” metodi – masala yechimining alternativ variantlarini jadval ko‘rinishida ruyxati tuzilib, ushbu yechimlarning bir-biriga yaqinlari, mantiqan o‘xshashlari va ular o‘rtasidagi bog‘lanishlar aniqlanadi, umumlashtirilib turli yangi variantlar hosil qilinadi.

Bu uslubda o‘quv jarayoni aniq maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatni tashkil etish asosida amalga oshiriladi.

O‘qitish bosqichlari:

- o‘quvchining o‘quv mazmuni va maqsadlarini faollashtirish;

- faoliyatning maqsadga yo‘naltirilgan asoslari sxemasini va boshqa fanlar bilan integratsiyalash bosqichlarini anglash:

- bajarish uslubi ko‘rsatilmagan holda, taklif etiladigan aniq faoliyat namunasi;

- faoliyatni to‘g‘ri bajarishni to‘liq va mukammal ko‘rsatilishi;

- olingan bilimlar asosida o'quvchi tomonidan faoliyatning maqsadga yo'naltirilgan asoslarini mustaqil yaratilishi.

- tashqi shakl ko'rinishidagi faoliyat (model, sxema, chizmalar);
- faoliyatni tashqi nutqiy umumlashtirish;
- ichki nutq darajasida faoliyatni umumlashtirish;
- faoliyatni interiorizatsiyalash – ichki rejali aqliy bajarish faoliyatiga o'tish.

Afzalliklari:

- o'qitish jarayonini individuallashtirish va integratsiyalash;
- namunalarni ko'rsatish hisobiga uquv va malakalarni shakllantirish vaqtini kamaytirish;
- algoritmlashtirish va integratsiyalash hisobiga faoliyatni yuqori darajada avtomatlashtirish;
- faoliyat sifatini individual nazorat qilish imkoniyati;
- o'qitish uslubiyotini tezkor to'g'rilash, tuzatish.

Kamchiliklari:

- nazariy bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatining cheklanganligi;
- uslubiy yordam ko'rsatishning murakkabligi;
- ijodiy faoliyat bo'yicha fikran va rivojlanlantiruvchi qobiliyatga ega bo'lish imkoniyatini zarurligi.

Uslubning maqsadi: o'quvchilarda muammoning mohiyatini aniqlash, o'z fikrlarini aniq bayon qilish, uni amalga oshirish ko'nikmalarini shakllantirish.

O'tkazish tartibi: masala yechimining alternativ variantlarini jadval ko'rinishida ro'yxati tuzilib, ushbu yechimlarning bir-biriga yaqinlari, mantiqan o'xshashlari va ular o'rtasidagi bog'lanishlar aniqlanadi, umumlashtirilib turli yangi variantlar hosil qilinadi. Masalan: guruhlardan birining bajargan topshirig'i taxminan quyidagicha bo'lishi mumkin:

Topshiriq: so'zning morfemik tarkibini aniqlang.

O'tkazish tartibi:

-o'quvchilar yakka tartibda so'zning morfemik tarkibini o'rganish yuzasidan nazariy ma'lumotlarni yozadilar:

masala natijasini ifodalaydi;

-kichik guruhlarda bir-biriga yaqin, mantiqan o'xshash va bog'lanishli nazariy ma'lumotlar jadval ko'rinishida ketma-ketlikka keltiriladi;

-umumlashtiriladi;

-o'quvchilar tomonidan ketma-ketlikda umumlashtirilgan ma'lumotlar asosida so'zning morfemik tarkibini o'rganishga doir mustaqil ishlar bajariladi. Namuna:

Taqdimot o'tkaziladi.

“Kundaliklar” metodi – ma'lum vaqt oralig'ida guruhning har bir a'zosi tomonidan tug'ilgan g'oyalari yozib boriladi va ular guruhda tahlil qilinib, bitta o'rtacha fikrga kelinadi.

Metodning maqsadi: o'quvchilarda yakka va jamoaviy ijodiy faoliyat ko'nikmalarini, shuningdek, ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish, turli shakldagi ijodiy faoliyatni egallash malakalarini integrativ hosil qilish.

O'tkazish tartibi:

birinchi bosqich: guruhning har bir ishtirokchisi yakka holda ishlash uchun o'qituvchi tomonidan tayyorlab kelingan tarqatma materiallardan birini tanlab oladi. Tarqatma materialda mavzu yuzasidan tayanch tushunchalarning nomi yozilgan. Tinglovchi yakka tartibda tayanch tushunchalar haqida bilganlarini jadval ko'rinishida shakllantiradilar.

ikkinchi bosqich: o'quvchilar yakka tartibda mavzuga doir tayanch tushunchalar ishtirokida kundalik faoliyatlarini og'zaki va yozma tarzda ifodalaydilar. Mazkur vazifa jamoaviy tarzda ham amalga oshirilishi mumkin[.]

uchinchi bosqich: o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirganlik darajasini aniqlashga doir savol-javob o'tkaziladi.

to'rtinchi bosqich: o'quvchilar faoliyatini baholash.

“6-6” metodi – guruhning olti a’zosi 6 minutda masala yechimi bo’yicha alohida-alohida o’z fikrlarni va o’z variantlarini yozishadi, keyin guruhda tahlil qilinib, eng muhimi tanlab olinadi.

“Ijodiy qobiliyatni rivojlantirish” metodi. Ijodiy faoliyat-amaldagidan farq qiluvchi biror bir yangilik yaratishdir. Yangi bilim, uquv va malakalar ko’rinishida ushbu subyekt uchun oldindan noma’lum bo’lgan yangilik yaratish borasidagi ijodiy faoliyat.

Mazmun: amallarni baholash

Maqsad: o’quvchilarning ijodiy fikrlashini faollashtirish, muammolarni hal qilish malakasini shakllantirish, masala yechimini ongli ravishda izlash qobiliyatini rivojlantirish.

Loyihalash – metodni ikki bosqich asosida qurish:

1. Dastlab loyihani fikran yuzaga keltirish, uning rejasi va bajarish bosqichlarini tayyorlash.
2. Loyihani amalga oshirish:
  - axborot bilan ishlash: matn yaratish uchun turli axborotlarni izlash, saralash, zamonaviy axborot, qiziqarli voqea, mazmunli fikr-mulohazalarni umumlashtirish;
  - qayta ishlash: muammoni bir ko’rinishdan boshqa ko’rinishga o’tkazish. Bunda muhokama natijasida eng qiziqarli va sermazmun deb topilgan matn muhokama qilinadi va tanlanadi;
  - ijodiy faoliyatni rivojlantirish: mavjud bo’lgan bir necha matnlar asosida yangi ma’lumotlarni izlash. Bunda masalani bir ko’rinishdan boshqasiga o’tkazish, turli usullarda yechish va vazifalar taqsimlab olinadi;
  - ijodiy masalalarni guruhda yechish: kichik guruhda tuzilgan masalani tahlil qilish, kundalik faoliyatda ro’y bergan voqealar bilan boyitish, bo’lajak mutaxassis sifatida kelajakdagi ish faoliyati bilan bog’lash, tanlagan kasbi bo’yicha yechimlar bilan boyitish, do’stlari va ularga bo’lgan munosabatini aks ettirish va hokazolar.
  - ijodiy faoliyatni guruhiy baholash: o’quvchilar tomonidan guruh ishini mustaqil baholash va qiyosiy tahlili, o’quvchilarning o’zini o’zi baholashi.

Natija. Metodni qo’llash natijasida o’quvchilarda rivojlanadigan kompetensiyaning mazmuni: o’quvchilarda o’rganganlarini kundalik faoliyatda qo’llash, matematika faniga oid kompetensiyalarni shakllantirishda ijodiy muhitni vujudga keltirish, ona tili fanini o’qitish va jarayonni boshqarishga ijodiy yondashuvning shakllanishi.

“Bosqichma-bosqich” metodi.

Maqsad: bu metodda o’quv jarayoni aniq maqsadga yo’naltirilgan faoliyatni tashkil etish asosida amalga oshiriladi.

O’qitish bosqichlari:

- bajarish usuli ko’rsatilmagan holda, aniq faoliyat namunasi beriladi;
- faoliyatni to’g’ri bajarish yuzasidan to’liq va mukammal ko’rsatma beriladi;
- muayyan mavzuga doir aniq topshiriq beriladi;

O’quvchilarning hayotiy ko’nikmalarini shakllantirish (matematika darslarida) masalani tahlil qilish ko’nikmasini shakllantirishga doir mustaqil ish bosqichma bosqich bajariladi.

Ma’lum vaqt oralig’ida guruhning har bir a’zosi tomonidan tug’ilgan g’oyalari yozib boriladi va ular guruhda tahlil qilinib, bitta o’rtacha fikrga kelinadi.

Natija. Metodni qo’llash natijasida o’quvchilarda rivojlanadigan kompetensiyaning mazmuni: o’quvchilar tizimli va mantiqiy ketma-ketlikda fikr-mulohazalarini bildiradi va o’z fikrlarini himoya qilishga o’rganadi.

Xulosa shuki, uzluksiz ta’lim tizimida o’quvchilar bilimni baholashni chuqur ilmiy jihatdan asoslash, nazariy ma’lumotlar bilan boyitish lozim. Bizga ma’lumki, uzluksiz ta’limda o’quvchilar muayyan muammoni oson yechishda ularning matematik bilimlari muayyan darajada yuqori bo’lishi talab qilinadi, masala yoki misol yechish texnikasiga amal qilish so’raladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022-yil 11-maydagi PF-60-son 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. – www.lex.uz
2. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-arreldagi 187-son qarori.
3. M.E.Axmedova Umumiy pedagogika.Darslik.2023yil.Zuxra baraka biznes MCHJ
4. Jalilov K. Baholash nazariyasi asoslari. –Toshkent, Akademnashr, 2020, 252 bet.
5. Pedagogika ensiklopediyasi. I jild. – Toshkent, "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2015. 318 b.
6. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash (Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassisleri uchun metodik qo'llanma). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. –Toshkent, 2019-yil. –B. 92.
7. Asilova G.A. Umumiy o'rta ta'limda tanlash usulidagi testlardan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari: ped.fan. nomz. ... dis. – Toshkent, 1998. – 137 b.
8. Asqarova M. J. 7-9-sinf algebra kursi bo'yicha test topshiriqlari tuzish prinsiplarini takomillashtirish: ped.fan. nomz. ... dis. – Farg'ona, 1998. – 141 b.

4-SINF ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH USULIYOTI

Farmonova Madina Obidovna

OXU I bosqich magistri

Ilmiy rahbar Xalilova Ruxsora Raupovna

Annotatsiya: mazkur maqolada ona tili darslarida o'quvchilar bilan ishlashda interfaol hamda innovatsion metodlarning ahamiyati haqida ma'lumotlar bayon etilgan. Shuningdek, o'quvchilarning darslarni samarali o'zlashtirishlari uchun interfaol metodlardan foydalanish yo'llari, uslublari haqida tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik, interfaol, innovatsiya, modul, tanqid, metod, ona tili, ta'lim tizimi.

Yangi O'zbekistonning kelajagi yosh avlod qo'lida ekanligi hech kimga sir emas albatta. O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatdan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida 2019-yil 29-aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-sonli «Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlash to'g'risida»gi farmoni qabul qilingan. Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan ona tili, matematika, o'qish, odobnoma, tabiatshunoslik darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki ularning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim darslariga o'quvchilar qiziqishini oshirishga alohida e'tibor berish lozim. Chunki bolalar boshlang'ich sinflardan o'q «dars» degan muqaddas so'zdan bezib qolmasliklari lozim. Bugungi kunda o'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirish uchun tajribali o'qituvchilar turli didaktik o'yinlardan foydalanishmoqda. Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'yar ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratib berishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, lim-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim. Ushbu maqsad yo'lida yoshlarimiz o'z oldiga kata maqsadlarni qo'yib, ularga erishishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko'mak berish - barchamiz uchun eng ustuvor vazifa bo'lishi zarur. Shundagina farzandlarimiz xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi. Shu maqsadda «Yangi O'zbekiston - maktabdan ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi», International scientific and practical conference "Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches" March 13, 2024 440 degan g'oya asosida keng ko'lamlil islohotlarni amalga oshiramiz [2]. O'qitishdan ko'zlanadigan maqsad bu davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim va ko'nikmalarini o'quvchiga yetkazishdan iborat. Qachonki o'quvchi tomonidan bilim qabul qilinsa va tushunib yetilsa yoki o'quvchi malaka oshirish uchun mo'ljallangan topshiriqlarni amalda namoyish etib bera olsagina, o'qitish muvaffaqiyatli kechdi, deb hisoblasa bo'ladi. Dars davomida o'qituvchi o'quvchilarning jismoniy holatini, ijodkorligini, tez fikrlashlarini hisobga olishi kerak. O'tilgan har bir darsning o'quvchilar bilan birga tahlil qilib borilishi ham yaxshi natija beradi. Eng asosiysi o'quvchi dars o'tishi innovatsion usullardan foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi. O'zbekiston davlat ta'lim siyosatida o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, mahorati va bilimdonligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullarni darslarda qo'llay olishi, o'quvchiga puxta bilim berishi, erkin, ijodiy fikrlash ko'nikma, malakalarini hosil qila olishi zamon talablaridan biridir. O'qitish metodlari ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi

faoliyatining qanday bo'lishi, o'qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini hamda shu jarayonda o'quvchilar qanday ishharakatlarni bajarishlari kerakligini belgilab beradi. Ta'lim metodlarini tasniflashni ko'plab olimlar turlicha bayon etib, o'z tasniflarini bayon etishgan. Boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan barcha o'quv fanlari keyingi ta'lim bosqichlarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalar o'zlashtirish samaradorligini ta'minlab beradi. Shu nuqtai nazardan bu davrdagi ta'lim jarayonini interfaol usulardan foydalangan holda tashkil etish dolzarb pedagogik muammolardan biridir. Interfaol ta'lim jarayonida dars o'quvchilarning o'zaro muloqotlari asosida amalga oshiriladi. Interaktiv ingliz so'zidan olingan bo'lib, «Interakt», ya'ni, Inter — bu «o'zaro», «akt» — harakat, ta'sir, faollik ma'nolarini bildiradi. Interfaol metod - ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi faollikni oshirish orqali ularning o'zaro harakati, ta'siri ostida bilimlarni o'zlashtirishni kafolatlash, shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu usullarni qo'llash dars sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi.

O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda uni ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan turli-tuman metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasi o'sishiga olib keladi. Shuningdek ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundun-kunda

kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchini faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari izlab topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Yangi pedagogik texnologiyalarga bag'ishlangan adabiyotlar va maqolalarda bir qator oqitish usullari haqida soz yuritilmoqda. Bu usullar innovatsion metodlar sifatida taqdim etilmoqda. Shulardan ona tili darslarida bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan qo'llanishi mumkin bolgan ayrim metodlar xususida so'z yuritamiz.

1. Modulli talim texnologiyasi. Bu o'quvchilarda darslik, ilmiy-ommabop va qo'shimcha adabiyotlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmalari, ijodiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish maqsadida o'tkaziladi. Modulli ta'lim texnologiyasining o'ziga xos jihati o'rganilayotgan mavzu bo'yicha o'quvchilarning mustaqil va ijodiy ishlariga imkon beradigan modulli dastur tuzishdir.

2. Hamkorlikda oqitish texnologiyasi, uning asosiy g'oyasi o'quv topshiriqlarini va faqat birgalikda bajarish emas, balki o'quvchilarni hamkorlikda o'qishga orgatadi, ular o'rtasida hamkorlik, o'zaro yordam va fikr almashinishi vujudga keltirish.

3. Muammoli ta'lim texnologiyasi. Muammoli vaziyat yaratish, savollar qo'yish, masalalar va topshiriqlarni taklif qilish, muammoli vaziyatni yechishga qaratilgan muhokamani uyushtirish va xulosalar to'g'riligini tasdiqlashdir.

4. Interfaol metod texnologiyasi. O'quvchilarning ijodkorligiga tayanish, darsda erkin bahs-munozara sharoitini tug'dirish. Buning uchun sinf kichik guruhlarga bo'linadi va dars davomida shu guruhlar bilan ishlanadi.

5. Didaktik oyinlar texnologiyasi. Dars jarayonida turli didaktik o'ynlarni qo'llash va ular orqali darsda jonlanish, faol harakat va qiziqish uyg'otish.

6. Sinov darslari. Yangi pedagogik texnologiya asosida dars o'tish shakllari va usullarini o'zgartirib, ularni xilma-xil qilib, oqituvchi oquvchini oquv jarayonining faol qatnashchisiga

aylantiradi.

O'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyati bu darsni interfaol darsga aylantiradi. O'qitishning yangi interfaol shakllari - ta'lim-tarbiya masalalarini unumli yechishga, o'quvchilarning bilish faoliyatini kuchaytirishga qaratilgan o'quv mashg'ulotlarini takomillashtirish yo'llaridan biri. Xorijiy davlatlar tajribasida

sinovdan o'tgan bu metod ya'ni interfaol metodga ko'ra darslar bir necha bosqichga bo'linadi: Ular chaqiriq, aqliy hujum, anglash, fikrlash kabi bosqichlardir.

1. Chaqiriq bosqichi. Bu bosqichda o'quvchilarni faollashtirish, mavzuning mazmun - mohiyatiga kirib borish, uni his etish, anglab yetish jarayoniga tayyorlash kabi maqsadlar ko'zda tutiladi. Bunda o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob berish jarayonida o'quvchilar o'zaro fikr almashadi.

2. Aqliy hujum bosqichi. Bu usul darsning boshlanishida yoki istalgan joyida qo'llanishi mumkin bo'lib, u muamoni o'z g'oyalari, fikrlarini aytish yo'li bilan hal qilishdan iborat. Masalan, o'qituvchi sinf taxtasiga til so'zini yozadi va o'quvchilardan «Ushbu so'z sizlarda qanday tassavvur hosil qildi yoki shu so'zni yana qaday talqin qilsa bo'ladi?» - deb so'raydi. O'qituvchi o'quvchilar tomonidan bildirilgan fikrlarni sinf taxtasiga quyidagi tartibda yozib borishi mumkin: O'quvchilarning fikrlari noto'g'ri deb topilmasligi lozim aksincha, o'qituvchi iloji boricha o'quvchilarga yordam berishi noto'g'ri fikr aytib qo'yishdan cho'chimaslikka da'vat qilishi, oxirida esa bildirilgan fikrlarning har birini o'qituvchi tahlil qilib berishi kerak. Sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil etishda, o'quvchiga o'qiladigan materiallarni 1 hafta oldin tavsiya etsa, o'quvchi dam oladigan shanba, yakshanba kunlarida bekor qolmaydi. Albatta, bunda ota-ona nazorati o'ta muhim. .

3. Anglash bosqichi. Bu bosqichda aqliy hujum bosqichidagi mavzuga oid bahs-munozara natijasida yuzaga kelgan xulosaviy fikrlar eshilib, o'qituvchi tomonidan yangi fikrlar bilan to'ldiriladi. Savol-javoblar orqali mavzu mustahkamlanadi.

Ta'limda innovatsion metodlarni qo'llashdan asosiy maqsad - o'qituvchining o'z pedagogik xazinasini qayta ko'rib chiqishiga yordamlashish, yanada yuqori sifatli metodik yo'nalishga intilishini hosil qilish, kelgusi o'ylar, izlanishlar, tajribalarga undashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Khodjamkulov, U., Makhmudov, K., & Shofkorov, A. (2020). The Issue of Spiritual and Patriotic Education of Young Generation in the Scientific, Political and Literary Heritage of Central Asian Thinkers. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*.

2. Til va adabiyot ta'limi (O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligining ilmiy metodik jurnali). 2008 yil 1-son. 3-6 b

3. Xalq Ta'limi jurnali 2015 yil 5- son. 36 b

4. Til va adabiyot ta'limi 2019 yil 1- son 16 b

KASB TA'LIMI "DIZAYN" YO'NALISHI TALABALARIGA IXTISOSLIK FANLARINI 3D MAX TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB O'QITISHNING TASHKILIY- PEDAGOGIK SHARTLARI

G'OFUROVA AZIZA XIDIRNAZAR QIZI

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada libos dizayni yo'nalishida dars jarayonini takomillashtirish va dars sifatini yaxshilashga xizmat qiluvchi interaktiv metodlar bilan birga innovatsion texnologiyalarini yo'nalishning me'yoriy hujjatlaridan kelib chiqib tavsiya etish, ulardan dars jarayonida foydalanishning tashkiliy pedagogik shartlari va ulardan foydalanib o'qitish bosqichlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek maqolada talabalarga dizaynerlik qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi motivatsion komponent haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: motivatsiya, innovatsiya, interaktiv, ta'lim, malaka talablari, 3Dmax, dastur, texnologiya, dizayn, libos, metod, kompyuter, bosqich.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН СТУДЕНТАМ НАПРАВЛЕНИЯ «ДИЗАЙН» ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕХНОЛОГИЙ 3D MAX

Гафурова Азиза Хидирназаровна

Преподаватель Джизакского государственного педагогического университета имени Абдуллы Кадыри

Аннотация: В данной статье представлена информация об учебном процессе конструирования одежды, а также интерактивные методы, служащие повышению качества урока, а также рекомендации инновационных технологий на основе учебно-методических документов курса, организационно-педагогических условий, их применения в процессе урока и этапы обучения их использованию. Также в статье представлены размышления о мотивационном компоненте, влияющем на развитие дизайнерских навыков у студентов.

Ключевые слова: мотивация, инновация, интерактив, образование, требования к навыкам, 3Dmax, программа, технология, дизайн, платье, метод, компьютер, этап.

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR TEACHING SPECIALIZED SUBJECTS TO STUDENTS OF THE «DESIGN» DIRECTION IN VOCATIONAL EDUCATION USING 3D MAX TECHNOLOGIES

Aziza Khidirnazarovna Gafurova

Lecturer at Abdulla Qodiriy Jizzakh State Pedagogical University

Abstract: This article presents information about the educational process of clothing design, as well as interactive methods that serve to improve the quality of the lesson, as well as recommendations for innovative technologies based on the educational and methodological documents of the course, organizational and pedagogical conditions, their application in the lesson and the stages of learning to use them. The article also presents reflections on the motivational component that influences the development of design skills in students.

Key words: motivation, innovation, interactive, education, skill requirements, 3Dmax, program, technology, design, dress, method, computer, stage.

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar ta'limning barcha darajalarida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ijodiy qobiliyatlarni

rivojlantirish muammolarini sifatli o'rganishni talab qiladi. Ta'lim tizimida ro'y berayotgan bunday o'zgarishlar ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi yangi uslublar va usullarini, pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish, shu asosida professional harakterdagi muammolarni hal qilish qobiliyatiga ega kadrlarni tayyorlashni talab qiladi. Shundan kelib chiqib, o'qitishda raqamli texnologiyalarning maxsus dasturlardan foydalanish pedagogik jarayonni amalga oshirishda va ko'nikmalarini talabalar bilan baham ko'rishda qulayligi bilan pedagogik jarayon uchun dolzarb va talabchan yo'nalish bo'lib ko'rinadi.

Oliy ta'lim muassasalari dars jarayonini takomillashtirish va ta'lim sifatini oshirish maqsadida interfaol metodlar bilan birga kompyuter texnologiyalarining maxsus dasturlardan foydalanish talabaning psixologik xususiyatlarini shakllantiradi, shuningdek, ma'lumotlarni tez o'zlashtirish imkoni yaratiladi va nutq madaniyati hamda boshqaruvchanlik qobiliyatini rivojlanadi.

Interfaol metodlarni qo'llash ta'lim jarayonida o'qituvchi va talabalarning bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan ahloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda o'zaro hamkorligiga asoslanadi. Dars jarayonini takomillashtirish va dars sifatini yaxshilashga xizmat qiluvchi interaktiv metodlar esa jamoa bo'lib fikrlashga asoslanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va talabaning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi.

Ta'limda interfaol metodlar bilan birga innovatsion texnologiyalarni qo'llash dars jarayonlarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Bu esa o'qitishning texnik vositalari va kompyuter texnologiyalariga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi. Bu ehtiyoj professor-o'qituvchilardan ham zamonaviy texnologiyalarni bilish va ulardan o'zining kasbiy faoliyatida to'g'ri va o'z o'rnida foydalana olish malakalariga ega bo'lishlikni talab qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarining konstruktiv dizaynerlik kompetentligini rivojlantirishda o'quv mashg'ulotlarini, ayniqsa, amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda ta'lim metodlarini tanlashga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Kasb ta'limi "Dizayn" (Libos va gazlamalar) yo'nalishining malaka talablarida va o'quv reja bloklaridagi fanlarning mazmuniy birligi va aloqadorligi asosidagi fanlararo o'quv modulini o'rganish hamda dizayn loyihalashga doir topshiriqlar tizimini bajarishda kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy sifatlar shakllanganligining mezon sifatida axborot-kommunikatsion fikrlash va o'quv-bilish faolligining rivojlanish darajasi belgilangan. Shundan kelib chiqib yo'nalishga doir ixtisoslik fanlarini o'qitishni innovatsion texnologiyalarini o'zida qamrab olgan o'qitish metodlarini tavsiya etish lozim[1].

Bugungi kunda o'qitishni innovatsion texnologiyalari kompyuter texnologiyalarining maxsus dasturlari bilan chambarchas bog'lik. Libos dizayn yo'nalishi uchun o'qitishni innovatsion texnologiyalari 3D max texnologiyasining bir qancha dasturlari mavjud.

Bu texnologiyadagi yangi dizayn loyihalash usullari, vositalari va imkoniyatlari haqida talabalarni xabardor qilish, ushbu usul va yondashuvlarni amalga oshirish dizayn talabalarida 3D max texnologiyasi bo'yicha ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va ularni muvaffaqiyatli dizaynerlik karerasiga tayyorlaydi.

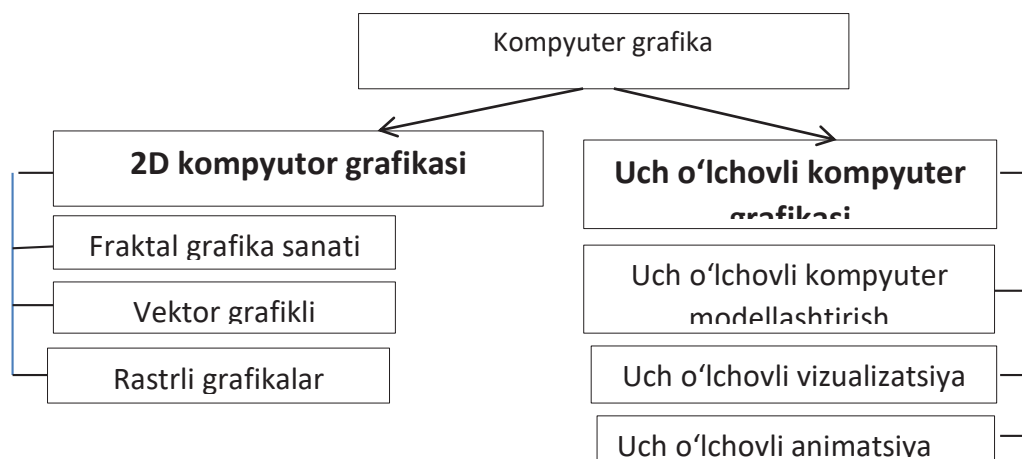
Libos dizaynining o'quv rejasidagi asosiy fanlariga integratsiyalash imkoniyatlarini tahlil qilib, tasviriy san'at, rangtasvir, kompozitsiya, libos dizayni fanlariga murojaat qilishimiz lozim. Dizaynning deyarli barcha sohalarida kompyuter grafikasidan foydalanishni tavsiya etish dizayn ta'limining rivojlanishi, shuningdek dizaynerlarni kasbiy tayyorlashda kompyuter grafikasidan kompleks foydalanishning ilmiy va uslubiy yondashuvlariga asoslanadi.

Kompyuterda 3D max texnologiyasidan foydalanib dizayn loyihalash - bu texnologiyani o'rganishning yanada murakkab darajasidir.

Raqamli texnologiyalardagi eng qiziqarli va ayni paytda murakkab sohalaridan biri bu 3D max texnologiyasi bo'lib, u dizayn-loyihalarini ishlab chiqishda keng qo'llaniladi. Bu texnologiya badiiy va ijodiy faollik bilan rivojlangan fazoviy fikrlashning alohida darajasini

talab qiladi, chunki barcha obyekt va belgilar virtual makonda yaratilgan, modellashtirilgan va joylashtirilgan bo'ladi.

M.N. Marchenko o'z tadqiqotida "loyihalash jarayonida siz nisbatan qisqa vaqt ichida ko'plab variantlarni amalga oshirishingiz, qayta ko'rib chiqishingiz, sinab ko'rishingiz, dasturning turli funksiyalari va imkoniyatlaridan kutilmagan maslahatlar olishingiz mumkin", deb ta'kidlaydi.[2]

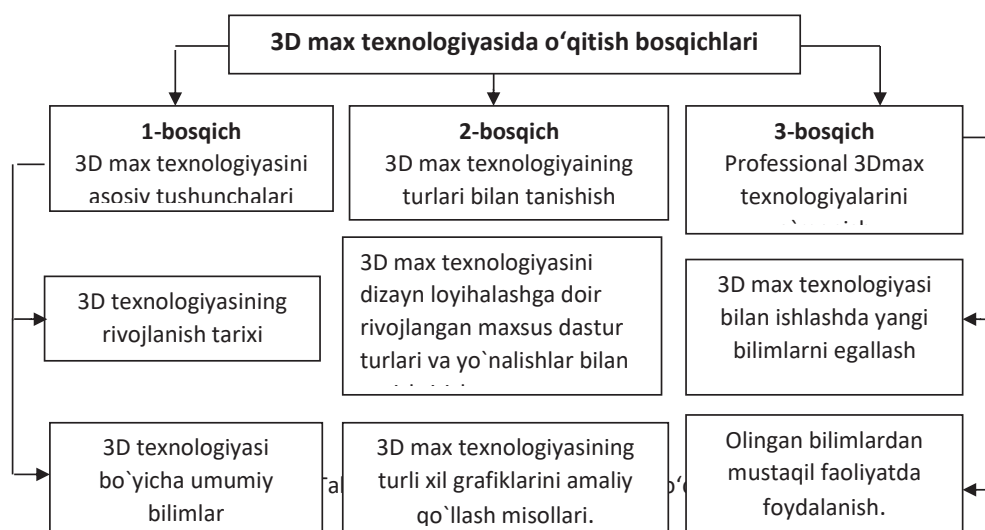
1-rasm. Kompyuter grafikasi turlari

Shuni ta'kidlash kerakki, kompyuter dasturlarining butun blokini modellashtirishni ikkita variantga bo'lish mumkin - bular 2D grafikalar bilan ishlash uchun muharrirlar va dizayn yo'nalishdagi amaliy ahamiyatidan kelib chiqib tizimlashtirilgan 3D dasturlaridir.

Loyihalash jarayoni bir proyeksiya oynasidan ikkinchisiga, bir kuzatish nuqtasidan ikkinchisiga faol o'tish bilan birga keladi. Uch o'lchovli fazo sahnasini va obyektini tasvirlash uchun koordinata usuli ishlatiladi.

Ammo kompyuterda uch o'lchovli modellashtirishni kompyuter grafikasining boshqa turlarini hisobga olmasdan ko'rib chiqish mumkin emas (1-rasm).

Talabalarga ushbu sohada o'z imkoniyatlari va qobiliyatlarini aniqlashga imkon berish uchun o'quv jarayoni murakkablik darajalariga bo'linishi kerak. L.Ya.Nodelman kompyuter grafikasi bo'yicha o'qitish darajalari bo'yicha taqsimlanishni taklif qiladi. [3] Buning asosida ushbu fanni o'rganish turlarini eng maqbul kombinatsiyasi va taqsimlanishini taklif qilish mumkin. 2-rasmda kompyuter grafikasini o'rganish jarayoni ko'rsatilgan bo'lib, u uch bosqichga bo'linadi.

2.-rasm. Talabalarga kompyuter grafikasini o'qitish bosqichlari

Talabalar 3D max texnologiyasi haqidagi asosiy tushunchalarni birinchi bosqichda o'zlashtirishlari zarur. Bu ushbu kursni keyingi bosqichlarini o'rganish uchun asos bo'lishi kerak. Bu bosqichda dizayner-talabalar 3D max texnologiyalarining dizayn loyihalashga doir zaruriy umumiy bilimlarni beradi.

Ikkinchi bosqich 3D max texnologiyasining rivojlangan turlari va yo'nalishlari bilan bevosita tanishtiradi. Bu bosqich umumiy kasbiy tayyorgarlik nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega. 3D max texnologiyalari bilan ishlaydigan zamonaviy mutaxassis ushbu bilimlardan o'z kasbiy faoliyatida foydalana bilishi kerak. Va yuqorida ta'kidlaganimizdek, jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida dizaynerning kompyuter texnologiyalaridan foydalanmasdan kasbiy rivojlanishi mumkin emas.

Va nihoyat, uchinchi bosqich. Bu yerda talaba o'z ishida professional 3D max texnologiyasining grafik muharrirlardan foydalanishni o'rganadi. Bu darajada talabalarga o'z-o'zini identifikatsiyalash va professional paketlarni o'rganish uchun zarur bo'lgan bilimlarni singdirish muhimdir. 3D max texnologiyasi rivojlanishdan to'xtamaydi va har yili juda ko'plab yangi professional grafik muharrirlar paydo bo'ladi. Ushbu bosqichni o'qitishda o'qituvchining asosiy vazifasi talabalarga nafaqat mavjud bilimlardan foydalanishni o'rgatish, balki yangilarini tajriba qilishdan qo'rqmaslikni ham o'rgatishdir.

Uchinchi bosqichda kompyuterda uch o'lchovli modellashtirishni o'rganishni boshlash juda oqilona. Ikki o'lchovli grafikaning takomillashtirilgan varianti 3D grafikasi bo'lib, u texnik o'rganish nuqtai nazaridan murakkabroq bo'lganligi sababli dastlabki ikki darajani o'rganmasdan turib, talabaning uch o'lchovli kompyuterda modellashtirish bilan ishlashga o'tishi juda qiyin bo'ladi.

Tadqiqotni olib borish jarayonida ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda ularning xarakterli xususiyatlarini inobatga olgan holda interfaol metodlardan samarali foydalanishga e'tibor qaratildi. Bunda, eng avvalo, ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar uchun nazariy bilimlarni berish va bu bilimlarni mustahkamlab, kutilgan natijani ta'minlay olish imkoniyatiga ega interfaol metodlar tanlandi:

3D max texnologiyasi vositalarida "Dizayn" yo'nalishida ixtisoslik fanlarni o'qitish jarayonini quyidagi tartibda takomillashtirish mumkin[5].

1. 3D max texnologiyasini o'quv rejalariga integratsiyalash: 3D max texnologiyasini Dizayn yo'nalishi malaka talablari, o'quv rejalari va fan dasturlariga integratsiyalash. Talabalarga ushbu dasturdan foydalanish fan doirasida asosiy va ilg'or ko'nikmalarga ega bo'lishiga yordam beradi. Talabalarga o'qitish jarayonida beriladigan topshiriq va loyihalar ularning o'zlarining dizayn loyihalarini yaratishi va vizualizatsiya qilishi uchun 3D max texnologiyasidan foydalanishga mo'ljallangan bo'lishi lozim.

2. Amaliyotga asoslangan o'qitish: talabalarga darslarda amaliy mashqlar berish orqali, ularning o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatini berish juda muhimdir. Talabalar 3D max texnologiyasida dizayn bilan bevosita ishlashlari mumkin bo'lgan amaliy mashg'ulotlar va mahorat darslarini tashkil etish ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish va natijalarini yaxshilashga yordam beradi. 3D max texnologiyasida dizayn yo'nalishi talabalarini o'qitishda amaliyotga asoslangan metodlardan foydalanish tavsiya etiladi.

3. Loyihalar va mashqlar: talabalarga 3D max texnologiyasida dizayn loyihalashni o'rgatish uchun loyihalar va mashqlar tayyorlash juda foydali bo'ladi. Buning uchun haqiqiy dizayn loyihalarini yaratish uchun 3D max texnologiyasidan foydalanishlari talab qilinadigan loyiha ishlarini tashkil etish lozim. Bu tashkil etilgan loyihalar va mashqlar, talabalarining o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotda mustahkamlash imkonini beradi. Misol uchun, 3D max texnologiyasida avatar bilan ishlash, model yaratish, animatsiya qilish, materiallar va teksturani qo'llash, va illustratsiya va yorug'lik effektlarini hosil qilish, ob'yektga animatsion holatni berish kabi mashqlar talabalarining ko'nikmalari va mahoratlarini oshirishga yordam beradi.

4. Individual yondashuv: Talabalarga 3D max texnologiyasida dizayn loyihalashni o'rgatishda individual ishlashga yo'naltirilgan yondashuvni berish, ularning o'zlashtirgan bilim darajalarini baho bilan baholash juda muhimdir. Talabalarni ishlarini baholash va fikr-mulohazalar bildirish ularning bilim, malaka va natijalarini yaxshilashlari uchun bir omil hisoblanadi.

Bu ularning o'z xatolarini aniqlashlari va ularni bartaraf etishiga yordam beradi. 3D max texnologiyasida individual yondashuv, talabalarining o'zlashtirgan bilimlarini mustahkamlashda ularga qo'shimcha yordam berish imkonini beradi. Qo'shimcha yordamni onlayn manbalar, o'quv materiallaridan olishlari mumkin. Chunki talabalarga 3D max texnologiyasini o'rganishga yordam beradigan ko'plab onlayn resurslar, video darsliklar va o'quv materiallari mavjud. Talabalarni ushbu manbalardan mustaqil ta'lim va amaliy darslarda foydalanishga undash tavsiya etiladi.

5. Korporativ o'qitish: 3D max texnologiyasida dizayn yo'nalishi talabalarini o'qitishda korporativ o'qitish usullaridan foydalanish tavsiya etiladi. Talabalarni guruh bo'lib ishlashga o'rgatish, ularning bir-biriga yordam berish va o'zlashtirgan bilimlarini boshqalar bilan baham ko'rish imkonini beradi. Bu usul, talabalarining ish samaradorligini oshirish va ularning jamoaviy ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

6. Real hayot misollaridan foydalanish: 3D max texnologiyasida dizayn yo'nalishi talabalarini o'qitishda real hayot misollaridan foydalanish juda muhimdir. Talabalarga real hayotdagi dizayn vazifalari, loyihalar va mashqlar berish, ularni real hayotga oid dizayn vazifalarini hal qilishga qo'shish, masalan, taniqli odamlarni kiyimlaridan, urf bo'lgan kiyimlarni elementlaridan foydalanib dizayn qilish imkonini berish juda foydali bo'ladi.

7. Yangiliklardan foydalanish: dizayn yo'nalishi talabalarini 3D max texnologiyasining vositalaridan foydalanib o'qitishda sohaga doir so'nggi yangiliklardan foydalanish juda muhimdir. Bu dars jarayonini takomillashtirishga va talabalarga motivatsiya berishga xizmat qiladi. Misol uchun talabalarga maruza soatlarida 3D texnologiyasining maxsus dasturlarida yaratilgan liboslar va ularni podyumdagi nomiyishi bo'yicha vedio darslarni namoyish etilishi talabalarga motivatsiya bag'ishlaydi[6].

Raqamli texnologiyalari jahon sivilizatsiyasi taraqqiyoti mahsulidir, shuning uchun ta'lim va boshqa sohalar xodimlari mamlakatda ularning doimiy rivojlanish tendensiyasiga moslashishlari, ularni ko'proq sohalarida qo'llashlarini kengaytirishlari, shu orqali fan va texnikani rivojlanish darajasini yanada yuqori pog'onaga olib chiqishlari zarur.

Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llanilishi tabiiy-ilmiy, texnikaviy, ijtimoiy fanlar va san'at orasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlab, talabalarining individual ishlash qobiliyatlarini rivojlanishiga, o'zini o'zi kamolotga etkazishga intilishni shakllantirishga shuningdek, bo'lajak dizayner-o'qituvchilarga axborot texnologiyalari bilan ishlay olish malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

1. Taklif etilayotgan raqamli texnologiyalarining 3D max dasturlari vositasida dizayn loyihalashni ta'lim jarayoniga qo'llash haqiqatan ham dolzarbdir va ta'lim jarayonini butunlay yangicha qurishga qodir. 3D max dasturlari vositasida dizayn loyihalash texnologiyalari dizayn olamini tashvishga soladigan barcha muammolarni mutlaqo hal qilishi mumkinligi haqidagi g'oyani shakllantiradi. Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishga ilmiy asoslangan yondashuvni shakllantirish tegishli xulosalar tuzish, mavjud bo'lgan amaliyotni o'rganish, tizimlashtirish va umumlashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida 3D max dasturlaridan foydalanib kiyimlarni loyihalash va modellashtirish jarayonlarini tashkillashtirish oliy ta'limda dizaynerlarning ijodiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilib tahlil qilish, muloqot va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish hamda mustaqil ishlash ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi.

2. Raqamli texnologiyalar talabalar tafakkurining mohiyatini o'zgartirib, ta'lim jarayonining

mohiyatini yaxshi tomonga o'zgartiradi, ta'lim sifatini oshiradi. Dizayn yo'nalishi bo'yicha talabalar o'rtasida kompyuterda 3D max texnologiyasida dizayn loyihalash metodlarini takomillashtirish darajasi talabalarning olgan nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarida namoyon bo'ladi. Talabalarning o'zlari bajargan ishlarining natijalarida ko'radi. 3D grafika bilan ishlash tufayli o'qituvchi qisqa vaqt ichida va minimal kuch bilan ma'lum bir mavzu bo'yicha 3D ko'rgazmali qurollar ko'rinishidagi ma'lumotlar blokini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa o'rganilayotgan materialni yaxshiroq o'zlashtirishga olib keladi. Shu bilan birga dars jarayoni individuallikka yo'naltirilgan yondashuv asosida amalga oshiriladi va ta'lim yo'nalishlari o'rtasida aloqalar o'rnatiladi. Kelajakdagi mutaxassis-dizaynerning kasbiy faoliyati kompyuterda modellashtirishning zamonaviy usullari va ko'p o'lchovli makonni vizualizatsiya qilish sohasida universal bilimlarni talab qiladi. Bu dizayn sohasidagi mutaxassislarni tayyorlashdagi talablarning bajarilishiga xizmat qiladi. 3D max texnologiyasining Marvelous designer dasturi asosida model dizaynini yaratishda ixtisos fanlardan tikuv buyumlari texnologiyasi, tikuv buyumlarini konstruksiyalash. tikuvchilik materiallari fanlarini bog'lab o'rganish va o'zlashtirish imkonini beradi. Aynan shu dasturda ishlashni kiyimni modellashtirish nuqtai nazaridan ko'rib chiqdik va kiyim dizayni uchun Marvelous Designer va CLO 3D, Style3D tizimlarining tanlovi oqilona to'g'ri tanlav degan xulosaga keldik. Bunday usullar talabalarga muammoni qidirib topishga, mustaqil o'rganib tahlil qilishga va hatto xulosalarni ham o'zlari qabul qilishga o'rgatadi, shuningdek, dizayn talabalarining badiiy va ijodiy faolligi darajasini oshirish va kasbiy kompetensiyani rivojlanishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Gofurova.A. Kasb ta'lim dizayn yo'nalishida ixtisoslik fanlarini 3d texnologiyalaridan foydalanib o'qitishning axborot dedaktik ta'minoti //Новый Узбекистан: наука, образование и инновации. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 559-562.
2. Тришина С.В. Информационная компетентность как педагогическая категория [Электронный ресурс] / С.В. Тришина / <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-11.htm>. – В надзаг. : Интернет-журнал «Эйдос». – загл. с экрана.
3. Штеймарк, О.В. Повышение качества знаний студентов педагогического вуза средствами цифровых образовательных ресурсов: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.01 / Штеймарк Ольга Валентиновна. - М., 2011. - 178 с.
4. Саблина Н. А. Автореферат “Развитие художественно-творческой активности студентов-дизайнеров средствами компьютерного 3D моделирования” Москва, 2015г
5. Марченко, М. Н. Компьютерная графика / программы дисциплин специализации (для специальностей 030800 «Изобразительное искусство» и 052400 «Дизайн»). - Краснодар: КубГУ, 2002. - 22с.104.
6. Гофурова А. Х., Гофурова С. С. МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ПРОФИЛЬНЫХ ПРЕДМЕТОВ В ОБЛАСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ДИЗАЙНА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ 3D-ТЕХНОЛОГИЙ //Экономика и социум. – 2023. – №. 2 (105). – С. 1367-1373.

AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING TA'LIM SIFATIGA TA'SIRI

Gulmatova Hurriyat Sadikovna
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbumaqoladana ta'limda axborot tizimi, axborot texnologiyalarini qo'llashning ta'lim sifatiga ta'siri, ta'limni raqamlashtirish faoliyati, jumladan axborot texnologiyasi va axborot vositalaridan samarali foydalanish imkoniyatlari, axborot texnologiyalarining joriy etilishi bilan bog'liq muammolar va vazifalar, axborot texnologiyalari imkoniyatlari yordamida ta'lim jarayoni sifatini yaxshilash, axborotning sirkulyatsiyasi va ishlov berish majmuidan foydalanish, o'quv jarayonida axborotli vositalardan samarali foydalanish, didaktik materiallarni ishlab chiqish, pedagoglarning o'z amaliy faoliyatlarida texnik vositalar va didaktik materiallardan metodik jihatdan to'g'ri foydalana olish tayyorgarligi kabi masalalar yoritib berilgan.

Tayanch iboralar: axborot, axborot texnologiyalari, texnik sohalar, ta'lim sifati, imkoniyatlar, ta'lim xizmatlari, axborot vositalari, raqamli texnologiyalar, tizim, samaradorlik.

ВЛИЯНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ

Гулматова Хуррият Садиковна
свободный соискатель Бухарского инженерно-технологического института

Аннотация. В данной статье информационная система в образовании, влияние использования информационных технологий на качество образования, мероприятия по цифровизации образования, в том числе возможности эффективного использования информационных технологий и информационных носителей, проблемы и задачи, связанные с внедрением информационных технологий, информация для повышения качества образовательного процесса с помощью технологий, использование обращения и обработки информации, эффективное использование информационных средств в образовательном процессе, разработка дидактических материалов, использование технических средств и дидактических средств. Методически правильно материалы в практической деятельности педагогов освещены такие вопросы, как готовность к использованию.

Ключевые слова: информация, информационные технологии, технические области, качество образования, возможности, образовательные услуги, медиа, цифровые технологии, система, эффективность.

INFLUENCE OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON THE QUALITY OF EDUCATION

Gulmatova Hurriyat Sadikovna
independent researcher of the Bukhara Engineering Technological Institute

Abstract. In this article, the information system in education, the influence of information technologies on the quality of education, measures for the digitalization of education, including the possibilities of effective use of information technologies and information carriers, problems and tasks associated with the introduction of information technologies, information for improving the quality of the educational process with the help of technologies, the use of information handling and processing, the effective use of information tools in the educational process, the development of didactic materials, the use of technical means and didactic tools.

Methodically correct materials in the practical activities of teachers covered such issues as readiness for use.

Keywords: information, information technologies, technical areas, quality of education, opportunities, educational services, media, digital technologies, system, efficiency.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalari ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonini yanada samarali, qulay va qiziqarli qilish imkonini beradi. Axborot texnologiyalarini ta'limda qo'llash ta'lim sifati va talabalarning muvaffaqiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari jamiyatimiz rivojlanishiga ta'sir etuvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo'lib, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatning o'ziga xos xususiyati shundaki, axborot texnologiyalari barcha mavjud texnologiyalar, xususan yangi texnologiyalar orasida yetakchi o'rin egallamoqda. Axborot texnologiyalarining ta'lim samaradorligiga ta'siri juda katta. Ular o'quv jarayonini yanada interaktiv, qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. Quyida axborot texnologiyalarining ta'limdagi asosiy ta'sirlarini ko'rib chiqamiz:

1. O'qitish jarayonini modernizatsiya qilish. Axborot texnologiyalari darslarni yanada zamonaviy va qiziqarli qilishga yordam beradi. Interaktiv taqdimotlar, videolar, simulyatsiyalar va onlayn resurslar talabalarning e'tiborini jalb qiladi va ta'limni jonlantiradi.

2. Talabalarning faolligini oshirish. Texnologiyalar orqali talabalar mustaqil o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi. Onlayn kurslar, o'quv platformalari va interaktiv o'yinlar yordamida talabalar o'z bilimlarini mustahkamlashadi va qiziqarli tarzda yangi ma'lumotlarni o'zlashtiradi.

3. Individual yondashuv. Axborot texnologiyalari o'qituvchilarga talabalarning individual ehtiyojlariga moslashishga yordam beradi. Turli darajadagi materiallar va moslashtirilgan resurslar yordamida har bir talabaning rivojlanishi qo'llab-quvvatlanadi.

4. Tezkor axborot olish. Internet orqali talabalar kerakli ma'lumotlarni tezda topishlari mumkin. Bu ularning o'rganish jarayonida mustaqil fikrlashini va analitik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Hamkorlik va muloqot. Axborot texnologiyalari yordamida talabalar o'rtasida muloqot va hamkorlik osonlashadi. Onlayn platformalar va forumlar orqali fikr almashish, loyiha ishlarini birgalikda bajarish imkoniyatlari paydo bo'ladi.

6. Qayta aloqa va baholash. Texnologiyalar orqali o'qituvchilar talabalarning progressini tez va oson baholay olishadi. Testlar, viktorinalar va onlayn baholash vositalari yordamida talabalarning bilim darajasini aniqlash mumkin.

7. Qobiliyatlarni rivojlantirish. Axborot texnologiyalari yordamida talabalar turli ko'nikmalarni, jumladan, raqamli savodxonlik, muammolarni hal qilish va jamoada ishlash qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shunday qilib, axborot texnologiyalarining ta'lim samaradorligiga ta'siri ko'plab jihatlarni o'z ichiga oladi. Ular ta'lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va moslashuvchan qilishga yordam beradi, bu esa talabalarning o'rganish jarayonini kuchaytiradi va ta'lim sifatini oshiradi.

Metodlar. Axborot texnologiyasi va texnik vositalar samarasini belgilaydigan didaktik materiallardan keng foydalanish zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy belgilaridan biridir. Zamonaviy ta'lim kontekstida ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarishning bu muhim vositasiga alohida urg'u berilgan. Axborotli vositalar (kompyuter, elektron aloqa, radio, televideniye)dan foydalanish darajasi ikki omil bilan aniqlanadi:

1. O'quv jarayoni uchun axborotli vositalar samara beradigan mavzular yuzasidan didaktik materiallarni ishlab chiqish.

2. Pedagoglarning o'z amaliy faoliyatlarida texnik vositalar va didaktik materiallardan metodik jihatdan to'g'ri foydalana olish tayyorgarligini tekshirish.

O'quv jarayonida axborotli vositalardan samarali foydalanish, didaktik materiallarni ishlab chiqishda bir necha muhim jihatlarni hisobga olish zarur. Quyida bu jarayonni batafsil ko'rib chiqamiz:

1. O'quv jarayonini tahlil qilish – o'quv jarayonini samarali tashkil etish uchun avval talabalarning bilim darajasini, qiziqishlarini va o'qitish maqsadlarini aniqlash kerak va bu jarayonda o'quv dasturi va mavzularni tahlil qilish muhimdir.

2. Didaktik materiallar turlariga to'xtaladigan bo'lsak, didaktik materiallar turli xil bo'lishi mumkin. Ular:

- matnli materiallar – darsliklar, qo'llanmalar, maqolalar;
- vizuall materiallar – diagrammalar, rasmlar, grafiklar;
- audiovizual materiallar – videolar, audio yozuvlar, interaktiv taqdimotlar;
- onlayn resurslar – ta'lim platformalari, o'quv dasturlari, elektron kitoblar.

3. Materiallarni ishlab chiqish – didaktik materiallarni ishlab chiqishda quyidagi jihatlarga e'tibor berish kerak, bular:

mavzuga moslik, bu materiallar o'quv dasturiga va talabalarning ehtiyojlariga mos bo'lishi kerak;

qiziqarli va interaktiv, bu talabalarni jalb qiladigan materiallar tayyorlash bilan bog'liq bo'lib, bunga o'yinlar, viktorinalar va guruh ishlari kiradi;

mualliflik – o'ziga xoslik va yangi yondashuvlarni qo'llash, talabalarga qiziqarli bo'lishida ko'rinadi;

foydalanuvchilarga qulaylik, bunda materiallar oson tushunarli va foydalanish uchun qulay bo'lishi ko'zda tutilgan.

4. O'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi aloqalar ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, didaktik materiallarni tayyorlashda o'qituvchilarning fikrlari va tajribalarini inobatga olish, shuningdek, talabalar bilan muloqotda bo'lish zarur. Bu o'quv jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi.

5. Takroriy baholash yaratilgan materiallarning samaradorligini muntazam baholash va yangilash zarurati bilan bog'liq bo'lib, talabalardan fikr olish va materiallarni takomillashtirish jarayonini yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Demak, aytish mumkinki, didaktik materiallarni ishlab chiqish jarayoni o'quv jarayonining muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Axborotli vositalar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, talabalarning qiziqish va ehtiyojlariga mos materiallar tayyorlash orqali ta'lim sifatini oshirish mumkin. Pedagoglarning o'z amaliy faoliyatlarida texnik vositalar va didaktik materiallardan metodik jihatdan to'g'ri foydalana olish tayyorgarligini tekshirish uchun bir qator usullar va yondashuvlar mavjud. Quyida bu jarayonni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy qadamlar keltiriladi:

1. Pedagogik tayyorgarlikni baholash qadamida quyidagilar amalga oshiriladi:

suhbatlar va intervyular vositasida o'qituvchilarning texnologiyalardan qanday foydalanayotganini aniqlash uchun ochiq suhbatlar o'tkazish mumkin bo'lib, bu orqali ularning tajribasi va qobiliyatlari haqida ma'lumot to'plash mumkin.

kurs va seminarlar yordamida pedagoglarning malakasini oshirish uchun o'tkazilgan treninglar va seminarlarni baholash mumkin.

2. Amaliyotlar va sinovlar qadamida esa quyidagilar ko'zda tutilgan:

darslarga kuzatuv – o'qituvchilarning darslarini kuzatib, texnik vositalar va didaktik materiallardan qanday foydalanayotganini baholashdan iborat;

nazoratli darslar – o'qituvchilarni nazorat ostida dars o'tkazishga taklif qilish va ularning uslublarini tahlil qilish bilan belgilanadi.

3. O'quv materiallarining tahlili qadamida esa:

□ didaktik materiallarning sifati nazorat qilinadi, o'qituvchilar tomonidan tayyorlangan didaktik materiallar va texnik vositalarni tahlil qilinib, ularning maqsadga muvofiqligi va samaradorligi aniqlanadi;

□ tegishli resurslarni tahlil qilish orqali o'qituvchilarning foydalanayotgan resurslari va materiallarining ta'lim dasturiga mosligini tekshiriladi.

4. Talabalar fikrlarini yig'ish qadamida quyidagilar amalga oshiriladi:

□ so'rovnomalar o'tkazish – talabalar bilan o'tkaziladigan so'rovnomalar orqali o'qituvchilarning ta'lim uslublari va foydalanayotgan materiallari haqidagi fikrlari olinadi;

□ guruh muhokamalarini o'tkazish – talabalar o'rtasida muhokama o'tkazish orqali o'qituvchilar tomonidan berilgan bilimlarning samaradorligi aniqlanadi.

5. Natijalarni tahlil qilish qadamida esa quyidagilar e'tiborga olingan:

□ olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, o'qituvchilarning tayyorgarligini baholash uchun yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish;

□ tavsiya va takliflar, ya'ni olingan natijalar asosida pedagoglarga malaka oshirish uchun tavsiyalar berish.

Demak, pedagoglarning texnik vositalar va didaktik materiallardan metodik jihatdan to'g'ri foydalana olish tayyorgarligini tekshirish, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayon muntazam ravishda amalga oshirilishi kerak, bu esa o'qituvchilarning pedagogik malakasini oshirish va talabalarga yanada samarali ta'lim berishga imkon yaratadi.

Axborotli ta'lim jarayoni oldindan pedagogik loyihalangandagina ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Pedagogik jarayonni kompyuterlashtirish asosiy yo'nalishlaridan biri va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning shug'ullanishi lozim bo'lgan sohasidir.

Ta'lim tizimi nuqtai nazaridan axborot texnologiyalarining joriy etilishi bilan birga yuzaga keladigan quyidagi muammolar muhimdir:

1. Texnik muammolar – bular ta'lim tizimida foydalaniladigan elektron-hisoblash va mikroprotessor texnikasiga qo'yiladigan talablarni, ularni amalda qo'llash xususiyatlarini belgilaydi.

2. Dastur muammolari – bular ta'lim tizimida foydalanish uchun dastur ta'minotining tarkibi va turlarini, ularning qo'llanish tarkibi va xususiyatlarini belgilaydi.

3. Tayyorgarlik muammolari – bular o'qituvchi va talaba, pedagog va talabalarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, shu jumladan, hisoblash texnikasidan ham foydalanish uquvi bilan bog'liqdir.

Axborot texnologiyalari – bu odamlarning bilimlarini rivojlantiradigan, ularning texnika va ijtimoiy jarayonlarni boshqarish bo'yicha imkoniyatlarini kengaytiradigan ma'lumotlarni tashkil etish, saqlash, ishlab chiqish, tiklash, uzatish usullari va texnik vositalaridir. Yana shuningdek, axborot texnologiyalari deganda, ma'lum bir maqsadga erishish uchun amalga oshiriladigan jarayonlar zanjiridan iborat yaratuvchi faoliyat tushuniladi. Agar texnologik zanjirni tashkil etuvchi jarayonlar, ular orasidagi axborot almashinuvini tashkil etish va ularni uyg'unlashtirishda kompyuterlardan foydalanish imkoniyati yaratilsa, har qanday texnologiyaning samaradorligi ortadi. Albatta, buning uchun mazkur texnologiyani sinchiklab o'rganish, jarayonlardagi va ular o'rtasidagi axborot almashinuvini, shuningdek, jarayonlar zanjirini (ya'ni, texnologiyani) boshqarishning axborot ta'minotini tahlil etish zaruriyati paydo bo'ladi.

Hozirgi zamon axborot texnologiyalarining asosini quyidagi uchta texnika yutug'i tashkil etadi:

1. Axborotning mashina o'qiydigan tushunchalarda jamlash muhitining paydo bo'lishi (magnit, lentalar, kinofilmlar, magnit disklar va h.);

2. Axborotni yer sharining istalgan nuqtasiga vaqt va masofa bo'yicha muhim cheklashlarsiz yetkazishini ta'minlovchi aloqa vositalarining rivojlanishi, aholining aloqa vositalari bilan keng qamrab olinishi (radio eshittirish, televidenie, ma'lumotlarni uzatish tarmoqlari, yo'ldosh

aloqa, telefon tarmog'i va h.);

3. Axborotni kompyuterlar yordamida berilgan algoritm bo'yicha avtomatlashtirilgan ishlab chiqish imkonini (saralash, tasniflash, kerakli shaklda ifodalash, yaratish va h.) oshirish.

Natijalar. Axborot texnologiyalari, birinchidan, axborotning sirkulyatsiyasi va ishlov berish majmui, ikkinchidan, bu jarayonlarning tasviridir.

Axborot texnologiyalari ta'lim jarayonida muhim o'rin tutib, quyidagi vazifalarni hal etishga yordam beradi:

- har bir odamga xos noyob fazilatlardan iborat individual qobiliyatlarni o'qitilayotgan talabalarda ochish, saqlash va rivojlantirish, ularda bilish qobiliyatlarini, o'zini o'zi kamolotga yetkazishga intilishni shakllantirish;

- voqea va hodisalarni kompleks o'rganishni, aniq, tabiiy-ilmiy, texnikaviy, ijtimoiy, gumanitar fanlar va san'at orasidagi o'zaro bog'liqlikning chambarchasligini ta'minlash;

- o'quv-tarbiya jarayonlarining mazmun, shakl va metodlarini doimiy tarzda va dinamik ravishda yangilash.

1-rasm. Axborot texnologiyalari orqali ta'lim jarayonida hal etiladigan vazifalar

Axborot texnologiyalari ta'lim jarayonida muhim o'rin tutib, quyidagi vazifalarni hal etishga xizmat qiladi: ma'lumotlarni tezkor va qulay olish, bunda talabalar va o'qituvchilar uchun kerakli ma'lumotlarni tezda topish imkonini beradi. Internet, elektron kutubxonalar va onlayn resurslar orqali har qanday mavzuda bilim olish osonlashadi. O'qitish jarayonini interfaol tashkil qilish orqali axborot texnologiyalari interaktiv darslar, simulyatsiyalar va o'yinlar orqali talabalarni faol ishtirok etishga jalb etadi, bu esa ta'lim jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Individual yondashuvni ta'minlash natijasida texnologiyalar yordamida talabalarning individual ehtiyojlari va darajasiga mos materiallar tayyorlash mumkin. Bu, o'z navbatida, har bir talabaning o'ziga xos rivojlanishiga imkon yaratadi. O'qituvchilar va talabalar o'rtasida aloqa o'rnatish – axborot texnologiyalari yordamida o'qituvchilar va talabalar o'rtasida doimiy aloqani ta'minlash, fikr almashish va bir-birlarini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Talabalarning ko'nikmalarini rivojlantirish natijasida esa qaqamli savodxonlik, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirishda axborot texnologiyalari muhim rol o'ynaydi. Albatta, o'quv jarayonini baholash va nazorat bilan axborot texnologiyalari yordamida talabalarning bilimini baholash jarayoni yanada oson va samarali bo'ladi. Bunda onlayn testlar va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari orqali talabalarning yutuqlari tezda aniqlanishi mumkin. Shuningdek, tashqi resurslardan foydalanish ham o'qituvchilar tashqi resurslar, masalan, onlayn kurslar, video darslar va ta'lim platformalaridan foydalanishi orqali ta'lim sifatini oshirishi mumkin. Shu bilan birga zamonaviy o'qitish metodlarini qo'llash axborot texnologiyalari yordamida yangi pedagogik uslublar va metodlarni amalga oshirish

imkoniyatlari kengayadi, bu esa ta'lim jarayonini modernizatsiya qiladi.

Shunday ekan, axborot texnologiyalari ta'lim jarayonida muhim vazifalarni bajarish orqali talabalarning bilim olish jarayonini yanada samarali va qulay qiladi, bu esa ta'lim sifatini oshiradi va talabalarning tayyorgarligini yaxshilaydi.

Bugungi kunda ta'limni axborotlashtirishda asosiy yo'nalish turli o'quv fanlari bo'yicha pedagogik dastur vositalarini yaratishdan iborat bo'lib qoldi. Ammo mavjud va ishlab chiqilayotgan kompyuter texnikasi bazasidagi pedagogik dastur vositalari o'qitish nuqtai nazaridan ta'lim sifatida muhim siljishlarga olib kelishi mumkin. Buning sabablaridan biri-kompyuter texnologiyalari an'anaviy tashkil etilgan o'qitish jarayonida joriy etila boshlanganligidir. U o'zining asosiy mazmuni va metodlari bo'yicha bu texnologiyalarga yo'naltirilmagan va ularga ehtiyoj sezmaydi.

Axborot texnologiyalarining ta'lim sifatiga ta'sirini quyidagi sifatlarda ham kuzatish mumkin.

ta'limda natijadorlikning oshishi – axborot texnologiyalarini qo'llash talabalarning natijalari va bilim darajasini oshirishga olib keladi hamda talabalarning ko'nikmalari va bilimlarini tez va samarali o'rganish imkoniyatlari kengayadi;

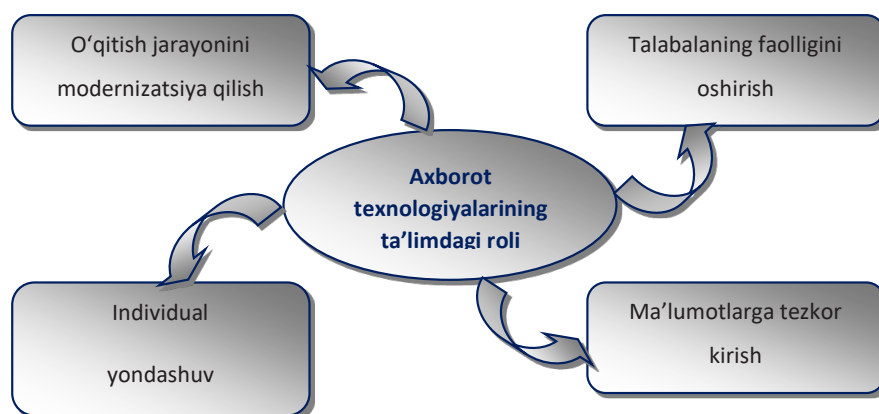
muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirish – talabalarning muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda axborot texnologiyalari muhim rol o'ynaydi, ular turli masalalar va vaziyatlarni simulyatsiya qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar;

hamkorlik va muloqot – onlayn platformalar va guruhli ishlash imkoniyatlari orqali talabalar o'zaro hamkorlikni rivojlantirishadi hamda bu ularning jamoaviy ish ko'nikmalarini va muloqot qilish qobiliyatlarini oshiradi.

Munozara. Ta'lim texnologiyalari doimo axborotli bo'lgan, chunki ular ko'p xil axborotni saqlash, uzatish, foydalanuvchilarga yetkazish bilan bog'liq edi. Kompyuter texnikasi va kommunikatsiya vositalari paydo bo'lishi bilan o'qitish texnologiyalari tubdan o'zgardi. Ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarini amalga oshirilishi quyidagilarning mavjud bo'lishini taqozo etadi:

- o ta'limning texnik vositalari: kompyuterlar va kommunikatsiya vositalari;
- o ta'lim jarayonini tashkil etishda tizimli va amaliy dastur ta'minoti;
- o ta'lim-tarbiya jarayonida yangi o'quv-texnika vositalarini tatbiq etish bo'yicha mos metodik ishlanmalar.

- o ta'limning texnik vositalari: kompyuterlar va kommunikatsiya vositalari;
- o ta'lim jarayonini tashkil etishda tizimli va amaliy dastur ta'minoti;
- o ta'lim-tarbiya jarayonida yangi o'quv-texnika vositalarini tatbiq etish bo'yicha mos metodik ishlanmalar.

2-rasm. Axborot texnologiyalarining ta'lim sifatiga ta'siri

Axborot texnologiyalarining ta'limdagi roli quyidagilarda aks etadi. Bular:

1. O'qitish jarayonini modernizatsiya qilish. Axborot texnologiyalari ta'lim jarayonini yangilashga yordam beradi, onlayn kurslar, interaktiv darslar va virtual sinflar orqali talabalar o'z vaqtida va joyidan qat'i nazar ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

2. Talabalarning faolligini oshirish. Multimediali materiallar, interfaol dasturlar va gamifikatsiya orqali talabalar darsda ko'proq ishtirok etadilar. Bu esa ularda motivatsiyani oshiradi va o'rganish jarayonini qiziqarli qiladi.

3. Individual yondashuv. Axborot texnologiyalari yordamida har bir talabaning ehtiyojlariga moslashtirilgan o'quv dasturlari ishlab chiqilishi mumkin bo'lib, talabalar o'z qobiliyatlari va tezliklariga qarab o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

4. Ma'lumotlarga tezkor kirish. Talabalar va o'qituvchilar turli resurslarga, masalan, elektron kutubxonalar, ilmiy maqolalar va ta'lim platformalariga oson kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu ularga qo'shimcha bilim olishda yordam beradi.

Keyingi vaqtlarda "o'qitishning kompyuter texnologiyalari" tushunchasi tarqalib, bunda kompyuterlar bazasida amalga oshirilgan o'qitish texnologiyalari tushuniladi. Biroq axborot texnologiyalari tushunchasi o'qitishning kompyuter texnologiyalari tushunchasidan kengroqdir, chunki kompyuterlar axborot texnologiyalari texnik vositalarining tarkibiy qismidir.

Xulosa. Axborot texnologiyalarini ta'limda qo'llash nafaqat o'quv jarayonini modernizatsiya qiladi, balki talabalarning bilim olish jarayonini samarali va qiziqarli qiladi. Ularning yordamida ta'lim sifati oshadi, talabalarning natijalari yaxshilanadi va ularning shaxsiy rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratiladi. Kelajakda ham axborot texnologiyalarining ta'lim sohasida roli davom etadi va bu sohadagi yangiliklar ta'lim sifatiga yanada ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yuqorida aytilganlarni hisobga olib, yangi tizim mutaxassis kadrlarini tayyorlash uchun muhim vazifalarni hal etishga yordam bera oladigan yangi samarali axborot texnologiyalarini qo'llash, buning uchun virtual laboratoriya stendlari va o'quv ustaxonalaridagi mashg'ulotlar barcha talabalar uchun nafaqat qiziqarli, balki qulay va oson bo'lishiga erishmoq lozim. Mashg'ulotlar o'ziga jalb eta olishi, barcha ruhiy va didaktik omillarni hisobga olishi, jarayonlarni jo'shqin tarzda namoyon etishi, mashg'ulotlar o'tkazish va o'qitilayotgan fanni o'zlashtirishni, umuman butun o'qitish samarasini oshirishi, egallangan bilimlar xususida o'ziga-o'zi baho berish imkonini ta'minlamog'i zarur. Aynan shu nuqtai nazardan zamonaviy axborot texnologiyalarining tadbiq etilishi yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni maqbul tarzda hal qilish va an'anaviy o'qitish usulining bir qator kamchiliklarini bartaraf etishga ko'mak beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aghaie, M., & Jafarian, A. (2021). The Role of Information Technology in Education. *Journal of Educational Technology*, 12(2), 45-58.

2. Daminov, L. O., & Tukhtaeva, J. P. T. Z. S. (2020). Nigora Zakiralievna Sayfullaeva, Khurshid Nozimovich Khakimov The Importance of Game Technologies in the Training of Future Vocational Teachers on the Basis of Competent Approach. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 4, 6669-6674.

3. Johnson, L., & Adams, S. (2019). Digital Learning: The Impact of Information Technology on Student Engagement and Learning Outcomes. *Journal of Educational Psychology*, 110(4), 567-579.

4. Munoz, M. (2022). Personalized Learning Through Technology: A Case Study. *Educational Technology Research and Development*, 70(1), 89-105.

5. Smith, J. (2020). Implementing Information Technology in Educational Settings: Strategies and Challenges. *International Journal of Educational Research*, 15(3), 123-135.

6. Zhao, Y. (2020). The Future of Education: Integrating Technology and Traditional

Learning. Future of Education Journal, 9(1), 30-42.

7. Sh, T. Z. (2020). Integration of special subjects in higher education. International Engineering Journal For Research & Development, 5(3), 125-131.

8. Sharifovna, T. Z. (2019). ORGANIZATIONAL-METHODOLOGICAL INTER-OBJECTIVE INTEGRATIONS IN TEACHING SPECIAL DISCIPLINES. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).

9. Sadoqat, S. (2024). INTEGRATIV TA'LIMNING MAQSADI VA INTEGRATSIYA DARAJALARI. UNIVERSAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH, 2(10), P. 37.

10. Тухтаева, З. Ш. (2016). Касб-ҳунар таълимида фанлараро узвийликни таъминлаш методикаси.

11. То'xtayeva, Z., Usmonova, N., & Umedova, M. M. (2023). BO 'LAJAK MUHANDISLARINING LOYIHALASH KO 'NIKMALARIGA QO 'YILADIGAN KASBIY TALABLAR. Talqin va tadqiqotlar, 1(27).

СПЕЦИФИКА ПОДГОТОВКИ БИБЛИОТЕЧНЫХ КАДРОВ В РАЗНЫХ ПЕРИОДАХ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Ганиева Барно,

Профессор Ташкентского университета информационных технологий
им. Мухаммада ал-Хорезми, кандидат педагогических наук

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы подготовки библиотечных кадров, раскрывается специфика и особенности развития библиотечного дела в Узбекистане в разных периодах развития общества. В статье представлен аналитический обзор развития отрасли во взаимосвязи с кадровыми ресурсами.

Ключевые слова: библиотечная наука, библиотеки, библиотечные кадры, высшее библиотечное образование, библиотековедение.

TURGLI DAVRLARDA JAMOAT RIVOJI JARAYONIDA KUTUBXONA KADRLARINI TAYYORLASHGA XOS XUSUSIYATLAR

Ganieva Barno,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
professori, pedagogika fanlari nomzodi.

Annotatsiya. Maqolada kutubxona kadrlarini tayyorlash masalalari muhokama qilinib, jamiyat taraqqiyotining turli davrlarida O'zbekistonda kutubxonachilik rivojining o'ziga xos xususiyatlari hamda mazkur jarayonga hamohang kadrlar tayyorlash masalalarining tahliliy sharhi keltirilgan.

Kalit so'zlar: kutubxonashunoslik, kutubxonalar, kutubxona xodimlari, oliy kutubxona ta'limi, kutubxona faoliyati.

THE SPECIFICITY OF LIBRARY STAFF TRAINING IN DIFFERENT PERIODS OF SOCIETAL DEVELOPMENT

Ganieva Barno,

Professor at Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Candidate of Pedagogical Sciences.

Annotation. The article examines the issues of training library personnel, reveals the specifics and features of the development of library science in Uzbekistan in different periods of society development. The article presents an analytical review of the development of the industry, interconnected with human resources.

Keywords: library science, libraries, library personnel, higher library education, library activity.

Введение. Подготовка кадров в библиотечную сферу всегда была актуальной, так как, библиотеки являются неотъемлемой частью непрерывного образования республики. Актуальность проблемы прежде всего заключается в том, что она направлена на обоснование нового подхода к изучению истории подготовки и повышения квалификации библиотечных специалистов. История подготовки библиотечных работников нуждается в изучении, как методологических, так и теоретических оснований. Научное исследование проводится в целях изучения исторических сведений по подготовке кадров для информационно-библиотечных учреждений, его значения для информационно-библиотечного обслуживания населения. Предметом исследования является проведение ретроспективного анализа развития библиотек страны и взаимосвязи процесса подготовки кадров, освещение своеобразной специфики ее развития в

различные исторические периоды, включая обзор учебных заведений, учебных планов. В работе использованы принципы историзма, системности, статистического анализа, а также методы сравнительного и проблемно-хронологического анализа.

Результаты исследования позволят: получить достоверную информацию о развитии библиотечного дела, повысить эффективность программ обучения, разработать стратегию подготовки кадров в библиотечную отрасль. Научное значение исследования определяется возможностью их использования в усовершенствовании теоретических выводов относительно совершенствования нормативно-правовой базы подготовки кадров в республике.

Нет сомнений, что профессионально подготовленный персонал обеспечивает прогресс и способствует развитию общества. История подготовки библиотечных работников нуждается в изучении, как методологических, так и теоретических оснований. Результаты научных исследований, данных в статье, нацелены на изучение исторических сведений по подготовке кадров для библиотек Республики Узбекистан, значения профессиональной подготовки для информационно-библиотечного обслуживания населения. Анализ развития библиотек страны и в контексте с подготовкой библиотечных кадров, освещение своеобразной специфики развития библиотечного дела в различные исторические периоды, включая обзор учебных заведений и учебных планов. В работе использованы принципы историзма, системности, статистического анализа, а также методы сравнительного и проблемно-хронологического анализа. Такой подробный анализ по анализу подготовки кадров для библиотечного дела в республике проводится впервые. Результаты исследования позволят: получить достоверную информацию о развитии библиотечного дела, отследить тенденции развития процессов подготовки библиотечных кадров в республике, повысить эффективность программ обучения, разработать стратегию подготовки кадров в библиотечном секторе.

Библиотечное образование должно опираться на практику работы библиотек. Проблема подготовки библиотечных кадров появилась после того, как возникли первые библиотеки. Долгое время она осуществлялась в стенах самих библиотек. Лишь в XIX в., когда началось сравнительно активное развитие библиотечного дела, наметилась потребность в специальной системе библиотечного образования. Какие виды библиотек функционируют в Узбекистане? Информационно-библиотечные учреждения (ИБУ) Республики Узбекистан подразделяются на Информационно-библиотечные центры (ИБЦ), Информационно-ресурсные центры (ИРЦ) и библиотеки. В республике всего 12 189 ИБУ, включая крупнейшие библиотеки, библиотеки министерств и ведомств, так же школьные библиотеки. Всего ИБУ страны трудятся 71170 ед. работников. В библиотеках 28496,5 работников. С высшим образованием 4511 или 15,8 % от общего числа специалистов. В том числе с высшим библиотечным образованием 2929 или 10,3% от общего числа специалистов. Со средним и специальным образованием – 21 484,5 в том числе со средним специальным библиотечным образованием – 9387,5 или 33%. Знаниями основ ИКТ обладают 10 403 специалиста 36,5 % от общего числа специалистов.

ОБСУЖДЕНИЕ

Исторические нюансы подготовки специалистов в библиотечные учреждения.

Рассмотрим исторические нюансы подготовки кадров в библиотечные учреждения. Как это происходило, как становилась система подготовки кадров в библиотечную отрасль.

Одним из первых решений по обеспечению кадрами в библиотечную отрасль республики по устранению проблемы нехватки кадров было открытие в Ташкенте 30 мая 1919 года специального библиотечного отдела, в подразделении внеклассное

образование при Народном комиссариате Образования (O‘zbekistonda kutubxonachilik ishi,1989). Были определены несколько задач которые возлагались на данный отдел, в том числе и подготовка библиотечных кадров. Летом 1919 года в Ташкенте были открыты первые двухмесячные курсы по подготовке библиотекарей. В этих курсах были переподготовлены 10 библиотекарей из разных регионов республики. По исследованиям проф. А.Г.Касымовой (Qosimova,1977) “Осенью этого же года в Самарканде на краткосрочных курсах были подготовлены 27 специалистов. В период развития новых библиотек, становления библиотечной отрасли потребность в кадрах стало увеличиваться. Вопросы подготовки кадров для библиотечных учреждений обсуждались в 1926 году на I Всеузбекистанском съезде работников клубов и библиотек” (Qosimova,1992). Если в 1927 году в Ташкенте были открыты шестимесячные курсы по подготовке библиотечных кадров, то 1934 году были открыты восьми месячные, шести и трех месячные курсы без отрыва от производства. Для подготовительных курсов, требовалось школьное общее образование. Из 900 часов отведенных данного учебного курса 100 часов общеполитические предметы, 400 часов общеобразовательные и 400 часов выделялось на специальные дисциплины (Рис.1).

Специальные дисциплины включали в себя такие предметы, как, “Организация и планирование библиотечной работы”, “Библиотечная техника”, “Ознакомление с книгой с точки зрения библиотекаря”, “Фонды библиотек”, “Публичные и методические работы библиотек” (Рис.2).

Рисунок 2. Соотношение специальных дисциплин

В том же году в Самарканде 82 выпускников закончили годовичные курсы подготовки клубных - библиотечных работников. В сентябре 1934 года пять человек были отправлены в Московский и Ленинградский библиотечные вузы. Уже к 1935 году в Ташкенте, Самарканде и Хиве были 270 выпускников, которые были подготовлены на двух, шести месячных и годовых курсах (O‘zbekistonda kutubxonachilik ishi,1989). В последующих годах было уделено огромное внимание подготовке библиотечных работников. В 1937 году открылся первый Ташкентский библиотечный техникум и начал принимать учащихся на заочное и очные отделения. В 1938-1939 годах на годовых курсах подготовлены 694, на краткосрочных курсах были подготовлены 145 библиотекарей. Библиотечный техникум закончили 58 библиотекарей. Периодически читали лекции ведущие библиотекари-библиографы, такие как, директор Среднеазиатской Государственной библиотеки Е.К. Бетгер, директор Среднеазиатской Государственной фундаментальной библиотеки Н.А.Баранов, приглашенные в Ташкент лекторы - российский теоретик и организатор библиотечного дела, крупный библиотековед и библиографовед Л.Б.Хавкина, автор высших библиотековедческих курсов, сотрудник Государственной Народной библиотеки им. Салтыкова-Щедрина Я.П.Гребеншиков (Моторина,1984). В 1937 году был первый выпуск, 58 выпускников, созданного библиотечного техникума. Эти организованные

работы не могли восполнить потребность в библиотечных кадрах. Высшие учебные заведения Москвы и Ленинграда каждый год присылали по 5-6 кадров, но это не могло удовлетворить растущую потребность в высококвалифицированных кадрах. По статистическим данным в 1939 году в Узбекистане библиотечная сеть была в 100 раз больше, чем в 1915. В 1940 году в Узбекистане, число только массовых библиотек составляла 1792, их фонд состоял более 2 млн 553 экземпляров. В республике не было базы подготовки кадров с высшим образованием. Чтобы поднять престиж профессии библиотекаря в 1952 году было учреждено почётное звание «Заслужанный библиотекарь». С 1954 по 1955 годы периодически организовывались семинары по повышению квалификации библиотечных кадров. В течении этого времени в Ташкенте были организованы 60 семинаров. В целом в республике была огромная потребность в высококвалифицированных кадрах. В конце 50-х в начале 60-х в Каракалпакии был 1 специалист с высшим библиотечным образованием, 10 средне специальным и 100 сотрудников с начальной профессиональной подготовкой. В начале 1960 года в Ферганской области в системе Министерства Культуры из 307 библиотечных работников, всего 5 сотрудников были с высшим библиотечным образованием, 44 сотрудника с средне специальным образованием.

В первые библиотечных кадров высшей квалификации начали готовить в Кокандском педагогическом институте. В 1958 году при Кокандском педагогическом институте открылся библиотечный факультет где была создана кафедра «Библиотечноеведение и библиография». В 1960 году факультет был переведён в Ташкентский педагогический институт имени Низами. В первый год приёма на факультет были приняты 300 студентов. В первые годы факультет готовил кадров и для библиотек Таджикской, Туркменской и Республике Казахстан. В 1973 году на факультете обучались 14 представителей нации (Qosimova, 1992).

После первого библиотечного учебного заведения в Узбекистане -Ташкентского библиотечного техникума (1937 год) начали открываться культурно-просветительские техникумы: в 1964 году в Намангане, 1968 году в городе Карши, 1972 году в Нукусе, 1974 году в Бухаре. В библиотечных отделах начали готовить в год более 300-500 средне-специальных специалистов. В середине 1970-х годов стало ясно, что налаженная система подготовки средне-специальных учебных заведений не может обеспечить высококвалифицированными кадрами всех имеющихся на тот момент библиотек. Постановлением Совета министров СССР от 22 августа 1973 года также Постановлением Главного Комитета Компартии Узбекистана и Совета Министров Узбекской ССР от 4 октября 1973 года был организован Ташкентский институт Культуры. Открытием данного культурного высшего образовательного учреждения, который готовит высококвалифицированных кадров в библиотечную сферу, была создана завершённая система подготовки библиотечных кадров.

В 1960-70 гг. в библиотеках текучесть кадров была огромной. Основными причинами были материальные, так как, заработная плата библиотечников была маленькой, специалисты с высшим образованием при удобном случае покидали библиотеки и устраивались на более высокооплачиваемые сферы.

В 1974-1984 годы был ощутимый подъём в подготовке кадров с высшим образованием благодаря открытию Библиотечного факультета в Ташкентском Государственном институте Культуры. В этот период были подготовлены 4449 высококвалифицированных библиотечников-библиографов. В пяти Культурно-просветительских техникумах с 1972 по 1982 годы были подготовлены 5898 специалистов с средне специальным образованием.

В итоге в публичных библиотеках республики степень высококвалифицированных специалистов стало вырастать, например, в 1984 году по сравнению с показателями

1974 года, за десять лет с 7,8 % выросло до 24,1%. Данный график даёт возможность увидеть количество подготовленных кадров и сделать сравнительный анализ с 1917 года по 1984 годы (Рис.3).

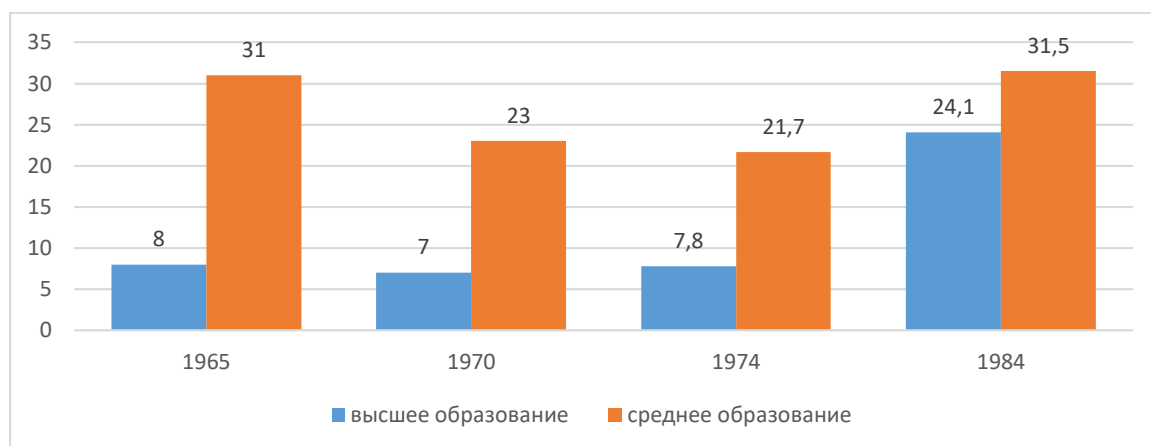

Рисунок 3. График специалистов работающих в публичных библиотеках Узбекистана с 1965 по 1984 гг.

Рисунок 3. График специалистов работающих в публичных библиотеках Узбекистана с 1965 по 1984 гг.

Диаграмма (рис.4.) отражает основные показатели публичных библиотек в 1974 по 1990 гг. Количество библиотек, развитие ресурсного потенциала, так же число читателей возрастало и в соответствии естественно возрастало и потребность подготовки кадров.

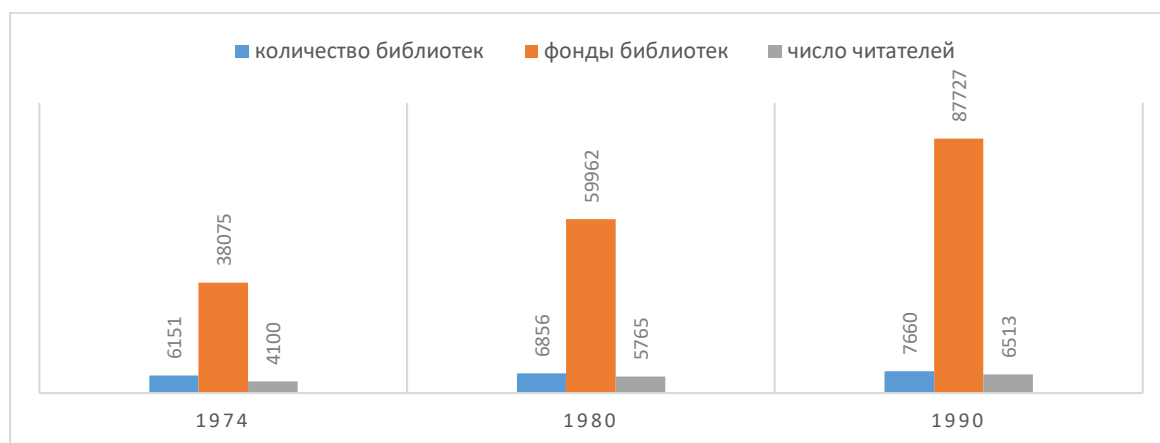

Рисунок 4. Основные показатели публичных библиотек в 1974-1990 гг.

С 1974 года важная задача по подготовке высококвалифицированных специалистов в библиотечную сферу возлагалась на Библиотечный факультет Ташкентского Государственного института культуры (ТашГИК). В 2006 году факультет переименовали на «Управление библиотечно-информационной деятельностью», это был единственным факультетом по подготовке специалистов данного профиля. В институте также готовили магистров по 3 специальностям: Информатизация и библиотековедение, Документоведение и архивоведение и Книжный маркетинг. Каждый год в институт принимали аспирантов по библиотечному делу. Повышение квалификации библиотекарей

республики осуществлялась на базе факультета ТашГИК «Повышение квалификации сотрудников сферы культуры» (Каримов У.Ф., 2005). В 1990-2005 годы в Узбекистане уже 10 колледжей начали готовить библиотечных работников со средним специальным образованием. Процесс подготовки библиотечных кадров на тот момент, состоял из колледжа, где готовились младшие библиотечные сотрудники и института, где готовили бакалавров, магистров, аспирантов, а так же функционировал специальный факультет повышения квалификации библиотечных работников. Исследования по изучению кадрового состава, проведенное среди библиотек 42 ВУЗов республики, показали, что из 981 сотрудников данных библиотек только 272 имеют специальное высшее образование, т.е. составляют лишь 27,7% от общего числа сотрудников (Рис.5). По возрастному уровню из 272 библиотечных работников – 15 в возрасте до 25 лет, 146 в возрасте 26 – 45 лет, 111 – старше 46 лет. Отсюда: 5,5% библиотечных работников – молодые специалисты, 53,6% – среднего возраста и 40,8% – библиотечные работники старше 46 лет. (Каримов, 2005) (Рис.6)

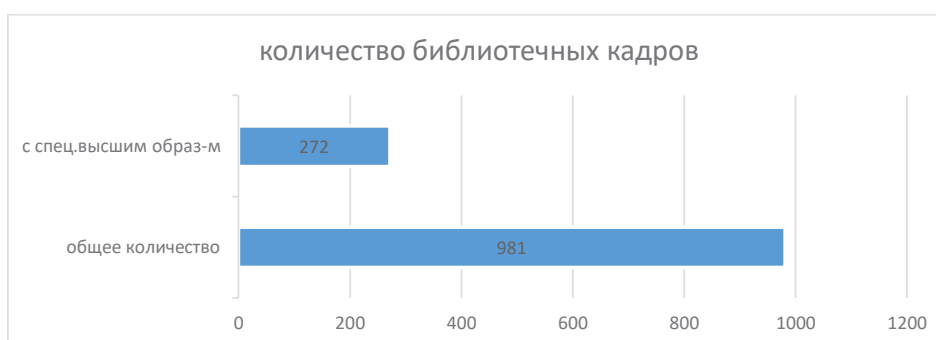

Рисунок 5. Данные о сотрудниках ИРЦ ВУЗов

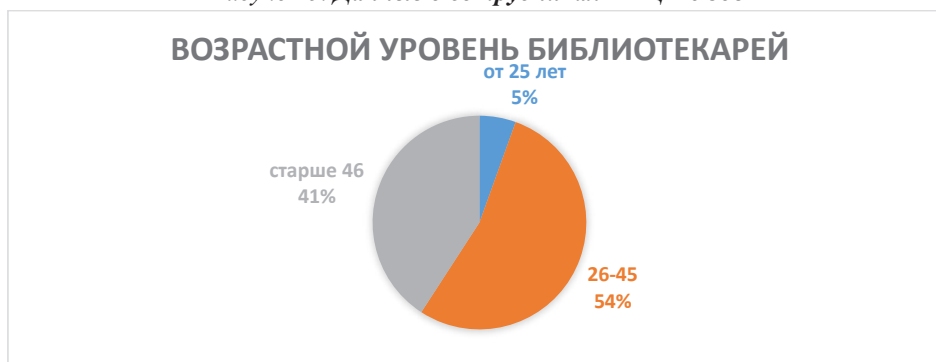

Рисунок 6. Возраст сотрудников ИРЦ ВУЗов имеющих высшее специальное образование

Заключение

С развитием средств обработки и передачи информации меняется и система информационного обслуживания. Соответственно и меняются и требования к уровню знаний библиотечных работников. Современный специалист, основываясь на фундаментальные библиотечные знания, развивает новые информационные услуги и функции, которые раньше в библиотеках считались нетрадиционными. Это такие направления как: разработка специализированных электронных баз данных и архивов; электронная доставка документов; электронная каталогизация; дистанционное библиотечное обслуживание; создание электронных коллекций редких и древних книг, журналов и документов; развитие Интернет услуг; генерация электронных библиотек по заказам пользователей; развитие библиотечной электронной коммерции и многие другие функции. История подготовки библиотечных работников нуждается в изучении, как методологических, так и теоретических оснований. Одновременно разработка частно-научной методологии в библиотечной профессиологии, в том числе в теории

подготовки и профессионализации библиотечных работников позволяет очертить рамки дальнейших научных исследований. Таким образом, можно сделать вывод, что развитие и состояние библиотечного дела, качество библиотечного обслуживания напрямую связано с кадрами, которые определяют уровень развития отрасли. Недостатки в системе подготовки библиотечных работников могут отрицательно отражаться на деятельности библиотек. Программы обучения в учебных заведениях, где готовят библиотечных кадров, должны быть объектом пристального внимания, постоянного обновления, развития и соответствовать требованиям времени.

Литература

1. Qosimova O. (1992). O'zbekistonda kutubxonachilik ishi tarixi. Qo'llanma. (64). Toshkent:O'qituvchi.
2. Sudarikova Ye.P., Trapeznikova L.V. Podgotovka bibliotечных kadrov v 21 veke <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2001/tom/sec6/Doc3.html>
3. Ганиева Б. (2020) История и практика подготовки кадров в библиотечной отрасли Узбекистана //Kutubxona.uz., 2020.- №1(45).-с.33
4. Ганиева Б. Новая магистерская программа новый кадровый потенциал для библиотек <http://www.flib.sci.am/eng/Tempus/reports/UZ-LIS.p>.
5. Karimov U. Die informations technologien in den Bibliotheken Uzbekistans: gegenwartiger Zustand, probleme und losugsansate.B-I-T, Bibliotek information Technologie. Karlsruhe, Германия, 2005, №1, С.50-51
6. Rakhmatullaev M., Ganieva B., Habibullaev A. Library and Information Science Education in Uzbekistan//Slavic & East European Information Resources. 2017.- DOI:10.1080/15228886.2017.1322381 To link to this article: <http://dx.doi.org/10.1080/15228886.2017.1322381>

**OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA "HAYOT FAOLIYAT XAVFSIZLIGI
VA MEHNAT MUHOFAZASI FANINI O'QITISHDA AXBOROT
TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH**

Hamidov Odil Abdurasulovich

Jizzax politexnika instituti "Umumtexnika fanlari" kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarni samarali kasbiy faoliyatga tayyorlashga imkon beruvchi hayot faoliyat xavfsizligi va mehnat muhofazasi fani bo'yicha multimediali o'rgatuvchi majmualar uchun o'quv materiallarini tanlash masalasining pedagogik jihatlari, shuningdek, bo'lajak kasb ta'lim o'qituvchilarida mehnatni muhofaza qilish soxasiga oid kompetensiyalarni shakllantirish, nazariy bilimlarni o'zlashtirish, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish masalalari qaralgan.

Kalit so'zlar: o'quv material mazmuni, uyg'unlik, ilmiylik, komponentlik, nazorat-korreksion, interfaol metodlar, multimediali o'rgatuvchi majmua.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
В ПРЕПОДАВАНИИ ДИСЦИПЛИНЫ «БЕЗОПАСНОСТЬ
ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ОХРАНА ТРУДА» В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЯХ**

*Хамидов Одиль Абдурасулович Доцент кафедры "общетехнические науки «
Джизакского политехнического института*

Аннотация. В статье рассмотрены педагогические аспекты задачи выбора учебного материала для мультимедийного обучающего комплекса по предмету безопасность жизнедеятельности и охрана труда обеспечивающего подготовку к эффективной профессиональной деятельности студентов в высших учебных заведениях. А также раскрывается формирование компетенций в области охраны труда, усвоение теоретических знаний, формирование практических умений и навыков у будущих преподавателей профессионального образования.

Ключевые слова: содержание учебного материала, гармоничность, научность, компетентность, контроль-коррекция, методы интерактив, мультимедийный обучающий комплекс.

**THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE TEACHING OF THE
SUBJECT «LIFE ACTIVITY SAFETY AND LABOR PROTECTION» IN HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

Hamidov Odil Abdurasulovich

*Associate professor of the Department of «General Technical Sciences» of Jizzakh
Polytechnic Institute*

Annotation. The article discusses the pedagogical aspects of the task of choosing educational material for a multimedia teaching complex on the subject of life safety and labor protection, which provides training for effective professional activities of students in higher educational institutions. It also reveals the formation of competencies in the field of labor protection, the assimilation of theoretical knowledge, the formation of practical skills among future teachers of vocational education.

Keywords: the content of the educational material, harmony, scientific, competence, control – correction, interactive methods, multimedia teaching complex.

Bugungi kunda respublikamizda ta'lim tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha bir qator ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan "Elektron ta'lim" milliy tizimi barpo etilmoqda. U mustaqil ta'lim olishga qaratilgan bo'lib, o'qitish jarayonida o'qituvchining shaxsan ishtirok etishga zaruriyat qolmaydi, ta'lim oluvchilar barcha topshiriqlarni mustaqil bajarishga, o'quv jarayonini takomillashtirishga imkoniyat yaratiladi. Shu maqsadda ta'lim muassasalari, shu jumladan oliy ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning dasturiy va o'quv-metodik ta'minotini yaratish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

O'quv jarayonida kafolatlangan natijaga erishish esa mashg'ulotlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalardan samarali foydalanishni ko'zda tutadi. O'quv mashg'ulotlarini samarali tashkil qilishda kompyuterning dasturiy vositalari asosida yaratilgan o'quv uslubiy materiallar va elektron o'quv adabiyotlardan (elektron darslik, elektron o'quv qo'llanma va boshqalar.) foydalanishdan asosiy maqsad zamonaviy axborot-ta'lim muhitini shakllantirish, axborot va pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim jarayonining samaradorligi, sifati va unumdorligini oshirish, ta'limning masofadan o'qitish usullarini amalda joriy etish va umumjahon elektron o'quv tizimiga kiritishdan iborat.

Ana shularni e'tiborga olgan holda ushbu ishda texnika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida o'qitish ko'zda tutilgan mehnat muhofazasi fani bo'yicha yaratiladigan multimediali o'rgatuvchi majmua yaratish masalasi qaralgan.

Multimediali o'rgatuvchi majmua – bu ta'lim oluvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning axborot - metodik vositasi bo'lib, u o'z ichiga aniq ta'limiy vazifalarni xal qilish uchun turli ko'rinishdagi (video ma'ruza, maxsus videoroliklar va boshqalar) o'zaro bir-biriga bog'liq axborotlar ishtirok etadigan mustaqil va yangilanadigan interfaol nashrlarni oladi. O'quv jarayonida multimediali o'rgatuvchi majmuadan foydalanish pedagogik va psixologik nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega bo'lib, quyidagilarga imkon beradi: o'quv materiallarni o'zlashtirish va tushunish samaradorligini oshirishga imkon beruvchi boy illyustrativli (rasmlar, animatsiyalar va boshqalar) materiallar bilan ishlash; o'rganuvchining (o'quvchi yoki talaba) o'quv jarayoniga tayyorgarligini e'tiborga olish; o'quv materialini o'rganishning individual tempi (surati) ni tanlash imkoniyatini taqdim etish; ta'lim oluvchiga o'rganishning mustaqil mashrutini tanlash imkoniyatini taqdim etish; zamonaviy kompyuterlarning didaktik imkoniyatlaridan samarali foydalanish; ta'lim oluvchining bilish faoliyatini modellashtirish.

Multimediali o'rgatuvchi majmua yaratish texnologiyasi yetarli darajada murakkab jarayon bo'lib hisoblanadi. Chunki, ular shunchaki dasturiy vositalar bo'lmasdan, balki o'quv jarayoniga joriy etishga mo'ljallangan to'laqonli pedagogik dasturiy vositalar bo'lishi kerak.

Biz "Hayot faoliyat xavfsizligi va mehnat muhofazasi" fani bo'yicha multimediali o'rgatuvchi majmua yaratish jarayonini quyidagi asosiy bosqichlarga ajratdik: majmuani yaratishning maqsad va vazifalarini shakllantirish; majmua tuzilmasini ishlab chiqish; o'rgatuvchi dastur o'z ichiga olgan bo'lim (bob) va mavzular bo'yicha mazmunni ishlab chiqish; majmua tuzilmasi ssenariyasini tayyorlash; dasturlash; sinovdan o'tkazish; sinov natijalari asosida mazmunga tuzatish kiritish; foydalanuvchi uchun metodik yo'riqnoma tayyorlash; o'quv jarayoniga o'rgatuvchi majmuani joriy samaradorligini baholash.

Hozirgi kunda multimediali dasturiy vositalarni yaratish uchun qo'llaniladigan juda ko'plab tayyor dasturiy vositalar ham mavjud. Ana shunday vositalarga Actions, Authorware, Flash, MediaTool, PowerPoint, Toolbook va boshqalar kiradi.

Biz oliy ta'lim muassasalari kasbiy ta'lim yo'nalishlarida o'qitiladigan "Hayot faoliyat xavfsizligi va mehnat muhofazasi" fani bo'yicha multimediali o'rgatuvchi majmua yaratish uchun Authorware, Flash paketlari imkoniyatlaridan foydalanishga harakat qildik. Bu

uskunaviy dasturi vositalarni tanlash esa quyidagilar bilan izohlanadi:

1) Authorware interfeysning umumiy elementlariga va ko'p sonli ilovalar (masalan, Flash MX) bilan integratsiyalash imkoniyatiga ega bo'lib, u o'z navbatida Macromedia Flash vositasi yordamida multimediali vositalar yaratish bo'yicha tajribaga ega bo'lganlar uchun paket bilan tanishuv jarayonini maksimal darajada osonlashtiradi.

2) Macromedia Authorware bu interaktiv multimediali o'rgatuvchi dastur yaratishning vizuallashtirilgan muhiti hisoblanadi. Shu munosabat bilan uning imkoniyati taqdimot yaratishga mo'ljallangan paketlar imkoniyatidan bir muncha keng.

Macromedia Flash tasvirlarni animatsiya qilishda eng yaxshi vosita hisoblanadi. Bu dasturiy vosita Macromedia kompaniyasi tomonidan yaratilgan bo'lib, u ma'lumotlarni multimedia ko'rinishda taqdim eta oladigan eng muhim texnologik jarayonlarni o'z ichiga olgan dasturiy vositadir. Flash dasturiy vositasining asosiy uskunaviy vositasi sifatida vektorli grafika qo'llanilib, uning asosida multimedialarning hamma elementlarini ya'ni ovoz, harakat, obyektlar bilan muloqatni amalga oshiradigan imkoniyatlari mavjud. Flash texnologiyasida yaratiladigan dasturlarning o'lchami minimal darajada bo'lib, ular kompyuter ekranining o'lchamiga bog'liq emas.

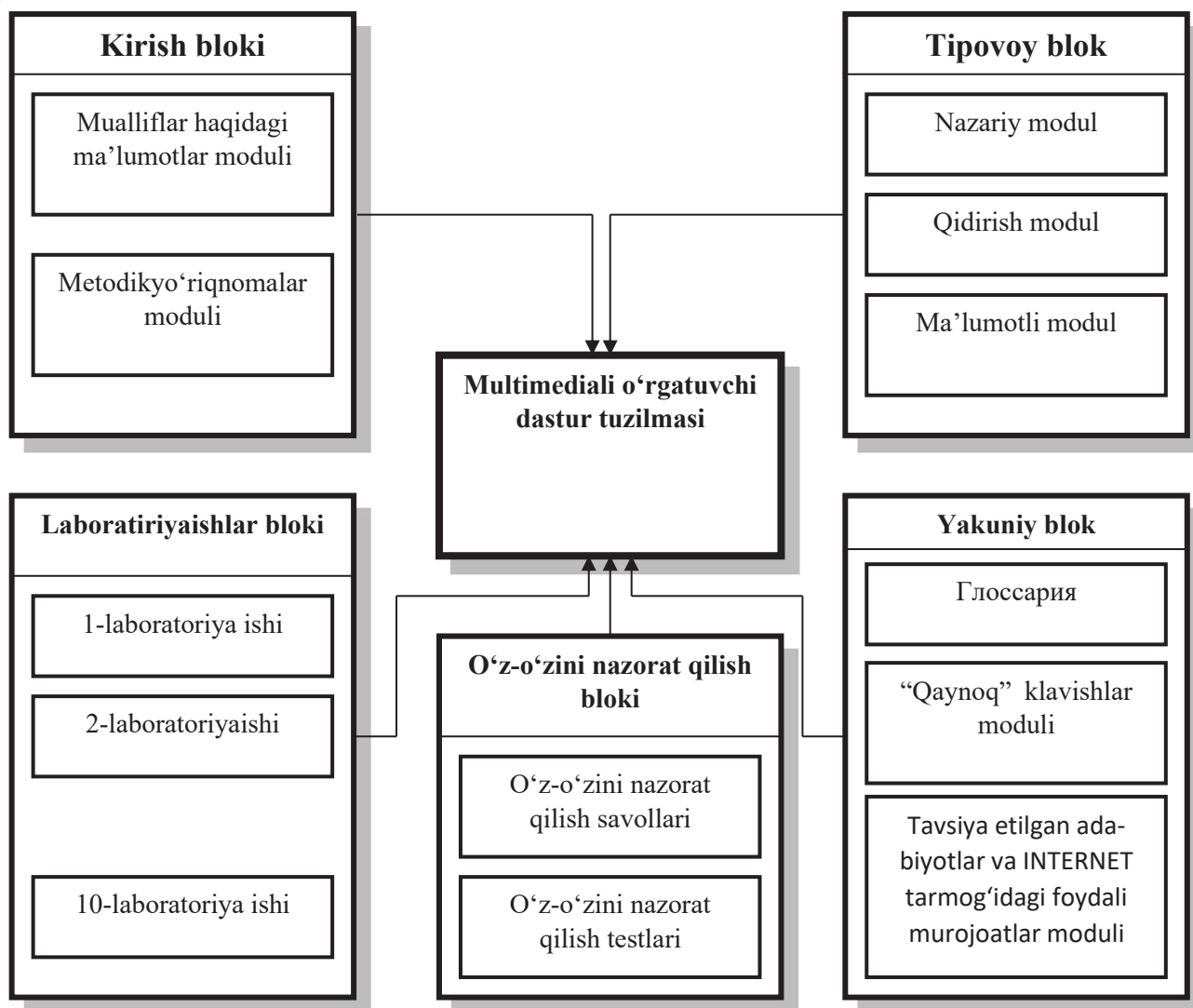
Multimediali dasturiy vositalar nafaqat o'qituvchining unda foydalanish funksiyalarini bajarishni osonlashtiradi, balki predmetga bog'liq qiziqishni oshiradi, o'qish jarayonini tezlashtiradi va bilimlarni mustahkamlaydi. Multimediali o'rgatuvchi majmuaning blokli modul tuzilmasi 1 – rasmda keltirilgan.

Multimediali o'rgatuvchi majmuani loyihalashning boshlang'ich bosqichi bo'lib pedagogik ssenariyani yaratish hisoblanadi. Har bir bob bo'yicha alohida pedagogik ssenariyani ishlab chiqish zarur. 2 -rasmda esa "Mehnat muhofazasi" fanidan yaratiladigan multimediali o'rgatuvchi majmuaning birinchi bobi bo'yicha pedagogik ssenariyani grafik amalga oshirish namunasi keltirilgan.

O'rganilayotgan kursning bitta moduli (bobi) ni tashkil etuvchi bir necha kadrlar "Bosh menyu", "Oldinga", "Almashtirish", "Orqaga", "Qidirish", "Ma'lumotnoma", "Chiqish" kabi maxsus suzuvchi tugmalar yordamida chiziqli matn tamoyili bo'yicha tashkil etiladi.

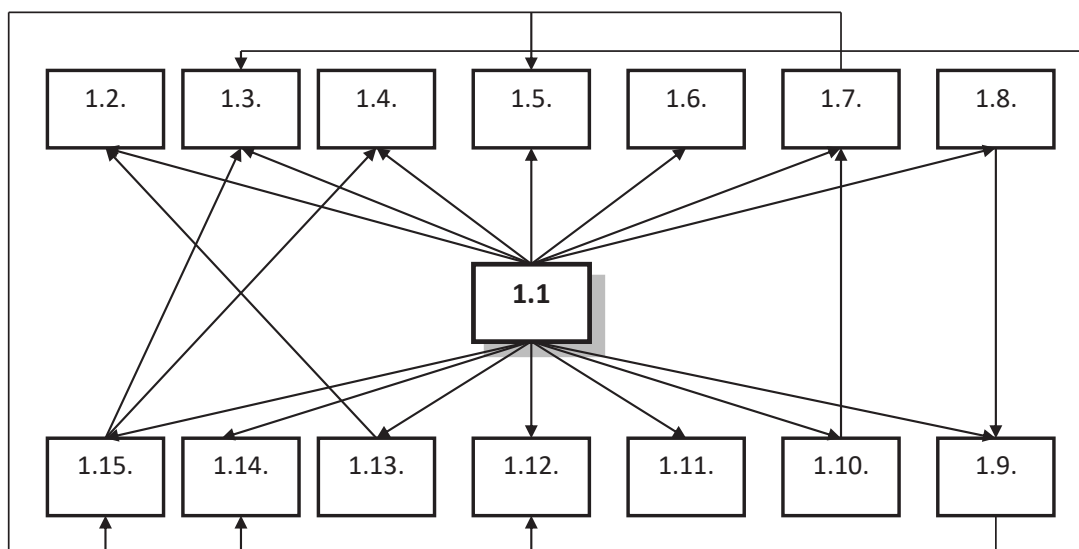
Bu yerda talaba faoliyatining tuzilmaviy sxemasi minimal holatda o'nta ta'lim trayektoriyasini tanlash imkoniyatini taqdim etadi. Bu esa o'qituvchiga turli xil pedagogik masalalarni yechish, talabaga esa ta'lim darajasi, o'rganilayotgan predmet bo'yicha tayanch bilimlar mavjud yoki mavjud emasligiga bog'liq holda materialni o'zlashtirishning individual xususiyatlarini e'tiborga olib yangi materialni o'rganish bo'yicha mustaqil ishlarni maksimal darajada samarali tashkil etishga imkon yaratadi.

1-rasm. "Hayotiy faoliyat xavfsizligi va mehnat muhofazasi" fani bo'yicha yaratilgan multimedial o'rgatuvchi majmua tuzilmasi

O'quv materiallarini taqdim etish birligi bo'lib esa, bir necha gipermurojaatli materiallar va animatsiyalar bilan to'ldirilgan kadrlar hisoblanadi. Bitta kadrda joylashgan ma'lumotlar esa yaxlit hisoblanadi va o'zida qandaydir tugallangan ma'noni ifodalaydi. O'rganilgan nazariy materialni mustahkamlash uchun o'zini – o'zi tekshirish bo'yicha savollar va bilimlarni nazorat qilishning eng samarali shakli hisoblangan o'zini – o'zi nazorat qilish testlari taqdim etiladi. Testning har bir varianti esa test topshiriqlari bazasidan tasodifiy ravishda tanlab olinadi. Mashq qiluvchi rejim esa o'rganuvchi tomonidan testga berilgan javob noto'g'ri bo'lgan vaqtda javob variantini takroriy tanlash imkonini beradi.

2-rasm. Multimediali o‘rgatuvchi majmuada “Hayot faoliyat xavfsizligi va mehnat muhofazasi” kursi birinchi bobini o‘rganish mashruti

Nazorat qiluvchi topshiriqlar esa quyidagi shakllarda ifodalanadi:

to‘g‘ri javobni tanlash bo‘yicha topshiriqlar;

tushirib qoldirilganlarni to‘ldirish bo‘yicha topshiriqlar;

moslikni o‘rnatish bo‘yicha topshiriqlar;

javobni mustaqil shakllantirish va kiritish ko‘zda tutilgan topshiriqlar.

Multimediali o‘rgatuvchi majmua “qaynoq” tugmalar, qidiruv tizimi, majmua bilan ishlash bo‘yicha ma‘lumotnoma, o‘qituvchilar uchun qo‘llanma va unchalik katta bo‘lmagan glossariy bilan ta‘minlangan.

Yaratilgan multimediali o‘rgatuvchi majmua matn, jadval, nutq, musiqa va animatsiya ko‘rinishdagi axborotlarni mujassamlashtiradi.

Talabalarni kasbiy faoliyatiga tayyorlash jarayonida yuqorida qayd etilgan mul’timediali o‘rgatuvchi majmua quyidagi didaktik funksiyalarni bajaradi; kasbiy tayyorlash jarayoni mazmuniga zaruriy nazariy va amaliy bilimlarni o‘zida aks ettiradigan informativ; o‘quv materialini interfaol shaklga o‘tkazishni taminlovchi va auditoriyadan tashqari vaqtda kasbiy tayyorlash jarayonini amalga oshirish imkonini beradigan transformativ; o‘quv materialini adekvat majmuaviy qabul qilish uchun uni tuzilmashtirish imkonini beruvchi integrativ; kasbiy tayyorlash jarayonini samarali boshqarishni ta‘minlovchi tashkiliy – rag‘batlantiruvchi; joriy va yakuniy nazoratni tashkil etish niko‘zda tutuvchi nazorat–korreksion; talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga imkon beruvchi aksiologik; nazariy materialni bayon etishning yuqori darajasi hamda talabalarda tadqiqotchilik faoliyatiga oid ko‘nikma va malakalarni shakllantirishni taminlovchi tadqiqotchilik; talabalarni kasbiy tayyorlashda axborot- metodik vosita sifatida foydalanish imkonini beradigan mustaqil bilim olish.

Mehnatni muhofazasi fani bo‘yicha multimediali o‘rgatuvchi majmua tarkibiga kiritiladigan o‘quv materialini mazmunini tanlab olish komponentlik va ilmiylik hamda uyg‘unlik (relevantlik) tamoyillari asosida amalga oshirildi.

Komponentlik tamoyili mehnatni muhofaza qilish fanini o‘qitish jarayonida umumiy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan va u nafaqat davlat ta‘lim standartlari, balki ishlab chiqarishni rivojlantirish strategiyasining tashkil etuvchilaridan biri sifatida ishlab

chiqarishni rekonstruksiya qilish va texnik qayta qurish xisobiga modernizatsiyalash bilan shartlanilgan. Texnika oliy o'quv yurtlarida tayyorlanayotgan bo'lajak muxandislarda mehnatni muhofazasi soxasiga oid kompetensiyalarni shakllantirish, nazariy bilimlarni o'zlashtirish, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, shuningdek ishlab chiqarishda ro'y berishi mumkin bo'lgan turli xil shikastlanishlardan ogoxlantirishni, jaroxatlanganlarga birinchi yordam ko'rsatish va ishlarni xavfsiz metodlar bilan tashkil etishni nazarda tutadi.

Masalan, elektr xavfsizligi va elektr moslamalari yerga ulash moslamalari bo'yicha mul'timediali o'rgatuvchi majmua mazmuniga umummadaniy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishni taminlovchi quyidagi o'quv materiallari kiritilgan:

- elektr xavfsizligi asoslari (fikrlash madaniyatini, umumlashtirishga qobiliyatlilikni, taxlil qilish, maqsadni qo'yish va unga intilish yo'llarini egallash, nostandart vaziyatlarda tashkiliy - boshqarish yechimlarini topishga qobiliyatlilikni va ular uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga tayyorlik);

- yerga ulash moslamalarini montaj qilish bo'yicha operatsiyalar (montaj qilish texnologiyalarini bilish, sozlash, konstruksiyalarni sinash va foydalanishga topshirish, muhandislik tizimlari va qurilish obyektlari jihozlari, korxonada chiqaradigan mahsulot namunalari bilish; jihozlari va texnik ta'minot vositalarini tajribaviy tekshirish metodlarini egallash; qurilish obyektlari, jihozlari, texnik holatni va qoldiq resursni baholash metodlarini egallash);

- elektr moslamalarini yerga ulashni hisoblash metodikasi (tabiiyfanlarning asosiy qonunlarini, matematik modellashtirish, nazariy va eksperimental tadqiqot metodlarini qo'llash);

- elektr moslamalarini yerga ulash masalalarini loyihalash algoritmi (muhandislik tadqiqotlarini o'tkazish metodlarini egallash);

- elektr jihozlari qurilmalari qoidalari (muhandislik tadqiqoti sohasidagi meyoriy bazalar, bino va inshootlarni loyihalash tamoyillarini bilish);

- elektr jihozlarni ishlatishda mehnat muhofazasi bo'yicha tarmoqlararo qoidalar (ishlab chiqarish xodimlari va aholini ro'y berishi mumkin bo'lgan avariya, halokat, baxtsiz xodisalardan himoyalash metodikasi asoslarini egallash).

Talabalarda mehnatni muhofaza qilish bo'yicha ko'nikma va malakalarni shakllantirish masalalarining muximligi o'quv materialining zamonaviy fan darajasiga mosligini ta'minlashini talab etadi.

Ilmiylik tamoyili esa o'quv materialini mazmunining zamonaviy fan darajasiga mosligini va talabalarda tadqiqotchilik faoliyatiga oid ko'nikma va malakalarni shakllantirishni ta'minlaydi.

Masalan, qurilish yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga mo'ljallangan elektr xavfsizligi va elektr qurilmalarini yerga ulash moslamalari bo'yicha mul'timediali o'rgatuvchi majmua tarkibiga biz tashqi va ichki yerga ulash moslamalarini montaj qilish bo'yicha ishlarni bajarishning na'munaviy texnologik xaritasini kiritdik. Bunday xaritadan ishlab chikarish jarayonlarini loyixalash, qurilish ishlarini tashkil etish, boshqa tashkiliy-texnologik xujjatlar, shuningdek ishchi va muxandis-texnik xodimlarning ishlab chiqarishga oid ishlarini bajarish qoidalar bilan tanishtirishda foydalaniladi.

Na'munaviy texnologik xarita nafaqat qurilish meyorlari va qoidalari, sanitariya meyorlari qoidalar to'plami, texnik shartlar va rejalarni boshqarish xujjatlarini, balki zamonaviy texnika fanlarining fundamental tushunchalari, qonunlari va nazariyalariga muvofiq, materiallarning berilgan tizimi va xususiyatlarini shakllantirish usullari, ularning sifat ko'rsatkichlarini baxolash metodlari, binolarni elektr ta'minoti tizimlarini rivojlantirish istiqbollari, bir fazali va uchfazali elektr zanjirlari va qurilmalari, shuningdek elektr mashinalari va elektr inshootlari ishlash tamoyillarini xisobga olgan xolda ishlab chiqilgan.

Ilmiylik tamoyili asosida mul'timediali o'rgatuvchi majmua uchun o'quv materialini tanlash, talabalarda katologlar, arxivlar va axborot shakllari bilan ishlash ko'nikma va

malakalarini shakllantirish; kartotekalarni tuzish, annotatsiyalar, blok - sxemalar, o'quv - ishlab chiqarish loyixalarni tuzish, chizmalar, diagrammalar va grafiklarni yasash taqdimotlar tayyorlashga imkon beradi.

Masalan, elektr xavfsizligi va elektr moslamalari himoya qilish yerga ulash qurilmalari bo'yicha multimediali- o'rgatuvchi majmuada na'munaviy xaritani o'z ichiga olgan modulda, talabalarga ishlarning alohida turlarini bajarishga oid texnologik xaritani yaratish bo'yicha mahalliy va xorijiy tajribalarni o'rganish va tahlil qilish, o'rganilgan shaklda sharxlash, hisobot, tayyorlash shuningdek ishlarning alohida turlarini bajarish taklif etiladi.

Uyg'unlik tamoyilini amalga oshirish o'quv materialining amaliy- mo'ljalli yo'nalganligini ta'minlaydi.

Masalan, xavoning changlanganligini tadqiq qilish bo'yicha multimediali o'rgatuvchi majmuada, birinchi navbatda, ishlab chiqarish binolarida changlanish va nurlanish bilan kurash usullarini o'z ichiga oladigan o'quv material mavjud. Talabalarga ishlab chiqarish binolaridagi xavoga nisbatan quyilgan gigiyenik talablar bilan tanishib chiqish; shamollatish usullari tasnifini ko'rib chiqish, kerakli xavo almashinishini aniqlash, tabiiy shamollatish hisobini bajarish talab etiladi. Ushbu multimediali o'rgatuvchi majmua o'quv material vaznli metod bilan xavodagi changni aniqlash metodikasini o'z ichiga oladi va u quyidagilarni nazarda tutadi: maxsus qurilmada o'lchash apparaturasi yordamida xavodagi chang konsentratsiyasini aniqlash, olingan natijalarni sanitariya meyorlariga muvofiq baholash va mehnat sharoiti tasnifini aniqlash.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, ilmiylik, komponentlik va uyg'unlik tamoyillari asosida tanlangan o'quv materiallari asosida hayot faoliyat xavfsizligi va mehnat muhofazasi qilish fani bo'yicha yaratilgan multimediali o'rgatuvchi majmuaning afzalliklari quyidagilardan iborat.

- mashg'ulotlarda berilayotgan o'quv materiallarining talabalartomonidan chuqurroq va muammoliroq o'rganish;
- mashg'ulot jarayonida bilimlarni o'zlashtirish sarflanadigan vaqtning qisqarishi evaziga vaqtni tejash imkoniyati;
- o'zlashtirilgan bilimlarning ta'lim oluvchi xotirasida uzoq muddat saqlanib qolish va uni amaliyotda qo'llash mumkinligi;
- mashg'ulotlarda bajariladigan topshiriqlar sonining oshishi;
- kompyuter tomonidan faol boshqarishni talab qilinish natijasida talabaning ta'lim subyektiga aylanishi;
- talabalar uchun kuzatish, mushohada qilish qiyin bo'lgan jarayonlarni modellashtirish va bevosita namoyish qilish imkoniyatlarning paydo bo'lishi va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Семёнова Н.Г. Теоретические основы создание и примененая мультимедийных обучающих систем лекционных курсов электротехнических дисциплин. Оренбург, Вестник, 2007, 317 с
2. X.Raximova va boshqalar. "Mehnatni muhofaza qilish", Toshkent O'zbekiston nashryoti 2003 y.
3. O. Yuldoshev va boshqalar. "Mehnatni muhofaza qilish", Toshkent Mehnat2001 y.
4. E.I.Ibragimov, S.Gazinazarova, O.R.Yuldashev. Mehnat muhofazasi maxsus kursi. Darslik.-T.; TIMI, 2014.-536 b.
5. O.R.Yuldashev, Sh.G.Djabborova, O.T.Xasanova. Hayot faoliyati xavfsizligi. Darslik-T.: "Toshkent-iqtisodiyot", 2014.-268 b.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI RAQAMLASHTIRISH VOSIDASIDA PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDA FLIPPED CLASSROOM METODINI QO'LLASH

Hotamova Dildora Komilovna
Buxoro davlat pedagogika in

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda raqamlashtirish jarayonining muhim ahamiyati va «Flipped Classroom» (teskari sinf xonasi) metodining qo'llanilishi tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish o'qituvchi kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa talabalarning mustaqil o'rganish qobiliyatlarini oshiradi. Flipped Classroom metodi talabalarga nazariy materiallarni mustaqil ravishda o'rganish imkoniyatini berib, amaliy mashg'ulotlar vaqtida bilimlarni chuqurlashtirish va muhokama qilishga yo'l ochadi. Ushbu yondashuv nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki o'qituvchilarni yangi raqamli vositalar bilan ishlash ko'nikmalariga ham tayyorlaydi.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, flipped klassroom, pedagogik faoliyat, innovatsion ta'lim metodlari, mustaqil o'rganish, ta'lim samaradorligi, pedagogik kompetensiyalar, interaktiv ta'lim, zamonaviy texnologiyalar, pedagogik innovatsiyalar.

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА «ПЕРЕВЕРНУТЫЙ КЛАСС» ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Хотамова Дилдора Комиловна
Базовые докторанты Бухарского
государственного педагогического института.

Annotatsiya: В данной статье анализируется важность процесса цифровизации в подготовке будущих учителей к педагогической деятельности и применение метода «перевернутый класс» (Flipped Classroom). Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс способствует развитию компетенций преподавателя, что, в свою очередь, повышает способность студентов к самостоятельному обучению. Метод перевернутого класса предоставляет студентам возможность самостоятельно изучать теоретический материал, а во время практических занятий углублять знания и обсуждать изученное. Такой подход не только повышает эффективность обучения, но и готовит учителей к работе с новыми цифровыми инструментами.

Ключевые слова: цифровизация, перевернутый класс, педагогическая деятельность, инновационные образовательные методы, самостоятельное обучение, эффективность обучения, педагогические компетенции, интерактивное обучение, современные технологии, педагогические инновации.

APPLICATION OF THE FLIPPED CLASSROOM METHOD IN THE PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR PEDAGOGICAL ACTIVITIES IN DIGITALIZATION

Hotamova Dildora Komilovna
Doctoral student of the Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation: This article analyzes the importance of the digitalization process in preparing future teachers for pedagogical activities and the application of the «Flipped Classroom» method. The integration of digital technologies into the educational process helps to develop teachers' competencies, which, in turn, enhances students' ability to learn independently. The

Flipped Classroom method allows students to study theoretical material on their own and to deepen their knowledge and engage in discussions during practical sessions. This approach not only increases the effectiveness of education but also prepares teachers to work with new digital tools.

Keywords: digitalization, flipped classroom, pedagogical activity, innovative educational method, independent learning, effectiveness of education, pedagogical competencies, interactive learning, modern technologies, pedagogical innovations.

Kirish. Raqamlashtirish jarayoni bugungi kunda ta'lim sohasining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish nafaqat talabalarning bilim olish jarayonini optimallashtiradi, balki pedagoglarning faoliyatini yangi darajaga ko'taradi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak o'qituvchilarni raqamli muhitda ishlashga tayyorlash ta'lim tizimi oldidagi dolzarb vazifalardan biridir. Kelajak avlod pedagoglari o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashgan, zamonaviy texnologiyalardan unumli foydalana oladigan va innovatsion metodlarni samarali qo'llay oladigan mutaxassis bo'lishlari talab qilinmoqda.

Bu jarayonda «Flipped Classroom» (teskari sinf xonasi) metodining ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu metod talabalarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi, chunki nazariy bilimlarni uy sharoitida o'zlashtirib, amaliy mashg'ulotlarda o'rganganlarini chuqurlashtirishga imkon beradi. An'anaviy ta'limda o'qituvchi asosiy bilimlarni dars jarayonida taqdim etsa, aylantirilgan sinf metodida esa bu jarayon o'quvchining mustaqil faoliyatiga o'tadi. Bu esa dars vaqtida interaktiv va ijodiy yondashuvlarni qo'llash imkoniyatini yaratadi.

Bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda raqamli vositalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, ularga innovatsion metodologik yondashuvlarni o'rgatish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, Flipped Classroom metodi raqamlashtirish vositasida ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqishda samarali vosita sifatida tan olinmoqda. Maqolada ushbu metodning mohiyati, afzalliklari va o'qituvchi tayyorlash jarayonida qo'llanishi keng tahlil qilinadi.

Asosiy qisim. Flipped classroom (teskari sinf xonasi) metodi ayniqsa ta'lim va o'quv muhitida qo'llaniladi. O'qituvchilar, ta'lim muassasalari, o'quv platformalari va ba'zi kompaniyalar teskari ta'lim yondashuvini amalga oshirish uchun turli usullarni ishlab chiqdilar. Flipped classroom metodi tez-tez qo'llaniladi, ayniqsa matematika kabi fan sohalarida va ijodiy san'at va kodlash kabi mahoratga yo'naltirilgan fanlarda. Shuningdek, flipped classroom metodi boshqa fanlarda ham dars mashg'ulotlarining materiallarini o'rganishda keng qo'llanilishi mumkin, chunki u har qanday mavzuni chuqur tushunishga undaydigan yondashuvdir.

Flipped classroom metodi talabalarga uyda onlayn dars materiallarini o'rganish va sinfda ko'proq interaktiv va amaliy ishlarga e'tibor qaratish imkonini beradi. Ushbu modelda talabalar dars materiallarini oldindan tayyorlab, sinfda ko'proq o'zaro muloqot qilish, muhokama qilish va amaliy o'rganish imkoniyatlariga ega bo'lishlari mumkin. Bu talabalarga yanada faolroq o'rganish va chuqur tushunishga yordam beradi.

Flipped classroom metodi an'anaviy sinf modeliga muqobil o'rganish yondashuvidir. Uning asosiy printsiplari sinf ichida va tashqarisida o'rganish vaqtlarini teskari o'zgartirishdir. Talabalar dars materiallarini uyda oldindan tomosha qiladilar va sinfda ular mavzuni muhokama qiladilar, amaliy mashg'ulotlarni bajaradilar va interaktiv muhitda o'qituvchilari bilan muloqot qiladilar.

Flipped classroom metodi dunyoning ko'plab mamlakatlarida ta'limda qo'llaniladi. U, ayniqsa, Amerika Qo'shma Shtatlari, Kanada, Avstraliya, Buyuk Britaniya, Gollandiya va Yangi Zelandiya kabi mamlakatlarda ta'limda keng qo'llaniladi. Biroq keyingi yillarda bu modelning ommabopligi ortib, dunyoning turli mamlakatlarida ta'lim tizimida o'z o'rnini topa boshladi. Ushbu model o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirish va o'quv tajribasini

oshirish uchun ishlatiladi.

Flipped classroom metodi tashkil etish va amalga oshirish. Flipped classroom - bu o'quv modeli bo'lib, unda an'anaviy sinf modelidan farqli o'laroq, talabalar dars materiallarini uyda oldindan o'rganislari va darsda ko'proq o'zaro ta'sir etishlari va amalda bajarishlarini aytib o'tdik. Ushbu metodni tashkil etish va amalga oshirish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Kurs materiallarini tayyorlash: O'qituvchilar talabalar uyda o'rganishlari mumkin bo'lgan kurs materiallarini tayyorlaydilar. Bular video darslar, o'qish materiallari, onlayn faoliyat yoki interaktiv vazifalar bo'lishi mumkin.

- Videodarslar: Ko'pgina o'qituvchilar dars materiallarini video formatda tayyorlaydilar. Ushbu videolarda odatda mavzuga doir asosiy tushunchalar va ma'lumotlar mavjud. Talabalar o'z tezligi va vaqtida ko'rishlari uchun mo'ljallangan. Talabalar videolarni xohlagan vaqtda to'xtatish yoki orqaga qaytish orqali tomosha qilishlari mumkin.

- Onlayn manbalar: Dars materiallarini onlayn manbalardan ham olish mumkin. Ushbu resurslar interaktiv simulyatsiyalar, elektron kitoblar, veb-saytlar va turli xil o'quv platformalari bo'lishi mumkin. Ushbu manbalardan foydalanish orqali talabalar mavzularni o'z tezligida va qiziqishlariga ko'ra chuqurroq o'rganishlari mumkin.

- Yozma materiallar: Videolardan tashqari, o'qituvchilar yozma materiallarni ham taqdim etishlari mumkin. Bu maqolalar, kitob bo'limlari, xulosalar yoki muammolar to'plami bo'lishi mumkin. Yozma materiallar turli xil ta'lim uslublariga ega bo'lgan talabalarni o'ziga jalb qiladi va mavzularni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqishga imkon beradi.

- Interaktiv ta'lim vositalari: Dars materiallarini tayyorlashda interfaol ta'lim vositalaridan ham foydalanish mumkin. Bular interaktiv simulyatsiyalar, o'yinlar, viktorinalar yoki onlayn munozara platformalari bo'lishi mumkin. Bunday vositalar talabalar rning o'rganishini yanada qiziqarli qiladi, shu bilan birga ularga mukammal tushunish imkonini beradi.

- Talabalar ishtirokini rag'batlantiradigan materiallar: Dars materiallarini tayyorlashda talabalarni darsda ko'proq muloqot qilishga undaydigan materiallar ham muhimdir. Misol uchun, talabalarga darsda muhokama qilish uchun topshiriqlar berilishi yoki o'zlarining tajribalarini o'tkazishlari uchun manbalar berilishi mumkin.

- Tekshiruv imkoniyati: Dars materiallarini tayyorlashda talabalar o'zlarining tushunish darajalarini baholashlari uchun ularga fikr-mulohazalarini bildirish imkoniyati yaratilishi kerak. Bu talabalarning materialni tushunishlari yoki tushunmasliklarini baholashga imkon beradi va o'qituvchilar ularga zarur yordam ko'rsata oldi.

Kurs materiallarini teskari sinf modelida tayyorlash talabalarga o'z ta'lim jarayonlarini boshqarish va darsda yanada samarali ishtirok etish imkonini beradi. Shuning uchun materiallar xilma-xil bo'lishi va talabalarga qaratilgan bo'lishi muhimdir.

2. Uyda o'qitish: Talabalar dars materiallarini uyda oldindan o'rganadilar. Bu talabalarga o'z tezligida va ehtiyojlariga qarab o'rganish imkoniyatini beradi.

- Videodarslarni tomosha qilish: O'quvchilar uyda o'qituvchilar tomonidan tayyorlangan videodarslarni tomosha qilishadi. Ushbu videolar odatda mavzuning asosiy tushunchalari, misollari va asosiy fikrlarini qamrab oladi. Talabalar xohlagan vaqtda videolarni tomosha qilishlari va kerakli joyda to'xtatib turishlari va orqaga qaytarishlari mumkin.

- O'qish va tadqiqot: talabalar dars bo'yicha qo'shimcha o'qishadi va mavzuni chuqurroq tushunish uchun turli manbalarga murojaat qilishadi. Ushbu manbalar kitoblar, maqolalar, onlayn manbalar yoki o'qituvchi tomonidan taqdim etilgan yozma materiallar bo'lishi mumkin.

- Eslatma va tushunish: Talabalar o'zlari ko'rgan videolar yoki o'qigan matnlarni tushunish uchun qaydlar olib, muhim fikrlarni ajratib ko'rsatishadi. Ular tushunmagan qismlarini aniqlaydilar va sinfdagi o'qituvchi yoki do'stlaridan so'rashadi. Ular yordam olish uchun o'z eslatmalarini tayyorlaydilar. Bu jarayonda talabalar o'z ta'lim uslublariga mos keladigan qayd yozish usullaridan foydalanishlari muhim ahamiyatga ega.

- Dastlabki tayyorgarlik va o'quv faoliyati: Talabalar uyda dars materiallarini o'rganayotganda tegishli harakatlarni bajaradilar. Bu mashg'ulotlar talabalarga o'rganishni mustahkamlashga va mavzuni amalda tushunishga yordam beradi. Masalan, muammoni hal qilish uchun mashqlarni bajarish, viktorinalar topshirish yoki tegishli tadqiqotlarni o'tkazish misol bo'ladi.

- Interaktiv materiallardan foydalanish: Talabalar turli interfaol materiallardan foydalanish orqali mavzuni chuqurroq tushunishga harakat qiladilar. Ushbu materiallar simulyatsiyalar, interaktiv ilovalar, onlayn viktorinalar yoki didaktik o'yinlar bo'lishi mumkin. Bunday materiallar talabalarining bilim olishga bo'lgan qiziqishini va motivatsiyasini oshirishi mumkin.

- Savol va muammolarni belgilash: Uyda dars materiallarini tayyorlashda talabalar o'zlaridagi savollar va tushunmayotgan masalalarni aniqlashlari muhim. Ular ushbu savollarni darsdagi o'qituvchi yoki boshqa talabalarga berish uchun eslatma olishlari mumkin. Muammolarini belgilash ularga darsda samaraliroq o'rganishga yordam beradi.

- Sinf ichidagi muloqotga tayyorgarlik: Uydagi tayyorgarlik jarayoni talabalarni sinfda interfaol va amaliy mashg'ulotlarga tayyorlaydi. Talabalar darsga kelganlarida mavzuni yaxshiroq o'zlashtirishlari sababli ular sinf ichidagi mukammal muhokamalarda va o'zaro muloqotlarda qatnashish imkoniyatiga ega bo'lishlari mumkin.

Flipped classroom metodida uyda tayyorgarlik jarayoni talabalarga o'z o'quv jarayonlarini boshqarish va darsda yanada samarali ishtirok etish imkonini beradi. Bu jarayonda o'quvchilarning diqqatini jamlash, o'rganishni tashkil etish, mavzularni chuqurroq anglash muhim ahamiyatga ega.

Flipped classroom metodidan foydalanish talabalarga uyda tayyorlangan dars materiallari bilan kelishlarini va sinfda ko'proq o'zaro ta'sir, munozara va amaliyotga yo'naltirilgan faoliyat bilan vaqt o'tkazishlarini ta'minlaydi. Bu erda teskari sinf metodi bo'yicha sinf vaqtini baholash uchun keng qamrovli tushuntirish berilgan:

3. Dars vaqtini baholash: Dars vaqti o'zaro muloqot, muhokama va amaliy mashg'ulotlar uchun ajratilgan. O'qituvchi talabalarga yo'l-yo'riq ko'rsatadi, chuqur munozaralarni rag'batlantiradi va talabalarining tushunchalarini mustahkamlovchi tadbirlarni tashkil qiladi.

- Munozaralar va chuqur tahlil: Dars vaqtidan o'quvchilar uyda tayyorlagan dars materiallari bo'yicha chuqur muhokamalar uchun foydalanish mumkin. O'qituvchi talabalarni mavzularni chuqurroq tushunishga undashi, turli nuqtai nazarlarni taklif qilishi va muhokamalarga rahbarlik qilishi muhim.

- Amaliy o'quv faoliyati: Darsda talabalar fanlarni amaliy o'rganish uchun turli xil ishlarni bajarishlari mumkin. Bu mashg'ulotlar muammoli mashqlar, guruhlarda ishlash, laboratoriya tajribalari, simulyatsiya, drama yoki rolli o'yin kabi faoliyatlar bo'lishi mumkin.

- Loyihaga asoslangan ta'lim: Dars vaqtidan talabalarga ma'lum mavzularni tadqiq qilish va loyihalarni ishlab chiqish orqali bilim olishlari uchun foydalanish mumkin. O'quvchilarga muayyan mavzu yoki muammo ustida ishlash orqali tadqiqot olib borish va taqdimotlar tayyorlash imkoniyati berilishi maqsadga muvofiq. Bunday faoliyat turlari o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga va o'rganishni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

- Interaktiv ta'lim tajribalari: Dars vaqtidan talabalar bir-biri bilan muloqot qilish imkonini beradigan mashg'ulotlar uchun foydalanish mumkin. Guruh muhokamalari, aqliy hujum, muammoli o'quv faoliyati va boshqa interfaol tajribalar o'quvchilarga bir-biridan o'rganish va turli nuqtai nazarlardan foyda olish imkonini beradi.

- Mulohaza va yo'l-yo'riq: Darsda o'qituvchi talabalarga fikr-mulohaza bildirishi va yo'l-yo'riq ko'rsatishi muhim. O'quvchilarga o'z ishlarini baholash imkoniyati berilishi va rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash maqsadga muvofiq. O'qituvchi talabalarga mavzu bo'yicha foydali manbalarni taqdim etishi va ularning o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

- Osonlashtirilgan o'rganish tajribasi: Darsda talabalarga osonlashtirilgan o'rganish tajribasini taklif qilish mumkin. Bu talabalarga o'z tezligida va ehtiyojlariga qarab o'rganish imkonini beradi. Bunga ko'ra o'qituvchi o'quvchilarning turli ta'lim ehtiyojlari va uslublariga mos keladigan tadbirlarni tashkil qiladi.

Flipped classroom metodi dars vaqtidan foydalanish o'quvchilarga faolroq qatnashish va o'rganishni chuqurroq tushunish imkonini beradi. Ushbu metod talabalarga tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

4. Amaliy ta'lim: Darsda o'quvchilar mavzularni chuqur tushunish uchun muammolarni yechish, loyiha asosida o'rganish, muhokama qilish va guruhda ishlash kabi mashg'ulotlarda qatnashadilar. Flipped classroom metodida amaliy ta'lim darsda interfaol va amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Talabalar dars materiallarini uyda oldindan tayyorlaganligi sababli, dars vaqtlari mavzularni chuqur tushunish, muammoni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va bilimlarni qo'llash imkonini beradi. Quyida flipped classroom metodi bo'yicha amaliy ta'lim keng yoritilgan:

- Muammo yechish faoliyati: Muammoni yechish mashg'ulotlarini darsda talabalarga taklif qilish mumkin. Bu mashg'ulotlar talabalarga o'rganganlarini amalda qo'llash imkonini beradi. Masalan, matematika darsida masalalar yechish, tabiatshunoslik darsida tajribalar o'tkazish yoki til darsida yozish mashqlarini bajarish.

- Loyihaga asoslangan ta'lim: Talabalarga muayyan mavzu ustida ishlash orqali loyiha ishlab chiqish imkoniyati berilishi maqsadga muvofiq. Loyihaga asoslangan ta'lim talabalarni tadqiqot o'tkazish, ma'lumotlarni sintez qilish va ijodiy yechimlarni ishlab chiqarishga undaydi. Talabalar o'z loyihalarini sinfda taqdim etish orqali boshqalar e'tiboriga havola eta oladi.

- Laboratoriya tajribalari va simulyatsiyalar: Matematika yoki texnologiya darslarida laboratoriya tajribalari yoki simulyatsiyalar bilan amaliy tajribalar o'tkazilishi mumkin. Bunday faoliyat turlari talabalarga tushunchalarni vizual ko'rish va aniq tajribaga ega bo'lish imkonini beradi.

- Guruhda ishlash va hamkorlik: Darsda o'quvchilarga guruh bilan ishlash va hamkorlik imkoniyatlari taqdim etilishi muhim. Birgalikda ishlash orqali talabalar murakkab muammolarni hal qiladilar, fikr almashadilar va bir-biridan o'rganadilar. Guruhda ishlash talabalarga muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

- Drama va rolli o'yin: Til yoki ijtimoiy fanlar darslarida talabalarga drama yoki rolli o'yin faoliyati bilan amaliy o'rganish imkoniyatlari taklif qilinishi mumkin. Muayyan rollarni ijro etish orqali talabalar tarixiy voqealar yoki adabiy asarlarni tushunishlari, til ko'nikmalarini yaxshilashlari va empatiya qobiliyatini oshirishlari ko'zda tutilgan.

- Dala tadqiqotlari va sayohatlar: Dala tadqiqotlari va sinfdan tashqari sayohatlar talabalarga real hayotdagi voqialarni boshdan kechirish imkoniyatini beradi. Masalan, tarix darsida muzeyga tashrif buyurish yoki biologiya darsida sayr qilish. Bunday tajribalar talabalarning bilimni yanada mazmunli qiladi.

Flipped classroom metodidagi amaliy ta'lim o'quvchilarga mavzularni chuqur tushunishga va bilimlarni real hayotdagi voqealarga aylantirishga yordam beradi. Ushbu model talabalarga tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon berib, o'rganishni yanada qiziqarli qiladi.

5. Tekshiruv va baholash: O'qituvchilar talabalarning tushunish darajasini baholaydilar va fikr-mulohazalarini bildiradilar. Bu talabalarning taraqqiyotini kuzatish va ularga kerakli yordamni aniqlashga imkon beradi.

Google Classroom kabi onlayn platformalar kurs materiallarini almashish, talabalar bilan muloqot qilish, fikr-mulohazalarni bildirish va baholash uchun vositalarni taqdim etadi. Ushbu platformalar o'qituvchilarga kurs materiallarini tartibga solishda yordam beradi, talabalarga kirishni ta'minlaydi va o'zaro aloqani osonlashtiradi.

Flipped classroom metodida fikr-mulohazalar va baholash jarayonlari o'quvchilarning o'quv jarayonlarini qo'llab-quvvatlash va takomillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonlar o'quvchilarning yutuqlarini baholash, o'quv maqsadlariga erishishga yordam berish va taraqqiyotni ta'minlash maqsadida amalga oshiriladi. Quyida teskari sinf metodi bo'yicha fikr-mulohazalar va baholash jarayonlarining keng qamrovli izohi keltirilgan:

- Oldindan baholash va tayyorgarlik: Talabalar dars materiallarini uyda tayyorlaganliklari uchun darsga kelishdan oldin fanlarni oldindan o'rganadilar. O'qituvchilar talabalarning bilim darajasini aniqlash uchun oldindan baholash vositalaridan foydalanishlari mumkin. Bu talabalarning oldingi bilimlarini tushunish va ularning o'quv ehtiyojlarini aniqlash uchun muhimdir.

- Sinf ichidagi fikr-mulohazalar: Darsda o'qituvchilar talabalarga o'z fikrlarini bildiradilar. Talabalar o'z faoliyatini sinfda va guruhda ishlashda baholaydilar. O'qituvchilar talabalarga mavzu bo'yicha fikr-mulohazalarini bildiradilar va talabalarning kamchiliklarini aniqlashga yordam beradi.

- O'z-o'zini baholash va mulohaza yuritish: O'quvchilarga o'z ta'lim jarayonini baholash imkoniyati beriladi. Talabalar o'z faoliyatini baholaydilar, kamchiliklarini aniqlaydilar va ularni qanday yaxshilash mumkinligi haqida o'ylaydilar. Bu jarayon talabalarga o'z bilimlari uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

- Formativ baholash: O'qituvchilar talabalarning o'quv jarayonlarini kuzatish va yaxshilash uchun formativ baholash usullaridan foydalanadilar. Bu talabalarga muntazam ravishda fikr-mulohazalarni taqdim etish va ularning o'quv jarayoniga rahbarlik qilishni o'z ichiga oladi. Formativ baholash talabalarning o'quv jarayonini kuzatish va kerak bo'lganda o'qitish usullarini moslashtirish imkonini beradi.

- Auditoriyadan tashqari baholash: Talabalarning uyda tayyorlaydigan dars materiallari va dars ichidagi mashg'ulotlar baholash jarayonining muhim qismidir. Talabalarning uy vazifasi ularning bilim darajasini baholash va ta'lim maqsadlariga erishishini ta'minlash uchun qo'llanilishi mumkin. O'qituvchilar o'z fikr-mulohazalarini bildirishlari va talabalarni auditoriyadan tashqarida qilgan ishlariga qarab baholashlari mumkin.

- Aniq fikr-mulohazalar va takomillashtirish rejalari: Talabalarga aniq va konstruktiv fikr-mulohazalar beriladi va kerak bo'lganda takomillashtirish rejalari tuziladi. Talabalarga o'z kamchiliklarini aniqlash va rivojlanishiga e'tibor berish imkoniyati beriladi. O'quvchilar fikr-mulohazalarni inobatga olgan holda muvaffaqiyatga erishadilar va o'z faoliyatlarini yaxshilaydilar.

Talabalarning o'quv jarayonlarini qo'llab-quvvatlash va takomillashtirish uchun teskari sinf metodidagi fikr-mulohazalar va baholash jarayonlari muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonlar talabalarga o'quv maqsadlariga erishish imkonini berishi bilan birga, talabalarga o'z ta'lim jarayonlarini boshqarish ko'nikmalarini ham beradi.

Flipped classroom afsalliklari va kamchiliklari. Teskari o'girilgan sinf metodini o'qitish jarayonida qo'llar ekanmiz uning afzalliklari bilan bir qatorda kamchiliklariga ham diqqat qaratishimiz lozim. Metodning afzalliklari:

- Individual ta'lim: Flipped classroom metodi talabalarga o'z tezligida o'rganish imkonini beradi. Uyda o'quv materiallarini tomosha qilish orqali talabalar o'z o'rganish tezligi va ehtiyojlariga ko'ra rivojlanishi mumkin. Shunday qilib, har bir talaba o'zining kuchli va zaif tomonlariga e'tibor qaratishi va o'quv jarayonini yanada samarali boshqarishi mumkin.

- Ko'proq o'zaro ta'sir: Qaytarilgan sinf modeli sinfda ko'proq o'zaro ta'sir qilish va muhokama qilish imkoniyatini beradi. Talabalar darsga yaxshiroq tayyorgarlik ko'rishadi va muhokamalarda faolroq ishtirok etishlari mumkin, chunki ular o'quv materiallarini oldindan ko'rib chiqishgan. Bu talabalarga bir-birlari va o'qituvchilari bilan yaqinroq munosabatda

bo'lish imkonini beradi.

- Amaliy ta'lim: Flipped classroom metodi sinfda ko'proq vaqt sarflaydigan amaliy mashg'ulotlarga imkon beradi. Talabalar darsda nazariy bilimlarni amaliyotga aylantirish imkoniyatiga ega. Bu talabalarga mavhum tushunchalarni yaxshiroq tushunish va real hayotda duch keladigan muammolarning yanada samarali yechimlarini topish imkonini beradi.

- Shaxsga yo'naltirish: Flipped classroom metodi talabalarga o'z o'quv jarayonini boshqarishga imkon beradi. Talabalar o'zlarining o'quv maqsadlarini belgilashlari va o'z qiziqishlariga ko'ra chuqur tadqiqotlar olib borishlari mumkin. Bu esa talabalarni mustaqil va mas'uliyat bilan bilim olishga undaydi.

5. Talaba vaqtini boshqarish: Flipped classroom metodi o'qituvchilarga vaqtni boshqarishda ko'proq moslashuvchanlikni ta'minlaydi. O'qituvchilar auditoriyada ko'proq individual yoki kichik guruhlarda ishlash uchun vaqt ajratishlari mumkin. Bu o'qituvchilarning har bir talabaga aniq fikr bildirish imkoniyatini oshiradi va talabalarning taraqqiyotini yaxshiroq nazorat qilish imkoniyatini beradi.

O'zgartirilgan sinfning bu afzalliklari talabalarga yanada samaraliroq o'rganish imkonini beradi va o'qituvchilar talabalarga samaraliroq yo'l-yo'riq ko'rsatadi. Ushbu metod an'anaviy sinfda o'qitish bilan solishtirganda ko'proq interaktiv va talabaga yo'naltirilgan ta'lim tajribasini ta'minlaydi.

Teskari sinfning kamchiliklarini:

- Kirishdagi qiyinchiliklar: Uyda o'quv materiallaridan foydalanishda tengsizliklar bo'lishi mumkin. Ba'zi talabalarda internetga kirish yoki tegishli texnologik vositalar bo'lmasligi mumkin. Bu talabalar o'rtasida tengsizlikka olib kelishi va ularning o'rganish tajribasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

- Talaba motivatsiyasi: Uyda tayyorlangan o'quv materiallariga motivatsiya etishmasligi mumkin. Ba'zi talabalar uyda intizomli bo'lishlari qiyin bo'lishi mumkin va o'quv materiallariga rioya qilish uchun etarli darajada motivatsiya bo'lmasligi mumkin. Bu talabalarning o'quv jarayonida orqada qolishiga olib kelishi mumkin.

- Tayyorgarlik yuki: O'qituvchilarga darslar uchun video yoki boshqa materiallarni oldindan tayyorlash uchun vaqt kerak bo'lishi mumkin va bu qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Materiallarning sifatini ta'minlash va ularni talabalar ehtiyojlariga mos ravishda tayyorlash muhimdir. Aks holda, talabalar tushunishi qiyin bo'lgan materiallarga duch kelishlari mumkin.

- Boshqaruv muammolari: O'qituvchilar uchun talabalarning uyda mustaqil ta'lim olishini va o'quv materiallaridan foydalanishini boshqarish va nazorat qilish qiyin bo'lishi mumkin. Talabalarning uyda qancha vaqt o'tkazayotganini kuzatib borish va kerak bo'lganda yordam ko'rsatish o'qituvchilardan qo'shimcha kuch talab qilishi mumkin.

Bu usulni amalga oshirishda flipped classroom metodining kamchiliklari muhim ahamiyatga ega. Talabalarning teng imkoniyatlardan foydalanishini ta'minlash va o'quv jarayonini eng samarali tarzda qo'llab-quvvatlash uchun turli usullarni va yechimlarni ishlab chiqish orqali bu kamchiliklarni kamaytirish mumkin.

Qaytarilgan sinfning kamchiliklarini oldini olish yoki kamaytirish uchun bir nechta usullarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

1. Kirish qiyinchiliklarini kamaytirish:

- Talabalarga o'quv materiallaridan uyda foydalanishda yordam berish mumkin. Buning uchun maktab yoki kutubxonada internetga kirishi uchun sharoit yaratish yoki o'quvchilar tegishli texnologik vositalar bilan ta'minlanishi kerak.

- Uyda o'quv materiallarini muqobil formatlarda taqdim etish, masalan, ularni yozma materiallar bilan qo'llab-quvvatlash, o'quvchilarning turli xil o'quv ehtiyojlarini qondirishi mumkin.

2. Talabalarning motivatsiyasini oshirish:

- Uyda o'quv materiallarini ko'rish va o'rganish uchun o'quvchilarga rag'batlantiruvchi

tadbirlar yoki mukofotlar taklif qilinishi mumkin.

- Uydagi o‘quv materiallarini qiziqarli va ta’sirli qilish uchun o‘qituvchilar turli usullardan foydalanishlari mumkin.

3. Tayyorgarlik yukini yengillashtirish:

- O‘qituvchilar o‘quvchilar uchun tayyorlagan materiallarni rejali shaklda yaratishi va ularning vaqtidan unumli foydalangan holda tayyorgarlik yukini kamaytirishi mumkin.

- O‘qituvchilar mavjud ta’lim resurslaridan foydalanish yoki hamkasblari bilan hamkorlik qilish orqali tayyorgarlik yukini bo‘lishishlari mumkin.

4. Boshqaruvdagi qiyinchiliklarni kamaytirish:

- O‘qituvchilar uyda talabalarning o‘qish jarayonlari va taraqqiyotini kuzatish uchun turli raqamli vositalardan foydalanishlari mumkin.

- Uydagi o‘quv materiallarini ko‘rish va tushunishda ularga rahbarlik qilish uchun talabalar bilan muntazam ravishda bog‘lanish mumkin.

Flipped classroomning kamchiliklarini oldini olish yoki kamaytirish o‘qituvchilar va ta’lim muassasasi ma’murlaridan talabalar ehtiyojlarini tushunish va samarali yechimlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Moslashuvchanlik, talabalarga yo‘naltirilganlik va doimiy aloqa o‘zgaruvchan sinf modelini muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda raqamlashtirish va «Flipped Classroom» metodidan foydalanish ta’lim sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu yondashuv, talabalarning mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan birga, pedagoglarga zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilish imkonini beradi. Flipped Classroom metodining asosiy afzalligi – dars vaqtida chuqur muhokama va amaliyotga ko‘proq e’tibor berish imkoniyati bo‘lib, bu jarayon o‘qituvchilarning innovatsion ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Ta’kidlab o‘tish joizki, raqamlashtirish vositalarini ta’lim jarayoniga keng tatbiq qilish nafaqat o‘qituvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantiradi, balki talabalarning ta’lim jarayonidagi faolligini oshiradi. Shu bois, Flipped Classroom metodini ta’lim jarayoniga qo‘llash o‘qituvchi va talabalarning hamkorlikda ishlash malakasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusida bu uslubni keng joriy etish, ta’lim tizimini yanada innovatsion va raqamli texnologiyalar bilan boyitishga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ishmuxamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A., Ta’limda innovatsion texnologiyalar. “umumiy psixologiya” T., 2008.

2. Hotamova D.K. Bo‘lajak o‘qituvchilarni raqamlashtirish vositasida pedagogik faoliyatga tayyorlashning zarurati // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. Xalqaro ilmiy-metodik jurnal, 77-79 b. 2024.

3. Hotamova D.K. The history of the development of psychology, the subject and its place in the activity of medical personnel // International Journal Of Literature And Languages 3 (02), 97-99, 2023

4. Орлова А.В. Проблемы мотивации дистанционного обучения на примере анализа онлайн-ресурсов для обучения школьников математике // Герценовские чтения: психологические исследования в образовании. 2018. С. 326–333.

5. <http://tsue.uz/uz/raqamli-iqtisodiyot-yangi-ozbekiston-taraqqiyotining-yangi-davri/>

6. Abdullayev M., Saidahror, G., & Ayurov, R. (2020). Raqamli iqtisodiyot - кадрлар тайёрлашнинг долзарб йўналишлари. Архив научных исследований, 1(23). извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/270>

INGLIZ TILI O'RGANUVCHI TALABALARDA MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA TIL BILISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Ibragimova Sevara Baxodirovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti katta o'qituvchi (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili mutaxassisligida tahsil olayotgan talabalarning ijodiy salohiyatini yuksaltirishning eng yaxshi usullaridan biri bo'lgan mustaqil talim haqida so'z boradi. Ushbu maqolada mazkur yo'nalishda bugungi kunda mavjud bo'lgan muammolar va mustaqil ta'lim olishni tashkil etishning yangi usullarini yaratish borasida bir qator takliflar va shu maqsadda amalga oshirilgan bir qator uslubiy tajribalarni misol tariqasida ko'rib chiqiladi va amaliyotda qo'llash mumkin bo'lgan usullar atroflicha yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, kredit modul tizimi, mustaqil fikrlash, faol ishtirokchi-reflector, mustaqil ta'lim mavzulari.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ В ПРОЦЕССЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СТУДЕНТОВ, ИЗУЧАЮЩИХ АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Ибрагимова Севара Баходировна
Ташкентский государственный экономический университет старший
преподаватель (PhD)

Аннотация: В данной статье говорится о самостоятельном обучении, которое является одним из лучших способов повышения творческого потенциала студентов специальности «Английский язык» в высших учебных заведениях. В данной статье в этом направлении на примерах рассмотрены и могут быть применены на практике существующие на сегодняшний день проблемы и ряд предложений по созданию новых методов организации самостоятельного обучения и ряд проведенных с этой целью методических экспериментов. объясняются подробно.

Ключевые слова: самостоятельное образование, кредитно-модульная система, самостоятельное мышление, активный участник-рефлектор, темы самостоятельного образования.

TECHNOLOGY OF DEVELOPING LANGUAGE SKILLS IN THE PROCESS OF INDEPENDENT LEARNING IN ENGLISH LEARNING STUDENTS

Ibragimova Sevara Bakhodirovna
Senior Lecturer (PhD) of Tashkent State University of Economics

Annotation: This article discusses independent learning, which is one of the best ways to improve the creative potential of students studying English in higher education institutions. This article considers the current problems in this area and a number of proposals for creating new methods of organizing independent learning, as well as a number of methodological experiments carried out for this purpose, and provides a detailed description of the methods that can be used in practice.

Keywords: independent learning, credit module system, independent thinking, active participant-reflector, independent learning topics.

O'zbekistonda ta'lim sohasida milliy manfaatlar aks ettiruvchi ta'lim siyosatini jahon taraqqiyoti umumiy tendensiyalariga ta'siri sezilarli o'zgarishlarni talab qiladi. Oliy ta'limning davlat

ta'lim standartlarini asosida o'quv jarayonga ta'siri nafaqat ta'lim tizimini rivojlantirishning keyingi bosqichini, balki ta'lim sifatini boshqarish vositasini ham ta'minlaydi.

Kredit-modulli ta'lim tizimi o'quv jarayonini tashkil etish modeli bo'lib, u modulli ta'lim texnologiyalari va kredit ta'lim bo'g'inlari (oraliq kreditlari) kombinatsiyasiga asoslangan. Kredit-modulli tizimida o'qitish har bir modulning tarkibiy mazmuni asosida talabalarni baholash tizimiga ega bo'lgan, o'quv materialining mantiqiy tugallangan qismlaridan (modullardan) iborat, oldindan ishlab chiqilgan modul dasturga muvofiq talabalar tomonidan diskret rejimda o'zlashtirilishini tashkil etishni nazarda tutadi.

“Kredit-modulli tizim o'zining afzalliklariga ega va bir o'quv dasturidan ikkinchisiga, shu jumladan, keyingi ta'lim dasturlariga o'tish davrida talabalarining harakatchanligini oshirish vositasi sifatida qaraladi. Kredit-modulli tizim talabalarga o'qish va o'zlashtirish uchun kerakli miqdordagi o'quv fanlarini tanlash, ularni ma'lum vaqt ichida o'zlashtirishga majbur qilish imkonini beradi” .

Kredit-modulli tizim barqarorligi ta'lim dasturining mehnat zichligini baholash maqsadida kredit birliklari; bilimlarni baholash uchun reyting tizimlari; talabalarining individual dastur orqali shakllantirishdagi; ta'lim jarayonida mustaqil bo'lish ulushini hamda o'quv dasturlarining moslashuvchanligini oshirishini ta'minlaydi. Kredit-modulli tizimida o'quv jarayonini joriy etishning fan mazmunida modullariga bo'linadi (semestrda 2-4 modul), ya'ni o'quv intizomi tarkib modullari tizimi sifatida shakllanadi. Modul o'quv jarayonining tegishli shakllari bilan amalga oshiriladigan ta'lim va kasbiy dasturning (o'quv intizomi, amaliyot, davlat attestatsiyasi) hujjatlashtirilgan tugallangan qismidir.

E.N.Solovova modul tushunchasini quyidagicha ta'rif beradi “Bu kurs yoki uning avtonom qismi, uning doirasida turli xil ta'lim trayektoriyalarini qurish uchun yetarli bo'lgan zarur dasturiy ta'minot va o'quv-uslubiy yordamga ega, agar kerak bo'lsa, boshqa modulli kurslar bilan osongina bog'lanib, ichki strukturaning dastlabki moslashuvchanligi tufayli tarkib / shakl / hajmi o'zgartirishga qodir”.

Modulli o'qitishda fanlararo tub farqlar qoidalari mavjud:

- mashg'ulot mazmuni murakkab modullarda to'liq, mukammal berilishi, axborotlar to'plamini o'zlashtirish uchun uslubiy ko'rsatma hisoblanadi;
- o'qituvchi va talabaning o'quv jarayonidagi hamkorlik modullar yordamida pedagogik uchrashuv, ma'lum darajadagi dastlabki tayyorgarlikka ongli erishadilar;
- modulli o'qitish jarayoni o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi ustuvor hamkorlik sub'yekt-sub'yekt munosabatlariga muqarrar rioya qilishni talab etadi.

E.N.Solovovaning fikricha, “til bilish jarayoniga moslashtirilgan modulli ta'lim tamoyillari: tarkibiy mazmunning modulligi tamoyili; moslashuvchanlik, dinamizm, chiziqsizlik tamoyili; refleksiv faoliyat va fanlararo bog'liqlik tamoyili; avtonomiya va teng javobgarlik tamoyili. Ushbu tamoyillarning amaliyotga tatbiq etilishi xorijiy tillarni o'zlashtirish jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi”. Kredit-modulli o'rganishni to'liq tushunish uchun kredit tushunchasi va uning xorijiy tilni o'rgatishdagi rolini hisobga olish kerak.

Kreditlar tizimi kredit birligidan o'quv ishlarining murakkabligi o'lchovi sifatida foydalanishga asoslangan o'quv jarayonini tashkil etishning barcha asosiy jihatlarini tizimli aniqlash hamda ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq barcha tarkibiy qismlarning umumiyligini ifodalash sifatida tushuniladi.

Buning uchun xorijiy tilda gapirishni o'qitish tamoyillarini modulli, kompetensiyaga asoslangan, kommunikativ-faoliyat va kredit modulli ta'lim tizimi bilan tizimli, integral yondashuvlar sharoitida amalga oshirishga imkon beradigan modelni yaratish kerak. O'quv jarayonida modellashtirish ilmiy tadqiqot jihatdan, empirik va nazariyni birlashtirishga imkon beradi, ya'ni, ob'yektni o'rganish jarayonida tajribani mantiqiy konstruksiyalar va ilmiy abstraksiyalar qurilishi bilan birlashtiradi hamda ushu jihat N.I.Arefev, O.D.Vokuyeva, N.A.Arshinova, B.A.Darmayev va boshqalarning ishlarida asoslab berilgan Bunda model

modellashtirish asosiy usulidir. Umuman olganda, “model –diagramma, fizik tuzilmalar, belgi shakllari yoki formulalar shaklida sun’iy ravishda yaratilgan ob’yekt bo‘lib, ular o‘rganilayotgan ob’yektga o‘xshash bo‘ladi hamda tuzilishi, xususiyatlari, elementlari o‘rtasidagi munosabatlar sodda va qo‘pol shaklda namoyish etiladi va ko‘payadi”.

Model - tadqiqotchining o‘zi va ob’yekti o‘rtasida qo‘yadigan va u bilan qiziqadigan ob’yektni o‘rganadigan bilish vositasidir. Model tuzilish, xususiyatlar va unga kiritilgan elementlar o‘rtasidagi munosabatlarni diagramma yoki tavsif shaklida aks ettirishga imkon beradi. Bugungi kunda pedagogikada modellashtirish jarayonidan keng foydalanilmoqda: ta’lim mazmuni ham, tarbiyaviy faoliyat ham modellashtirilgan”. Model kredit-modulli tizimning asosi, talabalarning xorijiy til bilish darajasi individual muhim jihatlarni aniqlash, natijalarini taqqoslash va baholash mumkin. Kredit-modulli tizim asosida xorijiy tilni o‘zlashtirish metodikasini ishlab chiqish, hamda, uning modelini yaratishni ta’minlaydi. Kredit-modulli tizimda xorijiy tilni o‘zlashtirish jarayoni talabalarning kasbiy faoliyatiga tayyorlash maqsad- vazifalari va tamoyillariga tenglashtirilgan Maqsad biz tomonimizdan kredit-modulli tizim sharoitida talabalarning nutq qobiliyatini oshirish sifatida belgilanadi. Ushbu maqsadga erishish quyidagi vazifalar belgilandi: dialogik va monologik nutq malakalarini hosil qilish; kommunikativ, metakognitiv, kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish; o‘rganilayotgan modullar mavzulari bo‘yicha ilgari olingan bilimlarni faollashtirish. Kredit-modulli tizim asosida talabalarni xorijiy tilni o‘zlashtirishda uslubiy modelni ishlab chiqish uchun modulli, kompetensiyaga asoslangan, sub’yekt-faoliyat va tizimli, integral yondashuvlar va ularning tamoyillari asos bo‘ldi.

Umumiy tamoyillarga quyidagilar kiradi:

insonparvarlashtirish tamoyili (munosabatlarning sub’yektiv turini belgilaydi, ya’ni shaxsga ob’yekt sifatida emas, balki sub’yekt sifatida hurmatli, tushunadigan, qadr-qimmatga asoslangan munosabatda bo‘ladi);

insonparvarlashtirish – bu alohida shaxslarning qobiliyatlarini ochib berishga yo‘naltirish, shaxsni o‘qitishda ijodiy muhit yaratish. Biz ushbu tamoyilning ikki tomonlama mohiyatini tan olamiz, bu bir tomondan talabaning o‘zini ta’lim jarayonida qadriyat sifatida qabul qilishini e’lon qiladi, boshqa tomondan talabaning o‘zi haqidagi ijobiy g‘oyalarini, o‘zini o‘zi qabul qilishini, «o‘zini o‘zi» hissi mavjudligini shakllantiradi;

insonparvarlik shaxsning erkin o‘zini o‘zi belgilashiga hissa qo‘shishi kerak); insonparvarlashtirish tamoyilii (insonparvarlik tamoyili bilan bog‘langan va o‘quv dasturini gumanitar tarkib bilan to‘ldirish yoki qo‘shishni o‘z ichiga oladi; o‘rganilayotgan material tarkibida inson vektoriga yo‘naltirishni talab qiladi);

izchillik va tizimlilik tamoyili (tegishli nazariyfanlar bo‘yicha ilgari olingan bilim, ko‘nikma, malakalarni mustahkamlash, shularni izchil rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan);

mavjudlik tamoyilii (talaba shaxsiyatining haqiqiy imkoniyatlari va intellektual tarkibini hisobga olgan holda mutaxassisning o‘qitish metodologiyasini qurishni belgilaydi).

Kompetensiyaviy yondashuv bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarni uzatishning an’anaviy g‘oyasidan chiqib ketishni va kelajakni shakllantirishga o‘tishni ta’minlaydi, ya’ni universal/asosiy bilimlarga asoslangan mustaqil faoliyat tajribasi sanaladi. Ushbu yondashuv namuna bilan emas, balki ma’lum bir vaziyatda, ma’lum bir hayot yoki kasbiy muammoni hal qilishda olingan bilimlar asosida harakat qilish qobiliyatini nazarda tutadi.

E.Zeyer ta’kidlaganidek, “kompetentlik yondashuvi ta’limning maqsadiga: o‘rganish qobiliyati, o‘z-o‘zini anglash, o‘z-o‘zini aktuallashtirish va individuallikni rivojlantirishga ustuvor yo‘nalish hisoblanadi”. Modulli yondashuvning mohiyati ma’lum darajada mustaqil bilimga ega talaba (rahbar tomonidan belgilanadi), o‘quv jarayonini unga nisbatan individual dastur hosil qilish mumkin, unda maqsad va vazifalar, axborot va uslubiy ko‘rsatmalar banki mavjud qo‘yilgan didaktik maqsadlarga erishish uchun mo‘ljallanadi. Modulli yondashuv

bilan talaba ishini boshqaradigan o'qituvchining funksiyalari axborotni nazorat qilishdan konsalting-muvofiqlashtirishgacha o'zgarishi mumkin.

N.A.Solovyova quyidagi tamoyillarni yetakchi sifatida belgilaydi: “paritet, dinamizm, tizimni kvantlash, muammolilik, bilim ta'sirchanligi va samaradorligi, kognitiv vizualizasiya, xatolarga tayanish, o'quv vaqtini tejash, o'quv mazmunini 67 tuzish, moslashuvchanlik va boshqalar. Ularning barchasi ko'proq yoki kamroq ahamiyatga egadir”.

Xulosa. Oliy ta'limdagi islohotlar zamonaviy bosqichi demokratik yuksak rivojlangan mamlakatlar darajasida O'zbekistonning ilg'or ilmiy-texnik, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini ta'minlashga qodir va ma'naviy, madaniy va axloqiy sifatlarga ega yuksak malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashni talab etadi. Oliy maktabda ta'lim mazmuni mutaxassislar shaxsini rivojlantirish, ularning chuqur fundamental bilimlarini va amaliy tayyorgarliklarining asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Muvaffaqiyatli mustaqil ta'lim jarayonida o'qituvchining roli, bilim beruvchi mutaxassis sifatida, talabalarga o'rganish uchun zarur bo'lgan strategiyalarni o'zlashtirishga yordam beradigan «murabbiy» roliga o'tadi. Faoliyatning asosiy turi o'qituvchining o'quvchilarga o'quv maqsadlari haqida o'z g'oyalarini yaratishga yordam berishdir.

REFERENCES

1. Botirbekova, G. A. Talabalarning og'zaki nutqini o'stirish uchun mashqlar bilan ishlash / G. A. Botirbekova.—T. 2019.
- 2.N.Jiyanova, O.Mo'minova, S.Maksumova. Nutq madaniyati (Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma). – T. 2016.
- 3.Kadirova, M. T. Kompetentlik yondashuvi nazariyasi va uning pedagogik mazmuniga doir qarashlar /— T.2020.
4. Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Alqarov I., Usmonov N.O'. Is'yanov R.G., Yuzlikayev F. Pedagogika nazariyasi (Didaktika) T .2011.
- 5.M.X.Nazarova. Xorijiy tillarni o'qitishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash. Innovative Technologies in Teaching Foreign Languages and Learner Assessment in Online Education- T. 2021.
6. Solovyova E.H. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей. - М.: Астрель, 2008.

TA'LIM NATIJADORLIGINI OSHIRISHDA "STEAM" TEXNOLOGIYASINI QO'LLASH TEXNOLOGIYALARI

Inamova Mahbuba

Namangan Davlat pedagogika instituti magistranti

Annotasiya: Maqolada bugungi kunda ta'lim tizimida o'quv jarayonlarida STEAM ta'limini qo'llashda texnologiyalardan foydalanish, ushbu texnologiyalar o'quvchilarga hayotda mavjud bo'lmagan obyektlar va jarayonlarni tajribadan o'tkazishni qolaversa bu texnologiyalar nafaqat akademik yutuqlarni oshiradi, balki o'quvchilarning kelajakdagi ish faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur ko'nikmalarni ham shakllantiradi. O'quvchilar o'z maqsadlariga erishishda kreativ yondashuv va innovatsion fikrlashni rivojlantirish orqali ustunlikka ega bo'lishadi.

Kalit so'zlar: texnologiya, kreativ, akademik, innovatsion yondashuvlar, muhandislik

ТЕХНОЛОГИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПАРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

Инамова Махбуба

Аспирант Наманганского государственного педагогического института

Аннотация: В статье рассматривается использование технологий STEAM-обучения в образовательных процессах в образовательной системе сегодня, поскольку эти технологии позволяют учащимся испытать объекты и процессы, которых нет в жизни, эти технологии не только повышают академические достижения, но и расширяют возможности учащихся, а также развивают навыки, необходимые им для достижения успеха в будущей карьере. Студенты получают преимущество в достижении своих целей за счет развития творческого подхода и инновационного мышления.

Ключевые слова: технологии, креативные, академические, инновационные подходы, инженерия.

TECHNOLOGIES FOR USING STEAM TECHNOLOGY IN IMPROVING EDUCATIONAL EFFICIENCY

Inamova Mahbuba

Graduate student of Namangan State Pedagogical Institute

Abstract: In the article, the use of technologies in the application of STEAM education in educational processes in the educational system today, as these technologies allow students to experience objects and processes that do not exist in life, these technologies not only increase academic achievements, but also improve students' it also builds the skills they need to be successful in their future careers. Students gain an advantage in achieving their goals by developing a creative approach and innovative thinking.

Key words: technology, creative, academic, innovative approaches, engineering

Bugungi kunda ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuvlar orasida STEAM (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at va Matematika) ta'limi alohida o'rin tutadi. STEAM texnologiyalari ta'lim natijadorligini oshirish, o'quvchilarning ijodkorligini rivojlantirish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu insho davomida STEAM texnologiyalarining ta'lim natijadorligini oshirishdagi roli va ularni qo'llash usullari haqida gapiraman.

STEAM ta'limi, o'quvchilarga turli fanlarni o'zaro bog'lashga imkon beradi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning tushunchalarini rivojlantirish va ular o'rtasidagi o'zaro

munosabatlarni mustahkamlashga olib keladi. Masalan, fan darslarida matematikani qo'llash orqali o'quvchilar amaliy muammolarni hal qilishda qanday qilib hisob-kitob qilishni o'rganadilar. Texnologiya va muhandislik orqali, ular bu bilimlarni real hayotdagi masalalarda ishlatish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Loyihaviy o'qitish (Project-Based Learning) STEAM ta'limining asosiy komponentlaridan biridir. Ushbu metodologiya orqali o'quvchilar haqiqiy hayotdagi muammolarni tadqiq qilish va ularni hal qilish jarayonida faol ishtirok etadilar. O'quvchilar jamoa bo'lib ishlashga, fanni qiziqarli va amaliy qilib taqdim etishga o'rganishadi. Masalan, o'quvchilar o'zlariga berilgan muammo bo'yicha loyiha ishlab chiqib, muloqot qilish, g'oyalarni baham ko'rish va xulosa chiqarish jarayonida bir-birlaridan o'rganadilar.

STEAM ta'limini qo'llashda texnologiyalardan foydalanish juda muhimdir. Masalan, 3D modellashtirish va 3D chop etish texnologiyalari o'quvchilarga o'z g'oyalarini amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. O'quvchilar 3D model ishlab chiqarish orqali tizimli fikrlash va muhandislik ko'nikmalarini rivojlantirishadi. Shuningdek, dasturlash va robototexnika o'quvchilarga analitik fikrlashni oshirishda yordam beradi, bu esa STEM sohalarida muvaffaqiyatli qarorlar qabul qilishlariga olib keladi.

Ba'zi o'quv dasturlarida virtual va kengaytirilgan reallik (VR va AR) texnologiyalari qo'llanilmoqda. Bu texnologiyalar o'quvchilarga hayotda mavjud bo'lmagan obyektlar va jarayonlarni tajribadan o'tkazishga imkon beradi. Misol uchun, tarix darslarida o'quvchilar qadimiy davrlarni virtual formatda o'rganishlari mumkin. Bu esa ularning qiziqishini oshiradi va ta'lim jarayonini yanada jozibador qiladi.

Motivatsiya va o'z-o'zini baholash jarayonlarini rivojlantirish maqsadida o'zaro baholash va refleksiv baholash metodlari qo'llaniladi. O'quvchilar o'z loyihalarini tanqidiy ravishda baholashni va o'z holatlarini qayd etishni o'rganadilar. Bu ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini va muammoga munosabatlarini rivojlantiradi.

Hurmatli o'qituvchilar va ta'lim tizimi rahbarlari uchun STEAM ta'limi orqali ta'lim natijadorligini oshirish juda muhimdir. Bu texnologiyalar nafaqat akademik yutuqlarni oshiradi, balki o'quvchilarning kelajakdagi ish faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Ular o'z maqsadlariga erishishda kreativ yondashuv va innovatsion fikrlashni rivojlantirish orqali ustunlikka ega bo'lishadi. Shunday ekan, STEAM texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llash - bu kelajak avlodining muvaffaqiyatli insonlar bo'lishida muhim bosqichdir.

Ta'lim natijadorligini oshirishda STEAM texnologiyasini qo'llash texnologiyalari: Bugungi ko'rsatkichlari

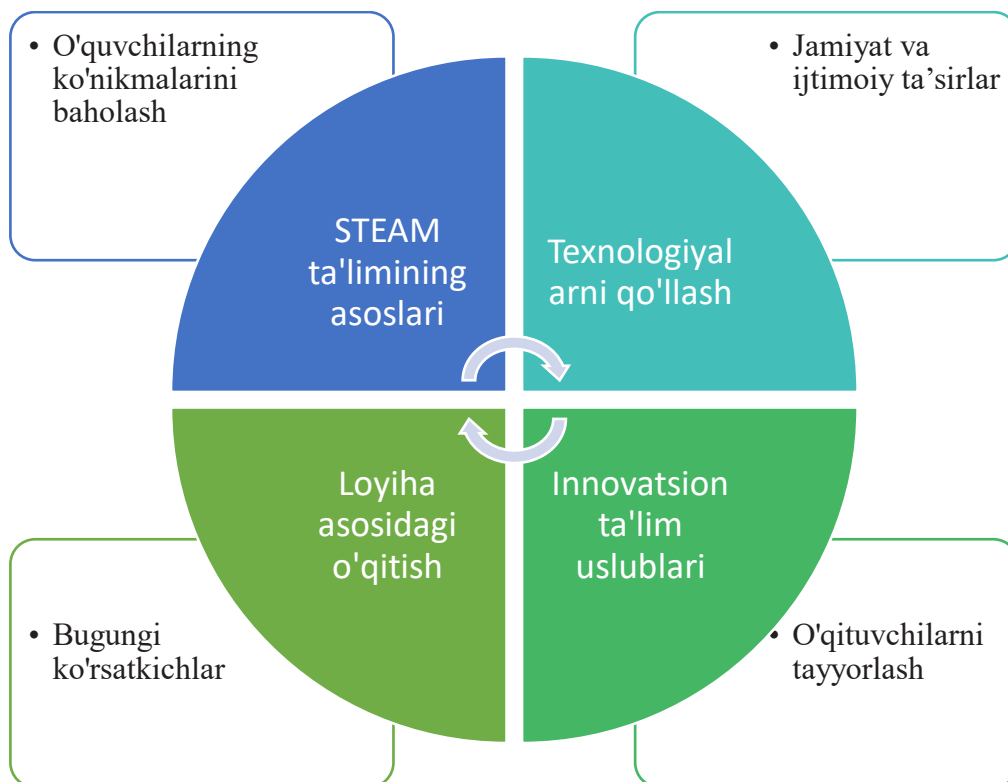
Bugungi global dunyoda ta'lim tizimi doimiy ravishda o'zgarib bormoqda. Innovatsion yondashuvlar, jumladan STEAM (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at va Matematika) ta'limi, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirishda asosiy rol o'ynaydi. Bu yondashuv o'quvchilarga turli fanlarni birlashtirib, muammolarni hal qilish, ijodkorlik va analitik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga imkoniyat yaratadi. Ushbu insho davomida STEAM texnologiyalarining ta'lim natijadorligini oshirishga qanday yordam berishi va bugungi kunda mavjud ko'rsatkichlarini tahlil qilamiz (1-pacm.)

1. STEAM ta'limining asoslari

STEAM ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarga bir qator ko'nikmalarni o'rgatishdir. Bu ko'nikmalarga tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodkorlik va jamoaviy ish kiritiladi. STEAM yondashuvi o'quvchilarga fanning fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika sohalaridagi bilimlarni birlashtirishga imkon beradi. Bunday yondashuv orqali o'quvchilar cheklovlardan chiqish va yangicha yondashuvlar taklif qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

2. Loyiha asosidagi o'qitish

Loyiha asosidagi o'qitish (Project-Based Learning, PBL) STEAM ta'limining markaziy elementi hisoblanadi. Ushbu metod doirasida o'quvchilar haqiqiy hayotdagi muammolarni hal qilish uchun loyihalar ishlab chiqadilar. Bu jarayonda barcha STEAM elementlari o'zaro bog'langan holda ishlaydi. O'quvchilar loyihalarini rejalashtirish, tadqiqotlar o'tkazish, natijalar taqdim etishga tayyorlash va tajribalarni o'zaro baholash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bunday faoliyat natijasida o'quvchilar o'zlarini mustaqil fikr yuritish va jamoada ishlashga mehr qo'yishadi.

1-rasm. STEAM texnologiyalarining ta'lim natijadorligini texnologiyasi

3. Texnologiyalarni qo'llash

STEAM ta'limida texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarni amaliy ko'nikmalar bilan ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Yaqinda o'qituvchilar 3D modellashtirish dasturlaridan, robototexnika kitlaridan va kodlash platformalaridan foydalana boshlashdi. Masalan, o'quvchilar Arduino mikrokontrollerlari yordamida oddiy robotlar yaratishlari mumkin. Bu jarayon analitik fikrlash va muhandislik ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.

4. Innovatsion ta'lim uslublari

STEAM ta'limida innovatsion ta'lim uslublariidan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Misol uchun, gamifikatsiya (o'yin elementlarini qo'llash) darslarni qiziqarli va interfaol qiladi. O'quvchilar o'z maqsadlariga erishishda samarali strategiyalar ishlab chiqish yordami bilan tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bularning barchasi ta'lim natijalarini oshirishga xizmat qiladi.

5. O'quvchilarning ko'nikmalarini baholash

STEAM texnologiyalarini qo'llashning muhim jihatlaridan biri o'quvchilarning ko'nikmalarini baholashdir. Baholash tizimlari an'anaviy testlar bilan cheklanmay, o'quvchilarning loyihalarini, taqdimotlarini va jamoaviy ishlarini o'z ichiga olishi kerak. O'z-o'zini baholash va o'zaro baholash metodlari o'quvchilarga o'zlarining bilim va qobiliyatlarini tahlil qilish imkoniyatini beradi va haqiqiy o'qitish jarayonining ko'rsatkichini oshiradi.

6. Jamiyat va ijtimoiy ta'sirlar

STEAM ta'limining ijtimoiy ta'siri ham muhimdir. O'quvchilar o'z loyihalari orqali ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularni hal qilishga yondashishlari mumkin. Bunday tajriba o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiradi va ularni jamoat tashabbuslari bilan bog'lashga yordam beradi. O'quvchilarning jamoatchilik oldida o'z g'oyalarini namoyish etishlari ularning ishtiyoqini oshiradi va kelajakda ijtimoiy liderlar sifatida rivojlanishlariga xizmat qiladi.

7. O'qituvchilarni tayyorlash

O'qituvchilarni STEAM ta'limiga tayyorlash jarayoni ham alohida e'tiborga sazovor. O'qituvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muntazam ravishda treninglar va workshoplarda ishtirok etishlari zarur. O'qituvchilarning o'zaro tajriba almashinuvi, fanlararo muloqot ularga yangi metodologiyalarni o'rganish va o'zining o'qitish uslublarini takomillashtirishga yordam beradi. Buning natijasida o'qituvchilar zamonaviy ta'lim yondashuvlariga mos keladigan ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

8. Bugungi ko'rsatkichlar

Bugungi kunda STEAM texnologiyalarini qo'llash natijasida ta'lim natijadorligining ko'plab ijobiy ko'rsatkichlari aniqlanmoqda. O'quvchilarning bilim darajasi oshishi, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari yaxshilanishi hamda jamoa ishlash ko'nikmalarining rivojlanishi kuzatiladi. Ta'lim jarayonida fanning amaliy jihatlari mazmuni yanada chuqurlashadi. STEAM ta'limi orqali o'quvchilarda innovatsion fikrlash va yaratuvchanlik ko'nikmalarini rivojlantirgan holda, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga ta'sir ko'rsatadi.

Nazorat davomida ko'rsatilayotgan natijalar ta'lim tizimida STEAM texnologiyalarining kuchli ta'sirini aks ettiradi. Bunday yondashuvlar faqat ilmiy ko'nikmalarni rivojlantirmay, balki o'quvchilarda murakkab muammolarni hal qilishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytiradi. Umumiy ravishda, STEAM ta'limi nafaqat o'quvchilarning ilmiy natijalariga, balki ularning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, STEAM texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llash o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini kengaytirish, ularni ijodiy fikrlashga va jamoaviy ishga undashda zarur ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlar, bugungi kun talablariga mos ravishda o'quvchilarni ta'lim natijalarining yuqori darajada bo'lishini ta'minlaydi. Ta'lim tizimini rivojlantirishda STEAM yondashuvini amalga oshirish haqiqatda ta'lim jarayonini o'zgartiruvchi kuchdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Адольф В.А. Степанова И.Ю Проектирование образовательного процесса профессионального становления специалиста на основе компетентностного подхода. // Высшее образование в России. - 2008. - № 3.- 2008. С. 158-161.

2. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. Методические основы. -М.: Педагогика, 2005. - 193 с.

3. Беспалько В.П., Татур Ю.Г. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалиста. - М., 1989.-144 б.

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР ТАМОЙИЛЛАРИ

Имомов Мусурмон Пирназарович

педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент.

ШахДПИ

Аннотация- компетенциявий ёндашув асосида ўқувчиларнинг касбий маданиятини ривожлантиришнинг устувор тамойилларинини аниқлаш.

Аннотация- определить приоритетные принципы развития профессиональной культуры студентов на основе компетентностного подхода.

Annotation- determine the priority principles for the development of students' professional culture based on a competency-based approach.

Ўзбекистон жамиятининг ҳозирги ҳолати, айнан, мамлакат ҳаётининг сиёсий, иқтисодий соҳаларида содир бўлаётган ўзгаришлар профессионал таълим муассасаларида кадрлар тайёрлаш муаммосига янги нукта назардан қарашни тақозо этади.

Илмий-педагогик фаолиятни ташкил этишда тегишли жараёнда устувор бўлган тамойилларни аниқлашга жиддий ёндашиш талаб қилинади. Бинобарин, устувор тамойилларнинг тўғри, оқилона танланиши муайян жараёни яхлит ҳолда қамраб олиниши, ҳеч бир омилнинг эътибордан четда қолмаслигига олиб келади.

Компетенциявий ёндашув асосида коллеж ўқувчиларининг касбий маданиятини ривожлантириш жараёнида устувор бўлган тамойилларни аниқлашда касбий таълимнинг умумий тамойилларни ҳам инобатга олинади.

Касбий таълим қуйидаги умумий тамойилларга мувофиқ ташкил этилади: замонавий ишлаб чиқариш талабларига жавоб бериш; назария ва амалиёт бирлиги; ишлаб чиқариш жараёнидаги таълим; касбий-политехник йўналганлик; мустақиллик; ўқувчиларнинг ёш, индивидуал хусусиятларини инобатга олиш; жамоада ўқитиш; ягона педагогик талабни қўйиш ва ўқувчи шахсини ҳурмат қилиш; кўрсатмалилик.

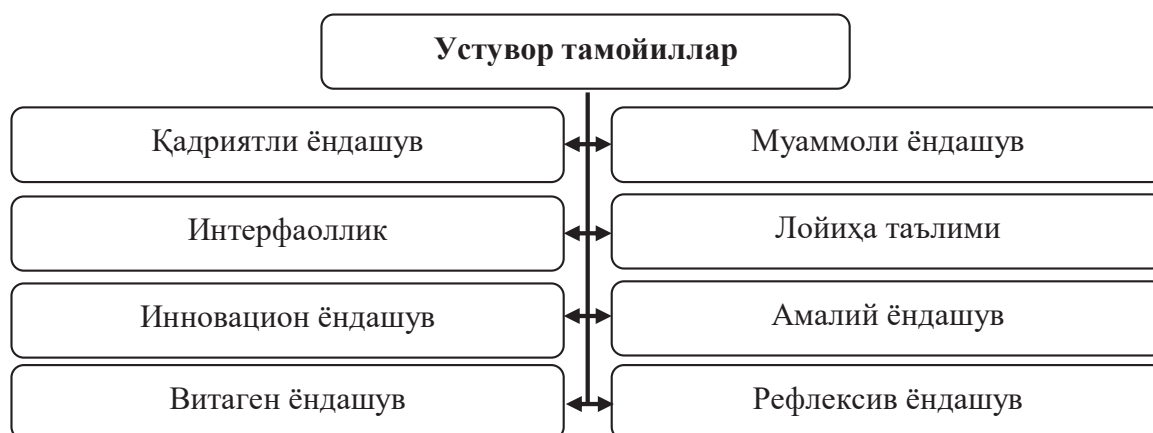
Инновацион таълим муҳитининг шаклланиши ўқитиш жараёнига жамиятда кечаётган ижтимоий, иқтисодий, маданий ўзгаришларни инобатга олган ҳолда янги тамойилларни ҳам жорий этишни тақозо қилади. Ушбу талабдан келиб чиққан ҳолда сўнгги йилларда касбий таълимнинг умумий тамойиллари қуйидагилар билан бойитилди: таълимнинг инсонпарварлиги ва демократик ғояларга асосланиши (ўқитишнинг ўқувчи имкониятларини, ўқувчилар жамоасининг эҳтиёж ва қизиқишларини инобатга олиш асосида ташкил этилиши); таълимни ишлаб чиқариш меҳнати билан боғлаш (ўқитиш ва ишлаб чиқиш меҳнати ўртасида ўзаро алоқадорлик, боғлиқлиги таъминлаш); касбий мобиллик (таълим мазмунини ўзгарувчан ижтимоий вазиятларга мувофиқ келишини таъминлаш, шунингдек, битирувчиларни турли вазиятларда касбий фаолият олиб боришга тезкор мослашувчига эришиш); модулли ўқитиш (таълимнинг модул (мантқиқий тугалланган бирлик)ларга мувофиқ ташкил этилиши); онглилик (ўқувчиларнинг ўқув жараёни ҳамда касбий фаолиятга онгли ёндашишини таъминлаш); фаоллик (таълим жараёнида ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолияти суръатининг тезлашувига эришиш) ва мотивация (ўқувчиларни касбий фаолиятни амалий жиҳатдан ташкил этишга туртки берувчи эҳтиёжга эга бўлиши)га асосланганлик; барча учун очиқлик (касб ва ҳунар йўналишлари бўйича республика фуқароларининг тенг ҳуқуқлилик асосида таълим олишига эришиш) ва кўргазмалилик (касбий таълимнинг кўрсатмали – бажариб кўрсатилиши ёки визуал намоён қилиш асосида ташкил этилиши); касбий компетентликнинг пухта эгалланиши (касбий компетентлик сифатлари – билим, кўникма, малака, тажриба бирлигига эришиш); мақсадга йўналтирилганлик (ижтимоий буюртма сифатида малакали кичик мутахассисларни тайёрлаш), тизимлилик (ўқитишнинг

барча омиллари – мақсади, вазифалари, ташкилий шакллари, методлари, воситалари, технологиялари, натижаси, ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятдан иборат таркибий элементларнинг бирлиги асосида ташкиллаштирилиши); таълимнинг натижаланганлиги (малакали кичик

мутахассисни тайёрлашдан иборат ижтимоий буюртманинг бажарилиши) ; шахс мустақиллигини ривожлантириш; ўқитишнинг касбий фаолиятга мотивация бериши; таълимнинг самарадорлиги; қулай касбий таълим муҳитининг мавжудлиги; иқтисодий мақсадга мувофиқлик .

Илмий-педагогик фаолиятни ташкил этишда тадқиқот объекти, унинг характерли хусусиятидан келиб чиққан ҳолда касбий таълимнинг умумий тамойиллари билан бирга замонавий ёндашувларни характерловчи тамойилларга ҳам таяниб иш қўрилади.

Назарий таҳлил, тажриба майдонлари бўлган коллежлар, шунингдек, ўқувчилар фаолиятини кузатиш, ўқитувчилар ва ўқувчилар билан суҳбатлар ташкил этиш натижасида қуйидаги тамойилларнинг компетенциявий ёндашув асосида коллеж ўқувчиларининг касбий маданиятини ривожлантиришда устувор ўрин тутишига ишонч ҳосил қилинди (1-расм):

1-расм. Компетенциявий ёндашув асосида ўқувчиларнинг касбий маданиятини ривожлантиришнинг устувор тамойиллари

1. Қадриятли ёндашув тамойили. Касбий фаолият шахс ҳаётининг муҳим таркибий асоси сифатида унинг моддий эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилади. Шу сабабли унга нисбатан ижобий муносабатда бўлиш, иш ўрнини, меҳнат жараёнини ташкил этишда масъулиятни ҳис қилиш, иш қуроллари, меҳнат анжомлари, воситаларини эҳтиётлаш, уларнинг меҳнатга яроқлилигини доимий таъминлаш, дастгоҳнинг узоқ муддат хизмат қилиши учун зарур чораларни қўриш, иш ўрни санитария ҳолатининг юқори даражада бўлишига эришиш, меҳнат маҳсулотларини тежаш, касбий анъаналарга нисбатан ҳурмат кўрсатиш талаб қилинади. Компетенциявий ёндашув асосида коллеж ўқувчиларининг касбий маданиятини ривожлантиришда меҳнат қадриятларининг аҳамиятини кўрсатиш, уларга нисбатан ижобий муносабатни шакллантириш талаб этилади.

2. Муаммоли ўқитиш тамойили. Замонавий таълимда муаммоли ўқитиш асосий ўринлардан бири эгалламоқда. Бинобарин, муаммоли ўқитиш таълим оловчини фикрлашга, муаммо юзасидан бир неча ечимни илгари суришга, уларнинг таҳлил қилиш орқали мақбул ечимни қабул қилишга, уни асослашга ундайди. Бир сўз билан айтганда, муаммоли ўқитиш ўқувчини мавжуд муаммо бўйича ҳар томонлама фикрлашга ундайди. Фикрлаш қобилиятига эга шахс эса ўз имкониятини, ички ресурсларини тўла намоён эта олади. Мазкур тамойил “инсон капитали”дан самарали фойдаланишга қаратилган

тенденцияга тўла мос келади.

3. Интерфаоллик тамойили. Инновацион таълим муҳитида ўқитишнинг етакчи омилларидан бири интерфаоллик саналади. Инглиз тилидан таржима қилинганда “интерфаол” тушунчаси “биргаликда ҳаракат қилмоқ” деган маънони англатади. Назарий моҳиятига кўра эса интерфаоллик ўқувчиларнинг жуфтликда, кичик ва катта гуруҳларда ўзаро ҳамкорлик, ҳамжиҳатликда, бирга ҳаракат қилиш асосида ўқув материалларини ўзлаштириш, ўқув топшириқларини бажаришни ифодалайди. Интерфаоллик негизида, шунингдек, ўқувчиларнинг компьютер технологияси билан “мулоқот” асосида янги билимларни ўзлаштириш ва улардан фойдаланишга қаратилган ҳаракати ҳам намоён бўлади.

Коллежларда “Металларга ишлов бериш технологияси” фанини ўзлаштиришда ўқувчи ҳамда ўқувчилар жамоасининг интерфаоллиги аксарият ҳолатларда ўқув топшириқларини бажариш, дастгоҳларда ишлаш жараёнида кўзга ташланади. Металларга ишлов бериш, уларни қайта ишлашда бир-бирларининг амалий ҳаракатларини кузатиш, хатоларни англашга кўмаклашиш, мавжуд хато ва камчиликларни биргаликда бартараф қилиш, амалий ҳаракатлар юзасидан якуний хулосага келиш интерфаоллик ёрқин намунаси саналади.

4. Лойиҳа таълими тамойили. Замонавий ўқитишда лойиҳа таълими ҳам алоҳида ўрин тутаяди. Ўқувчиларни ўқув, амалий ва ижодий лойиҳаларни бажаришга жалб қилиш уларда касбий масалалар юзасидан фикр юритиш, далилларни топиш, фикрларни тизимлаштириш ва таҳлил қилиш, бир неча вариантда ечимларни топиш, улар ўртасидан оптимал ечимни аниқлаш, ечимни асослаш ҳамда тақдим этиш малакаларини ҳосил қилади. Бу интеллектул салоҳиятга эга мутахассисни тайёрлашдан иборат ижтимоий-педагогик буюртмани бажаришга ҳисса бўлиб қўшилиш билан бирга ўқувчиларни факултетада вазиятларда ҳам касбий фаолиятни самарали олиб боришга тайёрлайди.

5. Инновацион ёндашув тамойили. Тузилмавий жиҳатдан “инновацион ёндашув” тушунчасининг ўзагини “инновация” атамаси ташкил қилади. Луғавий маъносига кўра “инновация” тушунчаси инглиз тилидан таржима қилинганда “янгилик киритиш” демакдир. Таълим жараёнида янгиликни киритиш ўқитиш мазмуни, ташкилий шакллари, методлари, воситалари, ўқитувчи ҳамда ўқувчи фаолиятини янги ғоялар негизида бойитиш, ўзгартириш ва такомиллаштиришни билдиради. Коллежларда “Металларга ишлов бериш технологияси” фанини ўқитишда ўқувчиларни ўқув материалларини ўзлаштириш, ўқув топшириқларини бажаришга жалб қилиш жараёнининг интерфаол методлар, лойиҳа, витаген ҳамда ривожлантириш технологиялари ёрдамида ташкил этилиши касбий таълимнинг инновацион ёндашув асосига қурилаётганлигидан далолат беради.

6. Амалий ёндашув тамойили. Дастгоҳчиларнинг касбий фаолияти ўз моҳиятига кўра амалий ҳаракатлар мажмуидан иборат. Бу эса “Металларга ишлов бериш технологияси” фанини ўқитишда амалий машғулотларга устуворлик берилишини тақозо қилади. Амалий машғулотларнинг бугунги кун талабларига мувофиқ ташкилий-методик жиҳатдан тўғри ташкил этилиши ўқувчиларда дастгоҳларда ишлаш кўникма, малакаларини ривожлантириш билан бирга касбий фаолият моҳиятини тўла англаш, унга нисбатан ижобий муносабатни шакллантиришга хизмат қилиши лозим.

7. Витаген ёндашув тамойили. Луғавий нуқтаи назардан “витаген” тушунчаси “ҳаётий тажрибага таяниш” маъносини англатади. Табиийки, коллеж ўқувчиларининг касбий маданияти негизида уларнинг субъектив борлиқ (атрофдагилар) билан муносабатга киришиш жараёнида орттирган ижтимоий, амалий машғулотлар чоғида эгаллаган кам бўлса-да, касбий тажрибалари ётади. Мавжуд тажрибалар асосида, шунингдек, амалий касбий фаолият даврида зарур малака талаблари бўйича ҳаракатларни бажариб кўриш, ҳатто йўл қўйилган хато ва камчиликларни таҳлил қилиш орқали ўқувчиларда тажриба

тўпланиб боради. Ўқувчиларнинг умри давомида орттирилган ҳаётий ҳамда таълимнинг умумий даврида оз-оздан кўшилиб, якунида “салмоқли вазн”га эга бўлган тажриба келгусида улар томонидан компетентли мутахассис сифатида эришиладиган ютуқлар учун “пойдевор” бўлиб хизмат қилади.

8. Рефлексивлик тамойили. Барча халқаро тушунчалар каби “рефлексивлик” ҳам ўзбек тилида муайян маънони англатади. Луғавий маъносига кўра “рефлексивлик” инглиз тилидан таржима қилинганда “ортга назар ташлаган ҳолда фаолият, хатти-ҳаракатни таҳлил қилиш” маъносини англатади. Назарий жиҳатдан ушбу тушунча ёрдамида ўз-ўзини, ўз фаолиятини таҳлил қилишга қаратилган ҳаракат ифодаланади. Коллеж ўқувчиларининг рефлексив қобилиятга эга бўлиши улар томонидан мустақил равишда ўзларининг ўқув-билиш ва касбий фаолиятларини таҳлил қилиш, касбий билим, кўникма ва малакаларга эгаликнинг динамик характерини ўрганиш, хато ва камчиликни англаш, уларни тузатиш ёки бартараф қилиш йўлида изланишларига ёрдам беради. Ўз фаолиятини доимий, изчил равишда таҳлил қилишга рефлексив ёндашиш коллеж ўқувчиларида ўзига, ўз хатти-ҳаракатларини танқидий баҳолашга ўргатади. Бу эса замонавий мутахассис учун зарур бўлган касбий сифатлардан биридир. Шу сабабли коллежларда компетенциявий ёндашув асосида ўқувчиларининг касбий маданиятини ривожлантиришда уларнинг рефлексив қобилиятга эга бўлишларига ҳам алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса қилиб айтганда, назарий таҳлил, тажриба майдонлари бўлган коллежлар, шунингдек, ўқувчилар фаолиятини кузатиш, ўқитувчилар ва ўқувчилар билан суҳбатлар ташкил этиш натижасида юқоридаги тамойилларнинг компетенциявий ёндашув асосида коллеж ўқувчиларининг касбий маданиятини ривожлантиришда алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Ўрта махсус профессионал таълим босқичида кадрлар тайёрлайдиган техникумларнинг намунавий Устави // <https://lex.uz/docs/4945840>.

2. “Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик” модули бўйича ўқув-услубий мажмуа. – Т.: ТДПУ ҳузуридаги ПКҚТМО Тармоқ маркази, 2016. – 5-б.

3. Имомов М.П. Профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш методикаси: п.ф.ф.д.(PhD). ... дис. – Т.: 2021. 187-б.

4. Образцова Т.И. Сущность, функции и принципы профессионального обучения // <https://uchportfolio.ru/articles/read/1027>.

5. Принципы профессионального обучения // https://studref.com/472522/pedagogika/printsipy_professionalnogo_obucheniya.

TARBIYACHI-PEDAGOGLARNING EMOTSIONAL KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Jovmirzaeva Nargiza Quvondiqovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti, "Maktabgacha ta'lim metodikasi va nazariyasi" mutaxassisligi 2-bosqich magistranti
<https://orcid.org/0009-0003-8701-2548>

Annottasiya: Hissiy kompetensiya – bu his-tuyg'ularning sifatini kishi ularni boshdan kechirayotgan paytda bilish qobiliyatidir. Hissiy kompetensiya muammosi yaqinda rivojlana boshladi va o'zining asosiy kompetensiyalari tufayli umuman inson salomatligini va ayniqsa o'qituvchi va tarbiyachining salomatligini saqlash va mustahkamlashga yordam beradi. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachi-pedagoqlarning emotsional kompetentsiyasini shakllantirish mexanizmlari, his-tuyg'ularni boshqarish, muloqot, bolalar bilan ishlashda emotsiyaning tarbiyachi-pedagoqlar faoliyatidagi o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim tashkiloti, emotsiya, his-tuyg'u, malaka, shakllantirish, munosabat, yondashuv, muloqot, bolalar, ijobiy natija, samarali metodlar, texnologiya, tamoyil.

ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГОВ

Жовмирзаева Нагиза Кувондиқовна

Тошкентский международный университет Кимё, магистрант 2-курс по специальности «Методика и теория дошкольного образования»

Аннотация: Эмоциональная компетентность – это способность распознавать качество эмоций, когда человек их испытывает. Проблема эмоциональной компетентности в последнее время начала развиваться и благодаря своим базовым компетенциям помогает сохранить и укрепить здоровье человека в целом и здоровье учителей и воспитателей в частности. В данной статье анализируются механизмы формирования эмоциональной компетентности педагогов дошкольных образовательных организаций, управление эмоциями, общением, роль эмоций в работе педагогов-педагогов по работе с детьми.

Ключевые слова: организация дошкольного образования, эмоция, чувство, компетентность, формирование, отношение, подход, общение, дети, положительный результат, эффективные методы, технология, принцип.

EMOTIONAL COMPETENCE OF TEACHERS

Jovmirzaeva Nargiza Kuvondikovna

Kimyo International University in Tashkent, 2nd level master's student in the specialty «Methodology and theory of preschool education»

Abstract: Emotional competence is the ability to recognize the quality of emotions when a person experiences them. The problem of emotional competence has recently begun to develop and, thanks to its basic competencies, helps to maintain and strengthen human health in general and the health of teachers and educators in particular. This article analyzes the mechanisms of developing emotional competence of teachers in preschool educational organizations, managing emotions, communication, the role of emotions in the work of teachers working with children.

Keywords: organization of preschool education, emotion, feeling, competence, formation, attitude, approach, communication, children, positive result, effective methods, technology, principle.

Kirish. His-tuyg'ular dunyosi inson hayotining barcha jabhalariga – boshqa odamlar bilan munosabatlarga, faoliyatga, muloqot va idrokga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tarbiyachining kasbiy faoliyati yuqori hissiy intensivlik va stressga moyillik bilan ajralib turadi.

Psixologlarning ta'kidlashicha, his-tuyg'ularni samarasiz boshqarish nevrozlarga, odamning aqliy, somatik, jismoniy sog'lig'ining buzilishiga va natijada faoliyat va hayot sifatining pasayishiga olib keladi. YU.M.Orlov, A.B.Xolmogorova, N.G.Garanyan, V.I. Petrushin, G.I. Mishin kabi olimlarning fikriga ko'ra, zamonaviy pedagog hissiy kompetentsiyasi shakllangan bo'lishi zarur.

Asosiy qism. Pedagog-tarbiyachilarning hissiy kompetentsiyasini rivojlantirish bir qator omillar evaziga shakllanadi. Xususan, birinchi omil – bu o'z his-tuyg'ularini va hissiyolarini tan olish va tushunishdir. Emotsional ongning eng yuqori darajasi insonning nafaqat his-tuyg'ularni idrok etishi va tasvirlashi, balki uning paydo bo'lish sabablarini ham tushunishi bilan tavsiflanadi. Emotsional kompetentsiyaga ega bo'lgan pedagoglar stressli vaziyatlarni boshqalarga qaraganda osonroq yengishadi va tezda hissiy muvozanatni tiklaydilar.

Ikkinchi qobiliyat – his-tuyg'ularni boshqarish. Boshqalar bilan hamkorlikda ishlaydigan kishi (bu to'g'ridan-to'g'ri tarbiyachiga tegishli) o'z ehtiyojlari va atrofdagilar bilan til topishga majbur bo'ladi. Ya'ni hamkasblar, ota-onalar va bolalar bilan ham ta'limiy, ham hamkorlik vaziyati o'zaro bir-biriga hissiy ta'sir ko'rsatishga asoslanadi. Biroq, bu jarayonda pedagogning his-tuyg'ularni bostirishiga to'g'ri keladi va bu psixologik muammolarga olib keladi. Shuning uchun his-tuyg'ularni bostirish va e'tiborsiz qoldirish o'rniga emotsionallikni boshqarish kompetentligi muhim sanaladi.

Uchinchi omil – bu boshqalarning his-tuyg'ularini tan olish va tushunish. Ushbu qobiliyatning yuqori darajasiga ega bo'lgan pedagog boshqalarning his-tuyg'ulari haqidagi signallarni «o'qishni» yaxshi biladi va nimani his qilayotganini anglash qobiliyatiga ega bo'ladi. Bunday odamlar empatik hisoblanadi.

To'rtinchi omil – bu boshqalarning his-tuyg'ularini boshqarish. Boshqalarning his-tuyg'ulariga ijobiy ta'sir ko'rsatish qobiliyati yuqori darajadagi faoliyatdir. Tarbiyachi pedagog uchun bu kompetentsiya ayniqsa dolzarbdir. Tuyg'ularga ochiq, har bir holatda ehtiyotkorlik bilan ish tutish, nizoli vaziyatlarning paydo bo'lish sabablarini tushunish qobiliyati tarbiyachi-pedagogga professional faoliyatda muammolarni boshdan kechirmaslik imkonini beradi. Bu holatda tarbiyachi tomonidan bolalar va hamkasblarning his-tuyg'ulariga konstruktiv ta'sir ko'rsatishi hayajonlangan yoki g'azablangan insonni tinchlantirish, ularga o'z his-tuyg'ularini anglashga yordam berish, qiziqish uyg'otish va kayfiyatini ko'tarish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Emotsional kompetentsiyaning ushbu muhim xususiyatlarini amalda qo'llash uchun pedagog ijobiy his-tuyg'ularni asosiy va muhim omil deb hisoblaydi. Bunday munosabat tarbiyachiga mavjud pedagogik hamda psixologik kompetentsiyalardan muvaffaqiyatli foydalanishga yordam beradi.

Nazariya va amaliyot shuni ko'rsatadiki, hissiy jihatdan barkamol tarbiyachi pedagogik improvizatsiya va ijodkorlik qobiliyatiga ega bo'ladi va bu omil pedagogni professional sifatida tavsiflaydi. O'zining professionalligi va mahoratida u o'ziga ishonch, hissiy sherik topadi. Ishonch va improvizatsiya pedagogik faoliyatdagi stressning oldini olishda eng samarali vosita hisoblanadi.

O'zining va boshqa odamlarning his-tuyg'ularidan xabardor bo'lgan malakali tarbiyachi-pedagog ularga qanday munosabatda bo'lishidan qat'i nazar, ularni ijobiy qabul qiladi va professional manba sifatida ko'radi. Yuqori darajadagi hissiy kompetentsiyaga ega bo'lgan tarbiyachilar o'zlarini, o'z qadriyatlarini, ehtiyojlarini yaxshi bilishadi va ularga muvofiq yashaydilar. Kasbiy faoliyatni amalga oshirish va munosabatlarni o'rnatish o'z-o'zidan muvofiq holatida sodir bo'ladi. Bunday pedagog-tarbiyachilar ochiqlikka asoslangan

munosabatlarni quradilar. Ular jamoada hamda guruh bolalari o'rtasida ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otishga va ulardagi eng yaxshi holatlarni ochib berishga qodir. Bunday pedagoglar ijobiy ta'sir qilishni ya'ni qo'llab-quvvatlash, ilhomlantirish, rivojlanish taktikasini tanlaydilar.

Pedagogik muloqot – tarbiyachi faoliyatining uzviy va qismidir. Shuning uchun hissiy kompetentsiya muhim ahamiyatga ega, bu hissiy kelishuvga, konstruktiv muloqotga yordam beradi va vaziyatdan, ular qanchalik noqulay bo'lishidan qat'i nazar ijobiy munosabatlarni saqlab qolishga imkon beradi. Bu o'z-o'zidan tarbiyachilar, ota-onalar, hamkasblar va ta'lim muassasasi rahbariyati bilan muloqotni uyg'unlashtirish shartidir.

Tarbiyachi hissiy kompetentsiyani mustaqil ravishda ham rivojlantirishi mumkin. Buning uchun hozirgi vaqtda keng tarqalgan texnikalarni qo'llash muhimdir: his-tuyg'ularni aniqlash; hissiyotlar manbasini aniqlash; reaksiyaning eng mos turini tanlay olish. Bunda his-tuyg'ular va hissiyotlarning ahamiyatini va ularning har bir inson hayotida qanday rol o'ynashini bilish kerak.

Ko'pgina tadqiqotchilar emotsional kompetentsiyani yaxshilash uchun «Tuyg'ular kundaligi»ni yuritish tavsiya etiladi (N. Kozlov) , unda quyidagi fikrlarni muntazam ravishda qayd etish kerak: hissiyotga sabab bo'lgan voqea, his-tuyg'ularning namoyon bo'lishi, hissiyotning nomi yoki o'zini his qilish va xulq-atvorga nisbatan reaksiya.

Kundalik yuritish natijasida:

1. Inson o'zining emotsional holati haqidagi faktlarni bilib oladi.
2. Kundalik egasining o'ta emotsional holati ham ijobiy, ham barqarorroq bo'ladi.
3. Inson qanday hayotiy voqealar uning hissiy holatiga ta'sir ko'rsatayotganini aniq tushuna boshlaydi. Bu unga to'g'ri xulosa chiqarish imkonini beradi.
4. Salbiy vaziyatlarga munosabat konstruktiv bo'ladi.

Tuyg'ularni boshqarishni o'rganish emotsional kompetentsiyaning muhim komponenti sifatida salbiy his-tuyg'ularni bartaraf etishga xizmat qiladi. Salbiy his-tuyg'u ta'siridagi pedagog har doim ham xotirjam bo'lmaydi va doimiy ravishda his-tuyg'ularni nazorat qila olmaydi. U o'zini yo'qotib qo'yishi va hatto atrofida qilargalarga ovozi ko'tarishi mumkin. Bunday vaziyatda tuyg'ularni boshqarish qobiliyati hissiy tajribalar energiyasidan konstruktiv, maqsadga yo'naltirilgan xatti-harakatlarni tashkil qilish va salbiy hissiy vaziyatlarni yengish uchun foydalanishga imkon beradi. Shu bilan birgalikda hissiy muvozanatni saqlashga yordam beradi. Boshqalarning his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyati yetakchilik qobiliyatidir. Haqiqiy pedagog butun bir guruh bolalarning his-tuyg'ularini boshqaradi, u jamoaviy his-tuyg'ularni to'g'ri yo'nalishga yo'naltiradi, do'stona muhit yaratadi va salbiy kayfiyatni mohirlik bilan bartaraf etadi. Umumiy talab ko'p jihatdan pedagog o'zining asosiy hissiy vazifasini qanchalik samarali bajarishiga bog'liq. Tarbiyachi bolalarda ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otsa, ulardagi eng yaxshi tomonlarini yuzaga chiqaradi, bu esa muvaffaqiyatga hissa qo'shadi. Hissiy kompetentsiyani rivojlantirishda muvaffaqiyatga erishish uchun istak va doimiy izlanish talab etiladi.

Natijada esa «ijtimoiy-kommunikativ rivojlanish» ya'ni bolalarning hissiy rivojlanishi bo'yicha ishlarni tashkil etish samarali kechadi va maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy va hissiy intellektini rivojlantirishga ham erishiladi. Maktabgacha yoshdagi bola ta'sirchan, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni o'zlashtirishga ochiq, o'zini va boshqa odamlarni tushunishga intiladi. Aynan maktabgacha yoshda bola o'zgal xatti-harakatlarini, his-tuyg'ularini o'zlashtiradi, bu unga boshqa odamning tajribasini tushunishga yordam beradi, shuningdek, turli vaziyatlarda o'z his-tuyg'ularini boshqarishni o'rganadi.

Emotsionallik darajasi yuqori tarbiyachi bolalarga ko'rsatadigan ta'sir natijasida tarbiyalanuvchilarda quyidagi xususiyatlar shakllanadi:

- boshqa bolalarga hamdard bo'lish, atrofida qilargalarning kayfiyati qandayligini tushunish;
- boshqa bolalarni atrofida jamlash, o'yinchoqlarini baham ko'rish.

Buyuk frantsuz pedagogi Volter shunday degan edi: “Tuyg'ular – bu kema yelkanini tutib

turadigan shamol. U kemani harakatga keltirishi mumkin yoki uni cho'ktirishi mumkin". Shunga mos ravishda pedagogning emotsional kompetentsiyasiga nisbatan ham mazkur qiyoslashni qo'llash mumkin. Emotsional kompetentsiya hissiy intellekt bilan bog'liq va unga asoslanadi. Emotsional kompetentsiyani rivojlantirish uchun ma'lum darajadagi hissiy intellekt talab qilinadi.

Tarbiyachi pedagog hissiy kompetentsiyasining eng muhim ko'rsatkichlari hissiy barqarorlik, empatiya va hissiy moslashuvchanlikni rivojlantirishning yuqori darajasidir.

Emotsional kompetentlik bu – pedagogning salbiy omillarga dosh berish, hissiy qo'zg'alish holatini yengish va stressdan keyin tezda ruhiy muvozanat holatiga qaytish qobiliyati. Empatiya esa boshqalarning hissiy holatini aks ettirish va tushunish, boshqasiga hamdardlik, faol yordam berish xulq-atvorini o'z ichiga oladi.

Ushbu xususiyatlarga ega pedagog tarbiyalanuvchilarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, bolalar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lgan pedagoglarni afzal ko'rishlari isbotlangan:

1. Insoniy fazilatlar – mehribon, xushchaqchaq, mas'uliyatli.
2. Tashkiliy fazilatlar – adolatli, halol, boshqalarga hurmat ko'rsatadigan.
3. Uddaburonlik fazilatlar – faoliyatga undovchi, qiziqishlarni inobatga oluvchi.
4. Tashqi ko'rinishi – yaxshi kiyingan, yoqimli ovoz, muloyim qarashga ega. H i s s i y jihatdan barkamol pedagog ta'limiy improvizatsiya va ijodkorlik qobiliyatiga, har qanday faoliyatni qiziqarli qilish mahoratiga egaligi bilan ajralib turadi.

Emotsional kompetentli pedagog bolalarga quyidagicha ta'sir o'tkazadi: – O'z his-tuyg'ularini boshqarish va bolaning hissiy holatlarini to'g'ri aniqlash, unga hamdardlik ko'rsatish qobiliyati.

– Bolalarning salbiy his-tuyg'ularini (qo'rquv, hasad, injiqlik va h.k.) kamaytiradigan, shuningdek, ijobiy his-tuyg'ularni rag'batlantirish va saqlab qolishga yordam beradigan tegishli ta'sir strategiyalaridan foydalangan holda, bolalarning hissiy holatini baholash va uni boshqarish.

– Guruhda qulay hissiy muhitni yaratish.

Xulosa

Bolalar bilan birgalikdagi faoliyat jarayonida emotsional kompetentli pedagog quyidagi usullardan foydalanishini tadqiqotimiz davomida aniqladik:

- guruhda ijobiy hissiy muhit yaratish;
- bolalarga to'g'ri yondashuvni topish va ularning individual va psixologik-yosh xususiyatlarini bilish;
- bola bilan muloqot qilishda ko'z bilan verbal aloqa qilish zarurligini anglash;
- tashkilotchilik qobiliyatlari ko'nikma va malakalariga ega bo'lish; - “passiv” bolalar soni tobora kamayib borishini ta'minlash;
- bolalarning birgalikdagi faoliyatini rag'batlantirish;
- bolalarga o'z his-tuyg'ularini nomlash va ular bilan muhokama qilish;
- hissiy stress holatida bolalarning e'tiborini neytral faoliyatga (rasm chizish, ochiq o'yin) o'tkazish. Bularning barchasi bolalarning hissiy intellektini rivojlanishiga olib keladi. Yuqoridagi ta'kidlangan emotsional kompetentlik talablarigarioya qilish tarbiyachi pedagogning psixologik malaka darajasini oshirishga yordam beradi. Agar tarbiyachi emotsional yetuk bo'lsa, psixologik kompetensiyasi yetarlicha tez shakllanadi va uning kasbiy faoliyatida bolalar bilan til topishi osonroq bo'ladi. Shuningdek, emotsional kompetentsiyani rivojlantirish ijodiy individuallikni rivojlantirish, pedagogik yangiliklarga sezgirlikni shakllantirish, o'zgaruvchan pedagogik muhitga moslashishni ham ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Сергиенко Е. А., Ветрова И. И., Волочков А. А., Попов А. Ю. Адаптация теста

Дж. Мэйера, П. Сэловея и Д. Карузо «Эмоциональный интеллект» на русскоязычной выборке // Психологический журнал. 2010. Т. 31. № 1. С. 121–139.

2. Николая Козлова «Как относиться к себе и к людям», “ЭКСМО”, ISBN 978-5-699-48888-9, 2014.

3. Н.А.Рыбакова Эмоциональная компетентность педагога: сущностная характеристика / Н.А. Рыбакова // Педагогика. Вопросы теории и практики. 2019. С. 190-195.

4. М.В.Силантьева Наличие должного уровня эмоциональной компетентности – один из важнейших факторов профессиональной успешности преподавателя высшей школы. Актуальные проблемы социологии и управления: межвузовский сборник научных трудов. –Издательство: Санкт-Петербургский государственный экономический университет, 2017.

5. С.А.Артемяева Проблемы эмоциональной компетентности в системе подготовки педагогических кадров. Перспективы науки. - 2016.

6. Краткий психологический словарь: М.:Фенкс, 2010. С-110.

7. Е.К.Хакимова, дисс. автореферат на тему “Формирование эмоциональной компетентности у будущих педагогов-психологов”, Казань, 2018.

8. Т.Л.Шабанова, К.В.Шабанова. Модель исследования эмоциональной компетентности у студентов-педагогов Современные проблемы науки и образования. - 2015. №1.

O'RTA YOSHDAGI 45-60 YOSHLI ERKAKLAR UCHUN JISMONIY TAYYORGARLIKNI HISOBGA OLGAN HOLDA SOG'LOMLASHTIRUVCHI MASHQLAR JAMLANMASINI ISHLAB CHIQISH

Karimov Faxriddin Xurramovich,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Jismoniy madaniyat va sport faoliyati kafedrasini professori

Annotatsiya: Ko'plab ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, erkaklarda birinchi jiddiy sog'liq muammolari balog'at yoshining birinchi davrida - 22 yoshdan 35 yoshgacha boshlanadi. Shu bilan birga, aynan shu yoshda odam motor funktsiyalarini o'rgatish qobiliyatini yuqori darajada ushlab turadi va salomatlik va hatto sport natijalariga erishish uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi. So'nggi yillarda shunga o'xshash tarkibdagi fitnes dasturlari samaradorligini asoslash muammolari bo'yicha katta hajmdagi materiallar to'plangan: kuch, aerobika, o'yin, gimnastika, suzish vositalaridan foydalanishga asoslangan, hatta yoga va boshqalar. Biroq, hozirgi bosqich, sog'liqni saqlash va konditsionerlik bo'yicha o'quv dasturlarini ishlab chiqishga kompleks yondashuv. Materiallar. Maqolada Fitness Territory fitnes klubi (Moskva) mijozlari bo'lgan 22-35 yoshdagi 35 nafar erkakning test va tekshiruv natijalari keltirilgan. Sinov materiallari e'tibor va mazmunni asoslash, shuningdek, balog'at yoshining birinchi davridagi erkaklar uchun har tomonlama jismoniy tayyorgarlik bo'yicha metodologiyani ishlab chiqish uchun ko'rsatmalar bo'lib xizmat qildi.

Kalit so'zlar: 50-60 yoshdagi erkaklar, sog'lomlashtirish, jismoniy mashqlar, funktsional ko'rsatkichlar, yurak-qon tomir tizimi.

Mamlakatimiz taraqqiyotida bugungi kunda sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish muhim o'rin tutadi [2]. Ko'pgina ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, inson kasalliklarining aksariyati tana normal va patologik chegarada bo'lgan holatda boshlanadi [5, 7]. Mamlakatimizning kattalar aholisining 70 foizigacha ushbu salomatlik uchun xavfli holatda bo'lib, erkaklarda birinchi jiddiy sog'liq muammolari balog'at yoshining birinchi davrida - 22 yoshdan 35 yoshgacha boshlanadi [3]. Shu bilan birga, aynan shu yoshda odam motor funktsiyalarini o'rgatish qobiliyatini yuqori darajada ushlab turadi va salomatlik va hatto sport natijalariga erishish uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi [1, 4].

Mashq qilishning xilma-xilligi juda kam baholangan vositadir. Aslida, mashqlar to'plami qanchalik katta bo'lsa, natijalar shunchalik yaxshi bo'ladi.

Yoshi bilan davrlashtirish ham tobora muhim ahamiyat kasb etadi. To'planish fazalaridan (mushaklarning o'sishi) intensivlashuv fazalariga (maksimal kuch) o'zgaruvchan yoki chiziqli ravishda o'tadigan blokli mashg'ulotlar - bu ajoyib g'oya.

Qadimgi mijozlar uchun to'planish va kuchayish o'rtasida 2: 1 yoki 3: 1 nisbatini saqlab qolish tavsiya etiladi, chunki ularning bo'g'inlari endi kuchayish protokollariga moslashtirilmaydi.

An'anaga ko'ra, kuchaytirish bosqichlari 1 dan 6 gacha takrorlanadi.

40 yoshdan oshganlar uchun ushbu bosqichlardan birini har 3-4 tsiklda, kamida 4-6 marta takrorlash tavsiya etiladi.

Jismoniy tayyorgarlik tushunchasi, ijtimoiy mehnat va sog'liqni saqlash tizimidagi barcha tadbirlar aholining sog'lom turmush tarzini yaratish, ularning mehnat qobiliyatini oshirish hamda sog'lom yashashga qaratilgan. Inson salomatligi tufayli uzoq yillar sog'lom bo'lib, ish faoliyatini saqlab qola bilishi muhim. Shu sababdan kishilarning sog'lig'ini mustahkamlash, mehnat qobiliyatlarini takomillashtirish va mehnat samaradorligini oshirish yo'lida jismoniy tarbiya va sportga katta e'tibor berilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasida qonun va qonun osti xujjatlar «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida» Qonunning qabul qilinishi (

14.01.1992.-26.05.2000.-04.09.2015.) 2017-yil 3-iyun «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaror, 2018-yil 5-mart «Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni; 2019-yil 29-yanvar «O'zbekistonda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va aholini jismoniy ommaviy sportga jalb etish to'g'risida» 2019-yil 13-fevral «2019-2023-yillar davomida «O'zbekistonda Jismoniy va ommaviy sportni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida», «Sog'lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» (30.10.2020). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlar farmonlarni qabul qilinishi aholining salomatligini yaxshilash, o'quvchi-yoshlar va talabalarning jismoniy barkamolligini ta'minlash, mehnatkash ishchi-xizmatchi va ziyolilarni jismoniy tarbiya va sport

bilan muntazam shug'ullanishga jalb etishda muhimdir. Mamlakatda aholi o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirishning asosiy maqsadi insonlarning doimo sog'lom bo'lishi, bolalikdan jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishga odatlantirish, yoshlarni sportga safarbar etish, sportchilarning jahon sport maydonlarida ishtirok etishi hamda yutuqlarni qo'lga kiritib, O'zbekiston shuhratini jahonda yoyishiga qaratilgan. Ikkinchi tomondan esa hozirgi davr texnika taraqqiyoti natijasida ko'pchilikning o'tirib ishlashi, ijod qilishi kam harakat qilishiga olib kelmoqda. Bu, o'z navbatida, qon aylanish tizimining o'ta susayishi, ya'ni gipodinamiya kasalligiga chalinishiga sabab bo'lmoqda. Uchinchidan esa, tamaki chekish, turli giyohlar va spirtli ichimliklarni «tatib ko'rish», turli xil yuqumli kasalliklar (gripp turlari) hamda shunga o'xshash turli salbiy holat orqali kasalga chalinish ko'paymoqda. To'rtinchidan, maktabgacha tarbiya muassasalari barcha turdagi o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya darslarining saviyasi pastligi, ommaviy sog'lomlashtirish jismoniy tarbiya - sport tadbirlariga yoshlarni ommaviy ravishda jalb etishining qoniqarsizligi, 60-70 foiz o'quvchi-yoshlar va talabalarning jismoniy tarbiya dasturi talablari hamda «Alpomish» va «Barchinoy» maxsus testlari normativlarini o'z vaqtida bajara ol-masligida. Yuqorida ta'kidlangan eng muhim muammolar negiziga jismoniy tarbiya, jismoniy rivojlanish hamda jismoniy tayyorgarlik kabi ijtimoiy-tarbiyaviy jarayonlarning chuqur singib ketmaganligi namoyon bo'lmoqda.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Jismoniy tayyorgarlik tushunchasi shundan iboratki, bu har bir inson, ayniqsa, aqliy va jismoniy soha ishchi-xizmatchilari va o'quvchi-yoshlarning har qanday mehnatga yaroqliligi (qobiliyati), jismonan baquvvat, chiniqqan bo'lishidagi faol harakatlardir. Bunday amaliy faoliyatlar faqat jismoniy mehnat va jismoniy mashqlarni bajarish yo'li bilan vujudga keladi va mustahkamlanadi. Xalq orasida «Sog'liq pulga topilmaydi» degan gap bor, bu haqiqatdir. Kasallikka chalingan kishilar buni yaxshi idrok etishadi. Buyuk alloma Abu Ali Ibn Sino sog'liqni saqlash va uni mustahkamlashda jismoniy mashqlarni (badantarbiya) har qanday doridan ustun qo'yadi. Inson salomatligi haqida mulohaza yuritilsa, albatta, uni doimo saqlash, imkoniyat darajasida rivojlantirish lozim bo'ladi. Bunda jismoniy tayyorgarlik eng ustuvor tadbir bo'lmog'i zarur. Jismoniy tayyorgarlikda shug'ullanuvchilarning (tarbiyalanuvchilar), eng avvalo, yoshi, jinsi va jismoniy holati (kasal yoki sog') e'tiborga olinadi. Shu asosda beriladigan (bajariladigan) mashqlarning turkumi, miqdori va bajarish usullari belgilanadi. Ta'kidlanganidek, shug'ullanuvchilarning yoshi, jinsi va jismoniy holatlariga qarab o'tkaziladigan mashg'ulotlarning ko'lami g'oyat keng. Ularning har biri alohida mavzudir. Shu sababdan jismoniy tayyorgarlikning umumiy va maxsus xususiyatlarigagina to'xtalamiz.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Jismoniy tayyorgarlik: Jismoniy tayyorgarlikning asosiy maqsadi - o'quvchi (shug'ullanuvchi)ni har tomonlama rivojlantirish, uning funksional imkoniyatlarini oshirish va salomatligini mustahkamlashdir. O'yinchilarning jismoniy tayyorgarligini rivojlantiruvchi quyidagi vazifalarni hal etishga qaratilgan:

> organizmning funksional tayyorgarlik darajasini oshirish va uning imkoniyatlarini

kengaytirish (funksional tayyorgarlik);

> mashg'ulot faoliyati samaradorligini ta'minlab beradigan jismoniy sifatlar: kuch, tezkorlik, chaqqonlik, chidamlilik, egiluvchanlik bilan bevosita bog'liq jismoniy qobiliyatlar: sakrash, yugurish va uloqtirish harakatlarining quvvati, samaradorligini oshirish.

Jismoniy tayyorgarlik, asosan, quyidagilarga bo'linadi:

> Umumiy jismoniy tayyorgarlik.

> Maxsus jismoniy tayyorgarlik.

Umumiy jismoniy tayyorgarlik (UJT) - jismonan, salomatlikni yaxshilashning asosiy vositasi. Umumiy jismoniy tayyorgarlik, asosan, quyidagi vazifalarni yechishga imkon beradi:

> Inson organizmining har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, chidamlilik, kuch, tezlik, egiluvchanlik, chaqqonlik kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirish, shu sifatlarni rivojlantirish asosida o'quvchilarni jismoniy rivojlantirish uchun zarur bo'lgan umumiy xarakterdagi funksional bazani yaratish.

> Salomatlikni mustahkamlash, tashqi muhitning zararli omillariga qarshi ta'sir ko'rsatish.

> O'quv va mehnat faoliyati jarayonida ishlash qobiliyati pasaygan davrda faol hordiq chiqarish uchun sharoit yaratish.

> Qo'shimcha tug'dirilgan qiyinchiliklarni yengish jarayonida iroda kuchini mustahkamlash. Jismonan yetuklik o'quvchining jismoniy rivojlanishi, uning harakat bilim va ko'nikmalarining barcha ijodiy imkoniyatlarini to'liq namoyon etishga imkon beruvchi darajasidir. Shuni e'tiborga olish kerakki, insonning jismoniy sifatlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, mashqlarni muayyan bir sifatni rivojlantirish uchun qo'llash noto'g'ri. Ayni paytda jismoniy mashqlar o'quvchining jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Umumiy jismoniy tayyorgarlik vositalari o'rtasida to'sinlarda, brusslarda, turli xil gantellar bilan bajariladigan mashqlar jismoniy rivojlantirish uchun samaraliroqdir. Bu mashqlar tana uyg'unligini ta'minlaydi. Mushaklar massasi, chiroyli qomatni yaratish, tashqi nafas olishni yaxshilashga yo'naltirilgan jismoniy mashqlar majmuasi yoshlar salomatligini asraydi va mustahkamlaydi. Umumiy jismoniy tayyorgarlikni yaxshilash uchun kuch imkoniyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan mashqlar sonini ko'paytirish zarur. Masalan, ko'krak qafasi aylanisini oshirish uchun bajarishda tortilish, aylanib ko'tarilish, osilgan quyi oyoqlarni to'singa tekkizish va h.k. mashqlar bajariladi. Umumiy jismoniy tayyorgarlik o'quvchining jismoniy tayyorgarligini oshirishda amaliy mashg'ulotlarning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Bunda jismoniy sifatlar - kuch, chidamlilik, egiluvchanlik, chaqqonlik va tezkorlikni rivojlantirishga qaratilgan jarayon bo'lishi zarur. Umumiy jismoniy tayyorgarlik mashqlari yuqori darajada bo'lishi o'quv jarayonlarning samaradorligi ortishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Umumiy jismoniy tayyorgarlik turli vositalar to'plamini o'z ichiga oladi. Jumladan, sport anjomlari va ular bilan bajariladigan mashqlar hamda boshqa sport turlari (akrobatika, yengil atletika, sport o'yinlari, suzish va h.k.) dan olingan umumiy rivojlantiruvchi mashqlar asosida bajarilishidir. Umumiy jismoniy tayyorgarlik tushunchasi shundan iboratki, o'quvchilarning har qanday mehnatga jismonan yaroqliligi (sifatlarning rivojlanganligi) bo'lishida faol harakatlardir. Bunday amaliy faoliyatlar faqat jismoniy mashqlarni bajarish yo'li bilan vujudga keladi va shu orqali mustahkamlanadi. Jismoniy sifatlarga ega bo'lish uchun esa har doim jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanib borish zarur. O'quvchilar jismoniy sifatlarga ega bo'lishlari uchun umumiy o'rta ta'lim maktablari jismoniy tarbiya (haftada 2 soat) darslari butun hafta davomida saqlashini ta'minlay olmaydi. Shu boisdan o'quvchilarga jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lishlari uchun esa har kuni ertalab va kechki paytda jismoniy tarbiya bilan astoydil shug'ullanish zarur ekanligini o'rgatishimiz kerak. O'quvchilarning jismoniy tayyorgarligining asosiy yo'li darsdan tashqari (haftada 2-3 marta) olib boriladigan sport to'garaklariga jalb etish hisoblanadi.

Umumiy jismoniy tayyorgarlik bo'yicha mustaqil mashg'ulot

Umumiy jismoniy tayyorgarlik bo'yicha mustaqil shug'ullanishda (UJT) jismoniy ish qobiliyatini oshirish, jismoniy rivojlanishini yaxshilash uchun foydalaniladi. Mashg'ulotga jismoniy sifatlarni rivojlantirish (kuch, tezlik, egiluvchanlik, epchilik, chidamlilik), shuningdek almashish jarayonlarini yaxshilash, qon aylanish, nafas olish sistemalarining imkoniyatlarini oshirishga oid mashqlar kiritiladi. Kuchni rivojlantirish uchun mashqni ikki turidan foydalaniladi.

Birinchi turi

> bu o'zining shaxsiy og'irligini cho'zish bilan bajariladigan mashq, masalan, baland turnikda tortilish, qo'llarga tayanib yotgan holda bukish va yozish, cho'qqayib o'tirish, sakrash.

Ikkinchi turi

> har xil mushak guruhlarini rivojlantirishda qo'shimcha cho'zilish bilan bajariladigan mashqlar, masalan, cho'qqayib o'tirish, engashish va yelkada shtangani ko'tarish bilan burilishlar. Tezlikni rivojlantirish uchun imkoni boricha maksimal tezlik bilan bajariladigan mashqlar qo'llaniladi, masalan, qisqa masofaga yugurish, tez me'yorda koptokni otish va olib kelish mashqlari bo'ladi. Egiluvchanlikni rivojlantirish uchun bo'g'imlardagi har xil harakatlar, mushak va bog'lamlar cho'zishni talab qiladigan mashqlardan foydalaniladi; oldinga chuqurroq engashish, qo'l va oyoqlar bilan keng harakat qilish, siltash, osilish va x.k. Odamda chidamlilikni rivojlantirish uchun unga katta tezlikda bo'lmagan, biroq uzoq vaqt davomida bajariladigan mashqlar qo'llaniladi, masalan, bir me'yorda yugurish yoki 2-3 km.ga kross hamda chang'ida harakatlanish bo'lishi mumkin. Epchilik sifatini kompleks rivojlantirishga yo'naltirilgan mashqlar qoida bo'yicha yuqorida qayd qilingan sifatlarni nomoyon qilishni talab qiladi.

Maxsus jismoniy tayyorgarlik: Maxsus jismoniy tayyorgarlik tarixi.

Hozirgi davrdan uch ming yil avval yashagan zardushtiylar (hozirgi Xorazm vohasi va uning atroflari) hayoti haqida «Avesto» (Zardushtiylar qomusi) kitobida yozilishicha, bolalarni ma'naviy yuksak darajada mehnat qilish, jismonan chiniqtirish uchun maxsus jismoniy tayyorgarlik mashqlari bilan shug'ullantirib borishgan. Yana shu kabi misollar «Alpomish» dostoni va «To'maris afsonasi»da o'z ifodasini topgan. Ayniqsa, harbiy jasorat ko'rsatish kabi maxsus tayyorgarlik jarayonlari buyuk sarkarda Amir Temur va uning sulolalari (Mirzo Ulug'bek, Bobur va h.k.) hayotida amaliy jihatdan o'z mazmuniga ega bo'lgan. Umuman olganda, jangovarlik, qahramonlik, kasb-hunar va oriyat yo'lida maxsus xizmatlar, faoliyatlar cheksiz ko'p va keng bo'lganligi haqida tarixiy manbalar, badiiy asarlar, tasvirlarda ularni uchratish mumkin.

Maxsus jismoniy tayyorgarlikning afzalliklari

MJT jismoniy sifatlarni tutash holda inson tanasining ma'lum bir qismi (qo'llar, oyoqlar, bel va h.k.) jismonan mustahkamlash va rivojlantirishga qaratiladi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari MJT mashqlari jarayonlari quyidagi yo'nalishlarda olib borilishi maqsadga muvofiqdir:

- > Tez yugurish (60, 100 t.).
- > Yugurib kelib balandlikka, uzunlikka sakrash.
- > To'siqlardan sakrab o'tish.
- > To'pni uzoqqa va mo'ljalga uloqtirish.
- > Turnikda tortilish.
- > Kurashni o'rgatishda akrobatika mashqlarini bajarish;
- > Sport o'yinlarining elementlarini bajarish.

Maxsus jismoniy tayyorgarliklarning ijobiy ta'sirini aniqlashda berilgan topshiriq va vazifalarning bajarilishi orqali kuzatiladi. Ko'rsatkichlar va natijalar ijobiy, o'sish darajalari yaxshi bo'lganda ularga qo'shimcha mashqlar vazifa qilib berilishi mumkin. O'quvchilar dars mashg'ulotlarida egallagan malakalarini doimo takomillashtirib borishlari, keyingi jarayonlarda bundan maqsadli foydalanishga va yuqorida ta'kidlangan jismoniy sifatlarni (tezlik, chaqqonlik,

epchillik, kuchlilik, chidamlilik), qo'llaniladigan usullarni mukammallashtirishga yo'l ochib beradi.

Maxsus jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirish

O'quvchilarda maxsus jismoniy tayyorgarlik, asosan, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantiruvchi mashqlardan iborat bo'lib, mushak va bo'g'inlarni qizitishga hamda cho'ziluvchanligini orttirishga yo'naltirilgan mashqlarga egadir. Bunda o'quvchining harakatlanish sifatlarini mashg'ulot faoliyati xususiyatlari tomonidan qo'yiladigan talablarga qat'iy muvofiq holda rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. O'quvchilarning maxsus jismoniy tayyorgarligi, asosan, kurash gilami ustida o'tkazilishi va eng muhim harakat sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi uchun turli murakkabliklardan iborat mashqlar qo'llaniladi. Bunday murakkablashtirilgan mashqlar o'quvchi organizmiga bo'lgan ta'sirini kuchaytiradi. Maxsus jismoniy tayyorgarliklarning ijobiy ta'siri, topshiriqlar va vazifalarning bajarilishini o'qituvchilar sinov-tajribalar orqali kuzatadi. Ko'rsatkichlar va natijalar ijobiy, o'sish darajalari yaxshi bo'lganda ularga qo'shimcha mashqlar vazifa qilib berilishi mumkin. O'quvchi-yoshlar va talabalar bilan maxsus ishlash jarayonlari ularni sportga jalb etish va jamoalar tuzishga bevosita yordam beradi. O'quvchi-yoshlar va talabalar o'quv va sport mashg'ulotlari hamda musobaqalarda egallagan malakalarini doimo takomillashtirib borishlari, keyingi ish jarayonlarida bundan maqsadli foydalanishlari lozim. Yuqorida ta'kidlangan jismoniy tarbiya vositalari qo'llaniladigan usullar jismoniy tayyorgarlikka asos bo'la oladi. Ya'ni tezlik, chaqqonlik, epchillik, kuchlilik, chidamlilik kabi jismoniy sifatlarning ilk bor shakllanishi va ularni mukammallashtirishga nazariy va amaliy jihatdan yo'l ochib beradi. XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, jismoniy tayyorgarlik jarayonida, jismoniy va funksional tayyorgarlikning boshqa sohalaridagidek maqsadga yo'naltirilgan faoliyat orqali rejalashtirilgan natijaga har doim ham erishib bo'lmaydi. Bu jarayonida erishiladigan natija yosh shug'ullanuvchi yoki jismoniy madaniyat sohibining mashg'ulot jarayoni uchun rejalashtirilgan jismoniy mashqlar va ularni shug'ullanuvchi organizmiga ta'siri natijasi bilan uzviy bog'liqligini ham nazariy, ham amaliy bilishning o'ziga xos ahamiyati katta. Shuning uchun soha mutaxassisi oldindan uzoqni ko'ra biluvchi, bashorat qila oluvchi, vazifani aniq belgilash va hal qilishga oid puxta bilimlarga ega, o'qimishli, o'z ishini biladigan, sevadigan, ta'limning innovatsion texnologiyalaridan xabardor, qadriyatlarimizni shug'ullanuvchi ongiga singdira oladigan bo'lishi va ularni tayyorlash talabi qo'yilmoqda. Albatta, bu soha mutaxassisini tayyorlaydigan, takomillashgan jismoniy tarbiya tizimi faoliyatiga bog'liq.

Adabiyotlar:

1. Юнусова Ф.Ю. Теория и методика физической воспитания. Учебное пособие. Ташкент. УзГосУФК. 2007 г.
2. Salomov R.S. Sport mashg'ulotning nazariy asoslari -Toshkent., O'quv qo'llanma O'zDJTI, 2005-yil .
3. Mahkamdjanov K.M. Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi Toshkent., darslik «Iqtisod - moliya» 2008-yil .
4. Матвеев Л.Р. Теория и методика физической воспитания. Учебник. Москва «Физическая культура и спорт» 2005 г.
5. David C. Watt Sports management and administration © 1998 David C. Wat
6. Goncharova O.V. Yosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish. o'quv qo'llanma, Toshkent., O'z DJTI, 2005-yil

BOSHLANG'ICH TAYORGARLIK GURUHIDA UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIK VOSITALARINI ME'YORLASH ORQALI TOR IXTISOSLIKKA YO'NALTIRISH

Kurbanov SH.N.

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti, Xalqaro kurash instituti, O'zbekiston, Chirchiq sh.

Annotatsiya. Kuch va kuch chidamliligi, tezkor—kuch va tezkor—kuch chidamliligi, tezkor sifatлари boshlang'ich tayorgarlik guruhidagi kurashchilarda yetarli darajada rivojlanmaganligi ma'lum bo'ldi.

Kallit so'z: tayorgarlik, vositalar, texnik harakat, meyorlash, yugurish, tortinish.

ОРИЕНТАЦИЯ НА УЗКУЮ СПЕЦИАЛИЗАЦИЮ ЧЕРЕЗ НОРМИРОВАНИЕ СРЕДСТВ ОБЩЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В МЛАДШЕЙ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОЙ ГРУППЕ

Курбанов.Ш.Н.

Узбекский государственный университет физической культуры и спорта, Международный институт Кураш

Аннотация. Оказалось, что сила и силовая выносливость, быстрота—сила и быстрота—выносливость, скоростные качества недостаточно развиты у борцов в группе начальной подготовки.

Ключевое слово: подготовка, инструменты, техническое действие, ориентирование, бег, подтягивание.

ORIENTATION TO A NARROW SPECIALIZATION BY NORMALIZING THE MEANS OF GENERAL PHYSICAL TRAINING IN THE INITIAL TRAINING GROUP

Kurbanov.SH.N.

Uzbek State University of Physical Education and Sport, International Kurash Institute, Uzbekistan, Chirchiq

Anotation. It turned out that strength and strength endurance, fast—strength and fast—strength endurance, fast qualities were not sufficiently developed in the wrestlers of the initial training group.

Keyword: skill, tools, technical movement, meowing, running, reluctance

Dolzarbliigi. Keyingi yillarda mamlakatimizda mardlik, bag'rikenglik, olijanoblik va halollikning timsoli sifatida e'zozlanib kelingan, o'zbek xalqining tarixiy merosi Kurash milliy sport turini yanada rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Takidlash joizki, sharqona yakkama-yakka kurash turlarida, ayniqsa, kurashda uning nozik jihatlarni payqash muhimdir. Undagi usullar xar qanday muxlisga zavq shavq bag'ishlaydi. Muhimi bu usullar ikki qo'lga ham bog'liq kurashchilar tomonidan amalga oshiriladi. Mashg'ulotlarni odamning fiziologik va psixologik shaxsiy xoxishini va maqsadini, yashash sharoitini xisobga olgan xolda o'tqazish kerak. Faqat shundagina muvaffaqiyatga erishish mumkin. Xamda asosiy ijodiy fikrlash shu yo'nalishda ishlatish kerak chunki u kurash masalasidagi yangi ma'lumotlarni tartibga soladi, taniqli kurashchilar tajribasini qo'llaydi. Kurashda umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik yordamida texnik xarakatlarni takomillashtirish uslubiyati unchalik yaxshi rivojlanmaganligi, sportchini texnik-taktik imkoniyatlarini to'la sarf qilishga imkon bermaydi.

Tadqiqot maqsadi. Boshlang'ich tayorgarlik guruhida kurashchilarning umumiy

tayyorgarlik vositalarini meyorlash .

Tadqiqot vazifalari: Kurashchilarda mashg‘ulot yuklamalari davomida texnik xarakatlarni me‘yorini aniqlash;

Kurashchilarda jismoni sifatlarni rivojlantirishni nazorat va tahlil qilish;

Umumiy tayyorgarlik yordamida texnik xarakatlarni o‘rgatish orqali to‘g‘ri tashkil qilingan mashg‘ulot jarayoni samarali usullarini qo‘llash.

1.	Turnikda va burusyada ishlash.	
2.	Turli og‘irlikdagi gantel va shtangalarda ishlash.	
3.	Turli og‘irlikdagi kuvaldalar bilan ishlash.	
4.	Xar-xil xolatlarda arqonga chiqib tushishlar.	
5.	Turli masofalarga yugrish 30,60,100,mokismon, kross.	
6.	Turli usullarda sakrashlar.	+
7.	Turli xarakatli o‘ynlar futbol, basketbol, regbi.	

Tadqiqotda O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida shug‘illanuvchi kurashchi o‘g‘il bolalar biz tomonimizdan ishlab chiqilgan dastur bo‘yicha qatnashdilar. Pedagogik tajribagacha anketa so‘rovnoma o‘tkazilib, unda ko‘plab murabbiylardan boshlang‘ich tayyorgarligi bosqichidagi mashg‘ulot vositalari tanlab olindi.

2-jadval

T/r	T Testlar	Tajriba guruhi				Nazorat guruhi			
		T T/O	T T/K	FAR Q	%	T/ O	T T/K	FAR Q	%
1.	30-m.ga yugurish	4,9	4,6	0.3	6.5	5,0	4,8	0.2	4.1
2.	Turnikda osilgan olda 90 ⁰ burchak xosil qilish	15	20	5	25	15	16	1	6.2
3.	Turnikda tortinsh	13	18	5	27.7	13	14	1	7.1
4.	3x10 moksimon yugurish	7,1	6,8	0.3	44	7,1	7,0	0.1	1.4
5.	1000m.ga yugurish	4,2	3,9	0.3	76	4,2	4,1	0.1	2.4

Umumiy jismoniy tayyorgarlik natijalari.

Tajribamiz so'ngida umumiy tayyorgarlik bo'yicha tajriba guruhida tadqiqot boshida 30-metirga yugirish 4.9 tashkil qilgan bo'lsa tadqiqot oxrida 4.6 tashkil qildi. Nazorat guruhi esa tadqiqotdan oldin 5.0 tashkil qilgan bo'lsa tadqiqot so'ngida 4.8 tashkil etdi. Turnikda osilgan holda 900 burchak xosil qilish tadqiqot guruhi tadqiqot boshida 15 sek tadqiqot oxrida 20 sekga o'sdi. Nzorot guruh esa boshida 15 sekundni tashkil qilgan bo'lsa tadqiqot so'ngida 16sekundni tashkil qilgan. Turnikda tortinish tadqiqot guruhi tadqiqot boshida 13 ta tadqiqot oxrida 18 ta tortindi. Nzorot guruh esa tadqiqot boshida 13 ta tashkil qilgan bo'lsa tadqiqot so'ngida 14 ta tortinishni tashkil qilgan. 3x10 moksimon yugurish tadqiqot guruhi tadqiqot boshida 7.1 sekund tadqiqot oxrida 6.8 sekundga o'sdi. Nzorot guruh esa tadqiqot boshida 7.1sekundni tashkil qilgan bo'lsa tadqiqot so'ngida 7.0 sekundni tashkil qilgan. 1000m.ga yugurish tadqiqot guruhi tadqiqot boshida 4.2 daqiqa tadqiqot oxrida 3.9 daqiqaga o'sdi. Nazorat guruh esa tadqiqot boshida 4.2 daqiqani tashkil qilgan bo'lsa tadqiqot so'ngida 4.1daqiqani tashkil qilgan.

XULOSA

Adabiyotlar sharxidan yana bir narsa ma'lum bo'ldiki, kurash bo'yicha mavzu doirasida yoki o'nga yaqin bo'lgan ilmiy ma'lumotlar ham to'la—to'kis va atroflicha o'z ifodasini topmagan.

Jismoniy sifatlarni rivojlanganlik darajasini ifodalovchi test mashqlari natijalariga ko'ra nazorat va tadqiqot guruhlarida tadqiqot boshida kuzatilgan ko'rsatkichlar bir—biridan deyarli farq qilmadi. Kuch va kuch chidamliligi, tezkor—kuch va tezkor—kuch chidamliligi, tezkor sifatlari boshlang'ich tayyorgarlik guruhidagi kurashchilarda yetarli darajada rivojlanmaganligi ma'lum bo'ldi.

Yana shu ma'lum bo'ldiki, nazorat va tadqiqot guruhlarida yetarli darajada jismoniy tayyorgarlikga ega ekanligi ma'lum bo'ldi.

Testlar bo'yicha ma'lum bo'ldiki, o'quvchi yoshlar, ya'ni nazorat guruhi to'la to'kis sport formasida emasligi aniqlandi. Tadqiqot guruhining esa, sport formasi yuqori ekani isbotlandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdiev A.N Borba organizatsiya vostonovitelnogotrenirovochnogo protsessa v pedsorevnovatelnom etape.- Monografiya, -T, 2000,

2. Abdullaev Sh.A. Yosh kurashchilarni tayyorlashning ilmiy-uslubiy asoslari .O'quv uslubiy qo'llanma -2012y.

3.Kerimov F.A.. Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. Toshkent-2004 yil.

4. Tastanov N.A. – Yunon-rim kurashi nazariyasi va uslubiyati Toshkent 2015 y.

5.Taymurodov A.R. – Kurash turlari nazariyasi va uslubiyati, T: 2024.

6. Taymuratov A.R., Shukurov.M.N., Rasulov.Q.Q – Sport pedagogik mahoratini oshirish (Kurash usullarini o'rgatish metodikasi). T: 2024.

BO‘LAJAK REJISSYORLARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA REJISSURADAGI IJODIY USLUBLAR VA ULARNING SPETSIFIKASI

*Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich
O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti dotsenti,
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak rejissorlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda rejissuradagi ijodiy uslublar va ularning spetsifikasi tadqiq qilinib, har bir ijodiy uslubning bo‘lajak rejissyorlarni tayyorlashdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijasida rejissyorlik san‘ati klassifikatori ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetentlik, san‘at ta‘limi, rejissyor, aktyor, teatr, san‘at, ijodiy uslublar.

ТВОРЧЕСКИЕ СТИЛИ В РЕЖИССУРЫ И ИХ ОСОБЕННОСТИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ РЕЖИССЁРОВ

*Маматкасимов Джахангир Абиркулович
доцент Государственного института искусства и культуры Узбекистана,
доктор философии в области педагогических наук (PhD)*

Аннотация: В данной статье изучаются творческие стили режиссуры и их специфика в развитии профессиональной компетентности будущих режиссёров, а также подчеркивается значение каждого творческого стиля в подготовке будущих режиссёров. В результате исследования была разработана классификация режиссёрского искусства.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, художественное образование, режиссёр, актёр, театр, искусство, творческие методы.

CREATIVE STYLES IN DIRECTING AND THEIR SPECIFICATIONS IN DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE DIRECTORS

*Mamatkasimov Jahangir Abirkulovich
Associate Professor of Uzbekistan State Institute of arts and culture
Doctor of Philosophy (PhD) in the field of Pedagogical sciences*

Abstract: In this article, the creative styles of directing and their specifics in the development of professional competence of future directors are studied, and the importance of each creative style in the training of future directors is highlighted. As a result of the research, a classification of directing art was developed.

Key words: professional competence, art education, director, actor, theater, art, creative methods.

Kirish. Bo‘lajak rejissyorlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda rejissuradagi ijodiy uslublar va professional rejissuraning tarixiy asoslarini o‘rganish muhim jihatdir.

Rejissyorlik san‘ati kasb sifatida XIX-asrning oxiri XX-asrning boshlarida shakllanadi. Shu davr ichida teatr tarixidan o‘rin olgan mashhur rejissyorlar: Germaniyada Kronek va Reyngard, Fransiyada Antuan, Angliyada Kreg, Rossiyada Lenskiy yetishib chiqadilar. Bu davrgacha rejissyor funksiyasiga “Badiiy-ijodiy ishlar emas, balki “ma‘muriy-texnik” xarakterdagi ishlarni bajarish yuklatilgan edi. Bunday xarakterdagi ish hozirgi rejissyor yordamchisining vazifalaridan iborat [1, 16].

Rejissyorlik san'ati spektakl, kino, tomosha, audio va videovizual xarakterga ega media asarlar yaratishda san'atning turli janrlaridan keng foydalangan va badiiy sintez natijasida yagona yechimga ega badiiy asar yaratish jarayonidir.

Rejissyorlik san'ati (garchand u qadimda boshqacha nom bilan atalgan bo'lsada) alohida san'at turi sifatida uzoq tarixga ega. Antik teatrdan asosiy o'rinni xor egallagan. Ya'ni ommaning faoliyati, qo'shiq, raqs, turli texnik vositalarni harakatga keltirish ishlari xor boshlovchisi tomonidan boshqarilgan. Hozirgi tushunchada antik teatr tomoshalariga xor boshlovchisi rejissyorlik qilgan. Xor boshlovchisi tashkiliy ishlardan tashqari dramatik asarning g'oyasi, maqsadi, siyosiy-ijtimoiy talablarga javob berish-bermasligi borasida hal qiluvchi ovozga ega bo'lgan. Shuningdek, aktyorlar bilan ishlash, mizansahnalarni o'ylab topish kabi vazifalar ham xor boshlovchisi – rejissyor zimmasida bo'lgan [3, 3].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tarixiy manbalar va san'atshunos tadqiqotchilarning [7; 4; 5; 10] qayd etishicha rejissyorlik san'ati insoniyatning ilk tomosha unsurlari, ya'ni ovchilik o'yinlari paydo bo'lgan davrdanoq vujudga kelgan. Bu jarayon arxeologik topilmalar, arxaiik san'at yodgorliklarida ibtidoiy odamning taqlidiy harakatlari, sezgi organlari, ong va talaffuzi taraqqiy etishi, ranglardan va ohanglardan ta'sirlanishi, o'z qo'l mehnati bilan yaratilgan narsalarda o'z tuyg'ulari va fikrlarini aks ettirishi, biron material vositasi bilan real dunyoni badiiy tasvirlashi kabilarda aks ettirilganligi qayd etilgan.

M.H.Qodirov o'z tadqiqotlarida "Rejissyor tushunchasi fransuzcha so'zdan olingan bo'lib boshqaruvchi degan ma'noni bildiradi. Shuni ta'kidlash kerakki, "rejissyor" so'zi O'zbekistonga XIX-asrning oxiri – XX-asr boshlarida kirib kelgan. Lekin bu bilan, qadimiy o'zbek xalq tomoshalari va bayramlarini tashkilotchisi, Ya'ni rejissyori bo'lmagan, deyish albatta xato bo'lur edi. O'zbek madaniyatiga "rejissyor" tushunchasi kirib kelgunga qadar "korfarmon" degan so'z ishlatilgan. "Korfarmon" so'zining ma'nosi ishga farmon beruvchi, ya'ni ishboshi demakdir. Darhaqiqat, "korfarmon – bu o'ziga xos ishboshi – administrator, rejissyor, muallim, o'yin boshidir" – deb qayd etadi [6, 45].

Milliy teatrni shakllantirish, tomoshabin ma'naviyatini boyitish, uni estetik jihatdan tarbiyalash ijtimoiy-siyosiy, tarixiy zaruriyatning namoyon bo'lishidir. Shu bilan birga har bir tarixiy davrning estetik tamoyillari quyidagilarda namoyon bo'ladi: 1) xalq va professional san'at tarixiy an'analarining o'zlashtirilishi hamda milliy dramaturgiyani shakllantirish; 2) spektakllarda hayotiylik, xalqchilik va milliylik hamda tasvirli (obrazli)lik, sahna tilining shakllanishi; 3) mumtoz asarlarning sahnaviy talqiniga va milliy rejissura maktabiga asos solinishi hamda rejissura va aktyorlar ijrosida milliy ifoda vositalarini qo'llash [9, 11].

Rejissyorlik san'ati drama teatrida pesa tanlash, uning g'oyasi, janr va badiiy xususiyatlari, tasvirlanayotgan davr, muallifning ijobiy uslubini o'rganishdan boshlanadi. Rejissyor asar talqini uchun sahna vositalarini izlaydi, har bir personaj xarakteri va umuman, spektakl talabiga monand aktyorlar tanlaydi, sahnaviy ritm va sur'atni belgilaydi, mizansahnalarni yaratadi, rassom va kompozitor bilan hamkorlikda asarni badiiy bezash prinsiplarini ishlab chiqadi [11, 291].

Rejissyorlik san'ati paydo bo'lib, havaskorlikdan professionallikka o'tish jarayonida turli ijodkorlar yetishib chiqdi va ular o'z faoliyati bilan rejissurada o'ziga xos ijodiy uslublarni tatbiq qildi.

Muhokama. Teatr san'ati reformatori K.S.Stanislavskiyning aktyorlik va rejissura san'ati professionallashuviga poydevor bo'lgan Stanislavskiy sistemasi va mazkur sistemaning yaratilishi, sistema spesifikasi, sistemani amalga oshirishda ijodiy jarayonlarni qamrab olgan monografik xarakterga ega bir qancha risola va esdaliklari bevosita bo'lajak rejissyorlarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishda fundamental xususiyatga ega.

K.S.Stanislavskiy nafaqat jahon teatri rivoji va taraqqiy etishi hamda sahna san'atining o'ziga xos ijod sistemasini olib kirgan teatr reformatori, aktyor yoki rejissyor sifatida, balki, teatr san'ati, xususan aktyorlik va rejissyorlik san'ati sohasining yetuk nazariyotchisi, sahna

san'ati nazariyasi asoschilaridan biridir.

K.S.Stanislavskiy muallifligidagi o'quv adabiyotlarining ta'lim obekti teatr san'ati rejissurasiga qaratilgan bo'lib, tadqiqot predmeti sifatida sahna xatti-harakati va uning elementlari tadqiq etilgan.

K.S.Stanislavskiyning teatr nazariyasi aktyor va rejissyorlarni professional tarbiyalashning muhim kontentlari: san'at, xususan teatr san'ati spesifikasi, diletantizm, sahna san'ati va sahna hunari, xatti-harakat, "agarda", berilgan shart-sharoit, tasavvur, sahnaviy diqqat, haqiqat tuyg'usi va ishonch, hissiyotlarni eslab qolish qobiliyati, munosabat, artistning xususiyati, qobiliyati va istedodi, psixik hayot, kechinma san'ati, namoyish san'ati, plastika, gimnastika, ovoz va nutq, diksiya, tempo-ritm, xarakter, xarakterlilik, sahna etikasi, sahnaviy hissiyot, trening va mushtra, rol ustida ishlash, pesa va rol bilan tanishish, obraz ustida ishlash, maqsad, oliy maqsad, oliy-oliy maqsad, g'oya, yetakchi xatti-harakat, rol ustida ishlash rejasi, adabiy tahlil, rejissyorlik tahlili, aktyorlik shtampi, aktyorlik ampuasi, aktyorlik va rejissyorlik san'ati va boshqa shu kabi ijodiy jarayonlar tadqiqi asosida yaratilgan Stanislavskiy sistemasiga asoslanadi.

Stanislavskiy sistemasi aktyorlik va rejissyorlik san'ati bo'yicha kadrlar tayyorlash jarayonining ta'limiy va tarbiyaviy formulasi bo'lib, butunjahon sahna san'ati tomonidan birdek qabul qilingan va o'quv jarayoniga tatbiq etilgan ta'limotdir.

Teatr san'atida zaruriy islohotlarni ijodiy jarayonlar orqali amalga oshirib, rejissyor funksiyasini konkretlashtirishga erishgan V.E.Meyerxold teatr sahnasida o'ziga xos ijodiy yangilib yaratib "shartli teatr" uslubini tatbiq etadi va bu jarayonda "montaj" usulidan keng foydalanadi. Shuningdek, V.E.Meyerxold sahna konstrukturasi iborasini joriy etib, spektaklning har bir ko'rinishini konstruktiv qurilmalar yordamida ishlab chiqadi. Spektaklning ayrim sahnalarini to'g'ridan-to'g'ri tomosha zaliga ko'chirish orqali maydon tomoshalari shaklini qo'llaydi.

V.E.Meyerxoldning "biomehanika" uslubida aktyor raqqos singari yengil va akrobat singari nafis harakat qila olishi talab qilinib, artistizm esa sportchidek chaqqon harakatlari bilan boyitilgan.

V.E.Meyerxold o'zining mashhur "biomehanika" usulini amerikalik ruhshunos olim Djeymz ta'limotiga tayangan holda yaratgan. U tomoshabinga ta'sir qilishning turli yo'llarini Stanislavskiy prinsiplaridan farqliroq, ko'proq namoyish qilish, jestlar, mimikalar, pozalar orqali amalga oshirish borasida izlandi. Uning sahnalashtirgan asarlarida tomoshabin tomoshabin sifatida emas, balki bevosita shu asar ishtirokchisi sifatida gavdalangan. Buning uchun u mizanssenalarni mana shu vazifalarga mos qilib joylashtirardi. U improvizatsiyaga to'la erkinlik berardi. Buning uchun esa u pedagog-muallim sifatida asar mavzusi, g'oyasi, oliy maqsadi kabi tushunchalarni aktyorlarga singdirib, psixo-fizik holatlarini ana shu rolga mos qilib tayyorlar va repitisiya qilardi [8, 175].

V.E.Meyerxoldning ijodiy uslubi Stanislavskiy ta'limoti ta'sirida paydo bo'lgan bo'lsada, ikki ijodiy uslub o'rtasida bir-biriga keskinlik paydo bo'ladi.

Stanislavskiy sistemasining asosiy maqsadi aktyor ijodida "ichkidan tashqiga" usulini qo'llash bo'lsa, Meyerxold usulida uning aksi. Ya'ni aktyor sahnada "tashqidan ichkiga" usulida rol ijro etish kerak bo'lgan. Masalaga chuqurroq yondoshilsa bu ikki usul ham o'z o'rnida to'g'ri. Ikki ijodkor ham o'z usullarini oqlash maqsadida ijodiy faoliyatida sahnalashtirilgan spektakllarda qo'llay boshlaydi [8, 174].

V.E.Meyerxoldning ijodiy uslubidan zamonaviy teatr san'ati va ayniqsa maydon tomoshalari rejissurasida keng foydalanilmoqda.

K.S.Stanislavskiy sistemasini to'laqonli o'zlashtirgan holda, teatr san'atida o'ziga xos ijodiy burilishlar yaratgan rejissyor Ye.B.Vaxtangov sahnada aktyorlar uchun erkin improvizatsiyaga keng imkoniyatlar yaratib, Stanislavskiy sistemasining davomchisi sifatida sahnada hayotiy

haqiqat mohiyatini badiiylik, ramziylik, majoziylik sifatleri bilan ta'minlaydi.

Ye.B.Vaxtangov ijodini o'rganish jarayonida uchta yo'nalish – aktyorlik, rejissyorlik va pedagogik faoliyatiga katta e'tibor berish lozim. Bu uch yo'nalish bir-biri bilan birikib, uning estetikasini, ijodiy yo'nalish harakatini tashkil etadi [1, 46].

Ye.B.Vaxtangov ijodiy faoliyatida grotesk uslubidan keng foydalanib, “Hayratda qoldirish” sistemasiga asos soladi. Mazkur sistemaning asosini sahnada “yashash” va “ko'rsatib berish”ning badiiy yaxlitligi tashkil etib, spektaklni jonli, harakatchan, organik va shu bilan bir qatorda shartli, paradoksli, “tasavvur qilib bo'lmaydigan” darajada bo'rttirib, tomoshabinni hayratda qoldirishga harakat qilgan va mazkur jarayonni o'z spektakllari orqali isbotlagan.

Ye.B.Vaxtangovning teatr-studiyadagi pedagogik faoliyati aktyorlarni kasbiy tarbiyalash bilan birgalikda etik va estetik, jamoa ma'naviyati va ijodiy intizom tamoyillariga asoslangan bo'lib, teatr-studiyada: muomalada – shirinsuxan bo'lish; kundalik hayotda – kamtar bo'lish; do'stlarga yordam qo'lini cho'zish; jamoa ishida bir-biriga yelkadosh bo'lish; yurish-turishda – oliftagarchilik qilmaslik va manmansiramaslik; o'zaro munosabatlarda – xayrixohlik, o'zgarar muvaffaqiyatidan xursand bo'lish; kichik rollar yo'q, kichik aktyorlar bor; bugun – Gamlet, ertaga – sahna ishchisi, yorituvchi, kostyumer; ko'pchilik oldida, mahoratli aktyor uchun roldan voz kechish; shoir, artist, rassom, tikuvchi, ishchi – hamma bir maqsad uchun, xizmat qiladi; teatr ijodiy hayotida har qanday qonunni buzish – bu jinoyatdir, kabi talablar joriy etilgan [1, 48].

Ye.B.Vaxtangov zamonaviy teatr san'atida nafaqat ijodiy uslubining mukammalligi, balki teatr-studiyasida joriy etgan intizomiy talablar orqali sahna madaniyatiga katta tajriba olib kirganligi bilan ham tadqiq etiladi.

XX-asr nemis dramaturgiyasi va teatr san'ati taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan rejissyor va dramaturg Bertold Brext o'z ijodiy faoliyati natijasida “Epik teatr” nazariyasiga asos soladi va o'z teatrini “noaristotelcha”, “noan'anaviy” teatr deb nomlaydi.

Bertold Brextning “Epik teatr” nazariyasi quyidagi jihatlari bilan ahamiyatlidir [2, 121-122] (1-jadvalga qarang):

1-jadval.

Teatrning dramatik shakli   Teatrning epik shakli

– tomoshabinlarni sahnada kechayotgan xodisa voqealarga jalb qilish orqali o'z oqimiga olib kiradi;

– sahnada, asar voqealarini to'laqonli tarzda eks ettiradi va tomoshabinni voqealar girdobiga olib kirishi orqali uning siyosiy faolligini susaytiradi, shashtini bo'shashtirishga intiladi;

– hissiyotlarini qo'zg'atish evaziga tomoshabinni voqealar kechayotgan muhitga olib kirish orqali, qahramon bilan birga yashashga, g'am-alam chekishga majbur qiladi;

– spektakl yechimi “nima bilan tugashi” eng muhim omil bo'lib qoladi. – tomoshabinni sahnada kechayotgan xodisa va voqealarning kuzatuvchisiga aylantiradi;

– asar voqealarini – “song”lar – gapirib berish orqali, eshituvchi va kuzatuvchiga aylanadi;

– asar to'g'risida tomoshabinni xulosa chiqarishga undaydi.

– tomoshabinni sahnada kechayotgan voqealarga tanqidiy ko'z bilan qarashga undash orqali ularni muhitga nisbatan gij-gijlaydi;

– voqealar qanday rivojlanadi, qahramonlar tang vaziyatlarda o'zini qanday tutadi, “song”lar orqali alohida munosabat bildiradi.

– tomoshabinning aqli va tafakkurini ishga soladi.

Brext o'z teatrini epik (ulug'vor) teatr deb atar ekan, bunga to'la asosli edi. Tomoshabinning erkin fikr yuritishi, hukm chiqarishi haqida qancha gapirmaylik, har bir sahnaviy lavhada Brextning xulosalari yaqqol ko'zga tashlanib turadi. Brext qo'llagan uslublar, uning dunyoqarashi, uning dramaturgiyasi va rejissurasining ziyobaxsh sahnaviy ifodasi tarzida namoyon bo'lishiga yordam beradi [1, 56].

Natijalar. K.S.Stanislavskiy, V.I.Nemirovich-Danchenko, Ye.B.Vaxtangov, Bertold Brextning ijodiy uslublari bevosita o‘zbek milliy professional teatri taraqqiyotiga ta’sir ko‘rsatib, yevropacha teatr uslubining shakllanishiga asos bo‘lgan. Jumladan, M.Uyg‘ur, YE.Bobojonov, T.Xo‘jayev, N.Aliyeva kabi rejissyor-pedagoglar tomonidan teatr ta’limining o‘ziga xos metodikasi yaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasida ham aktyor va rejissyorlarni tayyorlash va o‘qitish metodikasi K.S.Stanislavskiy, V.I.Nemirovich-Danchenko, Ye.B.Vaxtangov, B.Brext ijodiy uslublari asoslangan bo‘lib, bu borada Stanislavskiy sistemasi to‘laqonli ta’lim jarayoniga tatbiq etilgan va shu asosda o‘quv sahna asarlari tayyorlanadi. V.I.Nemirovich-Danchenko, Ye.B.Vaxtangov, B.Brext ijodiy uslublariidan foydalanish ixtiyoriy bo‘lib, sahna asarining janri yoki kurs badiiy rahbarining sahnalashtirish rejasiga ko‘ra zaruriy hollarda foydalaniladi. Shuningdek, teatr ta’limi amaliyotiga joriy etilgan o‘quv metodik adabiyotlarida bo‘lajak aktyor va rejissyorlar uchun mazkur ijodiy uslublarning ahamiyati va mohiyati, shuningdek rejissura nazariyasi va amaliyotiga oid ma’lumotlar yoritilgan.

Xulosa sifatida qayd etish lozimki bo‘lajak rejissyorlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda rejissuradagi ijodiy uslublari va professional rejissuraning tarixiy asoslarini o‘rganish dolzarb bo‘lib, rejissyorlik san’atining rivojlanish jarayoni sodda, havaskorlik xarakterida bo‘lishiga qaramasdan milliy va badiiy-estetik tamoyillarga asoslangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov F.E. Ommaviy bayramlar rejissurasi asoslari. – Toshkent: Aloqachi, 2008. – 422 b.
2. Mahmudov J. Rejissura tarixi va nazariyasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Fan va ta’lim poligraf, 2020. – 212 b.
3. Mahmudov J., Mahmudova H. Rejissura asoslari. Darslik. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 224 b.
4. Qodirov M.X. Tomosha san’ati o‘tmishidan lavhalar. – Toshkent: Fan, 1993. – 207 b.
5. Qoraboyev U.X. O‘zbek xalqi bayramlari. – Toshkent: Sharq, 2002. – 240 b.
6. Qoraboyev U.X. Badiiy-ommaviy tadbirlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 1986. – 322 b.
7. Rahmonov M. O‘zbek teatri qadimiy zamonlardan XVIII asrga qadar. – Toshkent: Fan, 1975. – 286 b.
8. Sayfullayev B. va boshq. Aktyorlik mahorati. Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 388 b.
9. Umarov M. Mannon Uyg‘ur va milliy teatr estetikasi. – Toshkent: Musiqa, 2006. – 198 b.
10. Umarov M.B. Estrada va ommaviy tomoshalar tarixi. Darslik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009. – 303 b.
11. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 7-jild. Parchin – Soliq. Tahrir hay’ati: A.Abduvahitov, A.Azizxo‘jayev, M.Aminov va b. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. – 701 b.

BO'LAJAK PEDAGOGLARNING ILMIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA KITOBXONLIK MADANIYATINING O'RNI

Margubaxon Haydarova

Qo'qon davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishda kitobxonlik madaniyatining ahamiyati o'rganiladi. Kitobxonlik madaniyati tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi asosiy omil sifatida taqdim etiladi. Shuningdek, maqolada kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning samarali strategiyalari, zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyasi va ilmiy tadqiqot faoliyati bilan bog'liqligi ko'rsatib o'tilgan. Mazkur strategiyalar bo'lajak pedagoglarning nazariy va amaliy bilimlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik madaniyati, ilmiy tafakkur, bo'lajak pedagoglar, tanqidiy fikrlash, ilmiy tadqiqot faoliyati, zamonaviy texnologiyalar.

РОЛЬ БИБЛИОТЕЧНОЙ КУЛЬТУРЫ В РАЗВИТИИ НАУЧНОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГИ

Маргубахан Хайдарова

доцент Коканского государственного педагогического института, кандидат педагогических наук

Аннотация: В данной статье исследуется роль культуры чтения в развитии научного мышления будущих педагогов. Культура чтения представлена как основной фактор, способствующий развитию критического и творческого мышления. Также в статье раскрыты эффективные стратегии формирования культуры чтения, её интеграция с современными технологиями и связь с научно-исследовательской деятельностью. Эти стратегии направлены на расширение теоретических и практических знаний будущих педагогов.

Ключевые слова: культура чтения, научное мышление, будущие педагоги, критическое мышление, научно-исследовательская деятельность, современные технологии.

THE ROLE OF LIBRARY CULTURE IN THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC THINKING OF FUTURE EDUCATORS

Haydarova Margubaho

Associate Professor of Kokand State Pedagogical Institute, PhD

Annotation: This article explores the importance of reading culture in developing scientific thinking among future educators. Reading culture is presented as a key factor in fostering critical and creative thinking. The article also highlights effective strategies for cultivating reading culture, its integration with modern technologies, and its connection to scientific research activities. These strategies aim to enhance the theoretical and practical knowledge of future educators.

Keywords: reading culture, scientific thinking, future educators, critical thinking, scientific research activities, modern technologies.

KIRISH. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiyalar davrida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri bo'lajak pedagoglarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishdir. Ilmiy tafakkur — bu pedagogning nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash, muammolarni tahlil qilish va innovatsion yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatidir. Bu qobiliyatni shakllantirishda kitobxonlik madaniyati muhim o'rin tutadi.

Kitobxonlik madaniyati faqatgina o'qish jarayoni emas, balki o'qilgan asarlarni chuqur tahlil qilish, ular asosida yangi bilim va g'oyalarni kashf etish sanaladi. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglar uchun bu jarayon o'zlarining intellektual va kasbiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi asosiy vositadir. Chunki zamonaviy o'quvchilarni tarbiyalashda pedagogning ilmiy salohiyati va ijodkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqola bo'lajak pedagoglarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishda kitobxonlik madaniyatining pedagogik ahamiyatini o'rganishga bag'ishlanadi. Unda kitobxonlikning nazariy asoslari, amaliy yondashuvlari va uning ta'lim jarayonidagi roli tahlil qilinadi.

Kitobxonlik madaniyati va ilmiy tafakkur

Kitobxonlik madaniyati — bu shaxsning o'qilgan asarlarni anglash, tahlil qilish, ulardan ma'lum bir xulosalar chiqarish va hayotga tatbiq etish qobiliyatidir. Kitobxonlik faqatgina vaqtni mazmunli o'tkazish vositasi bo'lib qolmasdan, shaxsning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Bo'lajak pedagoglar uchun kitobxonlik madaniyati ularning ilmiy tafakkurini shakllantirish va rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Kitobxonlik madaniyatining mohiyati

Kitobxonlik madaniyati ikki asosiy komponentni o'z ichiga oladi:

1. Bilimlarni o'zlashtirish va o'qilganlarni tahlil qilish qobiliyati: Bu pedagogning nazariy bilimlarni chuqur o'zlashtirishi va amaliyotda qo'llay olish ko'nikmasini shakllantiradi.

2. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish: Kitobxonlik jarayoni bo'lajak pedagoglarda ijodkorlik qobiliyatini shakllantiradi, ya'ni o'qilgan materiallar asosida yangi g'oyalarni ilgari surish imkoniyatini yaratadi.

Ilmiy tafakkurning mohiyati va uning ahamiyati

Ilmiy tafakkur — bu muammolarni tanqidiy tahlil qilish, ularga ilmiy yondashuvni qo'llash va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Bo'lajak pedagoglar uchun ilmiy tafakkur quyidagi jihatlarda muhim ahamiyatga ega:

- Nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash: Bu, pedagogning dars jarayonida ilmiy yondashuvni qo'llashiga imkon beradi.

- Innovatsion yondashuvlarni shakllantirish: Ilmiy tafakkur yordamida pedagog yangi metodikalarni ishlab chiqishi va tatbiq etishi mumkin.

- Mustaqil o'rganish ko'nikmasini rivojlantirish: Ilmiy tafakkur bo'lajak pedagogning mustaqil o'qish va tahlil qilish qobiliyatlarini takomillashtiradi.

Kitobxonlik madaniyati va ilmiy tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik

Kitobxonlik madaniyati va ilmiy tafakkur bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, biri ikkinchisining rivojlanishi uchun zamin yaratadi. O'qish jarayonida shaxsning ilmiy tafakkuri quyidagicha rivojlanadi:

1. Nazariy bilimlar to'plash orqali: Kitoblar orqali yangi ilmiy tushunchalar o'zlashtiriladi va ular asosida tafakkur rivojlanadi.

2. Tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirish orqali: O'qilgan asarlarni tahlil qilish orqali muammolarga ilmiy yondashuv shakllanadi.

3. Ilmiy tadqiqotlarni qo'llash orqali: Kitob o'qish jarayonida olingan bilimlar ilmiy tadqiqot faoliyatida qo'llanilib, tajriba orttirish imkonini beradi.

Bo'lajak pedagoglar uchun kitobxonlik madaniyatining ahamiyati

- Kasbiy malakani oshirish: O'qilgan kitoblar pedagogik faoliyatda qo'llaniladigan nazariy va amaliy bilimlarni kengaytiradi.

- Tafakkur qamrovini oshirish: Kitobxonlik orqali pedagoglar turli sohalarida fikrlash va muammolarni hal qilish imkoniyatlarini o'rganadilar.

- Ijtimoiy va madaniy bilimlarni boyitish: Kitoblar pedagoglarga o'z kasbiy faoliyatlarida foydalaniladigan ijtimoiy va madaniy bilimlarni taqdim etadi.

Kitobxonlik madaniyati bo'lajak pedagoglarning ilmiy tafakkurini shakllantirishda muhim vositadir. Bu madaniyatni rivojlantirish orqali pedagoglar nafaqat ilmiy bilimlarini oshiradilar, balki ularni ijodiy va tanqidiy fikrlashga yo'naltiradilar. Shu sababli, ta'lim tizimida kitobxonlik madaniyatini targ'ib qilish va rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar qo'llanishi zarur.

Rasm 1. Bo'lajak pedagoglarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish strategiyalari Kitobxonlik madaniyati va ilmiy tadqiqot faoliyati

Kitobxonlik madaniyati va ilmiy tadqiqot faoliyati bir-biri bilan uzviy bog'liq jarayonlardir. Kitobxonlik madaniyati shaxsning ilmiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan nazariy va amaliy bilimlarni shakllantiradi, ilmiy tafakkur va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil qilishda kitobxonlik madaniyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Kitobxonlik madaniyatining ilmiy tadqiqot faoliyatidagi o'rni

1. Ilmiy manbalarni izlash va o'zlashtirish

Ilmiy tadqiqot faoliyati sifatli va ishonchli ilmiy manbalarga tayangan holda amalga oshiriladi. Kitobxonlik madaniyati talabalarni:

- Ilmiy manbalarni izlash va saralash;
- O'qilgan asarlardan muhim ma'lumotlarni ajratib olish;
- O'zlashtirilgan bilimlarni tadqiqotda qo'llash kabi ko'nikmalar bilan ta'minlaydi.

2. Tanqidiy va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish

Kitob o'qish orqali olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, ularni baholash va ilmiy dalillar bilan mustahkamlash tanqidiy fikrlashning rivojlanishiga zamin yaratadi. Bu, o'z navbatida, ilmiy tadqiqot jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Ilmiy til va uslubni shakllantirish

Kitobxonlik, ayniqsa ilmiy asarlarni o'qish, tadqiqotchilarga ilmiy uslub va terminologiyani o'zlashtirish imkonini beradi. Bu ilmiy maqolalar yozish, ma'ruzalar tayyorlash va ilmiy munozaralarda qatnashishda muhim rol o'ynaydi.

4. Ilhom va yangi g'oyalar manbai

Kitoblar ilmiy tadqiqotlar uchun yangi g'oyalar va yondashuvlarni kashf qilishda ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi. Masalan, badiiy va ilmiy adabiyotlarni o'qish orqali talabalar mavzuni yangi nuqtai nazardan ko'rib chiqish imkoniga ega bo'ladilar.

Ilmiy tadqiqot faoliyatida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish yo'llari

1. Ilmiy va badiiy adabiyotlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash

Talabalar nafaqat o'z sohalariga oid ilmiy adabiyotlarni, balki badiiy asarlarni ham o'qishlari lozim. Bu ularning tahliliy va ijodiy fikrlash qobiliyatini oshiradi.

2. Elektron va bosma manbalardan foydalanish ko'nikmasini rivojlantirish

Ilmiy tadqiqot faoliyatida talabalarni quyidagi resurslardan foydalanishga o'rgatish lozim:

- Raqamli kutubxonalar (masalan, JSTOR, Elsevier, Ziyonet);
- Ilmiy maqolalar platformalari (masalan, Google Scholar, ResearchGate);
- Kitoblar va monografiyalar.

3. Ilmiy o'qish va yozish ko'nikmalarini shakllantirish

Talabalarga o'qilgan ilmiy manbalar asosida konspektlar yozish, xulosalar chiqarish va ushbu bilimlarni tadqiqotga tatbiq etishni o'rgatish muhimdir.

4. Ilmiy muhokama va tahlil mashg'ulotlarini tashkil etish

Kitob o'qish va uning mazmunini tahlil qilishga asoslangan seminarlar va muhokama mashg'ulotlari talabalarni chuqurroq fikrlashga va o'z fikrlarini asoslashga o'rgatadi.

5. Ilmiy loyihalarda kitobdan foydalanish

Talabalarga ilmiy loyihalar doirasida turli kitoblardan foydalangan holda tadqiqot olib borishni o'rgatish orqali kitobxonlik madaniyatini amaliyotga tatbiq etish mumkin.

Kitobxonlik madaniyati va ilmiy natijalar sifatining bog‘liqligi

Ilmiy tadqiqot jarayonida kitobxonlik madaniyati rivojlangan shaxslar:

- Aniq va ishonchli dalillar keltirish;
- Manbalarga asoslangan original xulosalar chiqarish;
- Ilmiy natijalarni taqdim etishda puxta uslubdan foydalanish kabi sifat ko‘rsatkichlariga ega bo‘ladi.

Kitobxonlik madaniyati ilmiy tadqiqot faoliyati uchun mustahkam poydevor vazifasini bajaradi. Bu madaniyat talabalarda tanqidiy va ijodiy fikrlash, ilmiy bilimlarni tahlil qilish va ulardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu sababli, bo‘lajak pedagoglarni ilmiy faoliyatga tayyorlashda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va uni targ‘ib qilish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Bo‘lajak pedagoglarning ilmiy tafakkuri va tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirishda kitobxonlik madaniyati muhim ahamiyat kasb etadi. Kitobxonlik madaniyati nafaqat bilim olish jarayonining asosiy komponenti, balki talabalarning tanqidiy fikrlashi, ijodiy yondashuvi va nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash qobiliyatini shakllantiradi. Ushbu madaniyatni rivojlantirish orqali pedagoglar:

- Ilmiy tafakkurni chuqurlashtirish: Kitobxonlik talabalarda tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantiradi, bu esa ilmiy muammolarni samarali hal qilishga yordam beradi.
- Innovatsion fikrlarni rivojlantirish: Ilmiy va badiiy asarlarni o‘qish orqali talabalar yangi g‘oyalarni kashf qilish va innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.
- Ilmiy natijalarning sifatini oshirish: Kitobxonlik madaniyatiga ega pedagoglar ilmiy izlanishlarida puxta dalillarga tayangan holda original va sifatli ilmiy xulosalar chiqaradilar.

Shunday ekan, bo‘lajak pedagoglarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo‘lishi lozim. Buning uchun:

- Kitobxonlikni rivojlantirish bo‘yicha motivatsion va amaliy tadbirlar tashkil etish;
- Elektron va bosma resurslardan foydalanishni o‘rgatish;
- Ilmiy va badiiy asarlarni o‘qish bo‘yicha ko‘nikmalarni shakllantirish talab etiladi.

Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish orqali pedagogik kadrlar tayyorlash sifati oshadi va ta’lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishish mumkin bo‘ladi. Shu sababli, ushbu masala ta’lim tizimida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдурахмонов Қ. Таълимда инновацион ёндашувлар. Тошкент: Маърифат нашриёти, 2021.
2. Dewey J. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916.
3. Fedorov A. Media Education: History, Theory, Methods and Practice. Moscow: Publishing House of Moscow State University, 2004.
4. Ганбаров Г.М. Книга как источник формирования научного мировоззрения студентов. Москва: Педагогика, 1985.
5. Knowles M. The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy. Chicago: Follett, 1980.
6. Назарова С.Б. Педагогик компетенцияларни шакллантиришда китобхонлик маданиятининг ўрни. Тошкент: Ўқитувчи, 2019.
7. Rogoff B. Apprenticeship in Thinking: Cognitive Development in Social Context. New York: Oxford University Press, 1990.

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIM: MUAMMO VA YECHIM

Mirzayeva Vasila Qamariddin qizi

Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali 2 - bosqich talabasi

Annotatsiya. Inklyuziv ta'limning o'zbekistondagi rivojlanishi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limga qanday qaror va qonunlar borligi. Bu yo'nalishga bizning maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarimiz qanday tayyorlanyapti va qanday qulayliklar borligi. Inklyuziv ta'limning kamchiliklari va afzallik tomonlari. Shuningdek yurtimiz ta'lim tizimidagi islohotlar va ularning ahamiyati, inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalalari, xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasining pedagogik mohiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, ta'lim shakllari, inklyuziv ta'lim, pedagogik tahlil, metod, ijtimoiy siyosat.

INCLUSIVE EDUCATION IN UZBEKISTAN: CHALLENGES AND SOLUTIONS

Mirzayeva Vasila Qamariddin qizi

2nd-year student of the Kattakurgan Branch of Samarkand State University

Abstract. Development of inclusive education in Uzbekistan. What are the decisions and laws on inclusive education in Uzbekistan. How our schools and pre-school educational institutions are preparing for this direction and what facilities are available. Disadvantages and advantages of inclusive education. Reforms in the education system of our country and their importance, issues of development of inclusive education, pedagogical essence of the concept of development of inclusive education in the public education system were also analyzed.

Key words: education, forms of education, inclusive education, pedagogical analysis, method, social policy.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Мирзаева Васи́ла Кама́риддин кызы

Студентка 2-го курса Каттакурганского филиала Самаркандского государственного университета

Абстракт. Развитие инклюзивного образования в Узбекистане. Какие решения и законы по инклюзивному образованию в Узбекистане. Как наши школы и дошкольные образовательные учреждения готовятся к этому направлению и какие возможности имеются. Недостатки и преимущества инклюзивного образования. Также были проанализированы реформы в системе образования нашей страны и их значение, вопросы развития инклюзивного образования, педагогическая сущность концепции развития инклюзивного образования в системе народного образования.

Ключевые слова: образование, формы обучения, инклюзивное образование, педагогический анализ, метод, социальная политика.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning zamirida inson manfaatlariga ustuvorlik berigan bo'lib, yuz berayotgan o'zgarishlarni o'z hayotida his etishlari uchun salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, ta'lim tizimiga qaratilayotgan e'tibor, xususan, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, professional va oliy ta'lim sohasidagi islohotlarni alohida e'tirof etish lozim.

Yosh avlodga sifatli ta'lim berish masalasi hozirgi kunda mamlakatimizning «Inson qadri uchun» degan ustuvor tamoyilga asoslangan strategiyasida ham muhim siyosiy komponentlar

qatoriga kiritilgan. Prezident Sh.Nirziyoyev inson qadri tushunchasini izohlar ekan, «Inson qadri deganda, biz har bir fuqaro uchun munosib turmush sharoiti va zaminaviy infratuzilma tashkil etishni, malakali tibbiy xizmat ko'rsatish, sifatli ta'lim, ijtimoiy himoya tizimi, sog'lom ekologik muhit yaratib berishni tushunamiz» deb ta'kidlaydi.

Bugungi ta'lim tizimi yoshlarni, kelajagimizning munosib vorislari sifatida tayyorlashni bosh maqsad qilib olgan. Bunda sog'lom yoshlar bilan bir qatorda imkoniyati cheklangan bolalarga ham bir xilda ta'lim berishga qaratilgan inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy asoslari va mazmunini ishlab chiqish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Bu borada, 2020-yil 23-sentyabr kuni O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni qabul qilinib, inklyuziv ta'lim ta'lim olish shakli sifatida belgilandi.

Respublikamizda inklyuziv ta'limni takomillashtirish masalasi hukumatimizning ko'plab hujjatlarida, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning nutqlarida, ma'ruza va chiqishlarida, farmon va qarorlarida o'zining munosib aksini topgan. Xususan, imkoniyati cheklangan yoshlarga ta'lim berish sifatini oshirish hamda maqsadida turli ixtisoslik va yo'nalishlardagi bosma va audiokitoblarga bo'lgan ehtiyoj har olti oyda o'rganilib, shu asosda adabiyotlar ro'yxati shakllantirib borish, oliy ta'lim muassasalarining tegishli ixtisoslik va yo'nalishlari bo'yicha fanlardan audiomateriallar ba Brayl alifbosi asosidagi adabiyotlarni chop etish tizimi yo'lga qo'yish bo'yicha qator vazifalar belgilab berilmoqda.

Lekin bu borada yetarlicha kamchiliklar mavjud. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorida bu boradagi asosiy muammolar qayd etilgan:

- alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar o'qitiladigan ayrim ta'lim muassasalarida ular uchun to'siqsiz muhit va imkoniyatlarning yaratilmaganligi;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalari zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitishga mo'ljallangan uskuna va jihozlar bilan to'liq ta'minlanmaganligi;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv ta'lim tizimining mazmun-mohiyati haqida jamoatchilik o'rtasida tushuntirish ishlarini olib borish yo'lga qo'yilmaganligi natijasida ota - onalar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan farzandlarini umumta'lim muassasalarida o'qitishi mumkinligi haqida yetarli ma'lumotlarga ega emasligi;

- pedagogika yo'nalishidagi OTMlar o'quv dasturlariga inklyuziv ta'lim berish metodikasiga oid fanlar kiritilmaganligi;

- pedagogika va metodika fanlariga oid darsliklarda inklyuziv ta'lim dasturlari kiritilmaganligi, shuningdek, bo'lajak pedagoglarning alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar jalb qilingan ta'lim muassasalarida amaliyot o'tamayotgani ularning kasbiy tayyorgarlik sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Inklyuziv –(inklyuziya-inglizcha [inclusion]- uyg'unlashish) hamkorlikdagi ta'lim, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida tan olingan.

Inklyuziv ta'lim tamoyillari: e'tirof etilish, ochiqlik, kommunikativlik, kompleks yondashish, moslashuvchanlik, qulaylik, qulay muhit, ta'lim klasteri sharoitida, bola ta'lim markazida, ochiq muloqot, hamkorlik.

Inklyuziv ta'lim bolaga nima beradi?

- o'qishga bo'lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi;

- o'zini barcha bolalar bilan bir xil his qila boshlaydi;

- yotsirash, yakkalanish kabi xusiyatlari yo'qoladi;

- o'z imkoniyatini o'zi kashf etadi;

- mustaqil harakatlanish, birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati yaratiladi;

- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi.

Inklyuziv ta'limning afzalliklari (bola va jamiyat manfaatlarini doirasida):

- 1) bolada o'ziga ishonch ortadi;
- 2) tengdoshlar bilan muloqotga kirishadi;
- 3) jamiyat insonparvarlashadi;
- 4) sotsiumga erta moslashadi va qo'shiladi;
- 5) to'laqonli ta'lim va ijtimoiy tizim yaxshilanadi;
- 6) nogironlarning muammolari bartaraf etiladi.

Inklyuziv ta'lim O'zbekiston Respublikasida ilk bor ekspremint loyihalar sifatida 2005-yildan boshlangan.

Hech o'ylab ko'rganmisiz, biz har kuni yurgan yo'llardan ayrim bolalar yura olmaydi, biz har kuni ko'rgan go'zallikni, atrof olamdagi voqea-hodisalarni eshita olmaydi, ko'ra olmaydi, chunki uning harakatlanishi falajlik oqibatida chegaralanib qolgan, uning ko'zlari ojiz, quloqlari eshitmaydi. Ammo bu bola ham har tomomlana sog'lom bo'lib voyaga yetishi, hamma qatori jamiki go'zalliklardan bahra olib yashashi mumkin edi, biroq salbiy omillar ta'sirida u bundan bebahra qolgan.

Turli xildagi sabablarga ko'ra ruhan yoki jismonan nuqsonli bo'lib qolgan bolalarni jamiyatdan alohida e'tiborsiz holda tashlab qo'yib bo'lmaydi. Bunday bolalar nuqsonliligi sababli imkoniyatlari cheklanib qolgan. Imkoniyatlarining chegaralanib qolganligi oqibatida korreksion yordamga muhtoj.

Nogiron bolalar bilan korreksion ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi ish olib borish, ijtimoiy jamiyatga adaptatsiyalash, imkoniyatlaridan foydalanib, o'z-o'ziga xizmat qila oladigan va jamiyatga ma'lum darajada nafi tegadigan qilib voyaga yetkazish har bir davlatning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Zero, prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevning ta'biri bilan aytganda «Har qanday halqning ma'naviyati shu jamiyatda yashovchi nogironlarga bo'lgan e'tibori bilan ham belgilanadi» [2]

Shuning uchun ham bu vazifalarni to'laqonli amalga oshirish maxsus yordamga muhtoj bo'lgan bolalarni huquqlarini qo'llab-quvvatlab, ularni joriy etish maqsadida jahon miqiyosida «Inklyuziv ta'lim» siyosat darajasiga ko'tarilib xalqaro huquq normalari, jumladan, BMT ning 1989 yilgi «Bolalar huquqlari to'g'risida Konvensiya»si, Dakar Deklaratsiyasi, Salamanka bayonoti va Ish rejasi (1994yil) kabilarda o'z aksini topgan. Biroq juda ko'p hollara maxsus yordamga muhtoj bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Bunga asosiy sabablar birinchi navbatda ota-onalarning farzandiga bo'lgan e'tiborining sustligi bo'lsa, keyingi galda bu bolani o'qitish uchun ta'lim muassasalarining o'sha hududda yo'qligi yoki juda uzoqda joylashganligidir. Mana shunday hol maxsus yordamga muhtoj bola uchun juda ayanchli holdir. Chunki bu bolada mavjud nuqson tufayli uning imkoniyatlari chegaralanib qolgan, ma'lumki bola ta'lim-tarbiya olmasa va undagi nuqsonni tuzatish ishlari olib borilmasa, nuqson darajasi yanada og'irlashadi, ikkilamchi nuqsonlar kelib chiqadi va uning o'z o'ziga xizmat qilish malakalari shakllanmay qoladi. Ijtimoiy hayotga moslashishi qiyinlashadi. Bir so'z bilan aytganda u «nogiron» bo'lib qolaveradi. O'z navbatida jamiyatda nogironlarning ko'payishi shu jamiyat taraqqiyotini orqaga tortadi. Mana shunday oqibatlarga olib kelmasligi, maxsus yordamga muhtoj bo'lgan bolalarning haq-huquqlarini to'laqonli ta'minlash maqsadida ham inklyuziv ta'limni joriy etish masalalari keng tus olmoqda.

UNICEF xalqaro tashkiloti loyihasi doirasida 2005-2007 yilda O'zbekistonning Qoraqolpog'iston, Qashqadaryo, Andijon, Namangan, Surxondaryo va Toshkent viloyatlarida tajriba-sinov ta'riqasida ish olib borilgan, lekin u vaqtlarda imkoni cheklangan bolalar to'la-to'kis aniqlanib ta'limga jalb etilmagan. Shuning uchun birinchi bo'lib, yuqorida sanalgan viloyatlarda inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarni aniqlash bo'lgan. Birinchi vazifani o'rganish natijasida, o'rganishga O'zbekistonda ana shu maxsus ta'lim yo'nalishi bo'yicha yetkchi mutaxassislar, tibbiyot xodimlari jalb etilib, o'sha viloyatlarda ta'limga jalb etilmay qolgan bolalarni aniqlab chiqilgan.

O'rganishlar natijasida 1400ga yaqin bolalar inklyuziv ta'limga muhtoj ekanligi aniqlangan. 1400ta bolani ko'rib ularning sog'liklari haqida o'rganilib, 1-sinfga inklyuziv sinf tarzda o'tkizilishi mumkin bo'lgan bolalarni inklyuziv sinfga tayyorlash, qolganlarini esa maxsus maktab internatlarga joylashtirish ishlari amalga oshirilgan. Ana endi har bir shaxsda savol paydo bo'ladi, "Nima sababdan shuncha bola e'tibordan chetda qolib ketgan?". Vaholanki, SSSR davrida ham, mustaqillik davrida ham "Majburiy ta'lim" degan qonun mavjud bo'lgan. Ta'lim to'g'risidagi qonunda "7 yoshdan boshlab barcha bolalar ta'limga qamrab olish kerak" degan qonun mavjud bo'lgan. Lekin uni amalga oshirish bo'yicha ish juda izchillik bilan olib borilmagan. Natijada bu bolalar maktab bilan qamrab olinmaganligini birinchi sababi: ota-ona bolasini nogironligidan andisha qilib, nomus qilib bolalarini bekitgan. Ikkinchisi nogiron bo'lsa, albatta, internatda ta'lim olishi kerak degan qonun bor edi. Sog'lom bolalar orasida ular ta'lim ololmaydi degan tushuncha mavjud bo'lgan. Ota-onalar bo'lsa bag'ridan bolasini chiqargisi kelmagan, ya'ni internatdan chiqargisi kelmagan. Natijada bolalarning yoshi 9-10 yoshda bo'lsalar ham ularning savodi bo'lmagan. Fayziyeva Ubayda Yunusovna va ularning hamkasblari inklyuziv ta'limga muxtoj bolalarni hammasini aniqlab, hamma viloyatlarda ularni inklyuziv ta'limga jalb qilish borasida ish olib borganlar. Ota-onasi rozi bo'lgan bolalar internatlarga jaylangan.

Jami 800ta bolalar internatga jalb qilingan bo'lsa, shundan 300dan ortig'i inklyuziv ta'limga jalb etildi. Ularning maktablarga joylashtirish borasida mutaxassislar maktab sharoitlari, imkoniyatlarni hammasini o'rganib chiqib, talabga javob beradigan maktablarga bolalar joylashtirildi. Bu borada bolalar ham tibbiy tekshiruvlar, psixologlar bilan birgalikda ularning psixologik nuqtayi nazardan ularni o'rganib chiqib, agar maktablarga joylashtirilsa o'z tengqurlari bilan bir qatorda o'zlashtirib olish va ma'lumotlarni qabul qilish doirasiga qarab maktablarga joylashtirilgan. Bolalarning ota-onalari ham 1 oylik maxsus kurslarda o'qitilgan, bunga sabab bolalarning ota-onalari ham tushunishsin, ijtimoiy yordamga muhtoj bolalar ham sog'lom bolalarga o'xshab teng huquqli ekanliklari haqida.

"Bola huquqlari to'risidagi kanvensiya"ni har bir maktabda, butun maktab o'quvchilarini bir joyga to'plagan holda, munozaralar uyushtirilgan maktab o'quvchilari ham hamma teng huquqli ekanligini tushuntirishda keng ko'lamli ishlar olib borilgan, bundan tashqari maktab o'qituvchilarga ham seminarlar tashkil etilgan. Mana shu ikki yil mobaynida judayam kerakli bo'lgan ishlar olib borilgan. Har bir viloyatdan o'zining trenirlar mavjud bo'lgan, ular bilan maktab bilan ishlaydigan ma'sul shaxs bo'lgan. 1-sentyabrgacha mana shunday keng ko'lamli ishlarni qilib, 1-sentyabrda o'quvchilarni maktabga olib chiqilgan. Ilmiy rahbarlar ham bunday bo'lishlarini kutishmagan edilar. Maktab o'quvchilari ularni mehrl ko'zlar bilan kutib olib, ulardan o'z yordamlarini ayamadilar.

2006-yili inklyuziv sinflarda natijalar qanday bo'layotgani bilish maqsadida o'rganishlar olib borildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, eshitmaydigan bola ham sog'lom bolalar qatorida ular bilan birga o'qib, gapiradigan darajaga kelganligi ko'ringan. UNICEF tomonida har bir zaif eshituvchi bolaga implant o'rnatilgan. Bu yutuqlarni bolalardagi o'zgarishlarni ko'rgan ota-onalar ham bolalarini internatga bermasdan, ommaviy maktablarga chiqarib o'qitgan. Maktabni bitirgan bolalar yuqori lavozimlarda ishlaydigan darajada bo'lib bitirgan maktabni.

Inklyuziv ta'limning mohiyati shundan iboratki, ruhiy yoki jismoniy rivojlanishda orqada qolganligi sababli maxsus yordamga muhtoj bo'lgan bolalardan «nogiron» degan tamg'ani olib tashlab, normal rivojlanishdagi bolalar bilan birga teng huquqlilikni ta'minlash, jamiyatga to'laqonli, erta moslashtirish, mavjud imkoniyatlaridan foydalana olishlarini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari tizimida o'qitishdan iborat.

Bu maqsadlarni amalga oshirish O'zbekiston Respublikasida ham davlat siyosat darajasiga ko'tarildi. Natijada inklyuziv ta'limga doir xalqaro huquqiy meyoriy hujjatlar, rivojlangan chet el davlatlarning inklyuziv ta'lim tajribalari o'rganib chiqildi va ularga asoslangan holda

yangi tahrirdagi «Ta'lim to'risida»gi Qonunning 20-moddasi, «Inklyuziv ta'lim» deb nomlanib, «Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan»ligi qonuniy asos bilan mustahkamlandi. [2] Inklyuziv ta'lim masalasi Respublikamiz Prezidenti tomonidan davlat siyosatining eng ustuvor vazifasi sifatida qaralib, PQ-4860-sonli «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori hamda Vazirar mahkamasining «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida» gi 638-sonli qarorida o'z aksini topdi. Mazkur ishlarning natijasi sifatida inklyuziv ta'limning barcha jihatlari, joriy etish yo'llari, maqsad va vazifalari, bu sohada islohatlar «Umimiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida»gi Nizom, 2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi, 2020 — 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo'yicha «YO'L XARITASI»DA belgilab olinib, amaliyotga joriy etish borasida ko'zga ko'rinarli ishlar amalga oshirilmoqda.

Konsepsiya doirasida belgilangan vazifalarni bajarish orqali quyidagi natijalar kutilmoqda:

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslarning rivojlanishi, rehabilitatsiyasi, jamiyatga integratsiyalashuvida inklyuziv ta'limning strategik omil sifatidagi roli tasdiqlanadi;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'limiy muhiti yaxlitligi mustahkamlanadi, ularning jamiyatga integratsiyasi uchun zarur sharoitlar ta'minlanadi;

- davlat, jamiyat, shaxsning inklyuziv ta'lim sohasidagi manfaatlarini muvofiqlashtirish mexanizmlari yaratiladi;

- inklyuziv ta'lim tizimining umumiy qulayligi, uzluksizligi, ta'lim sifati, shuningdek o'quvchilarning rivojlanish darajasi, xususiyatlariga moslashuvchanligi va variantivligiga erishiladi. [4]

Konsepsiya amaliy natijalariga muvofiq Respublika miqyosida o'tgan 2021-2022 - va joriy 2022-2023- o'quv yilidan 130 dan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarida inklyuziv va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar tashkil etildi.

Inklyuziv ta'limning amaliy natijalarini o'rganish masadida Toshkent shahar Uchtepa tumani 109-sonli, Chilonzor tumani 163-sonli, Sergeli tumani 55-sonli, Olmazor tumani 134-sonli, Samarqand viloyati Samarqand shahar 81-sonli, Yunusobod tumani 70-sonli, Shayxontoxur tumani 324-sonli, Yakkasaroy tumani 135-sonli, Samarqand viloyati Samarqand shahar 81-sonli davlat umumta'lim maktablaridagi inklyuziv ta'limning joriy etilish holati o'rganildi. Sergeli tumani 55-umumiy o'rta ta'lim maktabiga Sergeli tumani XTB buyrug'i asosida 6 nafar imkoniyati cheklangan bolalar inklyuziv ta'limga jalb etilgan. Ushbu ta'lim shaklini joriy etish bo'yicha barcha meyoriy hujjatlar yuritilgan. O'qituvchilar bilan olib borilgan suhbat va savolnomalar asosida inklyuziv sinflar o'qituvchilari uchun o'quv tarbiya jarayonini tashkil etish bo'yicha metodik ta'minot zarurligi, bu borada o'qituvchilar malakasini oshirishga juda katta zaruriyat mavjudligi, dars jarayonini kuzatish asnosida inklyuziv sinflarda o'quvchilar sonini kamaytirishga katta ehtiyoj borligi aniqlandi.

Respublikamizda inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda Xalq ta'limi vazirligi va uning huzuridagi Respublika tashxis inklyuziv ta'lim laboratoriyasi xodimlari Sulton Mo'minov, Shoista Axmedova, Gulmira Alimovalar ham munosib jonbozlik ko'rsatmoqdalar.

Xulosa.

Erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda inklyuziv ta'limni joriy qilishda ko'plab muammolar va to'siqlar talaygina. Muammolarni va to'siqlarni hal etish zaruriyatdir. Chunki jamiyatimizda yashayotgan har bir maxsus yordamga muhtoj bola bizning ham farzandimiz. Alohida ehtiyojli bolalarga «Ular kimning farzandi?» deya savol berish o'rinsizdir. Zero, ularning kamoloti bizning ham kamolotimiz, ularning fojeasi bizning ham fojeamizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik islohotlar yo'lini qat'iy davom ettiramiz // «Xalq so'zi» gazetasi, 2021 yil 7 noyabr, N 238(8018)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020-yil 30-sentabr. (<http://marifat.uz/marifat/ruknlar/rasmiy/4939.htm>).
3. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi. Lex.uz.
4. BMTning «Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasi(UNCPRD) 2006-yil 13-dekabr. Pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri, 1(1), 350-352.
5. Madatov Ilhom Yusup o'g'li . «Inklyuziv ta'lim» darslik. Toshkent - « Best-Publish» - 2024. 10-15 bet.
6. Ibadullayeva, S. N., Masaliyeva, S. (2022). Inkluziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari. Inkluziv ta'lim, 1(2), 111-113
7. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Nogironligi bo'lgan ota-ona qaramog'ida bo'lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.
8. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2022). Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inkluziv ta'limga tayyorlash.

OLIV TA'LIM TIZIMIDAGI NORMATIV HUIJATLARNING ASOSIY TURLARI: NIZOMLAR, QARORLAR, AKKREDITATSIYA STANDARTLARI VA ILMIV YO'RIQNOMALAR.

Mirzayev Shoxrux

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Normativ-huquqiy hujjatlar oliy ta'lim tizimida boshqaruv, faoliyat va sifatni ta'minlashning asosini tashkil qiladi. Ushbu maqola oliy ta'lim muassasalarining akademik va ma'muriy landshaftini shakllantiradigan to'rtta asosiy me'yoriy hujjatlar turini o'rganadi: nizomlar, qarorlar, akkreditatsiya standartlari va ilmiy yo'riqnomalar. Hujjatlarning har bir turi asosiy huquqiy tuzilmalarni o'rnatishdan akademik yaxlitlik va sifat uchun mezonlarni ta'minlashgacha bo'lgan alohida funksiyalarni bajaradi. Ushbu tartibga solish vositalarini tushunish orqali institutlar muvofiqlikni ta'minlashi, standartlarni qo'llab-quvvatlashi va akademik va ma'muriy sohalarida doimiy takomillashtirishga yordam berishi mumkin.

Kalit so'zlar: me'yoriy hujjatlar, oliy ta'lim, nizomlar, qarorlar, akkreditatsiya standartlari, ilmiy yo'riqnomalar, institutsional boshqaruv.

ОСНОВНЫЕ ВИДЫ НОРМАТИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПОЛОЖЕНИЯ, РЕШЕНИЯ, СТАНДАРТЫ АККРЕДИТАЦИИ И НАУЧНЫЕ РУКОВОДСТВА

Шахрух Мирзаев научный сотрудник

Наманганского государственного университета

Аннотация: Нормативно-правовые документы составляют основу управления, деятельности и обеспечения качества в системе высшего образования. В данной статье рассматриваются четыре основных типа нормативных документов, формирующих академический и административный ландшафт высших учебных заведений: уставы, решения, стандарты аккредитации и академические рекомендации. Каждый тип документов выполняет определенную функцию: от установления основных правовых структур до обеспечения стандартов академической честности и качества. Понимая эти инструменты регулирования, учреждения могут обеспечить соблюдение стандартов, поддерживать стандарты и способствовать постоянному совершенствованию в академической и административной областях.

Ключевые слова: нормативные документы, высшее образование, положения, решения, стандарты аккредитации, академические рекомендации, институциональный менеджмент.

MAIN TYPES OF NORMATIVE DOCUMENTS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM: REGULATIONS, DECISIONS, ACCREDITATION STANDARDS AND SCIENTIFIC GUIDELINES

Shakhrukh Mirzayev

Researcher of Namangan State University

Abstract: Normative legal documents form the basis of management, activity and quality assurance in the higher education system. This article examines four main types of regulatory documents that shape the academic and administrative landscape of higher education institutions: statutes, decisions, accreditation standards, and academic guidelines. Each type of document serves a distinct function, from establishing basic legal structures to providing benchmarks for academic integrity and quality. By understanding these regulatory tools, institutions can ensure compliance, support standards, and promote continuous improvement

in academic and administrative areas.

Key words: regulatory documents, higher education, regulations, decisions, accreditation standards, academic guidelines, institutional management.

Kirish. Oliy ta'lim muassasalari (OTM) ularning to'g'ri ishlashi, akademik yaxlitligini hamda milliy va xalqaro ta'lim standartlariga mos kelishini ta'minlovchi me'yoriy hujjatlarning murakkab tarmog'i bilan boshqariladi. Ushbu hujjatlar qarorlar qabul qilishda izchillikni ta'minlash, qonunchilik talablariga rioya etilishini ta'minlash va institutsional mukammallikni rag'batlantirish uchun zarurdir.[1] Ushbu maqolada muhokama qilingan me'yoriy hujjatlarning to'rtta asosiy turi - nizomlar, qarorlar, akkreditatsiya standartlari va ilmiy yo'riqnomalar oliy ta'limning huquqiy, akademik va operatsion jihatlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.[2]

1. Oliy ta'lim to'g'risidagi nizomlar

Ta'rif va funktsiya: Nizomlar oliy ta'lim muassasalarining asosiy tamoyillari, huquqlari, burchlari va boshqaruv tuzilmalarini belgilab beruvchi ta'xis huquqiy hujjatlardir. Odatda, ular milliy yoki mintaqaviy qonun chiqaruvchi organlar tomonidan tuziladi va institutlar faoliyat yuritadigan asosiy me'yoriy-huquqiy baza bo'lib xizmat qiladi.

Maqsad: Nizom oliy ta'lim muassasalarini tashkil etishning huquqiy asoslarini, ularning vazifalarini, faoliyat doirasini, boshqaruv modelini va davlat organlari bilan munosabatlarini belgilaydi. Ular asosiy jihatlarini qamrab oladi, masalan:

Tashkilotning tashkil etilishi va tan olinishi.

Boshqaruv tuzilmalari (masalan, vasiylar kengashi, professor-o'qituvchilar va ma'muriyatning roli)

Moliyaviy avtonomiya va boshqaruv

Professor-o'qituvchilar, xodimlar va talabalarning huquq va majburiyatlari

Oliy ta'limga ta'siri: Nizomlar institutsional boshqaruvning asosini tashkil etib, universitetlar va kollejlarning milliy ta'lim siyosati chegaralarida ishlashini ta'minlaydi. Ular, shuningdek, institutlarni jamoatchilik va hukumat nazorati oldida mas'ul qilib, akademik erkinlikni himoya qiladi.[3]

2. Oliy ta'limdagi qarorlar

Ta'rif va funktsiya: Oliy ta'lim kontekstidagi qarorlar muassasalarning boshqaruv organlari yoki tashqi nazorat qiluvchi organlar tomonidan qabul qilingan rasmiy qarorlar yoki qarorlarga taalluqlidir. Ushbu qarorlar ko'pincha institutsional ehtiyojlar, strategik rejalashtirish va tashqi omillarga javoblarga asoslanadi.

Qaror turlari:

Ichki qarorlar: ular institutsional kengashlar, ilmiy kengashlar yoki universitet senatlarini tomonidan qabul qilinadi. Ular akademik dasturlarni ishlab chiqish, o'qituvchilarni tayinlash, talabalarni qabul qilish siyosati va resurslarni taqsimlash kabi masalalarni hal qiladi.[4]

Tashqi qarorlar: Bularga oliy ta'lim muassasalarini nazorat qiluvchi davlat vazirliklari yoki ta'limni tartibga soluvchi organlar tomonidan qabul qilingan qarorlar kiradi. Masalan, yangi o'quv dasturlarini tan olish, moliyalashtirishni taqsimlash yoki institutsional birlashish to'g'risidagi qarorlar.

Maqsad: Qarorlar siyosatni ishlab chiqish, ma'muriy yoki akademik muammolarni hal qilish va nizomlar va institutsional qoidalarni amalga oshirishga yordam berish uchun xizmat qiladi. Ular kundalik operatsiyalar va uzoq muddatli strategik tashabbuslar uchun yo'nalish beradi.

Oliy ta'limga ta'siri: Qarorlar institutlarning o'zgaruvchan ta'lim landshaftlari, ijtimoiy ehtiyojlar va talabalar talablariga javob berish qobiliyatini saqlab qolishini ta'minlaydi. Ular institutlarga o'z missiyasi va me'yoriy-huquqiy bazaga rioya qilgan holda muammolarni hal qilishda yordam beradi.

3. Oliy ta'limda akkreditatsiya standartlari

Ta'rif va funktsiya: Akkreditatsiya standartlari oliy ta'lim muassasalarining akademik sifat, institutsional yaxlitlik va operatsion samaradorlik bo'yicha minimal talablarga javob berishini ta'minlash uchun tashqi akkreditatsiya qiluvchi organlar tomonidan o'rnatilgan mezonlar majmuasidir. Akkreditatsiya odatda milliy yoki xalqaro agentliklar tomonidan amalga oshiriladi va ta'lim sifati va jamoatchilik ishonchini ta'minlashning asosiy omili hisoblanadi.[5]

Akkreditatsiya turlari:

Institutsional akkreditatsiya: Bu muassasaning umumiy sifati va boshqaruvini, jumladan uning missiyasini, professor-o'qituvchilar malakasini, talabalarni qo'llab-quvvatlash xizmatlarini va moliyaviy barqarorlikni baholaydi.

Dasturiy akkreditatsiya: Bu o'quv rejasini, professor-o'qituvchilarning malakasini, tadqiqot natijalarini va dasturning sanoat ahamiyatini baholashga qaratilgan maxsus o'quv dasturlari yoki fanlarga qaratilgan.

Maqsad: Akkreditatsiya standartlari muassasalarning sifat kafolati mezonlariga javob berishini ta'minlaydi. Akkreditatsiya ko'pincha moliyalashtirish, talabalarni ro'yxatga olish va ish beruvchilar va boshqa ta'lim muassasalari tomonidan tan olinishi uchun zaruriy shartdir. [6]

Oliy ta'limga ta'siri: Akkreditatsiya yuqori ta'lim standartlarini saqlab qolish va o'qitish, tadqiqot va xizmat ko'rsatishda doimiy takomillashtirishga yordam beradi. Shuningdek, u oshkoralik va hisobdorlik uchun asos yaratadi, bu institutlarning ta'lim va boshqaruv sohasidagi ilg'or tajribalarga amal qilishini ta'minlaydi.

4. Oliy ta'lim bo'yicha ilmiy yo'riqnomalar

Ta'rif va funktsiya: Ilmiy ko'rsatmalar oliy ta'lim doirasida tadqiqot, o'qitish va bilimlarni tarqatishni tartibga soluvchi rasmiy tavsiyalar, ilg'or tajribalar va axloqiy me'yorlarga ishora qiladi. Ushbu ko'rsatmalar odatda ilmiy kengashlar, tadqiqot organlari va professional uyushmalar tomonidan tuziladi.

Maqsad: Ilmiy ko'rsatmalar tadqiqot va ilmiy faoliyatning yaxlitligi va sifatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Ular turli jihatlarni qamrab oladi, jumladan:

- Tadqiqotda axloqiy me'yorlar (masalan, plagiatning oldini olish, ma'lumotlarning yaxlitligi va insonlar ishtirokidagi tadqiqotlar)
- Akademik nashr standartlari va o'zaro baholash jarayonlari
- O'qitish va pedagogikaning ilg'or tajribalari

Oliy ta'limga ta'siri: Ilmiy ko'rsatmalarga rioya qilish orqali institutlar va alohida olimlar o'zlarining tadqiqotlari va o'qitishlari bilimlar to'plamiga mazmunli hissa qo'shishini va axloqiy me'yorlarga rioya qilishlarini ta'minlashi mumkin. Bu nafaqat akademik yaxlitlikni oshiradi, balki oliy ta'lim muassasalarining jahon miqyosidagi obro'sini mustahkamlaydi.[7]

Normativ hujjatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik. To'rt turdagi me'yoriy hujjatlarning har biri OTM boshqaruvi va operatsion tizimini shakllantirishda o'ziga xos rol o'ynaydi, biroq ular alohida faoliyat ko'rsatmaydi. Buning o'rniga, ular yaxlit tartibga solish muhitini shakllantirish uchun o'zaro ta'sir qiladi:

a. Nizomlar huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi, qarorlar esa boshqaruv orqali ushbu nizomlarning amalga bajarilishiga yordam beradi.

b. Akkreditatsiya standartlari institutlarning akademik va ma'muriy sifat uchun talab qilinadigan mezonlarga javob berishini ta'minlaydi.

c. Ilmiy ko'rsatmalar axloqiy va akademik standartlarga rioya qilinishini ta'minlaydi, ayniqsa tadqiqot va o'qitish sohalarida.

Ushbu me'yoriy hujjatlar birgalikda mas'uliyatni rag'batlantiradigan, sifatni ta'minlaydigan va oliy ta'lim muassasalarining uzoq muddatli muvaffaqiyatini qo'llab-quvvatlovchi tizimli asosni yaratadi.

Normativ hujjatlarni boshqarishdagi qiyinchiliklar. Me'yoriy hujjatlar samarali boshqaruv va sifatni ta'minlash uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lsa-da, ularni amalga oshirishda

bir qancha muammolar paydo bo'lishi mumkin:

Murakkablik va ortiqcha tartibga solish: Nizomlar, qarorlar va akkreditatsiya talablarining ko'pligi institut rahbarlari va professor-o'qituvchilarini siqib chiqarishi mumkin. Ushbu murakkablikni navigatsiya qilish ehtiyotkorlik bilan muvofiqlashtirish va aniq muloqotni talab qiladi.[8]

Standartlardagi dinamik o'zgarishlar: Texnologiyalar, ijtimoiy ehtiyojlar va akademik amaliyotlardagi o'zgarishlar tufayli institutlar o'zlarining me'yoriy hujjatlarini dolzarb bo'lib qolishi uchun tez-tez moslashtirishlari kerak. Bu resurslarni siqib chiqarishi va siyosat va tartiblarning doimiy yangilanishini talab qilishi mumkin.

Avtonomiya va muvofiqlikni muvozanatlash: Institutlar me'yoriy-huquqiy bazaga rioya qilish va innovatsiyalar va intellektual o'sish uchun zarur bo'lgan akademik erkinlikni saqlab qolish o'rtasida muvozanatni saqlashi kerak.

Xulosa. Oliy ta'lim sohasidagi me'yoriy hujjatlar, jumladan, nizomlar, qarorlar, akkreditatsiya standartlari va ilmiy yo'riqnomalar institutlarni to'g'ri boshqarish, sifatni ta'minlash va faoliyat samaradorligini oshirish uchun zarurdir. Ushbu hujjatlar oliy ta'lim muassasalarini milliy va xalqaro standartlarga moslashtirish, akademik yaxlitlikni ta'minlash va mas'uliyatni saqlash uchun asos yaratadi. Ushbu me'yoriy-huquqiy bazalarni boshqarishdagi qiyinchiliklarga qaramasdan, ularni sinchkovlik bilan integratsiyalashuvi oliy ta'lim tizimlarining muvaffaqiyati va barqarorligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karlibaeva G. OLIY TA'LIM MUASSASALARI MOLIYAVIY RESURSLARI SHAKLLANISH TIZIMINI BOSHQARISH AMALIYOTINING TAHLILI //Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. – 2024. – T. 2. – №. 4. – C. 111-121.

2. Xonqulov S. X. OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI TA'LIM MUHITINI YARATISHNING NAZARIYA VA AMALIYOTDAGI HOLATI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – T. 3. – №. 7. – C. 26-36.

3. “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 20.04.2017 yildagi PQ-2909-son

4. “2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son

5. “O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son

6. Tamtik M., Kirss L. Building a norm of internationalization: The case of Estonia's higher education system //Journal of Studies in International Education. – 2016. – T. 20. – №. 2. – C. 164-183.

7. Goastellec G. Globalization and implementation of an equity norm in higher education: Admission processes and funding framework under scrutiny //Peabody journal of education. – 2008. – T. 83. – №. 1. – C. 71-85.

8. Figueroa F. E. The Bologna Process as a hegemonic tool of Normative Power Europe (NPE): the case of Chilean and Mexican higher education //Globalisation, Societies and Education. – 2010. – T. 8. – №. 2. – C. 247-256.

TALABALARNING LEKSIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA AUTENTIK QO'SHIQLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Mo'minova Gulnoraxon

Farg'ona Davlat Universiteti, Pedagogika kafedrasida tayanch doktoranti

Аннотация. Лексик компетенция бу xorijiy tilni egallashdagi eng muhim bilimlar to'plami bo'lib, uni shakllantirmay turib muloqatni amalga oshirib bo'lmaydi. Hozirgi vaqtda talablarni bilim darajasini samarali oshirishga xizmat qiluvchi texnologiyalarni ishlab chiqish tadqiqotlarning dolzarb masalisiga aylangan. Shu jihatdan autentik qo'shiqlar leksik kompetensiyani rivojlantirishda samarali natija beruvchi multimodal matn turi sifatida etirof etilgan. Mazkur tadqiqotning maqsadi oliy o'quv yurti ingliz tili yo'nalishi talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirishda autentik qo'shiqlardan foydalanishning ta'siri va samaradorligini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun Farg'ona davlat universiteti, Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishining 160 nafar ikkinchi bosqich talabarlari tadqiqotga jalb qilindi va ma'lumotlar lug'at testi orqali to'plandi. Tadqiqotning kvantitativ ma'lumotlar tahlili orqali, talabalarining leksik kompetensiyasi sezilarli darajada yaxshilangani aniqlandi. Tadqiqot natijalari ingliz tilidagi autentik qo'shiqlar talabalarining leksik kompetensiyasini yaxshilashda muhim rol o'ynashini va ularni lug'at boyligini oshirish uchun samarali vosita sifatida qo'llash mumkinligini ko'rsatadi.

Калит so'zlar: лексика, аутентичный материал, лексическая компетенция, аутентичный текст, коммуникативная компетенция

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АУТЕНТИЧНЫХ ПЕСЕН В РАЗВИТИИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ

Гульнорахон Муминова

Сотрудник степени доктора наук кафедры педагогики Ферганского государственного университета

Аннотация. Лексическая компетенция является одним из важнейших компонентов в освоении иностранного языка, и без её формирования невозможно осуществить общение. В настоящее время разработка технологий, способствующих эффективному повышению уровня знаний студентов, стала актуальной темой исследований. В этом отношении аутентичные песни были признаны типом мультимодального текста, который даёт эффективные результаты в развитии лексической компетенции. Цель данного исследования – определить влияние и эффективность использования аутентичных песен в улучшении лексической компетенции студентов, изучающих английский язык в высших учебных заведениях. Для достижения этой цели в исследовании приняли участие 160 студентов второго курса факультета английского языка и литературы Ферганского государственного университета, а данные были собраны с помощью теста на знание словарного запаса. Количественный анализ данных показал, что лексическая компетенция студентов значительно улучшилась. Результаты исследования показывают, что аутентичные английские песни играют важную роль в улучшении лексической компетенции студентов и могут эффективно использоваться как средство для увеличения словарного запаса.

Ключевые слова: лексика, аутентичные материалы, лексическая компетенция, аутентичная песня, коммуникативная компетенция.

THE EFFECTIVENESS OF USING AUTHENTIC SONGS IN DEVELOPING STUDENTS' LEXICAL COMPETENCE

Gulnorakhon Mo'minova

PhD student at the Department of Pedagogy, Fergana State University

Abstract. Lexical competence is one of the most essential sets of knowledge in mastering a foreign language, and communication cannot take place without developing it. Currently, the development of technologies that effectively enhance students' knowledge levels has become a pressing issue in research. In this regard, authentic songs have been recognized as a type of multimodal text that yields effective results in developing lexical competence. The aim of this study is to determine the impact and effectiveness of using authentic songs in improving the lexical competence of students majoring in English at higher educational institutions. To achieve this goal, 160 second-year students from the English Language and Literature Department of Fergana State University were involved in the research, and data were collected through a vocabulary test. The quantitative data analysis showed that the students' lexical competence improved significantly. The results of the study indicate that authentic English songs play an important role in enhancing students' lexical competence and can be effectively used as a tool for increasing vocabulary.

Keywords: lexic, authentic material, lexical competence, authentic song, communicative competence.

Kirish. Bugungi kunda ingliz tili global muloqat vositasi sifatida davlatlararo aloqalarda, iqtisod, biznes, madaniyat, san'at va ilm-fan sohasi rivojida muhim ro'l o'ynaydi. Ingliz tilida erkin muloqat qilish uchun leksik kompetensiya kabi tilni asosiy jihatini puxta egallamoq lozim. Leksikkompetensiyaso'zningma'nosinibilish,so'zni boshqatilgatarjimaqilaolishvachettildagi so'zining ma'nosini o'z ona tili bilan taqqoslash kabi leksik bilimlarning yig'indisidir[1]-[3]. Angilyalik amaliy linguistika sohasi bo'yicha olim Nobert Schmitt leksik kompetensiyani shakllantirishda katta va keng so'z boyligiga ega bo'lish, so'zlardan va frazalardan konteksga mos ravishda foydalanish qobiliyati hamda shu qobiliyatlarni rivojlantirishda autentik (haqiqiy) materiallardan foydalanish muhim ro'l o'ynashini takidlaydi[4],[5]. Hozirgi vaqtda qo'shiqlar autentik material sifatida chet til o'rganish jarayonida keng qo'llanila boshlangan samarali ta'limiy vosita hisoblanmoqda.

Adabiyotlar tahlili

Autentik qo'shiqlar til materiali sifatida

Qo'shiq - bu musiqa asbobi yordamida siz kuylashingiz mumkin bo'lgan va odamlarga uni tinglashdan zavqlanish uchun mo'ljallangan so'zli tovushlar namunasi. Ko'plab chet el tadqiqotchilari qo'shiqlar orqali chet til leksik kompetensiyasini samarali rivojlantirish mumkinligini yozishgan. Yevropalik tadqiqotchilar R. Lo va Henry Li ga ko'ra, qo'shiqlar sinf muhitidagi monoton kayfiyatni o'zgartirishi sababli, o'quvchilardagi zerikish hissini yo'qotadi[6].

Angilyalik metodislar Slattery va Willis qo'shiqlardan foydalanish yosh o'quvchilarni so'z va iboralarni dastlab tushunmasa ham, ularni o'z-o'zidan takrorlashga undashini ta'kidlaydilar[7] Bu esa o'z navbatida xotirada so'zlarni mustahkam o'rganishishiga olib keladi.

Murcia Cortes fikriga ko'ra qo'shiqlar talabalarning ijtimoiy-emotsional o'sishiga, jismoniy rivojlanishiga, madaniy savodxonlik hamda chet tilini o'rginishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi[8]. Bu fikrlar mohiyatini rus metodisti O. Serebrenkova o'z qarashlari bilan kengaytirib, ingliz estrada qo'shiqlari ingliz tilida so'zlashuvchilarning madaniy kelib chiqishining bir qismi sifatida, ingliz tilining tarixiy va zamonaviy voqeligini aks ettiradi deb ta'kidlaydi[9]. Demak, qo'shiqlarni eshitish nafaqat til ko'nikmalarini rivojlantiribgina qolmay bundan tashqari ingliz

tili tarixi va madaniyati bilan tanishishga ham yo'l ochadi.

Qo'shiqlar bilan birga kuylash o'quvchilarga talaffuz, intonatsiya va fonetik ko'nikmalarni mashq qilish imkonini beradi.

Qo'shiqlarning musiqiyliigi o'quvchilarga tilning tabiiy ritmiga taqlid qilishga yordam beradi, ularning talaffuzi va umumiy og'zaki muloqot ko'nikmalarini yaxshilaydi. Xuddi shu fikrlarni ilgari surgan xitoylik metodist Shen ko'pchilik talabalar ingliz qo'shiqlarini tinglash orqali o'rganishni qiziqarli o'yin deb bilib, ular o'z-o'zidan ya'ni ongsiz ravishda yangi so'zlarni o'rganishadi, bu esa talabalar uchun lug'at va grammatika bo'yicha zerikarli darsliklarni mexanik ravishda yodlashdan ko'ra, til xabardorligini oshirishning ancha qiziqarli va samarali usuli deb aytadi[10]. Rus metodisti M. Erikina fikriga ko'ra autentik qo'shiqlar muqobil material sifatida til ko'nikmalari rivoklantirish jarayonini rang-barang qiladi[11].

Qo'shiqlardan foydalanishning eng afzallik jihati shuki, ular barcha yoshdagi til o'rganuvchilar uchun birdek maroqli va qiziqarli vosita hisoblanadi. Masalan, yosh bolalar qo'shiqlarni sevib tinglashlari va yaxshi ko'rib birgalikda jo'r bo'lib kuylashlari sababli, ularga yangi so'zlarni o'rgatishda turli xil rang-barang qo'shiqlar foydalanish juda qo'l keladi.

Autentik qo'shiqning lingvodidaktik imkoniyatlarini tahlil qilsak, qo'shiq o'zida tilning barcha funksiyalarini: fonetik, gramatik va leksik funksiyalarini aks ettiradi. Chet el metodist mutaxassislardan biri Griffining fikriga ko'ra qo'shiqlar o'zida ma'noli kontentni qamrab olganligi sababli yangi lug'atni namoyish qilish va o'rgatish uchun foydali autentik materialdir[12]. Griffening qo'shiqlarning til funksiyalari rivojlantirishdagi ahamiyati haqidagi qarashlarin boshqa bir metodist olim Falioni qo'shiqlar til o'rganuvchiga yangi lug'atni va turli xil grammatik strukturalarni ham tanishtirib beruvchi vosita degan fikrlari bilan kengaytiradi[13],[14].

Metodlar. Talabarning ingliz tilidagi leksik kompetensiyani rivojlantirishda autentik qo'shiqlardan foydalanish samaradorligini aniqlashda nazariy

muammolarini aniqlash va ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash, tahlil qilish va tadqiqot natijalarini yozish va taqqoslash kabi metodlardan foydalanilgan. Tadqiqot davomida to'plangan ma'lumotlar son va miqdor bilan bog'langanligi uni kvantitativ hamda tajribadan avvalgi (TA) va tajribadan keyingi (TK) testlari olib borilganligini ekperimental taqqiqot ekanligini belgilaydi. Tajriba-sinov jarayoniga jami 160 nafar respondentlar jalb qilinib, ular Farg'ona davlat universiteti, Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishida tahsil oluvchi ikkinchi bosqich talabalarini o'z ichiga oladi. Autentik qo'shiqlarning talabalarining leksik kompetensiyasi rivojlanishdagi ta'sirini o'rganish maqsadida, tadqiqot obekti sifatida tanlangan talabalar tajriba va nazorat guruhlariga ajratildi va 2023-akademik o'quv yili davomida tajriba guruhlarida autentik qo'shiqlargan asoslangan dars mashg'ulotlari olib borildi, nazorat guruhlarida esa an'anaviy dars jarayonlari davom etdi. Tajriba-sinov jarayonlari nihoyasiga yetgach har ikkala guruhlarda tajriba so'ngi testlari olindi. To'plangan ma'lumotlar matematik statistik usullar yordamida tahlil qilib umumlashtirildi.

**1-Jadval. Talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirishda
autentik qo‘shiqlardan foydalanish texnologiyalari
bo‘yicha tajribadan avvalgi (T.a.) va tajriba so‘ngidagi (T.s.)
ma’lumotlarning umumiy jadvali**

Tajriba - sinov obyekti	Respondent lar	Tajriba guruhlar						Respondent lar	Nazorat guruhlar					
		Yuqori		O‘rta		Past			Yuqori		O‘rta		Past	
		T.a	T.s	T. a	T.s	T.a	T.s		T.a	T.s	T. a	T.s	T.a	T.s.
FARDU	80	23	37	27	26	30	17	80	17	24	29	28	34	28

Yuqoridagi jadvalga asosan, tajriba-sinov avvalidagi natijalarga ko‘ra, tadqiqot jarayoniga jalb etilgan tajriba guruhidagi talabalarining nazorat guruhidagi talabalariga nisbatan bilim, ko‘nikma va malakalar orasidagi farqlar aniqlandi. Yuqoridagi statistik tahlillardan ma’lum bo‘ldiki, talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirishda autentik qo‘shiqlardan foydalanish texnologiyalari bo‘yicha tajriba guruhlaridagi o‘zlashtirish nazorat guruhlaridagi o‘zlashtirishdan yuqori ekan.

Demak, olib borilgan tajriba-sinov ishlari Ingliz tili yo‘nalishi talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirishda autentik qo‘shiqlardan foydalanish texnologiyalari ta’lim samaradorligi oshishini tasdiqladi.

Xulosa

Talabalarining leksik boyligini rivojlantirish chet til o‘rganishning juda muhim jarayonidir. Talabalar o‘rganayotgan tilida muvaffaqiyatga erishishi uchun leksik kompetentlikka ega bo‘lish juda katta ahamiyatga ega. Qo‘shiqlar ingliz tili darslarida leksik kompetensiyani rivojlantirish maqsadida foydalanilishi mumkin bo‘lgan samarali autentik til materialidir. Shuningdek, bu talabalarga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi va yaxshi taassurot qoldirishi sababli ularda motivatsiyani uyg‘otishga yordam beradi, bu esa o‘z-o‘zidan talabalarining o‘zlashtirish ko‘rsatkichlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Yuqorida keltirilgan ma’lumotlardan hamda tajriba-sinov ishi natijalaridan shuni xulosa qilish mumkinki, autentik qo‘shiqlar til o‘rganish muhitini autentik, motivatsion, oson va qiziqarli qilgani sababli, ularni dars jarayoniga tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, autentik qo‘shiqlar talabalarining leksik kompetensiyani takomillashtirib, talabalarining kreativlik qobiliyatlari, tanqidiy fikrlash, guruhda ishlash, hamkorlik, mustaqil qaror qabul qilish, faol ishtirokchi, muommolar yechimini topish kabi shaxsiy va psixologik xususiyatlarini rivojlantirishda yordam berishini mazkur tadqiqot natijalari dalilladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. L. Monastyrova (2023) “Principles of developing foreign language lexical competence of university students in distance education,” *Prob. of Engin and Ped. Edu.*, no 79, pp. 38-44, 2023.

2. Muminova, G. (2022). The importance of developing lexical competence in teaching and learning a foreign language. In international conference dedicated to the role and importance of innovative education in the 21st century (Vol. 1, No. 2, pp. 19-22).

3. Mo'minova, G. (2023). UNIVERSITET TALABALARINING SO 'ZO 'RGANISH STRATEGIYALARIDAN FOYDALANGAN HOLDA LEKSIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH. Farg'ona davlat universiteti, (2), 190-190.
4. Nobert Schmitt (2000) "Vocabulary in English language teaching.
5. Muminova, G. (2022). AN INVESTIGATION INTO VOCABULARY LEARNING STRATEGIES OF KOREAN AND UZBEK LEARNERS OF ENGLISH. Frontline Social Sciences and History Journal, 2 (02), 39–46.
6. Lo, R. S. M., & Li, H. C. F. (1998). Songs Enhance Learner Involvement: Materials Development. In Forum Vol. 36 3-bet
7. Slattery, M., & Willis, J. (2001). English for primary teachers: A handbook of activities and classroom language (Vol. 1). Oxford University Press.
8. Cortés, M. K. (June, 2012). Slideshare. Obtained from Slideshare:
9. О. Л. СЕРЕБРЕННИКОВА, Применение англоязычной эстрадной песни для профессионально-личностного развития студентов языкового вуза (1–2 курсы): дис. канд. пед. наук- Улан-Удэ — 2019
10. Shen, C. (2003). Using English Songs : an Enjoyable and Effective Approach to ELT. English Language Teaching, 2(1), 88–94
11. М. А. Ерыкина, Методика интеграции аутентичного песенного материала в систему средств обучения иностранному языку (английский язык; неязыковой вуз): дис.канд. пед. наук- Москва-2017
12. Griffiee, D. T. (1995). Songs in action. Hertfordshire: Phoenix
13. Falioni, J. W. (1993). Music as means to enhance cultural awareness and literacy in the foreign language classroom. Mid-Atlantic Journal of Foreign Language Pedagogy, 7, p-98.
14. Kaharova, M. (2021). MICRO FIELD OF LEXEMES WHICH DENOTE UZBEK PEOPLES' HOLIDAYS AND WORK CEREMONIES. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Founders: Theoretical and Applied Science,(9), 646-648.

“UMUMIY PEDAGOGIKA” FANINI O‘QITISHDA TALABALARNING O‘QUV-TADQIQOT KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING TAKOMILLASHTIRILGAN MODELI

*Murtazayeva Umida Isakulovna
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Samarqand filiali katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqola “Umumiy pedagogika” fanini o‘qitishda talabalarning o‘quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy-amaliy asoslarini tahlil qiladi. Kredit-modul tizimi sharoitida “Umumiy pedagogika” fanini o‘qitishda talabalarning o‘quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishning takomillashtirilgan modeli taklif etildi.

Kalit so‘zlar: Kredit-modul tizimi, kognitiv-kreativ ko‘nikmalar, raqamli ta’lim, mobil texnologiyalar, o‘quv-tadqiqot kompetensiyalari.

УСОВЕРШЕНСТВОВАННАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ НАУКИ “ОБЩАЯ ПЕДАГОГИКА”

*Муртазаева Умида Исакуловна
старший преподаватель Самаркандского филиала Ташкентского университета
информационных технологий имени Мухаммада аль-Хорезми*

Аннотация. В данной статье анализируются научно-практические основы развития учебно-исследовательских компетенций студентов при преподавании “Общей педагогики”. Предложена усовершенствованная модель развития учебно-исследовательских компетенций студентов в рамках кредитно-модульной системы.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, познавательные-творческие навыки, цифровое образование, мобильные технологии, учебно-исследовательские компетенции.

IMPROVED MODEL OF DEVELOPMENT OF STUDENTS’ EDUCATIONAL-RESEARCH COMPETENCES IN TEACHING THE SCIENCE OF “GENERAL PEDAGOGY”

*Murtazayeva Umida Isakulovna
Senior Lecturer, Samarkand Branch of Tashkent University of Information Technologies
named after Muhammad al-Khwarizmi*

Annotation. This article analyzes the scientific-practical basis of the development of students’ educational-research competencies in the teaching of “General pedagogy”. An improved model of development of educational-research competencies of students was proposed in the context of the credit-module system.

Keywords: Credit-module system, cognitive-creative skills, digital education, mobile technologies, educational-research competencies.

Zamonaviy ta’lim tizimida kredit-modul tizimi ta’lim jarayonini individuallashtirish va talabalarning mustaqil o‘quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da oliy ta’lim jarayonlariga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o‘qitish usullarni joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, muhandis-texnik ta’lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ulushini oshirish, kredit-modul tizimini joriy etish,

o'quv rejalarida amaliy ko'nikmalarni oshirishga qaratilgan mutaxassislik fanlari bo'yicha amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish bo'yicha aniq vazifalar belgilab berilgan[1].

Ayniqsa, "Umumiy pedagogika" fani bo'yicha talabalarning o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida axboriy-perspektiv va raqamli-analitiklik qobiliyatlarni shakllantirish o'ta dolzarb masaladir. Ushbu jarayonda kognitiv-kreativ, kommunikativ-refleksiv, tadqiqot-motivatsion va ilmiy-amaliy ko'nikmalarni belgilash orqali talabalarning izlanish salohiyatini yanada oshirish mumkin.

Raqamli ta'lim muhitida talabalarga yangi usullarni joriy etish, ularning o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, generativ sun'iy intellekt vositalari bilan integratsiya qilingan progmatik disputlar, transformativ debatlar va P2P (Peer-to-Peer) hamkorlikka asoslangan metodlar ta'lim jarayonini faollashtirish, talabalarning fikrlash jarayonini chuqurlashtirish, ijodiy yondashuvlarini rivojlantirish va jamoaviy ishlash qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan. Bu usullar talabalarning ijodiy fikrlashini shakllantirib, murakkab muammolarni hal qilishda ilmiy va amaliy yondashuvlarni qo'llash imkoniyatini kengaytiradi. Bunday yondashuvlar raqamli muhitda talabalarning mustaqil izlanish salohiyatini oshirishga ham yordam beradi. Ayniqsa, interaktiv muhitda muammoli topshiriqlarni hal etishda ushbu metodlar talabalarning nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq qilish imkoniyatini yanada kengaytiradi.

Bundan tashqari, talabalarning mustaqil ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun maxsus raqamli vositalar, jumladan, "general_ped.uz" mobil ilovasidan foydalanish orqali ta'lim jarayonining texnologik komponenti takomillashtirilmoqda. Ushbu mobil platforma talabalarga mustaqil o'qish, topshiriqlarni bajarish, o'z faoliyatini baholash va tadqiqot qobiliyatini rivojlantirishda yordam beruvchi samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot davomida talabalarning o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini baholash mezonlarini kreativ, produktiv va progressiv ko'rsatkichlar asosida qayta ishlab chiqishda namoyon bo'ldi. Bu yondashuv orqali talabalarning izlanish salohiyatini chuqur tahlil qilish va uni rivojlantirishning samarador yo'nalishlarini aniqlash mumkin. Axborot texnologiyalari to'g'risida gap ketganda, qayta ishlashning materiali sifatida ham, mahsulot sifatida ham axborot ishtirok etadi. Biroq bu obyekt, jrayon yoki hodisa to'g'risidagi sifat jihatidan yangi ma'lumot bo'ladi. Texnologiya xodimning axborot bilan ishlash usuli va uslubi hamda texnik vositalar orqali namoyon bo'ladi [2]. A.T. Kenjabayev va N.Raximov tomonidan e'tirof etilishicha, ta'limni axborotlashtirish deganda ta'lim doirasini uslubiy, texnologik va amaliy ishlanmalar ta'minoti o'qitishning psixologik-pedagogik maqsadlarini hal etish va tarbiyalash komfort holda sog'liqni asrash sharoitida foydalanishga mo'ljallangan zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalari yordamida optimal amalga oshirish tushuniladi[3].

Pedagogik model - bu o'rganilayotgan ob'ektning ma'lum xususiyatlari, belgilari, xususiyatlari, uning ichki tashkil etilishi yoki faoliyat ko'rsatish tamoyillariga taqlid qiluvchi yoki aks ettiruvchi va ma'lum bir ijtimoiy-madaniy amaliyotga xos bo'lgan madaniy shakl shaklida taqdim etiladigan aqliy tizimdir[4].

Modellarni ishlab chiqishning asosiy nuqtasi - pedagogik tajribani tarqatish, uni rivojlantirish va takomillashtirish imkoniyati va zaruratidir[5].

Shunday qilib, bizning tadqiqotimizning asosiy maqsadi – kredit-modul tizimi sharoitida "Umumiy pedagogika" fani bo'yicha talabalarning o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishning takomillashtirilgan modelini ishlab chiqishdan iboratdir.

1-rasm. Talabalarning o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirish usullari

"Umumiy pedagogika" fanini o'qitishda talabalarning o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida modellashtirish yondoshuvi zamonaviy ta'lim talablariga mos

keladigan innovatsion vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu modellashtirish talabalarning bilim olish jarayonida izlanish qobiliyatini shakllantirishga, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etishga, hamda mustaqil tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Modellashtirish yondoshuvi o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantiruvchi asosiy tarkibiy qismlarni aniqlash va ular o'rtasida o'zaro bog'liqlikni belgilashga qaratilgan. Bu jarayonda kognitiv-kreativ, kommunikativ-refleksiv, tadqiqot-motivatsion va ilmiy-amaliy ko'nikmalardan iborat o'quv jarayonining samarali modelini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu modelning asosiy vazifasi talabalarni mustaqil izlanishga rag'batlantirish va ularning raqamli ta'lim muhitida ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Model 5 asosiy komponentdan iborat bo'lib, ular o'zaro bir-birini qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu pedagogik model talabalarning "Umumiy pedagogika" fanini o'zlashtirish jarayonida o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Modelning asosiy komponentlari va ularning o'zaro bog'liq funksiyalarini quyidagicha tushuntirish mumkin:

1. Maqsad komponent modelning asosiy yo'nalishini belgilaydi. Maqsad - kredit-modul tizimi sharoitida "Umumiy pedagogika" fanini o'qitish jarayonida o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirish uchun innovatsion va samarali metodikani takomillashtirishdan iboratdir.

2. Mazmun komponenti o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi asosiy tarkibiy qismlarni belgilaydi:

- Yondashuvlar:

- Tizimli-faoliyatli: Talabalarning faoliyatga asoslangan o'qitish.
- Shaxsga yo'naltirilgan: Har bir talabaga individual yondashuv.
- Uzluksiz rivojlantiruvchi: Bilimlarni bosqichma-bosqich oshirish.
- Kreativ-innovatsion: Ijodiy va yangilikka asoslangan o'qitish.

- Ko'nikmalar:

- Kognitiv-kreativ: Bilimlarni ijodiy qo'llash.
- Kommunikativ-refleksiv: Muloqot va o'z faoliyatini tahlil qilish.
- Tadqiqot-motivatsion: Izlanishga qiziqish uyg'otish.
- Ilmiy-amaliy: Amaliy tadqiqotlarni o'tkazish.

3. Texnologik komponenti zamonaviy texnologiyalar va ta'lim vositalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi:

- Texnik ta'minot: Internet, kompyuterlar, mobil qurilmalar kabi infratuzilmalar.

- Dasturiy ta'minot:

- "general_ped.uz" mobil ilovasi.
- LMS va MOOC tizimlari.
- Hemis kabi o'quv jarayonini boshqarish platformalari.

- Ta'lim-tarbiya jarayoni:

- Shakl: Individual va guruhli ish.

- Usul:

- Pragmatik disput: Amaliy muammolarni muhokama qilish.
- Transformativ debatlar: Nazariy va amaliy bilimlarni birlashtirish.
- P2P hamkorlik: Jamoaviy ta'lim jarayonlari.

- Vosita:

- Generativ sun'iy intellekt vositalari.
- Metodik materiallar va dasturiy qo'llanmalar.

4. Pedagogik component o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishning bosqichma-bosqich strategiyasini belgilaydi:

- Bosqichlar:

- Innovatsion ma'lumotlarni topish va o'zlashtirish.
- Ma'lumotlarni tahlil qilish.

- Xulosa chiqarish va amaliyotda qo'llash.
- Faoliyat turlari:
  - Mustaqil ish, loyiha va StartUplar.
  - Respublika va xalqaro konferensiyalar uchun tezislarni tayyorlash.
  - Ilmiy maqolalar yozish, bitiruv malakaviy ishlar tayyorlash.

2-rasm. Umumiy pedagogika fanini o'qitish orqali talabalarda o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishning takomillashtirilgan modeli

5. Natija komponenti talabalarning o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini baholash va yakuniy natijalarni aniqlashni qamrab oladi:

- Baholash mezonlari:
  - Kreativ: Ijodiy va innovatsion yondashuv.
  - Produktiv: Taqdim qilingan ishlarning amaliy samaradorligi.
  - Progressiv: Bilimlarni bosqichma-bosqich rivojlantirish.
- Baholash darajalari:
  - Yuqori, o'rta, boshlang'ich.
- Natija:
  - "Umumiy pedagogika" fanini o'qitish orqali o'quv-tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirgan talabalar.

Ushbu pedagogik model o'qitish jarayonida talabalarning mustaqil fikrlash, innovatsion texnologiyalarni qo'llash va izlanish ko'nikmalarini shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Modelning har bir komponenti bir-biri bilan integratsiyalashgan bo'lib, talabaning bilim olishdan tortib, amaliy tadqiqotga qadar bo'lgan barcha jarayonlarini qamrab oladi.

Model tajriba guruhida quyidagi tartibda joriy etildi:

1. Talabalarga fanning nazariy asoslari bo'yicha axborot taqdim etildi.
2. Mustaqil topshiriqlar "general_ped.uz" ilovasi orqali berish yo'lga qo'yildi.
3. Generativ sun'iy intellekt vositalari yordamida talabalarning ilmiy gipotezalarini yaratish jarayoni tashkil etildi.
4. P2P ta'lim jarayonlari orqali jamoaviy izlanish loyihalari amalga oshirildi.

Modelda interaktiv ta'lim usullari, jumladan, transformativ debatlar, progmatik disput va P2P (Peer-to-Peer) hamkorlik jarayonlari ustuvor o'rin egalladi.

Modellashtirish jarayonining asosiy yutuqlari shundan iboratki, talabalarning o'quv-tadqiqot kompetensiyalari innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlar yordamida samarali rivojlandi. Xususan:

- Mobil platformalardan foydalanish mustaqil ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini oshirdi.
- Generativ sun'iy intellekt vositalari talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynadi.
- Talabalarning izlanish salohiyatini baholash mezonlarining aniqligi ularning tadqiqot qobiliyatini obektiv baholash imkonini yaratdi.

Kelgusida modelni yanada takomillashtirish uchun raqamli muhit infratuzilmasini kengaytirish va talabalarning texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini oshirish bo'yicha qo'shimcha treninglar o'tkazish tavsiya etiladi. Bu model nafaqat "Umumiy pedagogika" fanini o'qitishda, balki boshqa fanlarda ham tadqiqot salohiyatini rivojlantirish uchun keng qo'llanishi mumkin. Tadqiqotda takomillashtirilgan model nafaqat "Umumiy pedagogika" fanini o'qitish jarayonini takomillashtirishga, balki ta'lim sifatini yuksaltirishga yo'naltirilgan innovatsion yondashuvlarni joriy etish imkonini berdi. Kelgusida ushbu yondashuvlarning amaliyotga joriy etilishi, jahon ta'limi standartlariga mos keluvchi raqamli muhitni shakllantirish va ta'lim jarayoni samaradorligini yanada oshirishga xizmat qilishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati:

1. Usmonov B.SH., Xabibullayev R.A. Oliy o‘quv yurtlarida o‘quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Tafakkur” nashriyoti, 2020.-120 b.
2. Alimov R.X., Xayitmatov O‘.T., Hakimov A.F., Yulchiyeva G.T., Azamatov O.X., Otajanov U.A. Axborot tizimlari. O‘quv qo‘llanma. -T.: TDIU. 2013.
3. Kenjabayev A.T, Raximov N. Ta’limda axborot texnologiyasi. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. -Toshkent, 2013.
4. Лодатко Е.А. Типология педагогических моделей // Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология. 2014. № 1(16). - С. 126-128.
5. Писаренко Вероника Игоревна Педагогические модели: типология и особенности // Проблемы современного образования. 2024. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-modeli-tipologiya-i-osobennosti> (дата обращения: 17.11.2024).

PEDAGOGIKA FANLARINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASH SAMARADORLIGI

Muxtasar Muxtoraliyeva Akramjon qizi
Namangan Davlat Universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogika fanlarini o'qitishda pedagogik texnologiyalarni qo'llashning samaradorligi tahlil qilinadi. Pedagogik texnologiyalar — o'qitish va o'rganish jarayonlarini takomillashtirish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, shuningdek, o'qituvchilarga ta'limni boshqarishda yordam berish uchun yaratilgan innovatsion vositalardir. Maqolada pedagogik texnologiyalarning o'quvchilarning bilim olishdagi faol ishtiroki, individual yondashuvni amalga oshirish, va dars jarayonining sifatini oshirishdagi roli o'rganiladi. Interaktiv ta'lim platformalari, multimediya resurslari, onlayn dasturlar va boshqa zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishi, o'qituvchilarni esa o'z darslarini samarali tashkil etish imkoniyatini beradi. Shuningdek, maqolada pedagogik texnologiyalar yordamida o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan istagi kuchayishi, darsning sifatining yaxshilanishi va ta'lim jarayonining yanada samarali bo'lishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, bahs-munozara, kichik guruhlar, an'anaviy, interfaol dars turlari, klaster, pedagog mahorati.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК

Мухтасар Мухторалиева Акрамжон қизи
– докторантка Наманганского государственного университета

Аннотация: В данной статье анализируется эффективность использования педагогических технологий в преподавании педагогических наук. Педагогические технологии – это инновационные инструменты, созданные для улучшения процессов преподавания и обучения, обеспечения активного участия учащихся, а также помощи учителям в управлении образованием. В статье рассматривается роль педагогических технологий в активном участии студентов в обучении, реализации индивидуального подхода и повышении качества учебного процесса. Интерактивные образовательные платформы, мультимедийные ресурсы, онлайн-программы и другие современные технологии повышают мотивацию учащихся и позволяют учителям эффективно организовывать уроки. Также в статье говорится о повышении стремления учащихся к саморазвитию, повышении качества урока и повышении эффективности образовательного процесса с помощью педагогических технологий.

Ключевые слова: педагогическая технология, дискуссия, малые группы, традиционные, интерактивные виды занятий, кластер, педагогические умения.

EFFECTIVENESS OF APPLICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING PEDAGOGICAL SUBJECTS

Mukhtasar Mukhtoraliyeva Akramjon kizi- basic doctoral student of Namangan State
University

Abstract: This article analyzes the effectiveness of using pedagogical technologies in the teaching of pedagogical sciences. Pedagogical technologies are innovative tools created to improve teaching and learning processes, ensure active participation of students, and also help teachers manage education. The article examines the role of pedagogical technologies in the active participation of students in learning, the implementation of an individual approach,

and the improvement of the quality of the teaching process. Interactive educational platforms, multimedia resources, online programs and other modern technologies increase the motivation of students and enable teachers to effectively organize their lessons. Also, the article talks about increasing the desire of students to self-development, improving the quality of the lesson and making the educational process more effective with the help of pedagogical technologies.

Key words: pedagogical technology, discussion, small groups, traditional, interactive lesson types, cluster, pedagogical skills.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida “ Ilg‘or pedagogik texnologiyalarni yaratish va amalga oshirish...” ning muhimligi alohida ta’kidlangan. Uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirishning eng muhim omillaridan biri, bu - pedagogik innovatsiyalardir. Ular ta’lim jarayonidagi muayyan o‘zgarishlarni, ta’lim mazmunining boyishi va sifatini oshirishga sabab bo‘ladigan turli-tuman tashabbus va yangiliklarning yaxlit tizimida namayon bo‘ladi[1]. Pedagogika fanlarini o‘qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish, texnologiyaning interfaol sifatlari mazmunini yoritish, o‘quv jarayoniga tatbiq etish yo‘llarini belgilash, ta’limning barcha bosqichlarida uning samaradorligini oshirishga imkon beradi. Ta’lim sifatini belgilovchi muammolarni echimini topishda, pedagogika fanlarini har-bir mavzusi bo‘yicha ilg‘or pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitish, ularni metodikasini yaratish, soha mutaxassislari uchun ko‘rsatilgan mavzu asosida talabalarni nazariy malaka, bilim va ko‘nikmalarni kengaytirib, chuqurroq bilim olishlariga imkoniyat yaratishdan iboratdir.

O‘quv metodikasini tanlashda uning samaradorligini e‘tiborga olish katta ahamiyat kasb etadi. Loyihalash usuli va ishbilarmonlik o‘yini eng samarali hisoblanadi, buning natijasida talabalar ongida ma’lumotning 75% ni saqlab qolinadi. Shuningdek darslarni yangi pedagogik texnologiyalar qo‘llab, unda interfaol strategiyalar, axborot va pedagogik texnologiyalar, tarqatma materiallar va boshqalardan foydalanib o‘tilganda talabalar dars jarayonini faol ishtirokchisiga aylanishi isbotlangan. Amaliyotdagi oddiy qoida shu xaqda guvohlik beradiki, yangi bilimlarni berish nazariy darsning dastlabki 20 daqiqasida amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi, keyin esa bahs-munozara, kichik guruhlarda ishlash va boshqa shu kabi noan’anaviy metodlarni amalga oshirib, talabalarining bilimlarini mustahkamlashkerak[2].

Pedagoglar talabalar mashg‘ulotlarini pedagogik texnologiya bo‘yicha loyixalar ekanlar, ular quyidagilarga amal qilishlari zarur:-mashg‘ulotning tashkiliy qismida talabalarda ushbu mavzuni o‘rganishga ichki motivatsiya uyg‘otish;

-har bir mashg‘ulot o‘quv maqsadlarini talabalarga e‘lon qilish va zarur bo‘lsa ular ishtirokida muhokama qilib, o‘zgartirishlar kiritish;

-ma’ruza mashg‘ulotlarida 20-25 daqiqali mini ma’ruzalar o‘qish, videoproektor yordamida ko‘rgazmalarni namoyish qilish, 5-10 daqiqali yozma va boshqa o‘quv faoliyatini tashkil etish shakllari bilan almashtirib turish;

-ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlarda o‘qish va yozish orqali tanqidiy fikrni rivojlantirish hamda “bahs-munozara” “insert”, “sinkveyn”, “klaster” kabi usullardan oqilona foydalanish;

- mashg‘ulotlarda o‘qitishning interaktiv uslublari, jumladan, mashg‘ulotlarning bir qismini kichik guruxlarda o‘tkazish va muxokama qilish, “miya xujumi”, “talabalar bir-birini o‘rgatadilar” va talabalar bilish faoliyatini faollashtiruvchi boshqa uslublardan samarali foydalanish[3].

Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi talabalaridan an’anaviy va noan’anaviy usullarda mashg‘ulotlar o‘tkazildi. Talabalar tomonidan echilgan testlar natijasi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Talabalar tomonidan echilgan testlar natijasi

T.r	Mashg'ulot usuli	Guruh raqami	Talabalar soni	Testlar natijasi (talabalar soni)			
				100-86%	85-71%	55-70%	55%
1	An'anaviy	1	20	1	8	9	
2	Interfaol	2	20	8	11	1	

2- jadval. Talabalar tomonidan qayta echilgan testlar natijasi

T.r	Mashg'ulot usuli	Guruh raqami	Talabalar soni	Testlar natijasi (talabalar soni)		
				100-86%	85-71%	55-70%
1	An'anaviy	1	20	-	6	10
2	Interfaol	2	20	7	11	2

2- jadvaldan ko'rinib turibdiki, bir haftadan keyin talabalarga savollar berilganda, interfaol strategiyalar qo'llab o'tilgan guruhda javoblar natijasi deyarli o'zgarmagan. Mashg'ulot an'anaviy usulda o'tilgan guruhda talabalar tomonidan berilgan javoblar natijalari keskin pasaygan.

Shuningdek 1 va 2 guruh talabalariga mavzu bo'yicha klaster tuzishga vazifa berildi. Talabalarga mavzu bo'yicha kalit ("pedagogika") so'zi berildi.

"Klaster" so'zi g'uncha, bog'lam ma'nosini anglatadi. Klasterlarga ajratish pedagogik strategiya bo'lib, u talabalarda mustaqil ijodiy fikrlashni, mavzudagi tushunchalar o'rtasida aloqa o'rnatish malakasini shakllantiradi[4]. Klasterga ajratishni da'vat, anglash va mulohaza qilish bosqichlardagi fikrlashni rag'batlantirish uchun qo'llash mumkin. U asosan yangi fikrlarni uyg'otish, mavjud bilimlarga etib borish strategiyasi bo'lib, muayyan mavzu bo'yicha yangicha fikr yuritishga chorlaydi.

1-guruh talabalarini vazifani bajara olmadilar. 2-guruh talabalarini qisqa vaqt ichida mavzu bo'yicha klaster tuzdilar.

Bu esa mashg'ulotlarda interfaol strategiyalar qo'llanib o'tilgan guruhlarda talabalarning mustaqil fikr yuritish darajasi keskin oshganligini ko'rsatmoqda.

Olib borilgan izlanishlar natijasida quyidagilarni xulosa qilish mumkin :

- O'qitishning interfaol strategiyalari qo'llanilganda o'qituvchi-talaba munosabatlari

faollashadi, bunda o'qituvchining odatdagi monologini eng maqsadga muvofiq ravishda kamaytirib (20-25 min.), talabalarning kichik guruhlar tarkibidagi munozara, muhokama orqali o'quv materialini mustaqil o'zlashtirishlariga erishiladi.

- O'qituvchining mashg'ulot davridagi yakka hukmronligidan voz kechib, uni talabalarga yordam, maslahat beruvchi, ularni aniq maqsadlarga yunaltirilgan bilish faoliyatlarini boshqaruvchi shaxs bo'lishiga erishiladi.

- O'qitishning kompyuterlashgan, axborot va boshqa zamonaviy texnologik vositalarini qo'llash imkoniyati yaratiladi.

- O'qituvchilardan malaka va mahoratini doimiy oshirib turishi, har bir mashg'ulotga jiddiy tayyorgarlik ko'rishi talab etiladi.

- Talabalarning mavzuni o'zlashtirish va eslab qolish darajasi an'anaviy usulga nisbatan keskin oshadi.

- Talabalarning faolligini oshirish maqsadida o'qitish jarayonida turli pedagogik o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

- Talabalarda ta'lim jarayonida faol qatnashish, o'z-o'zini baholash, har bir holatga adolatli, mas'uliyatli yondoshish, intilish kabi xislatlarni shakllantiradi.

Pedagogika fanlarini o'qitishda pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishi ta'lim jarayonini samarali va interaktiv qilishda muhim rol o'ynaydi. Pedagogik texnologiyalar — bu o'qitish va o'rganish jarayonlarini yaxshilash uchun ishlatiladigan uslubiy va texnik vositalar majmuasidir[5]. Ularning asosiy maqsadi o'quvchilarga yuqori sifatli ta'lim berish, o'qituvchilar uchun esa darslarni yanada samarali tashkil etishdir.

Birinchi, pedagogik texnologiyalar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Masalan, interaktiv ta'lim vositalari, multimediya resurslari, onlayn platformalar yordamida o'quvchilar o'rganish jarayonida faol ishtirok etishadi va o'z bilimlarini mustahkamlashadi. Bu esa ularga o'rganilgan materialni yanada yaxshi eslab qolishga yordam beradi.

Ikkinchi, pedagogik texnologiyalar o'qituvchilarga ta'lim jarayonini boshqarish va individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Onlayn testlar, video darslar, o'quv dasturlari orqali o'qituvchi har bir o'quvchining yutuqlarini va kamchiliklarini tezda aniqlab, kerakli yordamni taqdim etishi mumkin. Pedagogik texnologiyalar o'qitishning sifatini oshiradi, chunki ular ta'limda yangiliklar va innovatsiyalarni joriy etadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarni yangi bilimlarga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi va ularning o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan istagini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik texnologiyalarning pedagogika fanlarini o'qitishda qo'llanilishi ta'limning samaradorligini oshirishga, o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirishga, va o'qituvchilarga yanada samarali dars o'tkazish imkonini beradi. Shuning uchun ularni ta'lim jarayoniga joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi// Oliy ta'lim: me'yoriy hujjatlar to'plami. Toshkent, «Sharq».2001 yil.

2. A.Xamidov. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2004 yil.

3. Mukhtoralieva M., Rakhmonov S., Ganiev A. The essence of teaching based on the competence approach to the higher education process//Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B7. – C. 784-788.

4. Uralovna J. F., Mannopovna J. O., Zoirovna T. F. Pedagogik Ta'lim Klasteri Asosida Bo 'Lajak O 'Qituvchilarning Kasbiy Ko 'Nikmasini Amaliy Shakllantirishning Nazariy Xususiyatlari //Research And Education. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 206-211.

5. Ramuza J., Gulzina K. Pedagogik Texnologiya Tushunchasi //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 40. – №. 1. – C. 157-160.

YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING JISMONIY RIVOJLANISHIGA HIZMAT QILUVCHI MILLIY TARBIYAGA ASOSLANGAN PEDAGOGIK МЕХАНИЗМЛАРНИ ИШЛАБ CHIQISH

Mamatqulov Mirzaolim Xaydaraliyevich

Namangan Davlat universiteti Pedagogika fakulteti «Sport faoliyati va jismoniy madaniyat» kafedrasida v.b.dotsenti, PhD

Annotatsiya. Ushbu maqolada yuqori sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan milliy tarbiyaga asoslangan pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish yoritilgan. Milliy tarbiya madaniy qadriyatlar, urf-odatlar va merosni ta'lim amaliyotiga singdirishni, o'quvchilarning rivojlanishiga yaxlit yondashuvni yaratishni nazarda tutadi. O'sishning hal qiluvchi bosqichida bo'lgan yuqori sinf o'quvchilari uchun ushbu tamoyillarni jismoniy tarbiya bilan uyg'unlashtirish ularning jismoniy qobiliyatini, intizomini va madaniy ongini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu tadqiqot asosiy pedagogik strategiyalarni, jumladan, jismoniy tayyorgarlikni va kuchli madaniy o'ziga xoslikni rag'batlantirishga qaratilgan madaniy ahamiyatga ega mashqlar, faol o'rganish usullari va jamoatchilik bilan aloqalarni aniqlaydi. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, bu mexanizmlar nafaqat jismoniy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi, balki o'quvchilarning axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarini mustahkamlash orqali ularning umumiy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar. Pedagogik mexanizmlar, milliy tarbiya, jismoniy kamolot, yuqori sinf o'quvchilari, madaniy qadriyatlar, jismoniy tarbiya, o'quvchilarni rivojlantirish, faol o'rganish.

РАЗРАБОТКА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТАРШКОЛНИКОВ

Маматкулов Мирзаолим Хайдаралиевич

Доцент кафедры «Спортивная деятельность и физическая культура» педагогического факультета Наманганский государственный университет, PhD

Аннотация. В данной статье описывается развитие педагогических механизмов на основе национального образования, направленных на поддержку физического развития старшеклассников. Национальное образование предполагает внедрение культурных ценностей, традиций и наследия в образовательную практику, создание целостного подхода к развитию учащихся. Для старшеклассников, находящихся на критическом этапе роста, сочетание этих принципов с физическим воспитанием может значительно повысить их физические способности, дисциплину и культурную осведомленность. В этом исследовании определяются ключевые педагогические стратегии, включая культурно значимые упражнения, методы активного обучения и работу с населением, направленные на содействие физической подготовке и сильной культурной идентичности. Результаты показывают, что эти механизмы не только поддерживают физический рост, но и способствуют общему развитию учащихся за счет укрепления их моральных и социальных ценностей.

Ключевые слова. Педагогические механизмы, национальное воспитание, физическая зрелость, старшеклассники, культурные ценности, физическое воспитание, развитие учащихся, активное обучение.

DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL MECHANISMS BASED ON NATIONAL EDUCATION FOR THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Mamatkulov Mirzaolim Haydaraliyevich

Associate professor of «Sports activities and physical culture» department, Faculty of Pedagogy, Namangan State University, PhD

Annotation. This article describes the development of pedagogical mechanisms based on national education aimed at supporting the physical development of high school students. National education involves inculcating cultural values, traditions and heritage into educational practice, creating a holistic approach to the development of students. For high school students at a critical stage of growth, combining these principles with physical education can significantly increase their physical ability, discipline, and cultural awareness. This study identifies key pedagogical strategies, including culturally relevant exercises, active learning methods, and community outreach aimed at promoting physical fitness and strong cultural identity. The findings show that these mechanisms not only support physical growth, but also contribute to the overall development of students by strengthening their moral and social values.

Keywords. Pedagogical mechanisms, national education, physical maturity, high school students, cultural values, physical education, student development, active learning.

Kirish. Jismoniy rivojlanish o'quvchilarning umumiy o'sishining asosiy tarkibiy qismidir, ayniqsa o'smirlar jismoniy va kognitiv qobiliyatlarida sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechiradigan yuqori sinf yillarida. Milliy tarbiya tamoyillarini pedagogik strategiyalarga integratsiyalash bu taraqqiyotni qo'llab-quvvatlash uchun qimmatli asos yaratadi. Milliy tarbiyada asosiy e'tibor madaniy qadriyatlar, an'analar, o'z merosiga hurmat tuyg'ularini singdirishga qaratilgan bo'lib, ularni jismoniy tarbiya bilan samarali uyg'unlashtirib, barkamol o'sishga yordam beradi.[1] Ushbu maqola yuqori sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini yaxshilash uchun ushbu tamoyillardan foydalanadigan pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqishni ko'rib chiqadi.

Jismoniy tarbiyada milliy tarbiyaning o'rni. Ta'lim sharoitida milliy tarbiya o'quvchilarni madaniy an'analari, me'yorlari va qadriyatlarini qadrlash va amalda qo'llashga o'rgatishdan iborat. Jismoniy tarbiyaga tatbiq etilganda an'anaviy o'yinlar, sport turlari va madaniy ahamiyatga ega bo'lgan mashg'ulotlardan foydalanishga undaydi. Bunday yondashuv nafaqat jismoniy kuch va chidamlilikni rivojlantiradi, balki madaniy o'ziga xoslik va meros bilan chuqurroq bog'lanishni ham kuchaytiradi.[2] O'z-o'zini anglash va o'zlikni anglash muhim bo'lgan rivojlanish bosqichida bo'lgan yuqori sinf o'quvchilari uchun madaniy va jismoniy tarbiyaning bu integratsiyasi ayniqsa ta'sir qilishi mumkin.

Milliy tarbiyaga asoslangan jismoniy rivojlanishning pedagogik mexanizmlari

Madaniy ahamiyatga ega jismoniy faoliyat. Eng samarali pedagogik mexanizmlardan biri o'quv dasturiga madaniy ahamiyatga ega jismoniy faoliyatni kiritishdir.[3] Madaniy meros tarkibiga kiruvchi an'anaviy o'yin va mashqlardan o'quvchilarni jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishga jalb etish mumkin. «Kurash» (an'anaviy kurash) yoki milliy raqs turlari kabi mashg'ulotlar nafaqat kuch, moslashuvchanlik va muvofiqlashtirish kabi jismoniy ko'nikmalarni oshiradi, balki madaniy g'urur va o'ziga xoslikni rivojlantiradi.

Faol ta'lim usullari. Faol ta'lim usullari o'quvchilarni faolligi, ijodkorligi va hamkorligini talab qiladigan faoliyat orqali bevosita o'quv jarayoniga jalb qiladi. Jismoniy tarbiya kontekstida bu an'anaviy harakatlar yoki mashqlarni o'rganishda o'quvchilarni birgalikda ishlashga undaydigan guruhdagi qiyinchiliklar, tengdoshlar tomonidan boshqariladigan mashqlar va

interfaol tadbirlarni o'z ichiga olishi mumkin. Jismoniy tarbiyani yanada interaktiv va dinamik qilish orqali o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga intilishlari va intilishlari ko'proq bo'ladi.

Axloqiy va ma'naviy. qadriyatlarining integratsiyasi Milliy tarbiyaning asosiy jihati axloqiy va axloqiy qadriyatlarga e'tibor berishdir. Bu qadriyatlarni jismoniy tarbiya bilan birlashtirgan pedagogik mexanizmlar o'quvchilarda intizom, hurmat, jamoada ishlash, qat'iyat kabi fazilatlarni shakllantirishga undaydi. Misol uchun, an'anaviy sport turlari ko'pincha adolatli o'yin va raqiblarga hurmatni ta'kidlaydi, bu esa o'quvchilarning jismoniy o'sishi bilan birga xarakter rivojlanishiga yordam beradigan muhim qadriyatlardir.

Jamiyat va oilaning ishtiroki. O'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga mahalla va oilani jalb etish milliy tarbiya tamoyillarini mustahkamlashning kuchli usuli hisoblanadi. Madaniy sport tadbirlari yoki oilaviy sog'lomlashtirish kunlarini tashkil etish o'quvchilarni ishtiyoq bilan jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishga undaydigan qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratishi mumkin.[4] Talabalar o'zlarining oilalari va jamiyatlari ushbu tadbirlarni qadrlashlari va ishtirok etishlarini ko'rganlarida, ularda jismoniy tayyorgarlik va madaniy an'analarga doimiy qiziqish paydo bo'ladi.

An'analarni saqlash va targ'ib qilish uchun texnologiyalardan foydalanish. Zamonaviy texnologiya an'anaviy sport turlari va mashqlarni yuqori sinf o'quvchilari uchun qulayroq qilish bilan birga saqlab qolishda qimmatli vosita bo'lishi mumkin.[5] Raqamli platformalar an'anaviy faoliyat bilan bog'liq darsliklar, tarixiy kontekst va interaktiv tajribalarni taqdim etishi mumkin. Ushbu tadbirlarning madaniy ahamiyatini namoyish qilish uchun texnologiyadan foydalanish nafaqat talabalarni o'rgatadi, balki ularni ushbu amaliyotlarni kundalik jismoniy tartiblariga kiritishga ilhomlantiradi.

Milliy tarbiyaga asoslangan pedagogik mexanizmlarning afzalliklari

Kengaytirilgan jismoniy tayyorgarlik: An'anaviy mashqlarni jismoniy tarbiyaga kiritish o'quvchilarning madaniy merosi bilan bog'langan holda kuch, chaqqonlik va chidamlilikni rivojlantirishga yordam beradi.

Yaxlit rivojlanish: Madaniy qadriyatlarni jismoniy tarbiya bilan birlashtirish o'quvchilarning ijtimoiy, hissiy va kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Madaniy o'ziga xoslik va g'urur: talabalar o'zlarining madaniy ildizlarini chuqurroq tushunishadi va qadrlashadi, bu mag'rurlik va tegishlilik tuyg'usini rivojlantiradi.

Ishtirok etishning ortishi: Madaniy ahamiyatga ega va interfaol ta'lim usullari yuqori sinf o'quvchilari uchun jismoniy tarbiyani yanada qiziqarli va qiziqarli qiladi.

Doimiy sog'lom odatlar: Madaniy amaliyotlar orqali jismoniy faollikni rag'batlantirish o'quvchilarda umrbod muntazam jismoniy mashqlar va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga yordam beradi.

Pedagogik mexanizmlarni amalga oshirishdagi muammolar. Jismoniy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash uchun milliy tarbiyadan foydalanishning afzalliklariga qaramay, ushbu pedagogik mexanizmlarni[6] amalga oshirishda bir qator muammolar mavjud:

Madaniy xilma-xillik: Talabalar soni xilma-xil bo'lgan maktablar barcha talabalar uchun madaniy jihatdan mos keladigan jismoniy faoliyatni loyihalashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.[7]

Moddiy texnik bazaning yetishmasligi: barcha ta'lim muassasalarida an'anaviy sport turlari uchun zarur bo'lgan maxsus tayyorgarlik yoki jihozlar bilan ta'minlash uchun resurslar mavjud emas.

Yangiliklarga qarshilik: Ba'zi o'qituvchilar va talabalar jismoniy tarbiyaga noan'anaviy yondashuvlarni kiritishga qarshilik ko'rsatishi mumkin.

Samarali amalga oshirish bo'yicha tavsiyalar. Ushbu vazifalarni hal etish va milliy tarbiyaga asoslangan pedagogik mexanizmlar samaradorligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

Inklyuziv o'quv rejasini loyihalash: Turli madaniyatlardan turli xil an'anaviy tadbirlarni o'z

ichiga olgan moslashuvchan o'quv dasturini ishlab chiqish barcha talabalar o'zlarini vakillik va ishtirok etishlarini ta'minlaydi.

Pedagoglarning malakasini oshirish: o'qituvchilarni jismoniy tarbiyada milliy tarbiya tamoyillarini tushunish va amalga oshirishga o'rgatish ushbu strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Hamkorlikdagi sa'y-harakatlar: Maktablar, mahalliy madaniyat tashkilotlari va jamoat rahbarlari o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantirish an'anaviy sport turlari va tadbirlarini targ'ib qilish uchun zarur resurslar va yordam bilan ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa. Yuqori sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda milliy tarbiyaga asoslangan pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish hal qiluvchi rol o'ynaydi. Madaniy qadriyatlar, an'analar va faol o'qitish usullarini jismoniy tarbiya bilan birlashtirish orqali bu mexanizmlar nafaqat jismoniy tayyorgarlikka, balki hissiy va ijtimoiy o'sishga ham yordam beradi.[8] Yaxlit yondashuv talabalarning madaniy o'ziga xoslik tuyg'usini kuchaytiradi va ularni merosida mustahkam poydevor bilan zamonaviy hayot qiyinchiliklariga tayyorlaydi. Ushbu strategiyalarni samarali amalga oshirish o'qituvchilar, maktablar va jamoalardan o'quvchilar rivojlanishi uchun barqaror va madaniy jihatdan boy muhitni yaratish majburiyatini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedjanov, M. M., and B. Q. Xojaev. «Pedagogik mahorat.» Buxoro Maruzalar matni (2004).

2. Choriyeva F. T. TA'LIMDA PEDAGOGIK MEXANIZMLAR VA ULARNING TURLARI: Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlar o'rni va rivojlanish omillari //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 4. – №. 1. – C. 189-192.

3. Mavlanova G. ASOSIY KOMPETENSIYALARNI TAHLIL QILISH DIAGNOSTIKASINING MEXANIZMLARINI SHAKLLANTIRISH //Наука и технология в современном мире. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 77-80.

4. Patel, R., & Shah, M. (2021). Traditional Games and Physical Development in Adolescents. *Journal of Educational Research*, 23(3), 78-95.

5. Thomas, L., & Williams, K. (2022). Integrating Cultural Values in Physical Education: A Pedagogical Approach. *International Journal of Physical Education and Sports Science*, 15(2), 102-119.

6. Brown, A. (2020). The Role of National Upbringing in Shaping Holistic Student Development. *Cultural Studies in Education*, 8(4), 134-150.

7. Farhodova M. ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI O'RGANISH VA FOYDALANISHNING SAMARALI YO'LLARI //Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit. – 2024. – С. 554-558.

8. Клепиков, Валерий Николаевич. «Психолого-педагогический механизм приобщения к общечеловеческим ценностям в этическом воспитании.» *Инновационные проекты и программы в образовании* 3 (2010): 45-48.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВЫХ НАВЫКОВ ПРИ ПОМОЩИ ВНЕКЛАССНЫХ ЗАНЯТИЙ

Мамаджанова Зухра Бахромджановна,
преподаватель английского языка факультета Гуманитарных и Педагогических
наук в Turan International University

Аннотация. В условиях глобализации и все более интенсивной международной коммуникации знание иностранных языков, в частности, английского, становится необходимым инструментом для успешной карьеры, личностного роста и межкультурного обмена. Важным аспектом овладения языком является практика, которая зачастую выходит за пределы формального обучения. Особенно эффективным методом улучшения языковых навыков является общение с носителями языка. Вне зависимости от уровня знания английского, непосредственный контакт с носителями способствует не только улучшению произношения и расширению словарного запаса, но и позволяет глубже понять культуру и особенности языка. Улучшение языковых навыков часто требует выхода за пределы учебников и классных занятий. Общение в реальных ситуациях и с носителями языка — один из лучших способов действительно освоить язык. Данное исследование рассматривает различные методы улучшения навыков английского языка вне классной комнаты и значимые способы взаимодействия с носителями языка.

Ключевые слова: носитель языка, языковой навык, акцент, произношение, интонация, онлайн платформа, целевой язык, языковая интуиция

METHODS OF DEVELOPING LANGUAGE SKILLS THROUGH EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

Mamadjanova Zukhra Bahromjanovna,
English language lecturer at the Faculty of Humanities and Pedagogical Sciences, Turan
International University

Abstract: In the context of globalization and increasingly intensive international communication, knowledge of foreign languages, particularly English, has become an essential tool for a successful career, personal growth, and intercultural exchange. A key aspect of language acquisition is practice, which often goes beyond formal education. One of the most effective methods for improving language skills is communication with native speakers. Regardless of the level of English proficiency, direct contact with native speakers not only improves pronunciation and expands vocabulary but also allows for a deeper understanding of the culture and nuances of the language. Enhancing language skills often requires stepping beyond textbooks and classroom activities. Interaction in real-life situations and with native speakers is one of the best ways to truly master the language. This study explores various methods of improving English language skills outside the classroom and highlights effective ways of interacting with native speakers.

Keywords: native speaker, language skill, accent, pronunciation, intonation, online platform, target language, language intuition

SINFDAN TASHQARI FAOLIYATLAR ORQALI TIL KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Mamadjanova Zuxra Bahromjonovna, T
uran Xalqaro Universiteti Gumanitar va Pedagogik Fanlar fakulteti ingliz tili
o'qituvchisi, O'zbekiston

Annotatsiya: Globalizatsiya va xalqaro muloqotning tobora kuchayib borayotgan sharoitida chet tillarini, xususan, ingliz tilini bilish muvaffaqiyatli martaba, shaxsiy rivojlanish va madaniyatlararo almashuv uchun zarur vositaga aylanmoqda. Tilni o'zlashtirishning muhim jihatlaridan biri bu amaliyot bo'lib, u ko'pincha rasmiy ta'lim doirasidan tashqariga chiqadi. Til ko'nikmalarini rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri bu ona tili egasi bilan muloqot qilishdir. Ingliz tilini bilish darajasidan qat'i nazar, ona tili egasi bilan bevosita muloqot qilish nafaqat talaffuzni yaxshilaydi va lug'at boyligini oshiradi, balki madaniyatni va tilning o'ziga xos jihatlarini chuqurroq tushunish imkonini ham beradi. Til ko'nikmalarini rivojlantirish ko'pincha darsliklar va sinf xonasidagi mashg'ulotlardan tashqariga chiqishni talab qiladi. Haqiqiy vaziyatlarda va ona tili egasi bilan muloqot qilish tilni mukammal o'zlashtirishning eng yaxshi usullaridan biridir. Ushbu tadqiqot sinf xonasidan tashqarida ingliz tilini o'rganishning turli usullarini va ona tili egasi bilan samarali muloqot qilish yo'llarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: ona tili egasi, til ko'nikmasi, urg'u, talaffuz, intonatsiya, onlayn platforma, maqsadli til, til intuitsiyasi

Введение. Изучение иностранного языка, в частности, английского, является важным элементом образования в современном мире. В последние десятилетия акцент в обучении языкам смещается с традиционных методов, ограниченных исключительно школьным и университетским обучением, к более гибким и активным способам, которые включают использование технологий и внеурочное общение с носителями языка. Это особенно актуально для улучшения языковых навыков, поскольку общение с носителями языка способствует не только совершенствованию грамматики и лексики, но и помогает развить более естественное восприятие культуры и языка. Улучшение языковых навыков для не носителей языка может часто восприниматься как медленный процесс, однако при дополнительном обучении за пределами классной комнаты является одним из самых эффективных способов повышения уровня владения языком. Выход за рамки традиционных методов обучения и участие в реальных ситуациях на английском языке позволяют студентам учиться естественно и с большим удовольствием. Одной из проблем, с которой сталкиваются студенты, для которых английский язык не является родным языком, является недостаток общения на этом языке дома, в школе или в соседнем окружении; что, как правило, помогает в изучении языка, обеспечивая необходимый языковой материал для обучения разговорной речи (Bahrani & Tam, 2011; Bahrani & Tam, 2012; Li, 2009).

Обзор литературы. Было исследовано множество практических стратегий для улучшения языковых навыков вне классной комнаты и установления связей с носителями английского языка. Исследование мисс Атии Хан «Использование фильмов в классе ESL для улучшения навыков общения у не носителей языка» рассматривало фильмы, мультфильмы и кинематограф как инструменты, побуждающие студентов к изучению английского языка. Фильмы являются важной частью жизни студентов сегодня, поэтому их интеграция в учебный процесс имеет смысл. Фильмы, как мотивирующий фактор, делают процесс изучения языка более приятным и увлекательным. (Ms. Atiya Khan, Using Films in the ESL Classroom to Improve Communication Skills of Non-Native

Learners). М. Саргсян и А. Кургинян из Армянского государственного педагогического университета, Республика Армения (Использование английского языка вне классной комнаты, Журнал языкового и культурного образования, 2016, 4(1) ISSN 1339-4584 SlovakEdu 29 DOI: 10.1515/jolace-2016-0003) исследовали подростков Армении и различных стран, включая Германию, Финляндию и другие страны. В статье Grau (2009) упоминается, что немецкие подростки используют английские слова и выражения, усвоенные через тексты песен, которые остаются значимым источником. Другим источником использования английского языка в Германии являются рекламные слоганы и выражения. Кроме того, другие исследования показали, что в Нидерландах, Бельгии, Германии и Франции подростки находятся в постоянном контакте с английским языком тремя способами: (1) через медиа, (2) личные контакты и (3) поездки (Berns, de Bot, & Hasebrink, 2007, как указано в Grau, 2009). Результаты показали, что немецкие студенты часто используют английский язык в свободное время вне классной комнаты. Также была обнаружена статистически значимая разница между мальчиками и девочками. Студенты предпочитают играть в компьютерные игры, в то время как студентки смотрят английские программы и слушают музыку. Выводы также указывают на то, что мнения учителей и студентов об использовании английского языка в свободное время во многом схожи. (М. Саргсян и А. Кургинян, 2016). Выводы этих исследований заключаются в том, что подростки из различных стран сталкиваются с примерно схожими трудностями и диапазоном использования английского языка в реальной жизни.

Общение с носителями языка как способ повышения языковой компетенции Одним из наиболее эффективных методов улучшения языковых навыков является активное общение с носителями языка. Множество исследований подчеркивают важность этого аспекта для развития беглости речи и понимания культурных особенностей языка. Исследования, такие как работы Реннер (Renner, 2018), подтверждают, что взаимодействие с носителями способствует развитию как рецептивных (понимание на слух, чтение), так и продуктивных (письмо, говорение) навыков. Согласно исследованию Андерсона (Anderson, 2015), регулярное общение с носителями языка позволяет улучшить акцент, произношение и интонацию, а также помогает быстрее адаптироваться к современному языковому стилю. Носители языка часто используют устойчивые выражения и фразы, которые не всегда могут быть найдены в учебниках, что предоставляет учащимся уникальную возможность расширить свой лексикон и научиться использовать язык в повседневных ситуациях.

Роль технологий в улучшении языковых навыков В некоторых случаях даже учителя английского языка, являясь доступным источником языкового материала в формальной обстановке классной комнаты, не обладают достаточными знаниями второго языка (Curtis, 2003). Учитывая эту проблему, различные аудиовизуальные технологии могут быть использованы в контексте обучения ESL для не носителей языка, предоставляя возможности для общения на английском языке с помощью различных аутентичных материалов, которые изначально не создавались для изучения языка. (Yuksel, 2009). (Ms. Atiya Khan, Using Films in the ESL Classroom to Improve Communication Skills of Non-Native Learners, *ELT Voices - International Journal for Teachers of English* Volume (5), Issue (4), 46-52 (2015) ISSN Number: 2230-9136). С развитием технологий улучшение языковых навыков за пределами классной комнаты стало более доступным. Существует множество онлайн-платформ, которые позволяют учащимся общаться с носителями языка через видеозвонки, чаты и форумы. Платформы, такие как iTalki и HelloTalk, становятся все более популярными среди изучающих английский. По мнению Кеннеди (Kennedy, 2019), онлайн-общение с носителями через такие сервисы может быть столь же эффективным, как и традиционные методы. Кроме того, использование социальных сетей и платформ для обмена информацией, например, участие в группах на Facebook

или форумах на Reddit, также способствует улучшению языковых навыков. На этих платформах часто обсуждаются актуальные темы, что помогает учащимся не только учить язык, но и быть в курсе культурных и социальных изменений.

Преимущества и недостатки общения с носителями. Важным аспектом является не только активное общение, но и возможность получения обратной связи от носителей языка. Исследования, такие как работа О'Коннелла (O'Connell, 2021), показывают, что такая обратная связь может быть очень полезной для студентов, особенно в контексте грамматических ошибок и неправильного использования фраз. Однако, важно отметить, что не всегда носители языка могут быть готовы к педагогической роли, что иногда затрудняет процесс обучения. Кроме того, существует опасность, что учащиеся полагаются исключительно на общение с носителями языка и не развивают другие аспекты обучения, такие как грамматика и структура языка. В этом контексте исследования Смит и др. (Smith et al., 2020) подчеркивают необходимость баланса между самостоятельной работой и общением с носителями.

Культурный контекст и языковая интуиция. Одним из значительных преимуществ общения с носителями языка является погружение в культурный контекст. Понимание культурных особенностей языка помогает учащимся не только говорить грамматически правильно, но и использовать язык в соответствующих социальных контекстах. Изучение английского языка, например, через фильмы, музыку или литературу в оригинале, позволяет учащимся лучше понять не только сами слова, но и то, как они используются в реальной жизни. Согласно работе Белл (Bell, 2017), языковая интуиция, которую развивают студенты через общение с носителями, является важным элементом для преодоления барьеров в коммуникации и для успешного использования языка в реальных ситуациях.

Методология и результаты. Настоящая статья построена на базе этих исследований. Методология исследования смешанная, включает количественные и качественные методы. Количество участников варьировалось от 60 до 70 студентов Международного университета Туран в городе Наманган, Узбекистан. Студенты были разделены по полу (мужчины и женщины) и возрасту (первокурсники и второкурсники). Кроме того, продолжительность эксперимента была ограничена одним учебным семестром. Уровень владения английским языком у участников находился на уровне *pre-intermediate* и *intermediate*. Данные исследования были собраны с помощью опросов с раздачей анкет как для студентов-мужчин, так и для студенток.

На первом этапе исследование проводилось для студентов-мужчин и студенток. Результаты исследования показали следующие результаты: 70% как мужчин, так и женщин предпочли заниматься английскими медиа: просмотр фильмов и мультфильмов, телешоу или YouTube-каналов на английском языке. 10% женщин и 5% мужчин слушали подкасты и аудиокниги. 15% мужчин и 20% женщин увлекались прослушиванием популярных песен и музыки. И только 5% юношей и девушек были довольны чтением книг и статей. Большинство участников использовали свои знания английского языка в социальных сетях для общения с носителями языка, присоединяясь к группам на Facebook, сообществам в WhatsApp или обсуждениям в Twitter. Потребление англоязычных медиа — это мощный способ познакомиться с языком. Просмотр фильмов, телешоу или YouTube-каналов на английском языке, особенно с субтитрами, помогает освоить естественные выражения, идиомы и сленг. Студенты могут улучшить произношение и восприятие речи, подражая акцентам и интонации.

На втором этапе исследование проводилось среди студентов с тремя уровнями знаний английского языка. В зависимости от уровня знаний они могли использовать различные виды деятельности вне классной комнаты.

Студенты среднего уровня стремились посещать программы языкового обмена. Виртуальное и очное общение с носителями языка вело их как к культурному и социальному обмену, так и к повышению способности свободно общаться с носителями языка на платформах Tandem, HelloTalk и Speaky. Языковые обмены — один из самых доступных способов связаться с носителями английского, которые заинтересованы в культурном обмене. Платформы, такие как Tandem, HelloTalk и Speaky, соединяют вас с носителями языка для виртуальной или очной практики. Типичный языковой обмен позволяет учащимся практиковать английский язык, пока ваш партнер практикует ваш родной язык, что делает это сбалансированным и полезным опытом для обоих.

Студенты с повышенным энтузиазмом и физическими, умственными и социальными способностями выбирали работу волонтерами в туристических информационных центрах и в международных компаниях. Эти возможности открывали новые перспективы для профессионального развития молодых людей, давая им как высокий уровень профессионального опыта, так и большое чувство удовлетворения от любимой работы.

Согласно эмоциональной привязанности уровней и возрастов, студенты имеют мечты и цели учиться или путешествовать за границей. Для достижения этих целей они посещают курсы иностранных языков, чтобы улучшить уровень целевого языка. Однако не все учащиеся могут достичь своих целей из-за социальных и политических препятствий. Только немногие студенты имеют возможность поехать за границу и посетить зарубежные страны. Молодежь, бывшая за границей, демонстрирует высокий уровень владения языком в общении, использовании английского языка в реальной жизни и в получении большого жизненного опыта.

Обсуждение и заключение. Из таблицы очевидно, что студенты начального Elementary и pre-Intermediate уровней испытывают страх и тревогу при общении с носителями языка в реальной жизни. Они предпочитают читать книги или статьи, укреплять базовые знания английского языка и использовать его в виртуальной среде через Интернет. Студенты уровня pre-Intermediate чаще всего смотрят фильмы на английском языке (20%), однако в других видах деятельности они задействованы меньше, чем в использовании Facebook, Twitter или других интернет-ресурсов (только 45%). Лишь 3% студентов уровня pre-Intermediate осмеливаются составить резюме и участвовать в научных конференциях, работать волонтерами в международных компаниях или вести собственные блоги.

Студенты уровня Intermediate уделяют меньше времени чтению книг (20%), но активно ищут дополнительные ресурсы в Интернете для общения с англоязычной средой (50%). Иногда они смотрят фильмы на английском языке (15%) из-за нехватки времени. Они находят подработки или оплачиваемые вакансии, накапливая опыт работы в реальных международных или национальных компаниях (10%).

Студенты уровня Upper-Intermediate не имеют времени на чтение книг или просмотр фильмов (только 10%), но они всегда читают объявления и новости, связанные с работой, политикой и социальными изменениями в обществе. Эти студенты чаще других используют интернет-ресурсы (55%). Интернет для них — это удобный способ для общения с коллегами по работе или для сбора информации о клиентах. Они способны совмещать работу и учебу одновременно (15%).

Что касается различий между мужчинами и женщинами, обе группы предпочитают использовать интернет-ресурсы для повышения уровня владения языком.

В заключение, существуют различные эффективные способы интеграции английских медиа в повседневную жизнь, включая:

- Фильмы и телешоу: предпочтительно выбирать любимые жанры и сначала смотреть с субтитрами, а затем без них по мере улучшения.

- Подкасты и аудиокниги: идеальны для занятых студентов, можно слушать во время поездок или домашних дел.

- Книги и статьи: Чтение помогает пополнить словарный запас и видеть грамматику в контексте. Выбирайте статьи по интересующим вас темам или начните с коротких рассказов.

Использование социальных сетей для общения с носителями английского языка. Социальные сети предлагают множество возможностей для общения с носителями английского языка. Участие в группах на Facebook, сообществах на Reddit или обсуждениях в Twitter позволяет студентам учить лексику естественным образом. Если их интересует кулинария, они могут присоединиться к кулинарной группе; если спорт — найти единомышленников в спортивных сообществах. Общение в комментариях и постах позволяет учащимся естественно осваивать язык.

Самые популярные занятия среди студентов разных уровней — это интернет-платформы или программы. Онлайн-курсы разговорной практики, такие как iTalki, Preply или Cambly, позволяют им заниматься с носителями языка на индивидуальной основе. Эти занятия неформальны, проходят по темам, интересующим студентов, и адаптированы к их уровню. Гибкость этих занятий позволяет им учиться в своем темпе, получая обратную связь по произношению, грамматике и лексике.

Если они находятся в месте, где часто бывают англоговорящие туристы, стоит рассмотреть возможность волонтерства или работы там, где можно с ними общаться. Туристические центры, международные компании часто нуждаются в волонтерах, которые помогут с двуязычным общением. Волонтерство дает шанс слышать естественную речь и осваивать культурные нюансы.

Если возможно, пребывание в англоговорящей стране — один из самых погружающих способов улучшить языковые навыки. Общение с носителями языка вынуждает адаптироваться, подхватывать фразы и развивать беглость речи. Для максимального результата подойдут программы homestay, где можно жить с местной семьей и ежедневно практиковать язык.

Таким образом, улучшение языковых навыков вне классной комнаты через общение с носителями английского языка является мощным инструментом, который помогает развить не только грамматическую и лексическую компетенцию, но и улучшить понимание культурных особенностей. Технологические платформы и социальные сети предоставляют новые возможности для общения, а культура и реальные практики использования языка создают дополнительный контекст для углубленного изучения. Однако, для достижения наилучших результатов важно сочетать этот метод с другими подходами, такими как самостоятельное изучение грамматики и регулярное чтение и письмо.

Список литературы

1. Bahrani, T., & Tam, S. S. (2012). Audiovisual news, cartoons, and films as authentic language input and language proficiency development. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 11(4), 56-64.

Ms. Atiya Khan, Using Films in the ESL Classroom to Improve Communication Skills of Non-Native Learners

2. Mane Sargsyan & Anna Kurghinyan Armenian State Pedagogical University, Republic of Armenia. The use of English language outside the classroom *Journal of Language and Cultural Education*, 2016, 4(1) ISSN 1339-4584 SlovakEdu

3. BARKER, D. (2004). Encouraging students to take their language learning outside the classroom. *JALT Hokkaido Journal*, 8, 79-96.

4. EAITE, S. (2011). Teaching and learning outside the classroom: personal values, alternative pedagogies and standards. *Education 3-13*, 39(1), 65–82. *Journal of Language and*

Cultural Education, 2016, 4(1) ISSN 1339-4584 SlovakEdu 45

5.GRAU, M. (2009). Worlds apart? English in German youth cultures and in educational settings. *World Englishes*, 28(2), 160-174.

6.GUO, S. (2011). Impact of an out-of-class activity on students' English awareness, vocabulary, and autonomy. *Language Education in Asia*, 2(2), 246-256.

7. HYLAND, F. (2004). Learning autonomously: Contextualising out-of-class English language learning. *Language Awareness*, 13(3), 180-202.

8.PICKARD, N. (1996). Out of class language learning strategies. *ELT Journal*, 50(2)

9.Anderson, J. (2015). *Language Fluency through Social Interaction with Native Speakers*. New York: Routledge.

10.Bell, C. (2017). *Cultural Context in Language Acquisition: The Role of Native Speakers*. Cambridge University Press.

11.Kennedy, D. (2019). Technological Approaches to Language Learning: A Focus on Online Interactions. *TESOL Journal*, 20(3), 45-58.

12.O'Connell, A. (2021). Feedback and Communication with Native Speakers in Language Learning. *Modern Language Journal*, 35(1), 88-101.

13.Renner, D. (2018). The Impact of Native Speakers on Language Proficiency. *International Journal of Language Studies*, 14(2), 23-34.

14.Smith, P., Johnson, T., & Lee, S. (2020). Balancing Independent Study and Native Speaker Interaction for Optimal Language Learning. *Journal of Second Language Acquisition*, 28(4), 112-127.

YOSHLAR O'RTASIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA SPORTNING O'RNI VA AHMIYATI

Мухаметов Ахмад Мухаметович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Жисмоний мадания ва спорт фаолияти” кафедраси профессори

Annotatsiya. Mazkur maqolada aholi ayniqsa yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish hamda jismoniy sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash masalalari haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, sog'lom hayot, kun tartibi, badantarbiya, shaxsiy gigiena, ratsional ovqatlanish.

Yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ularni jismoniy tarbiya va sportga keng jalb qilish hozirgi kunning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Sog'lom turmush tarzi - insonning hayot tarzi bo'lib, bunda kishi o'zining va atrofdagilarning sog'ligini saqlash, mustahkamlash va kasalliklarni oldini olish bilan bog'liq tadbirlar majmuasi tushuniladi [1,2,3,4].

Sog'lom odam sog'lom fikrlaydi, sog'lom fikirlaydigan odamgina iymon, e'tiqodi sog'lom bo'ladi. Sog'lom turmush tarzining asosida baxtli va uzoq umrli hayot yotadi [5].

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki yillardanoq Birinchi prezidentimiz tashabbusi bilan tanlangan oliyjanob maqsad - «Sog'lom zurriyod - sog'lom farzand - sog'lom avlod» konsepsiyasi sog'lom turmush tarzini shakllantirish uchun dasturi amal hisoblanadi. Yurtimizda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi, ayniqsa, yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish uchun zarur shart - sharoitlar yaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 3-iyundagi «Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi va 2018-yil 18-dekabrda «Yuqumli bo'lmagan kasalliklarning profilaktikasi, sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash hamda jismoniy faolligi darajasini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5590-sonli Farmoniga binoan qabul qilindi. Unga muvofiq, 2019—2022-yillarda yuqumli bo'lmagan kasalliklar profilaktikasi, aholining sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash va jismoniy faolligi darajasini oshirish Konsepsiyasi hamda 2019—2022-yillarda yuqumli bo'lmagan kasalliklar profilaktikasi, aholining sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash va jismoniy faolligi darajasini oshirish chora-tadbirlari dasturi tasdiqlandi. Bunday qaror va farmonlardan ko'rinib turibdiki sog'lom turmush tarzini shakllantirish bugungi kundagi eng dolzarb vazifalardan biri hisoblandi [6,7,8,9,10].

Dunyo olimlarining ko'p yillik izlanish va ilmiy tadqiqot tajribalariga ko'ra «Sog'lom turmush tarzi»ning asosiy talabi doimiy harakatda bo'lish va jismoniy tarbiya, sport bilan shug'ullanishdir [11].

Barchamiz yaxshi bilamizki, kelajak yosh avlod haqida qayg'urish, sog'lom, barkamol shaxsni tarbiyalab yetishtirish bizning asosiy burchimizdir.

Sog'lom avlod orzusi, ajdodlarimizdan bizgacha o'tib kelayotgan, qon - qonimizga singib ketgan muqaddas intilishdir. Agar ota - bobolarimizning turmush tarziga, tafakkuriga nazar salsak, ular nasl - nasab, yetti pushtining tozaligiga, avlodning sog'ligiga juda katta e'tibor berganini ko'ramiz [12,13,14,15].

Bugungi kunga kelib, zamonaviy texnologiyalarning keng ko'lamda rivojlanishi natijasida odamlarning jismoniy faolligi pasayib, yurak - qon tomir, ovqat xazm qilish a'zolari kasalliklari ko'payib bormoqda [16].

Rossiya va chet el mutaxassislarining o'tkazgan tadqiqotlari natijasiga ko'ra aerobik mashqlar arterial bosimning pasayishiga yordam berar ekan. Bu esa yurak-qon tizimi ishining

normallashtirishga va ortiqcha vaznning kamayishiga olib keladi. Masalan, muntazam kaloriya ovqatlanish sharoitida 20 daqiqa tez yurish, 15 daqiqa velosiped xaydash va 10 daqiqa yugurishni o'z ichiga olgan jismoniy yuklama har yili 5 kg vazndan qat'iy xalos bo'lish imkonini beradi [17,18,19,20].

Inson salomatligi holatini kuzatish quyidagilarni ko'rsatdi:

- Aholining 16-20% salomatligi darajasi qoniqarli;
- Aholining 32-44% salomatligi darajasi qoniqarsiz;
- Aholining 10-34% turli kasalliklarga chalingan yoki kasallik oldi holatida [21,22].

Dunyo olimlarining ko'p yillik ilmiy tadqiqotlari, tajribasiga asoslangan «Sog'lom turmush tarzi» dasturi quyidagi oddiy, shu bilan birga, hech qanday boylik bilan sotib olib bo'lmaydigan har bir odamga mustahkam sog'lik, uzoq umr, kelajak avlod zurriyodini sog'lomlashtirishni ta'minlaydigan quyidagi qoida va talablaridan iborat:

1. Har bir insonning, birinchi navbatda yoshlarning ma'naviy olami, madaniyati yuksak bo'lishi zarur. Chunki — Sog'lom turmush tarzi qoida va talablariga amal qilish uchun, odam yuksak ongli, qat'iyatli, irodali bo'lishi shart. Bu sifatlar boshida esa ma'naviyat va madaniyat turadi;

2. Kun tartibiga amal qilish;

3. Ertalabki badantariyani imkoniyatga qarab 7-10 daqiqa davomida bajarish;

4. Shaxsiy gigiena qoidalariga amal qilish: ertalab, badantariyadan keyin, yuvinish, kechki uyqudan oldin tishlarni tozalash, haftada bir marta hamomga tushish, kun davomida pul va transport vositalarini ushlagandan keyin, ovqatlanish oldidan qo'lni sovunlab yuvish;

5. Ratsional ovqatlanish. Kunlik ovqat tarkibida, ayniqsa yoshlar uchun oqsilga boy mahsulotlarni (go'sht, baliq, tuxum, qatiq, pishloq kabilar) yetarli miqdorda bo'lishi;

6. Harakatlanish faolligiga amal qilish. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish;

7. Sog'liq uchun zararli odatlarga barham berish: chekish, spirtli ichimliklar iste'mol qilish, giyoxvandlik kabilardan voz kechish;

8. Sog'lom oila qurish va zamon talabi asosida oilani rejalashtirishga e'tibor berish;

9. Fe'l-atvorda mavjud bo'lgan nuqsonlarni bartaraf etish: emotsional holatini jilovlay olish ya'ni arzimagan sabablar bilan kayfiyatning buzilishi va atrofdagilar kayfiyatini buzishdan saqlanish[23,24,25,26,27].

Tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlarda amerikalik olimlar Bellok hamda Bresloular salomatlikni mustahkamlovchi tadbir sifatida quyidagilarni taklif qiladilar:

- Har kuni 7-8 soatlik uyqu;
- Aniq bir vaqtlarda kuniga 3 marotaba ovqatlanish;
- Har kuni ertalabki nonushta;
- Vaznni me'yorida saqlash;
- Spirtli ichimliklarni iste'mol qilmaslik;
- Har kuni jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish;
- Chekishdan butunlay voz kechish.

Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish har xil yo'nalishlarda olib borilishi lozim. Bu, bir tomondan, o'quvchilar va kattalarga sog'lom turmushga oid ma'lum tibbiy va gigienik bilimlarni berishga, ularda sog'lom turmush tarzining organizm rivojiga qanday ta'sir etishi haqidagi tasavvurlarning uyg'onishiga qaratilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, talim- tarbiya gigienik qoidalarga amal qilish, o'zining va yon-atrofdagilarni sog'ligining asrashning kundalik odatga aylantirish ko'nikmalarini shakllantirishga bog'liqdir[28]. Bu maqsadda amalga oshirish uchun, sog'lom turmush tarzini, ommaviy axborot vositalari orqali, shuningdek, barcha tarbiya o'choqlari bilan hamjihatlikda keng targ'ib qilish zarur[29,30]. Yuqoridagi sog'lom turmush tarzini shakllantirishga bo'lgan munosabatlardan xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inson bor ekan uning salomatligi, ayniqsa, o'sib kelayotgan avlodni jismoniy jihatdan baquvvat

qilib, favqulodda ro'y berishi mumkin bo'lgan harqanday vaziyatlarga tayyorlash, doimo xalq e'tiborida bo'lgan muhim masalalardan biridir[31].

REFERENCES

1. Ozbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining «Sog'lom avlod uchun» ordenini ta'sis qilish to'g'risidagi Farmoni. (1993. 4 mart). Turkiston. -Toshkent: 1993. - 6 mart.
2. Мухамметов, А.М. (2022). Научно-методические основы нормирования нагрузок в физкультурно-спортивном здравоохранении. Евразийский научный вестник , 8 , 194197.
3. Ahmad, M. (2022). Health Orientation as An Important Principle of the System of Physical Education. Eurasian Scientific Herald, 6, 84-87.

O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH YANGI O'ZBEKISTON TA'LIM TARAQQIYOTINING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK OMILI SIFATIDA

Masharipova Nasiba Ro'zmatovna

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institutu doktoranti, p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada tanqidiy fikrlash, uning tavsifi, bosqichlari, tarkibiy qismlari hamda o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon haqida fikr yuritiladi. Shuningdek mutaxassislarining insonda jamiyat hayotiga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish, ro'y berayotgan hodisalarga nisbatan daxldorlik hissini kuchaytirish, o'quvchilarda o'zining mavjudligini va erkin fikr bildirish pozitsiyasini egallashlari haqidagi qarashlari tahlil qilingan. Bu maqola keng ilmiy jamoatchilik, tadqiqotchilar va bo'lajak o'qituvchilar uchun metodik manba sifatida xizmat qiladi.

Tayanch tushunchalar: o'quvchi, shaxs, ta'lim, tanqidiy fikrlash, munosabat bildirish, ajdodlarimiz merosi, milliy qahramonlar, rivojlanish, bilim, ko'nikma, tajriba, tanqidiy fikrlash bosqichlari.

Dolzarliligi. Bugungi ta'lim jarayonlari tashkil etish o'qitishning yangicha konsepsiyalari va modellarini o'zida mujassam etgan pedagogik yondashuvlardan foydalanishni talab etmoqda. Yangicha yondashuvlarga tayanib tashkil etilgan ta'lim jarayoni avvalo ta'lim oluvchilarning shaxsiy-intellektual, axloqiy va madaniy rivojlanishlari uchun yo'naltirilishi lozim. Shunga asosan uzluksiz ta'lim va tarbiya jarayoni sub'ektlarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan pedagogik texnologiyalar va mexanizmlar bilan boyitish zaruriyati kuchaymoqda.

Jaxon ta'limida avvalo har bir shaxsni tarbiyalashda mustaqil, mantiqiy va tanqidiy fikrlashga yo'naltirishga ustuvorlik berilmoqda. Chunki fikrlash, ayniqsa tanqidiy taffakkur yurita olishi shaxsning eng katta boyligi hisoblanadi. Ta'limning maqsadi ham ta'lim oluvchilarda aynan intuitiv va individual pedagogik hodisa hisoblangan tanqidiy fikrlashni shakllantirishdir.

Pedagogika ensiklopediyasida tanqidiy fikrlash quyidagicha izohlangan: TANQIDIY FIKRLASH – inson aqliy faoliyatining turlarini o'zida mujassamlashtirgan ob'ektiv fikrlash tarzini ifodalovchi tushuncha. Tanqidiy fikrlash – g'oya va imkoniyatlarni ijodkorlik bilan uyg'unlashuvi, konsepsiya va axborotlarni qayta fikrlash va qayta qurishdek murakkab jarayondir. Tanqidiy fikrlashda g'oyalar va ularning ahamiyati ko'pfiqrlilik nuqtai-nazaridan ko'rib chiqiladi hamda ular boshqa g'oyalar bilan taqqoslanadi. Bu fikrlashning eng yuqori darajasi aqliy faoliyat bo'lib, unda taxlil, taqqoslash, izohlash, qo'llash, tortishuv, yangilik, muammolarni hal qilish yoki fikrlash jarayonini baholashga alohida e'tibor beriladi [1, 185-b].

Muammoning ilmiy tahlili. Bugungi strategiyalashgan, globallashtirilgan o'quv jarayonlarida o'quvchi-yoshlarning ma'naviy qiyofasi, dunyoqarashi, sog'lom e'tiqodini, o'z nuqtai nazari va pozitsiyani shakllantirish uchun ularda avvalo tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish muhim pedagogik zaruriyat sifatida namoyon bo'lmoqda. O'quvchilar o'zini va boshqalarning faoliyatini, hatti-harakatlarini tanqidiy fikrlash asosida tahlil qilaolishlarida o'zbek xalqi qahramonlari faoliyatini o'rganish, ulardan ibrat olishga yo'naltirish muhim ta'limiy vositalardan hisoblanadi. Ajdodlarimiz merosida pand-nasihat, yoshlarga murojaat alohida o'rin egallagan. Shu maqsadda ular nasihat janridagi she'rlar, pandnomalar, murojaatnomalar yozganlar. Xalq dostonlarida esa xalqning o'zligini anglagan, o'z pozitsiyasiga ega, tanqidiy fikrlaydigan ideal shaxs haqidagi orzu-niyatlari o'z ifodasini topgan. Shuni ta'kidlab aytish lozimki, Go'ro'g'li, Alpomish, Avazxon, Oshiq G'arib va Shoxsanam, Vomiq va Uzro, Farhod va Shirin kabi doston qahramonlari, shuningdek To'maris, Shiroq, Najmiddin Kubro, Jaloliddin

Manguberdi, Temur Malik, Pahlavon Mahmud, Amir Temur, Zaxiriddin Muhammad Bobur kabi milliy qahramonlarimiz faoliyati timsolida o'quvchilarda o'z nuqtai nazarlarini shakllantirish, o'z qarashlarini va munosabatini bildirish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning alohida pedagogik imkoniyatlari mavjud. Milliy xalq qahramonlari yosh avlod uchun eng ulug' qadriyat va ibrat maktabi bo'la oladi.

Tanqidiy fikrlash insonning intellektual rivojlanganlik va faollik darajalarini o'zida ifoda etadi. Aql tarbiyasi, fikrlashni rivojlantirish masalalari har bir davrda aktual pedagogik jarayon sifatida e'tirof etilgan. bu borada har bir davr alloma va olimlari o'ziga xos qarashlar, usullar va yo'nalishlarni ko'rsatib o'tganlar. Aqliy tarbiya masalalarini yunon faylasuflari hamda sharq mutafakkirlari tomonidan etakchi ilmiy yo'nalishi sifatida o'rganilgan va tadqiq etilgan.

Dunyodagi ko'plab oliy va ilmiy tadqiqot institutarida ta'lim jarayoni sub'ektlarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan bir qator ilmiy tadqiqotlar, loyihalar amalga oshirilmoqda. Taniqli amerikalik olim Uilyam Grem Sumner tanqidiy fikrlashning shaxs hayot va ta'limiy faoliyatida ahamiyatini nihoyatda muhim hisoblagan va shaxsda tanqidiy fikrlashni shakllantirish muammolariga oid tadqiqotlar olib borgan. Sumner tanqidiy fikrlash sog'lom va samarali jamiyat uchun muhim ekanligini ta'kidlaydi [2, 34-b]. Mutaxassisning fikricha, shaxs to'g'ri qarorlar chiqarish, tahlil qilish, xolisona baholashga intilishi lozim.

Yetakchi mutaxassislardan biri P.Richard ham tanqidiy fikrlashga oid o'zining qimmatli fikrlarini bildirgan. U shaxsning tanqidiy fikrlash ko'nikmalari uning intellektual qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlari asosida yuzaga kelishini izohlashga harakat qiladi. Olim "tanqidiy fikrlash nafaqat intellektual layoqatni namoyon etish, balki, shaxsning mavjudligini bildirishga intilishi"[3, 24-b] degan tavsifni keltiradi. Shu bilan bir qatorda ta'lim oluvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda quyidagi argumentlar muhim ekanligini belgilaydi:

Bosqich	Jarayon
Qiziqish bildirish	Ta'lim oluvchilarda qiziqishning mavjudligi ularni bilishga, ma'lumot to'plashga undaydi.
Tahlil qilish	Tanqidiy fikrlashga kirishayotgan o'quvchi murakkab ma'lumotlarni tushunishga, bosqichma-bosqich izohlashga harakat qiladi.
Mulohaza yuritish	Muammo xususida o'z qarashlarini qabul qila olishga erishish.
Ob'yektivlik	Tanqidiy fikrlashda xolislikka amal qilish, pozitiv yondashishga harakat qilish, kamchilik izlashdan uzoqlashish.
O'ziga ishonish	Muammo yuzasida o'z fikrini bildirishda aniq dalillarga tayanish, shoshilinch va asossiz qarorlardan voz kechish.
Baholash	O'z fikrlari va qarorlarini mujassamlashtirgan holda yakuniy qaror va bahoni bildirish.
Muloqot	Tanqidiy fikrlash natijalarini amalga oshirish. Shaxslararo muloqotda o'z fikrlarini bildirish.

Yuqorida ko'rsatilgan argumentlar o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning asosini tashkil etadi.

Xorijlik mutaxassis Edward M. Glaserning ilmiy tadqiqotlarida: “Tanqidiy tafakkur – mavjud faktlar, kuzatishlar va dalillarni oqilona, xolis tahlil va baholash” deya e’tirof etiladi[4].

Metodologiyasi. O‘quvchilarning tanqidiy fikrlash jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Shuning uchun ham o‘quvchilarga mashg‘ulotlarda muayyan muammo, tarixiy voqea, real hodisalar yuzasidan taqdim etiladigan savollar oddiydan murakkablashib boradi. O‘quvchilar oddiy savollarda nisbatan kamroq faollikni egallasalar, murakkab savollarda o‘z-o‘zidan diqqatni jamlash, xotirani tiklash, o‘zining ijodiy qobiliyatidan foydalanish kabi psixologik jarayonlarga chuqurroq murojaat qiladilar.

Yoshlarni turli “ommaviy madaniyat” hurujlaridan himoya qilishning asosiy omili – ularda bo‘layotgan voqea-hodisalarga o‘z munosabatini bildirish, tahlil qilish, tanqidiy fikr yuritishni rivojlantirishdan iborat. O‘quvchi-yoshlarda jamiyat hayotiga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish, ro‘y berayotgan hodisalarga nisbatan daxldorlik hissini kuchaytirish, milliy madaniyatimizga tajavvuz qilayotgan kuchlarga nisbatan murosasiz bo‘lish uchun qalb va ruh osoyishtaligi, o‘z nuqtai nazari, milliy g‘urur tuyg‘usiga ega bo‘lish alohida ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi omillarga tayangan holda o‘quvchi-yoshlarni milliy qahramonlarning tabiatni muhofaza qilish, obodonlashtirish, atrof-muhitni ko‘lamzorlashtirish, inson salomatligi masalalarida olib borgan faoliyatlari bilan o‘quvchilarni yaqindan tanishtirib borish nazarda tutiladi. Ajdodlarimizning tabiatni muhofaza qilishga bo‘lgan e’tibori, tuproq, suv, havoni toza saqlashgi intilish, o‘simlik va hayvonot olamini parvarishlash, ko‘kalamzorlashtirish, odamlar salomatligini, sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga bo‘lgan harakatlari madaniy tariximizda milliy qadriyat sifatida necha asrlardan beri e‘zozlanib kelinmoqda.

Tanqidiy fikrlash o‘quvchilarni bilim imkoniyatlarini yangi bosqichga ko‘tarish bilan bir qatorda, o‘zlarida mavjud bilim, tushuncha, axborotlarni yangi ma‘lumotlar bilan sintezlashga, umumlashtirishga muvaffaq bo‘ladilar. Bunda o‘quvchilarda refleksiylash, imitatsiyalash, o‘z immanentligi va nuqtai nazarini ifodalash, jamoa bilan muloqotga kirishish, diskussiyani amalga oshirish jarayonlari faollashadi.

Tanqidiy fikrlashni pedagogikada shaxsni aqlan rivojlanganlik darajasini belgilab beruvchi atama sifatida izohlash mumkin. Chunki tanqidiy fikrlash jarayoni shaxsning egallagan bilimlari, intellektual qobiliyati, madaniyatligining mahsuli sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish ular uchun muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. tanqidiy fikrlash o‘quvchilarga shaxslararo munosabatlarni o‘rnatishda, jamiyat hayotida, tengdoshlari jamoasida faol bo‘lishga va o‘z pozitsiyasini egallashga komaklashadi. shuning tanqidiy fikrlash o‘quvchilarga o‘zi egallagan bilim, axborot va g‘oyalarini ko‘pchilikka ma‘lum qila olish, tarkiban murakkab bo‘lgan masalalarni tushunish, asosli va maqbul qarorlar qabul qilish, o‘z nuqtai nazari bildirishning amaliy jarayonidir.

Tanqidiy fikrlash bir qator psixologik va pedagogik jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Idrok, intellekt, xotira, intuitsiya, hissiyot, sezgi, kabi psixologik jarayonlar tanqidiy fikrlashning ob‘ektiv tuzulmasini shakllantiradi. Madaniyat, ma‘naviyat, axloq, dunyoqarash, intellektual rivojlanganlik kabi pedagogik tushunchalarning mavjudligi tanqidiy fikrlashning sub‘ektiv asoslari tashkil etadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarni tanqidiy fikrlash jarayoniga olib kirish uchun shaxsga yo‘naltirilgan bir qancha rivojlantiruvchi pedagogik va psixologik jarayonlar amalga oshirishga tayyorlash lozim.

a) psixolog tomondan:

- o‘quvchilarni olamni, jamiyatni, insonlarni, muammo va maqsadlarni idrok etishga;
- tushuncha, ma‘lumot, bilim va tajribalarni xotirada saqlashga;
- so‘zlash, fikr yuritish va bayon qilishga, oqilona qarorlar qabul qilish, anglab harakatlanishga oid intellekt sohasini rivojlantirishga;
- o‘z ichki sezgi va intuitsiyasiga ishonitirshga yo‘naltirilgan jarayonlar.

b) pedagogik tomondan:

- o'quvchini umumiy madaniy saviyasini oshirishga, ijodiy-madaniy qobiliyatlarini shakllantirishga, davrning madaniy muhitini anglashga, o'zini madaniyatli shaxs sifatida shakllantirishga;

- odob axloq qoidalariga bo'ysunish, o'z xulq-atvorini tahlil etish, milliy qadriyatlarni hurmat qilish, shaxslararo munosabatlarda insonparvar bo'lish;

- o'z mustaqil fikriga ega bo'lish, o'z qarashlari va g'oyalarini ayta olish, o'z ustida ishlash, kitob o'qishga qiziqtirish, insoniy fazilatlar yoki yomon illatlarni farqlashga o'rgatish kabi.

O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda milliy qahramonlar faoliyatidan foydalanish, milliy qahramonlar faoliyatining ibratli tomonlarini o'quv-tarbiyaviy material sifatida o'quvchilarga taqdim qilish natijasida o'quvchilarning avvalo madaniy dunyoqarashi shakllanib boradi. Madaniy merosga oid bilimlarni o'quvchilarga taqdim etish ularni ajdodlarimizning bunyodkorlik faoliyati bilan yaqindan tanishishlariga ko'maklashadi. Pedagogika ensiklopediyasida madaniy meros quyidagicha izohlangan: Madaniy meros [5, 224-b] – avlodlar tomonidan yaratilgan amaliy tajriba, ma'naviy-axloqiy, ilmiy, diniy va madaniy qarashlar, xalq madaniyati va ijodida ifodalangan moddiy hamda ma'naviy boyliklarni anglatuvchi tushuncha. Madaniy merosimizni ko'z qorachig'idek asrab- avaylash, boyitish, yosh avlod ongiga ular haqidagi ma'lumotlarni etkazish, ulardan faxrlanish hissini tarbiyalash orqali milliy g'ururni shakllantirish katta pedagogik ahamiyatga ega.

O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda milliy qahramonlarning madaniyati, madaniy faoliyat yutuqlari bilan tanishtirib borishda tarixiy-madaniy yondashuvdan foydalanish imkoniyatlari mavjud. Milliy qahramonlarimiz hisoblangan Amir Temur va Zahiriddin Muhammad Boburning madaniy faoliyati haqida ko'plab tarixiy manbalarda ma'lumot berilgan.

Amir Temur va Temuriylar davri madaniy rivojlanishning eng yuksak cho'qqisiga chiqqan. Milliy qahramon hisoblangan Amir Temur nafaqat buyuk sarkada, davlat arbobi, shu bilan bir qatorda yuksak axloq va madaniyat sohibi bo'lgan. O'zining ma'naviy-ma'rifiy hamda bunyodkorlik ishlari bilan ilmu fan va madaniyatning taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan. Amir Temurning ma'naviy-manadaniy yo'riqnomasi va tanqidiy fikrlar majmui sifatida e'tirof etilgan "Temur tuzuklari"da axloq qoidalariga, shariatga amal qilish, shaxslararo muloqot va muomala madaniyati, olim va fuzalolarni, ziyo ahlini qadrlash, fahmu farosatli bo'lish borasida o'zining qimmatli ibratlarini taqdim qilgan.

Amir Temur o'z faoliyatida yurtni obod qilish, uning tabiatini go'zallashtirish, tuproqlarini unumdor qilish kabi ishlarni juda muhim hisoblab, bu sohada katta ishlarni amalga oshirgan. Shu bilan bir qatorda o'zining bunyodkorlik ishlari bilan ko'pchilikka ibrat bo'lgan. Amir Temur o'z tuzuklarida shunday deydi: "Har bir shaharda masjidlar, madrasalar, xonaqolar, hammomlar qurishni, musofir yo'lovchilar uchun yo'l ustida rabotni bino qilishni, daryolar ustida ko'priklar qurishni buyurdim. Kimki biron sahroni obod qilsa yoki biron bog' ko'kartirsa yoxud biron xarob bo'lib yotgan erni obod qilsa, birinchi yili undan hech narsa olmasinlar, uchunchi yili qonun-qoidaga muvofiq xiroj yig'ilsin"[6]. Natijada ayni shu davrda madaniy yodgorlik ko'plab barpo etilgan.

Xulosa va echim: Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish prinsiplari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchi-yoshlarni maqsad sari undab, ularda ijtimoiy faollikni shakllantiradi. Ulug' ajdodlarimiz har doim inson sha'ni, qadr-qimmatini yuksak tutib, tili, dini, millati, jamiyatdagi ijtimoiy mavqe'idan qat'iy nazar, har bir insonga hurmat-ehtiromlar ko'rsatish lozimligini ta'kidlaganlar. Jinoyat uchun jazo, ezgulik uchun rag'bat muqarrarligini uqtirganlar. Ezgu amallarni qilishga, o'z nafsini tiyishga, g'azab va jaxlga erk bermaslikka, insoniylik nurini buzuqlik, razolat bilan chulg'amaslikka da'vat etib, inson uchun eng go'zal libos, ilm, odob, ahloq ekanligini, o'zaro munosabatlarda hamjihat bo'lish lozimligini ta'kidlaganlar. Sharq

mutaffakirlari ota-onalar va ustozlarni bolaning o'zligini tan olish, unga qadriyat sifatida yondashib, hurmat bilan munosabatda bo'lish lozim deb bilganlar.

O'quvchi-yoshlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda milliy mentalitetimiz bilan bog'liq bo'lgan quyidagi omillarga e'tibor qaratish muhim hisoblanadi:

- o'quvchilarda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirish;
- milliy an'analar va urf-odatlar, unitilmas qadriyatlarni egallashga o'rgatish;
- ajdolar merosiga bo'lgan e'tibor va qiziqishni uyg'otish;
- milliy qahramonlar shaxsi va ular faoliyati bilan ishlar bilan yaqindan tanishtirish;
- Vatan taqdiri, yurt kelajagiga daxldorlik hissini uyg'otish.

Bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda quyidagi kompetensiyalarni rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- o'quvchilar va o'qituvchilar jamoasida hamda ota-onalar bilan bo'lgan munosabatda o'zaro hurmatga asoslangan muomala madaniyatini shakllantirish;
- ta'lim-tarbiya jarayoniga nisbatan mas'uliyatli bo'lish;
- sinf va sinfdan tashqari ma'naviy, ma'rifiy, ilmiy, ommaviy tadbirlarni tashkil etish va unda ishtirok etish;

- o'quvchilar va o'qituvchilar jamoasida o'zini tutish, yurish, turish, gigiena va salomatlik qoidalariga rioya qilishi;

- o'quvchilar va o'qituvchilar jamoasida o'z hatti-harakatlarini tahlil qilish, maktabda, sinfda, oilada, jamiyatda bo'layotgan voqealarga o'z fikrini, tanqidiy tahlilini bayon etish.

Tanqidiy fikr yurita oladigan o'quvchilarda o'z fikrini, munosabatini, qarashlarini bayon etish kompetensiyasini shakllantirish ham muhim hisoblanadi. Shunu alohida ta'kidlash kerakki, tanqidiy fikrlash aniq ma'lumotlarga, bilimlarga, tajribalarga asoslanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Pedagogika: ensiklopediya. III jild. Jamoa // Toshkent: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. – 424 b

2. U.G.Samner. “Народные обычаи”. Folkways. Boston, 1906.

3. Paul Richard W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ., 1990.

4. Edward M. Glaser. An Experiment in the Development of Critical Thinking. Columbia University, 1941.

5. Pedagogika: ensiklopediya. II jild / tuzuvchilar: jamoa. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. – 376 b.

6. Temur Amir. Temur tuzuklari. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. – 184 b.

PEDAGOGIKADA KASBIY RIVOJLANISH UCHUN SUN'IY INTELEKTGA ASOSLANGAN FIKR-MULOHAZALAR MEXANIZMLARI

*No'monxonova Muattarxon Nosirxon qizi,
I.Ibrat nomidagi Namangan Davlat Chet Tillari Instituti
Gumanitar fanlar va jismoniy tarbiya kafedrasida o'qituvchisi*

Abstrakt. Ta'lim muassasalarida sun'iy intellektning (AI) qo'llanilishi o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun sezilarli imtiyozlarni taklif qiluvchi ilg'or qayta aloqa mexanizmlarini joriy qildi. Ushbu maqola real vaqt rejimida fikr-mulohazalarga, shaxsiylashtirilgan baholashga va moslashuvchan o'rganish bo'yicha tavsiyalarga e'tibor qaratib, pedagogik o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan AIga asoslangan qayta aloqa mexanizmlarini ko'rib chiqadi. U ushbu tizimlarni boshqaradigan tabiiy tillarni qayta ishlash, mashinani o'rganish va bashoratli tahlillar kabi asosiy AI texnologiyalarini o'rganadi va ularning o'qituvchilar o'rtasida fikrlash amaliyotini va maqsadli malakasini oshirishdagi samaradorligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, maqolada professional rivojlanishda fikr-mulohaza yuritish uchun Aldan foydalanishning qiyinchiliklari va axloqiy jihatlari, jumladan ma'lumotlar maxfiyligi, algoritmik noto'g'ri potentsial va AI va inson aralashuvi o'rtasidagi muvozanat muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, qayta aloqa mexanizmlari, kasbiy rivojlanish, pedagogika, o'qituvchilar malakasini oshirish, moslashuvchan ta'lim.

МЕХАНИЗМЫ РЕФЛЕКСИИ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛА В ПЕДАГОГИКЕ

*Номонхонова Муаттархан Насирхан кизи,
Наманганский государственный институт иностранных языков имени И. Ибрата
Преподаватель кафедры гуманитарных наук и физического воспитания*

Абстрактный. Использование искусственного интеллекта (ИИ) в образовательных учреждениях привело к появлению передовых механизмов обратной связи, которые предлагают значительные преимущества для профессионального развития учителей. В этой статье рассматриваются механизмы обратной связи на основе искусственного интеллекта, предназначенные для поддержки педагогического роста, с упором на обратную связь в реальном времени, персонализированную оценку и рекомендации по адаптивному обучению. В нем рассматриваются ключевые технологии искусственного интеллекта, такие как обработка естественного языка, машинное обучение и прогнозная аналитика, которые управляют этими системами, и подчеркивается их эффективность в улучшении практики мышления и целевых компетенций среди преподавателей. Кроме того, в статье обсуждаются проблемы и этические аспекты использования ИИ для получения обратной связи в профессиональном развитии, включая конфиденциальность данных, возможность алгоритмической предвзятости и баланс между ИИ и вмешательством человека.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, механизмы обратной связи, профессиональное развитие, педагогика, подготовка учителей, гибкое образование.

REFLECTION MECHANISMS BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN PEDAGOGY

Nomonkhonova Muattarkhan Nasirkhan qizi

*Namangan State Institute of Foreign Languages named after I. Ibrat
Teacher of the Department of Humanities and Physical Education*

Abstract. The use of artificial intelligence (AI) in educational institutions has introduced advanced feedback mechanisms that offer significant benefits for teachers' professional development. This article reviews AI-based feedback mechanisms designed to support pedagogical growth, with a focus on real-time feedback, personalized assessment, and adaptive learning recommendations. It examines key AI technologies such as natural language processing, machine learning, and predictive analytics that drive these systems, and highlights their effectiveness in improving the thinking practices and target competencies among educators. In addition, the article discusses the challenges and ethical aspects of using AI for feedback in professional development, including data privacy, the potential for algorithmic bias, and the balance between AI and human intervention.

Key words: Artificial intelligence, feedback mechanisms, professional development, pedagogy, teacher training, flexible education.

Kirish. Raqamli ta'lim davrida Sun'iy intellekt (AI) kasbiy rivojlanishda, ayniqsa o'qituvchilar uchun o'z vaqtida, aniq fikr-mulohazalarni taqdim etish uchun kuchli vosita sifatida paydo bo'ldi. Samarali fikr-mulohazalar o'qituvchilarga o'qitish usullarini takomillashtirish, o'quvchilar ehtiyojlariga moslashish va umrbod ta'limni qo'llab-quvvatlaydigan [1] o'z-o'zini aks ettirish amaliyotlarini rivojlantirishga yordam berish uchun juda muhimdir. An'anaviy qayta aloqa mexanizmlari ko'pincha individual o'qituvchilarning noyob ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan chastota va shaxsiylashtirishga ega emas. Sun'iy intellektga asoslangan qayta aloqa mexanizmlari ushbu cheklovlarni bartaraf etib, moslashtirilgan, uzluksiz va amaliy tushunchalarni taqdim etadi. Ushbu maqola pedagogika sohasidagi sun'iy intellektga asoslangan qayta aloqa mexanizmlarining asosiy funksiyalari, afzalliklari, muammolari va axloqiy jihatlarini o'rganadi. AIga asoslangan qayta aloqa mexanizmlari o'qituvchilar uchun dinamik va shaxsiy fikr-mulohazalarni ta'minlaydigan bir nechta asosiy texnologiyalardan foydalanadi. NLP algoritmlari og'zaki va yozma muloqotni tahlil qiladi, bu AI tizimlariga ravshanlik, ohang va o'qitish usullari haqida fikr-mulohazalarni taqdim etish imkonini beradi. Masalan, sun'iy intellekt real vaqt rejimida o'qituvchilar tilini tahlil qilishi va o'quvchilar bilan aloqani yaxshilash uchun yaxshilanishlarni taklif qilishi mumkin. Mashinani o'rganish modellari o'qituvchilar qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lishi mumkin bo'lgan sohalarni bashorat qilish uchun o'quv xatti-harakatlari, ishlash ma'lumotlari [2] va talabalarning javoblaridagi naqshlarni baholaydi. ML fikr-mulohazalarni individuallashtirish va ma'lumotlarga asoslangan bo'lish imkonini beradi, bu esa o'qituvchilarga takomillashtirish uchun muayyan ko'nikmalarga e'tibor qaratishga yordam beradi. AI tizimlari potentsial muammolarni aniqlash va faol choralarni taklif qilish uchun bashoratli tahlillardan foydalanadi. [3] O'tmishdagi ishlash ma'lumotlarini tahlil qilish orqali bashoratli modellar kelajakdagi kasbiy rivojlanish uchun yo'nalishlarni taklif qilishi mumkin, bu esa uzoq muddatli malaka maqsadlari bilan fikr-mulohazalarni uyg'unlashtirishi mumkin.

Pedagoglar uchun sun'iy intellektga asoslangan fikr-mulohazalar mexanizmlarining turlari

AIga asoslangan qayta aloqa tizimlari o'qitish amaliyotining turli jihatlarini qondirish uchun moslashtirilgan bir qator qayta aloqa turlarini taqdim etadi. O'quv mashg'uloti paytida yoki undan so'ng darhol qayta aloqani ta'minlaydigan AI ilovalari o'qituvchilarga joyida tuzatishlar

kiritish imkonini beradi. Misol uchun, real vaqt rejimida qayta aloqa tizimi o'qituvchini juda tez gapirsa yoki o'ta murakkab tildan foydalansa, ogohlantirishi va yaxshilash bo'yicha darhol takliflar berishi mumkin. O'quv mashg'ulotidan so'ng, sun'iy intellekt vositalari yozib olingan ma'lumotlarni ko'rib chiqishi mumkin, bu vaqtni boshqarish, talabalarning faolligi va o'qitish strategiyalari kabi jihatlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu aks ettiruvchi fikr-mulohazalar o'qituvchilarga o'z faoliyatini baholash, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va kelajakda takomillashtirish uchun maqsadli strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. O'qituvchining ishlash ma'lumotlariga asoslanib, AI moslashtirilgan o'quv resurslari va kasbiy rivojlanish bo'yicha tavsiyalarni ishlab chiqishi mumkin. Moslashuvchan o'rganish bo'yicha takliflar o'qituvchining takomillashtirish sohalariga mos keladigan maxsus ko'nikmalarga oid o'qish materiallari, mikro-kurslar yoki o'quv videolarini o'z ichiga olishi mumkin.[4]

Kasbiy rivojlanishda sun'iy intellektga asoslangan fikr-mulohazalarning afzalliklari. Sun'iy intellektga asoslangan qayta aloqa mexanizmlari o'qituvchilar malakasini oshirish va doimiy kasbiy o'sishda bir qator afzalliklarga ega. AI tizimlari fikr-mulohazalarni individual o'qituvchilarning ehtiyojlariga moslashtiradi, bu tavsiyalar tegishli va amalga oshirilishini ta'minlaydi. Shaxsiylashtirilgan fikr-mulohazalar o'qituvchilarga o'zlarining ta'lim maqsadlariga mos keladigan muayyan takomillashtirish sohalariga e'tibor qaratish imkonini beradi.[5] AI bilan bog'liq fikr-mulohazalar o'qituvchilarga ularning ta'limini tanqidiy baholashni rag'batlantiradigan ma'lumotlar va tushunchalar bilan ta'minlash orqali o'z-o'zini aks ettirishga yordam beradi. Ushbu reflektiv jarayon uzluksiz o'z-o'zini takomillashtirishga olib kelishi mumkin, bu esa o'qituvchilarning refleksi amaliyotchi sifatida rivojlanishiga imkon beradi. Inson sharhlovchilariga qarab o'zgarishi mumkin bo'lgan an'anaviy baholashlardan farqli o'laroq, AI standartlashtirilgan mezonlarga asoslangan izchil va ob'ektiv fikr-mulohazalarni taqdim etadi. Bu xolislik barcha o'qituvchilarning adolatli baho va tavsiyalar olishiga yordam beradi.

AIga asoslangan fikr-mulohazalarda muammolar va axloqiy mulohazalar

AI kasbiy rivojlanishda o'zgaruvchan afzalliklarni taklif qilsa-da, uni qayta aloqa mexanizmlarida qo'llash muayyan qiyinchiliklar va axloqiy muammolarni keltirib chiqaradi, ularni hal qilish kerak. AI tizimlari ko'pincha o'qituvchilarning ishlashi va o'quvchilarning o'zaro munosabatlari haqida keng qamrovli ma'lumotlarni talab qiladi, bu esa ma'lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi haqida tashvish uyg'otadi. Ma'lumotlarning xavfsiz saqlanishini va faqat maqsadli maqsadlarda ishlatilishini ta'minlash sun'iy intellektning qayta aloqa tizimlariga ishonchni saqlab qolish uchun juda muhimdir. AI algoritmlari noto'g'ri fikrdan himoyalannmaydi, bu esa fikr-mulohaza sifati va adolatiga ta'sir qilishi mumkin. Noto'g'ri fikr-mulohazalarga yo'l qo'ymaslik uchun AI modellari ehtiyotkorlik bilan ishlab chiqilishi, turli ma'lumotlarga to'plamlari bo'yicha o'qitilishi va potentsial noto'g'ri qarashlarni minimallashtirish uchun muntazam ravishda yangilanishi kerak.[6] AI izchil fikr-mulohazalarni taqdim etsa-da, o'qitishning ba'zi jihatlarni, masalan, hissiy intellekt va sinf muhitini algoritmlar yordamida baholash qiyin. AI fikr-mulohazalarini inson ma'lumotlari bilan birlashtirish yaxlit baholashni ta'minlaydi va o'qitishning nozik tabiatini hurmat qiladi.

AIga asoslangan qayta aloqa mexanizmlarining kelajakdagi yo'nalishlari

Kasbiy rivojlanish uchun fikr-mulohazalarda sun'iy intellektning afzalliklarini maksimal darajada oshirish uchun kelajakdagi bir qancha yo'nalishlarni o'rganishga arziydi. AI fikr-mulohazalari tizimlari mavjud professional rivojlanish platformalari bilan birlashtirilishi mumkin, bu esa o'qituvchilarga malaka oshirish uchun doimiy va mavjud resurslar bilan ta'minlaydi.[7] Ushbu integratsiya o'qituvchilarning kasbiy o'sishini qo'llab-quvvatlab, fikr-mulohazalardan harakatga yanada uzluksiz o'tish imkonini beradi. Ovoz, video va matn tahlilini o'z ichiga olgan sun'iy intellekt tizimlari o'qitish samaradorligini yanada kengroq ko'rishni taklif qilishi mumkin. Multimodal teskari aloqa og'zaki bo'lmagan muloqotni,

sindagi energiyani va samarali pedagogikaga hissa qo'shadigan boshqa dinamik omillarni baholashga imkon beradi. Sun'iy intellektga asoslangan fikr-mulohaza mexanizmlari keng tarqalganligi sababli, maxfiylik, adolat va ma'lumotlar shaffofligi masalalarini hal qilish uchun axloqiy ko'rsatmalar ishlab chiqilishi kerak. Ushbu ramkalar AI ilovalari o'qituvchilar huquqlarini hurmat qilishini va ularning axloqiy, mas'uliyatli tarzda kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashini ta'minlaydi.

Xulosa. Sun'iy intellektga asoslangan qayta aloqa mexanizmlari o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish sohasida sezilarli yutuqlarni ifodalaydi. Shaxsiylashtirilgan, ob'ektiv va uzluksiz fikr-mulohazalarni taklif qilish orqali AI o'qituvchilarga o'qitish amaliyotlarini takomillashtirish, reflektiv odatlarni rivojlantirish va rivojlanayotgan ta'lim talablarini qondirish imkonini beradi.[8] Biroq, ma'lumotlarning maxfiyligi, algoritmik tarafdashlik va AI va inson mulohazalari o'rtasidagi muvozanat kabi muammolarni hal qilish samarali va axloqiy qayta aloqa tizimlarini yaratish uchun juda muhimdir. AI texnologiyalari rivojlanishda davom etar ekan, ularning pedagogik rivojlanishni o'zgartirish salohiyati ortib boradi va bu ularni o'qituvchilarning kasbiy o'sishini qo'llab-quvvatlashda ajralmas vositaga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Murodjon o'g'li U. I. BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KREATIV TASAVVURINI RIVOJLANISHI VA PEDAGOGIKADA ILMIY IJODKORLIK //Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi. – 2024. – T. 10. – №. 1. – C. 218-225.
2. No'monxonova M. N. Bo'lajak tilshunoslarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasi // O'zMU Xabarlar 2024, [1/1/1], Toshkent 2024., B. 170-172.
3. Xakimova M., Musaxanova G. Kasbiy pedagogika //Toshkent:«TDIU. – 2013.
4. Mamurov B. Umumiy pedagogika //Barcha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik:– Toshkent. – 2020. – T. 118.
5. Uralovna J. F., Mannopovna J. O., Zoirovna T. F. PEDAGOGIK TA'LIM KLASTERI ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KO'NIKMASINI AMALIY SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY XUSUSIYATLARI //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 206-211.
6. Mirzaxolov N. SUN'IY INTELLEKT–FAN-TEXNIKA TARAQQIYOTINING YUKSAK BOSQICHI (IJTIMOIY-FALSAFIY TAHLIL) //Farg'ona davlat universiteti. – 2023. – №. 1. – C. 212-212.
7. Ergashev U. E. et al. SUNIY INTELLEKTNING MUAMMOLARI, O'RNI VA ISTIQBOLLARI //GOLDEN BRAIN. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 83-89.
8. Alimjanovich K. N., Rayim o'g'li Y. B. SUN'IY INTELLEKT TENDENTSIYALARI: KELAJAKKA NAZAR //PEDAGOG. – 2024. – T. 7. – №. 5. – C. 487-494.
9. Asadovna R. L. TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT TUSHUNCHASINING O'RNI // Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2024. – C. 853-861.

BO‘LAJAK OLIGOFRENOPEDAGOGLARDA O‘QUVCHILARNI SAVODGA O‘RGATISHGA DOIR METODIK TAYYORGARLIKLARINI RIVOJLANTIRISHDA MUSTAQIL TA’LIMNING SAMARASI

Pardayeva Munira Yusufovna

Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarning mutaxassislik fani doirasidagi metodik tayyorgarliklarini rivojlantirishda mustaqil ta’limning o’rni, unda qo’llaniladigan texnologiyalar va uning tashkiliy masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: mustaqil ta’lim, pedagogik texnologiyalar, axborot texnologiyalari, mustaqil ish, mustaqil ish darajalari.

ВЛИЯНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА РАЗВИТИЕ МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ К ОБУЧЕНИЮ ГРАМОТНОСТИ БУДУЩИХ ОЛИГОФРЕНОПЕДАГОГИ

Пардаева Мунира Юсуфовна

Базовый докторант Ташкентского государственного педагогического университета

Аннотация. В данной статье освещена роль самостоятельного образования в развитии методической подготовки студентов по специальности, также даны понятия об используемых технологиях и его организационные вопросы.

Ключевые слова: самостоятельное образование, педагогические технологии, информационные технологии, самостоятельная работа, уровни самостоятельной работы.

THE EFFECT OF INDEPENDENT EDUCATION IN DEVELOPING METHODOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE OLIGOPHRENOPEDAGOGES IN TEACHING STUDENTS TO LITERACY

Pardayeva Munira Yusufovna

Tashkent State Pedagogical University, PhD student

Annotation. This article highlights the role of independent education in the development of methodological training of students in the specialty, and also provides concepts about using the technologies and its organizational issues.

Key words: independent education, pedagogical technologies, information technologies, independent work, levels of independent work.

Mamlakatning intellektual salohiyatini oshirish, davlat ta’lim standarti talablariga javob bera oladigan, yetuk, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Qaysi sohada bo‘lmasin bilimlarni mustaqil ravishda egallashga intilish – talaba faoliyatining ta’lim muassasasidagi eng ajralib turadigan xususiyati, mustaqil o‘qib, bilim orttirish asosi hisoblanadi. Ta’lim tizimida mustaqil bilim olish, nazorat qilish mustaqil ta’lim olishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Mustaqil bilim olishda avvalo, talabalarda mustaqil ishlashga, erkin, ijodiy faoliyat yuritishga va eng asosiysi mustaqil fikrlashga ehtiyojni shakllantirish lozim.

Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida» 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Qarorida mustaqil ta’lim soatlari

ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarni keng joriy etish ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, «blended learning», «flipped classroom» texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish;

Hozirgi kunda ta'limga qaratilayotgan diqqat va e'tibor kun sayin kuchayib bormoqda. Jahonda PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS kabi bir qator xalqaro dasturlar mavjud bo'lib, ular rivojlangan davlatlarda ta'lim sifatini yanada oshirishdagi mezon sifatida keng qo'llanilmoqda. Islohotlarni amalga oshirishda xalqaro standartlar darajasida yuqori iqtisodiy samaraga asoslangan milliy baholash tizimini yaratishga ham e'tibor qaratilmoqda. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, biz avvalo ta'lim sifatini tubdan yaxshilashga harakat qilmog'imiz zarur. Bunday sharoitda, yuqori malakali pedagoglarga bo'lgan talablar ortib borib, barkamol avlodni asrlar davomida shakllanib kelgan umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash layoqatiga ega, kasbiy tayyorgarligi yuksak darajada bo'lgan hamda zamonaviy pedagogik va axborotkommunikatsiya texnologiyalarini individual amaliyotda qo'llash ko'nikma va malakasiga ega ijodkor pedagoglarni tayyorlash talab etiladi. Bu oliy ta'lim muassasasi oldida turgan asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Malakali kadrlar tayyorlashda ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish muhim o'rin tutadi. Ta'lim dasturini o'zgarishi jarayonida fanlarning bir qator masalalari va muammolari mustaqil ta'lim orqali o'rganilishi lozim. Talabalarda mustaqil bilimlarni to'ldirib borish, ma'lumotlar oqimi ichidan kerakligini ajratib olish va ma'lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirish, sifatli kadrlar tayyorlash jarayonining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ta'lim jarayonini tashkil etish va amalga oshirish ko'p qirrali va murakkab harakat va o'zaro tizimdir. Kredit-modul tizimidagi e'tibor uning ikkita xususiyatiga qaratilgan:

- talabalarining mustaqil ishi to'g'risida;
- o'quv jarayonini tashkil etishning kredit-modulli tizimini va talabalarining ta'lim yutuqlarini baholashning reyting tizimini ta'minlash bo'yicha. Kredit-modulli tizimning joriy etilishi oqituvchi va talabaning samarali ishini rag'batlantirishning muhim omilidir.

Mustaqil talim – o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriya hamda auditoriyadan tashqarida ijodiy va mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Mustaqil ish – o'qituvchining topshirig'i va rahbarligida o'quv vazifasini hal etadigan talimning faol metodi. Mustaqil ish qo'yilgan maqsad bilan bog'liqlikda talabalarining aniq faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishdir. Talabaning mustaqil ishlari uning yuqori darajadagi faollik, ijodiylik, mustaqil tahlil, tashabbuskorlikka hamda barcha vazifalarni o'z vaqtida va mukammal tarzda bajarishga asoslangan faoliyatidir. Talabalarining mustaqil talimni tashkil etishdan asosiy maqsad fan (modul) bo'yicha o'zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash, boyitish, amaliy ko'nikma va malakalarni takomillashtirish, axborot bilan ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish, kognitiv, kreativ, hamkorlikda ishlash kompetensiyalarini shakllantirishdan iboratdir. Talabalarining mustaqil talimini tashkil etish quyidagi vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishga xizmat qilishi lozim:

- talabalarda o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil bilim olish va innovatsion faoliyatni shakllantirishga imkon beruvchi kompetensiyalarni egallash maqsadi bilan bog'liqlikda mustaqil o'quv faoliyatini amalga oshirish;

- bilim, ko‘nikma va malakalarni mustaqil egallash, muammoni shakllantira olish va uni hal etishning maqbul yo‘llarini izlab topishga qobiliyatli kreativ shaxsni tarbiyalash;
- talabalarda o‘quv dasturini o‘zlashtirishga doir motivatsiyani hosil qilish;
- talim oluvchilarda bilim olishga doir masuliyatni oshirish;
- talabalarda umummadaniy va kasbiy kompetentsiyalarni rivojlantirishga imkon berish;
- talim oluvchilarda mustaqil bilim olish, o‘z-o‘zini boshqarish va o‘z-o‘zini rivojlantirishga qobiliyatlilikni shakllantirish uchun sharoit yaratish.

Auditoriyadan tashqari vaqtda bajariladigan mustaqil ishlar quyidagi turlarda amalga oshirilishi tavsiya etiladi:

- dolzarb mavzu bo‘yicha shaxsiy fikrini tanqid, publitsistik va boshqa janrlar (masalan, esse)da yozma bayon qilish;
- maruzalar tayyorlash;
- kurs ishi yozish;
- konspekt yozish;
- glossariy tuzish;
- individual va jamoaviy o‘quv loyihasi tuzish;
- keys-topshiriqlarini bajarish;
- mavzuli portfoliolar tuzish;
- axborot-tahliliy materiallar bilan ishlash;
- manbalar bilan ishlash;
- infografika tuzish;
- chizma-tasviriy modellar (intellekt-kart, freym, mantiqiy graf va h.k.) yaratish;
- multimediali taqdimotlar yaratish;
- darslarning metodik ishlanmalarini tayyorlash;
- darsdan tashqari mashg‘ulot ishlanmalarini tayyorlash;

Ta‘lim yo‘nalishi (mutaxassislik)ning xususiyatidan kelib chiqqan holda mustaqil ishlarning boshqa turlaridan foydalanish mumkin.

Mustaqil ishlarni tashkil etishda axborot texnologiyalaridan quyidagi maqsadlarda foydalanish tavsiya etiladi:

1. Tarmoqdan axborot izlash – veb-brauzer, malumlotlar bazasidan foydalanish, axborot-qidiruv, axborot-malumotnoma tizimlari, avtomatlashgan kutubxona tizimlari, elektron jurnallardan foydalanish.

Axborot izlash va unga ishlov berishga doir mustaqil ishlarga quyidagilar kiradi: mavzu bilan bog‘liq saytlarga taqriz yozish; malum mavzuga doir tarmoqdagi mavjud referatlarni tahlil etish, ularni baholash; maruza rejasiga doir o‘z variantini yoki uning malum bir qismini yozish; foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatini tuzish; amaliy mashg‘ulotlardan lavha tayyorlash; mavzuga doir maruza tayyorlash; mavzuga doir munozara o‘tkazish; professor-o‘qituvchi tomonidan tayyorlangan yoki tarmoqdan topilgan veb-kvestda ishlash.

2. Tarmoqda dialogni amalga oshirish – elektron pochta, sinxron telekonferentsiyalardan foydalanish. Tarmoqda dialogni amalga oshirishni quyidagicha ko‘rinishda tashkil etish mumkin: o‘tkazilgan yoki o‘tkazilishi ko‘zda tutilgan maruzalarni muhokama qilish; mutaxassis yoki talabalar bilan sinxron telekonferentsiya (chat)da muloqotni amalga oshirish.

3. Tematik veb-sahifa, veb-kvest (topshiriq)lar yaratish – html-muharriri, veb-brauzer, grafik muharrirlardan foydalanish. Tematik veb-sahifa, veb-kvest (topshiriq)lar yaratishda quyidagi usullardan foydalanish mumkin: saytda talabalar tomonidan bajarilgan ijodiy ishlarni joylashtirish; mavzuga doir adabiyotlar ro‘yxatini chop etish; individual va kichik guruhlarda ishlashga doir mavzuli veb-sahifalarni yaratish; mavzu bo‘yicha ishlash uchun veb-kvestlar yaratish va ularni kursga doir saytda joylashtirish.

Kredit-modulli tizimning joriy etilishi o‘qituvchi va talabaning samarali ishini rag‘batlantirishning muhim omilidir. Malakali kadrlar tayyorlashda ta‘lim jarayonini samarali

tashkil qilish muhim o'rin tutadi. Ta'lim dasturini o'zgarishi jarayonida fanlarning bir qator masalalari va muammolari mustaqil ta'lim orqali o'rganilishi lozim.

Talabalarda mustaqil bilimlarni to'ldirib borish, ma'lumotlar oqimi ichidankerakligini ajratib olish va ma'lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirish, sifatli kadrlar tayyorlash jarayonining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Talabaniq mustaqil ishi o'quv rejasida muayyan fanni o'zlashtirish uchun belgilangan o'quv ishlarining ajralmas qismi bo'lib, u uslubiy va axborot resurslari

jihatidan ta'minlanadi, hamda bajarilishi reyting tizimi talablari asosida nazorat qilinadi.

O'quv jarayonida pedagogik faoliyat elementlarini amalga oshirish bo'yicha talabalarning mustaqil ishlashi uchun vazifalar tizimi o'qitishning faol usullaridan ularning xilma-xilligi, shu jumladan ishbilarmonlik o'yinlari elementlaridan keng foydalanishni nazarda tutadi. Umuman olganda talabalarning mustaqil faoliyatining to'rtta asosiy turi mavjud.

Talabalarning mustaqil ishlarining birinchi turi o'zlarini o'rganish jarayonida o'zi javob topishi kerak bo'lgan savollarni ajratib ko'rsatish qobiliyatini rivojlantirishga bag'ishlangan. Ushbu bosqichda ular ma'lum bir bilim sohasining ob'ektlarini taniydilar.

Mustaqil ishning ikkinchi turi - muammolarni hal qilish uchun ma'lum bilimlarning nusxasini yaratish. Bu yerdagi talabalar mustaqil ish jarayonida olingan ma'lumotlarni rekonstruksiya qilishlari va muammolarni hal qilish usullarini yaratishning eng samarali usullarini tanlashlari kerak. Uchinchi tur ko'nikmalarni shakllantirishga bag'ishlangan bo'lib, uning yordamida talaba odatiy bo'lmagan muammolarni hal qilishni o'rganadi. Yig'ilgan rasmiylashtirilgan tajribani tahlil qilgandan so'ng, talaba o'z qobiliyatlari va

bilimlarini odatiy bo'lmagan vazifalarni bajarish uchun uzatadi. U o'zi uchun yangi ma'lumotlarni ishlab chiqarib, noma'lum narsalar va vaziyatlarni o'rganadi. Mustaqil ishning to'rtinchi turi - talabaniq ijodiy tarkibiy qismini rivojlantirish uchun sharoit yaratish. Ushbu bosqichda u o'rganilayotgan ob'ektlarni chuqur o'rganadi va o'rganilayotgan ob'ektning mutlaqo yangi aloqalari va munosabatlarini o'rnatadi. Talaba uchun o'quv faoliyati doirasini to'g'ri aniqlay olish va uning mustaqil faoliyatining samarali usullarini ishlab chiqish juda muhimdir. Talabaniq mustaqil ishi nafaqat ma'lumotga ega bo'lishi, balki talabaniq ijodiy salohiyatini rivojlantirishi kerak. Vaqt o'tishi bilan mustaqil ish qobiliyatlari odat bo'lib qoladi va talaba faoliyatining tabiiy qismiga aylanadi. Talaba uchun o'quv faoliyati doirasini to'g'ri aniqlay olish va uning mustaqil faoliyatining samarali usullarini ishlab chiqish juda muhimdir. Talabaniq mustaqil ishi nafaqat ma'lumotga ega bo'lishi, balki talabaniq ijodiy salohiyatini rivojlantirishi kerak. Vaqt o'tishi bilan mustaqil ish qobiliyatlari odat bo'lib qoladi va talaba faoliyatining tabiiy qismiga aylanadi.

Mustaqil ish talaba faoliyatidagi takrorlash va ijodiy jarayonlarni o'z ichiga oladi. Bunga qarab mustaqil ishning uchta darajasi ajratiladi. Reproduktiv darajaga o'qish, o'quv adabiyotlarini yozib olish, ma'ruzalar tinglash, audio va video yozuvlarni tinglash, yodlash, takrorlash, yodlash, Internet manbalari va o'quv materiallarini takrorlash kiradi.

Kognitiv darajaga xabarlar, ma'ruzalar tayyorlash, seminarlar va amaliy mashg'ulotlarda ma'ruzalar, intizomiy masalalar bo'yicha adabiyotlarni tanlash, referatlar, referatlar, testlar yozish, ishbilarmonlik o'yinlariga tayyorgarlik va boshqalar kiradi. Ijodiy daraja - mustaqil ish darajasi - ilmiy maqolalar, tezislar yozish, tadqiqot ishlarida qatnashish, talabalar ilmiy konferensiyasi, olimpiada va boshqalarda qatnashishni o'z ichiga oladi. Bu tizimni o'ziga xos jihati shundaki, bunda talabalarning mustaqil ta'limiga alohida urg'u beriladi, bu esa o'z navbatida bo'lg'usi mutaxassislarda butun umri davomida o'qib-o'rganish ko'nikmasini shakllantiradi.

Didaktik jarayonlarni jadallashtirish, talabalarning mustaqil ta'lim olish samaradorligini oshirish maqsadida o'quv davrining I semestrda tyutorlar, ARM xodimlari va fan masullari tomonidan mazkur jarayonni amalga oshirish tartibi bo'yicha davriy ravishda o'quv seminarlari tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qo'ysinov O.A. Uzluksiz ta'lim tizimida uzviylikni ta'minlash taraqqiyot me'zoni. "Texnologiya va professional ta'limni modernizatsiyalash, muammo va yechimlar" mavzusida Respublika miqiyosida ilmiy-texnik anjuman. Buxoro. 20.11.2020.
2. Qo'ysinov O.A. O'quvchilar mustaqil ishlarini bajarishni faollashtiruvchi motivlar. Ta'lim innovatsiyalari va o'qituvchining kasbiy mahoratini rivojlantirish masalalari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya. T.:2012.
3. <https://www.sdvunf.uz/talaba-mustaqil.html>
4. Mamajonova K.A. "Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni tashkil etishning ob'ektiv va sub'ektiv jihatlari".

IQTISODIYOT VA TIL BIRLIGI: IQTISODIYOT TALABALARI UCHUN INGLIZ TILINI SAMARALI O'QITISH

Po'latova Ziyoda Abdumalikovna
Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti PhD dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyot talabalari uchun ingliz tilini o'rgatishda samarali metodik yondashuvlar va strategiyalar tahlil qilingan. Ingliz tili talabalarning xalqaro iqtisodiyotga integratsiyasi uchun muhim vosita bo'lib, ularni ilmiy va amaliy faoliyatda raqobatbardosh qiladi. ESP yondashuvi, case-study, kommunikativ usullar, va texnologik integratsiya asosida o'qitish metodlari ko'rib chiqilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilini iqtisodiy kontekstda o'qitish talabalar bilim va ko'nikmalarini samarali rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: iqtisodiyot, ingliz tili, ESP, case-study, kommunikativ yondashuv, iqtisodiy muammolar, texnologik integratsiya.

ЭКОНОМИКА И ЯЗЫК: ЭФФЕКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ СТУДЕНТОВ-ЭКОНОМИСТОВ

Пулатова Зиеда Абдумаликовна
Ташкентский государственный экономический университет PhD. доцент

Аннотация: В статье рассматриваются эффективные методические подходы и стратегии преподавания английского языка студентам-экономистам. Английский язык является важным инструментом интеграции студентов в международную экономику, обеспечивая их конкурентоспособность в научной и практической деятельности. Рассмотрены методы обучения на основе подходов ESP, кейс-стади, коммуникативных методов и технологической интеграции. Результаты показывают, что преподавание английского языка в экономическом контексте эффективно развивает знания и навыки студентов.

Ключевые слова: экономика, английский язык, ESP, кейс-стади, коммуникативный подход, экономические проблемы, технологическая интеграция.

ECONOMICS AND LANGUAGE: EFFECTIVE ENGLISH LANGUAGE TEACHING FOR ECONOMICS STUDENTS

Pulatova Ziyoda Abdumalikovna
PhD Associate Professor, Tashkent State University of Economics

Annotation: This article analyzes effective methodological approaches and strategies for teaching English to economics students. English serves as a crucial tool for integrating students into the global economy, enhancing their competitiveness in academic and practical activities. The teaching methods discussed include ESP approaches, case studies, communicative methods, and technological integration. The findings indicate that teaching English in an economic context effectively develops students' knowledge and skills.

Keywords: economics, English language, ESP, case study, communicative approach, economic challenges, technological integration.

Kirish. Bugungi kunda iqtisodiyotning globallashuvi va xalqaro aloqalarning kuchayishi sababli iqtisodiyot sohasidagi mutaxassislar uchun ingliz tilini bilish dolzarb zaruratga aylandi. Ingliz tili xalqaro iqtisodiy munosabatlarda asosiy muloqot vositasi sifatida namoyon bo'lib, iqtisodiy jarayonlar va tendensiyalarni chuqur tushunish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlar, iqtisodiy hisobotlar va statistikalarning aksariyati ingliz tilida chop etilgan bo'lib, talabalarning ushbu tilni o'zlashtirishi ular uchun bilim va ko'nikmalarni kengaytirish

imkoniyatlarini ochadi.

Mazkur maqolada iqtisodiyot talabalari uchun ingliz tilini samarali o'qitishning muhim jihatlari o'rganiladi. Talabalarining kasbiy ehtiyojlariga mos ravishda til o'rgatish metodlarini tanlash, o'quv jarayonini zamonaviy yondashuvlar bilan boyitish, shuningdek, o'quvchilarning iqtisodiy bilimlarini mustahkamlash orqali ularning til o'rganish jarayonidagi muvaffaqiyatini oshirish masalalari tahlil qilinadi. Ingliz tilining iqtisodiyot talabalari uchun o'quv jarayoniga integratsiyalashuvi, nafaqat lingvistik ko'nikmalarni rivojlantirish, balki ularning professional rivojlanishi uchun ham muhim omildir.

Iqtisodiyot va til birligining ahamiyati

Ingliz tili zamonaviy iqtisodiy tizimlarning muhim tarkibiy qismi bo'lib, xalqaro iqtisodiyotning global tili sifatida qabul qilingan. Bu iqtisodiyot va til birligini o'quv jarayonida integratsiyalashning dolzarbligini ta'kidlaydi. Quyida iqtisodiyot va ingliz tili birligining ahamiyati keltirilgan:

1. Xalqaro muloqot vositasi sifatida ingliz tili

Ingliz tili xalqaro biznes, bank ishi, marketing va menejment kabi sohalarda muhim kommunikatsiya vositasi hisoblanadi. Iqtisodiyot talabalari ushbu tilni o'zlashtirish orqali xalqaro aloqalarni samarali o'rnatish va boshqa mamlakatlar mutaxassislari bilan muloqot qilish ko'nikmasiga ega bo'ladilar. Xususan:

- Xalqaro iqtisodiy forumlarda qatnashish;
- Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda faol ishtirok etish;
- Global bozorlar uchun mos biznes strategiyalar ishlab chiqish.

2. Akademik va ilmiy resurslarga kirish

Ingliz tilida chop etilgan iqtisodiy ilmiy maqolalar, hisobotlar va kitoblar dunyodagi eng nufuzli bilim manbalaridan hisoblanadi. Talabalar ushbu resurslardan foydalanish orqali:

- Zamonaviy iqtisodiy tendensiyalarni chuqur o'rganish;
- O'z ilmiy tadqiqotlarida yuqori sifatli manbalarga asoslanish;
- Ilmiy muloqot madaniyatini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

3. Professional karyera imkoniyatlarini kengaytirish

Ingliz tilini yaxshi biladigan iqtisodiyot talabalari uchun xalqaro kompaniyalarda ish topish yoki chet elda o'qish imkoniyatlari sezilarli darajada oshadi. Xususan:

- Global biznes tashkilotlarida ish faoliyatini olib borish;
- Xorijiy bozorlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish;
- Professional iqtisodiy loyihalarda yetakchilik qilish imkoniyatiga ega bo'lish.

4. Iqtisodiy atamalarni o'zlashtirish

Ingliz tilidagi iqtisodiy terminologiya global iqtisodiyotning asosiy muloqot tili hisoblanadi. Talabalar ushbu atamalarni o'zlashtirish orqali nafaqat iqtisodiy adabiyotlarni o'qiy olish, balki zamonaviy iqtisodiy kontentni tahlil qilish va tushunish ko'nikmasini ham rivojlantiradilar.

5. Texnologik rivojlanish va ingliz tili

Bugungi kunda iqtisodiyot sohasidagi ko'plab zamonaviy dasturiy ta'minotlar va platformalar ingliz tilida ishlab chiqilgan. Talabalar bu vositalarni samarali o'zlashtirish uchun ingliz tilini bilishlari kerak. Bu ularga:

- Moliyaviy modellashtirish vositalarini ishlatish;
- Xalqaro moliyaviy tahlil dasturlarini tushunish;
- Raqamli iqtisodiyotda faol bo'lish imkoniyatini beradi.

Iqtisodiyot va til birligi nafaqat talabalarining kasbiy rivojlanishi, balki ularning xalqaro maydonda raqobatbardoshligini ta'minlashda ham katta rol o'ynaydi. Ingliz tilini iqtisodiyot talabalari uchun o'rgatish, ularning nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini oshiradi. Shu bois, iqtisodiyot va ingliz tili integratsiyasi o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylanishi kerak.

O'qitishning samarali strategiyalari

Iqtisodiyot talabalari uchun ingliz tilini o'qitishda samarali strategiyalarni qo'llash, nafaqat lingvistik bilimlarni rivojlantirish, balki talabalarning iqtisodiy ko'nikmalarini oshirishga ham xizmat qiladi. Quyida samarali o'qitish strategiyalari keltirilgan:

1. ESP (English for Specific Purposes) yondashuvi

ESP, ya'ni maxsus maqsadlar uchun ingliz tili, iqtisodiyot sohasidagi talabalarga moslashtirilgan o'quv dasturlarni ishlab chiqishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

- Iqtisodiy atamalar va tushunchalarni o'rgatish;
- Iqtisodiyotga oid matnlar, tahlillar va hisobotlar bilan ishlash;
- Talabalarni iqtisodiy munozaralar va yozma ishlar uchun tayyorlash.

Amaliy misol: Talabalarni iqtisodiyotga oid xalqaro statistik hisobotlarni tahlil qilish va natijalarni muhokama qilish jarayoniga jalb qilish.

2. Case-study (amaliy tahlil) yondashuvi

Case-study usuli talabalarni real iqtisodiy vaziyatlar orqali ingliz tilida fikr yuritish va muammolarni hal qilishga o'rgatadi. Bu strategiya:

- Real iqtisodiy masalalar orqali tilni amalda qo'llashni o'rgatadi;
- Muloqot va tahlil ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- Guruh bo'lib ishlash va o'z fikrini mantiqiy asoslash imkonini beradi.

Amaliy misol: Talabalarga xalqaro kompaniyaning moliyaviy holati bo'yicha ingliz tilidagi hisobot beriladi. Ular hisobotni o'qib, tavsiyalarni ingliz tilida taqdim qilishlari talab etiladi.

3. Kommunikativ yondashuv

Kommunikativ yondashuvning maqsadi talabalarni iqtisodiy mavzularda erkin fikr bildirish va muloqot qilishga o'rgatishdir. Ushbu yondashuv doirasida:

- Muloqotni rivojlantiruvchi faoliyatlar (munozaralar, taqdimotlar) tashkil etiladi;
- Talabalar iqtisodiyotga oid ingliz tilidagi materiallar asosida o'z fikrlarini ifodalashga rag'batlantiriladi;

- Rol o'ynash (role-playing) usullari qo'llanadi.

Amaliy misol: Talabalar xalqaro iqtisodiy forumni simulyatsiya qilib, unda turli mamlakatlarning vakillari sifatida qatnashadilar va ingliz tilida muhokamalar olib boradilar.

4. Integratsiyalashgan o'quv yondashuvi

Iqtisodiyot darslari bilan ingliz tili darslarini integratsiya qilish talabalarga ikkala fan bo'yicha bilimlarni birgalikda rivojlantirish imkonini beradi.

- Ingliz tili darslarida iqtisodiyotga oid mavzularni kiritish;
- Infografikalar, grafiklar va diagrammalarni tahlil qilish;
- Raqamli iqtisodiyotga oid ingliz tilidagi zamonaviy kontentlardan foydalanish.

Amaliy misol: O'qituvchi talabalarga biron bir mamlakatning iqtisodiy ko'rsatkichlari haqida infografika taqdim etadi va undan foydalanib muhokama tashkil qiladi.

5. Audio va video materiallardan foydalanish

Talabalarni ingliz tilida tinglash va tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun iqtisodiy mavzudagi audio va video resurslardan foydalanish muhimdir.

- Xalqaro iqtisodiy yangiliklar va intervyularni tinglash;
- Iqtisodiy mavzudagi podkastlarni muhokama qilish;
- Video tahlil asosida yangi atamalarni o'rgatish.

Amaliy misol: Talabalar xalqaro iqtisodiy yangiliklarni (masalan, BBC, CNN) tinglaydi va asosiy g'oyalarni ingliz tilida qayta hikoya qiladi.

6. Problema asosida o'qitish (Problem-Based Learning, PBL)

Problema asosida o'qitish strategiyasi talabalarni iqtisodiy muammolarni hal qilish jarayoniga jalb qilib, ingliz tilidan foydalangan holda yechim topishga undaydi.

- Iqtisodiy vaziyatlarni tahlil qilish uchun guruhlariga bo'lish;

- Har bir guruhga ingliz tilida yozma yoki og‘zaki yechimlarni taqdim ettirish;
- Iqtisodiy masalalarning turli yechimlarini taqqoslash.

Amaliy misol: Talabalar global iqtisodiy inqiroz sabablarini ingliz tilida tahlil qilishadi va bu borada takliflar ishlab chiqadilar.

7. Texnologiyalardan foydalanish

Zamonaviy texnologiyalar ingliz tilini iqtisodiyot talabalari uchun o‘rgatishda katta imkoniyatlarni taqdim etadi.

- Onlayn iqtisodiy simulyatsiyalar;
- Raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish;
- Til o‘rgatish uchun maxsus ilovalar (masalan, Quizlet, Kahoot) yordamida iqtisodiy atamalarni takrorlash.

Amaliy misol: Talabalar onlayn simulyatsiya yordamida xalqaro savdo muhitini yaratadilar va iqtisodiy jarayonlarni ingliz tilida muhokama qiladilar.

Yuqorida keltirilgan strategiyalar iqtisodiyot talabalari uchun ingliz tilini o‘qitish jarayonini samarali va mazmunli qilishga yordam beradi. Metodik yondashuvlarning turlicha kombinatsiyasidan foydalanish talabalar uchun nafaqat tilni, balki iqtisodiy bilim va ko‘nikmalarni ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday yondashuvlar talabalarni xalqaro iqtisodiy muhitga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Metodik yondashuvlar

Iqtisodiyot talabalari uchun ingliz tilini o‘rgatishda metodik yondashuvlarning to‘g‘ri tanlanishi o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Quyida talabalarning ehtiyojlari va maqsadlariga mos keluvchi asosiy metodik yondashuvlar bayon etiladi.

1. Kommunikativ yondashuv

Kommunikativ yondashuv talabalarning ingliz tilida erkin muloqot qilish ko‘nikmasini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv orqali talabalar iqtisodiy mavzularda fikr yuritish va o‘z pozitsiyasini ifodalashni o‘rganadilar.

Asosiy elementlar:

- Muloqotga yo‘naltirilgan faoliyatlar (munozaralar, guruh loyihalari).
- Iqtisodiyotga oid intervyu, muzokaralar va taqdimotlarni mashq qilish.
- Amaliy vaziyatlar asosida tilni qo‘llash.

Misol: Talabalar xalqaro iqtisodiy muammolar bo‘yicha munozara o‘tkazadilar, unda o‘z takliflarini ingliz tilida ifoda etadilar.

2. Task-based Language Teaching (TBLT)

Mazkur yondashuv talabalarni amaliy topshiriqlarni bajarish jarayonida ingliz tilini o‘rganishga jalb qiladi. TBLT iqtisodiyotga oid aniq vazifalarni ingliz tilida hal qilish orqali til va kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Asosiy elementlar:

- Iqtisodiy topshiriqlarni bajarish (masalan, bozor tahlili, iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqish).
- Tahlil natijalarini yozma va og‘zaki shaklda taqdim etish.
- O‘zaro fikr almashish va tahlillarni baholash.

Misol: Talabalar bozorni tahlil qilish uchun iqtisodiy ma’lumotlarni ingliz tilida o‘rganadilar va natijalarni guruhda taqdim etadilar.

3. Problem-based Learning (PBL)

Problema asosida o‘qitish yondashuvi talabalarni iqtisodiy masalalarni hal qilishda ingliz tilidan foydalanishga undaydi. Ushbu yondashuv talabalar fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, ularni mantiqiy va ijodiy yechimlar topishga jalb qiladi.

Asosiy elementlar:

- Real iqtisodiy muammolarni ingliz tilida muhokama qilish.
- Muammolarga asoslangan guruh loyihalarini amalga oshirish.

- Muammoni hal qilish bo'yicha yechimlarni taqdim etish.

Misol: Talabalar global iqtisodiy inqirozga sabab bo'lgan omillarni tahlil qilib, uni hal qilish bo'yicha takliflarni ingliz tilida ishlab chiqadilar.

4. Integrativ yondashuv

Integrativ yondashuv iqtisodiyot va ingliz tilini bir vaqtning o'zida o'rgatishni maqsad qiladi. Bu yondashuvda iqtisodiy fanlarning mazmuni ingliz tili darslariga integratsiya qilinadi.

Asosiy elementlar:

- Iqtisodiy mavzudagi ingliz tilidagi maqolalar va matnlarni o'rganish.
- Iqtisodiy infografikalar va diagrammalar asosida muloqot qilish.
- Til o'rganish jarayonida iqtisodiyotga oid zamonaviy tendensiyalarni tahlil qilish.

Misol: Talabalar bir davlatning iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlarini ingliz tilida tahlil qilib, xulosalarni yozma shaklda taqdim etadilar.

5. Audio-lingvistik yondashuv

Bu yondashuv talabalarning tinglash va talaffuz qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Iqtisodiyotga oid real audio va video materiallardan foydalanish ushbu jarayonni yanada samarali qiladi.

Asosiy elementlar:

- Xalqaro iqtisodiy yangiliklar va intervyularni tinglash.
- Talaffuzni rivojlantirish uchun iqtisodiy atamalarni qayta takrorlash.
- Tinglangan matnlar bo'yicha muhokamalar o'tkazish.

Misol: Talabalar iqtisodiyot mavzusidagi xalqaro yangiliklarni tinglaydilar va o'z fikrlarini ingliz tilida qayta hikoya qiladilar.

6. Interaktiv o'qitish

Interaktiv metodlar talabalarning o'quv jarayoniga faol jalb qilinishini ta'minlaydi. Ushbu metodda zamonaviy texnologiyalar va o'yinli ta'lim usullaridan foydalaniladi.

Asosiy elementlar:

- Onlayn iqtisodiy simulyatsiyalar va rolli o'yinlar.
- Iqtisodiy ma'lumotlarni tahlil qilish uchun interaktiv dasturlar (masalan, Excel yoki Google Sheets).
- Qiziqarli viktorinalar va testlar orqali iqtisodiy atamalarni mustahkamlash.

Misol: Talabalar xalqaro kompaniyaning biznes modelini onlayn simulyatsiya orqali o'rganadilar va xulosalarni ingliz tilida taqdim etadilar.

7. O'yinli o'qitish (Gamification)

Iqtisodiyotga oid o'yinlar orqali ingliz tilini o'rganish jarayonini qiziqarli qilish talabalarning motivatsiyasini oshiradi.

Asosiy elementlar:

- Iqtisodiyotga oid viktorinalar va boshqotirmalar.
- Biznes-simulyatsiya o'yinlari orqali muammolarni hal qilish.
- Rag'batlantiruvchi mexanizmlar (masalan, mukofotlar, reytinglar).

Misol: Talabalar iqtisodiy savodxonlikni rivojlantiruvchi viktorina o'yinida qatnashadilar va javoblarni ingliz tilida taqdim qiladilar.

Mazkur metodik yondashuvlar talabalarning nafaqat ingliz tilini, balki iqtisodiy bilim va ko'nikmalarini ham samarali o'zlashtirishiga yordam beradi. Turli metodlarning uyg'unlashuvi o'quv jarayonini qiziqarli, mazmunli va amaliy qiladi. Bu esa talabalarni nafaqat iqtisodiy bilimli, balki xalqaro miqyosda raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Natijalar va tahlil

Iqtisodiyot talabalari uchun ingliz tilini samarali o'qitishga qaratilgan metodik yondashuvlar o'z mevasini beradi. Ushbu yondashuvlar asosida o'quv jarayonini tashkil etish talabalar bilim, ko'nikma va qobiliyatlarini bir qator yo'nalishlarda sezilarli darajada rivojlantirishga xizmat

qiladi. Quyida natijalar va ularning tahlili keltirilgan.

1. Ingliz tilini iqtisodiy kontekstda o'zlashtirishning yaxshilanishi

O'qitish jarayonida real iqtisodiy vaziyatlarga asoslangan yondashuvlar talabalarga tilni amaliy kontekstda o'rganish imkonini berdi. Bu quyidagi natijalarni keltirib chiqardi:

- Iqtisodiyotga oid murakkab matnlarni o'qish va tushunish ko'nikmasining shakllanishi.
- Iqtisodiy atamalarni to'g'ri qo'llay olish qobiliyatining oshishi.
- Xalqaro iqtisodiy yangiliklar va ma'lumotlarni tezda tahlil qilish ko'nikmalarining rivojlanishi.

Tahlil: Ushbu natija talabalar uchun iqtisodiy hisobotlar va maqolalarni o'rganishni osonlashtirdi, bu esa ularning kasbiy rivojlanishiga yordam beradi.

2. Muloqot ko'nikmalarining rivojlanishi

Kommunikativ va problema asosidagi yondashuvlar talabalar orasida ingliz tilida fikr almashish va iqtisodiy mavzularda o'z fikrlarini ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirdi.

- Iqtisodiyotga oid munozaralarda faol ishtirok etish.
- Prezentatsiyalar tayyorlash va taqdimotlar qilish.
- Guruh ishlarida ingliz tilida samarali muloqot qilish.

Tahlil: Bu talabalarga xalqaro iqtisodiy forumlarda yoki xorijiy korporatsiyalarda ishlash uchun zarur bo'lgan kommunikatsiya ko'nikmalarini egallashga yordam berdi.

3. Iqtisodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarining shakllanishi

Case-study va PBL (Problem-based Learning) usullari orqali talabalar real iqtisodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ldilar:

- Real iqtisodiy muammolarni aniqlash va ularni tahlil qilish.
- Amaliy echimlarni ingliz tilida ishlab chiqish.
- Tahlil natijalarini guruhda muhokama qilish va taqdim qilish.

Tahlil: Bu natijalar talabalarni iqtisodiy tahlil va qaror qabul qilish jarayonlariga tayyorlaydi, shuningdek, ularga mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

4. Iqtisodiyotga oid xalqaro materiallarga kirish imkoniyatining kengayishi

Talabalar ingliz tilidagi xalqaro iqtisodiy resurslardan samarali foydalanishni o'rgandilar:

- Xalqaro moliyaviy tashkilotlarning hisobotlarini tahlil qilish.
- Ingliz tilidagi iqtisodiy podkastlar, maqolalar va video materiallarni tushunish.
- Global iqtisodiy tendensiyalarni o'rganish va ulardan foydalanish.

Tahlil: Bu natija talabalarining iqtisodiy bilimi va dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qildi, ularga xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'lish imkoniyatini taqdim etdi.

5. Til va iqtisodiyotning integratsiyalashgan rivojlanishi

Integrativ yondashuv orqali talabalar nafaqat ingliz tilini, balki iqtisodiyot fanlarini ham bir vaqtning o'zida o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu esa quyidagi natijalarga olib keldi:

- Ingliz tilida iqtisodiyotga oid ko'rsatkichlar va ma'lumotlarni samarali tushunish va sharhlash.

- Iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilishda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash.
- Iqtisodiyotga oid nazariy bilimlarni ingliz tilida yozma va og'zaki shaklda ifodalash.

Tahlil: Ushbu yondashuv talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun ko'p funksiyali mutaxassis sifatida tayyorlashga yordam berdi.

6. Motivatsiya va qiziqishning oshishi

O'yinli ta'lim va texnologiyalarni qo'llash orqali talabalar ingliz tilini o'rganish jarayoniga faol jalb qilindilar.

- Interaktiv mashg'ulotlar o'quvchilarning qiziqishini oshirdi.
- O'yinli o'qitish usullari orqali murakkab iqtisodiy atamalarni yodlash jarayoni

osonlashdi.

- Talabalarining raqobatbardosh muhitda o'quv jarayonida faol ishtiroki ta'minlandi.

Tahlil: Talabalarining motivatsiyasi oshgani sababli ularning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishi va ishtiyiqi kuchaydi, bu esa ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirdi.

Metodik yondashuvlarning to'g'ri qo'llanilishi natijasida talabalar ingliz tilini iqtisodiy kontekstda samarali o'zlashtirish bilan birga kasbiy ko'nikmalarni ham rivojlantirdilar. Ushbu natijalar iqtisodiyot talabalari uchun xalqaro mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishish, ilmiy faoliyatni kengaytirish va kasbiy rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratdi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, til va fan birligini ta'minlash talabalarining nafaqat ingliz tilini, balki iqtisodiyotga oid bilimlarini chuqurlashtirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Ingliz tilini iqtisodiyot talabalari uchun o'qitish, ularning xalqaro miqyosda raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy iqtisodiyot global tarmoqqa aylanib borar ekan, talabalar uchun ingliz tilini o'zlashtirish nafaqat ilmiy va amaliy resurslarga kirishni ta'minlaydi, balki xalqaro hamkorlikda samarali muloqot qilish imkonini ham beradi.

Mazkur maqolada keltirilgan metodik yondashuvlar va o'qitish strategiyalari quyidagi asosiy xulosalarga olib keladi:

1. Kasbiy til ko'nikmalarining rivojlanishi: Talabalar iqtisodiyotga oid maxsus terminologiya va tushunchalarni o'zlashtiradi, bu ularning ilmiy va amaliy faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.

2. Muloqot va tahliliy fikrlash ko'nikmalarining oshishi: Kommunikativ va problema asosidagi yondashuvlar talabalarni iqtisodiy masalalarni ingliz tilida muhokama qilishga va ijodiy fikrlashga rag'batlantiradi.

3. Real iqtisodiy muhitga moslashuv: Case-study, PBL va integrativ yondashuvlar talabalarni real iqtisodiy muammolarni hal qilish va amaliyotga moslashish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

4. Raqamli iqtisodiyotga integratsiya: Audio, video materiallar va texnologiyalar orqali o'rgatish talabalarining raqamli bilim va ko'nikmalarini oshirib, ularni zamonaviy iqtisodiyot talabalariga moslashtiradi.

5. Motivatsiya va o'qitishga qiziqishning oshishi: Interaktiv va o'yinli o'qitish usullari talabalar uchun til o'rganish jarayonini qiziqarli va mazmunli qiladi, bu esa o'quv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Tavsiyalar

- Til va fan integratsiyasini kuchaytirish: Ingliz tili darslarini iqtisodiyot fanlari bilan birlashtirish talabalar bilimlarini tizimli rivojlantirish imkonini beradi.

- Amaliyotga yo'naltirilgan o'quv dasturlar: Talabalarga xalqaro iqtisodiyot va biznes muhiti talabalariga mos ko'nikmalarni shakllantirish uchun real vaziyatlarga asoslangan o'quv materiallarini taqdim etish zarur.

- Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish: Onlayn platformalar va interaktiv vositalardan foydalanish orqali o'quv jarayonini boyitish muhim.

Umuman olganda, iqtisodiyot va ingliz tilini birlashtirgan holda o'qitish talabalarga nafaqat tilni, balki kasbiy mahoratni ham rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu yondashuv ularni xalqaro iqtisodiyotning faol ishtirokchilari sifatida shakllantirishda mustahkam poydevor yaratadi.

HARAKATLI O'YINLAR MAKTAB O'QUVCHILARINING JISMONIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH VA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY TARKIBIY QISMI

*Qo'ziyeva Feruza Ismoilovna,
katta o'qituvchi, Buxoro davlat pedagogika inistitut Jismoniy madaniyat fakulteti*

Annotatsiya. Kompyuter o'yinlari va mobil o'yinlar hayotning barcha jabhalariga, jumladan, bo'sh vaqt va ko'ngilochar tadbirlarga kirib borayotgan zamonaviy dunyoda bolalar va o'smirlarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish masalasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Ushbu maqsadga erishishga yordam beradigan asosiy vositalardan biri bu harakatli o'yinlardir. Ushbu maqolada biz harakatli o'yinlar maktab o'quvchilarida sog'lom turmush tarzini shakllantirishning asosiy vositasiga aylanishi mumkinligini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: Jismoniy faollik, salomatlik, sog'lom turmush tarzi, harakatli o'yinlar, psixologik salomatlik,

Kirish. Sog'lom turmush tarzi - bu insonning yashash sharoitlarini faol o'zlashtirishi, kun tartibiga rioya qilish, faol harakatga asoslangan tanani mashq qilish, sport bilan shug'ullanish, to'yimli va sifatli ovqatlanish, ovqatlanishning gigienik qoidalariga rioya qilish, muloqot qilish va shuning uchun maqsadga erishish usulidir. Ekologik madaniyat, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy tarbiya olish, yomon odatlardan saqlana bilish. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish zamonaviy jamiyat turmush tarzining ko'plab tarkibiy qismlarini o'z ichiga olgan murakkab tizimli jarayondir. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson hayoti va salomatligini ta'minlash, yosh avlodni jismonan barkamol etib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb muammosiga aylanib bormoqda.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tahlillariga ko'ra, inson salomatligiga ta'sir etuvchi omillar orasida tibbiy ta'minot 10 foizni, irsiy omillar 15 foizni, atrof-muhitning holati 20 foizni tashkil etadi. Eng muhimi, insonning turmush tarzi (jismoniy faollik, ovqatlanish, zararli odatlar) uning salomatligiga 55 foizgacha ta'sir ko'rsatar ekan. Turli tabiatga ega alohida omillarning salomatlik ko'rsatkichlariga hissa miqdori insonning yoshi, jinsi va individual-tipologik xususiyatlariga bog'liqdir. Ushbu taqsimotdan anglab olish mumkinki, har bir insonning salomatlik holati 90% o'ziga xosdir, chunki bu irsiyatga, atrof-muhit omillariga va asosan insonning individual turmush tarziga (har bir kishining xatti-harakati, uning odatlari, harakatlari, intilishlari, moyilliklari) bog'liqdir. Qolaversa maktab o'quvchilarining faol harakatga yo'naltirish kun davomida fol bo'lishga undash sog'lom turmush tarziga yoshlikdan amal qilishga o'rgatish muhim hisoblanadi.

Hayot tarzining o'troq mehnat va o'yin bilan bog'liq bo'lgan bugungi jamiyatda bolalarda sog'lom odatlarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Maktab yoshi - bu o'quvchilarning hayoti davomida ularga hamroh bo'lishi mumkin bo'lgan afzalliklari va odatlarini shakllantiradigan muhim davr. Ushbu maqolada biz nima uchun ochiq o'yinlar maktab o'quvchilari o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishning asosiy vositasi ekanligi yoritilgan.

Jismoniy faollik va salomatlik

Jismoniy faollik bolalar salomatligini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Bu mushaklar va suyaklarni mustahkamlashga, yurak-qon tomir tizimini rivojlantirishga, umumiy farovonlik va kayfiyatni yaxshilashga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar va o'yin-kulgilar bolalarni passiv turmush tarziga o'rgatadi, harakatli o'yin ularni faol faoliyatga jalb qilishning qiziqarli va samarali usulini taklif qiladi. Jismoniy faollik bolalar va o'smirlar salomatligini saqlash va mustahkamlashda asosiy rol o'ynaydi. Bu jismoniy faollik darajasi va turli xil sog'liq ko'rsatkichlari o'rtasida ijobiy munosabatni aniqlagan ko'plab tadqiqotlar tomonidan qo'llab-

quvvatlanadi.

1. Jismoniy salomatlik:

Tayanch-harakat tizimi: muntazam jismoniy faoliyat, jumladan, ochiq havoda o'ynash mushaklar va suyaklarni mustahkamlashga yordam beradi, bu esa osteoporoz va boshqa kasalliklarni rivojlanish xavfini kamaytiradi.

Yurak-qon tomir tizimi: O'rtacha va intensiv jismoniy faollik yurak va qon tomirlarining faoliyatini yaxshilaydi, qon bosimini va yurak-qon tomir kasalliklarini rivojlanish xavfini kamaytiradi.

Semirib ketish: Faol o'yinlar kaloriyalarni yoqish va vaznni nazorat qilishda yordam beradi, bu semirish va diabet va saratonning ayrim turlari kabi kasalliklarning oldini olishga yordam beradi.

Umumiy farovonlik: Muntazam jismoniy faollik kayfiyatni yaxshilaydi, stress va depressiyani kamaytiradi, energiya darajasini va umumiy hayotiylikni oshiradi.

2. Psixologik salomatlik:

O'z-o'zini hurmat qilish va ishonch: Faol o'yinlarda ishtirok etish, ayniqsa, bolalar musobaqalarda yoki hamkorlikdagi yutuqlarda muvaffaqiyatga erishganda, o'z-o'zini hurmat qilish, ishonch hosil qilishga yordam beradi.

Ijtimoiy ko'nikmalar: Harakatli o'yinlar bolalarga boshqalar bilan muloqot qilish, jamoa bo'lib ishlashni o'rganish, nizolarni hal qilish va do'stlikni rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Kognitiv: Jismoniy faollik, shu jumladan o'yinlar konsentratsiya, diqqat, xotira va aqliy moslashuvchanlik kabi kognitiv funktsiyalarni yaxshilashga yordam beradi.

Shunday qilib, harakatli o'yin nafaqat jismoniy faollik manbai, balki bolalar va o'smirlarning sog'lig'ini saqlash va yaxshilash, shu jumladan jismoniy, psixologik va ijtimoiy farovonlik uchun kuchli vositadir. Ular nafaqat jismoniy faollikni rag'batlantiradi, balki butun hayot davomida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga hissa qo'shadi.

Ijtimoiy o'zaro ta'sir va jamoaviy ish

Harakatli o'yinlar ham bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Guruh faoliyatida ishtirok etish jamoada ishlash, do'stlar bilan muloqot qilish va boshqa ishtirokchilarning manfaatlarini hisobga olish qobiliyatini talab qiladi. Bu ko'nikmalar jismoniy salomatlikdan kam emas va ularni rivojlantirish uchun ochiq o'yinlar juda yaxshi.

Sog'lom turmush tarzini shakllantirish

Ochiq havoda o'tqaziladigan harakatli o'yinlar bolalarda sog'lom turmush tarzini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Jismoniy mashqlarni o'yin tarzida muntazam ravishda olib borish o'quvchilarda sog'lom turmush tarzining ahamiyatini o'rganishga, ularda faol dam olishga qiziqish uyg'otishga yordam beradi. Bu tajriba bolalarning kelajakda sog'lom turmush tarzini saqlab qolishida muhim omil bo'lishi mumkin. Qolaversa Bolalar va o'smirlar uchun harakatli o'yinlarni tanlashda yosh xususiyatlarini tushunish muhimdir. Turli yoshdagi bolalar turli darajadagi vosita qobiliyatlari, muvofiqlashtirish va kognitiv qobiliyatlarga ega. Shuning uchun bolaning qiyinchilik darajasi va mahoratiga mos keladigan o'yinlarni tanlash muhim hisoblanadi. Kichik yoshdagi bolalar uchun sodda va oson o'yinlarni tanlash yaxshidir, o'smirlar uchun esa murakkabroq va qiyin o'yinlarni tanlashingiz mumkin. Shuni aytib o'tish joiski kompyuter o'yinlar va mobil o'yinlar bolalarni ko'p vaqt sarflashiga, shu orqali ularning hayotining boshqa jabhalariga, masalan, maktab vazifalariga, jismoniy faollikka, oila va do'stlar bilan muloqot qilishga xalaqit berishiga yo'l qo'ymaslik uchun o'yin vaqtiga cheklov qo'yish zarur.

Farzandingizning yoshiga qarab to'g'ri harakatli o'yinlarni tanlash hayotda sog'lom rivojlanishi va qiziqarli bo'lishiga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytish mumkinki, harakatli o'yinlar maktab o'quvchilari o'rtasida jismoniy sifatlarni rivojlantirish va sog'lom turmush tarzini shakllantirishda kuchli vositadir. Ular jismoniy faollik, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, sog'lom odatlar va ko'nikmalarni o'rganish elementlarini birlashtiradi. Shuni ta'kidlash kerakki, eng yaxshi natijalarga erishish uchun faol o'yinlardan muvozanatli foydalanish sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishning boshqa usullari, masalan, jismoniy mashqlar, sog'lom ovqatlanish va ota-onalar va tengdoshlar bilan faol muloqot qilish bilan birgalikda zarur. Ochiq havodagi harakatli o'yinlar nafaqat o'yin-kulgi vositasi, balki maktab o'quvchilari o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishning kuchli vositasidir. Ular jismoniy rivojlanishga, ijtimoiy ko'nikmalarga va sog'lom odatlarga yordam beradi. Shu bois, bolalarning sog'lom va baxtli bolaligini ta'minlash, shuningdek, kelajakda sog'lom turmush tarzi asoslarini yaratish uchun ochiq havoda o'yinlarda ishtirok etishlarini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

1. Ma'murov B.B. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. B.: "Durdona" -2019.-216 b
2. Мухитдинова Н.М. Методология физических упражнений и игр в дошкольных образовательных организациях // Проблемы науки. – М., 2020. – № 9(57). – С. 81-83.
3. Мухитдинова Н.М. Механизм интеллектуального развития у детей дошкольного возраста с помощью спортивных игр // Академия. – М., 2019. – № 4 (63). – С. 92-93. Российский импакт-фактор: 0,19.
4. ФИ Кузиева Способы организации самостоятельной работы студентов физического образования // Проблемы науки 2021 4(65), s 65-67
5. Rahim S., Dilobar S. The development of a culture of healthy lifestyle in student girls through physical education and sports as a pedagogical problem // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 2. – С. 69-73.
6. ФИ Кузиева. Механизм формирования здорового образа жизни у студентов на занятиях по физическому воспитанию // Вестник науки и образования, 2022- 4-2 (124).- С. 81-83.
7. Ф.Б.Музафарова. Таълимни модернизациялаш жараёнида ўқувчиларнинг миллий ва умуммаданий компетенцияларини ривожлантиришнинг долзарблиги. Таълимда инновацион тадқиқотлар. – Бухоро, 2022. №4. – Б. 127-130.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA O'QITUVCHI MAHORATI MASALALARI

Rasulova Nilufar Yashinovna

ISFT instituti Psixologiya va pedagogika kafedrasi stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada professional ta'lim muassasalarida o'qituvchi mahoratini rivojlantirish masalalari keng tahlil qilingan. Unda Sharq mutafakkirlarining o'qituvchi-ustoz to'g'risida bildirgan fikrlari, ularning pedagogik yo'l-yo'riqlari va ustoz bilan o'quvchi o'rtasidagi ma'naviy rishtalar haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, zamonaviy dars jarayoniga qo'yiladigan talablar va bugungi kundagi o'qituvchining o'z pedagogik faoliyatida o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashishi, zamon bilan hamnafas bo'lishi zarurligi tahlil qilinadi. O'qituvchining ijodiy yondashuvi va bilimlarni yetkazishdagi mahorati muhimligi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi mahorati, zamonaviy dars, pedagogik mahorat, mutafakkirlar, ta'lim talablari.

ISSUES OF TEACHER SKILLS IN HIGH SCHOOL PRACTICE

Rasulova Nilufar Yashinovna

Trainee teacher at the Department of Psychology and Pedagogy, ISFT Institute

Annotation. The article provides a comprehensive analysis of teacher mastery in professional educational institutions. It delves into the thoughts of Eastern thinkers regarding the role of teachers and mentors, highlighting the spiritual connection between teacher and student. The article also explores the modern requirements for lessons, emphasizing the importance of teachers adapting to the needs of their students while keeping up with the demands of contemporary education. The creative approach and skill of conveying knowledge effectively are shown to be crucial for today's educators.

Keywords: teacher mastery, modern lessons, pedagogical skills, thinkers, educational requirements.

ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА НА ПРАКТИКЕ В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫМ УЧЕБНЫМ ЗАВЕДЕНИЯМ

Расулова Нилуфар Яшиновна

Стажер-преподаватель кафедры психологии и педагогики Института ISFT

Аннотация. В статье подробно рассматриваются вопросы совершенствования мастерства учителя в профессиональных образовательных учреждениях. Освещаются мысли восточных мыслителей о роли учителя-наставника, подчеркивается духовная связь между учителем и учеником. Также обсуждаются современные требования к учебному процессу и важность того, чтобы учителя адаптировали свои педагогические навыки к потребностям учащихся и требованиям времени. Творческий подход и мастерство в передаче знаний обозначены как ключевые качества современного педагога.

Ключевые слова: мастерство учителя, современный урок, педагогические навыки, мыслители, образовательные требования.

Mamlakat kelajagi, barcha sohalar va loyihalar muvaffaqiyati bilimli, zamonaviy fikrlaydigan, o'z sohasining ustalari bo'lgan insonlarga bog'liq. Shu bois mamlakatimizda aynan ta'lim sohasini, inson kapitalini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Professional ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasida o'rta maxsus ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish masalalari haqida fikr yuritilib, yuqori malakali professor-o'qituvchilar, olimlarni ta'lim jarayoniga jalb qilishning samarali mexanizmlarini yaratish haqida fikr bildirilgan.

Inson-tabiatning bir bo'lagi. Inson bolasi ma'lum layoqat kurtaklari, ma'lum imkoniyatlar bilan tug'iladi. Ammo, bular imkoniyat. Bu layoqat kurtaklarining rivojlanishi uchun qulay ijtimoiy muhit, sharoit, ta'lim-tarbiya zarur.

Markaziy Osiyo mutafakkirlaridan Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Abdulla Avloniy va boshqalar ham inson tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillar ahamiyatiga katta e'tibor berib kelganlar. Farobiy inson kamolatida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab: "Munosib inson bo'lish uchun odamda ikki imkoniyat – ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolatga erishiladi, tarbiya esa bu kishilarda muloqatda axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yaratishga olib boradigan yo'ldir",-deydi.

O'tmishda yashagan buyuk mutafakkir va donishmandlar, ayniqsa Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino o'z asarlarida tabiatning shakllari va usullari haqida qimmatli fikrlarini bayon qilganlar.

Farobiy ta'lim-tarbiyagi birinchi marta ta'rif bergan olim hisoblanadi. Ta'lim degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish, tarbiya-nazariy fazilatlarini, mas'ul hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o'rgatishdir, deydi olim.

Ta'lim faqat so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa amaliy ish, tajribada o'rganishdir.

Farobiy, "Baxt-saodatga erishuv to'g'risida" asarida bilimlarni o'rganish tartibi haqida fikr bayon etgan. U: "Avval bilish zarur bo'lgan ilm o'rganiladi, bu olam asoslari haqidagi ilmdir. Uni o'rgangach, tabiiy bilimlarni o'rganish zarur. Undan so'ng umuman, jonli tabiat – o'simliklar va hayvonlar haqidagi ilm o'rganiladi",-deydi.

Farobiy didaktik qarashlarida ustoz o'qituvchining ma'suliyatini ifodalaydi. "Ustoz,-deydi u shogirdlariga qattiq zulm ham, haddan tashqari ko'ngilchanlik ham qilmasligi lozim". Chunki, ortiqcha zulm shogirdga ustozga nisbatan nafrat uyg'otadi, bordi-yu ustoz juda yumshoq bo'lsa, shogird uni mensimay qo'yadi va u beradigan bilimdan so'vib qoladi. Ayniqsa, Farobiy o'zining "Fozil odamlar shahri", "Falsafiy savollar va ularga javoblar", "Hikmat xulosalari", "Sharhlar" kabi asarlarida insonni tarbiyalash haqida ham fikr yuritadi.

Buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sino pedagogik qarashlar insonning ham aqliy, ham axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uning kamolga yetishining asosiy mezon sifatida talqin etiladi. Sharqda "Shayx ar-Rais" nomi bilan mashhur bo'lgan alloma – Abu Ali ibn Sino o'qituvchi mahorati haqida fikr yuritarkan, quyidagilar eslatib o'tiladi:

- bolalar bilan muomalada bosiq, jiddiy bo'lish;
- berilayotgan bilimning talabalar qanday o'zlashtirib olayotganiga e'tibor berish;
- ta'limda turli metod va shakllardan foydalanish;
- talabaning xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini bilish;
- aqliy darajasiga mos ravishda ta'lim berish;
- har bir so'zning bolalar hissiyotini uyg'otish darajasida bo'lishiga erishish zarur.

Abdulla Avloniyning fikricha, bolalarda fikrlash qobiliyatini o'stirish va bu tarbiya bilan muntazam shug'ullanish benihoya zarur va muqaddas bir vazifa. Binobarin, u muallimning "diqqatlariga suyangan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadir... Negaki fikrning quvvati, ziynati, kengligi, muallimning tarbiyasiga bog'liqdir".

Zamonaviy dars oldiga quyidagi talablar qo'yiladi:

1. Har bir dars albatta, ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan bo'lmog'i lozim.

2. O'quvchi talabalarni dastlab axborot yangiliklari bilan tanishtirishi kerak.

3. Har bir dars mustahkam g'oyaviy yo'nalishga ega bo'lmog'i kerak. Darsning mazmuni o'qitilayotgan mavzuga bog'liq holda o'quvchilarga milliy istiqlol mafkurasi g'oyalarini, mustaqillik, vatanparvarlik, insonparvarlik g'oyalarini sindirishga, ularda milliy g'urur, milliy odob, yangicha dunyoqarash, iymon-e'tiqod kabi fazilatlarini tarbiyalashni nazarda tutish kerak.

4. Dars turmush bilan bog'langan bo'lishi kerak.

5. Har bir dars xilma-xil metod, usul va vositalardan keng, unumli foydalanilgan holda olib borilishi lozim.

6. Darsga ajratilgan vaqtni tejash va undan samarali foydalanish kerak.

7. Har bir dars o'qituvchi talabalarining aktiv faoliyati birligini ta'minlamog'i lozim, bunda interaktiv metodlardan foydalanish yangi samara beradi.

8. Mashg'ulotlar butun auditoriya bilan va har bir talaba bilan ularning o'ziga xos shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi kerak.

9. Darsda talabalarining qunt bilan ishlashlarini ta'minlaydigan mustahkam intizom o'rnatilgan bo'lishi kerak.

10. Har bir dars talabalarining mustaqilligini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Mohir o'qituvchi talabalarda o'qishga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirish va doimo rivojlantirib borish uchun quyidagilarga amal qilish muhimdir:

1. Talabalarni bilishga intilishini, fanga, aqliy mehnatga, qiziqishlarini rivojlantirish o'quv jarayonini shunday tashkil etilishini ta'minlaydiki, unda o'quvchi faol harakat qiladi, mustaqil izlanish va yangi omillarni "kashf etish"ga, muammoli vaziyatlarni o'zi hal etishga intiladi.

2. O'quv faoliyati, boshqa faoliyatlar kabi faqat turlicha bo'lgandagina, qiziqarli bo'ladi. Bir xil usulda axborot berish va bir xil usuldagi harakat tez orada zerikishni vujudga keltiradi.

3. Fanga bo'lgan qiziqishni shakllantirishda bu fanni va uning ayrim qismlarini o'rganishning zarurligi, muhimligi va maqsadga muvofiqligini talabalarga anglatish juda zarur.

4. O'qitilayotgan material va oldingi material ham qanchalik ko'proq bo'lib tushuntirilsa, u talabalarga shunchalik qiziqarliroq tuyuladi. O'quv materialini talabalarni qiziqtiradigan narsalar bilan bog'lab tushuntirish ham ularni darsga qiziqtirishda muhim rol o'ynaydi.

5. O'rtacha qiyinchilikdagi o'quv materialini ham talabalarda qiziqishni uyg'otmaydi. O'quv materialini biroz qiyinroq, lekin, talabalar kuchi yetadigan bo'lishi kerak.

6. Talabalar bajargan ishlarini tez-tez tekshirish ham ularni fanga bo'lgan qiziqishini uyg'otadi.

7. O'quv materialining aniqligi, hissiyotga boyligi, o'quvchining zavqlanib gapirishi ham o'quvchiga, unda fanga bo'lgan qiziqishning ortishiga juda katta ta'sir ko'rsatadi.

Ilg'or o'qituvchilar o'qitish metodlarini tanlashga alohida e'tibor beradilar. Talabalarining frontal, differensiallashgan va yakka tartibdagi faoliyatlarining umumiy jihatlari ko'proq bo'lsada, ularni tashkil etish o'qituvchidan o'ziga xos yondashuvni talab qiladi, agar butun auditoriya, guruh va alohida shaxsga nisbatan bir xil metod bilan ta'sir ko'rsatilar ekan, unda tarbiya ham, ijodiy yondashish ham barbod bo'ladi.

Ayrim hollarda o'qishga qiziqtiruvchi metodlardan ham ko'ra, burch va javobgarlikni his etishni rag'batlantiruvchi metodlarga ko'proq e'tibor berish tavsiya etiladi.

Mohir pedagoglar ma'ruza, seminar, munozara, konferensiya, o'quv sayohati, o'quvchi-maslahatchilar yordamida mustaqil dars, ko'rik-tanlov kabi dars turlaridan

foydalanishga alohida e'tibor beradilar.

O'qituvchining mohirligi yuqorida qayd qilingan noan'anaviy dars turlarini o'tish texnikasini egallashda namoyon bo'ladi.

Talabalar yangi bilimlarni va qonuniyatlarni kashf etish bilan bog'liq bo'lgan aqliy faoliyatni rivojlantirishda seminar darslar muhim ahamiyat kasb etadi. Seminar darsda eng bo'sh talaba ham boshqa turdagi darsda uddalay olmaydigan miqdorlardagi aqliy ish bajarar ekan, mashg'ulotlar odatdagidan tashqari an'anaviy usullarda olib boriladi. Ba'zan u munozara yoki suhbat shaklida bo'lishi mumkin. Lekin, o'quv materialini aniq va ishonarli qilib bayon etiladi.

Ilg'or o'qituvchilar ish tajribasida munozara darslar ham muhim o'rin egallab kelmoqda. Munozara darslarini o'tash talabalardan juda katta mohirlikni talab etadi. Bunda, eng avvalo, talabalar fikrlarini taqqoslash va ularning fikrlaridagi qarama-qarshiliklarni aniqlash muhimdir. Lekin, darsning bu turini har doim ham o'tilavermaydi. Chunki, hamma mavzular munozarabop emas.

Darsning noan'anaviy shakllaridan biri ko'rik-konkurs darsidir. Bunda auditoriya talabalari 3-4 tadan guruhlariga bo'linib, mavzuni mustaqil o'zlashtirib, darsni o'zlari bayon qiladilar. Darsning bu turi musobaqa shaklida o'tkazilganligi uchun har bir talaba unga astoydil tayyorgarlik ko'rishga intiladi. Baholashda ham, guruhdagi barcha talabalar ishtirok etadilar. Bunday darsning mazmuni, metodik ta'minoti, materialni tushuntirishini o'ziga xosligiga alohida e'tibor beriladi. Talabalarni guruhlariga bo'linib ishlashi esa, ularni jamoada hamkorlik bilan ishlashiga, o'zaro yordam berishga o'rgatadi.

Bunyodkor va ilg'or talabalarining tajribasiz o'qituvchilardan tubdan farq qiluvchi tomonlari quyidagilardan iborat: tajribasi kam bo'lgan o'qituvchilar darsda talabalarga asosan bilimlarni tayyor holda beradilar. Bunday o'qituvchilar darsda ko'proq o'quv materialini o'qituvchi tushuntirishdan yoki darslikdan talabalarni yod olishiga harakat qiladilar. Albatta, bunday o'qitish muammoni izlab topish va muammoli vaziyatlar yaratishdan oson.

Ba'zi o'qituvchilar esa rivojlantiruvchi ta'lim mohiyatini to'la-to'kis tushunib yeta olmaydilar. Ular yetarli darajada didaktik va umumpedagogik ma'lumotlarga ega emaslar. Natijada, muammoli o'qitishni joriy etishda muvaffaqiyatsizlikka uchraydilar.

Mohir o'qituvchi dars o'tish metodikasini doimo takomillashtirib boradi. Muammoni qo'yar ekan, talabani uni hal qilishdagi ichki ziddiyatlarni ovoz chiqarib mulohaza yuritadi, o'z fikrlarini bayon qiladi va ularni muhokamaga qo'yadi. Sodir bo'ladigan e'tirozlarni oldindan bartaraf qiladi, haqiqatni tajribada isbotlaydi. O'qituvchi talabalar oldida ilmiy tafakkur yuritish yo'llarni namoyish qiladi. Talabalarni ilmiy izlanish yordamida haqiqat tomon yo'llaydi, ularni bunda ishtirokchi bo'lishini ta'minlaydi. Masalan, V.F.Shatalov talabalarga juda ko'p masalalar yechtiradi va nazariy bilimlarni amalda qo'llash malakalarini shakllantiradi. Agar o'qituvchining tushuntirishi, qo'llaniladigan signallar, sxemalar va konspektlar ularning xotiralarini rivojlantirsa, masalalar yechish esa ularning tafakkurini o'stiradi, matematik mantiqiy fikrlash esa mustaqil faoliyatda tarkib toptiriladi.

Talabalarni ijodiy tafakkurini rivojlantirishda tayanch signallar tizim, "ochiq fikrlar darslari", olimpiadada ishtirok etishlari muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Ilg'or o'qituvchilarning fikriga muammoli o'qitish talabalarining darsdagi faolligini, ularning erkin fikrlashlarini ta'minlaydi. Ilg'or o'qituvchilar o'quv materialini bloklar bo'yicha berish, umumiylikdan xususiylikka, qonunlardan hodisalar tomon yo'nalishga asoslangan prinsiplardan oqilona foydalanadilar.

Shunday qilib, bunyodkor talabalar muammoli vaziyat amaliyotini yana bir pog'onasiga ko'tariladilar. Ularning tajribasi zamonaviy darsga yondashish, uni tashkil

etishni yangicha tushunishga asos yaratadi. Bu muammoli-rivojlantiruvchi o'qitishga bevosita bog'liqdir.

Mohir o'qituvchi darsi—bu pedagog va o'qituvchilarni qiziqish, sinchkovlik, bilimga oid ehtiyojlari namoyon bo'ladi. Talabalar savol beradilar va o'zlari javob izlaydilar, tafakkurini ishga solib o'qishdagi kuchiga mos bo'lgan qiyinchiliklarni yengishga o'rganadilar.

Talabalarning faolligi va izlanuvchanligini oshirishda, muammoli o'qitishni qo'llashda mohir o'qituvchilar talabalarga beriladigan savollar va topshiriqlar tizimini o'ylab topadilar. Ular tuzgan savollar qisqa, lo'nda va aniq bo'lishi kerak. Ular talabalarning qiziquvchanligini mustaqil fikrlash qobiliyati emas, balki ularning ijodiy qobiliyatlarini ham rivojlantiradilar. Lekin, shuni ta'kidlash lozimki, yosh o'qituvchilar tomonidan talabalarga berilgan savollarning 80 foizi fikrlashni talab etmaydi. Albatta, mexanik xotirani ishlatish, uni rivojlantirish zarur, lekin shu bilan birga talabalarning bilishdagi faolligini, tafakkuri va diqqatini rivojlantirish zarurligini ham yoddan chiqarmaslik kerak. Talabalarga beriladigan savollar qarama-qarshi isbot talab qiluvchi fikrlarga boy, mavjud bilimlardan faqat muayyan holatda zarurligini talab etishni ta'minlaydigan, bilimlarni amalda qo'llanishini ta'minlaydigan bo'lishi lozim.

Izlanuvchi o'qituvchi, tajribasiz o'qituvchiga nisbatan oz mehnat va vaqt sarf qilib, ko'zlangan maqsadga erishadi, chunki, u talabalarni doim mustaqil bilim olib borishiga o'rgatib boradi. Ular “agar mavzuni o'zlashtirishga talabalarning kuchi yetmasa, mustaqil o'zlashtirsinlar, aks holda materialni o'qituvchining o'zi tushuntirib berishi kerak” degan qoidaga amal qiladilar.

Mustaqil ishlash sirasiga mavzuni takrorlash uchun anketa savollariga javoblar, mashq va masalalar yechish, sxema va jadvallarni to'ldirish, tavsiya etilgan adabiyotlarni o'qish va boshqalar kiradi.

Nazariy yoki amaliy dars bo'lishidan qat'i nazar, talabalarning mustaqil ishlari o'qituvchi tomonidan boshqarilishi lozim. Bo'lajak o'qituvchilar talabalarni kitob bilan ishlashga, konspekt tuzishga, ijodiy ishlarni tashkil etishga va bajarishga o'rgatishga alohida e'tibor berishlari lozim.

Masalan, V.F.Shatalov o'quvchilarning bevosita yaratuvchi fikrlashlarini rivojlantirishga oid usullar tizimini qo'llaydi. Keng ko'lamdagi topshiriqlarni, turli hil o'ziga xos mustaqil ishlarni bajaradilar. Bunga erishish uchun, u darsda masalaning bitta variantini ko'rsatadi. Shunga o'xshash masalalar qaysi ekanligini talabalardan so'raydi va mustaqil yechishni tavsiya etadi.

Ayniqsa, dalillar mustaqil tahlil qilib, umumlashtirib va xulosa yasab, yangi bilimlarni o'zlashtirishda o'quvchilarning mustaqil ishi nihoyatda foydali bo'ladi. Darsda talabalarni kitob bilan mustaqil ishlarini tashkil qilishda, o'qituvchi tezkor talabani to'xtatmaydi, asta-sekin o'zlashtirayotgan talabani shoshiltirmaydi, savolga to'g'ri javob bergan talabaga esa, qo'shimcha topshiriq beradi.

Pedagogik mahoratni egallash uchun o'qituvchi o'z ishini chuqur bilishdan tashqari, talabalar siyosatini, fan, madaniyat, texnika sohalarini bo'yicha nimalar qiziqtirayotganligidan ham xabardor bo'lishi lozim.

Dars to'la o'quv jarayoni kabi ijtimoiy yo'nalishga ega bo'lishi lozim. Dars bu ham kafedra, ham minbar, umuman olganda, o'qituvchi dunyoqarashini ifodalaydi, o'qituvchi o'zining va talabalarni hayotiga, boshqa mafkuraga nisbatan munosabatini shakllantiradi. Pedagogik mahoratni egallash kaliti ham darsning o'zidir.

O'qituvchi o'z faoliyatida talabalarning rivojlanish darajasi, xotirasi, diqqati, irodasi, fikrining ixchamligi va muhim ishlash qobiliyatlarini har doim sinab boradi. Bunda, eng avvalo, u o'z talabasi-inson haqida yomon so'z aytishga shoshilmasligi zarur. Talabalarda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni sinchkovlik bilan o'rganish va ularni

tushunishi, mulohazali ish tutishi, o'quvchi qalbiga, uning ruhiyatiga to'g'ri yo'l topish-bunyodkor o'quvchilarga xos bo'lgan hislatdir.

Yosh o'qituvchilar darsda kimning yo'qligi va talabalar nima bilan shug'ullanayotganliklariga befarq qaramaslik lozim. Talabalar esa nihoyatda sertashvish bo'ladilar. Matematikadan tayyorlanmagan uy vazifasi qiziqarli badiiy asarlardan hozirgina o'qigan obraz, u yoqtiradigan futbol yoki xokkey komandasining omadsizligi, do'stlar bilan aytishib qolishi, bularning hammasi o'qituvchi xotirjamligini buzadigan omillardir. Shuning uchun ham, o'qituvchi talabalarning yuz ifodasidan tushunishi, uning diqqatini boshqara olishi, uni kuzatish kabi psixologiya bilimlarga va amaliy malakalarga ega bo'lishi lozim.

O'qituvchitalabalarningqiziqishlarini, qobiliyatlarini, fikrlashsur'atini, auditoriyadagi har bir talabaning xarakter xislatlarini bilishi darsga ijobiy yondashishning psioxologik omilidir.

Shunday qilib, o'qituvchining darsga tayyorgarlik ko'rishi va uni o'tkazishdagi mahorati o'ta murakkab, lekin o'z ishiga ijodiy yondashgan har bir o'qituvchi uddalay oladigan vazifadir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mahkamova M. Yu. Pedagogik texnologiya. T. 2012-yil.
2. Mahkamova M. Yu. Tarbiyaviy ish metodikasi. T. 2019-yil.
3. Mahkamova M. Yu. Kasbiy pedagogika. T. 2019-yil.

ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИ ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМДАГИ АҲАМИЯТИ

Ахмаджанов Дониёр Бахтиёр ўғли

Чирчиқ давлат педагогика университети доценти, п.ф.ф.д. (PhD)

Аннотация. Мазкур мақолада Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий-фалсафий қарашларининг замонавий таълим тизимидаги аҳамияти таҳлил қилинган. Абу Наср Форобий, Ибн Сино, Жомий каби мутафаккирларнинг ахлоқ, маънавият, ижтимоий адолат ва инсон камолотига оид гоялари замонавий таълим жараёнидаги ўрни ёритилган. Мақолада ёшлар тарбияси, шахсий ривожланиши ва жамиятда маънавий қадриятларни шакллантиришида Шарқ мутафаккирларининг фалсафий қарашларидан фойдаланиши бўйича методик тавсиялар берилган. Шунингдек, таълимда ахлоқий тарбия ва маънавиятнинг ўрни, педагогик жараёнда Шарқ меросини интеграция қилиши масалалари муҳокама қилинган. Мақола Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий-фалсафий гоялари замонавий таълим учун назарий ва амалий асос эканлигини кўрсатади.

Калит сўзлар: Шарқ мутафаккирлари, ахлоқий тарбия, маънавий ривожланиши, маънавий етакчилик, интеграция, замонавий таълим.

ЗНАЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Ахмаджанов Данияр Бахтиярович

Доцент Чирчикского государственного педагогического университета П.Ф.Ф.Д.

(доктор философии педагогических наук)

Абстракт. В данной статье анализируется значение социально-философских взглядов восточных мыслителей в современной системе образования. Освещена роль таких мыслителей, как Абу Наср Фараби, Ибн Сина, Джамии по вопросам этики, духовности, социальной справедливости и человеческого совершенства в современном образовательном процессе. В статье даны методические рекомендации по использованию философских взглядов восточных мыслителей в воспитании молодежи, развитии личности и формировании нравственных ценностей в обществе. Также обсуждалась роль нравственного воспитания и духовности в образовании, интеграция восточного наследия в педагогический процесс. В статье показано, что социально-философские идеи восточных мыслителей являются теоретической и практической основой современного образования.

Ключевые слова: восточные мыслители, нравственное воспитание, духовное развитие, духовное лидерство, интеграция, современное образование.

THE SIGNIFICANCE OF SOCIO-PHILOSOPHICAL VIEWS OF EASTERN THINKERS IN MODERN EDUCATION

Akhmadjanov Daniyori Bakhtiyarovich

Associate Professor of Chirchik State Pedagogical University, PhD

Abstract. This article analyzes the importance of the socio-philosophical views of Eastern thinkers in the modern education system. The role of thinkers such as Abu Nasr Farabi, Ibn Sina, Jami on ethics, spirituality, social justice and human perfection in the modern education process is highlighted. Methodological recommendations are given in the article on the use of philosophical views of Eastern thinkers in youth education, personal development and formation of moral values in society. Also, the role of moral education and spirituality in education, integration of Eastern heritage in the pedagogical process was discussed. The

article shows that socio-philosophical ideas of Eastern thinkers are a theoretical and practical basis for modern education.

Key words: Eastern thinkers, moral education, spiritual development, spiritual leadership, integration, modern education.

Кириш. Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий-фалсафий қарашлари жаҳон илм-фанининг ривожда муҳим ўрин тутди. Улар томонидан илгари сурилган ижтимоий-ахлоқий таълимотлар замонавий фалсафий қарашлар билан узвий боғлиқ бўлиб, инсоннинг маънавий-ахлоқий ривожланиши, жамиятда адолатли бошқарув ва шахснинг камолотга интилиши каби тушунчалар марказий ўрин эгаллайди. Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Ибн Сино, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий каби йирик мутафаккирларнинг фалсафий қарашлари замонавий тадқиқотларда кенг ўрганилаётган мавзулардан биридир.

Шарқ мутафаккирларининг илмий мероси фалсафа соҳасида муҳим ўрин тутиб, уларнинг ижтимоий-ахлоқий, сиёсий, маънавий ва табиий фанлар борасидаги қарашлари замонавий тадқиқотларда чуқур ўрганилади. Шарқ мутафаккирлари инсон маънавияти, ахлоқ-этика, адолатли бошқарув, табиат ва жамият ўртасидаги муносабатлар каби муҳим масалаларга тўхталганлар. Улар ўз асарларида жамиятни маънавий ва ахлоқий ривожлантиришнинг асосий назарий асосларини ишлаб чиқиб, бу соҳада бой фалсафий мерос қолдирганлар.

Замонавий таълим ва педагогиканинг турли соҳалари учун мутафаккирларнинг ижтимоий-фалсафий қарашлари муҳим аҳамият касб этади. Уларнинг ахлоқ-этик қарашлари, ижтимоий-сиёсий фалсафа, маънавий ривожланиш масалалари ва таълим-тарбияга оид таълимотлари бугунги кун таълим тизими ва педагогик тадқиқотларда қўлланилиши мумкин бўлган бой назарий манба ҳисобланади. Мутафаккирлар томонидан ишлаб чиқилган фалсафий қарашлар замонавий дунёда глобал муаммоларга ечим топишда, таълим ва инсон маънавиятини ривожлантиришда катта аҳамиятга эга. Бугунги глобаллашув шароитидаги замонавий таълим тизимида Шарқ мутафаккирлари томонидан ишлаб чиқилган ғоялар жамият ва ёшлар тарбиясидаги ижтимоий-ахлоқий жиҳатларни бойитишга ёрдам беради.

Адабиётлар таҳлили. Абу Наср Форобий томонидан илгари сурилган ғоялар замонавий жамият ривожланишида ҳам аҳамиятли ҳисобланади. Форобийнинг таълимотида жамиятнинг маънавий-ахлоқий ривожланиши жамиятда тинчлик ва адолатни таъминлашнинг асосий омили сифатида кўрсатилади. Бу фикрлар ҳозирги дунёдаги глобал муаммоларга, хусусан, жамиятда ижтимоий адолат ва маънавий қадриятларни мустаҳкамлашга қаратилган ёндашувлар билан уйғун келади. Форобийнинг таълимоти замонавий таълим ва педагогика назарияларига фойда келтирадиган муҳим назарий манба ҳисобланади.

Ибн Сино ҳам ахлоқ ва маънавиятга оид таълимотларида инсоннинг маънавий комилликка интилиши, ахлоқий ривожланиши ва жамиятдаги ўрни ҳақида чуқур фикрлар билдирган. Унинг таълимотига кўра, инсон фақат билим орқали эмас, балки ахлоқий жиҳатдан юксалиш орқали ҳам шахсий ривожланишга эришади. Унинг қарашлари ҳозирги кунда ахлоқий қадриятларни шакллантиришда катта аҳамиятга эга бўлиб, ёшларнинг шахсий камолотини таъминлашда асосий методологик ресурс сифатида хизмат қилади.

Бугунги глобаллашув жараёни дунёдаги барча жамиятларнинг иқтисодий, сиёсий, маданий ва таълим соҳаларида интеграциялашув жараёнларини тезлаштирди. Бу жараён дунё таълим тизимида ҳам катта таъсир кўрсатмоқда. Замонавий таълим глобаллашув шароитида ёшларни ҳар томонлама ривожланган, ахлоқий ва маънавий жиҳатдан мустаҳкам шахслар сифатида тайёрлашни талаб қилади. Шарқ мутафаккирларининг

таълим ва ахлоққа оид ғоялари замонавий таълим жараёнини бойитишда муҳим ўрин тутди. Бугунги кунда замонавий таълим ахлоқий кадриятларнинг устуворлигига асосланиши зарур. Бунда Шарқ мутафаккирлари томонидан илгари сурилган ғоялар, хусусан, таълим жараёнида маънавий ва ахлоқий тарбияни бирлаштириш масалалари муҳим аҳамиятга эга.

Ёшлар тарбиясини тўғри ташкил қилиш ҳар бир жамиятнинг келажагини таъминлаш учун муҳим жараён ҳисобланади. Шарқ мутафаккирлари ёшларнинг маънавий ва ахлоқий ривожланишига катта эътибор қаратганлар ва уларнинг ижтимоий-ахлоқий қарашлари бугунги ёшларни тарбиялашда асосий методологик асос бўлиб хизмат қилади.

Натижалар. Тадқиқот натижаларига асосан, мутафаккирларининг ижтимоий-фалсафий қарашларидан фойдаланиб, ёшлар таълим ва тарбиясини тўғри ташкил қилиш учун қуйидаги методик тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Миллий ахлоқий кадриятларни шакллантиришга йўналтирилган таълим дастурларини жорий қилиш: бизнингча, таълим дастурларида ахлоқ ва маънавиятга оид фанлар алоҳида ўрин эгаллаши зарур. Бунда Шарқ мутафаккирларининг ахлоқ ва маънавий тарбияга оид ғояларини назарий ва амалий дарсларда фойдаланиш ёшларнинг шахсий ривожланишига ёрдам беради.

2. Таълим жараёнини ахлоқий тарбия устуворлигига кўра ташкил қилиш: ёшлар тарбиясида уларнинг ахлоқий кадриятларга амал қилишига алоҳида эътибор қаратиш керак. Шарқ мутафаккирларининг педагогик қарашларида таълим жараёнида ахлоқий тарбиянинг устуворлиги муҳим ўрин тутди. Форобий ва Ибн Синонинг таълимотларига кўра, фақат маънавий тарбия олган ёшлар жамиятда фойдали шахслар бўлиб етишиши мумкин.

3. Таълим жараёнида маънавий етакчиликни кучайтириш: ёшларни маънавий етакчиликка тарғиб қилиш орқали уларнинг жамиятдаги ижтимоий фаоллиги ва ахлоқий масъулияти оширилади. Маънавий етакчи бўлган ўқитувчилар ва педагоглар ёшларга нафақат билим, балки маънавий юксалишга ҳам йўналтирилган кўникмаларни ўргатишлари керак. Бунинг учун таълим жараёнида педагогларнинг шахсий фазилатлари, уларнинг маънавий етакчилик роли алоҳида ўрин тутди. Форобий ва бошқа мутафаккирлар таъкидлаганидек, маънавий етакчилар ёш авлодга намуна бўлиши керак.

4. Ахлоқий масалаларни муҳокама қилиш ва ёшларни ўзаро мулоқотга жалб қилиш: ёшлар ўртасида ахлоқий ва маънавий кадриятлар тўғрисида мунозаралар, диспутлар ва давра суҳбатларини ташкил этиш орқали уларни ахлоқий ривожланишга йўналтириш мумкин. Шарқ мутафаккирлари таълимотида ёшларнинг ахлоқий тушунчалар бўйича ўзаро фикр алмашишлари уларнинг маънавий тараққиётини тезлаштиришини таъкидлаганлар. Бундай мунозаралар уларнинг дунёқарашини бойитиш ва ахлоқий кадриятларга риоя қилиш қобилиятини шакллантиришга ёрдам беради.

5. Интерактив усуллар ва маънавий тарбияга қаратилган машғулотларни кучайтириш: замонавий таълим жараёнида ахлоқий масалаларни ўрганишга интерактив машғулотлар, амалий топшириқлар ва ўзаро мулоқот усулларини жорий қилиш муҳим. Таълим жараёнида ёшлар ахлоқий муаммоларни ечишдаги амалиётлар орқали ўз шахсий кадриятларини шакллантириб, ўзини-ўзи ривожлантиришга интилади. Бунда Шарқ мутафаккирлари таълимотидаги ижтимоий-ахлоқий масалаларни асос қилиб олиш зарур.

Глобал муаммоларни ҳал қилишда Шарқ мутафаккирларининг ижтимоий-фалсафий қарашлари муҳим аҳамият касб этади. Улар инсон ва жамият ўртасидаги муносабатларга, ахлоқ ва маънавиятга қаратган эътиборлари орқали инсониятнинг умумий фаровонлиги ва тинчлигини таъминлашга ҳаракат қилганлар. Уларнинг табиат ва жамият борасидаги олиб борган фундаментал тадқиқотлари, ривожланишнинг умумий қонуниятларидан

келиб чиқиб билдирган фикрлари бугунги кун глобаллашув даври муаммолари учун ҳам аҳамиятли ҳисобланади. Қуйида ўша айрим ёндашувларга тўхталиб ўтамыз.

Экологик муаммоларга нисбатан ёндашув: Шарқ мутафаккирлари табиат ва инсон ўртасидаги муносабатларни уйғунлаштириш, табиатни муҳофаза қилиш ва ресурслардан оқилона фойдаланиш зарурлигини таъкидлаганлар. Бу қарашлар ҳозирги куннинг экологик муаммоларини ҳал этишда дастуруламал бўлиб хизмат қилиши лозим.

Ижтимоий адолат ва тенглик: мутафаккирлар томонидан илгари сурилган ижтимоий адолат, тенглик ва инсон ҳуқуқларига ҳурмат тушунчалари бугунги жамиятда муҳим аҳамият касб этмоқда. Уларнинг таълимотлари ижтимоий номутаносиблик ва адолатсизликка қарши курашиш ва замонавий жамият яратиш учун назарий асос бўлиб хизмат қилади.

Хулоса ва тавсиялар. Тадқиқотимизда мутафаккирларнинг фалсафий ва педагогик ғояларини замонавий таълим жараёнига интеграция қилиш борасида қуйидаги методик тавсиялар таклиф этилди:

1. Ахлоқий тарбияни таълимнинг асосий қисмига айлантириш: Шарқ мутафаккирлари томонидан илгари сурилган ахлоқий қадриятлар асосида махсус таълим дастурлари ишлаб чиқилиши керак. Бунда ёшларга ахлоқий қадриятлар, маънавий етуклик ва шахсий масъулият тушунчаларини шакллантиришга қаратилган фанлар жорий этилиши зарур. Масалан, Форобий ва Ибн Синонинг таълимотларидаги ахлоқий тарбияга оид ғоялар бу фанларнинг назарий асоси бўлиши мумкин.

2. Муаллимлар учун маънавий етакчилик курсларини ташкил қилиш: Шарқ мутафаккирлари таълим жараёнида муаллимларнинг ахлоқий қадриятларга содиқ бўлишларини таъкидлаганлар. Таълим тизимида муаллимлар учун махсус курслар ва тренинглар жорий қилиш орқали уларнинг шахсий фазилатлари ва маънавий етакчилиги кучайтирилиши лозим. Бу ўқитувчиларнинг шахсий намуна бўлиб хизмат қилиш қобилиятини ривожлантиради.

3. Ахлоқий масалалар бўйича мунозара ва диспутлар ўтказиш: Шарқ мутафаккирлари ёшларнинг маънавий ривожланиши ва ахлоқий қадриятларни шакллантиришни ўзаро мулоқот ва мунозаралар орқали кучайтириш зарурлигини таъкидлаганлар. Таълим жараёнида ёшлар ўртасида ахлоқ ва маънавият масалалари бўйича мунозара ва диспутлар ташкил этиш, уларни ахлоқий масалалар ҳақида фикрлашга ундаш, дунёқарашларини бойитиш ва ахлоқий қарорлар қабул қилиш қобилиятини шакллантиришга ёрдам беради.

4. Шарқ мутафаккирлари асарларини ўқитиш ва таҳлил қилиш: Таълим жараёнида Шарқ мутафаккирларининг асарларидан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Масалан, Форобийнинг “Фозил одамлар шаҳри”, Ибн Синонинг “Тиб қонунлари”, Жомий ва Навоийнинг ахлоқий-дидактик асарлари, ғазаллари ёшларга маънавият ва ахлоқ бўйича чуқур билим бериш учун назарий манба сифатида қўлланилиши мумкин. Бу ёшлар маънавиятини ривожлантиришда жуда самарали бўлади.

5. Интерактив таълим усулларини қўллаш: Шарқ мутафаккирларининг ахлоқий қарашларини ўқув жараёнига жорий қилишда интерактив таълим усулларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Бунда амалий машғулотлар, кейс-стади ёки ролли ўйинлар ёшларга ахлоқ ва маънавиятга оид тушунчаларни яхши ўзлаштиришлари учун ёрдам беради. Интерактив усуллар ёшларнинг ўзаро ҳамкорлик қилиб ишлаш қобилиятини ҳам ривожлантиради.

6. Шахсий камолот ва фаол фуқароликни ривожлантиришга йўналтирилган машғулотлар ташкил қилиш: Таълим жараёнида шахсий камолотга ва жамиятда фаол фуқароликка эришиш учун шахсий ривожланишга қаратилган машғулотлар ташкил қилиш лозим. Мутафаккирларнинг таълимотида шахснинг маънавий ривожланиши жамият манфаати учун фаол хизмат қилишга асос бўлади. Бундай машғулотлар

ёшларнинг шахсий камолотига йўналтирилган бўлиши зарур.

Умуман, Шарқ мутафаккирларининг фалсафий ғояларини таълим жараёнига интеграция қилиш ёшларнинг шахсий ва маънавий ривожланишини таъминлайди, уларнинг ахлоқий етукликка эришишида муҳим ўрин тутаяди. Педагогик таълимни такомиллаштириш учун Шарқ мутафаккирларининг ғояларидан фойдаланиш ёшларни маънавий ва ахлоқий жиҳатдан ривожлантиришга йўналтирилган таълим дастурларини шакллантиришга ёрдам беради. Уларнинг асарлари, ахлоқий қадриятлари ва педагогик ғоялари бу жараёнда назарий ва амалий манба бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Хайруллаев М.М. Шарқ Ренессанси ва Форобий / Фан ва турмуш, -Т.: 1994, №5. –Б.15-18.
2. Henry, C. The Philosophical Contributions of Eastern Thinkers. – Chicago: University Press, 2020. – P. 45-50.
3. Aksoy, M. Farabi'nin Siyasi Felsefesi ve Modern Toplumlar. – Istanbul: Bilim Yayınları, 2017. – S. 58-65.
4. Сувонкулов И. Маънавият илдизлари. Қўлланма. – Самарқанд. 2000. –Б.57-58.
5. Suzuki, T. Ibn Sina's Ethical Philosophy in the Context of Modern Society. – Tokyo: Kyoto University Press, 2018. – P. 72-78.
6. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. –Т.: Янги аср авлоди, 2016. –Б.205.
7. Маънавият юлдузлари. (Тузувчи ва масъул муҳаррир М.М.Хайруллаев). –Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1999. –Б.58.
8. Ҳомидов Ҳ. Қирқ беш аллома ҳикояти. Т; Фан, 1995. Б.72.
9. Ҳомидов Ҳ. Тасаввуф алломалари. –Т.: Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2011. – Б. 91-96.

SHE'RIY TARJIMANING STILISTIK MUAMMOLARI TADQIQI

Sodiqova Umida Abdumajitovna
Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola she'riy tarjimaning stilistik muammolarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, tarjimaning estetik va adabiy jihatlarini tahlil qilishni maqsad qiladi. Maqolada she'riyatning tarjimaga alohida qiyinchiliklar keltirishi, ayniqsa ritm, obrazlar, musiqiylik va madaniy tafovutlarni saqlashdagi muammolar ko'rib chiqiladi. Maqola she'riy tarjimadagi stilistik muammolarni hal qilish uchun yangi yondashuvlarni taklif qiladi.

Kalit so'z: She'riy tarjima, stilistik muammolar, tarjimanshunoslik, madaniy tafovutlar, ritm va musiqiylik, sadoqat va muvofiqlik

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию стилистических проблем поэтического перевода и ставит целью проанализировать эстетические и литературные аспекты перевода. В статье рассматриваются особые проблемы, которые поэзия представляет для перевода, особенно проблемы сохранения ритма, образности, музыкальности и культурных различий. В статье предлагаются новые подходы к решению стилистических проблем в поэтическом переводе.

Ключевые слова: Поэтический перевод, стилистические проблемы, переводоведение, культурные различия, ритм и музыкальность, преданность и конформизм.

Abstract: This article is devoted to the study of stylistic problems of poetic translation and aims to analyze the aesthetic and literary aspects of translation. The article examines the special problems that poetry presents for translation, especially the problems of preserving rhythm, imagery, musicality and cultural differences. The article proposes new approaches to solving stylistic problems in poetic translation.

Key words: Poetic translation, stylistic problems, translation studies, cultural differences, rhythm and musicality, loyalty and conformism.

Kirish. She'riy tarjima, adabiyotshunoslikda alohida o'rin tutgan, ko'plab tadqiqotlarni talab qiladigan murakkab va ko'p jihatdan o'ziga xos jarayonlardan biridir. Tarjima jarayonida nafaqat tilning grammatik va leksik tuzilishi, balki tilning estetik va stilistik xususiyatlari ham muhim rol o'ynaydi. She'riyat esa o'zining murakkabligi, obrazlilik va chuqur mazmuni bilan tarjimaga alohida qiyinchiliklar olib keladi. She'riy tarjimadagi stilistik muammolarni o'rganish, tarjimanshunoslikda zamonaviy yondashuvlarni, tarjimaning estetik va adabiy jihatlarini tushunishga yordam beradi. Maqsad – she'riy tarjimaning stilistik jihatlarini tahlil qilib, tarjimadagi xatoliklar va ularni tuzatish yo'llarini aniqlashdir.

She'riy tarjima – bu faqat tilni o'zgartirish emas, balki badiiy asarning estetik va ma'naviy qiymatini saqlab qolish jarayonidir. She'r, asosan, tilning eng nozik, kompleks va semantik jihatdan boy qatlamlaridan biri bo'lib, uning tarjimasi ko'p hollarda qiyinchiliklar tug'diradi. She'riyatda qo'llaniladigan ritm, musiqiylik, metaforalar, simvollar va obrazlar boshqa tilga o'girilganda o'ziga xos estetik va tilshunoslik muammolarini yuzaga keltiradi. Tarjimachi she'riy asarni boshqa tilga o'girganda, original asarning badiiy va tilga xos xususiyatlarini maksimal darajada saqlashga harakat qiladi, lekin bu jarayonda ko'plab stilistik muammolar, noaniqliklar va qarama-qarshiliklar paydo bo'lishi mumkin.

She'riy tarjima aslida ikki muhim vazifani bajaradi: birinchidan, she'rning mazmunini to'liq va aniq tarjima qilish, ikkinchidan, uning badiiy shaklini – ritmini, ohangini, musiqiylikini, tasvir va metaforik tizimini yangi tilga ko'chirishdir. Bu o'z navbatida tarjimadan yuqori darajadagi badiiy mahoratni, til va madaniyatlarni chuqur tushunishni talab qiladi. Har bir tilning o'ziga xos grammatikasi, leksikasi va stilistik xususiyatlari mavjud bo'lib, bu xususiyatlarni o'zgartirish yoki o'zgartirmaslik qarori she'riy tarjimaning samaradorligini aniqlaydi.

Adabiyotlar sharhi

She'riy tarjimaning stilistik muammolariga oid bir qancha ilmiy ishlar mavjud. Alisher Navoiy,

Muhammad Jomi, va boshqa klassik shoirlarning asarlarini tarjima qilishdagi muammolarni o'rganish, bu sohada ilgari surilgan yondashuvlarning turli ko'rinishlarini taqdim etadi. She'riyatda tilning nozik qatlamlari, qo'llaniladigan leksik va sintaktik vositalar tarjimaga ayniqsa qiyinchiliklar keltiradi. She'riy asarlarning tarjimasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda, ayniqsa, figurativ til, ritm, uslub va obrazlarning saqlanishi muhim omil sifatida ko'rsatilgan. Tarjima nazariyasining ilgari surilgan «faithfulness» (sadoqat) va «equivalence» (muvofiqlik) tamoyillari she'riyat tarjimasiga nisbatan ko'proq muammolarni keltirib chiqaradi. A.P. Chexov, S. Raskin kabi olimlar tarjimadagi stilistik o'zgarishlarning shaxsiy va madaniy kontekstlar bilan bog'liqligini ta'kidlaganlar.

Shuningdek, tarjimadagi stilistik o'zgarishlar ko'pincha madaniyatlararo farqlar bilan bog'liq bo'ladi. Alisher Navoiy yoki Muhammad Jomi kabi klassik shoirlarning asarlarida ifodalangan diniy, ijtimoiy yoki madaniy ramzlar va tasavvurlarni boshqa tilda aynan shu tarzda etkazish mumkin emas. Har bir madaniyat o'zining til va adabiyot an'analari bilan ajralib turadi, bu esa she'riy tarjimadagi stilistik muammolarni yanada murakkablashtiradi. Bunday vaziyatlarda tarjimon madaniyatlararo moslikni hisobga olib, tarjimaning tilshunoslik, madaniy va estetik xususiyatlarini uyg'unlashtirishi zarur.

Shu bilan birga, tarjima jarayonida stilistik sadoqat va erkin tarjima o'rtasidagi tanlov ham muhim rol o'ynaydi. Tarjimon original she'rning shaklini va ritmini saqlashga harakat qilishi mumkin, lekin badiiy xususiyatlarini moslashtirish uchun ba'zida erkin yondashuvni tanlashi kerak bo'ladi. Bu o'zgarishlar she'riy tarjimaning estetik qadriyatlarini va asarlarning madaniy muhitga mos ravishda tarjima qilinishini ta'minlash uchun zarurdir.

She'riy tarjimadagi stilistik o'zgarishlar ko'pincha tarjimonning shaxsiy uslubi va talqiniga bog'liq bo'ladi. Tarjimon asarning badiiy va estetik jihatlarini o'z tasavvuri va madaniy nuqtai nazaridan talqin qiladi, bu esa tarjimaning uslubi va ifodali xususiyatlarini belgilaydi. Shuningdek, tarjimonning sadoqatini saqlash, ya'ni original asarning to'liq mazmuni, tuzilishi va badiiy qadriyatlarini saqlash – bu ham asosiy muammolardan biridir. Ayrim olimlar, masalan, Eugene Nida (1964), tarjimadagi sadoqat va muvofiqlik o'rtasidagi ziddiyatni ko'rib chiqadilar va tarjimaning “dynamic equivalence” (dinamik muvofiqlik) tamoyilini ilgari suradilar. Nida, tarjimadagi asarning ma'nosi va shaklini saqlashda, ba'zan stilistik o'zgarishlarga va erkin yondashuvlarga ruxsat berish zarurligini ta'kidlagan.

She'riy tarjimaning stilistik muammolarini o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik va tarixshunoslik sohalarida ham chuqur izlanishlarni talab qiladi. Tarjimada madaniy, tilshunoslik va estetik muammolarni tahlil qilish orqali biz she'riy asarlarni tarjima qilishning yangi yondashuvlarini ishlab chiqishimiz mumkin.

Munozara

She'riy tarjimadagi stilistik muammolarni aniqlashda bir nechta asosiy jihatlar ko'rib chiqilishi zarur.

Birinchi, she'riyatning o'ziga xos xususiyatlarini saqlab qolish kerak. She'riyat, asosan, ritm, so'z o'yinlari, obrazlar va musiqiylik kabi elementlardan tashkil topadi. Tarjimada bu elementlarning saqlanishi juda qiyin, chunki har bir tilning o'ziga xos uslubi mavjud. Masalan, she'riyatdagi metaforalar, simvollar yoki aliteratsiya tarjimasi o'z tilining leksik va sintaktik chegaralariga bog'liq holda o'zgargan holda ifodalanishi mumkin.

Ikkinchi, she'riy asarlarning tarjimasi orqali madaniy tafovutlar ham hisobga olinishi kerak. Boshqa madaniyatga mansub she'riy asarlarni tarjima qilishda, tarjimon madaniy kontekstni o'rganib chiqishi lozim. Chunki ko'pincha bir tildagi badiiy obrazlar va ramzlar boshqa til va madaniyatda umuman boshqa ma'no kasb etishi mumkin.

Uchinchi, she'riy tarjima jarayonida tarjimonning shaxsiy uslubi va talqini ham ahamiyatga ega. Tarjimonda so'zning leksik va stilistik xususiyatlarini inobatga olish, shuningdek, tarjimaning adabiy uslubiga mos ravishda ish olib borish talab etiladi. Ba'zan tarjimon original asarning stilistik imkoniyatlarini cheklaydi yoki o'zgartiradi, bu esa asar muallifining niyatlariga qarshi kelishi mumkin. Shuning uchun tarjimaning sadoqatini saqlashning o'ziga xos mezonlari mavjud.

To'rtinchi, she'riy tarjima jarayonida «sadoqat» va «muvofiqlik» (faithfulness va equivalence) tamoyillari o'rtasidagi o'zaro ziddiyat ham stilistik muammolarni yuzaga keltiradi. Sadoqat tamoyili tarjimonning asl matnning mazmuniga va shakliga sodiq qolishini ta'kidlaydi, lekin bu o'zining cheklovlarini keltirib chiqaradi, chunki she'riy asarlarning ko'plab estetik elementlari boshqa tilda to'g'ri ifodalanmasligi mumkin. Muvofiqlik tamoyili esa tarjimada asl asar bilan o'zaro ma'no

jihatidan moslikni saqlashni anglatadi. Biroq, bu ham til va madaniyatlararo farqlarni hisobga olishni talab qiladi. Ba'zi hollarda, tarjimon she'rdagi ba'zi elementlarni yoki shakllarni o'zgartirishi mumkin, lekin bu jarayonda ularning estetik kuchini yo'qotmasligi kerak. Tarjimada sadoqat va muvofiqlik tamoyillari o'rtasidagi muvozanat she'riyatning badiiy qiymatini saqlash uchun zarurdir.

Beshinchidan, she'riy asarlarni tarjima qilishda ba'zan stilistik xususiyatlar o'zgartirilishi yoki yo'qolishi mumkin. She'rda ishlatiladigan so'z o'yini, iroda, kuylovchi unsurlar va boshqa stilistik vositalar tarjimadagi leksik va sintaktik farqlar tufayli o'zgartirilishi mumkin. Shunday qilib, original asar va tarjima asar o'rtasida badiiy va stilistik tafovutlar yuzaga keladi. Bu farqlar, albatta, tarjimaning to'liq va sodiq bo'lishi uchun zarur bo'lsa-da, ba'zida asar muallifining o'zi istagan estetik ta'sirni qamrab olishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Tarjimonda so'zlarning aniq va maqsadga muvofiq ishlatilishi, stilistik vositalarning saqlanishi, shuningdek, she'rning umumiy ahangini va tuzilishini to'g'ri ifodalash juda muhimdir.

Yuqorida sanab o'tganlarimizdan tashqari she'riy tarjima jarayonida tarjimonning kreativligi ham katta rol o'ynaydi. Ba'zan tarjimon o'zining badiiy talqini va ijodiy qobiliyatini ishlatib, she'rning yangi shaklini yaratadi. Bu holda, tarjimon original asarning to'g'ri badiiy va estetik qadriyatlarini saqlab qolish bilan birga, o'z kreativligini ham qo'llaydi. Misol uchun, o'zbek xalq dostonlari yoki klassik she'riyatdagi she'riy o'lchamlar, o'zbek tilining tuzilishiga mos ravishda o'zgartirilishi mumkin. Bu holatda, tarjimon original asarni to'g'ri talqin qilib, yangi badiiy qirralar yaratadi.

She'riy tarjimaning stilistik muammolari va ularni yechish jarayoni nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, adabiyotshunoslik va estetik tahlilni talab qiladi. Tarjimonlar badiiy va stilistik jihatlarni saqlab qolgan holda, she'rlarning ma'nolarini va estetik ahamiyatlarini yangi tilga o'girishda kreativ yondashuvlarni qo'llashlari zarur. Bu jarayon, shuningdek, madaniyatlararo tafovutlarni chuqur o'rganish, tarjimonning shaxsiy yondashuvi, ilmiy metodologiya va badiiy sezgirlikni talab qiladi. Tarjimadagi stilistik o'zgarishlar, tarjimaning sadoqatini saqlash va o'quvchiga to'g'ri ta'sir qilishni ta'minlash uchun muhim omil hisoblanadi.

Xulosalar

She'riy tarjimadagi stilistik muammolarni hal qilishda, tarjimonda original asarning badiiy qimmatini saqlash va uni boshqa til va madaniyatga moslashtirish zarur. Bu jarayon tilning faqat grammatik tuzilishini emas, balki uning estetik va stilistik jihatlarni ham hisobga olishni talab qiladi. Tarjimada so'z va obrazlarning o'zgarishi, ritm va musiqiylikni saqlash, madaniy tafovutlarni hisobga olish kabi muammolarni aniqlash va tahlil qilish, she'riy tarjimaga yondashuvlarni yangilashga yordam beradi. Bu masalalar tarjimanshunoslikda yanada chuqurroq tadqiqotlarni talab etadi.

Shu bilan birga, tarjimonning shaxsiy uslubi, madaniy kontekst va original asarning janr xususiyatlarini to'g'ri tushunish, she'riy tarjimadagi stilistik muammolarni yengish uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shamsiev, A. (2004). Tarjimada noan'anaviy uslublar (She'riy tarjima misolida). Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.
2. Muhammadiev, T. (2010). Tarjimaning badiiy-estetik jihatlari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Xolmuhammedov, B. (2001). Tarjimoni o'rgatish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Shodmonov, I. (2012). She'riy tarjimaning estetikasiga oid masalalar. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
5. Akhmedov, M. (2005). Tarjimonda leksik va stilistik muammolar. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.
6. Yunusov, R. (2007). She'riyat va tarjima: nazariy va amaliy masalalar. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.

MAKTAB O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA MAKTAB, MAHALLA VA OILA HAMKORLIGINING O'RNINI RIVOJLANTIRISH

Xalqaro Nordik universiteti Magistranti
Mirzayeva Kamola Uralovna

Annotatsiya: Ushbu maqola maktab o'quvchilarini tarbiyalashda maktablar, mahallalar va oilalar o'rtasidagi hamkorlikning muhim rolini yoritiladi. Yaxlit hamkorlik qanday qilib o'quvchilar natijalarini yaxshilashi, jamiyatni qo'llab-quvvatlashga yordam berishi va yaxlit ta'lim muhitini yaratishi mumkinligini izohlaydi. Tahlil amaliy tadqiqotlar, nazariy asoslar va o'qituvchilar va siyosatchilar uchun amaliy natijalarni o'z ichiga oladi. Muvaffaqiyatli hamkorlik modellarini yoritib, maqola ta'lim amaliyotini takomillashtirish va jamoatchilik aloqalarini mustahkamlash uchun amaliy tushunchalarni taqdim etishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Maktab-oila hamkorligi, jamoatchilik ishtiroki, ta'lim natijalari, yaxlit ta'lim, hamkorlik, ota-onalar ishtiroki, mahallani qo'llab-quvvatlash, o'quvchilar yutuqlari

ШКОЛА В ОБРАЗОВАНИИ ШКОЛЬНИКОВ, РАЙОН И РАЗВИТИЕ МЕСТА СЕМЕЙНОГО ПАРТНЕРСТВА

Аннотация: В данной статье подчеркивается важная роль сотрудничества между школами, микрорайонами и семьями в образовании школьников. В нем объясняется, как целостное партнерство может улучшить успеваемость учащихся, помочь поддержать сообщество и создать целостную среду обучения. Анализ включает тематические исследования, теоретические основы и практические последствия для преподавателей и политиков. Подчеркивая успешные модели партнерства, статья призвана предоставить практические идеи для улучшения образовательной практики и укрепления связей с общественностью.

Ключевые слова: сотрудничество школы и семьи, вовлечение сообщества, образовательные результаты, целостное образование, сотрудничество, родительское участие, поддержка соседей, достижения учащихся

DEVELOPING THE ROLE OF SCHOOL, NEIGHBORHOOD, AND FAMILY COOPERATION IN THE EDUCATION OF SCHOOL STUDENTS

Annotation: This article highlights the critical role of partnerships between schools, neighborhoods, and families in educating students. It explains how holistic partnerships can improve student outcomes, help support communities, and create a more inclusive learning environment. The analysis includes case studies, theoretical frameworks, and practical implications for educators and policymakers. By highlighting successful partnership models, the article aims to provide practical insights for improving educational practices and strengthening community engagement.

Keywords: School-Family Cooperation, Community Engagement, Educational Outcomes, Holistic Education, Collaboration, Parental Involvement, Neighborhood Support, Student Achievement

Kirish:

Zamonaviy ta'limda maktab o'quvchilari uchun qo'llab-quvvatlovchi ta'lim ekotizimining ahamiyatini muhokama qilish orqali bosqichma-bosqich amalga oshirishni belgilaydi. Unda qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tarqoq bo'lganda o'quvchilar duch keladigan muammolar ko'rsatilgan va yechim sifatida maktablar, oilalar va mahallalar o'rtasidagi hamkorlik tushunchasi keltirilgan. Ta'lim natijalarini yaxshilash uchun jamoaviy sa'y-harakatlar

zarurligini ta'kidlab, tadqiqotlar taxlilining mantiqiy asoslari keltirilgan.

Adabiyot sharhi:

Uzluksiz ta'lim jarayonlarida maktablar, oilalar va jamoalar o'rtasidagi o'zaro ta'sirga oid mavjud tadqiqotlari ko'rib chiqildi. Tadqiqot taxlilida asosiy mavzularga quyidagilar kiradi:

- Ota-onalar ishtirokining o'quvchilar muvaffaqiyatiga ta'siri.
- ta'limni qo'llab-quvvatlashda mahalla resurslari va ijtimoiy kapitalning o'rni.
- ta'lim sharoitlarida hamkorlik va jamiyatning ishtiroki nazariyalari.
- Muvaffaqiyatli hamkorlikning namunali modellari va ularning natijalari.

Mamlakatimizda xam bir qancha olimlar maktab o'quvchilarini tarbiyalashda maktablar, mahallalar va oilalar o'rtasidagi hamkorlikning rolini ta'kidlaydigan ta'lim nazariyasi va amaliyotini ishlab chiqishga hissa qo'shgan. Muayyan darsliklar turlicha bo'lishi mumkin bo'lsa-da, bu mavzuda o'zbek olimlari va ta'lim sohasi bo'yicha bir necha taniqli olimlarimizning ishlarini ko'rib chiqamiz [1]:

Shu erda xurmatli prezidentimiz Mirzayev Shavkat Miromonovichni mamlakatimizda ta'lim sohasidagi islohotlarni o'rganish bilan shug'ullanuvchi akademik sifatida birinchilar keltirib o'tsak mubolag'a bo'lmaydi. Uning kitoblarida asosan jamoat resurslarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish va turli manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarurligi ta'kidlanadi[2].

Shodiev Shuhrat Shuhratovich o'z ilmiy ishlarida pedagogika sohasidagi faoliyatlari bilan tanilgan va jamiyat va oilani jalb qilish orqali ta'lim amaliyotini oshirishga qaratilgan materiallar xaqida yozgan. Uning tadqiqotlari ko'pincha ta'lim natijalarini yaxshilashda hamkorlikning muhimligini ko'rib chiqadi.

Abdullaeva Nigina Abdurahmonovnaning ilmiy ishlarida oila-maktab hamkorligi, ta'lim-tarbiyada mahallaning o'rni haqida chuqur o'rganigan pedagogning asarlarida bu hamkorlikning bolalar ta'lim-tarbiyasidagi ahamiyati alohida ta'kidlangan.

Rizayeva Anora Ahtamovnaning ilmiy ishlarida ijtimoiy pedagogika sohasiga va ta'limda jamoatchilikni qo'llab-quvvatlashning ahamiyatiga hissa qo'shdi, oilalar va mahallalar bilan hamkorlik qilish orqali o'quvchilarning ta'lim olishlari uchun hamkorlik muhitini yaratishga e'tibor qaratgan.

Xamraeva Saidaning ilmiy ishlarida pedagogik jarayonda jamoa va oila dinamikasini o'z ichiga olgan ta'lim metodologiyalari bo'yicha tadqiqotlar olib bordi, maktablar va ularning atrof-muhitlari o'rtasidagi mustahkam aloqalarni targ'ib qildi.

Mamlakatimiz olimlari yurtimizdagi mahalliy sharoit va ta'lim ehtiyojlarini aks ettiruvchi maktab, oila va jamiyat rollarining ta'limdagi integratsiyasiga bag'ishlangan maqolalar, darsliklar yoki boshqa manbalarda xam mavzu haqida qo'shimcha ma'lumot olish imkonini beradigan ma'lumotlarni yoritib kelmoqdalar.

Xorijiy olimlardan Joys L. Epsteyn o'zining «Oltita ishtirok etish doirasi» bo'yicha ishi bilan mashhur bo'lgan Epsteynning tadqiqotlari maktablar o'quvchilar muvaffaqiyatini oshirish uchun oilalar va jamoalar bilan hamkorlikni qanday rivojlantirishi mumkinligiga qaratilgan. Uning "Maktab, oila va jamiyat hamkorligi: harakat uchun qo'llanmangiz (School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action)" kitobi sohada keng qo'llaniladigan manba hisoblanadi.

Sara Meadowsning oila va jamiyatning ta'limdagi ishtiroki tarafdori sifatida Meadows ota-onalar ishtirokining muhimligini va talabalarning o'qishini qo'llab-quvvatlashda jamoat resurslarining rolini ta'kidladi. Uning turli nashrlarga qo'shgan hissalarida oila va maktab hamkorligi dinamikasini o'rganadi[5].

Alan J. Dalyning ilmiy ijodida ko'pincha ijtimoiy tarmoqlar va hamkorlik amaliyotlarining ta'limdagi o'rni haqida so'z boradi. U maktablar ta'lim natijalarini yaxshilash uchun jamoa munosabatlaridan qanday foydalanishi mumkinligini o'rganib chiqdi va bu sohada ta'limdagi

tarmoq tuzilmalarini tushunishga hissa qo'shdi.

Oilaviy hamkorlik bo'yicha yetakchi mutaxassis Karen Mapping oila va maktab o'rtasidagi samarali hamkorlik bo'yicha muloqotga o'z hissasini qo'shdi. Uning "Ta'limdagi hamkorlik: oila-maktab hamkorligi uchun ikki tomonlama salohiyatni oshirish asosi (Partners in Education: A Dual Capacity-Building Framework for Family-School Partnerships)" nomli kitobi samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish haqida tushuncha beradi[3].

John Deweyning XX-asr boshlarida yozgan falsafiy yondashuvi ijtimoiy kontekst, jumladan, oila va jamiyat ishtiroki muhimligini ta'kidlaydi. Uning asarlari hamkorlik atrofidagi zamonaviy ta'lim nazariyalariga ta'sir qilishda davom etmoqda.

Hilda Borkoning tadqiqotlari o'qituvchilar, oilalar va jamoalar o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantiradigan o'qituvchilar ta'limi va kasbiy rivojlanish jihatlarini o'z ichiga oladi. Uning faoliyati ta'lim jarayonida umumiy mas'uliyat muhimligini ta'kidlaydi.

Ronald D. Johnsonning hissasi jamiyat dinamikasi va oila ishtiroki ta'lim sifati va talabalar yutuqlariga qanday ta'sir qilishiga oid tadqiqotlarni o'z ichiga oladi, amaliy qo'llanmalar va hamkorlikni rivojlantirish strategiyalariga oydinlik kiritadi[4].

Ushbu mualliflar va tadqiqotchilar maktablar, oilalar va jamoalar o'rtasidagi ta'lim landshaftidagi o'zaro ta'sirni tushunishni birgalikda rivojlantirdilar va o'quvchilar ta'limida hamkorlikni kuchaytirishga intilayotgan o'qituvchilar va siyosatchilar uchun boy adabiyotlarni taqdim etdilar.

Metodlar:

Zamonaviy ta'limda maktablar, oilalar va mahallalar o'rtasidagi hamkorlik to'g'risida ma'lumot to'plash uchun aralash usullardan foydalaniladi. Usullarga quyidagilar kiradi:

- Ota-onalar ishtiroki va jamoatchilik ishtiroki darajasini baholash uchun so'rovlar.
- Samarali hamkorlik amaliyotlari haqida tushunchalarni to'plash uchun o'qituvchilar, ota-onalar va jamoa a'zolari bilan sifatli suhbatlar.
- Hamkorlik dasturlarini muvaffaqiyatli amalga oshirgan maktablar misolida.

Munozara:

Muhokamada kuzatilgan hamkorlik modellarini taxlil qilib, to'plangan ma'lumotlardan olingan natijalarni sintez qilinadi. U manfaatdor tomonlar o'rtasida muloqot, ishonch va umumiy maqsadlarning muhimligini ko'rib chiqadi. Mavzu yuzasidan, ijtimoiy-iqtisodiy omillar, madaniy farqlar va turli darajadagi hamkorlik kabi samarali hamkorlikdagi to'siqlarni o'rganilib amaliyotga joriy qilinmoqda. Metodlar va topilgan ma'lumotlar tanqidiy baholanadi. U joriy hamkorlikning samaradorligini aks ettiradi va adabiyot xamda amaliyotdagi kamchiliklarni aniqlaydi. Tahlillar asosida shu ta'kidlanadiki, muvaffaqiyatli modellar mavjud bo'lsa-da, jamiyatning turli kontekstlarining nuanslarini va bu tashabbuslarning ko'lamliligini tushunish uchun ko'proq tadqiqotlar talab etiladi.

Xulosa:

Zamonaviy ta'lim jarayonlarining ijobiy rivojlanishida maktab o'quvchilari tarbiyasida maktablar, mahallalar, oilalar hamkorligi zarurligi yana bir bor ta'kidlanadi. U jamiyatga asoslangan ta'lim dasturlariga sarmoya kiritishni davom ettirishga chaqiradi va hamkorlikni rivojlantirish strategiyalarini tavsiya qiladi. Barcha o'quvchilar uchun ko'proq qo'llab-quvvatlovchi va boyitish muhitini yaratish, natijada ta'lim natijalarini yaxshilash va jamoaviy aloqalarni mustahkamlash uchun bunday hamkorliklarning potentsialiga qaratilgan.

Maktablar, jamoat tashkilotlari va oilalar uchun hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha maktablar va oilalar o'rtasida muntazam aloqa kanallarini yo'lga qo'yish, manfaatdor tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni rivojlantirish uchun jamoat tadbirlarini tashkil etish, ota-onalarni o'z farzandlarining ta'limiga yanada samarali jalb qilishlari uchun resurslar va treninglar bilan ta'minlash, turli jamoalarning ehtiyojlarini qondiradigan inklyuziv dasturlarni yaratish zarur.

Ushbu tizimli yondashuv mavzuni har tomonlama o'rganish imkonini beradi va jamoat hamkorligi orqali ta'lim landshaftini yaxshilashdan manfaatdor bo'lgan o'qituvchilar,

tadqiqotchilar va siyosatchilar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ma'naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizni hayot darajasini oshirish barcha ishlarimizning mezoni va maqsadidir. – Toshkent, 2007. – B. 303.
2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – B. 102.
3. Karen Mapp, Faculty Chair. Family Engagement in Education: Creating Effective Home and School Partnerships. <https://www.gse.harvard.edu/professional-education/program/family-engagement-education-creating-effective-home-and-school>
4. Joyce L. Epstein. National Network of Partnership Schools (NNPS). <https://education.jhu.edu/directory/joyce-l-epstein-phd/>
5. Sara Meadows. The child as social person. https://www.amazon.com/stores/Sara-Meadows/author/B001HP4NPK?ref=ap_rdr&isDramIntegrated=true&shoppingPortalEnabled=true

РАЗРАБОТКА И СОДЕРЖАНИЕ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Евстафьева Любовь Григорьевна

доцент кафедры «Методика дошкольного образования»

*Институт переподготовки и повышения квалификации директоров и
специалистов дошкольных образовательных организаций. г. Ташкент*

Аннотация. В статье рассматриваются сущность составления рабочей программы педагогов дошкольной образовательной организации. Определена цель разработки рабочей программы.

Ключевые слова: Закон «О дошкольном образовании и воспитании», права и обязанности педагога, рабочая программа,

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILISINING O'QITUVCHILARI UCHUN ISH DASTURINI ISHLAB CHIQISH VA MAZMUNI

Evstafieva Lyubov Grigoryevna

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida dotsenti

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlari va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti. Toshkent

Аннотация: Мақоллада мактабгача та'лим ташкилоти о'қитувчилари учун иш дастурини тузишнинг mohiyati ko'rib chiqiladi. Ish dasturini ishlab chiqish maqsadi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonun, pedagogning huquq va majburiyatlari, mehnat dasturi.

DEVELOPMENT AND CONTENT OF THE WORK PROGRAM FOR TEACHERS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

Evstafieva Lyubov Grigorievna

Associate Professor of the Department of Preschool Education Methods

Institute for retraining and advanced training of directors and specialists of preschool educational organizations. Tashkent

Annotation: The article discusses the essence of drawing up a work program for teachers of a preschool educational organization. The purpose of developing the work program has been determined.

Key words: Law "On Preschool Education and Upbringing", rights and responsibilities of a teacher, work program,

Введение. Современные требования определяют новое представление о содержании и организации образовательного процесса в дошкольной образовательной организации, ориентированного на личность воспитанника.

Новая модель допускает составление образовательных программ педагогами, как в дошкольной образовательной организации в целом, так и по каждой возрастной группе, с учётом развития детей.

Образовательная программа является средством для профессионального развития и образования педагога, стержнем и вектором его собственной образовательной траектории.

Методика

Для обеспечения системы непрерывного образования с учётом возрастных особенностей дошкольников, педагоги дошкольной организации разрабатывают свою

рабочую программу, с учётом развития познавательной активности, самостоятельности, творчества каждого ребёнка.

Программа – инструмент, с помощью которого педагоги (воспитатели и другие специалисты) определяют оптимальные и наиболее эффективные для определённой возрастной группы детей содержание, формы, методы и приёмы организации образовательного и -воспитательного процесса, в соответствии с принципами и требованиями Государственной учебной программы и Государственными требованиями к развитию детей раннего и дошкольного возраста Республики Узбекистан.

Основное содержание

Закон «О дошкольном образовании и воспитании», определяет дошкольное образование и воспитание как вид непрерывного образования, направленный на обучение и воспитание детей, их интеллектуальное, духовно-нравственное, этическое, эстетическое и физическое развитие, а также подготовку детей к общему среднему образованию. В статье 24. Права и обязанности дошкольной образовательной организации сказано, что каждая дошкольная организация вправе на основе Государственной учебной программы «Ilk qadam» разработать свою образовательную программу.

В законе даны определения таким понятиям, как: дети с особыми образовательными потребностями — дети с индивидуальными нуждами, независимо от того, имеется инвалидность или нет, нуждающиеся в особом внимании семьи, педагогов, специалистов, общества и государства; инклюзивное образование и воспитание — процесс, обеспечивающий равный доступ детей к образованию и воспитанию с учётом их особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей.

При этом дошкольная образовательная организация обязана: обеспечивать уровень дошкольного образования, соответствующего требованиям государственного стандарта, создавать безопасные условия для детей.

Вариативность содержания и методов дошкольного образования предполагает также составление рабочих программ педагогов (воспитателей) по каждой возрастной группе, с учётом их развития.

Рабочая программа разрабатывается по следующим образовательным областям:

- физическое развитие и формирование здорового образа жизни;
- социально-эмоциональное развитие;
- речь, общение, навыки чтения и письма;
- развитие познавательного процесса;
- творческое развитие.

Цель разработки рабочей программы группы: создание условий для эффективного планирования, организации, управления образовательно-воспитательным процессом в дошкольной организации, в рамках реализации Государственных требований.

Рабочая программа показывает, как, с учётом конкретных условий, образовательных потребностей и особенностей развития воспитанников педагог создаёт индивидуальную педагогическую модель образования.

Рабочая программа представляет собой, таким образом, индивидуальную трактовку и траекторию реализации основной государственной программы, в плане содержания, методов и форм деятельности педагога.

Педагог, приступающий к составлению рабочей программы своей группы, должен не только знать её структуру, уметь проектировать этапы её реализации, но и быть способным

- анализировать собственную деятельность в контексте современного этапа развития дошкольного образования;
- определять направленность рабочей программы, её назначение и функции;

- выбрать структуру и определить содержание рабочей программы;
- учитывать педагогические технологии, рекомендуемые к реализации в образовательной программе;
- представлять прогнозируемые результаты реализации рабочей программы.

Программу необходимо составлять с учётом приоритетов в направлении работы педагога, уровня развития детей своей группы.

Педагог должен учитывать и местные, региональные особенности отдельно взятого населённого пункта (махалли, кишлака, района, города, области).

Структура и содержание рабочей программы должны учитывать принцип интеграции областей развития ребёнка, взаимодействие всех участников процесса и мотивации каждого ребёнка.

Всё содержание программы по компонентам должно находить своё отражение в задачах, плане, мониторинге её внедрения и литературе.

При составлении программы педагог советуется с руководством, а также с другими специалистами дошкольной организации.

Рабочая программа рассматривается на педагогическом совете, утверждается приказом руководителя и заверяется печатью дошкольной образовательной организацией.

Заключение

Задача педагога в дошкольной организации – помочь ребёнку организовать свою повседневную деятельность, которая закладывает основы для жизненных компетенций критического мышления и творческого самовыражения. Очень важно помочь педагогам в их повседневных усилиях по раскрытию способностей детей, объяснить непрерывную преемственность этого процесса и ведущую роль партнёрства «педагог-ребёнок» в различной образовательной и самостоятельной деятельности детей, а также правильно спланировать весь образовательно-воспитательный процесс в дошкольной группе.

Список литературы.

1. Закон Республики Узбекистан «О дошкольном образовании и воспитании (2019г)
2. Государственные требования к развитию детей раннего и дошкольного возраста Республики Узбекистан.(2018г)
3. Государственная учебная программа «Ilk qadam» (2022г)
4. Вариативная программа развития, воспитания и обучения «Ilm yo`li» подготовки к начальному образованию детей от 6 до 7 лет /издание второе, дополненное.(2022г)
5. Методическое пособие «Разработка образовательных программ в дошкольных образовательных организациях» (№ 1 от 17.07. 2020 г)

BO'LAJAK TARIX O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLILIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING INTEGRATSION DARAJALARI

Boboyorov Shuhratjon Suvonqulovich

Navoiy davlat pedagogika instituti, "Tarix" kafedrası dotsenti, p.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning integratsion darajalari haqida va bugungi texnologik asrda zamonaviy pedagoglardan talab qilinadigan kompetensiyalar haqida atroflicha bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: tarix o'qituvchilari, bo'lajak kadrlar, kasbiy kompetensiyalar, shaxsiy rivojlanish, pedagogik mahorat va h.k.

INTEGRATION LEVELS OF PROFESSIONAL COMPETENCE IMPROVEMENT OF FUTURE HISTORY TEACHERS

Boboyorov Shukhratjon Suvonkulovich

Navoi State Pedagogical Institute, associate professor of «History» department, Ph.D.

Abstract. This article describes in detail the integrated levels of improving the professional competence of future history teachers and the competencies required of modern pedagogues in today's technological age.

Key words: history teachers, future personnel, professional competencies, personal development, pedagogical skills, etc.

УРОВНИ ИНТЕГРАЦИИ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ

Бобоеров Шухратжон Сувонкулович

Навоийский государственный педагогический институт, доцент кафедры «История», к.ф.н.

Абстрактный. В данной статье подробно описаны комплексные уровни повышения профессиональной компетентности будущих учителей истории и компетенции, необходимые современному педагогу в современный технологический век.

Ключевые слова: учителя истории, будущие кадры, профессиональные компетенции, личностное развитие, педагогическое мастерство и др.

Inson jamiyatni demokratlashtirish va insonparvarlashtirishga, jamiyat va tabiat taraqqiyotining mahalliy va global muammolarini hal etishga o'z hissasini qo'shishi kerak. Buning uchun inson tegishli kompetentsiyaga, o'zini o'zi anglash va o'zini namoyon qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Uning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratilishi kerak. Insonga xos ijobiy salohiyatni ochib berish, uning qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berish va jamiyatga foydali bo'lishi va o'zini namoyon qila olishi uchun bu hayotda o'z o'rnini topishiga yordam berish - bu ta'limning vazifasi bo'lib, uni faqat shaxs o'zi hal qilishi mumkin. o'zini o'zi rivojlantirishga turtki bo'ladi va shaxsiy va professional o'zini o'zi anglashning ma'lum darajasiga erishadi [1].

O'qituvchi nafaqat bilimlar yig'indisiga, balki o'z oldiga qo'yadigan muammolarni hal qilishda bilimlarni qo'llash qobiliyatiga, yetarli darajada yaratish qobiliyatiga ega bo'lgan talaba shaxsini rivojlantirish g'oyasini amalga oshirishga nazariy va amaliy jihatdan tayyor bo'lishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, o'qituvchi haqiqiy qobiliyatlar to'plamiga asoslangan kasbiy kompetentsiyaga ega bo'lishi kerak [2]. Rivojlanayotgan "ustoz-shogird" tizimida ular o'zaro munosabatlarda teng huquqli sheriklar sifatida qaraladi. Shu bilan birga, ko'plab faktlar ko'pchilik o'qituvchilarning, shu jumladan oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarining kasbiy malakasi

yetarli darajada emasligini ko'rsatadi. Oliy o'quv yurtlarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi asosan bilimga asoslangan bo'lib, avtoritar-instruktiv o'qitish uslubi ustunlik qiladi.

Kompetentsiya - bu talabani tegishli kompetentsiyaga ega bo'lishi, shu jumladan uning unga va faoliyat mavzusiga shaxsiy munosabati. Kompetensiya - bu talabani allaqachon shakllangan shaxsiy sifati (sifatlar to'plami) va ma'lum bir sohada minimal tajriba. Kompetensiya - bu o'quvchining ma'lum bir ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan sohadagi faoliyati tajribasi bilan shartlangan shaxsiy fazilatlar (qadriyat va semantik yo'nalishlar, bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar, qobiliyatlar). Ta'lim kompetentsiyasi - bu shaxsning va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan voqelik ob'ektlarining ma'lum bir doirasiga nisbatan o'quvchining o'zaro bog'liq semantik yo'nalishlari, bilimlari, qobiliyatlari, ko'nikmalari va tajribasi majmui bilan ifodalangan ta'limga tayyorgarlik talabi [3]. Talaba uchun kompetensiyalar uning kelajagi qiyofasi, o'zlashtirish uchun yo'l-yo'riqdir. Bunday kompetensiyalar umumiy ta'limning predmet-faoliyat komponentini aks ettiradi va uning maqsadlariga har tomonlama erishishni ta'minlashga qaratilgan.

Amerikalik psixolog R. Short "shaxsiy kompetensiya" tushunchasini ochib beradi [4]. Muallif barkamol shaxsni «fan asoslari» va ular bilan bog'liq ko'nikmalarga ega bo'lgan, shuningdek, psixomotor funksiyalarni, kasbiy rollarni, kognitiv va affektiv faoliyatni, shaxslararo muloqotni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxs sifatida tavsiflaydi. Bunday holda, e'tibor ijtimoiy rollarni bajarish va dunyo bilan o'zaro munosabatda bo'lish uchun zarur bo'lgan qobiliyat, bilim, ko'nikma, motivlar, qarashlar, e'tiqodlar, qadriyatlarni rivojlantirishga qaratilgan. G'arbiy Yevropa kompetensiya modellari murakkab muammolarni hal qilish yo'llarini mustaqil ravishda topish qobiliyati, yangi bilim va ko'nikmalarni mustaqil egallash, shaxsning ijobiy qiyofasi, uyg'un muloqot qilish qobiliyati, jamoada o'zini tutish qobiliyati kabi fazilatlarga qaratilgan [5]. Umuman olganda, xorijlik olimlar kompetensiyani aniq ko'nikmalar bilan bog'lashdan ko'ra, ko'proq shaxsning umumiy xususiyatiga bog'laydilar.

Shunday qilib, shaxsning malakasi jamiyat hayotining muayyan sohasidagi kasbi bilan bog'liq bo'lib, u faoliyatga xizmat qiladi. Qoida tariqasida, ijtimoiy hayot sohalari moddiy va ma'naviy sohalarga bo'linadi. Talabalarni madaniyat va uning qadriyatlari bilan tanishtirishga, shu orqali jamiyatning ma'naviy sohasiga xizmat qilishga qaratilgan pedagogik faoliyat. Pedagogik faoliyatning ijtimoiy vositachilik xususiyati shundan dalolat beradiki, u talaba manfaati uchun, uning rivojlanishi uchun, uning insoniylik mohiyatini egallashi va uni amalga oshirishga qodir faoliyat sub'ekti sifatida shakllanishi yo'lida amalga oshiriladi. Bunday hayotni yaratish talaba maktabni tamomlagandan so'ng ham o'z ehtiyojlariga, ham o'zi yashayotgan jamiyat talablariga javob beradigan kasb tanlashini talab qiladi. Binobarin, o'qituvchining faoliyati jamiyatning ma'naviy sohasiga xizmat qiladi, chunki o'quvchi tarbiyalayotgan o'qituvchi madaniyatni uzatadi, bolani madaniyat olami bilan tanishtiradi, uning madaniyatni saqlash, uni yaratish va o'zgartirish qobiliyatini rivojlantiradi, shuningdek, ma'lum darajada, moddiy soha, chunki talabalar bu sohada ishlaydi [6]. Ushbu muammolarni hal qilish o'qituvchidan o'quvchilarni hayot va mehnatga tayyorlash, ularda bilimga, shaxsga va o'ziga xos qadriyatlarga asoslangan munosabatni shakllantirish uchun ularni ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiritish uchun zarur kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishini talab qiladi.

Tarix fanini o'qitish muammolariga oid ilmiy-metodik manbalarning tahlilidan shuni aytishimiz mumkinki, bu borada turlicha qarash va yondashuvlar mavjud. Jumladan, A.Sa'diev tarix darslarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodlar sirasiga ko'rgazmalilikka alohida e'tibor qaratadi. Bu g'oya A.A.Vagin va P.V.Goralarning tadqiqotlarida ham ilgari surilgan, ya'ni og'zaki bayon usuli, ko'rgazmali ta'lim usuli, matn bilan ishlash usuli bo'lsa, P.V.

Goraning nazariyasi bo'yicha, og'zaki o'qitish uslubini ikki turga bo'lgan holda, ya'ni og'zaki ta'lim uslubi hamda ta'limning amaliy usullari tavsiya etilgan [7]. Bundan shu narsa ayon bo'ladiki, an'anaviy tarix o'qitish usullari orasida ko'rgazmali ta'lim uslubi og'zaki o'qitish usulidan keyin eng ommaviy usul sanalar ekan. Demak, tarix o'qitishda ko'rgazmali ta'lim uslubi o'qitishning, ayniqsa, tarix o'qitishning eng asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Bu ilmiy-metodik yondashuv tadqiq etilayotgan muammoning yechimi, tarix ta'limi sifati va samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligini tavsiflaydi. Zero, axborot, ma'lumot olish jarayonida inson sezgilarining o'rni hal qiluvchi rol o'ynaydi. Xorijiy manbalarning tahliliga ko'ra biz axborotni o'zimizga 10 foiz – ta'm bilish – og'izda, bezlar orqali, 1.3 foiz – hid sezish – burun orqali, 3.5 foiz – tana bilish – teri sezgisi orqali, 11 foiz – eshitish – quloq orqali, 83 foiz – ko'rish – ko'z orqali qabul qilar ekanmiz [8]. Xitoyliklarda “Men eshitaman va unutaman, men ko'raman va tushunaman, men bajaraman va xotiramga keltiraman” – degan naql mavjud ekan. Bu bizning tadqiqotimiz nuqtai nazaridan tarix ta'limining vizual imkoniyatlaridan oqilona foydalanish muhim ekanligini yana bir bor ta'kidlaydi. Zero, biz materiallarni sezgi organlarimiz orqali idrok etamiz hamda faoliyat vositasida o'zlashtiramiz. Shu dalillarga asoslanib, tarix ta'limida tarixiy asarlaridan foydalanib, ta'lim samaradorligini oshirish uchun ish samaradorligini shu ko'rinishda taqdim etish mumkin. Bo'lajak tarix o'qituvchilarining informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirish haqida gap borganda, tarixiy-badiiy asarlarga murojaat etmaslik mumkin emas. Mazkur fikrni A.Ibrohimovning “Bizkim o'zbeklar... Milliy davlatchiligimiz asoslari haqida mulohazalar” risolasida ta'kidlab o'tganidek, “To'g'ri, tarix fani manbalarga tayangan holda aniq dalillar bilan o'tmish voqeligini bayon qiladi [9]. Biroq gap inson dunyoqarashini shakllantirish haqida ketar ekan, bunga erishish ilmiy adabiyotlardan ko'ra, yozuvchi O. Balzak asarlarida aniqroq tasvirlangani e'tirofli bo'lganini misol qilib keltirish mumkin. Ana shu sababli bo'lajak tarix o'qituvchilarining informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirishda badiiy adabiyotlarga ham e'tiborsizlik bilan qarab bo'lmaydi.

Bo'lajak tarix o'qituvchilarida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish samaradorligini oshirishda quyidagi ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalar hal qilinsagina erishish mumkin:

- tarixiylikni tarbiyalash
- talabalar o'tmish va bugungi kunga oid voqealarni bir-biriga bog'liq holda tushunish va baholash, ijodiy fikrlash, ilmiy ob'ektivlikka intilish, mamlakat bo'ylab va butun jahon tarixiy asarlarni, tarixiy jarayonlarni tahlil qilish qobiliyatini shakllantirish, tarixiy manbalarni mustaqil o'rganish asosida shaxsiy xulosalar chiqarishga intilish;
- talabalarda tarixdagi muammolarni anglab yetish qobiliyatlarini hosil qilish, oliy ta'limda tarixni o'rganish, talabalarda tarixiy voqea va shaxslarga ma'naviy baho berish kompetentsiyasini hosil qilish;
- O'zbekistonning madaniy boyliklari, xalqimizning ijtimoiy-diniy an'analari, tarixiy va madaniy yodgorliklarni targ'ib qiladigan va ulardan faxrlanadigan, qadimiy yodgorliklarni muhofaza qilishda faol qatnashadigan vatanparvarlarni tarbiyalash;
- turli mamlakat va xalqlarning tarixini biladigan, boshqamillatlarning madaniyatiga hurmat bilan munosabatda bo'ladigan, xalqlarning o'zaro madaniy ta'siri va o'zaro munosabatining progressiv ahamiyatini tushunadigan e'tiqodli baynalminalchilarni millatlararo muomala madaniyati sohiblarini tarbiyalash va boshqalar [10].

Oliy ta'limda amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining samaradorligini ta'minlashda fanlarni oldindan muvofiqlashtirib amaliy mashg'ulotlar, ekskursiyalar, safarlar, ekspeditsiyalar bilan mujassamlashtirgan holda o'tilishi tarixiy dunyoqarashni o'stirish, tarixiy haqiqatlarni ilg'ab olish imkoniyatini ortiradi. Bu o'rinda bo'lajak tarix o'qituvchilarida axboriy-analitik tafakkurni rivojlantirishda tarixga vertual sayohat qilish, turli axborot texnologiyalari vositasida

virtual muzeylarga, tarixiy obidalarni, jarayonlarni, davrlarni modellashtirish orqali sayohat qilishning ahamiyati kattadir. Mazkur jarayonda virtual tarixiy muzeylarning samaradorligi yuqori hisoblanadi. Muzeylar ma'naviy-axloqiy tarbiya o'chog'i bo'lib, moddiy va ma'naviy buyumlar to'plami orqali ilmiy, tarixiy, madaniy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazuvchi markaz hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография. – Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, 1998. – 310 с.
2. Акмеология: учебник / под общ. ред. А.А. Деркача. – М.: РАГС, 2002. – 650 с.
3. Архипова А.И., Дмитриева И.В. Проблема формирования информационно-коммуникационной компетентности педагогов в системе повышения квалификации // XV конференция-выставка «Информационные технологии в образовании»: сборник трудов участников конференции. Ч. II. – М.: «БИТ про», 2005. – С. 16–18.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая компетентность подхода в образовании // Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». – М.: ИЦ проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 38 с.
5. Иванова Е.В. Информационная компетентность учителя в современной школе // Развитие научного педагогического знания: проблемы, подходы, результаты: сборник научных статей аспирантов / под ред. А.П. Тряпицыной. – СПб.: НШХ СПбГУ, 2003. – Вып. 1. – С. 45–47.
6. Концепция модернизации Российского образования на период до 2010 года. – Оренбург: [Б.и.], 2002. – 23 с.
7. Кюршунова В.В. Становление информационной компетентности будущих учителей начальных классов: дисс. ... канд. пед. наук. – Петрозаводск, 2006. – 187 с.
8. Наумик Е.Г. Компетентностный подход в корпоративном управлении // Бизнесинформ. – 2010. – № 9.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1990. – 900 с.
10. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. – М.: Магистр, 1997. – 308 с.
11. Современный словарь иностранных слов. – СПб., 1994. – 752 с.
12. Хуторской А.В. Ключевые компетентности как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования: ученик в обновленной школе. – М.: ИОСО РАО, 2002. – С. 135–137.

TEACHING A FOREIGN LANGUAGE VIA INTENSIVE TRAINING PROGRAMS: CHALLENGES AND SOLUTIONS

Tolibova Gulnoz Rustamovna
Teacher at Uzbekistan State World Languages University

Abstract. These days, being able to communicate in another language is becoming essential to being a well-educated, cultural individual. The expansion of international relations and the forging of tighter ties with other nations are the real causes of the growing interest in learning a foreign language. The learner views proficiency in any language, including a foreign one, as a valuable contribution to society, which is the subjective explanation. This method enables the use of the studied language's potential in the student's language development domains. A foreign language must be learned to be successfully used as a tool for language development. The view of language as a property of language has grown particularly pervasive in suggestopedia, which is commonly referred to in our country as an intensive foreign language learning approach. The article examines the history of the formation and improvement of methods and principles of teaching foreign languages. Their advantages and weaknesses are analyzed in comparison with traditional methods and principles of teaching. Moreover, this article also deals with using intensive training programs in ESL classes with the possibility of some issues and solutions.

Key words: education, foreign language, methods, suggestions, intensive program, communication, language barriers and learning process.

CHET TILINI INTENSIV TA'LIM DASTURLARI ORQALI O'QITISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Hozirgi kunda chet tilini bilish, chet tilida erkin va ravon muloqot qila olish shu bilan birga yuqori darjadagi bilimli va yetuk kadr bo'lish davr talablaridan biriga aylanib bormoqda. Shuningdek, xalqaro aloqalarning kengayishi, boshqa xalqlar bilan mustahkam aloqalarning o'rnatilishi chet tilini o'rganishga bo'lgan qiziqish ortib borayotganining asosiy sabablaridan biri sanaladi. Shu nuqtai nazardan, chet tilini puxta o'rganish har bir o'quvchining oldiga qo'ygan asosiy maqsadlaridan biri bo'lishi va til o'rganuvchi, har qanday tilni, shu jumladan chet tilini bilishni jamiyat rivoji uchun qo'shgan ulkan hissasi ekanligini bilishi lozim. Ushbu marralarni zabt etish uchun til mutaxassisleri samarali metodlarni bilishi muhim sanaladi. Samarali metodlardan foydalanish natijasida o'quvchi yoshlar chet tilini qisqa vaqt ichida puxta o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishlari mumkin. Aslida ham chet tilini tilni rivojlantirish vositasi sifatida muvaffaqiyatli ishlatish uchun uni chuqurroq o'rganish kerak. Hozirda tilga tilning mulki sifatida qaralib, xorijiy tillarni intensiv o'rganish usulidan keng foydalanib kelinmoqda. Maqolada chet tillarini intensiv o'qitish metodikasi, tarixi va uning shakllanishi ko'rib chiqilgan bo'lib, mazkur usulning afzallik va kamchilik tomonlari batafsil tahlilga tortilgan. Bundan tashqari, ushbu maqolada "ESL" darslarida ba'zi intensiv ta'lim dasturlarini qo'llashda duch keladigan muammolar va ularga yechimlar haqida batafsil to'xtalgan.

Tayanch so'zlar: ta'lim, chet tili, uslublar, takliflar, intensiv dasturlar, muloqot, til to'siqlari va til o'rganish jarayoni.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ ПО ПРОГРАММАМ ИНТЕНСИВНОГО ОБУЧЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация. В наши дни умение общаться на другом языке становится необходимым условием для того, чтобы быть хорошо образованным, культурным человеком.

Расширение международных отношений и установление более тесных связей с другими странами являются реальными причинами растущего интереса к изучению иностранного языка. Учащийся рассматривает владение любым языком, включая иностранный, как ценный вклад в общество, что является субъективным объяснением. Этот метод позволяет использовать потенциал изучаемого языка в областях языкового развития учащегося. Иностранный язык необходимо выучить, чтобы успешно использовать его в качестве инструмента для развития языка. Взгляд на язык как на свойство языка особенно распространен в суггестопедии, которую в нашей стране обычно называют интенсивным подходом к изучению иностранных языков. В статье рассматривается история становления и совершенствования методов и принципов обучения иностранным языкам. Анализируются их преимущества и недостатки по сравнению с традиционными методами и принципами обучения. Кроме того, в статье рассматривается использование интенсивных программ обучения на занятиях по английскому как иностранному языку с возможностью возникновения некоторых проблем и их решения.

Ключевые слова: образование, иностранный язык, методы, предложения, интенсивная программа, коммуникация, языковые барьеры и процесс обучения.

Introduction. Whether the communicative approach to teaching foreign languages is an “approach” or “methodology” is a theoretical matter that might be debated further. The usefulness of this idea is crucial to us as foreign language instructors. By using a communicative approach, foreign language learners can practice using real words that are used by native speakers in speech, fill their sentences with meaning, and experience a real-world communication scenario in the classroom. The terms “communicative” and “communicative approach” have gained relevance in the field of teaching foreign languages in recent years. This idea was referred to as “communicative language teaching or communicative approach” in foreign methodological literature. These concepts, or “such an approach” broadly speaking refer to a method and an objective of teaching in the process of communicating with the other person while teaching a foreign language.

The Bulgarian psychologist G. Lozanov gained notoriety in the middle of the 1960s when he and other psychologists created a set of methods that help create a positive emotional-psychological environment in language classes. These methods were based on several psychotherapy tenets. The use of suggestion is the primary tool that G. Lozanov borrowed from the toolbox of psychotherapy. “A person can be indirectly influenced to activate their reserve potential for personality through suggestion, which is mostly an indirect method of communication while they are awake”.

Discussions and results. Three categories of suggestions were recognized by G. Lozanov as being utilized in the process of helping aggrieved individuals overcome different psychological obstacles.

1) Psychological suggestion. The teacher conducts the lesson with the use of psychological, psychotherapeutic and psychohygienic factors, as well as with the use of emotional impact, using logical forms of material presentation;

2) Didactic suggestion. Special techniques are used in the lessons, activating learning;

3) Artistic suggestion. The teacher uses various types of art (music, painting, elements of theater) in the lessons with the use of emotional impact on the student and harmonizing the lesson.

The main provisions of suggestopedia are as follows: a) training should be joyful and relaxed; b) it should be carried out both on the conscious and subconscious levels; c) in training, usually unused reserves of consciousness should be used with the aim of increasing effectiveness. These reserves can be revealed with the help of suggestopedia (later its called

intensive teaching program).

Similar classes inspired the practice of intensive training. Still, the question immediately arose of how to apply it within the framework of already existing forms and objective teaching conditions - in the student audience, school, and the system of advanced training. Theoretical and practical research was carried out in this direction.

L.V. Smirnova, a teacher at Mount Saint Mary College (USA), described her impressions from working in an intensive study group: "... the main achievement of this intensive course is the richness of communication and emotional shared experiences that left in memory not only "language unities", but also impressions from the minutes spent together, the horrors of communication".

The concept of "suggestopedia – intensification" was closely linked to the concept of improving the quality of specialists and was considered as "the goal of higher education and as a means of ensuring its merging with the general economic and social direction". One of the main problems of intensification of higher education, according to A.V. Krupin, was to improve the scientific and methodological support of the educational process in higher education, i.e., to implement "an integrated approach to improving and updating the content, organization, and methods of teaching". Thus, higher education institutions were faced with the task of organizing the educational process, ensuring a sufficiently fast flow with a methodologically sound optimal selection of educational material, with maximum time savings, rationalization of techniques and methods of independent work of students, reasonable use of their capabilities without overload and fatigue. In this regard, numerous studies have been conducted on the problem of intensifying learning in the field of pedagogy, psychology and linguistics. Nevertheless, the problem of intensifying the learning process remains relevant at the present time, which is directly related to the diversity of proposed approaches and solutions.

In pedagogy, intensification is defined as a process aimed at improving the teaching of a foreign language, i.e. the selection and organization of material, the development of effective methods, techniques and methods of mastering, the development of communication skills, the activation of personal reserves and interpersonal relationships.

Also, despite the existing differences in the formulation of the concept of "intensification", there is a consensus that this should be the effective assimilation of educational material in a short time and for a long time.

According to V.A. Slastenin and N.A. Polovnikova, the foundation for intensification is a program-targeted strategy that integrates all training components and aims to build a fully trained, socially engaged specialist's personality. Furthermore, I.A. Zimnyaya, considering intensive learning as one of the manifestations of the intensification of learning in general, also dwells on some other psychological features of the educational activity itself under conditions of intensification. Thus, in her opinion, the nature of motivation, the specificity of interpersonal relationships, the organization of educational activity in time and the organization of the internal mental activity of an adult audience in learning a foreign language are of interest.

In our point of view, the game is the primary motivator for learning foreign languages, even outside of the intense approach. It is hard to overstate this method's effectiveness. Everyone participates in the game, and even those who are falling behind may suddenly display their skills. It is in the game that the psychological readiness of the student for verbal communication is created.

A distinctive feature of intensive training is the predominant focus on involuntary memorization, which is ensured by creating an atmosphere of emotional uplift in classes, accompanying verbal communication with paralinguistic means. The students do not realize that they are learning, since a strong illusion of real communication is created. But knowledge of the language implies not only oral speech, but also the ability to write correctly. This

requirement is imposed today on a modern specialist, a university graduate. Therefore, one cannot underestimate the grammar of the language being studied.

Conclusion. All above points to the following conclusion: when the intensive learning approach is used correctly, it is possible to learn a foreign language in a very short amount of time and with outstanding results in terms of both the amount of material taught and the amount of time spent learning it. Moreover, it should be noted that some of the techniques of the intensive methodology can be used equally in the traditional method of teaching both adults and children.

References:

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология. - М.: Педагогика, 1991. - С. 3-120
2. Зимняя И. А. Гуманизация образования - императив XXI века. – Набережные Челны, 1996. – Вып. 1. – С. 20 - 30.
3. Леонтьев А.А. Психологические аспекты личности и деятельности // Иностр. языки в школе. – 1974. – № 1. – С. 80.
4. Лозанов Г. Суггестология. – София: 1971. – С. 15.
5. Смирнова Л.В. Интенсивный курс обучения – интенсивный путь общения // Интенсивное обуч. иностр. яз.: проблемы метод. и лингв.: Сб. науч. ст. Волгоград. центр интенсив. обуч. иностр. яз. – Волгоград: 2001. – С. 8.
6. Intensive language learning today: collection of articles / edited by G.A. Kitaygorodskaya // Scientific and Educational Center “Kitaygorodskaya School”. – 1997. Issue 1. – P. 24-34.
7. Spratt M., Pulverness A., Williams M. The Teaching Knowledge Course. Cambridge University press, 2007, - 189p.

KONSTRUKTIV KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY TARKIBIY KOMPONENTLARI

Isakov Jasurbek Arifjonovich

Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti, "Arxitektura va qurilish" kafedrasi erkin tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tadqiqot doirasida biz talabalarda konstruktiv kompetensiyalarni rivojlantirishning tarkibiy komponentlari kasbiy mahoratini shakllantirish modelini baholash-samarali komponenti uning tuzilishiga muvofiq tuzilgan va ularning shakllanish darajasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: kognitiv, texnik va texnologik, kommunikativ, refleksiv, individuallik, pedagogik qobiliyat, insayt.

ОСНОВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ РАЗВИТИЯ КОНСТРУКТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Исаков Джасурбек Арифжонович

Андижанская экономика и строительство института, независимый научный сотрудник кафедры «Архитектура и строительство».

Абстрактный. В данной статье в рамках исследования мы оценили структурные компоненты развития конструктивных компетенций у студентов, оценочно-эффективный компонент модели формирования профессиональных навыков по ее структуре, а также уровень их сформированности. выделено.

Ключевые слова: познавательный, технико-технологический, коммуникативный, рефлексивный, индивидуальность, педагогические способности, проницательность.

MAIN COMPONENTS OF THE DEVELOPMENT OF CONSTRUCTIVE COMPETENCES

Isakov Jasurbek Arifjonovich

Andijan economy and construction

Institute, independent researcher of the «Architecture and construction» department

Abstract. In this article, as part of the research, we have evaluated the structural components of the development of constructive competences in students, the evaluation-effective component of the professional skill formation model, according to its structure, and the level of their formation has been highlighted.

Key words: cognitive, technical and technological, communicative, reflexive, individuality, pedagogical ability, insight.

Respublikamizda ta'lim olishning kunduzgi, kechki, sirtqi, maxsus sirtqi shakllari mavjud bo'lib. 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi Qonunining 16-moddasi Masofaviy ta'lim o'quv rejalari va o'quv dasturlariga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan hamda Internet jahon axborot tarmog'idan foydalangan holda masofadan turib olishga qaratilgan.

Hozirgi shiddatli davrda dunyo shunchalik tez rivojlanmoqdaki, bugungi yangilik ertaga eskirib qolyapti. Shuning uchun, ma'lumotlarni o'z vaqtida olish maqsadida, odamzot informatsion texnologiyalarni yaratdi. Kompyuter – bu oddiy va qulay tarzda ma'lumotlarga yetishish vositasidir. Ma'lumotlar bilan ishlayotgan shaxs, ma'lumotlarning qayerda

joylashishidan qat'iy nazar, xoh u shaharda, xoh jahonning boshqa nuqtasi bo'lsin, uni olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Hozirda shu va shunga o'xshash boshqa muammolar kompyuterlar yordamida bartaraf qilinmoqda. Kompyuterlar inson hayotining barcha jabhalariga jadallik bilan kirib boryapti va jahonda ularning soni va qo'llanilish doirasi kengaygandan kengaymoqda. Bu esa kompyuterlarning kundan-kunga yanada rivojlanishini ta'minlayapti.

Bularning hammasi ta'lim tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Hozirda puxta bilimga ega bo'lish uchun informatsion texnologiyalarni ham o'zgartirish zaruriyati tug'ilmoqda, chunki ta'lim tizimi har doim zamon talablariga mos kelishi kerak. Hozirgi zamon talabi esa yangi o'quv muhiti, ya'ni yangi informatsion texnologiyalar yordamida ixtiyoriy joyda turib bilim olish, ixtiyoriy o'quv yurtlari bilan aloqa qilish va jahonning ixtiyoriy nuqtasidagi ma'lumotlarni olishdir. Bunda bizga internet tizimi yordam berishi mumkin.

Biz konstruktiv kompetensiyalarni shakllantirishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan asosiy boshlang'ich nuqtalarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

- o'quv materialini idrok etishga tayyorlikni shakllantirish;
- ijodiy izlanish vaziyatlarini yaratish;
- dizayndagi shaxsiy ahamiyatni shakllantirish;
- ijodiy faoliyat amalga oshirish jarayonida o'quv talablari va operativ nazoratni taqdim etish; professionallikni diqqat markazida saqlash;
- muvaffaqiyatga erishish uchun turtki berishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlarga e'tibor berish kerak.

Bo'lajak muhandislarni konstruksiyalash jarayonini tadqiq qilish natijalari bo'yicha faoliyat turiga motivatsion, kognitiv, refleksiv-faoliyatli tarkibiy komponentlari talabalarning konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishning quyidagilar tarkibiy bosqichlarida amalga oshiriladi:

1-bosqich – Muammoni tahlil qilish: bu bosqichda ma'lumotlar to'planadi, qiyoslanadi va umumlashtiriladi;

2-bosqich - Motivatsion-mo'ljalli: muammoni hal qilishga yo'naltirilgan ma'lumotlarni tizimlashtiriladi;

3-bosqich – Maqsadli-tashxisli: ya'ni ko'p variantli yechimlar bankini tuziladi;

4-bosqich – Kasbiy-izlanuvchilik: yechimlardagi nomutanosiblik va ziddiyatlarni aniqlanadi va bartaraf etiladi;

5-bosqich – Amalga oshirish: tanlab olingan g'oyalarni amalda sinab ko'riladi va natijalarni taqqoslanadi;

6-bosqich – Hamkorlik va ommalashtirish: Yangi g'oya va yechimlarni pedagogik hamkorlikda amalga oshirish va ommalashtirish amalga oshiriladi;

7-bosqich – Yakuniy: Yaratilgan yechimlardagi kamchiliklarni aniqlab qo'shimcha ishlov berish.

Talabalarning konstruktiv kompetensiyalarini rivojlantirishning tarkibiy bosqichlari sifatida quyidagilarni belgilab olamiz (1-rasm):

Ilmiy adabiyotlarda kompetensiya tuzilishini ko'rib chiqishda tadqiqotchilar to'rt yoki besh komponentni ajratib ko'rsatishadi. Tadqiqotimizda bakalavriat talabalarining axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarining shakllanish darajasini aniqlash uchun N. G. Vitkovskaya [1], G. A. Gareeva [2], E. M. Zayseva [4], A. V. Gofenberg [3], S. R. Markulis [5], Yu.G.Plaksina [6], N.I.Sakovich [7] va E.V.Shalashova [8] va boshqalarning dissertatsiyalarini tahlil qildik va yuqoridagi mualliflarning ishlarida axborot kompetensiyalarining quyidagi tarkibiy qismlarini aniqladik:

N. G. Vitkovskaya quyidagi komponentlarni taklif qiladi [1]:

- 1) kognitiv - ma'lumot uchun so'rov, ma'lumot bilan ishlash;
- 2) qiymatga asoslangan - axborotga o'rnatish;

3) refleksiv - kasbiy muammolarni hal qilish uchun ma'lumotlardan foydalanish;

4) texnologik - axborotni tahlil qilish va umumlashtirish, natijalarni taqdim etish.

A.V.Goferberg quyidagi "axborot kompetensiyasi komponentlari"ni ko'rib chiqdi [3]:

1) motivatsion komponent axborot texnologiyalari bilan ishlashga ijobiy munosabatni o'rnatadi va kasbiy muammolarni hal qilishda yangi axborot texnologiyalaridan professional tarzda foydalanishga qaratilgan;

2) kognitiv komponent kasbiy faoliyatda yangi axborot texnologiyalarini qo'llash bo'yicha bilimlar tizimi bilan ifodalanadi;

3) operativ-harakat komponenti axborotni tahlil qilish va umumlashtirish hamda natijalarni taqdim etishni, shuningdek, kasbiy faoliyatda yangi texnologiyalardan foydalanish qobiliyatini ifodalaydi .

G. A. Gareeva quyidagi tarkibiy qismlarni bildiradi [2]:

1) kognitiv tayyorgarlik - AKT sohasidagi bilimlar, axborot-ta'lim muhitida axborot bilan ishlash usullari haqidagi bilim;

2) motivatsion-qiymatli tayyorlik - axborot bilan ishlashga qiziqish, AKTdan foydalanish zarurati, AKT vositasida axborot resurslaridan foydalanishga tayyorgarlik, axborotning qimmatligini anglash;

3) texnologik tayyorgarlik - AKT vositalaridan foydalanish qobiliyati, axborotni olish, saqlash, qayta ishlash va uzatish usullarini bilish.

Axborot texnologiyalari (AT) sohasida bakalavriat talabalari turli darajadagi tayyorgarlikka ega bo'lganligi sababli, axborot va kompetensiyaning shakllanish darajasi ham har xil bo'ladi. Etuklikni aniqlash uchun uch turdagi darajalar, mezonlar ishlab chiqilgan.

E.M.Zayseva quyidagi «mutaxassislarining axborot kompetensiyasining tuzilishini va tarkibiy qismlarning kombinatsiyasini ochib berdi [4]:

1) kognitiv, kasbiy muammolarni ijodiy hal qilish uchun zarur bo'lgan o'zlashtirilgan bilimlar tizimini aks ettiradi;

2) ijodiy faoliyat, o'quvchilarning kasbiy faoliyatda o'zini o'zi anglash uchun zarur bo'lgan turli xil faoliyat usullarini shakllantirish va rivojlantirishga hissa qo'shish;

3) shaxsiy, sub'ektning shaxsiy sifatlarida namoyon bo'ladi, «shaxs bo'lish» ijtimoiy tartibini amalga oshiradi: ehtiyojlar, motivlar;

4) aksiologik, talabalarining qadriyatlar dunyosiga kirishi uchun qulay shart-sharoitlarni ta'minlash, eng muhim qiymat yo'nalishlarini tanlashda yordam berishda amalga oshiriladi.

S.R. Markoulis axborot-kommunikatsiya kompetensiyasining quyidagi komponentlarini taklif etadi [5]:

1) kognitiv;

2) qiymatga asoslangan;

3) texnik va texnologik;

4) kommunikativ;

5) refleksiv.

Yu.G.Plaksina axborot kommunikatsiya kompetensiyalarining majburiy komponentlarini belgilab beradi [6]:

1) kognitiv blok – AKT sohasidagi bilimlarni to'plash;

2) faoliyat bloki - AKT sohasidagi ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish, AKT sohasidagi bilim va ko'nikmalarni kelajakdagi kasbiy faoliyat sohasiga o'tkazish;

3) qiymat-semantik blok - talabalarining axborot kommunikatsiya kompetensiyasini o'zlashtirish muhimligini anglash, talabalarining kelajakdagi kasbiy faoliyatida AKTdan foydalanish usullarini o'z-o'zini belgilash, kompetensiya mazmuni haqidagi o'z g'oyalarning to'liqligini aniqlash; AKT sohasidagi bilim va ko'nikmalar darajasini diagnostika qilish va o'z-o'zini diagnostika qilish.

S.I. Sakovich quyidagi axborot kompetensiyasi komponentlarini belgilab berdi [7]:

- 1) informatika sohasidan olingan bilimlar tizimini aks ettiruvchi kognitiv komponent;
- 2) axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishni aks ettiruvchi faoliyat-ijodiy komponent;
- 3) o'quvchi shaxsining qadriyat yo'nalishlarining shakllanish darajasini aks ettiruvchi aksiologik komponent;
- 4) talabning axborot kompetensiyasini egallashga tayyorligini aks ettiruvchi shaxsiy komponent.

E. V. Shalashov axborot kompetensiyasini shakllantirishning tarkibini ochib berdi:

- 1) motivatsion;
- 2) kognitiv;
- 3) operativ va faoliyat;
- 4) qiymat-semantik [8].

Yuqoridagi komponentlardan kelib chiqqan holda tadqiqot doirasida biz talabalarda konstruktiv kompetensiyalarni rivojlantirishning tarkibiy komponentlari kasbiy mahoratini shakllantirish modelini baholash-samarali komponenti uning tuzilishiga muvofiq tuzilgan va ularning shakllanish darajasini o'z ichiga oladi: yuqori, o'rta va past ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Витковская, Н. Г. Формирование информационной компетентности студентов вузов: на примере специальности «Журналистика» : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н. Г. Витковской. - Н. Новгород, 2004. - 43 с. 27.
2. Гареева, Г. А. Формирование информационной компетентности студентов в условиях дистанционного обучения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Г. А. Гареева. - Глазов, 2010. - 211 с. 34.
3. Гоферберг, А. В. Формирование информационной компетентности студентов факультета технологии и предпринимательства : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / А. В. Гоферберг. - Ишим, 2006. - 150 с. 42.
4. Зайцева, Э. М. Технология управления развитием информационной компетентности студентов радиотехнических специальностей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Э. М. Зайцева. - Ижевск, 2007. - 194 с. 49.
5. Маркулис, С. Р. Модель повышения информационно-коммуникативной компетентности педагогических роботов в условиях ресурсного центра: дис. ... конфеты. пед. Дата: 13.00.08/С. Р. Маркулис.-М., 2010.-230 с. 79.
6. Плаксина, Ю. Г. Формирование информационно-коммуникационной компетенции студентов вуза при изучении общих математических и естественнонаучных дисциплин : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08/ Ю. Г. Плаксина. - М., 2007. - 254 с. 107.
7. Сакович, Н. И. Формирование информационной компетенции студентов в 166 процессе дистанционного обучения: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н. И. Сакович. - Челябинск, 2009. - 225 с.
8. Шалашов, Э. В. Разработка и применение в учебном процессе вуза электронных учебных пособий для формирования информационной компетентности студентов в контексте компетентностного подхода : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Э. В. Шалашов. - СПб. - 2009. - 199 с.

SUN'IY INTELEKT VA UNING AFZALLIKLARI

Komilova Zulxumor Xokimovna

Farg'ona davlat universiteti, Axborot texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Bugungi texnologiya asrida hayotimizga sun'iy intellekt tushunchasi kirib keldi va bu texnologiya biz tasavvur qilmagan afzalliklar taqdim etmoqda. Ijtimoiy hayotimizdagi afzalliklardan tortib, siyosiy va ilmiy sohalar uchun sun'iy intellektni joriy qilishimiz mumkin. Ushbu maqolada sun'iy intellekt va uning yuqoridagi sohalaridagi afzalliklari haqida atroflicha bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, zamonaviy texnologiyalar, kognitiv xotira, siyosiy-ijtimoiy soha, smart-mashinalar va h.k.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ITS ADVANTAGES

Komilova Zulkhumor Khokimovna

Fergana State University, teacher of the Department of Information Technologies

Abstract. In today's technological age, the concept of artificial intelligence has entered our lives, and this technology offers advantages that we did not even imagine. From advantages in our social life, we can introduce artificial intelligence for political and scientific fields. This article describes in detail about artificial intelligence and its advantages in the above fields.

Keywords: artificial intelligence, modern technologies, cognitive memory, political and social sphere, smart machines, etc.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЕГО ПРЕИМУЩЕСТВА

Комилова Зулхумор Хокимовна

Ферганский государственный университет, преподаватель кафедры информационных технологий

Аннотация. В сегодняшний технологический век в нашу жизнь вошло понятие искусственного интеллекта, и эта технология предлагает преимущества, о которых мы даже не догадывались. Из преимуществ в нашей социальной жизни мы можем внедрить искусственный интеллект для политических и научных сфер. В этой статье подробно рассказывается об искусственном интеллекте и его преимуществах в вышеуказанных сферах.

Ключевые слова: искусственный интеллект, современные технологии, когнитивная память, политическая и социальная сфера, умные машины и т. д.

Kirish. Jahon miqyosida yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yoshlarning zamonaviy bilim olishi, yuksak manaviyatli bolib voyaga yetishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish borasidagi ishlar izchil olib borilmoqda. XXI asrga kelib ilm-fan shu darajada rivojlanib ketdiki, hayotimizni hech bir kunini fan yutuqlari va texnikalarsiz tasavvur etish imkonsiz bo'lib qoldi. Ayniqsa, axborotlashgan jamiyat va sun'iy intellekt kabi tushunchalar hayotimizning asosiy bo'lagiga aylanib ulgurdi [1]. Janiyatimizda ko'plab uchratayotgan sun'iy intellekt tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak, avvalo, intellekt tushunchasini anglab olishimiz zarur. Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya sohasining barcha bo'g'inlari – maktabgacha ta'lim, maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimini takomillashtirish, yangi muassasalar bunyod etish va mavjudlarini qayta ta'mirlash bo'yicha olib borilayotgan ishlar yoshlar kamolotida o'z samarasini beradi.

Sun'iy intellekt tez rivojlanayotgan texnologiya sohasi bo'lib, u inson xatti-harakatlariga

taqlid qiladigan va vazifalarni insonga o'xshash aniqlik bilan bajaradigan aqlli mashinalarni yaratish bilan bog'liq. Sun'iy intellekt sohasi ma'lumotlardan o'rganish, fikr yuritish, tabiiy tilni tushunish, rasmlar va tovushlarni idrok etish va turli vositalar orqali to'plangan ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish imkonini beradigan dasturiy ta'minot va tizimlarni yaratishga qaratilgan. Shuning uchun ham hayotimizda uning ahamiyati katta. Sun'iy intellekt (SI) – bu kompyuter tizimlarining inson aqlini taqlid qilish qobiliyatidir. SI texnologiyalari va metodologiyalari ma'lumotlarni tahlil qilish, o'rganish, muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilish uchun foydalaniladi. Hozirgi kunda sun'iy intellekt hayotimizning turli jabhalarida keng qo'llanilmoqda va uning afzalliklari ko'plab sohalarda sezilarli darajada namoyon bo'lmoqda. Sun'iy intellekt ish jarayonlarini avtomatlashtirishga yordam beradi [2]. Masalan, ishlab chiqarish sanoatida robotlar yordamida murakkab jarayonlarni tez va samarali amalga oshirish mumkin. Bu nafaqat ishlab chiqarish vaqtini qisqartiradi, balki sifatni ham yaxshilaydi. Sun'iy intellekt yordamida operatsiyalarni optimallashtirish orqali, kompaniyalar o'z resurslaridan yanada samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu turdagi texnologiyalar katta hajmdagi ma'lumotlarni tezda tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa turli sohalarda strategik qarorlar qabul qilishda muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, moliya sohasida sun'iy intellekt investitsiya strategiyalarini aniqlashda, kredit tarixini tahlil qilishda yoki bozor tendentsiyalarini prognoz qilishda qo'llaniladi. Bu qarorlar ko'pincha insonlar tomonidan amalga oshirilganlardan ko'ra aniqroq va samaraliroq bo'ladi. Sun'iy intellekt kundalik hayotimizda qulayliklar yaratadi. Masalan, smartfonlardagi ovozli yordamchilar, masalan, Siri yoki Google Assistant, foydalanuvchilarga turli vazifalarni bajarishga yordam beradi. Ular odamlarning muammolarini tezda hal qilish, ma'lumotlarni qidirish va hatto uy jihozlarini boshqarishda yordam beradi. Shuningdek, SI tibbiyotda bemorlarning diagnostikasini aniqlash va davolash jarayonlarini yaxshilashda ham qo'llaniladi [3].

Sun'iy intellekt yangi g'oyalar va innovatsiyalarni ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi. Texnologiya sohasida yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratishda SI yordamida yangi yondashuvlar ishlab chiqilishi mumkin. Masalan, avtomobillarni o'z-o'zini boshqaradigan tizimlar sun'iy intellektning imkoniyatlaridan foydalanadi va transport sohasida inqilob yaratishi kutilmoqda. SI foydalanuvchilarning xohish-istaklarini va ehtiyojlarini tushunib, shaxsiylashtirilgan xizmatlar taqdim etadi. Masalan, onlayn savdo platformalari foydalanuvchilarning xarid qilish odatlarini tahlil qilib, ularga mos mahsulotlarni tavsiya qiladi. Bu esa xarid qilish tajribasini yaxshilaydi va foydalanuvchilarning qoniqishini oshiradi.

Haqiqiy hayotda sun'iy intellektning dastlabki ishlari 1950-yillarda boshlangan va asosiy e'tibor inson aqlini simulyatsiya qila oladigan algoritmlarni yaratishga qaratilgan. Dastlabki tadqiqotlar ramziy sun'iy intellektga qaratilgan bo'lib, u inson tafakkurini ekspert tizimlariga kodlash orqali qayta yaratishga harakat qilgan. Bu ramzlarni manipulyatsiya qilish uchun bir qator qoidalarga rioya qilishi mumkin bo'lgan kompyuter dasturlarini yaratishni o'z ichiga oldi, ba'zan esa real hayotda ishlash bilan bog'liq bo'lmagan haddan tashqari soddalashtirilgan tizimlarga olib keldi. Keyinchalik, tadqiqotchilar 1990-yillarda mashinalarni o'rganishni ishlab chiqdilar, bu sun'iy intellekt toifasi bo'lib, bu mashinalarga aniq dasturlashtirilmagan holda ma'lumotlardan noan'anaviy tarzda o'rganish imkonini beradi [3].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Nazorat ostidagi ta'limda mashinalar odamlar tomonidan yorliqlangan namunaviy maqolalardan o'rganadilar, nazoratsiz o'rganishda esa ma'lumotlar to'plami naqshlarini maxsus ko'rsatmalarsiz o'rganadilar. Chuqur o'rganish, mashinani o'rganishning so'nggi rivojlanishi, qatlamli neyron tarmoqlari bilan katta hajmdagi ma'lumotlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Bu yerda katta hajmdagi ma'lumotlar murakkab vazifalarni o'rganish yoki bajarish uchun algoritmlarga kiritiladi. Hozirgi vaqtda sun'iy intellekt ilovalari ancha murakkab va ovozli yordamchilardan fond bozorini bashorat qilish algoritmlari,

tabiiy tillarni qayta ishlash va tasvirni aniqlash dasturlarigacha rivojlanib kelmoqda. Sun'iy intellekt robototexnika bilan shug'ullanadi va muntazam ishlarni avtomatlashtiradigan mashinalar bilan ta'minlaydi.

Sun'iy intellekt insoniyat uchun juda ko'p afzalliklarni taqdim etadi. U ish jarayonlarini avtomatlashtirish, ma'lumotlarni tahlil qilish, hayotni osonlashtirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish va shaxsiylashtirilgan xizmatlar ko'rsatish orqali jamiyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Kelajakda sun'iy intellektning roli yanada ortishi va inson hayotining ko'plab jabhalarini o'zgartirishi kutilmoqda. Bu texnologiyalarni yanada rivojlantirish va ularni mas'uliyat bilan qo'llash muhimdir.

Tahlillar va natijalar. Sog'liqni saqlash sohasida sun'iy intellekt ko'p miqdordagi tibbiy tasvirlarni tahlil qilish orqali turli xil o'simtalarni aniqlashga yordam beradi. Sun'iy intellekt kontseptsiyasi butun dunyo bo'ylab ko'plab sohalar uchun o'yinni o'zgartiruvchi bo'lib, bu kontseptsiya shunchaki afsonani haqiqiy dunyoda aniq harakatga aylantirdi, chunki texnologiya biz qanchalik ilg'or ijod qilishimiz mumkinligiga shubha tug'diradi. Shuni yodda tutish kerakki, sun'iy intellektning muvaffaqiyati va konstruktiv ishlatilishi optimallashtirish, shuningdek, asboblarning to'plamidan noto'g'ri foydalanishning oldini olish uchun ehtiyotkorlik bilan boshqarish va oldindan ko'ra bilishga bog'liq. Ilm-fan insonlar hayotini qanchalik yengillashtirgan bo'lsa shunchalik darajada muammolarni ham keltirib chiqardi. Shuning uchun ham bu masalaga falsafiy yondashish sun'iy intellektning ham salbiy ham ijobiy jihatlarni birdek ko'ra olish imkoniyatini beradi. Sun'iy intellekt vositalari va axloqiy hissiyotlar insonlar hayotida shu qadar chambarchas bog'lanib ketganki, zamonaviy AKT, ijtimoiy tarmoqlar hamda OAV orqali bu jarayonlarning yaqqol namunasini ko'rmuqdamiz [4]. Demak insoniyat kelajagining qanday bo'lishi uning sun'iy intellekt vositalaridan qay tarzda foydalana olishiga bo'liq.

Tibbiyotda sun'iy intellekt texnologiyalari diagnostikani yaxshilash, yangi doridarmonlarni ishlab chiqish, robototexnika yordamida jarrohlik operatsiyalarini bajarish va bemorlarning ma'lumotlariga qarab asboblardan aniq foydalanish tufayli davolanish muddatini qisqartirishi mumkin. Ta'lim sohasida - individual darslarni yaratish, bilimlarni avtomatlashtirilgan baholash, o'quvchilarning xatti-harakatlari va o'qituvchilarning kasbiy mahoratini tahlil qilish uchun repetitor ilovalari sifatida. Mudofaa sohasida kiber urushda ishtirok eta oladigan jangovar robotlar va dasturlarni ishlab chiqish uchun sun'iy intellekt intensiv ravishda qo'llanilmoqda. Sun'iy intellektni qo'llashning tegishli sohalar - bu sun'iy intellekt majburiy element sifatida ishlatiladigan barcha texnologiyalar va texnologik yechimlar, xususan, robototexnika va uchuvchisiz transport vositalarini boshqarish.

Sun'iy intellekt sohasidagi tadqiqotlarning rivojlanish tarixi va sun'iy intellekt kabi hodisani takomillashtirish jarayonini ma'lum bosqichlarga bo'lish orqali tushunish osonroq. Bosqichlarga bo'linish juda shartli, ba'zi tadqiqotchilar nisbatan ajratilgan davrlarning ko'p sonini ajratib ko'rsatishadi, boshqalari - kichikroq, bu davrlarning chegaralari ba'zan bir-biriga to'g'ri kelmaydi va nomlari boshqacha. Masalani chuqurroq o'rganish uchun informatika va kibernetika tarixi sohasi mutaxassislarining ishlariga murojaat qilish mumkin. Umumiy ma'noda asosiy bosqichlarni ko'rib chiqiladi. Sun'iy intellekt tizimlarini rivojlantirishning birinchi (boshlanich) bosqichi kompyuter texnologiyalari rivojlanish darajasining oshishi bilan boliq bo'lgan XX asrning 50-yillari davri deb tan olinishi mumkin [5].

Xulosa. Kompyuterlarning paydo bo'lishi informatika va kibernetikaning fan sifatida rivojlanishi uchun zarur apparat ta'minotini yaratdi. Agar informatika kompyuter texnikasidan foydalangan holda axborotni to'plash, saqlash, qayta ishlash, uzatish, tahlil qilish va baholash usullari va jarayonlari haqidagi fan bo'lsa, kibernetika murakkab dinamik tizimlarni optimal boshqarish haqidagi fandır. Kibernetika turli xarakterdagi (tabiiy yoki texnologik) tizimlarning ishlashi asosidagi boshqaruv va aloqaning umumiy tamoyillarini o'rganadi. Yuqorida aytib o'tilganidek, bu vaqtga kelib neyron tarmoqlarni rivojlantirish uchun asoslar yaratilgan. XX asrning 50-yillarida, shuningdek, muayyan sharoitlarga qarab yechim tanlash bo'vicha

harakatlar algoritmini tavsiflovchi ekspert tizimlari yaratildi [5], mashinani o'rganish biroz keyinroq paydo bo'ldi, buning natijasida axborot tizimlari mustaqil ravishda qoidalarni shakllantirish va yechimlarni topishga muvaffaq bo'ldi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari turli sohalarda, jumladan, tibbiyot, ta'lim, moliya, transport va ekologiya kabi sohalarda yanada kengroq qo'llaniladi. Masalan, tibbiyotda SI bemorlarning diagnostikasini yanada aniqlik bilan amalga oshirishi, shuningdek, shaxsiy davolash rejalarini ishlab chiqishi mumkin. Transport sohasida esa o'z-o'zini boshqaradigan avtomobillar va smart transport tizimlari ko'payadi. Kelajakda sun'iy intellekt insonlar bilan ko'proq hamkorlikda ishlaydi. SI tizimlari oddiy va takrorlanuvchi vazifalarni bajarsa, insonlar ijodkorlik va strategik qarorlar qabul qilishga e'tibor berishadi. Bu yondashuv ish unumdorligini oshiradi va insonlarni monoton vazifalardan ozod qiladi. Sun'iy intellekt ta'lim sohasida inqilob qilishi kutilmoqda. Individual o'qitish uslublari va intellektual tizimlar o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda dasturlarni tayyorlaydi. Bu o'quv jarayonini yanada samarali qiladi va talabalarni yanada yuqori natijalarga erishishlariga yordam beradi.

Sun'iy intellekt rivojlanishi bilan birga, uning etika va xavfsizlik masalalari ham dolzarb bo'ladi. Ma'lumotlarni himoya qilish, shaxsiy hayotni hurmat qilish va SI tizimlarining adolatli ishlashi kabi masalalar muhokama qilinadi. Shu sababli, SI ni yaratishda va qo'llashda mas'uliyatli yondashuv zarur. Kelajakda sun'iy intellekt yangi innovatsiyalarni keltirib chiqaradi. Yangi texnologiyalar, jumladan, kvant hisoblash va kooperativ SI tizimlari yordamida biz avvalgi kutilmagan imkoniyatlarga ega bo'lishimiz mumkin. Bu, o'z navbatida, iqtisodiyot va jamiyatning rivojlanishiga olib keladi. Sun'iy intellekt kelajagi zamonaviy dunyoning ajralmas qismiga aylanadi. U insoniyatning turli jabhalarini yaxshilash va innovatsiyalar keltirishda muhim rol o'ynaydi. Lekin, bu rivojlanishni mas'uliyat bilan qo'llash va etika prinsiplariga amal qilish muhimdir. Kelajakda sun'iy intellekt bilan insonlar o'rtasidagi munosabatlar yangi darajaga chiqadi, bu esa bizga yanada yorqin va samarali hayot olib kelishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абышко А.О., Сабиров Г.С. Искусственный интеллект и произведения машинного творчества: применимость опыта стран общего права к российскому регулированию // Патенты и лицензии. Интеллектуальные права. 2021. № 12. С. 60–72.
2. Аверинская С.А., Севостьянова А.А. Создание искусственного интеллекта с целью злонамеренного использования в уголовном праве Российской Федерации // Закон и право. 2019. № 2. С. 94–96.
3. Губанов А. Момотов рассказал, откуда в российские суды придет искусственный разум // LegalReport, 28.05.2021. URL: <https://legal.report/momotov-rasskazal-otkuda-v-rossijskie-sudy-pridetiskusstvennyj-razum/> 90856 (дата обращения: 10.12.2021).
4. Денисов Н.Л. Концептуальные основы формирования международного стандарта при установлении уголовной ответственности за деяния, связанные с искусственным интеллектом // Международное уголовное право и международная юстиция. 2019. № 4. С. 18–20.
5. Казанцева С.Ю., Казанцев Д.А. Тенденции развития нормативного правового регулирования искусственного интеллекта, роботов и объектов робототехники в Российской Федерации в сфере финансового контроля // Экономика и предпринимательство. 2021. № 6 (131). С. 1279–1282.
6. Z.X.Komilova, D.B.Botirov. Informatika va axborot texnologiya fanini o'qitishda bulutli texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Ta'lim muassasalarida boshqaruv jarayoni va o'quv sifatini takomillashtirish muammolari Respublika ilmiy-amaliy konferensiya Jizzax davlat pedagogika universiteti. Tom 1., - 325-329.
7. Z.Kh.Komilova, F.S.Nazirjonova. The role of new information technologies in education. Экономика и социум. 2021, № 4-1 (83), -С.167-170.
8. Z. X. Komilova. Axborot texnologiyalari fanining hozirgi jamiyatdagi o'rni va ahamiyati

- //Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. Buxoro davlat universiteti. – 2023. – T. 2. – №. 2. – С. 234-237.
9. Z. X. Komilova & F. S. Nazirjonova. (2020). The value and role of interactive methods in the development of information technology in primary school pupil. *Academicia An International Multidisciplinary Research Journal (Double Blind Refereed & Reviewed International Journal)*. ISSN, 2249-7137.
10. Z.X.Komilova. Veb sahifalar yaratishning dasturiy ta'minoti. *Miasto Przyszłości* 31 (Vol. 31 (2023)), 326-329.
11. Z.X.Komilova. D.B.Botirov. Informatika va axborot texnologiya fanini o'qitishda bulutli texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Ta'lim muassasalarida boshqaruv jarayoni va o'quv sifatini takomillashtirish muammolari Respublika ilmiy-amaliy konferensiya Jizzax davlat pedagogika universiteti. Tom 1., - 325-329.
12. Z.Kh.Komilova, F.S.Nazirjonova. The role of new information technologies in education. *Экономика и социум*. 2021, № 4-1 (83), -С.167-170.
13. G.I.Yuldasheva, Z.X.Komilova. Informatika fanini o'qitish jarayonida Mobil texnologiyalardan foydalanish. *Miasto Przyszłości*, 2022, Tom 29, 385-387 б.
14. T.I.Tojalievich, M.M.Mavlonjonovich, U.J.Tokhtasinovich, T.A.Eraliyevich. Methods of implementation of information protection system. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, №10(6), С.1037-1040, 2022
15. Z. X. Komilova. Axborot texnologiyalari fanining hozirgi jamiyatdagi o'rni va ahamiyati //Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. Buxoro davlat universiteti. – 2023. – T. 2. – №. 2. – С. 234-237.
16. Z. X. Komilova WEB 1.0, WEB 2.0, WEB 3.0 TEXNOLOGIYALARI RIVOJLANISHINING QISQACHA TARIXI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. 2023/2/17. с.-196-200.
17. Komilova, Z. X., & Nazirjonova, F. S. (2020). The value and role of interactive methods in the development of information technology in primary school pupil. *Academicia An International Multidisciplinary Research Journal (Double Blind Refereed & Reviewed International Journal)*. ISSN, 2249-7137.
18. Komilova, Z. X. (2023). Axborot texnologiyalari fanining hozirgi jamiyatdagi o'rni va ahamiyati. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. Buxoro davlat universiteti, 2(2), 234-237.
19. Hokimovna, K. Z. (2023). INTERNET ETIKASI VA INTERNETGA QARAMLIKNI OLDINI OLISH. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(14), 130-132.
20. Hokimovna, K. Z. (2023). WEB 1.0, WEB 2.0, WEB 3.0 TEXNOLOGIYALARI RIVOJLANISHINING QISQACHA TARIXI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(16), 196-200.
21. Hokimovna, K. Z. (2023). AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINING HOZIRGI JAMIYATDAGI O'RNI VA AHAMIYATI. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (2), 234-237.
22. Hokimovna, K. Z. (2023). WEB 1.0, WEB 2.0, WEB 3.0 TEXNOLOGIYALARI RIVOJLANISHINING QISQACHA TARIXI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(16), 196-200.
23. Hokimovna K. Z. Savodxonlikni Oshirish Jarayonida Aktdan Foydalanish //Miasto Przyszłości. – 2022. – T. 30. – С. 88-90.
24. Тожибоев, И. Т., & Комилова, З. Х. (2023). РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ТЕХНИЧЕСКИХ НАУК В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ. *ТЕСНика*, (1 (10)), 18-25.
25. Shermatova X. M., Komilova Z. X. Axborot kommunikatsion texnologiyalar va ta'lim jarayonlarini modellashtirish. 228 b. – 2022.
26. Komilova Z.X. Ta'limda axborot texnologiyalari.1-qism. O'quv qo'llanma. Farg'ona. 2023.

TARIXIY XIKOYALAR VA ULARNING PEDAGOGIK MAZMUN-MOHIIYATI

Xakimov Tulanboy Abdumutal ugli

Qo'qon davlat pedagogika instituti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarixiy hikoyalarning ta'limdagi ahamiyati va pedagogik mazmuni tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tarixiy hikoyalar o'quvchilarning qiziqishini oshirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, bunday hikoyalar orqali turli fanlar o'rtasida bog'liqlik yaratiladi va o'quv jarayonini boyitadi. Ushbu maqolada hikoyachilik yondashuvi orqali tarixiy bilimlarni o'rganishning afzalliklari va amaliy qiyinchiliklari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tarixiy hikoyalar, pedagogik mazmun, tanqidiy fikrlash, axloqiy qadriyatlar, fanlararo ta'lim, hikoyachilik.

Аннотация

В данной статье рассматривается значение исторических рассказов в образовании и их педагогическое содержание. Результаты исследования показывают, что исторические рассказы являются эффективным средством повышения интереса учащихся, развития критического мышления и формирования нравственных ценностей. Также такие рассказы способствуют созданию междисциплинарных связей и обогащают образовательный процесс. В статье освещаются преимущества и практические трудности использования повествовательного подхода в изучении истории.

Ключевые слова: Исторические рассказы, педагогическое содержание, критическое мышление, нравственные ценности, междисциплинарное обучение, повествование.

Annotation

This article explores the significance and pedagogical content of historical stories in education. The research findings indicate that historical storytelling is an effective tool for enhancing student engagement, developing critical thinking, and fostering moral values. Additionally, such stories promote interdisciplinary connections and enrich the learning process. The article discusses the advantages of narrative-based learning and addresses the practical challenges associated with implementing historical storytelling.

Keywords: Historical stories, pedagogical content, critical thinking, moral values, interdisciplinary education, storytelling.

Kirish

Tarixiy hikoyalar mavhum o'tmish voqealarini o'zaro bog'liq hikoyalarga aylantirib, o'quvchilar uchun tarixni jonlantirish vositasi sifatida ta'limda o'ziga xos o'rin tutadi. Tarixiy hikoyalar nafaqat bilimlarni yetkazish, balki o'tmishdagi voqealarning axloqiy, ijtimoiy va madaniy jihatlari haqida tushuncha beradigan muhim vositalardir. Qiziqarli tarixiy hikoyalar orqali talabalarga tarixiy murakkabliklarni o'rganish, faktlar va vaqt jadvallaridan tashqari chuqurroq tushunish imkoniyati beriladi.

Tanqidiy fikrlash qobiliyatlari va hissiy intellektni rivojlantirish muhim bo'lgan davrda tarixiy hikoyalar ham intellektual, ham shaxsiy o'sish uchun katalizator bo'lib xizmat qiladi. Ular bo'lajak o'qituvchilarga tarixiy shaxslar bilan hissiy aloqada bo'lishga, o'tmishda qabul qilingan qarorlarning oqibatlarini tushunishga va ushbu hikoyalar zamonaviy jamiyat uchun taqdim etayotgan saboqlar haqida fikr yuritishga yordam beradi. Pedagogik jarayonda tarixiy hikoyalarga asoslangan yondashuv tarix fanlari bilan shug'ullanishni qiziqish va mazmunli o'tkazishni ta'minlaydi, bu jarayonda olingan xulosalar zamonaviy muammolarga qo'llay oladigan tajribalarni shakllantiradi.

Bundan tashqari, tarixiy hikoyalar tarixni adabiyot, axloq, geografiya va fuqarolik bilimlari bilan bog'lash orqali fanlararo o'rganish imkonini beradi. Bu talabalarga o'tmishdagi voqealar

va g'oyalar hozirgi sharoitga qanday ta'sir qilishini har tomonlama tushunishni taklif qiladi, yaxlit ta'lim uchun asos yaratadi. Masalan, ijtimoiy islohot harakati yoki qadimgi sivilizatsiyalar haqidagi hikoyalar axloqiy mulohazalar, siyosiy mafkuralar va geografik kontekstlarni qamrab oluvchi munozaralarni keltirib chiqarishi mumkin.

Tarixiy hikoyalar orqali o'quvchilarni hissiy jihatdan jalb qilish motivatsiyani kuchaytiradi, ularni tarixiy mavzularni mustaqil ravishda o'rganishga undaydi.

Ushbu maqola tarixiy hikoyalarning pedagogik mazmunini o'rganish, ular talabalarning kognitiv va hissiy rivojlanishiga qanday hissa qo'shishini o'rganishga qaratilgan. Unda tarixiy hikoyalarni o'quv dasturiga integratsiyalashning samarali strategiyalari muhokama qilinadi, ularning fuqarolik va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishdagi roli tahlil qilinadi va o'qituvchilar duch kelishi mumkin bo'lgan muammolar aniqlanadi. Ushbu tadqiqot orqali biz tarixiy hikoyalarni pedagogic jarayonga samarali qo'llanilsa, o'quv tajribasini o'zgartirish, talabalarni akademik bilim va muhim hayotiy ko'nikmalar bilan ta'minlashi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Tarixiy hikoyalar pedagogik vosita sifatida turli ta'lim fanlari bo'ylab o'rganilib, uning talabalarni jalb qilish va chuqurroq tushunishga yordam berish qobiliyatini ta'kidlaydi. Tadqiqotchilar tarixiy rivoyatlarning o'quv jarayoniga olib keladigan kognitiv, hissiy va axloqiy qiymatini ta'kidlab, yanada keng qamrovli ta'limni ta'minlash mumkin deya etirof etishadi.

Amerikalik psixolog Jerome Bruner ta'kidlashicha, "tarixiy hikoyalar hissiy jihatdan aks-sado beruvchi tajribalarni taqdim etish orqali tarixni talabalar uchun yanada qulayroq va qiziqarli qilish imkoniyatlarini beradi".

Irlandiyalik faylasuf Kieran Egan esa "sana va alohida faktlarga yo'naltirilgan an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, hikoyalar o'quvchilarga tarixiy shaxslarning hayoti va qiyinchiliklariga qalban kirib borishga yordam beradi, bu esa tarixni o'rganishni mazmunli qiladi" deya ta'kidlaydi.

Wineburg (2001) ta'kidlashicha, "hikoyalar o'quvchilarni o'ziga jalb qiladi, chunki ular shaxsiy tajribalarni tarixiy voqealar bilan bog'laydi, eslab qolish va tushunishni kuchaytiradi. Uning ta'kidlashicha, rivoyatlar tarixni o'zaro bog'liq voqealar ketma-ketligi sifatida taqdim etib, o'quvchilarni o'tmishdagi shaxslarga hamdard bo'lishga undaydi. Hissiy jalb qilish, shuningdek, tarixni chuqurroq tushunish uchun juda muhim bo'lgan qiziqish va izlanish tuyg'usini rivojlantiradi".

Tarixiy hikoyalar talabalarni sabab-natija munosabatlari, axloqiy dilemmalar va ko'p nuqtai nazarlar haqida tanqidiy fikrlashga chaqiradi (VanSledright, 2014). Murakkab ijtimoiy dinamikani o'zida mujassam etgan rivoyatlarni tahlil qilish orqali o'quvchilar tarfakashlikni baholashni, taxminlarni so'roq qilishni va hodisalarning muqobil talqinlarini o'rganishni o'rganadilar. Demak, tanqidiy fikrlash tarixiy rivoyatlarni tekshirish orqali tarbiyalanadigan muhim mahoratga aylanadi.

Barton va Levstik (2004) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hikoyalar o'quvchilarni asosiy va ikkinchi darajali manbalar bilan tanqidiy munosabatda bo'lishga undaydi. Turli tarixiy voqealarni taqqoslash talabalarga hikoya qilishda sub'ektivlikni tushunishga va manbalarni baholashning ahamiyatini tushunishga yordam beradi. Bu jarayon tahliliy ko'nikmalarni charxlaydi va tarixiy voqealar haqida nozik tushunchani rivojlantiradi.

Tarixiy rivoyatlarda ko'pincha axloqiy saboqlar va etakchilik, chidamlilik va adolat namunalari mavjud. Egan (1988) o'quvchilarning shaxsiy va fuqarolik rivojlanishi uchun juda muhim bo'lgan empatiya, jasorat va mas'uliyat kabi qadriyatlarni o'rgatishda hikoya qilish rolini ta'kidlaydi. Qiyinchiliklarga duch kelganda ham ma'naviy ishonch bilan harakat qilgan tarixiy shaxslar haqidagi hikoyalar o'quvchilarga axloqiy xulq-atvorda namuna bo'ladi.

VanSledright (2014) ta'kidlaganidek, tarixiy hikoyalarda axloqiy dilemmalarni muhokama qilish o'quvchilarni axloqiy masalalar bo'yicha fikr yuritishga undaydi, axloqiy fikrlashni

targ'ib qiladi. Tarixiy qarorlarni muhokama qilish jarayoni o'quvchilarga individual harakatlar jamiyatga qanday ta'sir qilishini bilish orqali fuqarolik mas'uliyatini oshiradi. Hikoya orqali talabalar o'tmishdagi voqealarni zamonaviy muammolar bilan bog'lashlari mumkin, bu esa ularni faol fuqarolar sifatida ongli harakatlar qilishga ilhomlantiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tarixiy rivoyatlar tarixni adabiyot, geografiya va axloq kabi mavzular bilan bog'lash orqali fanlararo o'rganishni qo'llab-quvvatlaydi (Zinn, 2003). Misol uchun, sanoat inqilobi haqidagi hikoyalar iqtisodiy nazariyalar bo'yicha munozaralarni keltirib chiqarishi mumkin, tadqiqot haqidagi hikoyalar esa geografiya va madaniyatshunoslik bilan bog'lanishi mumkin. Bir nechta fanlarni integratsiyalash talabalarga tarixiy voqealarning o'zaro bog'liqligini tushunishga imkon beradi, ularning umumiy ta'lim tajribasini boyitadi.

Bruner (1991) fanlararo hikoyalar o'quvchilarni turli sohalardagi bilimlarni qo'llashga undaydi, muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'qituvchilar tarixni hozirgi voqealar bilan bog'laydigan darslarni ishlab chiqishlari mumkin, bu esa talabalarni zamonaviy kontekstlarda tarixiy bilimlarning dolzarbligini ko'rishga undaydi. Ushbu yondashuv o'quvchilarni haqiqiy dunyo muammolariga tayyorlaydigan har tomonlama ta'limga yordam beradi.

Tarixiy hikoya qilishning ko'plab afzalliklariga qaramay, olimlar yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklardan ehtiyot bo'lishadi. Ba'zi rivoyatlarda tarafkashlik yoki stereotiplarni davom ettirishi mumkin, bu esa o'qituvchilardan foydalanadigan materiallarni tanqidiy baholashni talab qiladi (Barton va Levstik, 2004). Muvozanatli va inklyuziv ta'limni rag'batlantirish uchun talabalarning turli nuqtai nazarlarga ega bo'lishini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi

Metodologiya bo'limi tarixiy hikoyalar asosida o'qitishning pedagogik mazmuni va samaradorligini tadqiq qilishda foydalanilgan tadqiqot dizayni, ma'lumot yig'ish usullari hamda tahlil yondashuvlarini tavsiflaydi. Ushbu tadqiqot aralash usullar yondashuvidan foydalanib, sifat va miqdoriy ma'lumotlarni birlashtiradi. Bu esa sinfda tarixiy hikoyalar roli va ta'sirini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Tadqiqot sifatli intervyular, dars kuzatuvlari va miqdoriy so'rovnomalarni o'z ichiga olgan aralash yondashuvni qo'llaydi. Ushbu usullarning kombinatsiyasi o'qituvchi va o'quvchilarning subyektiv tajribalarini hamda ta'limiy natijalarni o'lchashni ta'minlaydi.

- Sifatli metodlar: Tarixiy hikoyalar sinfda qanday qo'llanilishi, o'quvchi va o'qituvchilarning bu uslubni samarador deb hisoblashlari va duch kelgan qiyinchiliklarni o'rganish uchun qo'llanildi.

- Miqdoriy metodlar: Tarixiy hikoyalarni o'qitishning o'quvchilarning o'quv natijalari, ishtiroki va tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga ta'sirini o'lchash maqsadida qo'llandi.

Ishtirokchilar va tanlash

Tadqiqotda turli o'rta va yuqori sinflarning o'qituvchi va o'quvchilari ishtirok etishdi. Ishtirokchilarni tanlashda maqsadli tanlash usuli qo'llanilib, tarix fani ta'limida hikoya qilish pedagogikasi bo'yicha tajribaga ega shaxslar jalb qilindi.

- 15 nafar tarix yoki ijtimoiy fanlar bo'yicha mutaxassis o'qituvchilar, ularning har biri kamida 5 yillik tajribaga ega.

- 150 nafar talabalar

- 5 nafar boshqa toifa o'qituvchilar, o'quv dasturini rejalashtirishda ishtirok etuvchi va hikoya qilish uslubining dars rejasiga kiritilishi haqida tushuncha beruvchi mutaxassislar.

Natijalar va tahlil

Tahlil tarixiy hikoyalar talabalarishtiroki, tanqidiy fikrlash, axloqiy rivojlanish va fanlararo o'qitishga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganishga qaratilgan. Pedagogik qiymatni batafsil tushuntirish uchun sifatli va miqdoriy ma'lumotlar birgalikda qo'llanilgan.

Dars kuzatuvlari va o'quvchi so'rovnomalari natijalari tarixiy hikoya qilish uslubi talabalar

qiziqishi va ishtirokini oshirishini ko'rsatdi. Hikoya qilish mashg'ulotlarida talabalar diqqat-e'tiborini yaxshiroq jamlagan, savollar bergan va o'qituvchi va tengdoshlari bilan faolroq muloqot qilgan.

- 87% talabalar darslarda hikoya qilish orqali tarixiy mavzular qiziqarliroq bo'lganini aytishdi.

- 81% talabalar tarixiy hikoyalar ularda tarixiy voqea va shaxslar haqida ko'proq bilishga qiziqish uyg'otganini bildirishdi.

O'qituvchilar bilan o'tkazilgan intervyular ham ushbu kuzatuvlarni tasdiqladi. Ular hikoyalar tarixiy voqealarni yanada tushunarli va hissiy jihatdan yaqinroq qilganini ta'kidlashdi. Shuningdek, talabalar tarixiy shaxslarga hissiy bog'lanishni kuchaytirib, muhokamalarda faolroq qatnashgan.

Tadqiqot natijalari tarixiy hikoyalar o'quvchilarni turli nuqtai nazarlarni tahlil qilishga va sabab-oqibat munosabatlarini baholashga undashini ko'rsatdi. Dars davomida ko'pincha tarixiy shaxslarning motivatsiyalari va asosiy voqealarning natijalari haqida tanqidiy mulohaza yuritildi.

So'rovnoma natijalari:

- 75% talabalar tarixiy hikoyalar orqali tahliliy ko'nikmalari rivojlanganini qayd etishdi.
- 69% talabalar hikoyalar orqali turli nuqtai nazarlarning tarixiy talqinlarga qanday ta'sir ko'rsatishini yaxshiroq tushunganini bildirishdi.

Intervyular davomida o'qituvchilar turli voqealarning ziddiyatli talqinlarini taqdim etish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirganini ma'lum qilishdi. Bu usul o'quvchilarga manbalarning ishonchliligini baholash va tarixiy hikoyalar qanday qilib bias (xolislik yo'qligi) ta'sirida shakllanishi mumkinligini o'rganishga yordam berdi.

Tarixiy hikoyalar axloqiy qadriyatlar va fuqarolik mas'uliyati haqida muhokamalarni rag'batlantirishda samarali bo'ldi. O'qituvchilar adolat, liderlik va axloqiy qarorlar qabul qilish kabi mavzularni yorituvchi hikoyalarni ataylab tanlashdi.

- 78% talabalar hikoyalar ularning o'z qadriyatlarini va xatti-harakatlarini qayta ko'rib chiqishiga turtki bo'lganini aytishdi.

- 72% talabalar qiyinchiliklarni yengib o'tgan tarixiy shaxslar haqida bilish ularni jamiyatda mas'uliyatliroq harakat qilishga ilhomlantirganini bildirishdi.

O'qituvchilar hikoyalar zamonaviy ijtimoiy masalalarni muhokama qilish imkoniyatini berganini va o'quvchilarga o'tmishdagi voqealar bilan hozirgi vaziyatlar o'rtasida o'xshashliklarni ko'rsatishga yordam berganini ta'kidlashdi. Bunday muhokamalar o'quvchilarda hamdardlik va fuqarolik ongini rivojlantirdi.

Hujjatlarni tahlil qilish va o'qituvchilar bilan intervyular tarixiy hikoya qilishning fanlararo o'qitishda qanday ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Hikoyalar yordamida tarix fani adabiyot, axloq va geografiya kabi fanlar bilan bog'landi. Masalan, kashfiyotchilar haqidagi hikoyalar geografiya darslari bilan bog'langan, fuqarolik huquqlari harakatlari haqida hikoya qilish esa axloq va davlat boshqaruvi darslari bilan birlashtirilgan.

- 71% talabalar hikoya asosidagi darslar turli fanlar o'rtasida bog'lanishni kuchaytirganini bildirishdi.

- 65% talabalar bu yondashuv o'rganishni hayotiy masalalar bilan yanada dolzarb qilganini ta'kidlashdi.

O'qituvchilar fanlararo hikoya qilish o'quvchilarni tarixiy voqealarning boshqa sohalarga qanday ta'sir ko'rsatishini tushunishga undashini va bu jarayon o'quv jarayonini boyitishini ta'kidlashdi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot tarixiy hikoya qilish uslubi o'quvchilarning kognitiv, hissiy va axloqiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadigan kuchli pedagogik vosita ekanligini ko'rsatadi.

Tarixiy hikoyalar yordamida o'qituvchilar tarix darslarini faqat faktlarni yodlashdan iborat bo'lmagan, balki qiziqarli va fikrlashga undovchi mashg'ulotlarga aylantirishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hikoya qilish o'quvchilar ishtirokini oshiradi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, axloqiy mulohaza yuritishni rag'batlantiradi va fanlararo o'qitishni yengillashtiradi.

Tarixiy hikoyalar inson tajribasi orqali tarixni tushunarli va dolzarb qiladi, bu esa o'quvchilarga o'tmish voqealari va shaxslariga hissiy jihatdan bog'lanishga yordam beradi. Bunday hissiy aloqalar o'quvchilarda qiziqishni oshirib, tarixiy mavzularni chuqurroq o'rganishga undaydi. Shuningdek, hikoya qilish tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'quvchilarni turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish, biaslarni savolga tutish va tarixiy voqealarning sabab-oqibatlarini baholashga chorlaydi.

Kognitiv ko'nikmalar bilan bir qatorda, tarixiy hikoyalar axloqiy va fuqarolik rivojlanishini ham rag'batlantiradi. Liderlik, adolat va matonat mavzularini o'z ichiga olgan hikoyalar o'quvchilarda o'z qadriyatlarini va xatti-harakatlari haqida mulohaza yuritishga turtki beradi. Bu jarayon ularning empatiya va ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Shuningdek, fanlararo hikoya qilish yondashuvi orqali o'quvchilar tarix va boshqa fanlar o'rtasida bog'lanish o'rnatib, umumiy o'quv jarayonini boyitadi va amaliyotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan bilimlarga ega bo'lishadi.

Garchi ba'zi qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, masalan, tarixiy faktlar bilan xayoliy elementlarni farqlash, bularni ehtiyotkor rejalashtirish va puxta tanlangan hikoyalar orqali bartaraf etish mumkin. O'qituvchilar o'quvchilarga turli nuqtai nazarlarni yetkazishi va tarixiy voqealarning murakkabligini tushunishga yordam berishi kerak, bu esa bir tomonlama talqinlardan qochishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tarixiy hikoya qilish usuli tarix ta'limini boyitishda katta imkoniyatlarga ega. O'quvchilarni hissiy va intellektual jihatdan jalb qilish orqali u ma'noli ta'limiy tajribalarni shakllantiradi. To'g'ri amalga oshirilganda, hikoya qilish nafaqat o'quvchilarning o'tmishni tushunishini yaxshilaydi, balki ularni ongli, empatik va faol jamiyat a'zosi bo'lib yetishishlariga ham tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barton, K. C., & Levstik, L. S. (2004). *Teaching History for the Common Good*. Lawrence Erlbaum Associates.
2. Bruner, J. (1991). The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*, 18(1), 1-21.
3. Egan, K. (1988). *Teaching as Storytelling: An Alternative Approach to Teaching and Curriculum in the Elementary School*. University of Chicago Press.
4. VanSledright, B. A. (2014). *Assessing Historical Thinking and Understanding*. Routledge.
5. Wineburg, S. (2001). *Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past*. Temple University Press.
6. Zinn, H. (2003). *A People's History of the United States: 1492–Present*. HarperCollins.

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA XALQ PEDAGOGIKASI FANINI O'QITISHNING MODULLI TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

*Raximberdiyeva Maxfuzaxon Murotovna
Qo'qon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq pedagogikasi fanini o'qitishda modulli texnologiyalarni qo'llashning nazariy asoslari va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi. Modulli texnologiyalar ta'lim jarayonini samarali va individual yondashuv asosida tashkil etishga xizmat qiladi. Maqolada xalq pedagogikasi fanining o'rni va ahamiyati, modulli texnologiyalarning afzalliklari, ularni tatbiq etish bosqichlari va ta'lim jarayoniga ta'siri tahlil qilingan. Modulli ta'lim yondashuvining milliy ta'lim tizimida qo'llanilishi bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalitso'zlar: modulli texnologiyalar, xalq pedagogikasi, ta'lim jarayoni, individuallashtirish, innovatsion yondashuv, ma'naviy qadriyatlar.

IMPROVEMENT OF MODULAR TECHNOLOGIES OF TEACHING THE SUBJECT OF PEOPLE'S PEDAGOGY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

*Rahimberdiyeva Mahfuzakhon Murotovna
teacher at the Kokand State Pedagogical Institute.*

Annotation: This article examines the theoretical foundations and practical aspects of applying modular technologies in teaching the subject of folk pedagogy. Modular technologies serve to organize the educational process effectively and with an individual approach. The article analyzes the role and significance of folk pedagogy, the advantages of modular technologies, their implementation stages, and their impact on the educational process. Recommendations are developed for the application of the modular teaching approach in the national education system.

Keywords: modular technologies, folk pedagogy, educational process, individualization, innovative approach, moral values.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МОДУЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРЕПОДАВАНИЯ НАУКИ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ВУЗАХ

*Рахимбердиева Махфузахан Муротовна
преподаватель Кокандского государственного педагогического института.*

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы и практические аспекты применения модульных технологий в преподавании предмета народной педагогики. Модульные технологии направлены на эффективную организацию образовательного процесса с учетом индивидуального подхода. В статье анализируются роль и значение народной педагогики, преимущества модульных технологий, этапы их внедрения и влияние на учебный процесс. Разработаны рекомендации по применению модульного подхода в национальной системе образования.

Ключевые слова: модульные технологии, народная педагогика, образовательный процесс, индивидуализация, инновационный подход, нравственные ценности.

Kirish. XXI asr ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlar va urf-odatlariga asoslangan fanlar, jumladan, xalq pedagogikasi bo'yicha ta'lim jarayonini takomillashtirish talabalar ongida milliy o'zlikni anglash, ma'naviy barkamollik va

ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu munosabat bilan, modulli texnologiyalarni xalq pedagogikasi fanini o'qitishga joriy etish, ta'lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi.

Modulli texnologiyalar, ta'lim jarayonini mazmunli va tizimli tashkil etib, talabalar uchun o'qitish jarayonini qiziqarli va samarali qiladigan texnologiyalardan biridir. Ushbu maqolada xalq pedagogikasi fanini o'qitishda modulli texnologiyalarning nazariy va amaliy jihatlari, ularni joriy etishning o'ziga xos jihatlari hamda mavjud muammolarni bartaraf etish yo'llari yoritib beriladi.

Xalq pedagogikasi fanining o'rni va ahamiyati

Xalq pedagogikasi insoniyatning ko'p asrlik tajribasini, milliy va ma'naviy qadriyatlarini, tarbiyaviy tamoyillarini o'z ichiga olgan fan sifatida ta'lim va tarbiya jarayonida muhim o'rin tutadi. Bu fan o'zining tarixiy ildizlari va zamonaviy talqinlari bilan o'quvchilar va talabalar ongida milliy o'zlikni anglash, ma'naviy barkamollik va vatanparvarlik hissini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xalq pedagogikasining asosiy tamoyillari oila, jamoa, urf-odatlar va an'analarga tayangan holda tarbiyaviy jarayonni tashkil etishdir. Shu sababli, oliy ta'lim muassasalarida bu fan:

- Milliy va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirish: Talabalar xalq pedagogikasida mujassam bo'lgan milliy urf-odatlar, an'analari va odob-axloq normalari o'rganib, ularga hurmat bilan munosabatda bo'lishni o'zlashtiradilar.

- Tarixiy va madaniy merosni o'rganish: Xalq pedagogikasi fanining mazmuni xalqning boy tarixi va madaniyati bilan bog'liq bo'lgan bilimlarni o'z ichiga oladi. Bu bilimlar talabalarni tarixiy ongni shakllantirishga yordam beradi.

- Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish: Xalq pedagogikasi bo'yicha ta'lim jarayoni talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi, ular jamiyat hayotida faol ishtirok etish uchun zarur bo'lgan tarbiyaviy va pedagogik usullarni o'rganadilar.

- Tarbiyaviy jarayonni takomillashtirish: Xalq pedagogikasidagi boy pedagogik tajriba zamonaviy ta'lim tizimida tarbiyaviy jarayonni samarali tashkil etishga yordam beradi.

Shunday qilib, xalq pedagogikasi fani nafaqat talabalar bilimini oshirish, balki ularni milliy va madaniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning shaxsiy va professional rivojlanishiga hissa qo'shadigan muhim fan sifatida ta'lim tizimida muhim o'rin egallaydi. Bu fan ta'limning mazmunini boyitish va talabalarning milliy ongini rivojlantirishda ajralmas ahamiyatga ega.

Modulli texnologiyalarning mohiyati

Modulli texnologiyalar zamonaviy ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning innovatsion yondashuvlaridan biri hisoblanadi. Ushbu texnologiya ta'lim mazmunini talaba ehtiyojlariga moslashtirishga va o'quv jarayonini individuallashtirishga qaratilgan. Modulli yondashuv har bir talabaning mustaqil bilim olish, ijodkorlik va mas'uliyatini oshirishga imkon beradi.

Modulli texnologiyalar mohiyati quyidagicha tavsiflanadi:

1. Modul tushunchasi: Modul – ta'lim mazmunining ma'lum bir mavzu yoki bilim sohasi bo'yicha tuzilgan mustaqil bo'linmasidir. Har bir modul:

- o Aniq maqsad va natijalarga ega bo'ladi (talaba nima bilishi va qila olishi kerakligi belgilangan);

- o Didaktik materiallarni o'z ichiga oladi (nazariy bilimlar, amaliy topshiriqlar, baholash mezonlari);

- o Mustaqil o'rganish uchun qulay (talabalar o'zlari mustaqil ravishda yoki o'qituvchi rahbarligida o'quv materiallarini o'zlashtiradilar).

2. Modulli texnologiyaning asosiy tamoyillari:

- o Moslashuvchanlik: Modullar o'quv jarayonini talabalar ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga moslashtirish imkonini beradi.

- o Sistemalilik: O'quv materiali mantiqiy izchillikda va tartibda taqdim etiladi.

o O'zlashtirishni baholash: Har bir modul bo'yicha talabaning bilim va ko'nikmalari aniq baholash mezonlari asosida baholanadi.

o Mustaqillik: Modullar talabalar mustaqil bilim olishini qo'llab-quvvatlaydi, bu esa ularning mas'uliyatini oshiradi.

3. Modulli ta'limning tuzilmasi:

o Kirish qismi: Talabalarga modulning maqsadi, mazmuni va o'rganish bosqichlari tushuntiriladi.

o Asosiy qism: Talabalar nazariy bilimlarni o'rganadi va amaliy topshiriqlarni bajaradi.

o Baholash qismi: Talabalar o'zlashtirgan bilimlarini sinovdan o'tkazadi, bu jarayon testlar, amaliy ishlanmalar yoki loyiha ishi shaklida tashkil etiladi.

4. Modulli texnologiyaning afzalliklari:

o Talabalarining o'zlashtirish tezligi va uslubiga moslashadi.

o O'quv jarayonini individuallashtirish imkonini beradi.

o Bilimlarni amaliyot bilan integratsiyalash imkoniyatini oshiradi.

o Talabalarining mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Modulli texnologiyalar xalq pedagogikasi fanini o'qitishda an'anaviy usullarga qaraganda ko'proq natijadorlikka erishishga imkon beradi. U talabaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularga qiziqarli va amaliy jihatdan boy o'quv jarayonini ta'minlaydi. Bu texnologiya milliy ta'lim tizimining zamonaviy tendensiyalari bilan hamohang bo'lib, ta'lim sifatini yangi darajaga olib chiqadi.

Modulli texnologiyalarni qo'llash jarayoni

Xalq pedagogikasi fanini o'qitishda modulli texnologiyalarni samarali qo'llash o'quv jarayonini yanada tizimli, samarali va qiziqarli qilishga imkon beradi. Bu jarayon talabalarining bilimlarni o'zlashtirishiga individual yondashuvni ta'minlash va ularni mustaqil ishlashga undash orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshiradi.

Modulli texnologiyalarni qo'llash jarayonining bosqichlari

1. Modulni loyihalash va rejalashtirish:

o Maqsadni belgilash: Modulning o'quv maqsadlari aniqlanadi, masalan, xalq pedagogikasi asoslari bo'yicha talabalar qanday bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni egallashi kerakligi belgilab olinadi.

o Tuzilmani ishlab chiqish: Modul mavzusi kichik bo'limlarga (submodullarga) bo'linadi, har bir submodul uchun alohida maqsadlar, vazifalar va materiallar belgilanadi.

o O'quv materiallari va resurslarni tanlash: Modulni o'qitish uchun zarur bo'lgan darsliklar, tarqatma materiallar, video, audio va boshqa interaktiv resurslar tayyorlanadi.

2. Modulning mazmunini shakllantirish:

o Nazariy qism: Xalq pedagogikasining asosiy tushunchalari, tamoyillari va metodlari haqida nazariy bilimlar beriladi.

o Amaliy qism: Talabalar modullarda keltirilgan nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiiq qilish uchun topshiriqlarni bajaradi (masalan, xalq ertaklarini tarbiyaviy maqsadlarda tahlil qilish, xalq pedagogikasining zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi bo'yicha loyiha ishlari).

o Mustaqil ish: Talabalar mustaqil ravishda materiallarni o'rganadi, savollarga javob topadi va muammoli vaziyatlarni hal qiladi.

3. Interfaol o'qitish usullarini qo'llash:

o Muammoli o'qitish: Talabalarga xalq pedagogikasining muayyan mavzusi bo'yicha dolzarb muammolar taqdim etiladi, ular muhokama va tahlil qiladi.

o Keys-stadi (vaziyatlarni tahlil qilish): Xalq pedagogikasi tamoyillarini qo'llashga oid amaliy vaziyatlar ishlab chiqiladi va talabalarining fikrlash qobiliyati sinovdan o'tkaziladi.

o Jamoaviy ish: Talabalar kichik guruhlarda loyihalar tayyorlaydi va taqdimotlar qiladi.

4. Baholash va tahlil qilish:

o Oraliq baholash: Har bir submodul yakunida talabalar bilim va ko'nikmalarini testlar, savol-javoblar yoki mini-loyihalar orqali baholash amalga oshiriladi.

o Yakuniy baholash: Modulning umumiy natijalari asosida talabalar bilim darajasi, kompetensiyalari va o'zlashtirish natijalari baholanadi.

o Teskari aloqani tashkil etish: Talabalar va o'qituvchilar modulli o'qitish jarayoni bo'yicha fikr-mulohaza bildiradi, o'quv jarayonini takomillashtirish uchun tavsiyalar ishlab chiqiladi.

5. Modulni yakunlash va umumlashtirish:

o Modulning yakuniy bosqichida talabalar o'zlashtirgan bilimlari asosida kichik loyiha, ilmiy maqola yoki taqdimot tayyorlaydi.

o Yig'ilgan bilim va ko'nikmalarni real hayotga tadbiiq etish uchun ko'rsatmalar beriladi.

Modulli texnologiyalarni qo'llashning amaliy natijalari

• Individuallashtirish: Har bir talaba o'z tezligi va qobiliyatlariga mos ravishda bilim oladi.

• Bilimlarni tizimlashtirish: Modul strukturasi ta'lim mazmuni mantiqiy ketma-ketlikda taqdim etiladi, bu esa bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

• Motivatsiyani oshirish: Modullar qiziqarli va amaliy topshiriqlar bilan boyitilganligi sababli talabalar darslarga faolroq jalb etiladi.

• O'z-o'zini nazorat qilish: Talabalar bilimlarni mustaqil ravishda o'zlashtirishi va o'z natijalarini baholashi mumkin.

Shunday qilib, modulli texnologiyalar xalq pedagogikasi fanini o'qitishda ta'lim jarayonini samarali tashkil qilishga yordam beradi va talabalarni milliy qadriyatlarni anglash, ma'naviy barkamollik va ijodiy fikrlash sari yo'naltiradi.

Modulli texnologiyalarning afzalliklari

Modulli texnologiyalar zamonaviy ta'lim jarayonida samaradorlikni oshirish va talabalarni mustaqil o'qitish jarayoniga jalb etish uchun qulay imkoniyatlarni taqdim etadi. Ularning afzalliklari quyidagi jihatlarda o'z ifodasini topadi:

1. Individuallashtirilgan yondashuv

• Talabalar o'z qobiliyatlari, qiziqishlari va bilim darajasiga mos ravishda o'quv materiallarini o'zlashtiradi.

• Har bir modul talabaning shaxsiy ehtiyojlariga moslashtiriladi, bu esa ta'lim jarayonining natijadorligini oshiradi.

2. Moslashuvchanlik

• Modullar turli darajadagi bilim talabalariga moslashtirilishi mumkin.

• Talabalar o'z vaqtlarini mustaqil rejalashtirib, o'qituvchi rahbarligida yoki mustaqil ravishda ta'lim jarayonini tashkil qila oladilar.

3. Bilimlarni tizimlashtirish

• Modullar ta'lim mazmunini mantiqiy va bosqichma-bosqich o'zlashtirishni ta'minlaydi.

• O'quv materiallari yaxshi strukturaviy tuzilishga ega bo'lganligi sababli, talabalar bilimlarni chuqur va izchil o'zlashtiradilar.

4. Mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish

• Modullar talabalarni mustaqil ish olib borishga, mas'uliyatni his qilishga va o'z bilimlarini baholashga undaydi.

• Talabalar mustaqil fikrlashi va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

5. Motivatsiyani oshirish

• Modulda keltirilgan qiziqarli topshiriqlar, amaliy mashqlar va loyiha ishlari talabalar motivatsiyasini oshiradi.

• O'z-o'zini baholash imkoniyatlari talabalarni faollikka undaydi.

6. Teskari aloqa

- Modullar talabalarga o‘z bilimlarini o‘z vaqtida baholash imkoniyatini beradi.
- Teskari aloqaning doimiy mavjudligi orqali o‘qituvchi talabalarning qiyinchiliklarini aniqlab, ularga yordam berishi mumkin.

7. O‘qitish sifatini oshirish

- Modulli texnologiyalar nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘laydi, bu esa o‘qitishning samaradorligini oshiradi.

- Modullar orqali talabalarga nafaqat bilim beriladi, balki kasbiy va hayotiy ko‘nikmalar ham rivojlantiriladi.

8. Resurslardan samarali foydalanish

- Modulli texnologiyalar yordamida ta‘lim jarayonida turli xil texnologik resurslar (masalan, multimedia, interfaol platformalar) samarali qo‘llaniladi.

- O‘qituvchi va talabalarning vaqt va energiyasi tejraladi.

9. Baholashning aniq tizimi

- Modullarda har bir mavzu va topshiriq bo‘yicha aniq baholash mezonlari mavjud.

- Bu talabalarga o‘z bilim darajalarini nazorat qilish va baholash imkoniyatini beradi.

10. Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish

- Modullar ijodiy vazifalar va muammoli masalalar orqali talabalarni yangi g‘oyalar yaratishga undaydi.

- Xalq pedagogikasining muammoli jihatlarini o‘rganishda tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

11. Jamoaviy ish ko‘nikmalarini rivojlantirish

- Modulli texnologiyalar talabalarni jamoaviy loyihalar va muhokamalarga jalb qilish orqali ularning muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Modulli texnologiyalar ta‘lim jarayonini tizimli, qiziqarli va samarali qiladi. U nafaqat talabalarni milliy qadriyatlar va xalq pedagogikasining boy an‘analarini chuqur o‘rganishga undaydi, balki ularni mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va amaliy bilimlarni hayotga tatbiq qilishga tayyorlaydi. Ushbu texnologiya talabalarni bilim olish jarayonida faol ishtirokchi sifatida ko‘radi va ularning shaxsiy rivojlanishiga keng yo‘l ochadi.

Xulosa

Xalq pedagogikasi fanini o‘qitishda modulli texnologiyalarni qo‘llash ta‘lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish va talabalarning o‘zlashtirish darajasini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ushbu texnologiya o‘quv jarayonini tizimli, moslashuvchan va samarali qilishga xizmat qiladi.

Modulli texnologiyalar ta‘lim jarayonida bir qancha afzalliklarni beradi:

- Talabalarning mustaqil o‘qish ko‘nikmalari va mas‘uliyat hissini rivojlantiradi.
- Bilimlarni bosqichma-bosqich va tizimli ravishda o‘zlashtirish imkonini beradi.
- O‘qitishni individuallashtirish orqali har bir talabaning ehtiyojlariga moslashadi.
- Nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtiradi va talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Shuningdek, xalq pedagogikasi fanini modullar asosida o‘qitish milliy ma‘naviy qadriyatlarini, tarixiy merosni va madaniy an‘analarni o‘rganishga katta hissa qo‘shadi. Bu esa talabalarda milliy o‘zlikni anglash, ma‘naviy barkamollik va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Modulli texnologiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni ko‘rish zarur:

1. Xalq pedagogikasi bo‘yicha zamonaviy modulli o‘quv dasturlarini ishlab chiqish.
2. O‘qituvchilarni modulli texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha maxsus tayyorlash.
3. Ta‘lim jarayoniga axborot texnologiyalarini keng joriy etish va ulardan samarali foydalanish.

Modulli texnologiyalarni joriy qilish orqali xalq pedagogikasi fanining ta'lim tizimidagi ahamiyati oshadi, talabalar esa zamonaviy va milliy pedagogikaning uyg'unlashgan shaklda o'zlashtirgan holda jamiyatda faol va ijodkor shaxs sifatida shakllanadi. Bu esa ta'lim sifatini oshirish va milliy ma'naviy qadriyatlarni avlodlarga yetkazishda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov, A. Xalq pedagogikasi va uning nazariy asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti.2018.

2. Nizomov, S. Modulli ta'lim tizimining zamonaviy yondashuvlari. Toshkent: Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.2020

3. Karimov, O., & Rustamova, Z. Innovatsion texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi o'rni va samaradorligi. Ta'lim va taraqqiyot jurnali, 5(2), 23–30.2019.

4. Shoumarov, M. Ta'lim jarayonida modulli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari. Ta'lim innovatsiyalari konferensiyasi materiallari, 45–50.2017.

5. UNESCO (2019). Modular Teaching Approaches in Higher Education: Global Perspectives. Paris: UNESCO Publishing.

6. Ergashev, D. (2021). Xalq pedagogikasining tarbiyaviy ahamiyati va zamonaviy talqini. O'zbekiston pedagogika jurnali, 7(4), 35–40.

15-17 YOSHDAGI FUTBOLCHILARNI UMUMIY CHIDAMKORLIKLARINI ANIQLASH VA RIVOJLANTIRISH

Raximov Abdumalik Abdusattorovich

Toshkent Davlat iqtisodiyot Universiteti Jismoniy madaniyat va sport faoliyati kafedrasini o'qituvchisi

Annotatsiya: Jismoniy tarbiya va ta'limning ko'p tomonlari ilmiy va amaliy maqsadlarda qayd etiladigan, hamda mohiyatiga ko'ra turlicha pedagogik o'lchovlar (masalan, nazorat mashqlar, test sinovlari, matematik statistika) ko'rinishida ifodalanadi va fanda oxirgi mezon bo'la oladi. 15-17 yoshli futbolchilarning jismoniy tayyorgarligi yillik o'quv sikllarini bosqichma-bosqich modellashtirish orqali jismoniy tayyorgarligi, jismoniy rivojlanish pedagogik o'lchov vositasida tekshiriladi va baholana haqida ma'lumotlar berilgan

Kalit so'zlar: Futbol . modellashtirish. Yillik o'quv sikli. Musobaqa mezoni.

Futbol eng qadimiy o'yinlardan biridir. Inglizlarning e'tirof etishlaricha, oyoq bilan to'p o'ynash Britan orollarida IX-asrdayoq juda mashhur bo'lgan. 1863-yil 26-oktyabrda Londonda Angliya futbol uyushmasining tashkil etilishi paytida bu o'yinning 13-moddadan iborat bo'lgan ilk rasmiy qoidalari tasdiqlangan. Keyinchalik bu qoidalar boshqa barcha milliy uyushmalar uchun futbol o'yinining asosi bo'lib koldi. Futbol o'yinining ilk qoidalarida belgibilanishicha, maydon uzunligi 200 yard (183 metr) dan, kengligi 100 yard (91 metr) dan oshiq bo'lmasligi kerak.

Futbolchilar tayyorgarligining asosiy mezoni musobaqa faoliyati bo'lib, u o'yin natijasi va murabbiyning ekspert bahosi bilan bir qatorda tezkor ish hajmi, shuningdek, texnik-taktik harakatlar miqdori va aniqligi bilan tavsiflanadi. Musobaqa faoliyatini qayd etish mamlakatimiz va chet el sportchilarining har bir muayyan o'yiniida o'yinchilarning faoliyatlari haqida juda ko'p materiallar yig'ishga imkon berdi. Lekin yosh futbolchilarda bu tadqiqotlar epizodik xususiyatga ega bo'ldi, shuning oqibatida mazkur muammo deyarli o'rganilmaganicha qolmoqda. A.V.Petuxov malakali hamda 15-17 yoshli futbolchilar musobaqa faoliyatini taqqoslar ekan, texnik-taktik harakatlarning ko'pgina miqdoriy-sifat o'lchamlari borasida mohir futbolchilar ishonchli ustunlikka ega ekanliklarini aniqladi.

Texnik-taktik harakatlarni bajarish ishonchligi malakali futbolchilarda - 70%, yoshlarda - 52%. Bu yosh futbolchilar texnik-taktik tayyorgarlik darajasini past deb baholashga asos bo'ladi. Bunda bolalar-o'smirlar futboli rivojiga to'siq bo'layotgan ob'yektiv va sub'yektiv xususiyatli shart-sharoitlarning butun bir majmuasi ajratib ko'rsatiladi. Olingan natijalar yosh futbolchilarning sport natijalariga erishuvda jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanishni tashkil etuvchi sifatlar yetakchi ahamiyatga ega ekanligidan, texnik-taktik imkoniyatlar esa sport natijasiga hal etuvchi ta'sir ko'rsata olmasligidan dalolat beradi.

Funksional holatni aniqlash, jismoniy sifatlar va texnik tayyorgarlikni rivojlantirish maqsadida 15-17 yoshli futbolchilar ustida tadqiqotlar o'tkazildi. Musobaqa faoliyati tahlilining ko'rsatishicha, Toshkent shahar futbol bo'yicha Davlat ixtisoslashtirilgan maktab internati (TShFBDIMI) 15-17 yoshli futbolchilari bir o'yinda o'rtacha 478-526 ta texnik-taktik harakatni amalga oshiradilar, xatolar esa 34- 36%. Agar qisqa uzatishlar hisobga olinmasa, u holda 312-372 texnik-taktik harakat va 39-40% xato, ya'ni yosh futbolchilar qisqa uzatishlarni ko'proq qo'llaydilar. Bu yoshda o'yinda texnik-usullarni ko'proq qo'llash xususiyati qayd etiladi: Himoyachilar - qisqa va o'rta masofaga to'p uzatishlar, to'pni olib qo'yish, bosh bilan o'ynash, to'pni yo'l-yo'lakay tutib qolish, uzoq masofaga uzatishlarni eng yuqori - 47-51% xatolar bilan, to'pni olib qo'yishni - 33-35%, bosh bilan o'ynashni - 34- 47%, 117 aldab o'tishni - 31-39% xato bilan bajarishi aniqlandi. Yarim himoyachilar - qisqa, o'rta, uzoq masofaga to'p uzatishlar,

to'pni olib yurish va raqibni aldab o'tish, uzoq masofaga uzatishlarni bajarish vaqtida xatolar foizining eng yuqori darajasi - 47-48%, aldab o'tishda - 36-37%, bosh bilan o'ynashda - 36-40%, darvozaga zarba berishda - 47-51% bilan bajarishi aniqlandi. Hujumchilar - qisqa va o'rta masofaga to'p uzatishlar, darvozaga zarba berish, uzoq masofaga to'p uzatishlarni bajarishda xatolar foizi 46-47%, darvozaga zarba berishda - 53-66%, to'pni olib qo'yishda - 34-41%. To'pni olib yurish va aldab o'tishdan kamroq foydalanishlari ma'lum bo'ldi. Sport o'yinlarida musobaqalar mavsumining o'ziga xos tavsiflarga egaligini qayd qilib o'tish talab qilinadi. Boshqa sport turlari bilan solishtirilganda, bu erda «me'yor» sifatida yillik tsikl davomida 50-70 ta musobaqalarda ishtirok etish qayd qilinadi. Bunda musobaqa davrining davomiyligi yil davomida 6-9 oyni tashkil qiladi. Bu holatni hisobga olgan ravishda, sport o'yinlarida sportning ko'pgina turlarida odatlanilgan holatdagi, yillik tayyorgarlik tsiklini davrlashtirish bo'yicha nuqtai nazarlarga o'zgartirish kiritish talab qilinadi. Bu yerda tayyorgarlik davri bilan birgalikda, uchta ushbu ko'rinishdagi davrlar mavjud bo'lishi va ular borgan sari ko'proq qayd qilinishi mumkin. Bu esa har safar yillik tsikl ichida sport formasining rivojlanishidagi barcha to'rtta fazaga (yaratish, nisbatan barqarorlashish, optimal holatda namoyon bo'lish va qisman sarflanish) muvofiq keluvchi, o'z ichiga «potentsialning yig'ilishi va uning ro'yobga oshirilishini» qamrab oluvchi, butun holatdagi mezotsikllarni ajratishni amalga oshirishga majburlaydi. Qayd qilib o'tish kerakki, bu ko'rinishdagi tayyorgarlik mezotsikllari ichida yillik tsikllarga o'xshash holatda, o'tish, umumiy va maxsus tayyorgarlik, musobaqaoldi va musobaqa bosqichlari bo'ladi. Yuqori sinfga mansub bo'lgan futbolchilarni tayyorlashning zamonaviy tizimi ko'p yillar davomida shakllantirilgan bo'lib, hozirgi vaqtda bu holat takomillashtirilishi davom ettirilmoqda, bu maqsadlarda fan va amaliyotning yangi yutuqlaridan keng ko'lamda foydalaniladi. Sport yonalishidagi zamonaviy tayyorgarlik tizimi uchun mashg'ulotlar jarayonining intensivlashtirilishi o'ziga xos xususiyat bo'lib, bu o'z tarkibiga quyidagi jihatlarni qamrab oladi: - nisbatan yuqori darajada ixtisoslashtirish;

- mashg'ulot mashqlari hajmi ortishi va shuningdek, katta yuklamaga ega mashqlar miqdori oshirilishi; - maxsus ish qobiliyati darajasini oshirish imkonini beruvchi - «qat'iy» tartibdagi mashg'ulotlar rejimidan keng miqyosda foydalanish; - musobaqalar amaliyotining kengaytirilishi; - zo'riqli yuklamalardan keyin sportchilar organizmida jarayonlarning qayta tiklanishi jadallashtirilishi (intensifikatsiyasi) uchun va shuningdek ish qobiliyatini stimullovchi (turki beruvchi) qo'shimcha vositalardan foydalanishni tarkibga kiritish. V.N. Platonov tomonidan qayd qilinishicha, turli xil sabablarning ta'siri ostida sport yonalishida tuzib chiqilgan taqvim rejalarini tarkibida mas'uliyatli musobaqalar yil mavsumining katta qismini qamrab oladi va tayyorgarliklar tuzib chiqilishi tizimi tavsiflari bo'yicha esa faqat sportchilarning yil davomida muvafaqqiyatli chiqish qilishlari uchun amalga oshirilgan tayyorgarlik bitta-ikkita yuqori cho'qqi darajasiga erishishlarini ta'minlab beradi xolos, ushbu ko'rinishda tezkor tarzda o'zgaruvchan xususiyatga ega bo'lgan sport amaliyotiga nisbatan sportchilarda talab qilingan tayyorgarlik darajasiga erishishning ortda qolishi kuzatiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Б.А.Ашмарин. Теория и методика физического воспитания. Москва. 1979.
2. Л.Матвеев. Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси. Москва. 1982.
3. Б.А.Ашмарин. Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси. Москва.1984.
4. Филин В.П. Воспитана физических качеств у юних спортсменов. Москва., 1984.
5. Теория и методика физическая воспитания. Л.П.Матвеева А.Д.Новикова. Москва; ФиС.
6. Теория и методика физического воспитания. Под ред. Б.А.Ашмарина. М.,1987.
7. П.К.Благуш. К теорию тестирования двигательных способностей. Москва; ФиС, 1987

VIZUAL FAOLIYAT VOSITALARINING MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARINING MANAVIY-AXLOQIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHGA TA'SIRI

Ro'ziboeva Zarnigor Alisher qizi,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmuni bolaning jismoniy rivojlanishiga qo'yiladigan talablar va ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ko'plab usullari yoritilgan. Shuningdek, muallif ma'naviy-axloqiy madaniyat bilan tanishish bolaning nutqini rivojlantirishga, ona tili va adabiyotning muvaffaqiyatli rivojlanishiga, tilning birinchi navbatda ma'naviy haqiqat sifatida rivojlanishiga yordam berishi bo'yicha tavsilar berib o'tgan.

Kalit so'zlar. Ma'naviy-axloqiy tarbiya, qadriyat, munosabatni shakllantirish, estetik rivojlanish, vizual san'atga qaratishning ahamiyati ijodiy rivojlanish.

ВЛИЯНИЕ СРЕДСТВ ВИЗУАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ ВОСПИТАННИКОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Рузибоева Зарнигор Алишеровна

Независимый исследователь Национального института педагогики воспитания имени Кори Ниязия

Аннотация: В статье рассматривается содержание нравственно-духовного воспитания, требования к физическому развитию детей, а также множество методов нравственно-духовного воспитания. Автор предлагает рекомендации по знакомству с духовно-нравственной культурой, которая способствует развитию речи ребенка, успешному освоению родного языка и литературы, а также развитию языка как духовной ценности. Подчеркивается значимость визуального искусства в эстетическом и творческом развитии.

Ключевые слова: Нравственно-духовное воспитание, ценности, формирование отношений, эстетическое развитие, значимость визуального искусства, творческое развитие.

THE IMPACT OF VISUAL ACTIVITY TOOLS ON THE FORMATION OF MORAL AND SPIRITUAL QUALITIES OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS' PUPILS

Ro'ziboeva Zarnigor Alisher qizi

Independent researcher, National Institute of Pedagogy and Education named after Qori Niyoziy

Abstract: The article examines the content of moral and spiritual education, the requirements for children's physical development, and various methods of moral and spiritual upbringing. The author provides recommendations on familiarizing children with spiritual and moral culture, which aids in the development of their speech, successful mastery of their native language and literature, and the development of language as a spiritual value. The importance of visual arts in aesthetic and creative development is emphasized.

Keywords: Moral and spiritual education, values, relationship formation, aesthetic

development, importance of visual arts, creative development.

Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar bolalarning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega. Bolaning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan me'yor, qadriyatlar va fazilatlarga oid barcha belgilangan standartlar ma'naviy-axloqiy tarbiya mashg'ulotlarida, uning o'ziga, keyin boshqa odamlarga, qarindoshlariga, boshqalarga, tarbiyachilarga, tengdoshlariga, jamiyat va tabiatga to'g'ri munosabatini shakllantirishdan boshlanadi.

Shu bilan birga, agar tarbiya jarayoni an'anaviy ma'naviy-axloqiy me'yorlar va g'oyalarga asoslangan bo'lsa, bolaning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishini shakllantirish yanada muvaffaqiyatli bo'ladi.

Bolaning ijtimoiy tarbiyasining eng muhim jihati oilaga muhabbatni shakllantirishdir. Va bu vazifani oilani "jamiyatning kichik bo'lagi" g'oyasiga asoslangan oilaviy ta'lim tizimi eng muvaffaqiyatli hal qilishi mumkin. Oilaning muqaddasligi, onalik va otalik muqaddasligi g'oyasi, diniy ma'naviy va axloqiy tartiblar, oilaviy birdamlik va o'zaro yordam asosida qurilgan oilada oilaviy baxt va farovonlikning mustahkamligini tushunish mumkin.

Insonning dunyoga bo'lgan eng muhim munosabati uning jamiyatga bo'lgan munosabatidir. Inson jamiyatning bir qismidir, shuning uchun bolani jamiyat hayotiga tayyorlash kerak va buning uchun u ijtimoiy ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni egallashi zarur. Ushbu ta'limning eng muhim yo'nalishi vatanparvarlik tarbiyasi bo'lib, u o'z xalqiga, Vatanga, atrof-muhitga va odamlarga muhabbatni shakllantirishga qaratilgan. Agar pedagogika klassiklari yaxshi ko'rsatganidek, an'anaviy qadriyatlar asosiga asoslangan bo'lsa, bu ta'lim eng muvaffaqiyatli bo'ladi, ulardan eng muhimi katta va kichik Vatanga, o'z xalqiga va atrofidagi dunyoga muhabbatdir.

Ta'limning ushbu sohasining yana bir jihati insonning tabiatga mehribon, g'amxo'r, ehtiyotkor, o'zgaruvchan munosabatini shakllantirishga qaratilgan ekologik ta'limdir. Tabiatga o'zgaruvchan munosabatni shakllantirish bolada tabiatga, tiriklarga, o'ziga va boshqa odamga nisbatan mehribon, g'amxo'r munosabatni tarbiyalashdan boshlanadi.

Bu yoshda bolada tabiatga yaxshi munosabatning asosi insonni ma'naviy-axloqiy o'zgartirish g'oyasi ekanligini his qilish kerak, chunki bu nafaqat asrab-avaylashning, balki eng muhimi – tabiatni yaxshilashning asosiy sharti sanaladi.

Yovuz, xudbin odam tabiatga g'amxo'rlik qila olmaydi – u faqat uni yo'q qiladi. Va shuning uchun bolalikdan bolani yo'q qiluvchi emas, balki tabiat yaratuvchisi, tabiatga g'amxo'rlik qila oladigan, o'zini va tabiatni o'zgartira oladigan bolani tarbiyalash juda muhimdir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmuni bolaning kognitiv rivojlanishi bilan chambarchas mos keladi. Shuning uchun bolaning kognitiv rivojlanishi uchun Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartida ko'rsatilgan talablarning aksariyati ma'naviy-axloqiy tarbiya mashg'ulotlari mazmunida bevosita aks etadi. Va bu olimlar har doim inson ongini, idrokini yuqori baholaganligi, fan va bilish ma'naviy izlanish va inson rivojlanishining muhim vositasi bo'lib xizmat qilishini, uning turmush sharoitlarini yaxshilashini isbotlaganligi bilan izohlanadi.

Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar bolaning kognitiv rivojlanishi uchun juda muhimdir, chunki maktabgacha davrda bolaning dastlabki mafkuraviy qiyofasi va kognitiv bilimi shakllanadi, uning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish uchun asoslar yaratiladi, kognitiv soha rivojlana boshlaydi. Ta'limning an'anaviy ma'naviy-axloqiy mazmuni bolaning kognitiv sohasini rivojlantirishga, uning ijodiy rivojlanishiga yordam beradi, chunki ma'naviy-axloqiy mazmuni o'zlashtirishda nafaqat bola psixikasi, balki uning ruhi ham rivojlanadi.

Ma'naviy-axloqiy madaniyat bilan tanishish bolaning nutqini rivojlantirishga, ona tili va adabiyotning muvaffaqiyatli rivojlanishiga, tilning birinchi navbatda ma'naviy haqiqat sifatida rivojlanishiga yordam beradi. Bu esa til o'rganishni bolaning tirik ma'naviy rivojlanish vositasiga aylantiradi. Shunday qilib, til va adabiyotni o'rganishda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga tayanish nafaqat muvaffaqiyatli nutqqa, balki bolaning chuqur ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'limning yana bir muhim yo'nalishi – bu bolani estetik rivojlantirishdir. Bu badiiy madaniyat asosan insonning xayoliy tafakkurini, uning his-tuyg'ular madaniyatini, dunyoga munosabatini, shaxsning o'zi va uning turmush tarzini, xulq-atvorini, dunyo bilan munosabatlarini shakllantirishi bilan izohlanadi. Shu sababli, badiiy madaniyat MTT tarbiyalanuvchilarining shaxsini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

MTT da estetik tarbiya mazmunini nafaqat mukammal estetik asarlar, balki chuqur ma'naviy-axloqiy mazmundagi asarlar bilan to'ldirish alohida o'rin tutadi. Va aynan vizual san'at bolalarni haqiqiy go'zallik haqida o'rgatishga yordam beradi va go'zallikka xizmat qilish zarurati munosabatini tarbiyalaydi. Vizual san'atni bilish bolaning estetik sohasini boyitadi va rivojlantiradi, chunki u idrok eta oladigan san'at asarlari bolaning ongiga eng mos keladi.

Estetik rivojlanishni vizual san'atga qaratishning ahamiyati shundaki, u MTT tarbiyalanuvchisi shaxsining ijodiy rivojlanishiga, uning estetik didi, dunyoqarashi va dunyoni his qilishiga hissa qo'shadi.

An'anaviy xalq hunarmandchiligini o'zlashtirish bo'yicha birgalikdagi tadbirlar bolalar bilan ishlashda ham samaralidir. Muayyan hunarmandchilikni o'zlashtirish nafaqat uning bolaga qulayligi, mahsulotlarning jozibadorligi, balki ishning semantik yo'nalishi bilan ham bog'liq, chunki sovg'a kimdir uchun qilinadi. Bolaning sovg'aning foydaliligiga qiziqishini oshirish, uning boshqa odamga qaratilishi yaxshi natijaga erishishda mehnatsevarlik va sabr-toqatni sezilarli darajada oshiradi.

An'anaviy qadriyatlarga tayanish estetik immunitetning rivojlanishiga ham yordam beradi, bu bola hayotining ushbu davrida ma'naviy va axloqiy immunitetni shakllantirish bilan chambarchas bog'liq holda shakllana boshlashi muhimdir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmuni bolaning jismoniy rivojlanishiga qo'yiladigan talablarni aks ettiradi. Har bir mashg'ulot dinamik pauza bilan birga keladi, mashg'ulotlarning o'zi bolaning jismoniy faolligini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan bo'ladi.

Boshqa tomondan, jismoniy tarbiyani tashkil etishda an'anaviy yondashuv jismoniy salomatlikni saqlash va rivojlantirish zarurligini anglashga yordam beradi, bu jismoniy, ruhiy va ma'naviy salomatlikka g'amxo'rlikning oqilona kombinatsiyasini nazarda tutadi. Ma'naviy-axloqiy madaniyatning mazmuni inson jismoniy rivojlanishining an'anaviy ma'naviy-axloqiy asoslarini tiklashga yordam beradi. Va bu juda muhim, chunki bu yondashuv tana rivojlanishining ma'naviy va axloqiy ma'nosini anglashga imkon berib, jasur va qat'iyatli shaxsni, muammoga duch kelgan, muhtoj odamlarga yordamga kelishga tayyor odamni shakllantirishga qaratilgandir.

Ushbu yondashuv MTT da va undan keyin umumiy ta'lim tizimida jismoniy tarbiya mazmunini an'anaviy tarkib bilan boyitishga yordam beradi – masalan, nafaqat jismoniy rivojlanish mashg'ulotlarida, balki boshqa barcha sohalarida ham foydali bo'lgan jismoniy mashqlar va o'yinlarning xalq turlari shular jumlasidan.

Ta'lim mazmuni tegishli texnologiyalarda amalga oshiriladi. Hozirgi vaqtda o'quv texnologiyalari ko'pincha oldindan dasturlashtirilgan natijalarni olishga imkon beradigan katta pedagogik vazifani, ushbu vazifaga mos keladigan tarkib, shakl va usullarni

amalga oshiradigan o'quv jarayonining bir qismi sifatida tushuniladi. Texnologiyaning eng muhim tarkibiy qismlari shakl va usullardir.

MTT da ma'naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy shakli mashg'ulotlardir. Mashg'ulotlarni tashkil qilish va o'tkazishda bolalikning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak. Shuni esda tutish lozimki, axloqiy va ma'naviy rivojlanish darajasi nafaqat bolalarning yoshi, balki ularning ijtimoiy rivojlanish darajasi, bolani tarbiyalash va o'qitish shartlari va uning oilasining turmush tarzi bilan bog'liq bo'lgan madaniy an'analarga qo'shilishi bilan ham belgilanadi. Agar bolalar an'anaviy ma'naviy va madaniy turmush tarzidan uzoq sharoitlarda o'sgan bo'lsa, ularni milliy madaniyat bilan tanishtirish uchun mashg'ulotlar, ayniqsa yosh va o'rta guruhlarda, ularning ijtimoiy-madaniy rivojlanish darajasini hisobga olgan holda o'tkazilishi kerak.

Mashg'ulotlarni tashkil qilishda mavzuga qarab farq qilishi mumkin bo'lgan ma'lum bir tuzilishga rioya qilish muhimdir. Mashg'ulotlarning taxminiy tuzilishi quyidagicha: birinchi qismi kognitiv; ikkinchisi dinamik pauza; uchinchi badiiy va samarali faoliyat.

Mashg'ulotning birinchi qismida, adabiy asarni o'qishdan oldin, illyustratsiyani ko'rishni va (yoki) musiqa bilan yozuvlarni tinglashni tashkil qilish tavsiya etiladi. Musiqiy parchalarni kiritish bilan adabiy asarni idrok etish sifat jihatidan yuqori bo'ladi. Shuningdek, matn bilan ishlashdan oldin va undan keyin rasmlarni ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Mashg'ulotlarning birinchi qismi, o'z navbatida, bir necha qismlardan iborat bo'lishi mumkin. Deyarli har bir mashg'ulotning majburiy qismi bu mashg'ulot mavzusiga muvofiq tanlangan kichik adabiy asarni (ko'pincha hikoya, she'r, ertak) va dialog asosida tematik suhbatni o'qish va bolalar bilan muhokama qilishdir.

Mashg'ulotning ikkinchi qismi – dinamik pauza bo'lib, o'yinlarda (ayniqsa, jasorat, topqirlik, zukkolik, irodani tarbiyalaydigan muhim xalq o'yinlari), drammatizatsiya yoki musiqiy va motorli faoliyatda axloqiy qoidalar va me'yorlarni o'zlashtirish tamoyilini amalga oshiradi. Dinamik pauza, uning tarkibiga qarab, 2-5 daqiqa davom etishi mumkin.

Mashg'ulotning uchinchi qismi badiiy va samarali faoliyatni tashkil etish bo'lib, rasm chizish, modellashtirish, applikasiya, ma'lum bir mavzu bo'yicha loyihalashdan iborat. Asarlar, albatta, kimgadir murojaat qilish yoki biror narsaga xizmat qilish kerak. Masalan, ism kunlari joriy oyga (yosh va o'rta guruhlar uchun) to'g'ri keladigan bolalarga asarlar beriladi, katta va tayyorgarlik guruhlarida ism kunlari fasllarga (kuz, qish, bahor) qarab nishonlanadi. Asarlar do'stlar va qarindoshlarga ham beriladi. Ishning muhim qismi xonani bezatish, piktogramma va boshqalar bo'lib xizmat qiladi.

Ma'naviy va axloqiy tarbiya jarayoni boshqa shakllarda tashkil etilishi mumkin: ochiq havoda (hech bo'lmaganda bolalar bog'chasi hovlisida), ekskursiyalar (masalan, shaharda yaqin atrofdagi tarixiy obidaga).

Bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil etishning o'ziga xos xususiyati tadbirlar orqali o'tkaziladi. Faoliyat tamoyilini amalga oshirish MTT tarbiyalanuvchilarining ma'naviy-axloqiy tarbiyasini tashkil etishning eng muhim talabidir, bu tashqi talablarni ichki shaxs fazilatlariga singdirish samaradorligini ta'minlaydi, chunki MTT tarbiyalanuvchilarini o'qitish va tarbiyalashda axloqiy suhbatlar ko'rinishidagi axborot yondashuvi ushbu talablarga unchalik mos kelmaydi.

MTT tarbiyalanuvchilari o'yinlar qo'llaniladigan mashg'ulotlarda tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlar va xulq-atvorda axloqiy qoidalarini o'rganadilar: hikoya-rol o'ynash, rejissyorlik, teatr, didaktik. Og'zaki xalq san'ati bunday o'yinlarning mazmuni uchun unumdor material beradi.

Va deyarli har bir mashg'ulot amaliy qismida turli xil badiiy va samarali faoliyat turlaridan foydalanishdan iborat bo'lib, rasm chizish, ilovalar, modellashtirish va boshqalarni nazarda tutadi. Bunday tadbirlar qo'llarning nozik motorli ko'nikmalarini rivojlantiradi, amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi, estetik didni shakllantirishga hissa

qo‘shadi, bolalarning atrofdagi dunyo va uning xususiyatlari haqidagi g‘oyalarni kengaytiradi.

Mehnatsevarlik fazilatini tarbiyalash uchun badiiy va samarali faoliyat muhimdir. Mashg‘ulotlarda bolalar muloqot qilishadi va ularni an‘anaviy madaniyat bilan tanishtiradigan yoshga mos ijodiy ishlarni bajaradilar. Faol shaklda tabiat va inson tomonidan yaratilgan ob‘ekt muhiti bilan munosabatlar mustahkamlanadi.

Bolalarning mashg‘ulotdagi ishlarini bajarish ham individual, ham jamoaviy bo‘lishi mumkin. Qizlar va o‘g‘il bolalar uchun tikuvchilik mehnatsevarlikni tarbiyalash, jismoniy rivojlanish uchun zarurdir va uni e‘tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi.

Mazmuni o‘zlashtirish asosan o‘quv jarayonining sifatini ta‘minlaydigan tegishli usullarni talab qiladi. Shuning uchun mavjud usullarni tanlash yoki yangi usullarni yaratishga katta mas‘uliyat bilan yondashish muhimdir. Ular uchun eng muhim talab shundaki, mazmuni o‘rganish bolalarning jonli faol faoliyatida amalga oshirilishi kerak. Va bu bolalarning yoshiga, ularning imkoniyatlariga mos keladigan usullarni tanlashni, bolaning faolligini, mustaqilligini va ijodkorligini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Hozirgi vaqtda ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning ko‘plab usullari mavjud. An‘anaviy ravishda ularni bir necha guruhlarga bo‘lish mumkin:

– o‘yin: xalq o‘yinlari, hikoya, rol o‘ynash, rejissyorlik, teatr, didaktik, drammatizatsiya, tarbiyaviy, qurilish. MTT tarbiyalanuvchilari o‘yinlar qo‘llaniladigan mashg‘ulotlarda tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlar va xatti-harakatlardagi axloqiy qoidalarni osonroq o‘rganadilar. Og‘zaki xalq san‘ati bunday o‘yinlarning mazmuni uchun unumdor material beradi.

– o‘qitish: hikoya, suhbat, suhbat-munozara, og‘zaki ko‘rsatma, ma‘naviy-axloqiy mazmundagi badiiy asarlarni o‘qish, axloqiy tanlovni talab qiladigan hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, bayram uchun she‘rlar, qo‘shiqlarni o‘rganish; kuzatish, video va film lentalarini tomosha qilish, qiziqarli odamlar bilan uchrashuvlar, bayramlar uchun piktogramma, illyustratsiyalar, rasmlarni ko‘rish, musiqiy mashg‘ulotlar tashkil etish.

– tarbiyaviy: bayramlar, ma‘naviy-axloqiy mazmundagi o‘yinlar va mashqlar, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish, namoyishlar, uchrashuvlar, maqsadli yurishlar va ekskursiyalar, konsertlar, keyingi suhbatlar bilan tarixiy obidaga tashriflar (ota-onalar bilan kelishilgan holda), tarbirkorlar bilan uchrashuvlar;

– faoliyat-xulq-atvorli: o‘yin vaziyatlari, o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish, guruh va guruh maydonini tozalash, qiziqishlar ustida ishlash, badiiy va samarali faoliyat: bayramlar, tug‘ilgan kunlar uchun sovg‘alar qilish va ko‘rgazmalar tashkil etish, bolalar va ota-onalarning birgalikdagi faoliyati; “Bizning bayramlarimiz” fotoalbomini loyihalash, badiiy ijod, musiqa yaratish va boshqalar.

Mashg‘ulotlar va tadbirlarni tashkil qilish va o‘tkazishda, ma‘lum texnologiyalar, shakllar, usullardan foydalangan holda, bolalikning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish juda muhim, bolalarning ma‘naviy-axloqiy rivojlanish darajasi nafaqat ularning yoshi, balki ijtimoiy rivojlanish, bolani tarbiyalash va o‘qitish shartlari va uning oilasining turmush tarzi bilan bog‘liq bo‘lgan madaniy an‘analarga qo‘shilish darajasi bilan ham belgilanadi. Agar bolalar an‘anaviy ma‘naviy va madaniy turmush tarzidan uzoq sharoitlarda o‘sgan bo‘lsa, ularni ma‘naviy-axloqiy madaniyat bilan tanishtirish bo‘yicha mashg‘ulotlar ularning ijtimoiy-madaniy rivojlanish darajasini hisobga olgan holda o‘tkazilishi kerak.

Shunday qilib, ma‘naviy-axloqiy tarbiya murakkab, tizimli jarayon bo‘lib, uning asosiy tarkibiy qismlari: vazifalari, tamoyillari, mazmuni va texnologiyalari yig‘indisida uni maqbul tashkil etishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 21 апрелдаги “Тасвирий ва амалий санъат соҳаси самарадорлигини янада оширишга доир чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4688-сонли қарори, www.lex.uz

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги ПҚ-5040-сон “Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори, www.lex.uz

3. Маънавият: асосий тушунчалар ва изоҳли луғати. – Т.: Гафур Гулом номидаги

4. нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010. -447-б.

4. Усмонов М. Авестода инсон мадҳи. // «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси, 5. 2000 йил 20 декабрь.

5. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. – Т.: «Университет», 2018. 6. -43-б.

6. Бобоев Ҳ., Гофуров З. Ўзбекистонда сиёсий-маърифий ва маънавий-маърифий таълимотлар тараққиёти. - Т.: «Янги авлод», 2001. -322-б.

7. Алексеевская, Н.А. Карандашик озорной / Н.А. Алексеевская. - М.: Лист, 2018. - 144 с.

8. Амен, Д.Г. Мозг и душа. Новые открытия о влиянии мозга на характер, чувства, эмоции / Г.Д. Амен; пер. Н. Рыковой. - М.: Эксмо, 2012. - 304 с.

TABIYIY TOLALI GAZLAMALARDA ABRBANDI USLUBIDA YARATILGAN NAQSHLARNI YANGI AVLOD TAFAKKURI BILAN UYG'UNLIGINING TAKOMILLASHUVI VA AHAMIYATI

Ruziyeva Dilafro 'z Muminovna

Buxoro davlat pedagogika instituti "Texnologik ta'lim" kafedrasida o'qituvchisi

ANNOTATSIIYA. Mazkur maqolada tabiiy tolali gazlamalarda abrbandi uslubida yaratilgan naqshlarning yangi avlod tafakkuri bilan uyg'unligi va bu uyg'unlikning amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Milliy hunarmandchilikning qadimiy uslublaridan biri sifatida abrbandi texnikasi naqshlarning nozik ko'rinishlarini yaratishda foydalanilib, zamonaviy texnologiyalar va dizayn tamoyillari bilan boyitiladi. Maqola doirasida tabiiy tolalarning ekologik afzalliklari, zamonaviy moda bilan uyg'unlashgan abrbandi naqshlarining dizayndagi o'rni va yangi avlod tomonidan qadrlanishi kabi jihatlar yoritiladi. Tadqiqot natijalari abrbandi uslubidagi mahsulotlarni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarni qo'llashning dolzarbligini va milliy hunarmandchilik an'analarini global miqyosda targ'ib qilish imkoniyatlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: tabiiy tola, gazlama, abrbandi usuli, naqsh, tafakkur, uyg'unlik, mutanosiblik, texnika, texnologiya.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ И ЗНАЧИМОСТЬ СОВМЕСТИМОСТИ УЗОРОВ, СОЗДАНЫХ В СТИЛЕ АРБАНДИ, С МЫШЛЕНИЕМ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ В НАТУРАЛЬНОМ ВОЛОКОННОМ ТКАНЯХ

Рузиева Дилафруз Муминовна

Преподаватель кафедры «Технологическое образование» Бухарского государственного педагогического института

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируется совместимость узоров, созданных в стиле абрбанди на тканях из натуральных волокон, с мышлением нового поколения и практическая значимость этой сочетаемости. Техника абрбанди, являющаяся одним из древних стилей национальных ремесел, используется для создания ажурных узоров и обогащена современными технологиями и принципами дизайна. В статье рассматриваются такие аспекты, как экологические преимущества натуральных волокон, роль узоров абрбанди в сочетании с современной модой в дизайне и их признание новым поколением. Результаты исследования раскрывают актуальность использования инновационных подходов при разработке изделий в стиле абрбанди и возможности продвижения национальных ремесленных традиций в мировом масштабе.

Ключевые слова: натуральное волокно, ткань, метод абрбанди, узор, мышление, гармония, пропорция, техника, технология.

THE IMPROVEMENT AND SIGNIFICANCE OF THE COMPATIBILITY OF THE PATTERNS CREATED IN THE ARBANDI STYLE WITH THE NEW GENERATION THINKING ON NATURAL FIBER FABRICS

Ruziyeva Dilafruz Muminovna

Teacher of the «Technological education» department of the Bukhara State Pedagogical Institute

ANNOTATION. This article analyzes the compatibility of patterns created in the style of abrbandi in natural fiber fabrics with the thinking of the new generation and the practical importance of this compatibility. As one of the ancient styles of national crafts, the abrbandi technique is used to create delicate patterns and is enriched with modern technologies and

design principles. The article covers aspects such as the ecological advantages of natural fibers, the role of abbandi patterns combined with modern fashion in design, and their appreciation by the new generation. The results of the research reveal the relevance of using innovative approaches in the development of arbandi-style products and the possibilities of promoting national craft traditions on a global scale.

Key words: natural fiber, fabrics, arbandi method, pattern, thinking, harmony, proportion, technique, technology.

Abrbandi — bu O‘zbekiston va Markaziy Osiyoning boshqa hududlarida qadimdan qo‘llanilgan, matolarni bo‘yash texnikasi bo‘lib, u orqali o‘ziga xos rang-barang naqshlar yaratiladi. Ushbu uslub asosan ipak yoki paxta matolariga tatbiq qilinadi va natijada boy ranglar va nozik naqshlar bilan bezatilgan matolar hosil bo‘ladi. Abrbandi so‘zi fors tilidan olingan bo‘lib, “abr” – bulut va “band” – bog‘lash degan ma‘noni anglatadi. Bu nom naqshlarning bulutlarga o‘xshash yumshoq va oqimli ko‘rinishini ifodalaydi.

Abrbandi usulida matoni bo‘yashdan oldin uning ayrim qismlari maxsus iplar bilan bog‘lanadi yoki maxsus qoplama bilan o‘raladi. Bu bog‘langan qismlar bo‘yovchi modda ta‘siriga tushmaydi, natijada och rangli naqshlar hosil bo‘ladi. Bu usul «ikat» deb ham ataladi va naqshlar ko‘pincha o‘ziga xos «bulutli» ko‘rinishda bo‘ladi. Abrbandi jarayoni ko‘p bosqichli bo‘lib, har bir bosqichda turli ranglar va naqshlar yaratiladi. Bo‘yash jarayonida mato har safar qayta-qayta bog‘lanib, turli ranglarga bo‘yaladi, natijada murakkab va betakror naqshlar hosil bo‘ladi. An‘anaviy abrbandi usulida tabiiy bo‘yovchilar, masalan, indigo (ko‘k bo‘yoq), jiyda (qizil rang), va boshqa o‘simliklardan olingan bo‘yoqlar ishlatilgan. Bu matolarga tabiiy, iliq ranglar va uzoq muddatli mustahkamlik beradi.

Abrbandi texnikasi o‘ziga xos san‘at turi hisoblanadi va u o‘zining murakkabligi va bezakdorligi bilan ajralib turadi. Bu usul faqat milliy madaniyatning aks ettiruvchisi bo‘lib qolmay, balki uni global moda va dizayn sohasida ham jozibador qiladi. Bugungi kunda abrbandi texnikasi zamonaviy moda dizaynida keng qo‘llanilib, turli xil liboslar, aksessuarlar va interyer buyumlarini yaratishda foydalanilmoqda.

Yangi avlod dizaynerlari abrbandi uslubini yangicha tafakkur bilan qayta kashf etib, uni jahon modasiga olib chiqishmoqda. Bunda an‘anaviy naqshlar yangi texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirilib, innovatsion dizaynlar yaratilmoqda. Abrbandi usuli bugungi kunda faqat milliy kiyimlar uchun emas, balki zamonaviy ko‘ylaklar, sharf, galstuk va hatto interyer elementlari kabi turli mahsulotlar uchun ham ishlatilmoqda.

Abrbandi usuli nafaqat san‘at sifatida, balki ekologik toza moda tarafdori bo‘lganlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiy tolali gazlamalarda abrbandi uslubida yaratilgan naqshlar nafaqat o‘ziga xos go‘zallikka ega, balki tarixiy, madaniy va ekologik ahamiyatga ham ega. Ushbu naqshlar asosan ipak, paxta kabi tabiiy tolali matolarda tatbiq qilinadi va ularning o‘ziga xos tabiiy xususiyatlari abrbandi naqshlarining yanada jozibador bo‘lishiga yordam beradi.

Tabiiy tolali gazlamalar (masalan, ipak va paxta) abrbandi naqshlarini ishlashda juda mos keladi, chunki ular bo‘yoqni yaxshi singdiradi va rang-barang naqshlarni hosil qiladi. Bu gazlamalar tabiiyligi sababli nafaqat ekologik toza, balki matolarning yumshoq va sog‘lom teri bilan aloqa qilishiga ham imkon beradi.

Abrbandi usulida yaratilgan naqshlar odatda murakkab, geometrik va organik shakllardan iborat bo‘lib, «bulutli» ko‘rinishga ega bo‘ladi. Quyida ularning asosiy turlarini keltirib o‘taman:

1. Bulut naqshlari: Abrbandining o‘ziga xos tomoni — naqshlarning yumshoq, oqimli va ko‘p qatlamli shakllarda ko‘rinishidir. «Bulutli» naqshlar asosan yumshoq rang o‘tishlari bilan hosil qilinib, tabiatning rang-barangligi va uyg‘unligini aks ettiradi.

2. Geometrik naqshlar: Ayrim abrbandi naqshlari qator yoki zigzag shakllarini yaratish

orqali geometrik ko‘rinishga ega bo‘ladi. Bu naqshlar aniq va tartibli bo‘lib, matoga qattiqroq tuzilish beradi.

3. Gulli va o‘simlik naqshlari: Abrbandida tabiatga yaqin naqshlar keng tarqalgan bo‘lib, gul, barg va boshqa o‘simlik shakllari ishlatiladi. Bu usuldagi gulli naqshlar milliy madaniyatning qadriyatlarini bilan uyg‘unlashgan holda, milliy liboslar va aksessuarlarda ko‘p qo‘llaniladi.

4. Simmetrik va asimmetrik naqshlar: Ba‘zi abrbandi naqshlari simmetrik bo‘lib, naqsh bir xilda takrorlanadi. Asimmetrik naqshlar esa matoga yanada murakkab va san‘atkorona ko‘rinish beradi.

Abrbandi naqshlari juda ko‘p bosqichlarda yaratiladi, va ularning har bir bosqichi maxsus mahorat va sinchkovlikni talab qiladi. Quyidagi asosiy bosqichlarni ko‘rib chiqamiz:

1. Bog‘lash: Mato kerakli naqsh hosil qilish uchun iplar bilan o‘raladi yoki maxsus qoplama bilan yopiladi. Bu bosqich naqshning ranglanmasdan qolishi kerak bo‘lgan qismlarini ajratib olish uchun muhim.

2. Birlamchi bo‘yoqqa botirish: Mato bog‘lab qo‘yilgandan so‘ng, u dastlabki rangga bo‘yaladi. Qaysi qismlar bog‘langan bo‘lsa, o‘sha joylar rangi saqlanadi yoki ochroq bo‘ladi.

3. Qayta bog‘lash va qayta bo‘yash: Agar murakkabroq naqsh kerak bo‘lsa, mato bir necha bor qayta-qayta bog‘lanib, har safar boshqa rangga bo‘yaladi. Bu jarayon naqshni ko‘p qatlamli va rang-barang qiladi.

Tabiiy tolali gazlamalardagi abrbandi naqshlari, birinchi navbatda, ekologik tozaligi bilan qadrlanadi. Tabiiy tolalarning ekologik ahamiyati ularning qayta ishlanishi va teriga zarar yetkazmasligi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, tabiiy bo‘yoqlar ishlatilishi atrof-muhitga zarar yetkazmasdan san‘atni rivojlantirish imkonini beradi.

Bugungi kunda abrbandi naqshlari milliy madaniyat va zamonaviy moda o‘rtasidagi ko‘prik bo‘lib xizmat qilmoqda. Dizaynerlar ushbu naqshlardan zamonaviy kiyim va aksessuarlarni bezashda foydalanib, ularni xalqaro bozorga chiqarmoqda. Bu esa abrbandi san‘atini yangi avlod tafakkuriga moslashtirib, uni ommalashtirishga xizmat qiladi.

Abrbandi texnikasi qadimiy Markaziy Osiyo madaniyatining ajralmas qismidir. Bu usul asosan ipak va paxta kabi tabiiy tolali gazlamalarga tatbiq qilinib, O‘zbekiston va butun Markaziy Osiyoda o‘ziga xos san‘at turi sifatida rivojlangan. Abrbandi so‘zi fors tilidan olingan bo‘lib, «bulutlar bilan bog‘lash» degan ma‘noni anglatadi, va bu usul naqshlarning nozik, oqimli ko‘rinishini ta‘kidlaydi. Bu texnika, asosan, matoni ranglash jarayonida qism-qism bog‘lash orqali murakkab naqshlarni hosil qiladi. Tabiiy tolali gazlamalarda abrbandi naqshlarining qo‘llanilishi nafaqat milliy kiyimlarda, balki zamonaviy dizaynda ham o‘z aksini topib, global miqyosda qadrlanmoqda. Milliy naqshlar, rang va uslublar avlodlar osha o‘zgartirilmasdan yetkazilgan bo‘lsa-da, zamonaviy dizaynerlar va yangi avlod ularni yangicha tafakkur bilan qayta talqin qilib, xalqaro modada o‘ziga xos o‘rin yaratmoqda.

Tabiiy tolali gazlamalar, xususan ipak va paxta, ekologik toza va qayta ishlanadigan materiallar hisoblanadi. Ular tabiiy bo‘yoqlar bilan bo‘yalganida matoning ekologik ahamiyati yanada oshadi. Bu tolalar atrof-muhitga zarar yetkazmasdan ishlab chiqarilib, teri uchun qulay va sog‘lom mahsulot sifatida qadrlanadi. Abrbandi naqshlari tabiiy bo‘yoqlar bilan birgalikda tatbiq etilganda bu nafaqat milliy san‘at, balki ekologik mas‘uliyatni ham targ‘ib qiladi.

Hozirgi vaqtda ekologik toza moda ancha ommalashgan bo‘lib, tabiiy tolali abrbandi naqshlari “yashil moda” tarafdorlarining qiziqishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa milliy san‘atning ahamiyatini oshiradi va mahalliy hunarmandlarning global moda bozoriga chiqish imkoniyatini kengaytiradi.

Bugungi kunda yangi avlod dizaynerlari abrbandi naqshlarini zamonaviy kiyim va aksessuarlarda qayta kashf etib, ularni turli xil libos va aksessuarlar uchun jozibador element sifatida ishlatmoqda. Abrbandi naqshlarining zamonaviy dizayndagi o‘rni haqida quyidagi

jihatlarni ta'kidlash mumkin:

Yangi avlod dizaynerlari abrbandi naqshlarini minimalizm uslubiga moslashtirgan holda yangi dizaynlar yaratmoqda. Murakkab rang-barang naqshlar soddalashgan uslubda, lekin boy milliylik ifodasi bilan birgalikda namoyon bo'lmoqda.

Abrbandi naqshlari avval faqat matolarning butun yuzasida ishlatilgan bo'lsa, hozirgi kunda naqshlar qisman qo'llanib, boshqa materiallar yoki naqshlar bilan birlashtirilgan holda yangi dizaynlar yaratilmoqda.

An'anaviy abrbandi uslubida asosan tabiiy va iliq ranglar qo'llanilgan. Bugungi kunda esa dizaynerlar yorqin va kontrastli ranglardan foydalanib, yangi vizual effektlar hosil qilishmoqda.

Yangi avlod zamonaviy dizayn orqali o'z madaniy merosini saqlab qolishga intilmoqda. Abrbandi texnikasining jahon modasida ommalashuvi ushbu qadimiy san'atning yangi avlod orasida qadrlil bo'lishiga xizmat qilmoqda. Dizaynerlarning abrbandiga bo'lgan qiziqishi quyidagi sabablar bilan bog'liq:

Yangi avlod uchun milliy san'at va hunarmandchilik o'zligini saqlash va namoyon etish vositasi hisoblanadi. Abrbandi usuli bu borada boy tarix va san'atning ifodasi sifatida muhim o'rin tutadi.

Yangi texnologiyalar va zamonaviy dizayn tamoyillari yordamida an'anaviy abrbandi texnikasi yangilanmoqda. Bu esa nafaqat milliylikni saqlab qoladi, balki global miqyosda tan olinish imkoniyatini oshiradi.

Ekologik toza va tabiiy mahsulotlarga bo'lgan ehtiyoj oshib bormoqda. Yangi avlod tabiiy tolali mahsulotlarni qadrlab, abrbandi naqshlarini kiyim-kechak va aksessuarlarda afzal ko'rmoqda.

Abrbandi naqshlarini yaratishdagi zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar jarayonni soddalashtiradi va uning sifatini oshiradi. Ko'plab dizaynerlar va ishlab chiqaruvchilar kompyuter grafikasi va raqamli naqsh tushirish texnologiyalari yordamida yangi usullarni sinab ko'rishmoqda. Bunda naqshlarni avtomatlashtirilgan bosqichlarda ishlash yoki rang va shakllarni yanada nozik o'zgartirish imkoniyatlari paydo bo'lmoqda.

Shuningdek, raqamli platformalar orqali abrbandi naqshlari ommaga kengroq tanishtirilib, san'atning xalqaro bozorga chiqishi ta'minlanmoqda. Bu esa milliy naqshlarning yangi avlod tomonidan keng qamrovli qabul qilinishiga va milliy hunarmandchilikning rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda abrbandi naqshlari jahon modasida katta qiziqish uyg'otmoqda. Ko'plab xalqaro brendlar o'z kolleksiyalarida Markaziy Osiyo uslubidagi abrbandi naqshlariga joy ajratmoqda. Milliy naqshlar nafaqat kiyim-kechaklarda, balki uy jihozlari, ichki bezaklar va aksessuarlarda ham qo'llanilib, abrbandi san'atini zamonaviy uslubda namoyon qilmoqda.

Global modadagi bu o'rni milliy san'atning xalqaro tan olinishi va yangi bozorlarga kirish imkoniyatlarini yaratmoqda. Shu sababli, abrbandi uslubidagi dizaynlar butun dunyoda ommalashib, madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Tabiiy tolali gazlamalarda abrbandi uslubida yaratilgan naqshlar — bu milliy san'atning boy tarixi va yangi avlod tafakkurining yorqin ifodasi bo'lib, ular zamonaviy moda va hunarmandchilikning uyg'unlashgan shakli sifatida namoyon bo'lmoqda. Abrbandi uslubining ekologik, estetik va iqtisodiy ahamiyati hozirgi kunda avvalgidanda dolzarb bo'lib, yangi texnologiyalar yordamida boyitilgan ushbu qadimiy san'at kelajak avlod uchun o'zining betakror jozibasini saqlab qolmoqda. Birinchidan, abrbandi uslubining ekologik qiymati bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Tabiiy tolali gazlamalarda ishlatiladigan ipak va paxta matolari, shuningdek tabiiy bo'yoqlar ekologik toza mahsulotlar sifatida qadrlil bo'lib, ular inson salomatligi va atrof-muhitga zarar yetkazmaydi. Yangi avlod tabiiy tolali mahsulotlarni qadrlab, barqaror moda tarafdorlariga o'z mahsulotlarini taklif etish orqali nafaqat milliy san'atni rivojlantirmoqda, balki ekologik toza hayot tarziga hissa qo'shmoqda. Bu jarayonda abrbandi naqshlari tabiiy mahsulotlarga bo'lgan talabni oshirishga va "yashil

moda” konsepsiyasini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Ikkinchidan, abrbandi naqshlarining yangi avlod tafakkuri bilan uygʻunlashuvi milliy merosning zamonaviy talqini va uni xalqaro miqyosda tanitish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Zamonaviy dizaynerlar tomonidan abrbandi naqshlariga kiritilayotgan yangiliklar ushbu texnikani yangi bosqichga olib chiqmoqda. Dizaynerlar tomonidan yangi yondashuvlarda minimalizm va zamonaviy elementlar qoʻllanilishi orqali abrbandi naqshlari zamonaviy kiyimlar, aksessuarlar va uy bezaklari uchun jozibador mahsulotga aylanmoqda. Bu esa milliy naqshlarning global modadagi oʻrnini mustahkamlaydi va madaniyatlararo aloqalarni kuchaytirishga hissa qoʻshadi.

Uchinchidan, abrbandi sanʼatining iqtisodiy ahamiyati ham yuqori baholanadi. Mahalliy hunarmandlar va dizaynerlar uchun abrbandi uslubidagi mahsulotlarni yaratish orqali yangi ish oʻrinlari yaratiladi va ular oʻz mahsulotlarini xalqaro bozorlarga eksport qilish imkoniyatiga ega boʻlishadi. Bu milliy iqtisodiyotni qoʻllab-quvvatlaydi va madaniy merosni dunyo boʻylab ommalashtirishga hissa qoʻshadi. Abrbandi texnikasining talabgorligi oshib borayotgan bir paytda, hunarmandchilik mahsulotlari qadriyatlarini bilan birgalikda eksport qilinishi milliy iqtisodiyotni yanada rivojlantirishda muhim oʻrin tutadi.

Shu oʻrinda, abrbandi usulining madaniy meros sifatida qadrlanishi kelajak avlod uchun oʻta muhimdir. Yangi avlod milliy sanʼatini saqlab qolishga va uni kelajak uchun meros sifatida qoldirishga intilmoqda. Abrbandi naqshlarini saqlash va rivojlantirish bu sanʼatning davomiyligini taʼminlaydi va uni yanada keng doirada qadrlashga sabab boʻladi. Abrbandi texnikasining yangi avlod tafakkuri bilan uygʻunlashuvi, shuningdek, madaniy xilma-xillik va milliy oʻzlikni anglash jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy sanʼatga boʻlgan qiziqishning oshishi, uni oʻrganish va rivojlantirish orqali kelajak avlod milliy madaniyatini chuqur anglab yetish imkoniga ega boʻladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tabiiy tolali gazlamalarda abrbandi uslubida yaratilgan naqshlarning yangi avlod tafakkuri bilan uygʻunlashuvi ushbu sanʼatning takomillashuvi va yanada rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Ekologik, iqtisodiy va madaniy jihatlarning birlashishi orqali abrbandi texnikasi zamonaviy dunyo bilan yanada yaqinlashmoqda va global madaniyatda mustahkam oʻrin egallashga xizmat qilmoqda. Bu esa milliy merosni saqlab qolish, uni yangi texnologiyalar yordamida boyitish va xalqaro modada qadrlanish imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kazakov, F., Rajabov, I., Umirov, J., Ruziyeva, D., & Aripova, A. (2021, November). Methods to improve hackles in the production of quality yarn. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2094, No. 4, p. 042091). IOP Publishing.
2. Muminovna R. D. Tabiiy Ipak Iplarining Xususiyatlarini Tahlil Qilish Asosida Ipak Tolali Gazlamalarining Sifati Va Assortimentini Oshirish Mezonlari // *Miasto Przyszłości*. – 2024. – C. 323-326.
3. Rayimova D. D. et al. Texnologiya taʼlimi praktikumi fanini oʻqitishda innovatsion taʼlim texnologiyalarini qoʻllash imkoniyatlari // *Educational Research in Universal Sciences*. – 2023. – T. 2. – №. 5.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ- ФИЛОЛОГОВ

Солиева Мухаббат Уразбаевна

преподаватель кафедры Русского языка и методики преподавания Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами

Аннотация: В статье рассматриваются методы и подходы совершенствования коммуникативных компетенций будущих учителей-филологов. Подчеркивается важность интегративного подхода, включающего лингводидактические, психолого-педагогические и цифровые технологии. Представлены рекомендации по применению инновационных методик в образовательном процессе.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, учитель-филолог, интегративный подход, лингводидактика, цифровые технологии, эмоциональный интеллект.

IMPROVEMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS-PHILOLOGISTS

Solieva Mukhabbat Urazbaevna

Teacher of the Department of Russian Language and Teaching Methods of the Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Abstract: The article explores methods and approaches to improving the communicative competence of future philology teachers. The importance of an integrative approach involving linguodidactic, psycho-pedagogical, and digital technologies is emphasized. Recommendations for implementing innovative teaching methods in the educational process are provided.

Keywords: communicative competence, philology teacher, integrative approach, linguodidactics, digital technologies, emotional intelligence.

BO'LAJAK O'QITUVCHI-FILOLOGLARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Solieva Muhabbat Urazboevna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti rus tili va o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada bo'lajak filolog o'qituvchilarining kommunikativ kompetensiyasini takomillashtirish usullari va yondashuvlari ko'rib chiqilgan. Lingvodidaktik, psixologik-pedagogik va raqamli texnologiyalarni o'z ichiga olgan integrativ yondashuvning ahamiyati ta'kidlangan. Ta'lim jarayonida innovatsion metodlarni qo'llash bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetensiya, filolog o'qituvchi, integrativ yondashuv, lingvodidaktika, raqamli texnologiyalar, emotsional intellekt.

Введение. Современные реалии системы образования требуют подготовки учителей нового поколения, способных эффективно взаимодействовать с учащимися, коллегами и родителями. В условиях глобализации, стремительного развития технологий и интеграции культур особую значимость приобретает развитие коммуникативных компетенций будущих педагогов, в частности учителей-филологов.

Учитель-филолог выполняет важнейшую задачу — формирует у учащихся не только языковую грамотность, но и культурную осведомленность, навыки межличностного общения, что в свою очередь влияет на их успешную социализацию. Однако, несмотря на важность данного аспекта, подготовка будущих учителей-филологов зачастую сосредоточена на развитии только лингвистических и методических знаний, в то время

как коммуникативные компетенции остаются недостаточно развитыми.

Коммуникативная компетенция включает в себя не только умение грамотно говорить, слушать и понимать, но и способность адаптироваться к различным коммуникативным ситуациям, учитывать индивидуальные особенности собеседников и эффективно взаимодействовать в поликультурной образовательной среде.

Цель настоящей статьи — исследовать основные подходы и методы совершенствования коммуникативных компетенций будущих учителей-филологов, а также разработать рекомендации по их внедрению в образовательный процесс вузов.

1. Теоретические основы формирования коммуникативной компетенции

Коммуникативная компетенция: сущность и структура

Коммуникативная компетенция будущего учителя-филолога — это способность эффективно взаимодействовать в процессе обучения, используя язык как инструмент передачи знаний и формирования культурных ценностей. Согласно исследованиям, структура данной компетенции включает:

- Языковую компетенцию (знания о грамматике, лексике, фонетике языка);
- Речевую компетенцию (умение использовать язык в устной и письменной формах);
- Дискурсивную компетенцию (способность структурировать высказывание в зависимости от контекста);
- Социокультурную компетенцию (знание норм и правил общения в различных культурных средах);
- Стратегическую компетенцию (умение находить выход из сложных коммуникативных ситуаций).

Развитие коммуникативной компетенции — это неотъемлемая часть профессионального становления педагога, так как успешность учебного процесса во многом зависит от того, насколько учитель способен наладить взаимодействие с учащимися.

2. Методы и подходы к совершенствованию коммуникативной компетенции

Лингводидактический подход- Современные подходы к подготовке учителей-филологов предполагают использование методов, которые способствуют интеграции теоретических знаний и практических навыков. Основные лингводидактические методы включают:

- Работа с аутентичными текстами. Анализ художественных, публицистических и научных текстов способствует развитию языковой и речевой компетенции.
- Ролевые и коммуникативные игры. Эти методы создают условия для моделирования реальных ситуаций общения.
- Метод проектов. Студенты готовят групповые проекты, что позволяет улучшить навыки взаимодействия и публичной речи.

Психолого-педагогический подход- Этот подход направлен на развитие эмоционального интеллекта будущих учителей, их способности к эмпатии и разрешению конфликтов. Основные методы включают:

- Тренинги по развитию эмоционального интеллекта. Умение понимать и управлять своими эмоциями, а также учитывать эмоции других людей, способствует успешному общению.
- Работа с кейсами. Анализ педагогических ситуаций помогает будущим учителям развивать умения выхода из сложных коммуникативных ситуаций.

Использование цифровых технологий. Современные цифровые инструменты предоставляют новые возможности для совершенствования коммуникативной компетенции:

- Платформы дистанционного обучения (Moodle, Google Classroom) для практики общения в виртуальной среде;

- Мультимедийные симуляторы для моделирования педагогических ситуаций;
- Социальные сети и мессенджеры для развития навыков цифровой коммуникации.

3. Программы практической подготовки будущих учителей-филологов

Практическая подготовка играет ключевую роль в формировании коммуникативной компетенции. Основные элементы программы включают:

- Педагогическая практика. Работа в школах позволяет будущим учителям применять теоретические знания на практике, совершенствовать свои коммуникативные навыки через взаимодействие с учениками.

- Дискуссионные клубы и дебаты. Эти мероприятия способствуют развитию критического мышления, навыков аргументации и публичной речи.

- Межкультурное общение. Организация обменных программ с зарубежными университетами позволяет развивать социокультурные компетенции.

4. Анализ успешных практик

В рамках исследования были изучены успешные кейсы внедрения методик развития коммуникативной компетенции:

1. Пример отечественных вузов. В ряде университетов России и Узбекистана внедряются интегративные подходы, включающие междисциплинарные курсы и практические занятия.

2. Международный опыт. Зарубежные образовательные учреждения активно используют технологии *blended learning* (смешанного обучения), которые позволяют сочетать аудиторные занятия с онлайн-ресурсами.

Эти подходы демонстрируют высокую эффективность в развитии коммуникативных навыков студентов.

Результаты исследования

Анализ существующих методов и подходов показывает, что совершенствование коммуникативной компетенции возможно только при интеграции теоретического, практического и цифрового компонентов. Эффективная программа подготовки будущих учителей-филологов должна учитывать индивидуальные особенности студентов, их уровень подготовки и современные вызовы образовательной системы.

Заключение

Совершенствование коммуникативных компетенций будущих учителей-филологов является важнейшей задачей современного педагогического образования. Успешность образовательного процесса во многом зависит от способности учителя эффективно взаимодействовать с учениками, коллегами и родителями, передавать знания и формировать культурные ценности.

В ходе исследования было выявлено, что развитие коммуникативной компетенции требует интеграции нескольких подходов:

- Лингводидактические методы помогают будущим педагогам усваивать язык не только как средство общения, но и как инструмент передачи знаний и формирования культурной грамотности.

- Психолого-педагогические подходы способствуют развитию эмоционального интеллекта, навыков эмпатии и способности решать конфликты.

- Использование цифровых технологий расширяет возможности профессиональной подготовки, предоставляя студентам современные инструменты для практики и саморазвития.

Практическая реализация таких подходов через педагогическую практику, участие в дискуссионных клубах, анализ педагогических ситуаций и межкультурное взаимодействие демонстрирует высокую эффективность в подготовке высококвалифицированных

специалистов.

Для дальнейшего совершенствования подготовки будущих учителей-филологов рекомендуется внедрять в учебный процесс программы, ориентированные на развитие цифровой грамотности, социокультурных компетенций и стратегического мышления, что позволит студентам быть готовыми к вызовам современного общества.

В заключение можно отметить, что формирование коммуникативной компетенции будущих учителей-филологов является неотъемлемой частью их профессионального становления, что способствует качественному повышению уровня образования в целом.

Литература:

1. Бим И.Л. «Методика обучения иностранным языкам: От теории к практике».
2. Хуторской А.В. «Педагогика и педагогические технологии».
3. Современные подходы к обучению в цифровую эпоху.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIGA SUN'IY INTELEKTNING KIRIB KELISH AFZALLIKLARI

Sultanova Nilufar

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimiga sun'iy intellektning kirib kelishi bilan kuzatilgan islohotlar va yangilanishlar, tub burulishlar haqida, hamda sun'iy intellektning tizimga kirib kelishi bilan maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlari ta'lim-tarbiya faoliyatlarida qanday ijobiy tomonlarga erishilgani, ota-onalarga qanday yengilliklari paydo bo'lgani xususida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim tizimi, axborot kommunikatsiya, sun'iy intellekt, xodimlar monitoringi, MTt xisobini yuritish, platforma, mobil ilova, elektron davomat, elektron rasmiylashtirish, elektron qabul, Face ID.

ПРЕИМУЩЕСТВА ВНЕДРЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМУ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Султанова Нилуфар

Джизакский государственный педагогический университет – преподаватель

Аннотация: В данной статье рассмотрены реформы и обновления, радикальные изменения, наблюдаемые при внедрении искусственного интеллекта в систему дошкольного образования, а также положительные стороны деятельности работников организации дошкольного образования в их образовательной деятельности при внедрении искусственного интеллекта. в систему поступила информация о том, чего удалось достичь и какое облегчение появилось у родителей.

Ключевые слова: система дошкольного образования, информационная коммуникация, искусственный интеллект, мониторинг сотрудников, учет МТС, платформа, мобильное приложение, электронная посещаемость, электронная регистрация, электронный пропуск, Face ID.

ADVANTAGES OF THE INTRODUCTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO THE PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM

Sultanova Nilufar,

teacher at Jizzakh State Pedagogical University

Annotation: In this article, the reforms and updates, radical changes observed with the introduction of artificial intelligence into the system of preschool education, as well as the positive aspects of the employees of the preschool education organization in their educational activities with the introduction of artificial intelligence into the system information about what was achieved and what kind of relief appeared to the parents.

Key words: preschool education system, information communication, artificial intelligence, employee monitoring, MTt accounting, platform, mobile application, electronic attendance, electronic registration, electronic admission, Face ID.

Bugungi jadallik bilan rivojlanayotgan davrda, qaysi sohaga qaramaylik sun'iy intellektni shiddat bilan kirib kelayotganligini kuzatishimiz mumkin. Tom ma'noda olib qaraganimizda, ijtimoiy soha deysizmi, iqtisodiyotmi yoki huquq sohasi, qishloq xo'jaligi, umuman olganimizda barcha tarmoqlarda sun'iy intellektning qamrab olinayotganligini va bu ham o'z o'rnida mazkur sohalarda qaysidir ma'noda yangiliklar bilan insonlar mushkulini yengil

qilmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi.

Maktabgacha ta'limni ta'limning birlamchi bo'g'ini va tayanch fundament ekanligi hech birimizga sir emas, demak shunday ekan bu bo'g'in ertamiz egalari bo'lgan bolajonlarni yuksak madaniyatli, aql – farosatli, metin irodali, intellectual, zufunun sifatida maktab ta'limiga tayyorlovchi bosqich xisoblanar ekan, ho'sh ushbu bosqichga ham sun'iy intellect qay darajada kirib keldi. Afzalliklari va zararli jihatlari nimalarda shu haqida bilib olamiz.

Muhtaram prezidentimiz tomonlaridan 2016 yil 29-dekabr sanasida maktabgacha ta'limga oid eng muhim qarorlardan biri ya'ni "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707 sonli qarori ushbu sohaga ko'rsatilayotgan yuksak e'tibor desam adashmagan bo'laman. Mazkur qarordan so'ng maktabgacha ta'lim tizimida tub burulish ta'bir joiz bo'lsa aytish mumkinki, yangilanish yangi kun boshlandi deya ayta olamiz. Shu kundan boshlab ushbu sohaning har bir tarmog'ida o'zgarishlar boshlandi. Ta'mirga muhtoj maktabgacha ta'lim tashkilotlari ta'mirlashga kiritildi, rekonstruksiya qilindi. Oziq ovqat yangi tizimga tushdi. Bir necha yillardan buyon oqsab kelayotgan ta'lim sifatiga katta e'tibor qaratildi. Yangi o'quv qo'llanmalar, adabiyotlar, didaktik materiallar bilan ta'minlandi. Shu bilan birga ushbu sohaga yangiliklar ham kirib keldi.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari, ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish orqali bolalarni har tomonlama intellectual, ma'naviy-axloqiy, jismoniy rivojlantirishni ta'minlash, maktabga tayyorlash darajasini oshirish tobora dolzarblik kasb etmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimida 2018-yilda joriy etilgan, maktabgacha ta'limni boshqarishning axborot tizimi-Open emis dasturi yuqori qulaylik va sifatli faoliyatga yo'l ochadi. Ushbu axborot tizimi ta'lim muassasalari haqida ma'lumot to'plash va ularni taqdim qilishga mo'ljallangan, ta'limga oid ma'lumotlarni boshqaruv tizimidir. Mazkur tizimni ishga tushurish bolalarni maktabgacha ta'limga bolalarni electron navbat asosida shaffoflik bilan qabul qilishini ta'minladi. Qolaversa, u orqali tarbiyalanuvchilarning yoshi va jinsini hisobga olgan holda, hududlar va maktabgacha ta'lim tashkilotlari kesimidabolalarning qatnovi va sog'lig'ini onlayn nazorat qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Tizimning yana bir afzalligi shundaki, unda onlayn to'lovlat MTT hisobini yuritish, xodimlar monitoringini olib borish mumkin.

Shu bilan birga, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga ko'ra, bolalarning musiqiy rivojlanishlarini rivojlantirish, ularga musiqiy didni singdirish, ijodiy mayl, yodda saqlash qobiliyati, ritm hissini rivojlantirish maqsadida musiqali qo'shiqlar to'plamini yozish loyihasi ishga tushurildi.

Maktabgacha ta'limda ochiqlik va shaffoflikka erishish sohaga yangiliklar olib kelinishi bilan o'zgardi deya ayta olamiz. So'zlarimizning isbori sifatida maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarish tizimi yaratildi. Ushbu tizim-maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini raqamlashtirish, davlat-xususiy sherikchilik doirasi asosida nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etishda ko'maklashish, ularni davlat tomonidan moliyaviy qo'llab – quvvatlash hamda o'quv tarbiyaviy jarayonlarini real vaqt rejimida monitoring qilish bo'yicha kompleks axborot tizimidir. Qolaversa, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarish axborot tizimi-bu maktabgacha ta'lim sohasida davlat va xususiy sherikchilik asosida faoliyat yuritayotgan nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari haqida barcha ma'lumotlarni aks ettiruvchi, boshqaruvchi, muvofiqlashtiruvchi va nazorat qiluvchi axborot tizimi xisoblanadi.

Mazkur tizim oqrali siz maktabgacha ta'lim tashkilotlari sonini, tarbiyalanuvchilar sonini, umumiy xodimlar sonini va foydalanuvchilar soni kabilar bilan batafsil tanishib chiqaoilasiz. Farzandingizni qaysi maktabgacha ta'lim tashkilotida navbatda turganini bilishni xoxlasangiz ham ushbu tizim orqali ma'lumotlarga ega bolaolasiz.

Ushbu tizimning ijobiy jixatlari bormi? Degan savol tug'ulishi tabiiy albatta. Xa albatta ushbu tizimning afzallik tomonlari juda ham ko'p. Masalan;

- Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etish uchun arizalarni platforma orqali elektron qabul qilish;
- sanitariya-epidemiologiya yong'in xavfsizligi talablariga mosligi to'g'risidagi xulosalarni onlayn tarzda berish;
- davlat – xususiy sherikchilik asosida tuzilgan bitimlarning yagona reyestrini yuritish va monitoring qilish;
- maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan tuzilgan shartnomaga muvofiq ota-onalar bilan tuzilgan badalini o'z vaqtida to'lash imkoniyati bo'ladi;
- mobil ilova yordamida tarbiyalanuvchilarning davomatini FaceID texnologiyasi yordamida amalga oshirish;
- maktabgacha ta'lim tashkilotining hodimlari bilan mehnat shartnomalarini elektron rasmiylashtirish imkoniyatini beradi.

Elektron davomat qilish maktabgacha ta'lim sohasiga nima uchun kerak. Har bir jabhada islohotlar va tub yangilanishlar sodir etilayotgan ekan, nima uchun maktabgacha ta'limda ham shunday bo'lmasligi kerak. Axir bugun hamma shaffoflik va oshkorlik bilan yashash hamda ishlash haqida tinmay bong urayotgan ekan, bu sohaga ham shaffoflikni olib kirish vaqti kelmadimikan. Shu boisdan ham elektron davomat hozirga maktabgacha ta'lim tizimida dolzarblik kasb etadi. Elektron davomat o'zi nima? Elektron davomat tizimi bu-axborot va sun'iy intellekt texnologiyalari asosida yaratilgan mobil ilova dasturi bo'lib, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga bolalarning, shuningdek xodimlarning kunlik qatnovini haqiqatda amalga oshirishni real vaqt rejimida nazorat va monitoring qilishga mo'ljallangan tizimdir.

Ushbu elektron davomat orqali maktabgacha ta'lim tashkilotining tarbiyalanuvchilari kunlik davomatlari va xodimlarning ishga o'z vaqtida kelib-ketishlarini nazorat qilar ekan bu albatta xodimning ishga bo'lgan mas'uliyatini oshiradi va ishga sidqi dildan yondoshishini ta'minlaydi. Va eng muhimi bolalar badal to'lovlari hamda maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlarini ish haqlarida shaffoflik bo'ladi, eng asosiysi esa bugunning eng yomon illati xisoblangan karrupsiyaning oldi olinadi.

Xulosa qilib aytgan, maktabgacha ta'limga sun'iy intellektni kirib kelishi tub burulishlar bo'ladi oldi desak hech adashmagan bo'lamiz. Sun'iy intellekt kirib kelishi bilan maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarining ish faoliyatlari ham yangiliklar bilan boyidi ularni kunlik faoliyatlari yana ham sifat va samaradorlik jihatidan o'sdi. Bu bilan chegaralanmay tarbiyachi-pedagoglarning bilim, saviyalari ko'tarildi, axborot kommunikatsiya bilan bemalol ishlay oladigan va ta'lim-tarbiya jarayonlarida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib faoliyatlarini mazmuni oshirdi. Bu albatta ertangi kunimiz nurli va istiqbolli bo'lishiga ishonch hissini yana bir bor oshirdi deya ayta olaman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim Vazirining 2021-yilning 30-dekabrda 255-son buyrug'i "Maktabgacha ta'lim xodimlari asosiy lavozimlarining malaka tavsiflari" to'g'risida.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-sonli Qarori 2020-yil 22-dekabr.

3. "Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi" o'quv qo'llanma. T-2020 D.Q. Asqarova.

4. Maktabgacha pedagogika – 2019.

F. Qodirova, Sh. Toshpo'latova, N. Kayumova, M. A'zamova.

INTELLEKTUAL QIYINCHILIKLARGA EGA BO'LGAN O'QUVCHILARDA UCHRAYDIGAN YOZUV BUZILISHLARINI LOGOPEDIK TASHXISLASHNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI.

Tashkenbayeva Dilafruz Baxtiyor qizi

Toshkent shahar Shayxontohur tumani Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan 37-maktabning o'qituvchi-defektologi.

*Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika Universiteti
"Maxsus Pedagogika" ixtisosligi bo'yicha Mustaqil tadqiqotchi, PhD.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada intellektual qiyinchiliklarga ega bo'lgan o'quvchilarda uchraydigan yozuv buzilishlarini logopedik tashxislashning ilmiy-amaliy asoslari yoritilgan bo'lib, bunda intellektual rivojlanishidagi kamchiligi bo'lgan o'quvchilarda yozuv buzilishlarining ko'rinishlari, ular bilan olib boriladigan logopedik ish tizimi haqida fikr yuritiladi. Alohida ta'limga ehtiyojmand bolalar tomonidan yo'l qo'yiladigan o'ziga xos xatolarning mohiyati ochib beriladi (grafik xatolar, so'zlarning bo'g'in tuzilishi va gapdagi so'zlarning tuzilishi, grammatik va imlo xatolari, harflarni almashtirish va aralashtirish) Maqolada engil intellektual qiyinchiliklari bo'lgan bolalarda yozma va aqliy operatsiyalarning buzilishining oldini olish yo'nalishlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: disgrafiya, yozuv buzilishini logopedik tashxislash, yozuv jarayonidagi o'ziga xos xatolar.

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ НАРУШЕНИЙ ПИСЬМА У СТУДЕНТОВ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ ТРУДНОСТЯМИ

Ташкенбаева Дилафруз Бахтиёр қизи

Учитель-дефектолог 37-й специализированной школы для детей с особыми образовательными потребностями Шайхонтохурского района города Ташкента.

*Ташкентский государственный педагогический университет Низоми
Независимый научный сотрудник по специальности «Специальная педагогика»,
к.п.н.*

Абстракт. В данной статье освещены научно-практические основы логопедической диагностики нарушений письма у студентов с ограниченными интеллектуальными возможностями, в которых приведены проявления нарушений письма у студентов с ограниченными интеллектуальными возможностями, составлено мнение о системе логопедической работы, проводимой с ними. Выявлен характер конкретных ошибок, допускаемых детьми с особыми образовательными потребностями (ошибки в изображении, слоговом строе слов и строении слов в предложении, грамматические и орфографические ошибки, замена и смешение букв). письменные и умственные операции у детей с легкими интеллектуальными нарушениями.

Ключевые слова: дисграфия, логопедическая диагностика нарушений письма, специфические ошибки в процессе письма.

SCIENTIFIC-PRACTICAL BASES OF LOGOPEDIC DIAGNOSIS OF WRITING DISORDERS IN STUDENTS WITH INTELLECTUAL DIFFICULTIES.

Tashkenbayeva Dilafruz Bakhtiyor kizi

Teacher-defectologist of Specialized School No. 37 for Children with Special Educational Needs, Shaykhontohur District, Tashkent City.

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Independent researcher in the specialty «Special Pedagogy», PhD.

Abstract. This article discusses the scientific-practical foundations of logopedic diagnosis of writing disorders in students with intellectual disabilities, in which the manifestations of writing disorders in students with intellectual developmental disabilities and the system of logopedic work with them are considered. The essence of specific errors made by children with special educational needs is revealed (graphic errors, syllabic structure of words and the structure of words in a sentence, grammatical and spelling errors, substitution and mixing of letters). The article presents directions for preventing violations of written and mental operations in children with mild intellectual disabilities.

Key words: dysgraphia, speech therapy diagnosis of writing disorders, specific errors in the writing process.

Hozirgi vaqtda bolalarda yozma nutqning o'ziga xos buzilishlarining paydo bo'lishi va ularni tuzatish muammosi eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi, chunki ta'limni modernizatsiya qilishning zamonaviy sharoitida malakali yozish mahorati bolalarning universal ta'lim ko'nikmalariga erishish vositasi sifatida qaralmoqda. Shuning uchun yozish jarayonida buzilishlarni tashxislash va tuzatish masalalari mutaxassislarining diqqat-e'tiborini talab qiladi.

R.E. Levina tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida, yozuv jarayoni og'zaki nutq bilan chambarchas bog'liqligini va uning rivojlanishining yuqori darajasi sifatida amalga oshirilishini ko'rsatdi.

Yozma nutq- o'rganish va o'zaro ta'sir qilish vositasi bo'lib, shu bilan birga u turli tarkibiy va funksional komponentlar va aqliy funksiyalarning ishtiroki bilan ta'minlangan ixtiyoriy aqliy faoliyatning murakkab xarakteridir.

Yozuv jarayoni - bu nutq va nutqiy bo'lmagan funksiyalarning yuqori darajada rivojlanishini talab qiladigan murakkab jarayon bo'lib, ular orasida tovushlarni eshitish orqali farqlash, to'g'ri talaffuz qilish, tahlil va sintez, fazoviy tasvirlar, nutqning leksik va grammatik tomonlarini, lingvistik va vizual xususiyatlarni shakllantirish kiradi. Xotira, diqqat, hissiy-irodaviy soha, shuningdek, ko'rish va eshitish holati kabi aqliy funksiyalarni shakllantirish ham katta ahamiyatga ega. Ushbu funksiyalarning buzilishi disgrafiya deb ataladigan yozishni o'zlashtirishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Yozish malakalarini etarlicha egallamaslik nafaqat nutqning buzilishi, balki boshqa omillar, masalan, maktabda tartibsiz o'qish, pedagogik e'tiborsizlik, eshitish qobiliyatini yo'qotish va boshqalar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Yozuv buzilishlari butun o'quv jarayoniga va o'quvchining shaxsiy fazilatlariga salbiy ta'sir qiladi. Disgrafik xatolarni boshqa xarakterdagi xatolardan o'z vaqtida aniqlash va farqlash bolalar bilan nutq terapiyasi tuzatish ishlarining yo'nalishini aniqlash uchun muhimdir.

Intellectual rivojlanishida kamchiligi bo'lgan boshlang'ich maktab o'quvchilarida disgrafiya belgilari yozishdagi xatolarning ko'pligi va xilma-xilligi, mexanizmlarning murakkabligi bilan tavsiflanadi, disgrafyaning turli shakllari kombinatsiyasida namoyon bo'ladi va maktabda o'qishning butun jarayonini sezilarli darajada murakkablashtiradi.

Ko'pgina tadqiqotchilar intellektual qiyinchiliklarga ega o'quvchilarda yozishning xususiyatlarini o'rganishgan (S. F. Ivanenko, V. A. Kovshikov, A. N. Kornev, R. I. Lalaeva,

E. A. Loginova, R. D. Trigger, T. A. Fotekova, S. G. Shevchenko va boshqalar), lekin bu tadqiqotlar odatda boshlang'ich maktab yoshi bilan cheklangan. Yozish sifatining pastligi nafaqat intellektual qiyinchiliklarga ega o'quvchilarda balki o'rta umum ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarda ham uchraydi. Yozishni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar intellektual rivojlanishida kamchiligi bo'lgan birinchi sinf o'quvchilarda aniqlangan, bu holat ko'pincha disgrafiyaga aylanadi va korreksiya qilinmasa bolalarning maktabda o'qishining butun davri davomida aksariyat hollarda davom etadi [4].

Klassik nutq terapiyasi yondashuvi disgrafiyaning etiologiyasini - yozish jarayonini ta'minlaydigan yuqori aqliy funksiyalarning (nutq va vizual fazoviy) etishmovchiligini aniqlashga imkon berdi (R.I.Lalaeva, R.E.Levina, L.G. Paramonova, I. N. Sadovnikova) [4].

Zamonaviy nazariy va eksperimental tadqiqotlar (T.V. Axutina, A.V. Semenovich, A.L. Sirotiyuk, L.S. Tsvetkova) yozuv buzilishi faoliyatining asosiy tarkibiy qismlari - dasturlash, tartibga solish va nazorat qilish ekanligini ko'rstadi.) [4].

L.V.Venediktova, A.N.Kornev, R.I.Lalaeva, I.N.Sadovnikova, T.A.Fotekova, M.E.Xvatsev va boshqalarning tadqiqotlari Disgrafiyaning belgilari, mexanizmlari, turlari, umumiy uslubiy yondashuvlar, yo'nalishlari, mazmuni va har xil turdagi yozuv buzilishlarini tuzatish usullariga bag'ishlangan.

Olimlarning yozuv buzilishlariga qiziqishi ularning nafaqat maxsus maktablarda, balki umumta'lim maktablarida ham o'quvchilar orasida keng tarqalganligi bilan bog'liq. A.N. Kornevning ta'kidlashicha, yozuv buzilishi umumta'lim maktablarida o'quvchilarning 6-7 foizida uchrasa, nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus korreksion maktab o'quvchilarining 18-20 foizi, intellektual rivojlanishida kamchiligi bo'lgan bolalar uchun maxsus maktab o'quvchilarida esa bu ko'rsatkich 35-40 foizni tashkil qiladi. Boshqa tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, disgrafiya bilan og'rigan intellektual rivojlanishida kamchiligi bo'lgan bolalar uchun maxsus maktabning quyi sinflarida o'qiyotgan bolalar soni 60% dan ortiq [5].

I.N. Sadovnikova disgrafiyaning «qisman yozish buzilishi (kichik maktab o'quvchilarida - yozma tilni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar) deb ta'riflaydi, uning asosiy belgisi doimiy maxsus sevuvchilarning mavjudligi bo'lib, ularning xarakatlantiruvchi bilimlari o'quvchilarning intellektual rivojlanishi bilan bog'liq.

A.N. Kornev disgrafiyaning intellektual va nutq rivojlanishining etarliligiga, ko'rish va eshitish qobiliyatining yaxshiligiga qaramay, grafika qoidalariga muvofiq yozish ko'nikmalarini doimiy ravishda o'zlashtira olmaslik deb ataydi. [5].

Turli manbalarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, disgrafiya turli xil bilim sohalari mutaxassislarini, shu jumladan nutq terapevtlari (M.E.Xvatsev, O.A.Tokareva, I.N.Sadovnikova va boshqalar), shifokorlar (A.N.Kornev va boshqalar), nevropsixologlar (L.S.Tsvetkova, Axutina, A.L.Sirotiyuk. va boshqalar) tomonidan o'rganilgan bo'lib, disgrafiya jiddiy patologiya ekanligini tasdiqlaydi. [3].

M.Ye. Xvatsev, D.I. Orlova va V.V. Voronkovalarning ma'lumotlariga ko'ra, aqlan sog'lom rivojlangan bolalarga nisbatan intellektual qiyinchiliklarga ega o'quvchilarda yozuvning buzilishi ko'proq qayd qilinadi. Intellektual rivojlanishida kamchiligi bo'lgan o'quvchilarda disgrafiyaning (grafikaning buzilishi) simptomatikasi, yozuvdagi turli xatolar sonining ko'pligi bilan xarakterlanadi (V.V.Voronkova, D.I Orlova va boshqalar). Ular bolalarda disgrafiya, keng tarqalgan orfografik xatolar bilan birgalikda kuzatiladi. Bu (qonuniyatlarini yuqori darajada o'zlashtirish, ko'plab qoidalardan foydalanish zaruriyatini talab etadi. Nutq rivojlanishidagi buzilishlar, bir tomondan, yozma nutqni egallashdagi qiyinchiliklar bilan, boshqa tomondan, orfografik qoidalardan foydalanishdagi qiyinchiliklar bilan birga kuzatiladi. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarda disgrafiya ko'proq murakkab ko'rinishda kuzatiladi. [2].

Intellektual qiyinchiliklarga ega bolalarda disgrafiya simptomatikasining keng tarqalganligi

va o'ziga xosligi, idrok qilish faoliyatining rivojlanmaganligi, og'zaki nutqning buzilishi, til umumlashmalarining shakllanmaganligi, nutq eshitish, ko'rish analizatorlari faoliyatining buzilishlari bilan bog'liq. Shuningdek, yozuv xarakter strukturasi buzilishlari ham o'z aksini topadi.

Intellectual qiyinchiliklarga ega bolalarda analitik-sintetik faoliyatining buzilishi so'zning morfologik strukturasi, tovush va gap strukturasi analiz qilishda ham namoyon bo'ladi. So'zning tovush-bo'g'in strukturasi haqidagi noaniq tasavvurlar ko'plab harflar tushib qolishiga, o'zining almashuviga olib keladi. So'zning morfologik strukturasi haqida aniq tasavvurga ega bo'lmaslik ko'plab agramatizmlar, suffiks va qo'shimchalar, ayniqsa, mustaqil yozuvda xatolarga yo'l qo'yishga zamin yaratadi. Gap strukturasi analizining buzilishi, so'zlarning tushirib qoldirishda, qo'shib yozib yuborishda ko'rinadi. Yozuv jarayonida ko'plab xatolarga yo'l qo'yilishi alohida ta'lim ehtiyojlari bor bolalarning nutq tovushlari talaffuzidagi nuqsonlari bilan bog'liq.

Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilarda yozma nutqdagi buzilishlarni bartaraf etishda oliy nerv faoliyatining o'ziga xos tomonlarini, aqli zaif bolalarni psixopatologik o'ziga xosliklarini ham hisobga olish zarur. Shu munosabat bilan yordamchi maktabda o'qish va yozuv buzilishlarini korreksiyalash (to'g'rilash), idrok qilish faoliyatining, qiyoslashning, analiz va sintezning rivojlanishi bilan uzviy bog'langan bo'lishi kerak.

Intellectual qiyinchiliklarga ega bo'lgan o'quvchilarda uchraydigan yozuv buzilishlarini logopedik tashxislash murakkab jarayon bo'lib, ilmiy-amaliy asoslarda izlanishlar o'tkazishni talab qiladi. Bu jarayonda quyidagi muhim masalalar e'tiborga olinadi:

Yozuv buzilishlarining xususiyatlarini aniqlash: Intellectual qiyinchiliklarga ega o'quvchilarda disgrafiya va boshqa yozuv muammolari tez-tez uchraydi. Ushbu buzilishlar tovushlarni to'g'ri ifodalash, so'zlarni birlashtirish yoki o'qish tezligi va aniqligida qiyinchiliklar ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Ilmiy tadqiqotlarning ahamiyati: Logopedik tadqiqotlarda yozuv buzilishlari bilan bog'liq neyropsixologik va lingvistik xususiyatlar chuqur o'rganiladi. Masalan, intellectual qiyinchiliklarga ega bolalarda yozuv buzilishlari rivojlanishidagi o'ziga xos nevrologik va kognitiv omillar aniqlanadi.

Tashxislash usullari: Logopedik tashxislashda yozuv buzilishlarini aniqlash uchun maxsus diagnostik testlar va metodikalar qo'llaniladi. Bunda bolalar yozuv xatolarini aniqlash uchun ularga mos o'quv va yozuv mashqlari topshiriladi. Shu orqali tovushlarni noto'g'ri ifodalash, grammatik xatolar va boshqa yozuv buzilishlari aniqlanadi.

Korreksiya dasturlarini ishlab chiqish: Tadqiqotlar natijasida individual korreksiya dasturlari ishlab chiqiladi. Ushbu dasturlar orqali o'quvchilarda yozuv ko'nikmalarini yaxshilash, tovushlarni to'g'ri ifodalash va so'z tuzilmasini o'zlashtirishga ko'maklashish mumkin.

Intellectual kamchilikka ega bo'lgan bolalarning yozma nutqini tekshirish uchun bir nechta metodikalar qo'llaniladi. Bu metodikalar bolaning yozma nutqidagi kamchiliklarni aniqlash va ularni yaxshilashga yordam beradi. Quyida asosiy metodikalar keltirilgan:

Diktant topshiriqlari: Diktant yozdirish orqali bolaning eshitish va yozish malakasini tekshirish mumkin. Bola so'zlarni qanchalik to'g'ri va aniqlik bilan yozganini tahlil qilish yordamida ularning yozma nutqidagi kamchiliklarini aniqlash mumkin.

Rasmlar asosida hikoya tuzish: Bolalarga rasm yoki ketma-ketlikdagi tasvirlar berilib, ular asosida hikoya tuzish topshiriladi. Bu metod orqali bolaning fikrlash va yozma nutqini aniqlash mumkin.

Savol-javob asosida matn yozdirish: Bolaga oddiy savollar berilib, ularning javoblari asosida matn yozdiriladi. Bu usul bolaning tushunchalarni ifodalash va mantiqan ketma-ketlikda yozish malakasini o'rganishga yordam beradi.

Qayta hikoya qilish: Oddiy matn berilib, bolaning uni qayta hikoya qilish ko'nikmasi

tekshiriladi. Bolaning o'z so'zlari bilan hikoya qilish malakasi ularning yozma nutqida qanday ifodalay olishini ko'rsatadi.

Tilshunoslik tekshirishlari: Bolaning grammatik qoidalarni to'g'ri ishlatish darajasini tekshirish uchun sintaksis va morfologiya bo'yicha yozma mashqlar beriladi. Bu usul bolaning grammatik to'g'riligini baholash imkonini beradi.

Yozuv va husnixat ko'nikmalarini kuzatish: Yozuv va husnixatdagi aniqlik va tozalikni baholash orqali bolaning yozish texnikasini o'rganish mumkin. Bu esa ularning umumiy yozma nutq madaniyatini aniqlashga yordam beradi.

So'z boyligini o'rganish: Bolaning yozma nutqida ishlatadigan so'zlar doirasini kuzatish va ularning lug'at boyligini baholash. So'z boyligi ularning ifoda qilish ko'nikmalarini kengaytirishda muhim o'rin tutadi.

Intellektual rivojlanishida kamchiligi bo'lgan bolalarni tekshirishda muammoni aniqlash uchun asosan uch bo'limdan iborat maxsus tekshiruvlar o'tkazilishi kerak:

- eshituv diktanti;
- mustaqil yozishi;
- matndan ko'chirish.

Birinchi bo'lim o'z ichiga eshituv diktantini oladi, vazifalar qismlari sekin-asta murakkablashib boradi. Tekshiruv harf, bo'g'in, so'z yozishdan boshlab nutqning murakkab shakli bilan tugatiladi. Endigina ta'lim olishni boshlagan bolalarga harflarni aytib turish (diktovka) asosida yozish taklif etiladi. Bolaga alohida tovushlar aytib turish orqali, bola grafik tasvirlarini yozib olishi kerak. Ushbu sinovlar bola tovushlarni to'g'ri eshitib tushunayotganligi, grafik tasvirlarini mos shifrlayotganligini aniqlashga yordam beradi.

Keyingi jihati- aytib turib (diktovka ostida) alohida bo'g'inlarni yozishni tekshirish. Bolaga ochiq bo'g'inlar (na, sa, si, tu, mo va boshqalar), yopiq (an, um, ot), undosh tovushlarni birga kelishi (stol, stul), oppozitsion bo'g'inlar (sa-za, sa-sha, ra-la, ba-na). o'quvchilar bo'g'inlarni yozishni o'rniga, kesma alifbodan foydalanishlari mumkin. Sinovlarning maqsadi - bola tovushlarni qanchalik to'g'ri farqlay va ajrata olishini aniqlash. Bolani yozuv malakasini qanchalik darajada egallaganini bilish maqsadida alohida so'z va iboralar sinov uchun taklif etiladi. Boshida oddiy, so'ngra murakkab fonetik so'zlar, shuningdek qisqa iboralar aytib turiladi. Alohida so'z va iboralarni eshituv jarayonini logopedik tekshirishda turli murakkablikdagi rasmlar bo'yicha mustaqil yozishi ham tekshiriladi. Tekshirish materiali sifatida bola uchun tanish predmetlarning rasmlaridan foydalanish mumkin. Ushbu predmetlarni nomini yozishi yoki mustaqil nomlashi hamda rasmlar bo'yicha alohida gaplar tuzishi taklif etiladi. Matn tarkibiga kiruvchi so'zning tovush-bo'g'in analizi orfoepiya meyorlariga mos ravishda aytish tavsiya etiladi. Yozma nutqni logopedik tekshirishning ikkinchi bo'limi bolalarning mustaqil yozuvini tekshirishni nazarda tutadi. O'quvchilarga (asosan 2-3 sinf va undan kattalar) ushbu maqsadda quyidagilar taklif etiladi: - rasmlar ketma -ketligi bo'yicha mustaqil ravishda qisqa gap tuzish va yozish; - o'qigan yoki eshitgan hikoyasini yozma ravishda bayon etish; - berilgan mavzu bo'yicha insho yozish; o'quvchilarning mustaqil ishlari orqali, so'zdagi tovushlarni xatolarini analiz qilish, turli agrammatizm turlarini aniqlashga yordam beradi.

Logopedik tekshiruvning uchinchi bo'limida matnni ko'chira olish xususiyati, qiyin xollarda esa alohida harf, bo'g'in, so'zlar namunada berilganidek yozishi aniqlanadi. Shuningdek bolalarda o'zi mustaqil so'zni o'qib, xotirasiga tayangan xolda yozib berishi kerak.

Yozma nutqni tekshirish natijalarini umumlashtirish jarayonida ma'lum qoidalarga e'tibor berish zarur:

- yozuvdagi xatolarni analiz qilish;
- bo'sh jadval tuzish, xatolar turi va sonini klassifikatsiyalash;
- bolaning yozuvidagi xatolarini og'zaki nutqi bilan solishtirish.

Shunday qilib, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktabda

logopedik ishlar ko'plab o'ziga xosliklar bilan xarakterlanadi, bular oliy nerv faoliyati, intellektual kamchilikka ega bo'lgan bolalarning psixologik o'ziga xos tomonlari, shuningdek, bu bolalarda nuqsonlar strukturasi, mexanizmlari, simptomatikalaridan kelib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. D.A.Nurkeldiyeva, Z.I.Islamova "Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar diagnostikasi". Toshkent 2014.139 b.
2. M.Y.Aurova. "Logopediya" Toshkent-2007 559 b
3. МедведеваЕ.Ю, Ольхина Е.А. "Нарушение письма у умственно отсталых младших школьников". МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ПРИКЛАДНЫХ И ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ № 7, 2016
4. Кузь Н. А "Диагностика и коррекция нарушений письма обучающихся с задержкой психического развития". :–Новосибирск : Изд-во НГПУ , 2020. – 150 с
5. Корнев А. Н. Нарушения чтения и письма у детей: учебно-методическое пособие. СПб.: МиМ, 1997. 286 с.

QISQA MASOFAGA YUGURUCHI YENGIL ATLETIKACHILARNING MUSOBAQA OLDI PSIXALOGIK TAYYORLASH TIZIMI TAKOMILLASHTIRISH

Tashpulatov Farxad Alisherovich,

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Jismoniy madaniyat va sport faoliyati kafedrasini
mudiri professor*

Annotatsiya. Maqolada qisqa masofaga yuguruvchi yengil atletikachilarning jismoniy tayyorgarlik darajasi, ularni aniqlash usullari, og'ir atletika mashqlari orqali kuch sifatini oshirish metodikasi bayon qilingan.

Ka'lit so'zlar: jismoniy tarbiya, yengil atletika, kuch sifati, qisqa masofaga yugurish, joydan uzunlikka sakrash, joydan uch hatlab sakrash, shtanga bilan o'tirib turish.

Hozirgi vaqtda O'zbek xalqining o'z-o'zini anglash tuyg'usi avj olganligi, milliy va madaniy qadriyatlar tiklanayotganligi, aholining ko'p tabaqasi tomonidan urf-odatlar va marosimlar amalga oshirilishi munosabati bilan jismoniy tarbiyaga, xususan, yengil atletika zamon talabi va milliy ananalar ruhida bilim berish va tarbiyalashga asoslanib yondashish zarur.

Hozirgi kunda jahon arenalarida sport natijalarini kun sayin o'sib borishi yillik tayyorgarlik mashg'ulotlari sikllari yanada takomillashtirish uslubiyotiga e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatmoqda. Sportchilarning sport natijasi bevosita ularning jismoniy tayyorgarlik darajasi bilan bog'liqdir. Chunki sportchi jismoniy tayyorgarligi tezkorlik, kuch, chidamlilik, egiluvchanlik, chaqqonlik sifatlarini tarbiyalashdan sportda yuqori natijani egalashi qiyin. Sport tayyorgarligining har bir turi boshqa turlarga bog'liqligini, ular tomonidan taqozo etilishi va O'z navbatida, ularga ta'sir ko'rsatishini ham e'tiborga olish zarur. Masalan, sportchining texnikasi jismoniy sifatning rivojlanishi darajasiga, ya'ni kuch, tezkorlik, egiluvchanlik va boshqalarga bevosita bog'liq.

Yuguruvchilarning texnik tayyorgarlik darajasi uning harakatlarining samaradorligi va tejamkorligi bilan aniqlanadi. Yugurish texnikasini tahlil qilish asosida, harakatlanish birligi sifatida ikki qadam qo'yish yoki stikl qabul qilinadi. Har bir stikl ikkita tayanch (chap va o'ng oyoq yordamida) davri va ikkita uchish fazalaridan tashkil topadi.

Yugurish davomida ichki va tashqi kuchlarning (tashqi kuchlarga muhitning qarshiligi, og'irlik kuchi va tayanch reaktsiyasi kiritiladi) o'zaro ta'sirlashishlari natijasida yuguruvchining tanasi doimiy ravishda vertikal va gorizontal yo'nalishdagi tebranishlarni his qiladi. Bundan tashqari, yuguruvchining vazifalaridan biri -harakatlarning to'g'ri chiziqililigini ta'minlashga qaratiladi, bunda tananing yonga va gorizontal yo'nalishda haddan ziyod tebranishlaridan qochish talab qilinadi.

Yaxshi yugurish texnikasi sifatida shunday yugurishni ko'rsatish mumkinki, ya'ni bunda barcha harakatlanishlar samarali ko'rinishga ega bo'lishi, silliq va hotirjam holatda bo'lishi, oldinga intilishning hech qanday keskin tarzda shiddatli zo'riqishlarsiz, to'g'ri chiziq bo'ylab amalga oshirilishi qayd qilinadi. Bu holatga sezilarli darajada tizzadan bukilgan oyoqda o'tirish orqali erishiladi. Bunda oyoq kafti oyoq barmoqlarining asosi oldingi qismiga bosiladi va navbatdagi holatda butun oyoq kafti va barmoqlar birgalikda pasaytiriladi. Oyoq kaftlari iloji boricha to'g'ri chiziq bo'ylab qo'yilib, ular tashqariga aylanishlarsiz holatda joylashtiriladi, bunda yonlama tebranishlar sezilarli darajada kamaytirilishi mumkin. Oldinga samarali tarzda harakatlanish uchun itarilish vaqtida barcha bo'g'imlar bo'yicha oqning to'liq rostanishi muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu holat erkin holatda oyoqning oldinga -yuqoriga siltanishi bilan amalga oshiriladi. Bu holatda son ushbu yugurish turi uchun chegaraviy darajadagi balandlikkacha ko'tariladi. Yugurish masofasi qanchlik uzoq bo'lsa, sonning ko'tarilishi balandligi qiymati shunchalik darajada pastroq bo'lishi talab qilinadi. Boldir sohasi bo'shashgan holatda bo'lishi ta'minlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Yugurish davomida qo'llar tirsak bo'g'imidan tahminan to'g'ri burchak ostida bukilgan holatda bo'lib, yugurish davomida bu holat o'zgartirilishi mumkin. O'rta va uzoq masofalarga yugurish davomida qo'llarning asosiy vazifasi - tananing barqaror holatini ushlab turishga qaratiladi.

Yugurish texnikasining muhim komponentlari sifatida qadam uzunligi va chastotasi qayd qilinadi. Ular o'rtasidagi nisbatlar optimal holatda bo'lishi talab qilinib, ya'ni tabiiy va ritmik ko'rinishdagi yugurishni ta'minlab berishi belgilanadi. Amaliyot natijalari ko'rsatishicha, 800 metr masofaga yugurish davomida qadamlarning o'rtacha uzunligi etakchi hisoblangan yuguruvchi sportchilarda 2,002,10 smni tashkil qilib, 1500 metrga yugurishda esa 1,90-2,00 smni tashkil qilishi qayd qilingan.

Yugurish davomida start alohida yugurish yo'laklari bo'ylab amalga oshirilgan sharoitda ayrim yuguruvchilarning past darajada start olishi kuzatiladi, barcha qolgan vaziyatlarda o'rta masofalarga yugurishda yuqori darajada start olishlar qayd qilinadi. Start olishdan keyin odatda, tezlik olish dastlabki 30 - 40 metr masofada amalga oshiriladi va bunda sportchi yuguruvchilarning harakatlari sprinterdagi holatni eslatadi. Qayrilish sohalarida yugurish davomida sportchilarning gavdasi engil tarzda oldinga egiladi, o'ng oyoqning old qismi ko'proq ichkariga qaratiladi, o'ng qo'lning tirsagi esa gavadadan uzoqlashtiriladi.

O'rta va uzoq masofalarga yugurishda nafas olish burun va og'iz orqali amalga oshiriladi. Nafas olish ritmi yugurish ritmi bilan uyg'unlashtiriladi. Organizmning kislorodga bo'lgan talabi oshgan sharoitda nafas olish ritmi tezlashtirilishi talab qilinadi. xususiyatlari, ular tomonidan qo'llaniluvchi taktik variantlar) hisobga olish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. to'rtinchidan, yugurish davomida turli xil tashqi omillarning (ob - havo sharoiti, yugurish yo'lagining holati, kross trassasining reliefi, to'mashabinlarning ko'rsatuvchi reaksiyasi va hokozolar) e'tiborga olinishi talab qilinadi.

Ushbu bilimlarni egallash va ulardan mashg'ulotlar va musobaqalar jarayonida foydalanishda yuguruvchi tomonidan ma'lum bir masofalarga nisbatan eng to'g'ri taktik harakatlar rejasi tuzib chiqilishi, yugurish grafigi tuzilishi va yugurish davomida foydalanish uchun bir qancha asosiy taktik variantlarning belgilab olinishi amalga oshirilishi talab qilinadi. Musobaqa davomida sportchi masofa bo'ylab asosiy raqiblarning harakatlarini kuzatib borishi, o'z vaqtida va to'g'ri holatda, aniq tarzda ularning harakatlariga nisbatan mo'ljal olib bilishi, marraga yaqinlashish momentida tezlikni oshirish vatqini to'g'ri aniqlay olishi, har qanday taktik variantlarni qo'llash orqali marra chizig'ini oldinroq kesib o'tishga intilishga qodir bo'lishlari talab qilinadi. Bunda yuguruvchi ob - havoning har qanday o'zgarishlariga moslasha olishi, yugurish yo'laklari holatiga moslashishi va shunga o'xshash hakoza holatlarni amalga oshirishi talab qilinadi.

Sportchilarning taktik bilim va ko'nikmalari turli xil manbalar asosida o'zlashtiriladi, biroq eng asosiysi - bu maxsus mashg'ulotlar, tahminiy chamalablar va nazoratlar, shuningdek taqvim musobaqalari hisoblanadi.

Yuguruvchi mashg'ulotlar va musobaqalar jarayonida o'z oldiga qo'yuvchi taktik vazifalar juda turli xilda bo'lishi mumkin. Masalan, oldindan belgilangan tezlikda bir nechta aylanani yugurib o'tish yoki ma'lum bir masofa kesimlarini bosib o'tish; yugurishni tezkor tarzda boshlash va raqiblar guruhi tarkibida kerakli o'rinni egallash; turli xil vaziyatlarda raqiblarni quvib o'tish, yugurish ritmini o'zgartirish; ikkinchi 400 metrlik masofani tezroq va birinchi bo'lib bosib o'tish va hakoza ko'rinishlarda bo'lishi mumkin.

800 metr masofaga yugurishda vaqtning taqsimlanishi qanday amalga oshiriladi, bu albatta nisbatan oddiy ko'rinishga ega hisoblanadi. O'z navbatida, bunda yuguruvchilar ikkinchi 400 metrni birinchisiga nisbatan 3-4 sekund yomonroq natija bilan bosib o'tishadi. Ushbu ko'rinishda, agar siz 2.02,0 natijasini hisobga

Hozirgi vaqtda har qanday ko'lamdagi musobaqalarda kuchiga ko'ra tahminan teng bo'lgan

ko'plab yuguruvchilar ishtirok etishi qayd qilinib, bu holatda kim nisbatan taktik jihatdan yaxshiroq tayyorgarlikka ega bo'lsa va masofa bo'ylab kurash davomida o'ylangan holatda mo'ljal ola bilsa, o'sha sportchigina g'alabani qo'lga kiritishi kuzatiladi.

Ko'pgina yuguruvchilar, hatto mashhur yuguruvchilar ham taktik mahoratni egallashda sinovlar va xatolarga yo'l qo'yishlar orqali uzoq yo'lni bosib o'tishlari qayd qilinadi. Yuguruvchilar orasida har bir davrda namuna bo'la oluvchi vakillar mavjud hisoblangan. Jumladan, ular qatoriga F.Vanin, V.Kust, I.Filin, S.Popov, N.Sokolov,

P.Bolotnikov, I.Belyaev, V.Kudinskiy va boshqalarni qo'shish mumkin. Afsuski, ko'p holatlarda ularning taktik jihatdan to'plagan tajribalari etarlicha darajada tahlil qilinmagan va umumlashtirilmagan, o'z navbatida ushbu tajribalardan keng sportchilar ommasiga samarali tadbiriq etilishi amalga oshirilmaydi.

Taktik tayyorgarlikning o'zi nima? Bu - maxsus bilimlarni o'zlashtirish, ko'nikma va malakalarni egallash, ularni belgilangan maqsadlarni hal qilishda maqsadga yo'naltirilgan ko'rinishda qo'llash - kutilgan natijalarni ko'rsata olish yoki ma'lum bir o'rinlarni egallash jarayoni hisoblanadi.

Yuguruvchi musobaqalarga tayyorlanishda nimalarni amalga oshirilishi talab qilinadi? Birinchidan, tayyorgarlik jarayonida tanlangan masofada yugurishning asosiy xususiyatlari va qonuniyatlarini hisobga olish talab qilinadi. Ikkinchidan, o'zining kuchi va imkoniyatlari, mashq qilganlik darajasi, maxsus yugurishga oid sifatlari, psixologik jihatdan tayyorgarligini hisobga olish talab qilinadi. Uchinchidan, o'z raqiblarning o'ziga xos tavsiflari va amaliy jihatdan imkoniyatlarini (ularning tayyorgarlik darajasi, psixik

Alohida holatlarda, ya'ni murakkablashuvchi vaziyatlarga va yuguruvchining tayyorgarligi darajasiga bog'liq holatda yugurishning boshqacha variantlaridan ham foydalanish mumkin. Shunday qilib, 880 yard masofaga yugurishda dunyo rekordini o'rnatishda (1.44,0)

D.Rayan dastlabki 440 yard masofani 53,0 sekundda va ikkinchi 400 metrlik masofani esa - 51,2 sekundda bosib o'tiganini qayd qilinadi. O'rta masofalarga yugurishga 800 m va 1500 m ga yugurish, uzoq masofalarga yugurishga 3000 m dan 10000 m gacha yugurishlar kiradi. Ular stadionda yoki kross masofalarida o'tkaziladi. Yugurish jarayonini shartli ravishda quyidagilarga bo'lish mumkin: start va startdan tezlik olish, masofa bo'ylab yugurish va marraga etib kelish. Yugurish texnikasi asoslari eng konservativ bo'lib, ko'p asrlar davomida ular jiddiy o'zgarmagan. Etakchi sportchilarning individual texnikasini o'rganish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar faqat kichik o'zgarishlar kiritilishiga asos bo'lgan. Asosan turli xil omillarning yugurish texnikasiga ta'siri, yugurish tezligini hosil qilishda ma'lum bir mushaklarning ishi aniqlangan, yugurish texnikasi asosiy tavsiflarining biomexanikaviy parametrlari belgilab berilgan.

Zamonaviy yugurish texnikasi asosini: a) harakatlanishning yuqori tezligiga; b) bu tezlikni kam energiya sarflagan holda butun yugurish masofasi davomida saqlab qolishga; v) har bir harakatda 119 erkinlikka va tabiiylikka erishiga bo'lgan intilish tashkil qiladi. Har bir yugurish turida optimal qadam uzunligi to'g'risida gapirish zarur bo'ladi; o'rta masofalarga yugurishda u qisqa masofalarga yugurishdagiga qaraganda kamroq va uzoq hamda o'ta uzoq masofalardagiga nisbatan ko'proq bo'ladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kuchlanishlar shiddati va harakatlar tejamkorligi yugurish texnikasining eng asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ular bir tomondan, yuguruvchining tezlik-kuch tayyorgarligi bilan, ikkinchi tomondan, energetik zahira sarflanishining tejamkorligi bilan bog'liq. Masofa ortishi bilan harakatlarning tejamkorligi omili ish shiddati omili ahamiyatidan ustunlik qiladi, chunki qadamlar uzunligi va sur'ati kamayadi. Bu erda sportchining optimal shiddatga ega uzoq vaqt davom etadigan ishga bo'lgan qobiliyati birinchi o'ringa chiqadi. O'rta va uzoq masofalarga yugurish startdan boshlanadi. Musobaqa qoidalariga binoan ushbu holda ikkita buyruqdan iborat yuqori start qo'llaniladi. Start va start tezlanishi. —Startga!» buyrug'i bilan

yuguruvchi start chizig'i yonida dastlabki holatni egallaydi. Depsinadigan oyoq chiziq oldida turadi, qadam tashlanadigan oyoq esa 2-2,5 oyoq kafti narida orqaga qo'yiladi. Gavda taxminan 40-45o oldinga egilgan, oyoqlar tos-son va tizza bo'g'imlaridan bukilgan, UOM oldinda turgan oyoqqa yaqin joylashgan. Yuguruvchi gavdasining holati qulay va mustahkam bo'lishi kerak. Qo'llar tirsak bo'g'imidan bukilgan va oyoqlarga nisbatan qarama-qarshi holatni egallaydi. Yuguruvchining nigohi taxminan 3-4 m oldinga yo'lkaga qaratilgan (2-rasm).

Start beruvchining —Marsh buyrug'idan yoki o'q uzishidan keyin sportchi yugurishni faol boshlaydi. Sportchi startdan egilgan holatda yugurishni boshlaydi, keyin sekin-asta gavdasini rostlab, yugurish holatini egallaydi, bunda gavdaning egilishi 5-7o ga teng. Start tezlanishi masofa uzunligiga bog'liq. 800 m ga yugurishda (bunda sportchilar birinchi 100 m masofani o'z yo'lkalari bo'ylab yuguradilar) yuguruvchining vazifasi yugurish yo'lkasi chetidan birinchi bo'lib o'rin egallab olish maqsadida shu masofa bo'lagini tez yugurib o'tishdan iborat. Bu erda quyidagilarni ajratish mumkin: 1) start tezlanishining o'zi, u taxminan 15-20 m davom etadi; 2) faol yugurish, u sportchining umumiy yo'lkaga chiqib olguniga qadar davom etadi, bu erda yugurish tezligi bir maromdagi tezlikka yaqinlashadi. Odatda, 800 m masofadagi birinchi 100 m tezligi boshqa masofa bo'laklaridagi yugurish tezligiga, hatto marraga etib kelishdagi tezlikka nisbatan birmuncha yuqori bo'ladi. Boshqa masofalarda start tezlanishi kichikroq, 10-15 m atrofida, bu erda eng asosiysi - tez tezlanish hisobiga yo'lka chetidan o'rin egallash, o'z yo'lini ko'paytirmasdan ikkinchi yo'lka bo'ylab yugurmaslik, keyin esa sportchi tayyorgarligiga mos holda bir maromda yugurishga o'tishdir.

Masofa bo'ylab yugurish. Masofaning to'g'ri bo'laklarida yugurish texnikasi burilishlardagi yugurish texnikasidan bir oz farq qiladi. Masofada ya xshi yugurish texnikasi quyidagi qirralari bilan namoyon bo'lishi mumkin:

- gavdaning oldinga bir oz egilganligi (4-5o);
- elka kamari bo'shashtirilgan;
- kuraklar bir oz bir-biriga yaqinlashtirilgan;
- bel bir oz tabiiy ochilgan;

- bosh tekis ushlanadi, yuz va bo'yin mushaklari zo'riqtirilmagan. Bunday holat optimal variantda yugurishga yordam beradi, mushaklarning ortiqcha zo'riqishini bartaraf etadi. Yugurishda qo'llar 90o burchak ostida tirsak bo'g'imidan bukilgan, panjalar bir oz qisilgan. Qo'l harakatlari tebrangich harakatini eslatadi, lekin bunda elkani ko'tarmaslik zarur. Qo'llarning harakat yo'nalishlari: 1) oldinga -ichkariga, oldinga harakatlanayotgan qo'lning panjasi taxminan tana o'rtasiga etadi (ko'krakkacha); 2) orqaga-tashqariga, qo'lar yon tomonga uzoqqa chiqarib yuborilmaydi. Umuman olganda, qo'llarning barcha harakatlari yugurish yo'nalishi tomon yaqinlashishi kerak, chunki qo'llarning yon tomonga ortiqcha harakatlari gavdaning yon tomonlarga silkinib ketishiga olib keladi, bu yugurish tezligiga salbiy ta'sir qiladi va ortiqcha energiya sarflanishiga sabab bo'ladi. Elka suyagining harakatlanish burchagi yugurish tezligiga bog'liq bo'ladi, ya'ni tezlik qancha yuqori bo'lsa, harakatlar shuncha chaqqonroq va kengroq bo'ladi. Shuni yodda tutish kerakki, qo'llarni ham oldindan, ham orqadan yuqoriga baland ko'tarib harakatlantirish xato hisoblanadi. Elka suyagi tebranishlari amplitudasini tirsak bo'g'ini harakatiga qarab aniqlab olish mumkin: u ko'proq yuqoriga harakat qila boshlashi bilanoq - mana shu amplituda chegarasi bo'ladi.

Yugurishda oyoqlarning harakatlanish texnikasini oyoq kaftining tayanchga qo'yilishidan ko'rib chiqish lozim. O'rta va uzoq masofalarga yugurishda oyoq kafti oyoq uchidan kaftning tashqari chekkasiga qo'yiladi, va vertikal holat lahzasigacha butun oyoq kaftiga tushiladi. Oyoq kaftlari bir-biriga parallel tarzda bir kaft kengligida qo'yiladi, oyoqning bosh barmog'i oldinga qara- tilgan, oyoq kaftlarini tashqariga burish mumkin emas. Yuguruvchi oyoq kaftini zarb bilan emas, balki mushuk singari, yumshoq qo'yishi kerak. Oyoq kaftini erga qo'yish paytida tizza bo'g'imi bir oz bukilgan bo'ladi. Oyoqni erga qo'yish uzunligi yugurish tezligiga bog'liq: yugurish tezligi qancha yuqori bo'lsa, oyoq UOM proeksiyasidan shuncha uzoqroqqa

qo'yiladi. Vertikal lahzasigacha, amortizasiya fazasida oyoq tizza va tos-son bo'g'implaridan ko'proq bukiladi. UOMning bir oz kamayishi kuzatiladi. Bu harakatni prujina bilan solishtirish mumkin, ya'ni prujina yengilgina siqiladi va keyin teskari samara - egiluvchan deformasiya samarasi olinadi. Yuguruvchining hissiyotlari - u o'zini siqilishga qarshilik ko'rsatayotgan va, qarshilik qila turib, tanani tayanchdan itarayotgan prujina deb tasavvur qilishi kerak. Vertikal o'tib bo'lingandan so'ng oyoqning avval tos-son, keyin tizza bo'g'implaridan faol tekislanishi sodir bo'ladi va shundan keyingina oyoq kafti boldirkaft bo'g'imidan bukiladi.

Depsinish lahzasi yugurish texnikasida eng asosiy element sanaladi, chunki yugurish tezligi kuchlanishlar shiddatiga va depsinish burchagiga bog'liq, depsinish burchagi qancha o'tkirroq bo'lsa, depsinish shiddati harakat yo'nalishiga shuncha yaqin keladi va tezlik shuncha yuqori bo'ladi. O'rta masofalarga yugurishda depsinish burchagi taxminan 50-55o ga teng, ancha uzoqroq masofalarda u birmuncha ortadi. Depsinish oldinga yo'naltirilgan bo'lishi va gavda egilishiga mos kelishi kerak. Yugurishda gavdaning egilishi 2-3o atrofida o'zgarib turadi, depsinish lahzasida oshadi va uchish fazasida kamayadi. Boshning holati ham gavda holatiga ta'sir qiladi: bosh ortiqcha oldinga egiltirib yuborilsa, bu gavdaning haddan ortiq egilib ketishiga, ko'krak va qorin pressi mushaklarining qisilishiga olib keladi; boshni orqaga egib yuborish esa elkaning orqaga og'ib ketishiga, depsinish samaradorligining pasayishiga va orqa mushagining qisilishiga sabab bo'ladi. Bo'sh oyoqning oldingayuqoriga yo'naltirilgan silkinishi faol depsinishga yordam beradi, u depsinishning oxirgi lahzasida tugaydi. Oyoq erdan uzilgandan so'ng tizza bo'g'imidan bukiladi, son vertikalga nisbatan oldinga harakatlanadi, boldir tayanchga deyarli parallel tarzda turadi. Orqa qadam fazasida qadam tashlaydigan oyoqning tizza bo'g'imidagi bukilish burchagi individual xususiyatlarga va yugurish tezligiga bog'liq: yugurish tezligi qancha yuqori bo'lsa, oyoq tizza bo'g'imidan shuncha ko'proq bukiladi. Bu fazada depsinishda qatnashayotgan mushaklar bo'shashtirilgan bo'ladi. Vertikal lahzasidan keyin qadam tashlaydigan oyoq soni oldingayuqoriga harakatlanadi. Depsinadigan oyoq to'liq tekislangan paytda qadam tashlaydigan oyoq boldiri uning soniga parallel tarzda bo'ladi. Sonlar faol birlashtirilgan lahzadan so'ng (uchish fazasi) oldinda turgan oyoq pastga tusha boshlaydi, uning boldiri oldinga chiqariladi va oyoqni erga qo'yish oyoq kaftining oldingi qismidan boshlab amalga oshiriladi. Orqada turgan oyoq UOMning oyoq qo'yiladigan joyga tez yaqinlashishga yordam bergan holda, shu orqali tormozlanish kuchini kamaytirgan holda faol oldinga chiqariladi. SHuni yodda saqlash lozimki, oyoqni o'tkazish vaqtida uni tizza

bo'g'imidan bukish tebrangich uzunligini kamaytirishga (oyoq - bu murakkab tarkibli tebrangich) va oyoqni o'tkazish davrini qisqartirishga yordam beradi (3-rasm).

Burilishlarni (keskin burilishlarni) yuguruvchining harakatlari: - chapga (burilish markazi tomonga) bir oz egiladi;

- chap qo'l harakatlanish amplitudasi o'ng qo'lga nisbatan birmuncha kichikroq;
- o'ng elka bir oz oldinga chiqariladi;
- chap oyoqning qadam uzunligi o'ng oyoqqa nisbatan birmuncha kichikroq;
- o'ng oyoqning siltanish harakati bir oz ichkariga bajariladi; - o'ng oyoq kafti ichkariga qayrilgan holda qo'yiladi.

O'rta masofalarda yugurish tezligining qadam uzunligini oshirish hisobiga ortishi cheklangan, chunki juda katta qadam katta energiya sarfini taqozo etadi.

Yuguruvchilarda qadam uzunligi masofaga va individual qobiliyatlarga qarab taxminan 160-220 sm ni tashkil etadi. Yugurish tezligi, odatda, qadamlar uzunligi saqlangan holda ularning sur'ati hisobiga oshadi.

XULOSA

Marraga etib kelish. O'rta va uzoq masofalarga yuguruvchilar odatda oxirida marraga tashlanishni (otilishni) yoki spurt bajaradilar. Uning uzunligi masofaga va yuguruvchining

potensial imkoniyatlariga qarab o'rtacha 150-200 m ga etadi. Marraga tashlanish vaqtida yugurish texnikasi bir oz o'zgaradi: gavdaning oldinga egilishi ortadi, qo'llarning yanada faolroq harakatlari kuzatiladi. Masofaning oxirgi metrilarida harakat texnikasi buzilishi mumkin, chunki toliqish boshlangan bo'ladi. Toliqishning ta'siri birinchi galda yugurish tezligiga ta'sir qiladi: harakatlar sur'ati pasayadi, tayanch vaqti ortadi, depsinish samaradorligi va depsinish shiddati kamayadi.

Yugurish texnikasi va, birinchi navbatda, yugurish qadamining tuzilishi hamma masofalarda saqlanib qoladi, faqat qadamlar uzunligi va sur'ati nisbatlari, kinematik va dinamik tavsiflar (masofa uzunligiga, yugurish tezligiga, har bir sportchining antropometrik xususiyatlariga va jismoniy imkoniyatlariga qarab) o'zgaradi.

Yengil atletikachilar tayyorgarliging eng muhim qismlaridan biri sportchining asosiy harkat sifatlarini rivojlantirish va tarbiyalashga qaratilgan jismoniy tayyorgarlik sanaladi. Odatda, engil atletikada har tomonlama jismoniy rivojlanishga ega bo'lgan sportchilar yuqori ko'rsatkichlarni namoyish qila oladilar. Mashg'ulot jarayonini yil davomida tashkil qilish tamoyili mashg'ulotlar samaradorligini oshirish va yuksak sport natijalariga erishining hal qiluvchi shartalaridan biri. Yil davomida tayyorgarlik - bu sportchi mashg'ulotlarni 12 oy mobaynida muntazam, turli rejalashtirish variantlari asosida o'tkazadi va bundan bir necha oy yoki xaftani tiklanish uchun ajratadi demakdir. Hozirgi vaqtda engil atletikada il davomida mashg'ulotni tashkil etishning uchta asosiy varianti mavjud. Birinchi variantda yil bitta katta mashg'ulot siklini (makrotsikl) tashkil etib, uch davrga bo'linadi: tayyorgarlik, musobaqalashuv va o'tish dvarlaridir. Tajriba guruhi sinaluvchilari ko'rsatgan natijalari 100m masofada o'rtacha 18,5 sek tashkil etdi. 200m masofaga yugurishda 37,05sek, 600m masofaga yugurishda 103,8 sek. 2000mga yugurishda 5.64,02 sek., joydan turib uzunlikka sakrashda 168m natijani ko'rsatdi. Olingan tadqiqot natijalari shundan dalolat beradiki ishlab chiqilgan MOT sikli to'g'ri tashkil qilingan. Ushbu MOT siklni maktab engil atletika, sport seksiyalariga BO'SMi o'rta masofaga yuguruvchilar mashg'ulotlariga tavsiya etamiz.

REFERENCES

QISHLOQ XO‘JALIGIGA IXTISOSLASHGAN YO‘NALISHLARDA FIZIKA FANINI O‘QITISHDA TALABALARNING KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

*Turg‘unov Adham Raxmatillaevich
Namangan muhandislik-qurilish instituti o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Bu maqolada faoliyatli yondashuv sifatida bo‘lajak muhandislarni ishlab chiqarish-sozlash, loyihaviy konstruktorlik, foydalanish va servis xizmat ko‘rsatish, tashkiliy boshqaruv, ilmiy-tadqiqot, konsalting xizmati faoliyatiga tayyorlashda kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish nazarda tutiladi.

Kalit so‘zlar: kompetentsiya, ilmiy dunyoqarash, kompyuterlashtirish, axborot kompetentlik, qishloq xo‘jaligi, pedagogik.

Аннотация: В качестве активного подхода в данной статье предусмотрено развитие профессиональной подготовки будущих инженеров по подготовке производственно-наладочной, проектно-строительной, эксплуатационной и ремонтной деятельности, организационному управлению, научным исследованиям, консультационно-сервисной деятельности.

Ключевые слова: компетентность, научное мировоззрение, компьютеризация, информационная компетентность, сельское хозяйство, педагогика.

Qishloq xo‘jaligiga ixtisoslashgan oliy ta‘lim muassasalarida fizika fanini fundamental va kasbiy bilimlar integratsiyasi asosida bo‘lajak muhandislarning maxsus kompetentligini shakllantirish muammosi ko‘p o‘lchovli va murakkab jarayondir. Ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy o‘zgarishlarni hisobga olgan holda uni hal etishga har tomonlama ijobiy yondashuvlarda yangilanishlar va yangi ilmiy qarashlarga doimiy ehtiyoj sezilmoqda[1].

Shaxsning kasbiy tayyorligi deganda, uning asosiy kasbiy vazifalarini bajarish uchun zarur bo‘lgan komponentlarning o‘zaro munosabatiga asoslangan, umuman, shaxsning o‘ziga xos xususiyatlari tushuniladi. Bu murakkab ruhiy formatsiya jarayoni bo‘lib, uning shakllanishida muayyan funksiyalarni bajaradigan xususiyatlarning munosabati bilan quriladi. Ta‘lim jarayonida avvalo bo‘lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatiga sadoqatini rivojlantirish, rivojlantirish jarayonining maqsadi yakuniy natijasi deb hisoblashimiz kerak[2].

Ma‘lumki, yaxlitlik hodisaning yuksak darajada rivojlanishini, uning har tomonlama mukammalligini tavsiflaydi. Komil inson-bu jamiyat talablariga muvofiq, yuqori darajada shakllangan, uning atrofidagi dunyoda o‘z vazifalarini muvaffaqiyatli bajaradigan shaxsdir. Shaxsning butun hayoti yo‘nalishini belgilab beruvchi va boshqa ko‘plab fazilatlarga iz qoldiruvchi, ularni o‘z tabiatiga bo‘ysundiruvchi, birlashtiruvchi va bir butunlikka birlashtiruvchi shunday xususiyat tushuniladi. Har qanday butunlikda har doim tarkibiy qismlar mavjud[3].

Ta‘lim, kasb-hunar va inson faoliyatining boshqa turlariga tayyorlik haqidagi ilmiy bilimlarning holatini o‘rganib, biz ta‘lim oluvchilarning (bo‘lajak muhandislarning) “tayyorgarligi”ning maqsadli hodisasini modellar va ularning bilishdagi funksional ahamiyatini o‘rganish va uni muhandisning kasbiy kompetensiyalari tizimi deb hisoblaymiz.

Biz, kasbiy tayyorgarlik modellarning metodologik, integrativ, gnoseologik, tushuntirishli, illyustrativ, transformatsion va imitativ funksiyalari bilan moddiy dunyoni bilish vositasi sifatida tuzilgan bo‘lajak muhandis shaxsining ajralmas dinamik xususiyati sifatida prognozlangan deb hisoblaymiz[4].

Professor G.A.Bokareva ilmiy maktabida ishlab chiqilgan modellashtirish asosida kasbiy faoliyatga tayyorlashni tizimli va yaxlit xususiyatlarini o‘z ichiga oluvchi mazmunli-jarayoniy, faoliyatli, motivatsion maqsadli, kasbiy yo‘nalganlik kabi to‘rt komponentlarini asos sifatida

qabul qilamiz[5].

Ushbu komponentlarni bo'lajak muhandisning (masalan, "Qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash" bakalavriat ta'lim yo'nalishi) shaxsiy xususiyatlari sifatida tanlash, ushbu profildagi mutaxassislarining faoliyatini tahlil qilish, umuman metodologik madaniyat sifatida rivojlangan ijodiy qobiliyatga ega bo'lgan mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojga bog'liq[6].

Shunday qilib, maqsadli-jarayonli komponenti (yadrosi) kasbiy muammolarni hal qilishda fizik bilimlar, ijodiy ko'nikmalar bilan tavsiflanadi; haqiqiy jarayonlar oqimini modellashtirish va bashorat qilish qobiliyati hisobga olinadi. Faoliyatli komponent texnik noaniqlik va axborot yetishmasligi bilan murakkab ta'lim va muhandislik vazifalarni modellashtirish, loyihalash va konstruksiyalash uchun ta'lim metodlari orqali ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Motivatsion-maqsadli komponent o'rganilayotgan texnik jarayonlarni modellashtirishda kasbiy fikrlash usullarini ishlab chiqish va shaxsiy maqsadlarni belgilashni o'z ichiga oladi. Muhandislik tafakkurining ijodiy jarayoni kasbiy faoliyatga munosabat bilan tavsiflanadi.

Shu bilan birga, har bir komponent ta'riflarida tasvirlangan o'zaro bog'liq xususiyatlarni o'z ichiga oladi:

1) biladi, egalik qiladi, loyihadizaynlaydi, modellashtiradi, konstruksiyalaydi, ishlab chiqadi va sozlaydi, boshqaradi, taqqoslaydi, tanlaydi, shakllantiradi;

2) biladi, topadi;

3) intiladi, qiziqadi, tushunadi, ehtiyoj sezadi;

4) xabardor, tushunadi, ishonch hosil qiladi.

Agar har bir tanlangan komponent alohida ko'rib chiqilsa, u orqali o'rganish shaxsning rivojlanishiga yanada faol hissa qo'shadigan aloqalarni hisobga olmagan holda, yetarli tasavvur bermaydi. Masalan, talaba fundamental va kasbiy bilimlarga ega bo'lib, texnik jarayonlarning turli hodisalarini modellashtirish real voqelikni o'rganishga hissa qo'shishini bilsa, shu asosda real jarayonlarning tabiati haqida tasavvurga ega bo'ladi va u voqelik jarayonlarini modellashtirish usullarini egallash zarurligini anglaydi.

Tanlangan darajalar fundamental va kasbiy fanlarni o'qitishda ularni bosqichma-bosqich shakllantirish jarayonini loyihalash imkonini beradi.

Kasbga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini maqsadi axborotli va operatsion tizimlashtirish, fundamental (fizika) va kasbiy fanlar integratsiyasi asosida kasbiy muammolarni loyihalash orqali kasbiy faoliyatga tayyorlashni gipotezalar tizimida ilgari belgilangan yanada mukammal rivojlantirish hisoblanadi.

Har qanday pedagogik tizim singari, model ham tuzilmaviy komponentlar (maqsad, mazmun, o'qitish metodikasi, pedagoglar va talabalar faoliyati) va ular bilan bog'liq funksional komponentlar (loyihalash, konstruktiv, kommunikativ, tashkiliy, gnoseologik) bilan tavsiflanadi (1-rasm).

1-rasm. Tuzilmaviy-funksional komponentlar.

Tuzilmaviy komponentlar — bu pedagogik tizimlarning asosiy bazaviy xususiyatlari bo'lib, ularning yig'indisi tizimning mavjudligini tasdiqlaydi va uni boshqa tizimlardan (pedagogik bo'lmagan) farqlaydi.

Funksional komponentlar — bu pedagogik tizimlar ishida, ularning rivojlanishi, harakatlanishi va takomillashuvi jarayonida paydo bo'ladigan, rahbarlar, pedagoglar, talabalar va talabalar faoliyati natijasida yuzaga keladigan, mustahkam bog'liqliklarni ifodalaydi. Ular pedagogik tizimlarning barqarorligi, shidamliligi va samaradorligini ta'minlaydi.

Texnik yo'nalishlardagi oliy ta'lim muassasa talabalari o'z mutaxassisliklari bo'yicha yetuk kadr bo'lishlari uchun umumiy fizika fanidan fundamental bilimlarga ega bo'lishligi lozim. Bunda talabalarda umumiy fizikani o'qitish usullardan (ma'ruza materiallari, laboratoriya kursi, tahlil va masalalar yechish bilan bog'liq amaliy mashg'ulotlar, seminarlar va boshqalar) tashqari zamonaviy kompyuter texnikasidan ham foydalanish ko'nikmalari shakllangan

bo‘lishi kerak.

Fizikani o‘qitish jarayonida talabalarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda axborotlar bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishga e‘tibor qaratisa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Axborotlar bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirish umumlashgan kompetensiyalar turiga kiradi. Bu talabalarning o‘quv materialini ham, o‘z bilimlarini ham tizimlashtirish va umumlashtirish masalalarini yechishdagi ishining yuqori samaradorligi hisoblanadi. Kompyuterlashtirishning keng yo‘lga qo‘yilishi fizika fanining rivojlanishiga o‘zining sezilarli ta‘sirini ko‘rsata boshladi. Kompyuterlardan foydalanish ancha qiyin bo‘lgan vazifalarni hal qilishda juda foydali hisoblanadi va ancha murakkab fan hisoblanuvchi fizika fanini rivojlantirishga yordam beradi. Dasturlashtirilgan topshiriqlar bilan ta‘minlangan kompyuterlardan foydalanish, umumiy fizika fanidan amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarini o‘tqazish sifatini oshiradi. O‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi jonli mulaqot nafaqat nazorat qiluvchi, balki talabalarning yaxshi bilim olishlari, o‘zlashtirish ko‘rsatgichlarning yuqori bo‘lishligida ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi, shuning uchun u ma‘ruza, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarining hal qiluvchi shakli bo‘lib qolishi kerak. Umumiy fizika fanini o‘qitish jarayoni samaradorligini oshirishda talabalarni axborotlar bilan ishlash ko‘nikmasini oshirishga o‘rgatish zarur hisoblanadi. Fizikani o‘qitish jarayonini ma‘lum bir ma‘noda tizimlashtirilgan axborotlar oqimi deb qaralishi mumkin. Shuning uchun ta‘limni takomillashtirish yo‘llarini aniqlash uchun o‘quv ishlarini takomillashtirish yo‘nalishini aniqlash kerak.

Talabalarning axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish jarayonini fan sohalariga oid bo‘lgan axborotlar bilan ta‘minlash fundamental axborotlar zaxirasini yaratish omili sifatida o‘rganilib, bilimlarni tegishli sohalar bo‘yicha yangiliklar bilan muntazam to‘ldirib borishlari lozim. Talabalar axborotlar bilan ishlash jarayonida quyidagi qobiliyatlarga ega bo‘lishlari lozim:- o‘rganilayotgan ob‘ektning axborot tahlilini amalga oshirish qobiliyati. Ob‘ekt tahlilining tarkibi quyidagi tashkil etuvchilardan iborat bo‘ladi: 1) predmet sohasini ajratish; 2) o‘rganish ob‘ektini aniqlash; 3) tadqiqotning xususiyatlarini ajratib ko‘rsatish; 4) ob‘ekt haqidagi muhim ma‘lumotlarni ajratib ko‘rsatish; 5) axborot chegaralarini belgilash; 6) axborotda qayd yetilgan ob‘ektni aniqlash[7].

-ob‘ektning axborot modelini qurish qobiliyati. Ob‘ektning axborot modelini qurish qobiliyatining tarkibi quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi: 1) ob‘ektning tuzilishini tashkil qiluvchi elementlari o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlash; 2) tahlil va sintez mezonlarini tanlash; 3) ob‘ektning axborot modelini tayyorlashda parametrlar va mezonlar ierarxiyasini asoslash; 4) axborot modelining fizik hajmini aniqlash va boshqalar[8].

Global tarmoq tizimi orqali axborot olish jarayonini bir necha bo‘lqichlarga ajratish mumkin:

-foydalanuvchi tomonidan axborotga bo‘lgan o‘z ehtiyojini formallashtirilishi (masalan, predmet sohasiga oid tayanch tushunchalar ro‘yxatini tuzish, ular orasidagi semantik bog‘lanishlarni aniqlash orqali);

-qidiruv amalga oshiriladigan internetning axborot resursini, axborot qidiruv tizimini tanlash (xizmatlar: • WWW – elektron sahifa xizmati, • Elektron pochta xizmati, • Telekonferentsiya (Usenet), • Fayllarni uzatish (FTP), • Domenlarni nomlash (DNS), • Telnet xizmati (Internet –telefon), • IRC - xizmati yoki Chat konferentsiya, • ICQ – xizmati, • Ma‘lumotlarni izlash xizmati, • Internetda ovoz va video xizmati hamda tizimlar: <https://www.google.co.uz>; <https://www.rambler.ru>; <https://www.yandex.ru>; <http://www.yahoo.com>);

-axborot qidiruv tizimining so‘rovlari tilida so‘rov-ifodani shakllantirish; So‘rov tili yordamida muayyan qoidalar bo‘yicha shakllantirilgan kalit so‘zlar guruhi qidiruv serveriga berilgan so‘rov deyiladi. Turli xil qidiruv serverlarining so‘rov tillari o‘xshash bo‘ladi. Har bir tizimning so‘rovlar tili bilan “Yordam” bo‘limida batafsil tanishib chiqish mumkin.

-qidiruvni amalga oshirish; Ma'lumotlarni qidirish uchun quyidagi amallarni bajarish zarur: biror internet brauzer dasturini ishga tushiring (Brauzer yorlig'ida sichqoncha chap tugmasini ikki marta bosish orqali); Internet brauzer dasturining manzillar satriga qidiruv tizimi manzilini kiriting, masalan google.co.uz; manzil kiritilgandan so'ng klaviaturadan Enter tugmasini bosing; natijada brauzer ekraniga qidiruv tizimi Web-sahifasi yuklanadi[9].

-olingan materiallar tahlili. Qidirilayotgan predmet sohasiga oid axborotni topish malakasidan tashqari foydalanuvchidan axborot manbaini ham tahlil etish talab etiladi. Tanlab olingan material e'lon qilingan saytning maqsad va vaziflari, muallifi haqidagi mualliflarni bilish ham zarur[10]. Shu maqsadda foydalanish uchun ajratib olingan har bir hujjat to'g'risida quyidagi ma'lumotlarni aniqlash muhim: saytning qisqacha xarakteristikasi (tavsifi), umumiy mavzulari doirasi, ishlab chiquvchilari haqida ma'lumotlar; saytda qidirilayotgin mavzuga oid boshqa materiallarning ham mavjudligi va material muallifi haqida ma'lumotlar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Ефремова Н.А, Рудковская, В.Ф. Фундаментальное естественнонаучное образование, личность и общество. //Образование XXI веке: проблемы и перспективы. Материалы IX Международной научнопрактической конференции. – Пенза, 2013. С.18-22.

6. Каршиев А.А. Ўқувчиларда ахборот билан ишлаш компетенциясини шакллантиришнинг даражавий тузилмаси //инновации в педагогике и психологии. – 2021. – Т. 4. – №. 4.

7. Бекваевич, Умаров Кудиратилла, Олимжон Усупович Отамирзаев, and Дилноза Ньматиллаевна Зокирова. «The use of Interactive Methods in the Formation of Independent Thinking of Students and Their Analysis.» Telematique (2022): 7026-7032.

INGLIZ TILINI O'QITISH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH: TA'LIM JARAYONIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO'LLARI

*Tursunova Umidaxon Agzamovna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti PhD dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va usullar, jumladan, interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, kommunikativ yondashuv va differensial hamda individual yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, har bir yondashuvning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni va o'quvchilarning o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati muhokama qilinadi. Maqola ingliz tilini o'qitishda innovatsion usullarni amaliyotga joriy qilish bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Ingliz tilini o'qitish, interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, kommunikativ yondashuv, differensial yondashuv, individual yondashuv.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

*Турсунова Умидахан Агзамовна,
PhD Доцент Ташкентского государственного экономического университета*

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные подходы и методы преподавания английского языка, включая интерактивные методы, информационно-коммуникационные технологии, коммуникативный подход, а также дифференцированный и индивидуальный подходы. Также обсуждается роль каждого из подходов в повышении эффективности обучения и развитии навыков освоения языка у учащихся. Статья содержит рекомендации по внедрению инновационных методов в практику преподавания английского языка.

Ключевые слов: Преподавание английского языка, интерактивные методы, информационно-коммуникационные технологии, коммуникативный подход, дифференцированный подход, индивидуальный подход.

IMPROVING ENGLISH TEACHING METHODS: WAYS TO INCREASE EFFICIENCY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

*Tursunova Umidakhon Agzamovna
PhD Associate Professor, Tashkent State University of Economics*

Abstract. This article analyzes modern approaches and methods of teaching English, including interactive methods, information and communication technologies, the communicative approach, as well as differentiated and individualized approaches. The role of each method in enhancing teaching efficiency and improving students' language acquisition skills is discussed. The article provides practical recommendations for implementing innovative methods in English language teaching.

Keywords: English language teaching, interactive methods, information and communication technologies, communicative approach, differentiated approach, individualized approach.

Kirish. Ingliz tili bugungi globallashuv davrida xalqaro muloqot, ilm-fan, texnologiya va biznes dunyosida asosiy aloqa vositasiga aylangan. Shuning uchun ingliz tilini o'qitish metodikasini doimiy takomillashtirish va samaradorligini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Ta'lim sohasida innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash nafaqat tilni

o'rganishni osonlashtiradi, balki o'quvchilarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi, mustaqil fikrlashni rag'batlantiradi va ularning qiziqishini oshiradi.

Shu bilan birga, har bir o'quvchining o'qish tezligi, bilish qobiliyati va motivatsiyasi turlicha bo'lganligi sababli, ta'lim jarayonida differensial yondashuvni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilini o'qitishda muvaffaqiyatga erishish uchun samarali o'quv uslublarini ishlab chiqish, ularni amaliyotga joriy qilish va natijalarni tahlil qilish zarur.

Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitish jarayonida samaradorlikni oshirish bo'yicha asosiy yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va pedagogik strategiyalar ko'rib chiqiladi. Bu usullar o'qituvchilar va talabalarga yuqori natijalarga erishish yo'lida qo'llanma sifatida xizmat qiladi.

Interaktiv usullarni qo'llash

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarni o'zlashtirish jarayonida faol ishtirok etishga undash muhim ahamiyat kasb etadi. Interaktiv usullar bu borada eng samarali vositalardan biridir. Ushbu usullar o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga, jamoaviy ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga va dars jarayoniga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Quyida ingliz tilini o'qitishda foydalanish mumkin bo'lgan interaktiv metodlar keltiriladi:

Rol o'yinlari o'quvchilarni turli hayotiy vaziyatlarda qanday muloqot qilishni o'rgatadi. Ushbu usul orqali o'quvchilar so'zlashuv qobiliyatini rivojlantirib, yangi so'z va iboralarni amalda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, do'konda xarid qilish, aeroportda suhbat yoki restoran menyusini tanlash kabi mavzular asosida o'tkaziladigan rol o'yinlari o'quvchilarni faollashtiradi.

Jamoaviy ishda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linadi va birgalikda topshiriqlarni bajaradi. Bu usul o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirib, birgalikda muammolarni hal qilish, fikr almashish va hamkorlik qilishga o'rgatadi. Ingliz tilida mashq qilish uchun guruh bo'lib hikoya tuzish, ingliz tilidagi maqolalarni muhokama qilish yoki loyihalarni tayyorlash samarali natija beradi.

Dars jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga savollar berib, ular bilan faol muloqot qiladi. Ushbu usul yordamida o'quvchilar fikrlash qobiliyatini oshiradi, so'z boyligini kengaytiradi va o'z bilimlarini mustahkamlaydi. Masalan, o'quvchilar o'rtasida qiziqarli mavzularni muhokama qilish yoki matn bo'yicha savollarga javob berish dars jarayoniga faollik olib kiradi.

Debatlar va muhokamalar o'quvchilarning argument keltirish, o'z fikrini himoya qilish va qarama-qarshi fikrlarni tinglab, ularni baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, «Texnologiyalar hayotni yaxshilayaptimi?» yoki «Onlayn ta'limning afzalliklari va kamchiliklari» kabi mavzularda bahs-munozaralar tashkil etish mumkin.

Bu metodda kichik bir guruh muhokama o'tkazadi, qolgan o'quvchilar esa kuzatuvchi sifatida ishtirok etadi. Keyin kuzatuvchilar o'z fikrlarini bildiradi va tahlil qiladi. Ushbu usul o'quvchilarning tinglash, tahlil qilish va faol muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish uchun foydali hisoblanadi.

Turli hayotiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish o'quvchilarning yangi til muhitida o'zini qulay his qilishiga yordam beradi. Masalan, aeroportda ro'yxatdan o'tish, mehmonxonada xonani band qilish yoki telefon orqali buyurtma qilish kabi vaziyatlar o'quvchilarning real hayotda tilni ishlatishga tayyor bo'lishlarini ta'minlaydi.

O'yinlar ingliz tilini o'rganish jarayonini qiziqarli va zavqli qiladi. Masalan, «Kim ko'p so'z biladi?», «Yashirin so'zni toping» yoki «Savodxonlik chaqirig'i» kabi o'yinlar o'quvchilarning so'z boyligini kengaytiradi va o'zlashtirishni yaxshilaydi.

Interaktiv usullar dars jarayonini yanada jonlantiradi va o'quvchilarni faollikka undaydi. Bunday yondashuvlar yordamida o'quvchilar nafaqat ingliz tilini yaxshi o'zlashtiradi, balki muloqot qilish qobiliyatlari ham rivojlanadi. Ushbu usullarni amaliyotga joriy etish o'qituvchilardan ijodkorlik va yangi texnologiyalardan foydalanishni talab qiladi.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalarni joriy etish

Ingliz tilini o'qitish jarayonida axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) o'quvchilarning o'zlashtirish samaradorligini oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonini qiziqarli va interaktiv qilish, shuningdek, o'quvchilarning mustaqil o'rganish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Quyida AKTdan samarali foydalanish usullari bayon etiladi:

1. Onlayn o'quv platformalaridan foydalanish

Onlayn ta'lim platformalari o'qituvchi va o'quvchilar uchun turli xil interaktiv vositalarni taklif etadi. Masalan:

- Duolingo va Quizlet: lug'at boyligini oshirish va yangi so'zlarni o'rganish uchun foydalaniladi.
- Edmodo va Google Classroom: o'quvchilar bilan vazifalar almashish, materiallarni yetkazib berish va natijalarni kuzatish uchun qulaydir.
- Kahoot: o'yin asosida testlar va so'rovnomalar yaratish orqali o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

2. Video va audiomateriallardan foydalanish

- YouTube va TED Talks: tilni amalda ishlatish va autentik manbalar asosida tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishga yordam beradi.
- Podkastlar: o'quvchilarni har xil aksentlar bilan tanishtirish va ularga turli madaniyatlar haqida ma'lumot berish uchun ishlatiladi.
- Audio kitoblar: o'quvchilarning eshitish orqali o'rganish imkoniyatlarini oshiradi va talaffuzni yaxshilashga yordam beradi.

3. Mobil ilovalardan foydalanish

Mobil ilovalar til o'rganishda qulay va zamonaviy vositalardan biridir. Ular o'quvchilarni mustaqil ishlashga undaydi:

- LingQ: o'quv materiallarini o'qish va eshitish bilan birgalikda lug'at boyligini kengaytirish uchun mo'ljallangan.
- Memrise: interaktiv mashqlar va o'yinlar yordamida so'zlarni mustahkamlash imkonini beradi.
- BBC Learning English: grammatika, talaffuz va so'zlashuv ko'nikmalarini rivojlantirish uchun foydali vosita.

4. Virtual sinflar va masofaviy ta'lim vositalari

Masofaviy ta'lim AKTning eng dolzarb jihatlaridan biri hisoblanadi. Virtual sinflar yordamida o'qituvchi va o'quvchilar geografik cheklovlarsiz muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladi:

- Zoom va Microsoft Teams: onlayn darslar o'tkazish va interaktiv muloqotni ta'minlash uchun samarali vositalardir.
- Jamboard va Padlet: o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish va guruh bilan ishlash uchun qulay.

5. Interaktiv o'yinlar va simulyatsiyalar

AKT orqali o'yin asosidagi o'quv vositalari yaratilishi, o'quvchilarni o'rganish jarayoniga yanada qiziqtiradi:

- Second Life yoki Minecraft Education Edition: til muhitida muloqot qilish va yangi so'zlarni amalda qo'llashga yordam beradi.
- Digital storytelling (raqamli hikoyalar yaratish): o'quvchilarga o'z fikrlarini ingliz tilida ifoda etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

6. Sun'iy intellekt asosidagi texnologiyalar

Sun'iy intellekt texnologiyalari ingliz tilini o'qitishda yangi imkoniyatlar yaratadi:

- ChatGPT yoki Replika: suhbatlashish orqali so'zlashuv ko'nikmalarini rivojlantirish.
- Grammarly va LanguageTool: yozma ishlarni tahlil qilish va xatolarni aniqlash uchun

ishlatiladi.

- Voice Recognition ilovalari: talaffuzni tekshirish va uni yaxshilashga yordam beradi.

7. Gamifikatsiya (o'quv jarayonini o'yinlashtirish)

AKT asosida o'quv jarayoniga o'yin elementlarini kiritish orqali o'quvchilarni yanada faol jalb qilish mumkin:

- Quizizz va Gimkit: o'quvchilar orasida raqobat yaratish va bilimlarni mustahkamlash uchun testlar va o'yinlar.
- Plickers: jonli darslar vaqtida tezkor javoblarni yig'ish va tahlil qilish uchun qulay vosita.

AKT vositalari ingliz tilini o'qitishda innovatsion va samarali yondashuvni ta'minlaydi. Bu texnologiyalar nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini oshiradi, balki ularni global til muhitida faol ishtirokchi bo'lishga tayyorlaydi. O'qituvchilar AKTni amaliyotga kengroq joriy etish orqali dars jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishi mumkin.

Kommunikativ yondashuvni qo'llash

Ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv (Communicative Approach) asosiy usullardan biri bo'lib, o'quvchilarning to'liq va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv dars jarayonini faollashtirib, o'quvchilarni mustaqil muloqot qilishga va o'z fikrlarini erkin ifoda etishga undaydi. Kommunikativ yondashuvning asosiy tamoyillari va amaliyotda qo'llash usullari quyidagicha:

1. Real hayotiy vaziyatlarga moslashish

Kommunikativ yondashuvning asosiy tamoyillaridan biri o'quvchilarni real hayotda qo'llash mumkin bo'lgan til ko'nikmalarini o'rgatishdir.

- Haqiqiy muhitda muloqot qilish: Darsda aeroport, kafeda buyurtma berish, do'konda xarid qilish yoki do'st bilan uchrashuv tashkil etish kabi hayotiy vaziyatlar yaratiladi.
- Autentik materiallardan foydalanish: Ingliz tilidagi gazeta maqolalari, videolar, va bloglar o'quvchilarning til muhitiga moslashishiga yordam beradi.

2. Muloqotga yo'naltirilgan mashqlar

Kommunikativ yondashuv mashqlari o'quvchilarning tinglash, gapirish, o'qish va yozish kabi asosiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi.

- Rol o'yinlari: o'quvchilar turli rollarni ijro etib, turli holatlarda qanday gapirishni mashq qiladilar.
- Intervyu: o'quvchilar bir-birlari bilan suhbat o'tkazib, yangi ma'lumotlarga ega bo'ladilar.
- Qiziqarli savollar va munozaralar: «Agar sen prezident bo'lsang, nima qilarding?» kabi savollar asosida muloqot tashkil etish.

3. Tilni o'rganishda integratsiya

Kommunikativ yondashuv boshqa fanlar bilan bog'lanib o'qitishni o'z ichiga oladi. Bu o'quvchilarning bilimlarini kengaytiradi va tilni amaliy jihatdan qo'llash imkoniyatini beradi.

- Mavzularni birlashtirish: Tarix, geografiya yoki san'at mavzularini ingliz tilida o'rganish.
- Madaniy integratsiya: Ingliz tilida gaplashuvchi mamlakatlarning madaniyati va urf-odatlarini haqida suhbatlashish.

4. Tinglash va gapirish ko'nikmalarini rivojlantirish

Kommunikativ yondashuv o'quvchilarning og'zaki muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga asoslangan.

- Dialoglar: Ikkita o'quvchi o'rtasida suhbat tashkil etish. Masalan, xarid qilish yoki mehmonxonaga joylashish.
- Debatlar: Qizg'in mavzularni muhokama qilish orqali o'quvchilarning erkin fikr bildirish qobiliyatini rivojlantirish.
- Interaktiv audiomateriallar: autentik podkastlar va suhbatlarni tinglash orqali talaffuz va tushunishni rivojlantirish.

5. Yozma ko'nikmalarni mustahkamlash

Muloqotning ajralmas qismi sifatida yozma mashqlar o'quvchilarning fikrlarini aniq va to'g'ri ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

- Do'stona xat yozish: o'quvchilardan do'stiga oddiy maktub yozishni so'rash.
- Ishbilarmon yozishmalar: xizmat xatlari, rezyume yoki elektron pochta yozish mashqlari.
- Kreativ yozuvlar: hikoyalar yoki she'rlar yozish orqali ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

6. Til muhitini yaratish

Dars jarayonida faqat ingliz tilidan foydalanish o'quvchilarning til muhitiga to'liq moslashuvini ta'minlaydi.

- «English only» qoidasi: dars davomida boshqa tillardan foydalanishni cheklash.
- Muloqotga asoslangan vazifalar: o'quvchilarga dars davomida ingliz tilida savollar berish va javob olishni talab qilish.

7. Individual yondashuv

Har bir o'quvchining til o'rganish tezligi va qobiliyatlari turlicha bo'lgani sababli, dars jarayonida individual yondashuvni qo'llash lozim.

- Bilim darajasiga mos mashqlar: boshlang'ich darajadagi o'quvchilarga oddiy dialoglar, ilg'or darajadagilarga esa murakkab muhokamalar.
- Qiziqishlar asosida o'rganish: o'quvchilarning sevimli mavzulari bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish.

Kommunikativ yondashuv ingliz tilini o'qitish jarayonida o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirishning eng samarali usullaridan biridir. Bu yondashuv darslarni hayotiy va amaliy qilib, o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi va ularning o'z fikrlarini erkin ifodalashiga yordam beradi. O'qituvchilarning kommunikativ yondashuvni to'g'ri qo'llashi natijasida o'quvchilar o'zlashtirgan bilimlarni hayotda qo'llashga tayyor bo'ladi.

Differensial va individual yondashuvni joriy etish

Ingliz tilini o'qitishda o'quvchilarning bilim darajasi, qiziqishlari, o'rganish uslubi va individual ehtiyojlari turlicha bo'lganligi sababli, dars jarayonida differensial va individual yondashuvni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv o'quvchilarning o'z imkoniyatlariga mos ravishda ta'lim olishlariga, samaradorlikni oshirishga va ularda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

1. Differensial yondashuvning mohiyati

Differensial yondashuv o'quvchilarni bilim darajasi, qiziqishlari va qobiliyatlariga qarab guruhlarga ajratishni nazarda tutadi. Bu o'qituvchiga har bir guruh uchun mos vazifalarni tanlash va har xil metodlarni qo'llash imkonini beradi.

- Bilim darajasiga qarab taqsimlash: boshlang'ich darajadagi o'quvchilarga oddiy mashqlar, ilg'or o'quvchilarga esa murakkab topshiriqlar beriladi.
- Qiziqishlar bo'yicha ajratish: o'quvchilarni mavzuga bo'lgan qiziqishlari asosida guruhlarga bo'lish. Masalan, biri san'at, boshqasi texnologiya mavzusiga qiziqishi mumkin.

2. Individual yondashuvning mohiyati

Individual yondashuv o'quvchining shaxsiy qobiliyatlari, ehtiyojlari va o'quv uslublarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdir. Ushbu yondashuv quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

- Diagnostika: o'quvchining bilim va ko'nikmalar darajasini aniqlash uchun diagnostik testlar o'tkazish.
- Moslashtirilgan vazifalar: har bir o'quvchining ehtiyojiga mos topshiriqlarni ishlab chiqish.
- Shaxsiy o'quv rejasi: o'quvchiga mos individual ta'lim dasturini ishlab chiqish.

3. Differensial va individual yondashuvni qo'llash usullari

3.1. O'quvchilarning ehtiyojlarini aniqlash

Darslarni rejalashtirishdan oldin o'quvchilarning bilim darajasi, o'quv uslubi va qiziqishlarini aniqlash lozim. Bu quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi:

- So'rovnomalar va suhbatlar: o'quvchilardan qaysi mavzular qiziqarli ekanligini aniqlash.
- Boshlang'ich testlar: bilim darajasini baholash va mos topshiriqlarni tanlash.

3.2. Moslashtirilgan topshiriqlarni ishlab chiqish

Har bir o'quvchi uchun uning darajasiga mos topshiriqlar ishlab chiqiladi:

- Oddiy mashqlar: boshlang'ich darajadagi o'quvchilar uchun osonroq lug'at va grammatika mashqlari.

- Ijodiy topshiriqlar: ilg'or darajadagi o'quvchilar uchun esse yozish, loyiha tayyorlash yoki prezentatsiyalar.

- Avtomatlashtirilgan vazifalar: AKT vositalaridan foydalanib, individual mashg'ulotlarni tashkil qilish (masalan, Quizlet yoki Duolingo).

3.3. O'qitish uslublarini diversifikatsiya qilish

O'quvchilarning turli o'quv uslublarini hisobga olib, quyidagi yondashuvlarni qo'llash mumkin:

- Vizual o'quvchilar uchun: grafiklar, diagrammalar va video materiallar.
- Audial o'quvchilar uchun: podkastlar va suhbatlarni tinglash.
- Kinestetik o'quvchilar uchun: amaliy mashqlar va rol o'yinlari.

3.4. Teskari aloqa va natijalarni baholash

O'quvchilarning individual rivojlanishini muntazam kuzatish va baholash muhimdir:

- Refleksiya: darsdan so'ng o'quvchilardan o'z fikr va taassurotlarini olish.
- Formativ baholash: o'quvchilarni o'quv jarayonining turli bosqichlarida baholash va xatolarni tahlil qilish.

- Rivojlanish monitoringi: o'quvchining bilim va ko'nikmalaridagi o'zgarishlarni kuzatish va natijalarni tahlil qilish.

4. Differensial va individual yondashuvning afzalliklari

- Moslashtirilgan ta'lim: har bir o'quvchi o'z imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda bilim oladi.

- Qiziqishni oshirish: shaxsiy qiziqishlarni hisobga olgan holda darslarni tashkil etish orqali o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

- Muvaffaqiyatga erishish: o'quvchilar o'z darajasiga mos vazifalarni bajarganliklari uchun muvaffaqiyat tuyg'usini his qiladi.

Differensial va individual yondashuv o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olib, ta'lim samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu yondashuv nafaqat bilim olishni osonlashtiradi, balki har bir o'quvchini o'z imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanishga undaydi. O'qituvchilar ushbu yondashuvni qo'llab, har bir o'quvchining ta'lim jarayonida muvaffaqiyat qozonishiga ko'maklashadi.

Xulosa

Ingliz tilini o'qitishda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun innovatsion yondashuvlarni joriy etish, o'quvchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olish juda muhimdir. Interaktiv usullar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, kommunikativ yondashuv va differensial hamda individual yondashuv kabi metodlar orqali o'quvchilarning faolligini oshirish, qiziqishini uyg'otish va ularning til o'rganishga bo'lgan qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirish mumkin.

Ushbu usullar o'quvchilarga nafaqat bilim olish, balki amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, erkin muloqot qilish va real hayotda tilni qo'llash imkoniyatini yaratadi. Pedagoglarning vazifasi bu jarayonda har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini inobatga olib, moslashuvchan dars rejalarini ishlab chiqishdir.

Shuningdek, axborot-kommunikatsion texnologiyalarni o'qitish jarayoniga kengroq joriy etish, autentik materiallardan foydalanish va o'yin elementlarini qo'llash orqali ta'lim samaradorligini oshirish mumkin. Bu esa zamonaviy talablarga javob beradigan, ingliz tilini yaxshi egallagan va uni amalda qo'llay oladigan bilimdon shaxslarni tarbiyalashga zamin yaratadi.

Natijada, ingliz tilini o'qitish jarayonini mazmunan boyitish va pedagogik jarayonni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish imkoniyati yuzaga keladi. Bu, o'z navbatida, milliy ta'lim tizimini jahon miqyosida raqobatbardosh qilishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
2. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education Limited.
3. Nunan, D. (1991). *Language Teaching Methodology: A Textbook for Teachers*. Prentice Hall.
4. Littlewood, W. (1981). *Communicative Language Teaching: An Introduction*. Cambridge University Press.
5. Thornbury, S. (2005). *How to Teach Speaking*. Pearson Education Limited.
6. Dudeney, G., & Hockly, N. (2007). *How to Teach English with Technology*. Pearson Longman.

TIBBIYOT YO'NALISHI TALABALARIGA DIAGNOSTIK YONDASHUV ASOSIDA XORIJIY TILNI O'QITISHNING DOLZARB PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK IMKONIYATLAR

*Tuychibayeva Maftuna Baxodirovna,
Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti tayanch-doktoranti*

Annotatsiya. Hozirgi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimida olib borilayotgan paytda yosh olimlarni ta'lim tizimida islohotlarga, yangiliklarga turtki bo'ladigan ilmiy izlanishlar ustida ish olib borishlariga turtki bo'lmoqda. Tibbiyot sohasi mutaxassisining kasbiy malakasini oshirish uchun xorijiy tilni bilish zarur bo'lgan faoliyat sohasi bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolmoqda. Tibbiyot yo'nalishidagi talabalar va bitiruvchilarda madaniyatlararo kasbiy muloqotning zamonaviy sharoitlariga moslashish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar uchun til va nutq ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan. Xorijiy tilning kommunikativ kompetentsiyasiga erishish shartlaridan biri bu ma'lum bir so'z boyligini o'zlashtirish va egallashdir. Tibbiyot ta'lim muassasalarida xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini o'qitish boshlang'ich kurslarda amalga oshiradi, bu talabalar o'rganishi uchun taklif qilinadigan xorijiy til lug'atining umumiy tibbiy xususiyatini belgilaydi.

Kalit so'zlar: diagnostika, monitoring, pedagogik faoliyat, psixologik kompetent, retseptiv nutq, sotsiologik diagnostika, texnokratik strategiya, tibbiy ta'lim.

ВАЖНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНЫ НА ОСНОВЕ ДИАГНОСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА

*Туйчибаева Мафтуна Баходировна,
Ферганский медицинский институт общественного здравоохранения –
постдокторант*

Аннотация. В настоящее время молодых ученых привлекают к работе над научными исследованиями, которые приведут к реформам и инновациям в системе образования. Знание иностранного языка было и продолжает оставаться сферой деятельности, в которой необходимо повышать профессиональную квалификацию медицинского специалиста. Студентам и выпускникам медицинских вузов не хватает языковых и речевых навыков для адаптации к современным условиям межкультурного профессионального общения. Одним из условий достижения коммуникативной компетентности иностранного языка является приобретение и усвоение определенного словарного запаса. В медицинских образовательных учреждениях преподавание иностранных языков, особенно английского, осуществляется на начальных курсах, что определяет общемедицинский характер лексики иностранного языка, предлагаемой для изучения студентами.

Ключевые слова: диагностика, мониторинг, педагогическая деятельность, психологическая компетентность, рецептивная речь, социологический диагноз, технократическая стратегия, медицинское образование.

IMPORTANT PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL OPPORTUNITIES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO MEDICAL STUDENTS BASED ON DIAGNOSTIC APPROACH

*Tuychibayeva Maftuna Bakhodirovna,
PhD student at the Fergana Institute of Public Health*

Abstract. Currently, young scientists are being attracted to work on scientific research that will lead to reforms and innovations in the education system. Knowledge of a foreign language has been and continues to be an area of activity in which it is necessary to improve the professional qualifications of a medical specialist. Students and graduates of medical universities do not have enough language and speech skills to adapt to modern conditions of intercultural professional communication. One of the conditions for achieving communicative competence in a foreign language is the acquisition and mastery of a certain vocabulary. In medical educational institutions, the teaching of foreign languages, especially English, is carried out in initial courses, which determines the general medical nature of the foreign language vocabulary offered for study by students.

Key words: diagnostics, monitoring, pedagogical activity, psychological competence, receptive speech, sociological diagnosis, technocratic strategy, medical education.

KIRISH. O'quv jarayonining ajralmas tarkibiy qismi diagnostika bo'lib, u belgilangan maqsadlarga erishishni belgilaydi. Talabalar diagnostikasi didaktik jarayonni imkonsiz samarali boshqarishdir. Diagnostika-bu didaktik jarayon natijalarini aniqlashdir.

«Diagnostika» tushunchasi tinglovchilarning «bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish» tushunchasiga qaraganda kengroq va chuqurroq ma'noga ega. Ikkinchisi faqat natijalarni ularning kelib chiqishini tushuntirmasdan aytadi. Holbuki, diagnostika natijalarni ularga erishish yo'llarini hisobga olgan holda ko'rib chiqadi, didaktik jarayonning tendentsiyalari, dinamikasini aniqlaydi.

Diagnostika nazorat qilish, tekshirish, baholash (baholash), statistik ma'lumotlarni to'plash, ularni tahlil qilish, dinamikani, tendentsiyalarni aniqlash, didaktik jarayonni prognoz qilishni o'z ichiga oladi.

Diagnostikaning muhim tarkibiy qismi monitoringdir. Nazorat-bu bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni egallash jarayonini kuzatish. Tekshirish nazoratning ajralmas qismidir. Tekshirish-bu bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishni nazorat qilish bo'yicha harakatlar va operatsiyalar tizimi.

Uning asosida nazorat fikr-mulohazalarni o'rnatishni ta'minlaydi, ya'ni, tinglovchilarning o'quv faoliyati natijasi haqida ma'lumot olish. O'qituvchi talaba qanday bilimlarni o'rganganligini, qay darajada va yangi ma'lumotlarni qabul qilishga tayyorligini aniqlaydi. Shuningdek, u talabaning mustaqil ta'lim faoliyati tabiati to'g'risida ma'lumot oladi. Nazorat, shuningdek, talabaga o'z ishi qanchalik samarali bo'lganligini, u pedagogik jarayon imkoniyatlaridan ta'lim maqsadlarida muvaffaqiyatli foydalanganligini ko'rsatadi.

Nazorat davomida talabaning o'zi uning ta'lim faoliyati to'g'risida ma'lumot oladi. Bu unga bilimlarni o'rganishda qanday yutuqlarga erishganini tushunishga, shuningdek ulardagi bo'shliq va kamchiliklarni ko'rishga yordam beradi. Doimiy monitoring talabalarni tarbiyalaydi, ularni ma'lum bir ritmga o'rgatadi, irodali fazilatlarini rivojlantiradi.

Diagnostika-bu faoliyat, tashxis esa bu faoliyat natijasidir. So'zma-so'z tarjima qilingan «diagnostika» so'zi o'ziga xos idrokni anglatadi. Diagnostika - bu tashxis qo'yish yoki uni qanday olish (ya'ni, bunday faoliyatni qanday amalga oshirish) haqida o'rgatish faoliyatidir.

Faoliyat-bu atrofdagi dunyo bilan bog'liq bo'lgan insonning o'ziga xos usuli, uning mazmuni uning (atrofdagi dunyoni) odamlar manfaatlarining maqsadga muvofiq o'zgarishini tashkil qiladi; jamiyat mavjudligining sharti. Faoliyatda inson faol sub'ektga aylanadi va u

o'zlashtirgan hodisalar faoliyat ob'ektiga aylanadi. Faoliyat mazmunli (ya'ni transformatsion) xarakterga ega. Inson ob'ektni o'zlashtiradi, uni o'z faoliyatining o'lchovi va mohiyatiga aylantiradi. Faoliyat maqsad, vosita, natija va jarayonning o'zini o'z ichiga oladi.

Har qanday faoliyatda bo'lgani kabi, diagnostika faoliyatining o'ziga xosligi ob'ekt va sub'ekt, maqsad va vazifalar darajasida namoyon bo'ladi.

Ob'ekt-bu bizdan tashqarida va ongimizdan mustaqil ravishda mavjud bo'lgan narsa, idrok va e'tibor, kognitiv va boshqa faoliyat yo'naltirilgan tashqi dunyo hodisasi. Ob'ektni tanlash sub'ekt faoliyatining chegaralari va chegaralarini belgilaydi, shuning uchun ob'ektning naqshlarini bilish zarurati tug'iladi.

Shubhasiz, o'qituvchining diagnostik faoliyatining ob'ekti pedagogik hodisalar bo'lib, ular o'quv jarayoni ishtirokchilarining o'zaro ta'siri, birgalikdagi faoliyati, pedagogik o'zaro ta'sir jarayonida yuzaga keladigan sub'ektlarning xulq-atvori va munosabatlari, shuningdek ushbu fanlarning shaxsiy xususiyatlari va ularning shakllanish qonuniyatlarini o'z ichiga oladi.

Predmet-bu tajribada qayd etilgan va insonning amaliy faoliyati jarayoniga kiritilgan, ma'lum bir sharoit va sharoitlarda aniq maqsad uchun o'rganilgan ob'ektlarning tomonlari, xususiyatlari va munosabatlari, inson ajralmas ob'ekt haqida bilib oladigan «proeksiyasi», shu bilan birga asosiy, eng muhimini ajratib ko'rsatish (tadqiqotchidan nuqtai nazar) ob'ektning belgilari. Xuddi shu ob'ektda diagnostika, tadqiqot yoki hatto butun ilmiy sohalar ajratilishi mumkin.

Diagnostik maqsadga nisbatan vazifa o'qituvchining diagnostik faoliyatining maqsadini belgilaydi, maqsadga erishish bosqichini belgilaydi.

Shunday qilib, barcha vazifalar to'plamini hal qilish maqsadga erishishni ta'minlaydi.

Diagnostika vazifalariga quyidagilar kiradi:

- mumkin bo'lgan og'ishlarni tuzatish uchun bolalarning rivojlanish dinamikasini aniqlash;
- dastur yoki u bilan ishlash rejasini ishlab chiqish uchun guruhning boshlang'ich ta'lim holatini aniqlash;
- o'quvchi yoki talaba o'quv faoliyatining mahsuldorligi uchun shart-sharoitlarni aniqlash.;
- o'qituvchining muayyan harakatlari samaradorligini baholash;
- talaba oilasidagi muammoli vaziyatni o'rganish va h.k.

Shunday qilib, diagnostikani o'quv jarayoni sifatini boshqarishga qaratilgan pedagogik o'zaro ta'sir sub'ektlarining shaxsiy rivojlanishining hozirgi holati va tendentsiyalarini aniqlash bo'yicha faoliyat sifatida aniqlash mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD. Hozirgi kunda xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy usullari XX asrda mustahkamlangan ko'plab tushunchalarini qayta ko'rib chiqmoqda. Metodik fan tobora ko'proq talaba shaxsiga yo'naltirilgan tushunchalarga murojaat qilmoqda: loyihaga asoslangan ta'lim, muammoli ta'lim, hamkorlikda o'rganish, ko'p bosqichli ta'lim va boshqalar. Talaba ob'ekt sifatida emas, balki ta'lim sub'ekti va o'z hayoti sifatida qabul qilinadi.

Xorijiy tillarni o'qitishda shaxsiy yo'nalish bu jarayonda tabiatan har bir shaxsga xos bo'lgan va shaxsiy hayotiy tajribani to'plash jarayonida olgan o'ziga xoslikni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan faoliyatni nazarda tutadi. Natijada, bu o'z-o'zini anglash va o'zini o'zi qadrlashning yuqori darajasiga, ijodiy faoliyat uchun barqaror motivatsiyani shakllantirishga olib kelishi kerak.

Shaxsni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari bo'yicha olib borilgan so'nggi tadqiqotlar natijalari xorijiy tilni o'qitish metodikasiga tobora ko'proq kiritilmoqda. Ta'limda «xorijiy til» fanining psixologik komponenti haqidagi savol uslubiy adabiyotlarda bir necha bor ko'tarilgan va nazariy jihatdan har tomonlama tushunilgan.

Talabalarning ta'lim, tarbiyasi va psixologik bilimlarining birligi tamoyiliga asoslanib, S. L. Rubinshteyn o'qituvchilarni talabalarni o'rganish amaliyotiga jalb qilish va o'rganish natijalaridan darslarni rejalashtirishda foydalanishni tubdan zarur deb hisobladi. S. L. Rubinshteynning so'zlariga ko'ra, «Qobiliyatlarning rivojlanishi ularning assimilyatsiyasi, tayyor mahsulotni assimilyatsiya qilish emas; qobiliyatlar insonga narsalardan prognoz qilinmaydi, balki uning narsalar va narsalar, tarixiy rivojlanish mahsulotlari bilan o'zaro ta'siri jarayonida rivojlanadi»[1; B-27]].qaratilishi ke

O'qituvchi nafaqat usulni tanlashi, uni o'zlashtirishi, o'z amaliyotida qo'llashi, balki aynan shu usul nima uchun aynan shu talabani, aynan shu sinfni ushbu sharoitda o'qitish uchun zarurligini tushunishi kerak. Xorijiy tilni o'rganish jarayonini optimallashtirish uchun psixolingvistikada nutq ko'nikmalarini shakllantirish uchun asos til tuyg'usi, chet tilini o'rganish uchun maxsus qobiliyatlar, fikrlash, xotira ekanligi haqidagi pozitsiyani hisobga olish kerak.

Shu munosabat bilan o'qituvchining talabalarning psixologik xususiyatlarini (temperament, xotira, idrok, hissiylik va boshqalarni) aniqlash qobiliyati, chet tilini o'rganish darajasi (ko'nikmalarni shakllantirish, nutq ko'nikmalarini rivojlantirish darajasi), ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish (muammoni mustaqil ravishda aniqlash, maqsad va vazifalarni belgilash, ularni hal qilish qobiliyati va boshqalar) alohida ahamiyatga ega. Nazorat ob'ektlarini tanlashda o'qituvchi boshqariladigan nutq faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini va ma'lum bir ta'lim muassasasida nutq faoliyatining ma'lum bir turiga nisbatan ko'zda tutilgan maqsadlarni hisobga olishi kerak.

Aloqa faoliyatini to'liq amalga oshirish bir qator ko'nikmalarga ega bo'lishni o'z ichiga oladi:

- aloqa shartlarini tez va to'g'ri boshqarish;
- nutqingizni to'g'ri rejalashtiring, aloqa aktining to'g'ri mazmunini tanlash;
- ushbu tarkibni yetkazish uchun yetarli vositalarni topish;
- hisobot taqdim etish[2; B142-147]

Ushbu fazilatlarining birikmasi tayyorgarlikni, muloqot qilish potentsialini belgilaydi, bu mashg'ulotning maqsadi va nazorat ob'ekti bo'lib, u tekshirilayotgan nutq faoliyati turiga qarab aniq amalga oshiriladi.

To'plangan xorijiy til vositalaridan kommunikativ vazifaga mos keladiganlarni tanlash qobiliyati nazorat qilinadi. Dialogik aloqa texnologiyasining muhim tarkibiy qismlari, shuningdek, rad etish yoki rozilikni asoslash, ushbu ob'ekt yoki harakatning vaqtinchalik, fazoviy, shaxsiy va boshqa xususiyatlari tufayli xabarni batafsil bayon qilish, sherikni davom ettirishga, savol yoki so'rov bilan suhbat; qanday qilib rad etishni taxmin qilish. hamkor sizning xabaringizga, so'rovingizga, savolingizga javob beradi; sherikning so'zlariga turli xil vaziyatlarda mumkin bo'lgan» bir qator «reaktsiyalarni taklif qilishga undaydi.

Agar talaba quyidagi dialogik birliklar guruhlariga ega bo'lsa, uni dialogik muloqotga tayyor deb hisoblash mumkin.

- xabar-tafsilotlarni aniqlashtirish, qo'shimcha, kelishuv / kelishmovchilik;
- axborot so'rovi-axborot xabari/uni xabardor qilishdan bosh tortish, qarshi savol;
- taklif (maslahat ,buyruq, so'rov) - bajarish uchun kelishuv/kelishmovchilikni ifodalash, so'rash, ma'lumotlarni aniqlashtirish uchun qarshi taklif:
- tabriklar, rahmat;
- yoki u quyidagi dialog turlariga egami:
- bir tomonlama so'rov va axborot aloqasi (masalan, intervyu);
- o'zaro axborot almashish;
- boshqa shaxsning xulq-atvorini bir tomonlama tartibga solish (ko'rsatma) ;
- o'zaro tartibga solish (shartnoma);
- fikr va taassurotlar almashish

Shunday qilib, xorijiy tilni o'rganish jarayonida talabalarni o'qitish va rivojlantirish samaradorligiga ta'sir qiluvchi uslubiy diagnostika ob'ektlariga quyidagi omillarni kiritish mumkin:

- til va nutq qobiliyatlari va mahoratlarini shakllantirishning hozirgi darajasi;
- shaxsiy psixologik xususiyatlar (xotira, fikrlash, e'tibor, hissiyotlar);
- biologik omillar (yuqori asabiy faoliyat turi, temperament, ishlash);
- chet tillarini o'rganish uchun umumiy va maxsus qobiliyatlar.

Faqatgina ushbu fikrlarni yetarlicha aniqlash bilan talabalar bilan keyingi ishlarni oqilona bashorat qilish, ularning imkoniyatlari va tayyorgarligini hisobga olgan holda talabalarga shaxsiy yondashuvni ta'minlash mumkin.

Chet tili o'qituvchisining kasbiy faoliyati samaradorligini oshirish uchun quyidagilar zarur:

- chet tilini o'rganish jarayonini takomillashtirish ehtiyojlariga javob beradigan diagnostika usullarini ishlab chiqish va tanlash;

- chet tili o'qituvchilari uchun diagnostika o'tkazish va o'quv jarayonini rejalashtirish va tashkil etish bosqichlarida undan foydalanish yo'llarini ko'rsatish uchun maxsus treningni tashkil etish;

- o'qituvchining rag'batlantirish uchun sharoit yaratish qobiliyatini rivojlantirish diagnostika orqali talabaning shaxsiy rivojlanishi;

- uslubiy diagnostika ma'lumotlar bazasini yaratish.

Diagnostika faoliyati turli darajadagi turli ta'lim sub'ektlari tomonidan amalga oshiriladi. Tadqiqotchilar (V. I. Gorovaya, S. I. Tarasova, L. S. Ushakova va boshqalar.) tashxisning uchta darajasini ajratadi:

- o'quv dasturlari va dasturlarda (davlat standarti va uning ishlab chiquvchi tarkibiy qismlarida), shuningdek o'qituvchilar va ta'lim muassasalari rahbarlarining kasbiy malakasi darajalarida amalga oshiriladigan ijtimoiy-pedagogik yoki dasturiy maqsadli diagnostika darajasi;

- o'quv jarayonining umumiy va o'ziga xos predmetli tashkil etilishini, maqsadlarni, mazmunini, usullarini va o'quv tashkil etish shakllarining o'zaro ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan diagnostikaning tashkiliy va didaktik darajasi;

- diagnostikaning shaxsiy faollik darajasi, o'quv jarayonining pedagogik natijalarini, pedagogik faoliyatning samaradorligini, o'qitish, tarbiyalash va talaba shaxsini rivojlantirishni ochib beradi;

NATIJALAR VA MUHOKAMA. O'quv vazifalarini amalga oshirishda diagnostikaning ahamiyati aniq ko'rinadi. Har bir o'qituvchi tashxis natijalariga ko'ra o'qitish usullariga oqilona tuzatishlar kiritish uchun talabalarining ta'lim dasturlarini o'zlashtirishdagi muvaffaqiyatlarini tashxislaydi va baholaydi. Bir tomondan ta'lim diagnostikasi juda oson tuyuladi, lekin quyidagi muammolar inobatga olinishi kerak.

Birinchi, o'qitishda diagnostika ko'pincha nazorat (joriy, davriy, tematik, yakuniy va boshqalar) deb tushuniladi. Va nazorat, yuqorida aytib o'tilganidek, o'qituvchiga o'z-o'zidan aniq bo'lgan empirik belgilar asosida diagnostika faoliyatidan tashqarida amalga oshirilishi mumkin. Bu nima uchun turli o'qituvchilar tomonidan berilgan bir xil baholarni, qoida tariqasida, bir xil tayyorgarlik darajasi bilan bog'lash mumkin emasligini tushuntiradi.

An'anaviy nazorat usullarining past diagnostik ishonchliligining isboti Davlat imtihoni (DAK) kabi bilimlarni baholashning tubdan yangi tizimi atrofida olib borilayotgan va davom etayotgan muhokamalar haqiqatdir.

Ikkinchi, an'anaviy ravishda, hatto nazorat paytida ham, birinchi navbatda, talabaning kuchli tomonlari emas, balki mashg'ulotlardagi «bo'shliqlar» aniqlanadi. Albatta, mashg'ulotlardagi bo'shliqlarni to'ldirish va talabani kuchliroq qilish uchun kamchiliklar «yaxshi niyatlar» asosida izlanadi. Ammo o'qitish amaliyoti uchun an'anaviy bo'lgan texnokratik strategiya o'qituvchini o'quvchiga o'z kamchiliklarini ko'rsatishga undaydi va

keyin uni mustaqillikdan mahrum qilib, mashg'ulotlarini to'g'rilydi.

Uchinchidan, talabning tayyorlik darajasini aniqlash, qoida tariqasida, o'qituvchilar bilim qobiliyatlari, aqliy operatsiyalar, o'quv kognitiv faoliyatiga munosabat va hokazolarning rivojlanish darajasini aniqlamasdan, faqat ta'lim mazmunini (bilim, ko'nikma, ko'nikma) o'zlashtirish darajasiga e'tibor berishadi. Ushbu yondashuv o'qitishdagi diagnostikani yuzaki, samarasiz va o'quv natijalarini yaxshilash uchun foydasiz qiladi.

Shunday qilib, diagnostikani o'quv jarayoni sifatini boshqarishga qaratilgan pedagogik o'zaro ta'sir sub'ektlarining shaxsiy rivojlanishining hozirgi holati va tendentsiyalarini aniqlash bo'yicha faoliyat sifatida aniqlash mumkin.

Diagnostika quyidagi turlarga bo'linadi:

Diagnostika turlari:

Diagnostika turlari Diagnostika ob'ekti Diagnostika predmeti

Pedagogik Pedagogik jarayon ishtirokchilarining o'zaro ta'siri Pedagogik o'zaro ta'sir sub'ektlarining shaxsiy shakllanish tendentsiyalari

Psixologik Inson, uning psixologik xususiyatlari Qobiliyatlar, shaxsiy xususiyatlar, motivlar, aqliy me'yordan chetga chiqish va hokazo.

Sotsiologik Ijtimoiy jamoalar va odamlar jamiyatning bir qismi sifatida Ijtimoiy jarayonlarning umumiy tendentsiyalari

Tibbiy Inson biologik tizim sifatida, bemor Kasallikning belgilari tananing normadan og'ishi sifatida

Texnik Texnik tizim, mashinalar, qurilmalar va ularning tarkibiy qismlari Kamchiliklar, me'yordan chetga chiqish va bu og'ishlarning sabablari

Ilmiy bilimlar Tizimli guruhning o'ziga xos xususiyatlari Ob'ektning o'ziga xos xususiyatlarini, uning rivojlanish qonuniyatlari va qonuniyatlarini tizimli tavsiflash

XULOSA.

Pedagogik faoliyatda psixologik diagnostika sohasida to'plangan tajriba eng ko'p qo'llaniladi, chunki pedagogik jarayon ishtirokchilarining o'zaro ta'siri ularning har birining holatini tushunishda to'liq amalga oshiriladi, bunga psixologiya usullari yordamida erishiladi. Shu bilan birga, pedagogik diagnostikani psixologik darajaga tushirish mumkin emas, chunki o'zaro ta'sir shakllarini bilish ma'lum bir shaxsning xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga imkon beradi, ularni aniqroq ochib beradi va eng muhimi, uning yo'llarini aniqlashga imkon beradi (o'zini takomillashtirish).

Zamonaviy ta'lim turli xil ta'lim variantlari, ta'limiy o'zaro munosabatlarni demokratlashtirishga o'tishning turli shakllari bilan ajralib turadi. Bunday sharoitda, boshqaruvni markazlashtirish zaiflashganda, ta'lim muassasasi va o'qituvchi darajasida boshqaruv qarorlarining roli (o'qituvchi, ijtimoiy pedagog, o'qituvchi-psixolog va boshqalar) pedagogik voqelikda sodir bo'layotgan hodisalar va jarayonlar to'g'risida aniq, taqqoslanadigan ma'lumotlar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun diagnostika har bir o'qituvchining kasbiy faoliyatining ajralmas qismiga aylandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya muammolari. - M., 1993.
2. Konsheva A.V. Chet tillarini o'qitishni individuallashtirishda xotira turini hisobga olish zarurati // Zamonaviy dunyoda individuallik: III xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. - Smolensk, 1999. b. 142-147
3. I. H. Iminakhunova "Management and development of students' self education in the process of learning English".
4. Kadirova Munira Rasulovna, Iminaxunova Iroda Xuseynovna "Theoretical analysis of self-education in learning English".
5. Parpieva O.R, Hojkarimova G.T, Nazirova A.M №6(85) 2021. 157-161-bet. (Formation

of student pedagogical skills based on the requirements of innovative educational environment//
Международном научно-практическом журнал “Экономика и социум).

6. Chabner, D. E. The Language of Medicine - New York: W. B. Saunders Company 1998, 1036 p.

7. Druganova B. English Medical terminology - different ways of forming medical terms // JAHR. -2013. Vol. 4., № 7. - P. 55-69.

8. A.Zimnyaya. – Maktabda chet tillarni o'qitish psixologiyasi. – M-Просвещение 1991. 219 b.

9. Konsheva A.V. Chet tillarini o'qitishni individuallashtirishda xotira turini hisobga olish zarurati // Zamonaviy dunyoda individuallik: III xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. - Smolensk, 1999. b. 142-147

10. Leontev A.A. Metodika. - M.: Русский язык, 1998. - 176 b

11. Passov, Ye. I., Kuzovleva, N. Ye. Chet tili darsi. — M.: Feniks, Glossa-Press, 2010. — 640 b

12. Terminologia Anatomica. International Anatomical Terminology (1998). Stuttgart – New York.

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHDAGI BOLALARDA O‘YIN FAOLIYATINING TUTGAN O‘RNI

Umarova Muqaddasxon

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalar hayotida o‘yin faqat tashqi muhitdagi narsa va xodisalarni bilish vositasi bo‘libgina qolmay balki, tarbiya vositasi ekanligi yoritilgan. Bolalarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishi va kognitiv qobiliyatlarini oshirishida o‘yin asosiy vosita ekanligi tushuntirilgan. Ijodiy va syujetli o‘yinlarda maktabgacha yoshdagi bolalarni barcha psixologik xususiyatlari shakllantirishi. Mana shu nuqtayi nazardan o‘yin bog‘chadagi ta‘lim-tarbiya ishlarini yo‘lga quyishda asosiy o‘rinda ekanligi yoritib berilgan. Hamda maktabgacha ta‘limda o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish qanday o‘yinlardan foydalanish kerakligi to‘g‘risida tarbiyachi pedagog faoliyatiga doir tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: O‘yin faoliyati, vazifalar, rolli o‘yin, o‘yin shaklida, o‘yin soatlari, o‘yin jarayoni, sujetli o‘yinlar.

THE ROLE OF PLAY ACTIVITY IN PRESCHOOL CHILDREN’S DEVELOPMENT

Umarova Muqaddaskhon-

*Associate Professor of Kokand State Pedagogical Institute, Doctor of Philosophy (PhD)
in Psychology*

Annotation: In this article, it is explained that in the life of children of preschool age, the game is not only a means of learning about objects and events in the external environment, but also a means of education. It is explained that the game is the main tool for the personal development of children, formation of social skills and improvement of cognitive abilities. Formation of all psychological characteristics of preschool children in creative and plot games. From this point of view, it is explained that games play a key role in starting the educational work in kindergarten. Also, recommendations on the activities of educators and pedagogues were given, which games should be used to organize educational activities in preschool education.

Key words: Game activity, tasks, role-playing game, in the form of a game, game hours, game process, plot games.

РОЛЬ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЖИЗНИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Умарова Мукаддасхон

*Доцент Кокандского государственного педагогического института, доктор
философии (PhD) по психологии*

Аннотация: В данной статье поясняется, что в жизни детей дошкольного возраста игра является не только средством познания предметов и событий внешней среды, но и средством обучения. Поясняется, что игра является основным инструментом личностного развития детей, формирования социальных навыков и совершенствования познавательных способностей. Формирование всех психологических особенностей дошкольников в творчески-сюжетных играх. С этой точки зрения объясняется, что игры играют ключевую роль в начале воспитательной работы в детском саду.

Также даны рекомендации по деятельности воспитателей и педагогов, какие игры следует использовать для организации образовательной деятельности в дошкольном образовании.

Ключевые слова: Игровая деятельность, задания, ролевая игра, в игровой форме, игровые часы, игровой процесс, сюжет игры.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda o'yin faoliyati juda muhim o'rin tutadi. O'yin bolalarning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish va kognitiv qobiliyatlarini oshirishda asosiy vosita hisoblanadi. Bir qancha jihatlar o'yinning bolalar uchun ahamiyatini ko'rsatadi. Bu ahamiyatlar kognitiv rivojlanishda, emotsional, his tuyg'uning rivojlanishida, ijtimoiy ko'nikmalarda, jismoniy shakllanishda, til va kommunikativ rivojlanishda ko'rinadi. Bola o'yin jarayonida atrof-muhitni anglaydi. Jamiyat bilan aloqaga kirishish ko'nikmasini shakllantiradi.

Kognitiv rivojlanish: O'yin orqali bolalar muammolarni hal qilish, mantiqiy fikrlash va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Kognitiv rivojlanish — bu bolalarning fikrlash, o'ylash, o'rganish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarining shakllanishi jarayoni. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanishning bir necha muhim jihatlari mavjud:

Kognitiv qobiliyatlar: Bolalar o'yinlar orqali yangi bilimlar, tushunchalar va ko'nikmalarni o'zlashtiradilar. Masalan, konstruktiv o'yinlar bolalarga shakllarni, ranglarni va miqdorlarni o'rganishga yordam beradi.

Eslab qolish va e'tibor: O'yin jarayonida bolalar eslab qolish va e'tiborni rivojlantirish uchun turli xil vazifalarni bajaradilar. Bu ularning xotira va diqqat qobiliyatlarini oshiradi.

Muammolarni hal qilish: O'yinlar, ayniqsa stratejik o'yinlar, bolalarga muammolarni tahlil qilish va turli yechimlarni izlash imkoniyatini beradi.

Mantiqiy fikrlash: Bolalar o'yinlarda sabab-natija bog'lanishini o'rganadilar, bu esa ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Ijodkorlik: Rol o'yinlari va fantaziya o'yinlari bolalarning tasavvurlarini kengaytiradi va ijodiy fikrlashlarini rag'batlantiradi.

O'z-o'zini baholash: Bolalar o'yin davomida o'z harakatlarini baholashni o'rganadilar, bu esa ularda o'z-o'zini anglash va o'z qobiliyatlarini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Umuman olganda, kognitiv rivojlanish bolalarning umumiy intellektual va emotsional rivojlanishi uchun muhim asos bo'lib, ularning keyingi ta'limi va hayotida muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

Emotsional rivojlanish: O'yin jarayonida bolalar o'z his-tuyg'ularini ifodalash, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va emotsional muvozanatni saqlashni o'rganadilar.

Emotsional rivojlanish — bu bolalarning his-tuyg'ularini anglash, ifodalash va boshqarish qobiliyatlarining shakllanish jarayoni. Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional rivojlanishda o'yin jarayoni orqali his-tuyg'uni anglash, ifodalash, muvozanatni saqlay olish, ijtimoiy ko'nikmalar va muammoni hal qilishni o'rganishadi. Bu esa bolaning rivojlanishiga katta yordam beradi.

Bolalar o'z his-tuyg'ularini tan olish va ularga nom berishni o'rganadilar. Bu, o'zlarini va boshqalarni tushunishda yordam beradi. O'yin jarayonida bolalar o'z his-tuyg'ularini turli usullar bilan ifodalashni o'rganadilar — kulish, yig'lash, g'azablanish va boshqalar. Bolalar emotsional vaziyatlarni boshqarish va muvozanatni saqlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar, bu esa stressga bardosh berishga yordam beradi. Guruhda o'yin o'ynash jarayonida bolalar boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishga va ularga empatiya ko'rsatishga o'rganadilar. O'yinlar bolalarga ijtimoiy aloqalar o'rnatish, hamkorlik qilish va raqobatlashish imkoniyatini beradi, bu esa emotsional rivojlanishga hissa qo'shadi. Bolalar o'yin davomida turli vaziyatlarda his-tuyg'ularini boshqarishni o'rganadilar, masalan, do'sti bilan kelishmovchilikni hal qilish.

Emotsional rivojlanish bolalarning o‘z-o‘zini anglash, ijtimoiy aloqalar va muvaffaqiyatli hayot kechirishlari uchun muhim asosdir. Bu jarayon o‘yin faoliyati orqali chuqur va samarali tarzda rivojlanadi.

Ijtimoiy ko‘nikmalar: Guruhda o‘yin o‘ynash bolalarga ijtimoiy muloqot qilish, hamkorlik va raqobatni o‘rganishga yordam beradi.

Ijtimoiy ko‘nikmalar — bu bolalarning boshqalar bilan muloqot qilish, aloqalar o‘rnatish va ijtimoiy muhitda o‘zlarini olib borish qobiliyatlari. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda o‘yin faoliyati muhim rol o‘ynaydi. O‘yin jarayonida bolalar o‘z fikrlarini ifodalash, savollar berish va boshqalar bilan muloqot qilish ko‘nikmalarini o‘rganadilar. Guruhda o‘yin o‘ynash bolalarga birgalikda ishlash, vazifalarni taqsimlash va umumiy maqsadlarga erishish imkoniyatini beradi. Raqobatli o‘yinlar bolalarga yutish va yutqazish hissiyotlarini boshqarish, raqobatlashish va sport ruhiyatini o‘rganish imkonini beradi. O‘yin davomida bolalar boshqalar his-tuyg‘ularini tushunishga va ularga nisbatan empatiya ko‘rsatishga o‘rganadilar. Ijtimoiy vaziyatlarda kelishmovchiliklarni hal qilish, murosaga kelish va to‘g‘ri qarorlar qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. O‘yinlar orqali bolalar qoidalarni tushunish va ularga amal qilishni o‘rganadilar, bu esa ijtimoiy tartibni saqlashga yordam beradi.

Ijtimoiy ko‘nikmalar bolalarning kelajakdagi muvaffaqiyati va ijtimoiy hayotida muhim rol o‘ynaydi. O‘yin faoliyati bu ko‘nikmalarni o‘rganish uchun samarali va qiziqarli vosita hisoblanadi.

Jismoniy rivojlanish: Harakatli o‘yinlar bolalarning motor ko‘nikmalarini, muvozanatini va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Jismoniy rivojlanish — bu bolalarning motor ko‘nikmalari, jismoniy qobiliyatlari va umumiy salomatlik holatining shakllanishi jarayoni. Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy rivojlanishga uning sog‘ligi va jamiyatda o‘zini tutish ko‘nikmasini shakllantiradi. O‘yinlar orqali bolalar nozik (masalan, kichik narsalarni ushlash, bo‘yash) va qo‘l-yuqa (masalan, yugurish, sakrash) motor ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Harakatli o‘yinlar bolalarga jismoniy faoliyatni rivojlantirish, muvozanatni saqlash va jismoniy harakatlarni nazorat qilish ko‘nikmalarini oshirish imkonini beradi. Turli sport o‘yinlari va faoliyatlar bolalarning jismoniy kuchini oshirishga, jismoniy tayyorgarlikni yaxshilashga yordam beradi. O‘yin jarayonida bolalar qo‘l va oyoq harakatlarini birlashtirishni, tez va to‘g‘ri harakat qilishni o‘rganadilar, bu esa ularning koordinatsiyasini yaxshilaydi. Jismoniy faoliyat bolalarning umumiy salomatligini, immunitetini va metabolizmni yaxshilaydi. Sport va jamoaviy o‘yinlar orqali bolalar jamoaviy ishni, hamkorlikni va o‘zaro qo‘llab-quvvatlashni o‘rganadilar.

Jismoniy rivojlanish bolalarning sog‘lom, faol va energiyaga to‘la bo‘lishlariga yordam beradi, shuningdek, ularning umumiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. O‘yin faoliyati bu jarayonni rag‘batlantiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi samarali vosita hisoblanadi.

Til va kommunikativ ko‘nikmalar: O‘yin jarayonida bolalar yangi so‘zlar o‘rganish, muloqot qilish va til ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Til va kommunikativ ko‘nikmalar — bu bolalarning fikrlarini, his-tuyg‘ularini va g‘oyalarini samarali ifodalash va boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyatlari. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu ko‘nikmalarni rivojlantirishda o‘yin faoliyati muhim ahamiyatga ega.

O‘yinlar orqali bolalar yangi so‘zlar o‘rganadilar, ularning ma‘nolarini tushunadilar va til boyligini kengaytiradilar. O‘yin davomida bolalar o‘z fikrlarini, g‘oyalarini va his-tuyg‘ularini ifodalashni o‘rganadilar. Bu ko‘nikmalar bolalarning muloqot qilish qobiliyatlarini mustahkamlaydi. O‘yin jarayonida bolalar boshqalarni tinglashni va ularning fikrlarini tushunishni o‘rganadilar. Bu, muloqotda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun zaruriy ko‘nikmadir. O‘yinlar bolalarga turli kontekstlarda tilni qo‘llash imkoniyatini beradi. Masalan, rol o‘yinlari orqali ular turli xarakterlar orqali muloqot qilishni o‘rganadilar. Bolalar o‘yin davomida

his-tuyg'ularini ifodalash va boshqalarning his-tuyg'ulariga javob berishni o'rganadilar. Bu ularning emotsional va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'yin jarayonida bolalar ijtimoiy aloqalar o'rnatish, do'stlar bilan o'zaro muloqot qilish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Til va kommunikativ ko'nikmalar bolalarning kelajakdagi ta'limi va ijtimoiy hayotida muvaffaqiyatli bo'lishi uchun juda muhimdir. O'yin faoliyati bu ko'nikmalarni o'rganish uchun samarali va qiziqarli vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ijodkorlik va tasavvur: Rol o'yinlari va boshqa ijodiy o'yinlar bolalarning tasavvurlarini kengaytiradi va ijodiy fikrlashini rag'batlantiradi.

Ijodkorlik va tasavvur — bu bolalarning yangi g'oyalar, tasavvurlar va yechimlar yaratish qobiliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu ko'nikmalarni rivojlantirishda o'yin faoliyati muhim rol o'ynaydi. O'yinlar, ayniqsa rol o'yinlari, bolalarga turli vaziyatlar va xarakterlar orqali tasavvurlarini kengaytirishga yordam beradi. Ular o'zlarini boshqa shaxslar o'rnida his qilishadi va yangi hikoyalar yaratadilar. O'yinlar bolalar uchun muammolarni yaratish va yechish jarayonida ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Bu ularning mantiqiy va innovatsion fikrlash qobiliyatlarini oshiradi. Konstruktiv o'yinlar va san'at faoliyatlari bolalar uchun materiallar bilan tajriba o'tkazish va yangi narsalarni yaratish imkonini beradi. Bu jarayonda bolalar o'z fikrlarini ifodalashda erkinlik hissini his qiladilar. Ijodiy faoliyat orqali bolalar o'z his-tuyg'ularini, g'oyalarini va fikrlarini ifodalash imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa ularning emotsional rivojlanishiga hissa qo'shadi. O'yinlar bolalarning yangi narsalarni o'rganishga, yaratishga va tajriba o'tkazishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Bu ularning motivatsiyasini kuchaytiradi va ijodkorlikni rivojlantiradi. Guruhda ijodiy faoliyatlar bolalarga birgalikda ishlashni, g'oyalar bilan bo'lishishni va bir-biridan o'rganishni o'rganishga yordam beradi.

Ijodkorlik va tasavvur bolalarning shaxsiy rivojlanishida, muammolarni hal qilishda va hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlarida muhim ahamiyatga ega. O'yin faoliyati bu ko'nikmalarni o'rganish va rivojlantirish uchun ideal muhitni yaratadi.

Umuman olganda, o'yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalarning kompleks rivojlanishida muhim vosita bo'lib, ularni hayotga tayyorlashda katta ahamiyatga ega.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda o'yinlar orqali o'rganish va rivojlanish jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun turli xil o'yinlar va faoliyatlar mavjud. Quyida ba'zi o'yinlarga namunalar keltirilgan:

1. "Rol o'yinlari"

- "Do'kon o'yini": Bolalar o'zaro do'kon tashkil qilib, xarid qilish, sotuv qilish va mahsulotlar bilan ishlash orqali ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

- "Shifokor o'yini": Bolalar shifokor va bemor rolini o'ynab, emotsional rivojlanish va empatiya ko'nikmalarini o'rganadilar.

2. "Konstruktiv o'yinlar"

- "Lego yoki bloklar": Bolalar turli shakllarni qurib, ijodiy fikrlash va motor ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

- "Qog'ozdan ishlab chiqarish": Bolalar qog'oz, karton va boshqa materiallardan turli buyumlar yaratish orqali ijodiy ko'nikmalarini oshiradilar.

3. "Harakatli o'yinlar"

- "Yugurish va sakrash": Bolalar maydonda bir-birlari bilan yugurish va sakrash orqali jismoniy qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

- "Top o'yinlari": Topni o'ynab, bolalar koordinatsiya, muvozanat va tezlik ko'nikmalarini oshiradilar.

4. "Ta'limiy o'yinlar"

- "Mantiqiy jumboqlar": Bolalar turli xil jumboq va vazifalar orqali fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

- “Ranglar va shakllar o‘yinlari”: Bolalar ranglarni va shakllarni tanib olish uchun maxsus o‘yinlardan foydalanadilar.

5. “San’at va ijodiy faoliyat”

- “Bo‘yash va chizish”: Bolalar ranglarni aralashtirish va yangi tasvirlar yaratish orqali ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

- “Musiqqa va raqs”: Bolalar musiqa bilan raqsga tushish orqali ritm va harakat ko‘nikmalarini o‘rganadilar.

6. “Tabiat bilan bog‘liq o‘yinlar”

- “Tashqi o‘yinlar”: Bolalar tabiatda sayr qilib, qo‘shimcha o‘yinlar orqali yangi narsalarni o‘rganadilar (masalan, to‘p o‘ynash, qidirish o‘yinlari).

Ushbu o‘yinlar bolalarning umumiy rivojlanishi uchun qulay muhit yaratadi, ijtimoiy, emotsional va jismoniy ko‘nikmalarini oshiradi. O‘yinlar orqali bolalar o‘zlarini erkin ifodalash, yangi narsalarni o‘rganish va qiziqarli vaqt o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar bilan olib boriladigan o‘yinlardan namuna

- “Ranglar va shakllar ovchisi” o‘yini. Bu o‘yin bolalarning ranglar va shakllarni tanib olish, e‘tibor va motor ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

O‘yinning maqsadi:

Bolalarga ranglar va shakllarni o‘rgatish, mantiqiy fikrlashini oshirish, hamda jismoniy faoliyatni rag‘batlantirish.

O‘yin uchun zarur materiallar:

- Turli rangdagi va shakldagi kartochkalar (masalan, kvadrat, doira, uchburchak).

- Rangli to‘plar yoki boshqa o‘yinchoqlar.

- Katta ochiq maydon (ichinde o‘yin o‘ynash uchun qulay joy).

O‘yin jarayoni:

1. “Tayyorlash”:

- Kartochkalar va rangli to‘plarni tayyorlang. Har bir rang va shakl uchun alohida joy ajrating.

2. “O‘yin qoidalarini tushuntirish”:

- Bolalarga o‘yin qoidalarini tushuntiring. Misol uchun, «Men rangni aytaman, siz esa o‘sha rangdagi narsani topishingiz kerak».

3. “O‘yin boshlanishi”:

- O‘yin boshlanadi. O‘yinchilar birma-bir «qizil», «ko‘k», «sariq» kabi ranglarni yoki «doira», «kvadrat», «uchburchak» kabi shakllarni aytadilar.

- Bolalar aniqlangan rang yoki shakldagi narsani topish uchun maydon bo‘ylab harakat qilishadi.

4. “Natijalarni baholash”:

- Har bir bolaning topgan narsalarini ko‘ring va ularning to‘g‘riligini tekshiring. Agar bolalar noto‘g‘ri narsalarni topsa, ularni to‘g‘ri variant bilan tanishtiring.

- O‘yin davomida bolalar o‘rtasida ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishga yordam berish uchun bir-birlariga yordam berishlarini rag‘batlantiring.

5. “O‘yin tugashi”:

- O‘yin tugagach, bolalar bilan birgalikda o‘yin haqida muhokama qiling. «Qanday ranglar va shakllar bor edi?», «Nima topdingiz?» kabi savollar bering.

O‘yin natijalari:

- Bolalar ranglar va shakllarni o‘rganadilar.

- E‘tibor va motor ko‘nikmalari rivojlanadi.

- Ijtimoiy ko‘nikmalar (hamkorlik, yordam berish) oshadi.

- Bolalar o‘yin jarayonida qiziqarli vaqt o‘tkazadilar.

Bu o‘yin maktabgacha yoshdagi bolalar uchun juda qiziqarli va foydali bo‘lib, ularga o‘rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

- "Hayvonlar ovozlari" o'yini. Bu o'yin bolalarning eshitish qobiliyatini rivojlantirish, hayvonlarni tanib olish va ularning ovozlari anglashga yordam beradi.

O'yinning maqsadi:

Bolalarga hayvonlar haqida ma'lumot berish, ularning ovozlari eshitishni va farqlashni o'rgatish.

O'yin uchun zarur materiallar:

- Hayvonlar rasmlari yoki figuralari (masalan, mushuk, it, sigir, qush va boshqalar).

- Hayvonlar ovozlari ifodalovchi audio yozuvlar (agar mavjud bo'lsa) yoki o'qituvchi tomonidan ovoz chiqarish.

O'yin jarayoni:

1. "Tayyorlash":

- Hayvonlar rasmlarini yoki figuralarini joylashtiring va bolalarga tanishtiring.

2. "O'yin qoidalarini tushuntirish":

- Bolalarga o'yin qoidalarini tushuntiring. «Men bir hayvonning ovozini chiqaraman yoki uning rasmini ko'rsataman, siz esa qaysi hayvon ekanligini topasiz».

3. "O'yin boshlanishi":

- O'yinchilar birma-bir hayvonning ovozini chiqaradi yoki tasvirini ko'rsatadi.

- Bolalar hayvonni tanish uchun ovozni eshitishlari yoki rasmlarga qarashlari kerak.

4. "Natijalarni baholash":

- Har bir boladan qaysi hayvonni aniqlaganini so'rang. To'g'ri javob berganlarni maqtang va kerak bo'lsa, noto'g'ri javob berayotganlarga yordam bering.

5. "O'yin tugashi":

- O'yin tugagach, bolalar bilan hayvonlar haqida muhokama qiling. «Siz qaysi hayvonlarni bilasiz?», «Ular qanday ovoz chiqaradi?» kabi savollar berish orqali interaktiv muloqot yarating.

O'yin natijalari:

- Bolalar hayvonlar va ularning ovozlari haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'lishadi.

- Eshitish va e'tibor ko'nikmalari rivojlanadi.

- Ijtimoiy aloqalar va muloqot ko'nikmalari mustahkamlanadi.

- O'yin jarayonida bolalar qiziqarli vaqt o'tkazadilar.

Bu o'yin bolalar uchun qiziqarli va ta'limiy bo'lib, ular o'zlarini erkin ifodalashlari va o'rganish jarayonida faol ishtirok etishlari uchun ajoyib imkoniyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Xudoyberdiyev M. Maktabgacha tarbiya nazariyasi va amaliyoti. - Tashkent, 2015. 250 b.

2. U. Tolipov, M. Usmonboyeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T., «Fan», 2005.

3. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. – T., "Tafakkur bo'stoni", 1992.

4. Xasanboeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo. 2006.

5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии.: Издательство: Питер, 2002 г. 720 стр. <http://yanko.lib.ru>

6. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики.: Издательство: МГУ. 1981, С.56

7. Л.С. Виготский Мышления и речь.: Издательство: Питер, Москва. 2017, С.221

8. Xaliqov F, Qilichova M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlaritarbiyalanuvchilarida ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish usullari. Maktabgacha ta'lim elektron jurnali. Jizzax. 2021.09.11.

ONA TILI TA'LIM MAZMUNINI MILLIY G'URUR KOMPETENSIYALARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHDA INTEGRATIV YONDASHUV

Umarova Shaxnoza Maxmudjanovna

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Pedagogika kafedrasi katta o'qituvchi

Annotatsiya. Maqolada o'quvchilarning milliy g'uruni rivojlantirishga oid kompetensiyalarini takomillashtirish, o'quvchilarning fanga qiziqishi, hamda bir o'quv topshirig'ini bajarish va nutqiy ko'nikmani rivojlantira olish imkoniyatiga egadir. Bunda o'quvchilarning topshiriqlarni amalga oshirishga ongli yondashishi, bajarishda didaktik ketma-ketlikka rioya qilishi, topshiriqlarni zamonaviy axborot manbalaridan topish uchun sun'iy intellekt bilan to'g'ri muloqot qila olishi, joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, kompetensiyalar, o'quv jarayoni, yangi texnologiyalar, takomillashtirish, milliy g'urur

ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ РОДНОГО ЯЗЫКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО СОДЕРЖАНИЯ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНЦИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГОРДОСТИ

Умарова Шахноза Максмуджановна

Старший преподаватель кафедры педагогики Ташкентского университета прикладных наук

Аннотация. В статье имеется возможность совершенствовать компетенции учащихся, связанные с развитием национальной гордости, интереса учащихся к науке, умением выполнять учебное задание и развивать разговорные навыки. В этом случае оправдано, что учащимся целесообразно осознанно подходить к выполнению задач, соблюдать дидактическую последовательность при их выполнении, уметь правильно общаться с искусственным интеллектом для поиска задач на основе современной информации источники.

Ключевые слова: Система образования, компетенции, образовательный процесс, новые технологии, совершенствование, национальная гордость.

INTEGRATIVE APPROACH IN IMPROVING NATIVE LANGUAGE EDUCATIONAL CONTENT BASED ON NATIONAL PRIDE COMPETENCIES

Umarova Shaxnoza Maxmudjanovna

Senior teacher, Department of Pedagogy Tashkent University of Applied Sciences

Annotation. In the article, there is an opportunity to improve students' competencies related to the development of national pride, students' interest in science, the ability to perform the learning task and develop conversational skills. In this case, it is justified that it is reasonable for students to consciously approach the performance of tasks, to observe didactic sequence in their performance, to be able to communicate properly with artificial intelligence to find tasks based on modern information sources.

Keywords: Education system, competencies, educational process, new technologies, improvement, national pride.

Kirish. Har bir jamiyatning taraqqiyoti va istiqboli oliy ta'lim tizimining jadal rivojlanishi, ijtimoiy hayot, ishlab chiqarish bilan o'zaro muvofiq kelishi jahon ta'limining eng yuqori natijalariga tenglasha olishi, davr talablariga javob berishi va mavjud subyektiv ehtiyojlarni qay darajada qondira olishiga bevosita bog'liq. Ta'lim tizimida an'anaviy dars o'quvchilar, xususan,

o'quvchilarning milliy g'urur kompetensiyalarni takomillashtirish asosida ma'lumotlarni yodlash, turli manbalardan olingan jummalarni lingvistik tahlil qilishga mo'ljallangan degan tilshunos olim A.G'ulomovning g'oyalari bugungi zamon talablariga mos kelmay qolmoqda.

Bu jarayonda o'z o'rnini bilan mashqlar ham ishtirok etadi. O'quvchilarning milliy g'urur kompetensiyalarni takomillashtirish, oliy ta'lim darslik va qo'llanmalarida o'quv jarayonida boshlang'ich ta'limda milliy g'urur kompetensiyalarni qo'llanilishini muntazam deb bo'lmaydi, keyingi yillarda yaratilgan darslik va qo'llanmalar o'quv topshiriqlari asosida yaratila boshlandi. Masalan, H.Jamolxonov tomonidan nashr qilingan "Hozirgi o'zbek adabiy tili" darsligida mavzular so'ngida savol va mustaqil topshiriqlar keltirilgan. 2000 yilga qadar yaratilgan oliy ta'limda ta'lim uchun yaratilgan o'quv adabiyotlarda milliy g'urur kompetensiyalar, o'quv jarayonida deyarli uchramaydi. Masalan, U.Tursunov, A.Muxtorov, Sh.Rahmatullayevlarning 1992 yil chop etilgan "Hozirgi o'zbek adabiy tili" darsligida umuman mustaqil ta'lim o'quv topshiriqlari berilmagan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mamlakatimizda keyingi yillarda bir qator ona tili o'qish savodxonligi metodikasiga doir ilmiy-metodik tadqiqotlar olib borildi. Bu borada metodist olimlar I.Azimova, K.Mavlonova, S.Quronov, Sh.Tursunlarning "Ona tili va o'qish savodxonligi" nomli 2021 yilda Respublika ta'lim markazi tomonidan nashr etilgan 1-2-3-4 sinflarning yangi tahrirdagi darsliklari ishini alohida ta'kidlash lozim. Olimlar tomonidan ona tili va o'qish savodxonligi, ona tili ta'lim mazmunining bugungi innovatsion yondashuvlarga mos ravishda eng murakkab bo'lib turgan matn ustida ishlash, uni o'qiy olish, tushuna olish va, eng muhimi, matn yarata olish ko'nikmalarini integratsiya qilgan holda rivojlantirish texnologiyasi asosida ishlab chiqilganligi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, tadqiqot mavzusiga doir izlanishlar R.Ikromova, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldasheva, D.Shodmonqulovalar tomonidan nashr etilgan 4-sinf Ona tili darsligi tahlilga tortilganda metodist-pedagoglar tomonidan ta'lim oluvchining o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirish, uning faolligi va mustaqilligini tarbiyalash muammolari ham o'rganilganligi aniqlandi. Pedagogika fanlari doktori, professor R.Safarovning o'quv-biluv ko'nikmalarini rivojlantirish ona tili ta'lim mazmunining asosiy vazifasi ekanligiga xususan, o'quv topshiriqlari, shuningdek, didaktik yondashish masalasi, o'zbek tilining davlat tili sifatida o'qitilishi bilan bog'liq muhim masalalarni tadqiq etganini alohida ta'kidlash lozim. Ona tili ta'lim mazmunini rivojiga munosib hissa qo'shgan metodist olim, pedagogika fanlari doktori, G.H.Hamrayev o'zining doktorlik dissertatsiyasida ona tili ta'lim mazmunini takomillashtirishda o'quv topshiriqlari ustida ishlash, darslarda o'quvchilar nutqini o'stirishning ilmiy-metodik asoslari yuzasidan tadqiqot olib boradi, M.E.Axmedova OTM talabalari nutqini rivojlantirishda mustaqil topshiriqlar ustida ishlashning ilmiy-metodik asosini ishlab chiqish bilan birga tafakkurni rivojlantiruvchi mustaqil ta'lim topshiriqlariga ham alohida individual tipologik xususiyatlariga e'tibor qaratadi. Bekniyazova N.I. Ta'lim qoraqlpoq tilida olib boriladigan maktablarning boshlang'ich sinflarida o'quvchilar so'z boyligini oshirish uzviylik va uzluksizligini ta'minlash borasida pedagogik-metodik yondashuv, mustaqil ta'lim topshiriqlarni ham uzluksiz ta'lim tizimi uchun uzviylik tamoyili asosida takomillashtirish muhim ahamiyatga ega ekanligini tavsifladi. N.Mahmudov muallifligida yaratilgan darsliklarda umumiy o'rta ta'lim tizimida birinchi marta mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlaridan foydalanishni kuzatishimiz mumkin. "Ona tili" darsliklarida, asosan, mashqlardan foydalanib kelingan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ona tili o'qish ta'lim mazmuni asosida o'quvchilarning milliy g'urur kompetensiyalarini takomillashtirish ta'limda faol qo'llanila boshlagan matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda pedagogik muammoli ta'lim texnologiyasi muhim ahamiyatga ega. Har qanday matn tahlilini o'quv topshiriqlari asosida muammoli jarayonga aylantirish mumkin. Bunda mustaqil savol yoki topshiriqni to'g'ri qo'yish kifoya qiladi. Bu o'rinda muammoni yechish, olingan natijalarni tekshirish, ularni asl faraz bilan taqqoslash, olingan bilim va ko'nikmalarni tizimlashtirish va umumlashtirish bosqichlari muhim

hisoblanadi.

Muammoni muvaffaqiyatli o‘rganish shartlarida Ona tili ta’lim mazmunida o‘quvchilarning milliy g‘urur kompetensiyalarini takomillashtirish topshiriqlarining ishtiroki o‘ziga xos bo‘ladi:

- milliy g‘urur kompetensiyalar mazmuniga qiziqish uyg‘otish uchun yetarli savol yoki tayyorlovchi topshiriqlar asosida motivatsiyani ta’minlash;
- har bir bosqichda yuzaga keladigan muammolar bilan ishlashning maqsadga muvofiqligini ta’minlash;

- milliy g‘urur kompetensiyalarini hal qilishda qo‘yilgan vazifa va savolning ahamiyati;

Ona tili ta’lim mazmunida o‘quvchilar bildirilgan barcha fikr va farazlarga e’tibor va rag‘bat bilan qaralganda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi dialogik do‘stona muloqotning o‘rnatilishi.

Bularning barchasi milliy g‘urur kompetensiyalar mazmuniga bog‘liq, boshlang‘ich ta’lim topshiriqlarining asosini esa bilish faoliyat turi tashkil qiladi. Bu borada I.Ya. Lerner, N. M. Skatkin larning yondashuvi hammaga ma’lum va mashhurdir. Bilish faoliyatining turi-o‘qituvchi tomonidan taklif etilgan o‘quv jadvali bo‘yicha ishlash asosida o‘quvchilar erishadigan bilish faoliyatining mustaqil darajasidir.

Bu quyidagi tasnif usullarida farqlanadi:

- tushuntirish-illyustrativ (axborot-retseptiv);
- reproduktiv;
- muammoli taqdimot;
- qisman-qidiruv (xuaristik);
- tadqiqot.

Axborot-retseptiv usulning mohiyati quyidagi xususiyatlarda ifodalanadi:

- bilim o‘quvchilarning “tayyor” shaklda taklif etiladi; o‘quvchilarning bu bilimlarni turli yo‘llar bilan idrok etishni tashkil etadi; o‘quvchilar bilimlarni idrok etish (qabul qilish) va tushunishni amalga oshiradilar, ularni xotirasida tuzatadilar.

Barcha axborot manbalari qabul qilishda ishlatiladi va taqdimot mantig‘ini induktiv va deduktiv ravishda ishlab chiqish mumkin.

O‘quvchilarning boshqaruv faoliyati bilimlarni idrok qilishni tashkil etish bilan chegaralanadi. O‘quvchilarning o‘z o‘quvchilarini bilim olishga, fikrlashga undash quroli, ularning milliy g‘urur kompetensiyalarini o‘zlashtirilishini monitoring qilishda o‘lchov bu – topshiriqlarni muntzam o‘zlashtirib borishdir.

Ona tili ta’lim mazmuni asosida o‘quvchilarning o‘qitishning reproduktiv metodidan foydalaniladi. U quyidagi xususiyatlarga ega:

- bilim o‘quvchilarga “tayyor” shaklda taklif etiladi;
- o‘quvchilarning bilimlarni muloqot qilibgina qolmay, balki uni bayon etadi; o‘quvchilar bilimlarni ongli o‘zlashtiradilar, uni tushunadilar va eslab qoladilar.

Tahlil va natijalar. Ne’matov H. ning quyidagi fikrlari hozir ham ona tili o‘qish savodxonligi ta’limi asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ona tili ta’limi va unda topshiriqlar berish uchun birdek ahamiyatli: “Ona tilidan bilimlarni tanlashning bosh mezonini uning foydalilik va amalda qo‘llanila olish darajasidir. Biz ona tili savodxonlik ta’limidan foydali bilimlar deb savodli yozish, ijodiy fikrlash, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og‘zaki va yozma shakllarda to‘g‘ri, ravon ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantirishni ta’minlaydigan bilimlarni tushunamiz”

To‘xliyev B, Shamsiyeva M, Ziyodova T. tomonidan “O‘zbek tili o‘qitish metodikasi” darsligida “o‘zlashtirishning zarur kuchi bilimlarni takrorlash asosida ta’minlanishini” ta’kidlaydi.

Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan (Boshlang‘ich ta’lim sport tarbiyaviy ish

(5141600), filologiya (5220100), pedagogika institutlarining ona tili va adabiyoti (5141300) bakalavriyat ta'lim O.Roziqov, M.Mahmudov, B.Adizov, A.Hamrayevlar tomonidan nashr etilgan "Ona tili didaktikasi" darsligi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Darslikdagi mashqlarga e'tibor qilamiz. "Mashq qilish usullari tarixiy-tadrijiy taraqqiyoti natijasida o'zbekona fikrlash, o'zbekona ta'lim, odat, an'analar tarkibida shakllangan. Shu tufayli ulami nutq madaniyatini o'zlashtirish bilan aloqador hodisa deb qaraymiz. Lingvistik mashq qilish usullarini qo'llab, aqliy-amaliy yumushlarni bajarishda tahlil, birlashtirish, taqqoslash, abstraksiyalash, konkretlashtirish kabi aqliy faoliyat usullari ham ishtirok etadi".

Masalan, keyingi darslikka murojat etsak.

Berilgan so'zlarni ma'nolari yoki tuzilishi jihatdan guruhlariga ajratish jarayonini tahlil etaylik. Bu usulni qo'llash paytida, guruhlariga ajratish jarayonida tahlil va sintez, taqqoslash va konkretlashtirish kabi aqliy faoliyat usullari ham ishtirok etadi. Binobarin, lingvistik mashq qilish usullari nutq madaniyatini o'rganish yo'llari va aqliy faoliyat ko'rsatish amallari hosilasi sifatida shakllangan.

Shu ma'noda milliy g'urur kompetensiyalar savol va topshiriqlarni ham yodlash, takroran aytib berishga ixtisoslashib qolishidir. Ko'rinib turibdiki ona tili savodxonlik ta'limi jarayonida milliy g'urur kompetensiyalar orqali muammoli ta'limga yo'l ochib berildi. Muammoli ta'lim texnologiyasi esa ijrochilikdan ijodiy faoliyatga o'tishni ta'minlaydi. Bugun Yangi O'zbekistonga ijrochi emas, ijodiy tafakkur sohiblari kerak. Muammoli ta'limning ma'lum bir bosqichida o'quvchilar hali muammolarni o'zlari hal qila olmaydilar va shuning uchun o'qituvchi muammoni tadqiq qilish, uning yechimini boshidan oxirigacha belgilash yo'lini ko'rsatadi. Bu usuldagi ishtirokchilar emas, balki kuzatuvchi bo'lsa-da, bilib olish qiyinchiliklarini hal qilishni o'rganadilar.

Ona tili o'qish savodxonligi ta'limi asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari qisman izlanuvchanlik ta'lim metodidan ham foydalaniladi, uning mohiyati quyidagi xususiyatlarda ifodalanadi:

- bilim o'quvchilarga "tayyor" shaklda taklif etilmaydi, ularni milliy g'urur kompetensiyalar asosida yuzaga chiqarish kerak;
- o'quvchilarning bilimlarni xabar yoki taqdim etishni tashkil etmaydi, balki turli vositalar asosida yangi bilimlarni izlanadi;
- o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni yaratadilar va hal qiladilar, tahlil qiladilar, xulosa chiqaradilar va natijada ongli mustahkam bilim hosil qiladilar.

Ona tili o'qish savodxonligi ta'limi asosida o'quvchilarning milliy g'urur kompetensiyalarni takomillashtirish darslik va qo'llanmalarining ham asosiy qismini tashkil etishi kerak. Oliy ta'limda topshiriqlarini tuzish va ulardan foydalanish bo'yicha alohida fanlar tashkil etilishi lozim. Mavjud o'quv predmetlarning mavzu va yo'nalishidan kelib chiqib, boshlang'ich ta'limdagi topshiriqlarini mazmun jihatidan 2 ga ajaratish mumkin:

1. "Ona tili o'qish metodikasi (savodxonligi)" fani bo'yicha tuziladigan o'quv topshiriqlarini takomillashtirish

2. "Ona tili" fani bo'yicha milliy g'urur kompetensiyalarni ta'lim topshiriqlari asosida takomillashtirish.

Bu o'rinda o'quvchilarning o'qitiladigan "Ona tili" va boshqa mutaxassislik fanlari mazmuni tilshunoslik ilmi asoslarini o'rgatish nazarda tutiladi. Shu ma'noda bu borada tuziladigan milliy g'urur kompetensiyalarni topshiriqlari fikrlashga undaydigan, bir fikrni ikkinchi bir fikr bilan taqqoslash va yakuniy xulosani ayta oladigan nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

Xulosa. Oliy ta'lim tizimida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar, o'qitish mazmunining tobora yangi g'oya va qarashlar bilan boyitib borayotganligi, yosh avlodning yuksak salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi yangi texnologiyalarning yaratilayotganligi, ta'lim oluvchilarda yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish, ularni ommaviy madaniyat ta'sirida

himoyalash zaruriyatining yuzaga kelayotganligi pedagogik imkoniyatlaridan samarali foydalanish natijalariga ham bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Гулямов А. Методика развития учебно - познавательной активности учащихся в процессе преподавания родного (узбекского) языка: Дис. док. пед. наук. –Т.: ТГПИ, 1991. – 37 б.
2. Ахмедова М.Е. (hammualliflar) Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Дарслик–Т., 2019. 5-б.(302)
3. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili darslik. –Т., 2014. 96-б. Tursunov U., Muxtorov A., Rahmatullaev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili Oliy o'quv yurtlari filologiya fakultetlari o'quvchilari uchun darslik qayta ishlangan, to'ldirilgan uchinchi nashr. –Т., 1992. 400 б.
4. Лернер. И.Я. Дидактические основы методов обучения. Текст. –М.: 1981.- 186 с.
5. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики.-М.: Педагогика. 1984.- 96с.
6. Скаткин М.Н. Сопрепешествование процесса обучения.–М.: Педагогика. 1971.- 205с
7. Фуломов А., Неъматов Х. Она тили таълими мазмуни. Ўқитувчилар учун методик кўлланма. – Т.: Ўқитувчи. 1996. 9-б.
8. Тўхлиев Б., Шамсиева М., Зиёдова Т. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. – Т., 2010. – 184 б.
9. Roziqov O., Mahmudov M., Adizov B., Hamrayev A. “Ona tili didaktikasi” – Т., Darslik. – Т.: Yangi asr avlodi.
10. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., Bobomurodova A., Allavutdinova N, Karimjonova V., Ona tili o'qitish metodikasi (Universitet va pedagogika institutlarining filologiya fakulteti o'quvchilari uchun) Darslik. Т.: ТГПИ, 1991. Т. Fan va texnologiya 2012. – 380 б.
11. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –Т.: Noshir, 2009. – 163 б. Дарслик. –Т.: 2004. 45-б.
12. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –Т.: Noshir, 2009. – 163 б. Дарслик. –Т.: 2004. 45-б.

ILMIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHDA TARIXIY YONDASHUVLARNING AN'ANAVIY O'QITISH USULLARGA NISBATAN SAMARADORLIGINI BAHOLASH

*Uzoqboyev Xojiakbar Qobiljon o'g'li
Namangan davlat pedagogika institute tadqiqotchisi*

Annotatsiya: Ilmiy savodxonlikni rivojlantirish butun dunyo ta'lim tizimlarining asosiy maqsadi hisoblanadi. Ushbu maqolada o'quvchilarda ilmiy savodxonlikni shakllantirishda an'anaviy o'qitish usullarining tarixiy yondashuvlarga nisbatan samaradorligi baholanadi. Ko'pincha ma'ruzaga asoslangan, darslikka asoslangan yondashuv bilan ajralib turadigan an'anaviy o'qitish usullari ilmiy ishlanmalarga tarixiy nuqtai nazarni o'z ichiga olgan strategiyalar bilan taqqoslanadi.

Tahlil har bir metodning o'quvchilarning ilmiy tushunchalarni tushunishlariga, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatiga va mavzuga aloqadorligiga qanday ta'sir etishini o'rganadi. Tadqiqot har bir yondashuvning kuchli va cheklovlarini ta'kidlab, tarixiy kontekstni o'qitishga qanday integratsiya qilish ilmiy savodxonlikni shakllantirishni kuchaytirishi mumkinligi haqida tushuncha beradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy usullar tizimlashtirilgan ta'limda o'zining afzalliklariga ega bo'lsa-da, tarixiy yondashuvlar o'quvchilarning ilmiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun yanada boyroq va qiziqarli yo'lni taklif qiladi.

Kalit so'zlar: ilmiy savodxonlik, an'anaviy o'qitish usullari, tarixiy yondashuvlar, ta'lim, tanqidiy fikrlash, o'quvchilarning faolligi, pedagogika.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСТОРИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ В ФОРМИРОВАНИИ НАУЧНОЙ ГРАМОТНОСТИ В СРАВНЕНИИ С ТРАДИЦИОННЫМИ МЕТОДАМИ ОБУЧЕНИЯ

Узокбоев Ходжиакбар Кабилджан угли

Научный сотрудник, Наманганского государственного института педагогика

Аннотация: Развитие научной грамотности является основной целью образовательных систем во всем мире. В данной статье оценивается эффективность традиционных методов обучения в формировании научной грамотности учащихся по сравнению с историческими подходами. Традиционные методы обучения, часто характеризующиеся подходом, основанным на лекциях и учебниках, противопоставляются стратегиям, которые включают исторический взгляд на научные разработки. В анализе рассматривается, как каждый метод влияет на понимание студентами научных концепций, их навыки критического мышления и их участие в теме. Исследование подчеркивает сильные и слабые стороны каждого подхода и дает представление о том, как интеграция исторического контекста в преподавание может способствовать развитию научной грамотности. Результаты показывают, что, хотя традиционные методы имеют свои преимущества в структурированном обучении, исторические подходы предлагают более богатый и интересный способ развития у учащихся научного мышления и навыков решения проблем.

Ключевые слова: научная грамотность, традиционные методы обучения, исторические подходы, образование, критическое мышление, активность учащихся, педагогика.

EVALUATION OF EFFECTIVENESS OF HISTORICAL APPROACHES IN FORMATION OF SCIENTIFIC LITERACY COMPARED TO TRADITIONAL TEACHING METHODS

Uzokboev Khojiakbar Kabiljan ugli
Researcher of Namangan State Pedagogy Institute

Abstract: Development of scientific literacy is the main goal of educational systems around the world. This article evaluates the effectiveness of traditional teaching methods in the formation of scientific literacy in students compared to historical approaches. Traditional teaching methods, often characterized by a lecture-based, textbook-based approach, are contrasted with strategies that incorporate a historical perspective on scientific developments. The analysis examines how each method affects students' understanding of scientific concepts, their critical thinking skills, and their engagement with the topic. The study highlights the strengths and limitations of each approach and provides insight into how integrating historical context into teaching can enhance scientific literacy development. The results show that while traditional methods have their advantages in structured learning, historical approaches offer a richer and more interesting way to develop students' scientific thinking and problem-solving skills.

Key words: scientific literacy, traditional teaching methods, historical approaches, education, critical thinking, students' activity, pedagogy.

Kirish. Ilmiy savodxonlik - bu ilmiy tushunchalarni tushunish, ilmiy ma'lumotlarni sharhlash va ilmiy tamoyillarni kundalik muammolarni hal qilishda qo'llash qobiliyatidir. Shaxslar tez texnologik taraqqiyot ta'sirida tobora murakkablashib borayotgan dunyoda harakat qilishlari juda muhimdir. An'anaviy o'qitish usullari azaldan ta'limning asosi bo'lib, to'g'ridan-to'g'ri ta'lim va tizimli ta'limga qaratilgan. Shu bilan birga, fan ta'limiga tarixiy yondashuvlarni integratsiyalash talabalarning ilmiy g'oyalarni tushunish va jalb qilishni chuqurlashtirish usuli sifatida e'tirof etilmoqda[1]. Ushbu maqola ilmiy savodxonlikni shakllantirishda an'anaviy o'qitish usullarining tarixiy yondashuvlarga nisbatan samaradorligini o'rganadi. Tabiatshunoslik ta'limida an'anaviy o'qitish usullari ko'pincha o'qituvchiga yo'naltirilgan ta'limga asoslanadi, bunda bilimlar o'qituvchidan talabalarga ma'ruzalar, o'quv qo'llanmalari va eslab yodlash orqali uzatiladi. Bu yondashuv faktik bilim, standartlashtirilgan test va aniq ilmiy tushuncha va tamoyillarni egallashga urg'u beradi. An'anaviy o'qitish usullarining bir qator afzalliklari mavjud. Shulardan biri bu Strukturaviy ta'lim bo'lib, an'anaviy usullar talabalar uchun aniq, uyushgan asosni ta'minlaydi, ular kerakli o'quv dasturini tizimli ravishda qamrab olishni ta'minlaydi. Ma'ruzaga asoslangan o'qitish vaqtini tejaydigan bo'lishi mumkin, bu o'qituvchilarga nisbatan qisqa vaqt ichida katta hajmdagi materiallarni o'z ichiga olishiga imkon beradi.[2] Standartlashtirilgan baholash ham an'anaviy usullar talabalarning ilmiy tushunchalarni tushunishlarini o'lchash uchun keng qo'llaniladigan standartlashtirilgan testlarni osonlashtiradi.

An'anaviy o'qitish usullarining cheklovlari

Cheklangan ishtirok: Ushbu yondashuv ko'pincha interaktiv va qiziqarli elementlardan mahrum bo'lib, o'quvchilar material bilan bog'lanishda qiynalishi mumkin bo'lgan passiv o'rganishga olib keladi.[3]

Yodlashga e'tibor qaratish: Yodlashga urg'u berish o'quvchilarning asosiy tamoyillarni tushunmasdan yoki ularni real vaziyatlarda qo'llay olmasdan turib ma'lumotni eslab qolishlariga olib kelishi mumkin.

Minimal tanqidiy fikrlash: an'anaviy usullar ilmiy savodxonlik uchun muhim bo'lgan tanqidiy fikrlash yoki muammoni hal qilish qobiliyatlarini yetarli darajada rag'batlantirmasligi

mumkin.

Tabiiy fanlar ta'limidagi tarixiy yondashuvlar ilmiy tushunchalarni ularning vaqt o'tishi bilan rivojlanishi obyektiv orqali o'qitishni o'z ichiga oladi. Bu usul ilmiy g'oyalarning evolyutsiyasiga, asosiy shaxslarning hissasiga va kashfiyotlar qilingan tarixiy sharoitga urg'u beradi.

Bu ilmiy bilimlarning avlodlar o'tishi bilan qanday yaratilganligi, sinovdan o'tkazilishi va takomillashtirilishini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ilmiy kashfiyotlarning tarixiy kontekstini o'rganish orqali talabalar ilmiy tushunchalar qanday rivojlanganligi haqida to'liqroq tushunchaga ega bo'ladilar.

Tanqidiy fikrlash- bu talabalarni ilmiy ishlanmalar haqida tanqidiy fikr yuritishga va o'tmishda ma'lum g'oyalarning qanday va nima uchun qabul qilingan yoki rad etilganiga savol berishga undaydi. Tarixiy yondashuvlarning hikoyaviy tabiati o'rganishni yanada qiziqarli qiladi, chunki talabalar olimlarning hikoyalari va ular duch kelgan qiyinchiliklar bilan bog'lanishlari mumkin.

Tarixiy yondashuvlarning cheklovlari

Ko'p vaqt talab qiluvchi: Tarixiy mazmuni fan darslariga integratsiyalash ko'p vaqt talab qilishi mumkin, bu esa yoritilishi mumkin bo'lgan material miqdorini cheklashi mumkin [4].

Murakkablik: Ba'zi talabalar tarixiy ma'lumotni zamonaviy ilmiy tushunchalar bilan bog'lashda qiyinchilik tug'dirishi mumkin, bu esa o'qituvchidan ehtiyotkorlik bilan rahbarlikni talab qiladi.

Malakali ta'limni talab qiladi: Ta'lim berishda tarixiy yondashuvlardan unumli foydalanish pedagoglardan ham ilmiy mazmun, ham uning tarixiy rivojlanishi haqida mustahkam tushunchaga ega bo'lishni talab qiladi [5].

An'anaviy usullar ko'pincha qat'iy ilmiy faktlar va formulalar to'plamini berishga qaratilgan. Bu fanni yuzaki tushunishga olib kelishi mumkin, bunda talabalar «nimani» bilishadi, lekin «nima uchun» ni emas.

Tarixiy yondashuvlar ilmiy g'oyalarning rivojlanishi va evolyutsiyasiga urg'u beradi, o'quvchilarni ilmiy kashfiyotlar ortidagi mulohazalar va jarayonlarni o'rganishga undaydi. Ushbu usul fanning mohiyatini chuqurroq kontseptual tushunish va tushunishga yordam beradi. An'anaviy o'qitish usullari tanqidiy fikrlashni etarli darajada rivojlantirmasligi mumkin, chunki asosiy e'tibor mazmuni etkazish va faktlarni eslab qolishga qaratilgan. Bundan farqli o'laroq, tarixiy yondashuvlar ilmiy yutuqlarni tahlil qilish, ilmiy munozaralar kontekstini tushunish va bu o'zgarishlarning ta'sirini baholashni o'z ichiga oladi. Bu ilmiy savodxonlikning muhim tarkibiy qismlari bo'lgan tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi [6].

O'quvchilar o'quv jarayonida faol ishtirok etmasdan turib, ma'lumotni passiv qabul qilganligi sababli, an'anaviy yondashuvlar o'z faoliyatini to'xtatishga olib kelishi mumkin. Tarixiy yondashuvlar ilm-fan tarixidan hikoyalar va real misollardan foydalanadi, bu esa o'rganish tajribasini yanada qiziqarli va o'zaro bog'liq qiladi. Bu usul fan yutuqlari ortidagi inson omilini ko'rsatib, o'quvchilarning fanga bo'lgan ishtiyoqini va qiziqishini oshirishi mumkin. Ilmiy savodxonlikni oshirish uchun o'qituvchilar o'zlarining o'qitish uslublarida ham an'anaviy, ham tarixiy yondashuvlar elementlarini integratsiya qilishdan foydalanishlari mumkin. Ba'zi strategiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:[7]

Aralashtirilgan ta'lim: To'g'ridan-to'g'ri ta'limni tarixiy misollar bilan birlashtirish talabalarga an'anaviy usullarni tuzilgan o'rganish va tarixiy yondashuvlarning kontekstli chuqurligidan foyda olish imkonini beradi.

Loyihaga asoslangan topshiriqlar: O'quvchilarni tarixiy ilmiy shaxslar yoki voqealar haqida tadqiqot va taqdimot qilishga undash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan birga, ilmiy tamoyillarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Interfaol munozaralar: Tarixiy ilmiy munozaralarni zamonaviy muammolar bilan

bog'laydigan sinfdagi munozaralarga yordam berish talabalarga o'tmishdagi kashfiyotlar va zamonaviy muammolar o'rtasida aloqa o'rnatishga yordam beradi.

Xulosa. Ilmiy savodxonlikni shakllantirishda an'anaviy o'qitish usullarini tarixiy yondashuvlar bilan solishtirganda baholash har biri uchun alohida afzallik va cheklavlarni ochib beradi. An'anaviy usullar ilmiy faktlarni o'rganish uchun tizimli asos bo'lib xizmat qiladi, ammo o'quvchilarni jalb qilish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda etishmayotgan bo'lishi mumkin [8]. Boshqa tomondan, tarixiy yondashuvlar vaqt o'tishi bilan ilmiy g'oyalarning rivojlanishiga urg'u berib, yanada qiziqarli va chuqur o'rganish tajribasini taklif qiladi. Ushbu usullarni birlashtirish ilmiy bilimlarni tushunish va qo'llashni kuchaytiradigan, pirovardida ilmiy savodxonroq jamiyatga olib keladigan muvozanatli ta'lim yondashuvini yaratishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Muxayyo A. O'qitishning noan'anaviy metodlari, o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirish usullari. //Новости образования: исследование в XXI веке// 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 284-287.

2. Asomova D. F. "Noan'anaviy dars usullarini o'qitish jarayonida musiqa o'qituvchisiga qo'yiladigan zamonaviy talablar". Journal of new century innovations 25.3 (2023). –В. 118-121.

3. Mirzayunusova Z. I. et al. O'qitish usullari va vositalarining zamonaviy tendentsiyalari //Oriental Art and Culture. – 2024. – Т. 5. – №. 2. – С. 395-400.

4. Razzoqov B. X. "Talabalarni milliy qadiryatlar vositasida o'qitish pedagogikasi". World of science 7.4 (2024). – P. 5-8.

5. Boymuratov E. K. "Ta'lim tizimida zamonaviy metodlarning afzalliklari". Научный Фокус 1.2 (2023). – С. 706-710.

6. Shirinov F. Sh. "Ta'lim jarayonida an'anaviy va noan'anaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish". Pedagog. 6.6 (2023), - В. 303-307.

7. Суворова М. О. "Вопросы инновационных технологий обучения, пришедших на смену традиционным методам обучения". Образование и проблемы развития общества 1 (3) (2017). – С. 32-36.

8. Давыденко Ю. А., Попков П. А., Новопашина А. В. Перспективы использования индукционной составляющей переходного процесса в традиционных методах постоянного тока //Геофизические исследования//. 2015. – Т. 16. – №. 4. – С. 73-84.

РАЗВИТИЕ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Усманова Махфуза

доцент Джизакского государственного педагогического университета

Маликова Шодия

магистрант Джизакского государственного педагогического университета

Аннотация: В данной работе рассматривается методика ролевых игр как эффективный инструмент для развития диалогической речи у детей дошкольного возраста. Анализируются результаты внедрения данной методики в образовательный процесс, подчеркивая значимость активного взаимодействия между детьми. Предоставляется статистический обзор изменений в уровне речевой активности, разнообразии речевых конструкций и взаимодействии среди детей, что демонстрирует положительное влияние ролевых игр на формирование языковых навыков. Основные аспекты работы включают изучение педагогических условий, способствующих успешному развитию диалогической речи, а также выявление возможных трудностей, с которыми могут столкнуться педагоги в процессе обучения. Результаты исследования подтверждают эффективность использования игровых методов в обучении, что позволяет рекомендовать их внедрение в практику дошкольного образования для улучшения речевых навыков детей.

Ключевые слова: развитие, диалог, речь, ролевые, игры, дошкольный, возраст, методика, обучение, навыки.

DEVELOPMENT OF DIALOGICAL SPEECH IN PRESCHOOL CHILDREN

Usmanova Makhfuza,

Associate Professor of Jizzakh State Pedagogical University

Malikova Shodiya,

Master's student of Jizzakh State Pedagogical University

Abstract: This paper examines the methodology of role-playing games as an effective tool for developing dialogical speech in preschool children. The results of implementing this methodology in the educational process are analyzed, emphasizing the importance of active interaction among children. A statistical overview of changes in the level of speech activity, diversity of speech constructions, and interaction among children is provided, demonstrating the positive impact of role-playing games on the formation of language skills. The main aspects of the work include the study of pedagogical conditions that contribute to the successful development of dialogical speech and the identification of potential challenges that educators may face during the teaching process. The research results confirm the effectiveness of using game methods in teaching, allowing for their recommendation in preschool education practices to improve children's speech skills.

Keywords: development, dialogue, speech, role-playing, games, preschool, age, methodology, education, skills

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DIALOGIK NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Usmanova Mahfuza,
Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Malikova Shodiya,
Jizzax davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirish uchun rolda o'yinlar metodikasi samarali vosita sifatida o'rganiladi. Ushbu metodikaning ta'lim jarayonida qo'llanilishi natijalari tahlil qilinib, bolalar o'rtasidagi faol muloqotning ahamiyati ta'kidlanadi. Nutq faolligi darajasi, nutqiy konstruksiyalar xilmaxilligi va bolalar o'rtasidagi muloqotdagi o'zgarishlarning statistik ko'rinishi taqdim etiladi, bu rolda o'yinlarning nutq ko'nikmalarini shakllantirishdagi ijobiy ta'sirini namoyish etadi. Ishning asosiy jihatlari dialogik nutqni muvaffaqiyatli rivojlantirishga yordam beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni o'rganish hamda o'qituvchilar o'qitish jarayonida duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni aniqlashni o'z ichiga oladi. Tadqiqot natijalari o'yin usullarini ta'limda qo'llash samaradorligini tasdiqlaydi va ularni bolalar nutq ko'nikmalarini yaxshilash uchun maktabgacha ta'lim amaliyotiga joriy etishni tavsiya etadi.

Kalit so'zlar: rivojlanish, dialog, nutq, rolda, o'yinlar, maktabgacha, yosh, metodika, ta'lim, ko'nikmalar

Введение: Развитие диалогической речи у детей дошкольного возраста играет важную роль в формировании их коммуникативных навыков и общего развития. Диалогическая речь помогает детям не только выражать свои мысли и чувства, но и развивает навыки слушания, понимания и взаимодействия с окружающими. В условиях современного общества, где коммуникация становится ключевым аспектом взаимодействия, необходимо уделять особое внимание методам и технологиям, способствующим эффективному развитию речевых навыков у детей. В данной работе будет рассмотрена одна из актуальных проблем, связанных с развитием диалогической речи, предложено решение и представлена методика, которая может быть успешно внедрена в практику.

Методология: Методика Ролевые игры для развития диалогической речи у детей дошкольного возраста основана на использовании ролевых игр, которые помогают детям развивать диалогическую речь в процессе активного взаимодействия. Ролевые игры предоставляют возможность детям войти в различные роли и ситуации, что способствует не только улучшению речевых навыков, но и формированию социальных компетенций. В рамках этой методики педагоги могут организовать занятия, в ходе которых дети разыгрывают различные сценки, связанные с повседневной жизнью: посещение магазина, семейные встречи, поездки на отдых и другие ситуации. Каждому ребенку предоставляется возможность выбрать роль, что позволяет ему проявить свою креативность и индивидуальность. Во время ролевых игр важно создавать условия для активного общения между детьми. Педагоги могут задавать наводящие вопросы, поощрять детей к обмену мнениями и поддержанию диалога. Это помогает детям учиться формулировать свои мысли, слушать собеседника и отвечать на его вопросы, что является основой диалогической речи. Методика может быть дополнена различными материалами, такими как карточки с изображениями, игрушки и аксессуары, которые помогут детям лучше понять контекст игры. Кроме того, регулярные занятия ролевыми играми создают атмосферу доверия и безопасности, что способствует более свободному самовыражению детей.

Результат: В результате проведенного исследования по методике Ролевые игры для развития диалогической речи у детей дошкольного возраста была проанализирована эффективность использования данной методики в группе из 30 детей. Исследование проводилось в течение четырех недель, в ходе которых дети принимали участие в различных ролевых играх, направленных на развитие их речевых навыков. До начала

внедрения методики уровень диалогической речи у детей оценивался на уровне 45%. В ходе занятий наблюдалось значительное увеличение активности детей в общении, их способность поддерживать диалог и формулировать ответы на вопросы. После завершения исследовательского периода результаты показали, что 75% детей стали более уверенными в своих речевых способностях и смогли вести диалог с минимальными подсказками со стороны взрослых. Более того, 60% участников исследования продемонстрировали заметное улучшение в использовании разнообразных речевых конструкций и словарного запаса. Также было отмечено, что 80% детей начали активно взаимодействовать друг с другом, проявляя интерес к общению и взаимопомощи в процессе игры. Результаты исследования подтвердили высокую эффективность методики Ролевые игры для развития диалогической речи, показав, что использование игровых форматов в обучении способствует значительному улучшению речевых навыков у детей дошкольного возраста.

Анализ результатов исследования методики ролевых игр для развития речевых навыков у детей дошкольного возраста

Параметр	Процент	Плюсы	Минусы
Уровень речевой активности	75%	Увеличение уверенности в общении	Потребность в постоянном контроле взрослого
Разнообразие речевых конструкций	60%	Расширение словарного запаса и улучшение грамматики	Возможные трудности в использовании новых слов
Взаимодействие между детьми	80%	Повышение интереса к общению и сотрудничеству	Могут возникнуть конфликты в группе
Участие в игре	100%	Полная вовлеченность детей в процесс	Нужда в дополнительных материалах для игр
Поддержка со стороны педагогов	-	Необходимость в наводящих вопросах для развития диалога	Необходимость постоянного участия взрослого

Заключение: В заключение, проведенное исследование методики ролевых игр для развития диалогической речи у детей дошкольного возраста показало высокую эффективность данного подхода в формировании речевых навыков у детей. Результаты свидетельствуют о значительном улучшении речевой активности, разнообразия используемых конструкций и взаимодействия между детьми, что подчеркивает важность активного общения в процессе обучения. Методика ролевых игр не только способствует развитию языковых навыков, но и помогает формировать социальные компетенции, такие как умение работать в команде, слушать и уважать мнение других. Однако стоит отметить и некоторые трудности, такие как необходимость постоянного контроля со стороны педагогов и подготовка дополнительных материалов для успешного проведения занятий.

Литература.

1. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей: Книга для воспитателей детского сада. – М.: Мозаика-Синтез, 2009. – 272 с.
2. Бартош Н. Н. К вопросу о развитии диалогической речи // Молодой ученый. — 2016. — №6. — С. 737-739. — URL <https://moluch.ru/archive/110/26934/> (дата обращения: 31.03.2019).
3. Важенина Н. Н. Развитие диалогической речи у детей [Текст] // Актуальные задачи педагогики: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Чита, октябрь 2013 г.). — Чита: Издательство Молодой ученый, 2013. — С. 93-95. — URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/96/4226/> (дата обращения: 23.05.2018)

UZLUKSIZ MALAKA OSHIRISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHDA MUAMMOLI TA'LIM MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH

Xolboyeva Munisxon Mavlanovna

Jizzax viloyat pedagogik mahorat markazi, "Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqola uzluksiz malaka oshirish tizimida muammoli ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarish metodikasini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz malaka oshirish, muammo, muammoli o'qitish, mashg'ulot, tadqiqotchilik.

ORGANIZING AND MANAGING CHALLENGE EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE IMPROVEMENT OF THE CONTINUOUS TRAINING PROCESS

Kholbaeva Munisxon Mavlanovna

Jizzakh Regional Pedagogical Center, senior teacher of the «Methodology of Exact and Natural Sciences» department

Abstract: This article is aimed at elucidating the methodology of organization and management of problem - based training sessions in the system of continuous professional development.

Key words: continuous professional development, problem, problem-based teaching, training, research.

ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ ВЫЗОВАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В СФЕРЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОЦЕССА НЕПРЕРЫВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Холбоева Мунисхон Мавлановна.

Джизакский областной педагогический центр, старший преподаватель кафедры «Методика точных и естественных наук»

Аннотация: данная статья направлена на раскрытие методологии организации и управления проблемным обучением в системе непрерывного профессионального развития.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, проблема, проблемное обучение, обучение, исследование.

O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonunida pedagog xodimlar ta'lim-tarbiya jarayonida o'quv mashg'ulotlarini sifatli o'tkazishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, o'qitish va tarbiyaning ilg'or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi, shuningdek, o'z malakasini muntazam ravishda oshirib borishi belgilab qo'yilgan.[1]

Bugungi zamonaviy innovatsiya davrida ta'lim-tarbiyaning sifat va samaradorligi uchun mas'ul bo'lgan o'qituvchilarning innovatsion faoliyat yuritishlari muhim hisoblanadi. Zero, jahon sivilizatsiyasi davri hozirgi avlodni an'anaviy pedagogik nazariyalar bilan emas, balki yangilangan o'quv-tarbiya tizimi asosida tarbiyalashni nazarda tutadi. Shu bois maktabgacha ta'limdan to' malaka oshirishgacha bo'lgan barcha o'quv-tarbiya tizimini yangilash va takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir.

Bugungi kunda ta'limning zamonaviy texnologiyalari ta'lim jarayonlarini tashkil etish shakllari va usullariga yangi talablarni qo'yadi. Shunday zamonaviy texnologiyalardan biri

muammoli ta'lim texnologiyalaridir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir.

Muammoli ta'lim texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Muammoli ta'lim texnologiyasining asosi – insonning fikrlashi muammoli vaziyatni hal etishdan boshlanishi hamda uning muammolarni aniqlash, tadqiq etish va yechish qobiliyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi. Muammoli ta'lim o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini o'stirishda jiddiy ahamiyatga ega.

Muammoli ta'limning bosh maqsadi – o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuga doir muammolarni to'liq tushunib yetishiga erishish va ularni hal eta olishga o'rgatishdan iborat.

Muammoli ta'limni amaliyotda qo'llashda asosiy masalalardan biri o'rganilayotgan mavzu bilan bog'liq muammoli vaziyat yaratishdan iborat.

Muammoli vaziyat yaratish usullari:

— o'qituvchi o'quvchilarga dars mavzusi bilan bog'liq ziddiyatli holatni tushuntiradi va uni yechish yo'lini topishni taklif qiladi;

— bir masalaga doir turli nuqtai-nazarlarni bayon qiladi;

— hal etish uchun yetarli bo'lmagan yoki ortiqcha ma'lumotlar bo'lgan yoki savolning qo'yilishi noto'g'ri bo'lgan masalalarni yechishni taklif etadi va boshqalar.

Muammoli vaziyatni hal etish darajalari:

-o'qituvchi muammoni qo'yadi va o'zi yechadi;

-o'qituvchi muammoni qo'yadi va uning yechimini o'quvchilar bilan birgalikda topadi;

-o'quvchilarning o'zlari muammoni qo'yadilar va uning yechimini topadilar.

Muammoli vaziyatni yechishda qo'llaniladigan usullar:

— muammoni turli nuqtai-nazardan o'rganish, tahlil qilish;

— solishtirish, umumlashtirish;

— faktlarni aniqlash va qiyoslash;

— vaziyatga bog'liq xulosalar chiqarish;

— o'quvchilarning o'zlari aniq savollar qo'yishi va boshqalar.

Muammoli ta'lim texnologiyasi juda qadim zamonlardan shakllanib kelmoqda. Jumladan, qadimgi Gretsiyada muammoli savol-javoblar, qadimgi Hindiston va Xitoyda muammoli bahs-munozaralardan keng foydalanilgan.

Muammoli ta'limni amerikalik psixolog, faylasuf va pedagog Dj. Dyui 1894 yilda Chikagoda tashkil etgan tajriba maktabida qo'llagan. XX asrning 60-yillarida bu yo'nalishda tadqiqotlar olib borildi. 70-80-yillarga kelib, amaliyotga keng joriy etildi.

Muammoli ta'limning asosiy g'oyasi bilimlarni o'quvchilarga tayyor holda berish emas, ular tomonidan dars mavzusiga tegishli muammolar bo'yicha o'quv tadqiqotlarini bajarish asosida o'zlashtirilishini ta'minlashdan iborat.

O'zbekistonda muammoli ta'limni qo'llash bo'yicha bir necha asrlar davomida maktab va madrasalarda suqrotona savol-javob usulidan keng foydalanish asosida o'quvchilarda ziyraklik, hozirjavoblik sifatleri hamda go'zal nutq tarkib toptirilgan.

Suqrotona savol-javob usuli hozirgacha eng samarali ta'lim usullaridan biri sifatida qo'llaniladi. Bunda o'quvchi chuqur mantiqiy fikrlashga, ziyraklikka, aniq va to'g'ri so'zlashga, nutqning mantiqiyligi va ravonligiga hamda tanqidiy, ijodiy fikrlashga o'rgatilgan.

Muammoli ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

-o'quv fani va darslar mavzusini o'rgatishda ular bilan bog'liq muammoli masalalarni belgilash;

-ulardan muammoli vaziyatlar hosil qilish va amalda foydalanishni oldindan rejalashtirib borish;

- o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olish;
- zarur o'quv vositalarini tayyorlash;
- muammoli vaziyatdagi mavjud ziddiyatni ko'rsatish;
- topshiriqni va uni yechish uchun yetarli shartlarni aniq bayon qilish;
- o'quvchilarning muammoni hal etishda yo'l qo'yayotgan xatolarini, ularning sababini va xususiyatini ko'rsatish;
- o'quvchilarning noto'g'ri taxminlari asosida chiqargan xulosalari oqibatini muhokama etib, to'g'ri yo'lni topishlariga ko'maklashish va boshqalar.

Muammoli ta'lim jarayonini quyidagi uchta asosiy bosqichga ajratish mumkin:

1. Muammoli vaziyat hosil qilish.
2. Muammoni yechish taxminlarini shakllantirish.
3. Yechimning to'g'riligini tekshirish (olingan yechim bilan bog'liq axborotni tizimlashtirish orqali).

Muammoli vaziyat hosil qilishda quyidagilar hisobga olinishi lozim:

Muammolar nazariy yoki amaliy yo'nalishda bo'ladi.

Darsda hosil qilinadigan muammoli vaziyat hamda o'quvchilarga hal etish taklif etiladigan muammoga qo'yiladigan eng asosiy talab – o'quvchilarning qiziqishini oshiradigan, eng kamida esa, o'quvchilarda qiziqish hosil qiladigan bo'lishi kerakligidan iborat. Aks holda ko'zda tutilgan natijaga erishish imkoni bo'lmaydi. Muammo o'quvchilarning bilim darajalariga hamda intellektual imkoniyatlariga mos bo'lishi shart.

Hosil bo'lgan muammoli vaziyatni yechish uchun topshiriqlar yangi bilimlarni o'zlashtirishga yoki muammoni aniqlab, yaqqol ifodalab berishga yoki amaliy topshiriqni bajarishga yo'naltirilgan bo'ladi.

O'quvchilarning muammoli vaziyatni tushunishlari, uning kelib chiqishi sabablari hamda nimalarga, qanchalik darajada bog'liqligini idrok qila olishlari natijasida hosil bo'ladi. Bunday tushuna olish esa o'quvchilarga mustaqil ravishda muammoni ifodalay olish imkoniyatini beradi.

Muammoni yechish taxminlarini shakllantirishda o'quvchi o'zlashtirgan bilimlari asosida kuzatish, solishtirish, tahlil, umumlashtirish, xulosa chiqarish kabi aqliy faoliyatlarni bajaradi.

Muammoni hal etishni 3 ta bosqichga ajratish mumkin:

1. Isbotlash – bu muammoning ilgari to'g'ri deb tan olingan sabablar bilan bog'liqliklarini topish asosida amalga oshiriladi.
2. Tekshirish – buni tanlangan sababning oqibatida hal etilayotgan muammo hosil bo'lishi to'g'riligini asoslash bilan amalga oshiriladi.
3. Tushuntirish – bu muammoning yechimi nima uchun to'g'riligini tasdiqlovchi sabablarni aniqlash asosida amalga oshiriladi.

O'quvchilarning ijodiy tafakkur va ijodiy gobiliyatlarini o'stirishda muammoli ta'limdan unumli foydalanish uchun uning ayrim nazariy asoslari sifatida B.Blunning bilish va emotsional sohalardagi pedagogik maqsadlar taksonomiyasi (tafakkurning bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishdagi oltita darajasi) ga hamda G.Gardnerning intellekt ko'pligi nazariyasiga asoslanish maqsadga muvofiq.

Muammoli vaziyatlardan namunalar

1. Bir mashhur pedagogning xotira daftarida shunday fikr yozib qo'yilgan:
“Iqtidorli bola — me'yordan og'ishgan bola”. Mazkur fikrga siz qanday munosabat bildirasiz?
2. Yozma refleksiya uchun o'quvchilarga mavzu berildi:
“Bugungi kundagi tarbiyaning eng xarakterli belgisini ayting”. Bolalar turlicha javob berishdi: ular siyosiy madaniyatni oshirishdan, televizorda qonunga zid xatti-harakatlarni cheklashga oid mavzularda reklama berishgacha. Sinf xonasi bahs maydoniga aylanib ketdi. Siz sinfdagi bahs san'atini qanday tashkil etgan bo'ladingiz?

3. Siz sinfxonaga dars o'tshga kirdingiz. Biroq xona iflos. Qog'ozlar sochilib yotibdi. Siz sinfdagi bir o'quvchi qizga qog'ozlarni terib olishni aytdingiz. Lekin qiz sizga qog'ozni u tashlamaganligi, shuning uchun olishga majbur emasligini bildirdi. Siz mazkur vaziyatda qanday yo'l tutardingiz?. O'zingiz tutadigan yo'lni ilmiy jihatdan asoslab bering.

4. Tarbiyasi og'ir o'smir. Biroq kimningdir darsida u jim o'tiradi, hamma narsani vaqtida bajaradi. Biroq, sizning darsingizda esa, o'zini tartibsizligini ko'rsatadi. Siz mazkur vaziyatdan qanday chiqashingiz mumkin?

5. Siz ishlaydigan ta'lim muassasasida bir nechta o'quvchiga o'zingiz o'tayotgan fandan 1-chorak bo'yicha baho qo'yadingiz. Biroq o'quvchilarning yakunida jurnalda mazkur o'quvchilarga baho qo'yilganining guvohi bo'ldingiz. Mazkur vaziyatda siz qanday yo'l tutgan bo'lardingiz?

6. Odatda, tez-tez o'qituvchilar jamoasi o'qituvchi bilan o'quvchilar o'rtasida "o'zaro masofaviy chegara" bo'lishi lozimligini ta'kidlashadi. Sizningcha, bunday "o'zaro masofaviy chegara" nima? O'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi "o'zaro masofaviy chegara"ni qanday baholaysiz?

7. O'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida do'stlik bo'lishi mumkinligi haqida ham turlicha fikrlar bor: kimdir o'qituvchi o'quvchi bilan do'stona munosabatda bo'lishi zarur, desa, kimdir esa aksincha. Siz o'zingizning shaxsiy bahongizni ilmiy asoslagan tarzda bayon etib bering.

8. Sizni 9-sinf bitiruvchilari bitiruv oqshomiga taklif etdi. Ketma-ket qo'ng'iroqlar bo'laverdi. Sizni boshqa joyga ham mehmonga taklif etishgan. Siz mazkur vaziyatda qanday yo'l tutardingiz?

9. Har qanday pedagogik faoliyatning samaradorligi uning natijasi yoki natijalari bilan o'lchanadi. Shaxs faoliyati, bilimi, ko'nikma va malakalarini baholashda muayyan mezonlarga tayanib ish ko'riladi. Mezonlarning ishlab chiqilishi faoliyat, bilim, ko'nikma va malakalarning ob'yektiv, xolis baholanishini ta'minlaydi. Pedagoglarning innovatsion faoliyatini baholash mezonlarini ishlab chiqing.

An'anaviy o'qitishda tinglovchilar o'qituvchi tomonidan berilgan tayyor bilimlarni o'zlashtirar edilar. Muammoli o'qitish jarayonida esa ular amaliy faoliyat orqali ijodiy fikrlashga o'rgatiladi. Muammoli o'qitishda tinglovchi nafaqat topshiriqlarni mustaqil bajarish mahoratini egallaydi, balki yangi fikr va g'oyalarni ilgari suradi, ishlab chiqarishda qo'llanilayotgan texnologik jarayonlarni ijodiy o'rganadi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, tinglovchining mustaqil ishi – muammoli vaziyat yechimini topish o'qitish usullariga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi.

Muammoli o'qitishning yutuqlari bilan birga kamchiliklari ham bor; birinchidan, u qo'shimcha vaqtni talab qiladi, ma'lumotlar yetkazib berish bo'yicha informativ o'qitishdan orqada qoladi. Ikkinchidan, muammoli o'qitish o'qituvchidan katta pedagogik mahorat talab qiladi. Darsda muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish uchun o'qituvchidan, birinchi navbatda, ilmiylikka asoslanishni talab etiladi. Biroq, ana shu holatlarning o'zi muammoli o'qitishni keng va samarali qo'llashga imkon bermaydi.

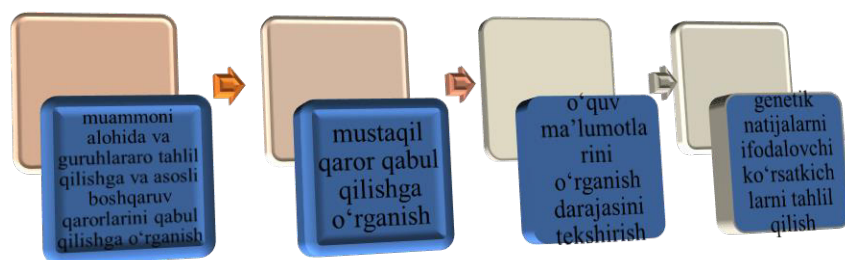
O.S. Anisimovning fikricha, tanqidiy va muammolarga yo'naltirilgan fikriy faoliyat tezkor yuqori natijalarga erishishda individual moslashuvchanlikni namoyon etish va ijtimoiy-madaniy sharoitlar o'rtasida qarama-qarshilik mavjudligini aniqladi. Mualliflar o'yinli texnik vazifalar va muammoni hal etishda pedagogik fikriy faoliyatda reflektiv moslashuvchanlik kompetensiyasini rivojlantirish nazariy akmeologik modelini ishlab chiqdilar.

E.A. Fedorova pedagogning muammoli ta'limni rivojlantirish reflektiv darajasini tadqiqot kontekstida ko'rib chiqib, uning ekspert faoliyatiga tayyorligini aniqlagan.

Tadqiqotchi M.A. Kuychiyeva o'zining "Bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarining kasbiy-metodik kompetentligini rivojlantirish" mavzusidagi dissertatsiyasida biologiya darslarida muammoli ta'lim texnologiyasining asosiy maqsadlari bilimlarni mustahkamlaydi, muammolarni tahlil qiladi hamda muammoning har bir jihatini yakka tartibda, ba'zida guruh

holatida qabul qilib amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ijodiy qobiliyatlari, mantiqiy fikrlash bilan birga muhit sharoitlariga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirishga, qarorlarni mustaqil qabul qilishga shu bilan birga o'z-o'zini nazorat qilishga yordam beradi, deb bildirib o'tadi.

Bundan tashqari muammoli ta'lim texnologiyalar yordamida quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini namoyon qiladi(1-rasm).

1-rasm. Muammoli ta'lim texnologiyalarni o'ziga xos xususiyatlari
(M.A.Kuychiyeva)

Muammoli o'qitish - ta'lim sifatining yangi bosqichi. Hozirgi davrda tinglovchiga ma'lumot va tavsiyalarning ma'lum to'plamini berish unchalik ahamiyatli emas, ularning ma'lumotlarni mustaqil olishi va o'z bilimiga aylantirishi uchun aniq yondashuvlarga ega bo'lishi muhimdir. Albatta, ayrim ma'lumotlarni ma'ruza vaqtida yetkazish imkoni bo'lmay qoladi, lekin tejalgan vaqtlar hisobiga xulosalar chiqariladi, umumlashtiriladi, dunyoqarash shakllantiriladi, ya'ni o'qitishning muammoli xarakteri ochib boriladi.

Tadqiqotchi M.Maxmudovning ta'kidlashicha, muammoli ta'limning maqsadi "ilmiy bilish, bilimlar tizimi natijalarini o'zlashtirishgina emas, balki natijalarga erishish yo'lini ham o'zlashtirishdir". U tinglovchining o'quv materialini o'zlashtirishdagi aqliy izlanish, ijodiy faolliklariga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayoni ta'lim oluvchilarga intellektning har xil tiplarini jalb qilishni talab etadigan tajribalar orttirish imkoniyatini beradigan holda tashkil etilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr.
2. Ishmuhamedov R.J, Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari o'qituvchilari, tarbiyachilari, guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: Iste'dod, 2010.-140 b.
3. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari.-T.:Nizomiy nomidagi TDPU, 2004, 2008 (qayta nashr). - 44 b.

5-6-SINF O‘QUVCHILARINING-KREATIV FIKRLASH KO‘NIKMALARINI O‘QUV TOPSHIRIQLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Xoliqova Ra'no Musurmon qizi

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada 5-6-sinf ona tili darslari misolida o'quv topshiriqlaridan foydalanishning joriy holati va kelajakda yaratilajak o'quv topshiriqlariga namuna va mezonlar tavsiya etilgan. Ona tili o'qitish metodikasida muhim ahamiyatga ega bo'lib borayotgan o'quv topshiriqlarini pragmatik yondashuv asosida takomillashtirish masalasi takomillashtirish bo'yicha takliflar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: savol, mashq, topshiriq, takomillashtirish, o'quv topshiriqlari, pragmatika, pragmatik yondashuv, bilim, ko'nikma va malaka

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ 5-6 КЛАССОВ НА ОСНОВЕ УЧЕБНЫХ ЗАДАЧ

Холикова Раъно Мусурмоновна

Преподаватель кафедры педагогики Ташкентского университета прикладных наук

Аннотация. В статье рекомендовано современное состояние использования учебных задач на примере занятий родным языком в 5-6 классах, а также примеры и критерии будущих учебных задач. Изложены предложения по совершенствованию вопроса совершенствования учебных задач, которые становятся важными в методике преподавания родного языка, на основе прагматического подхода.

Ключевые слова: вопрос, упражнение, задача, совершенствование, учебные задачи, прагматика, прагматический подход, знания, умения и компетенции.

DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS IN PUPILS OF 5-6 GRADES ON THE BASIS OF EDUCATIONAL TASKS

Khalikova Rano Musurmon khizi,

lecturer at Tashkent University of Applied Sciences

Annotation. The article recommends the current state of the use of teaching tasks on the example of native language classes in 5-6 grades, as well as examples and criteria of future teaching tasks. Proposals for improving the issue of improving teaching tasks, which are becoming important in the methodology of teaching native language, on the basis of pragmatic approach are outlined.

Key words: question, exercise, task, improvement, learning tasks, pragmatics, pragmatic approach, knowledge, skills and competences.

Kirish. Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida "umumiy ta'limni yanada rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikasiya texnologiyalarini keng joriy etish [2] muqobil yondashuvlarni o'rganishga va ilmiy asoslashga yo'naltirilgan amaliy tavsifdagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish" [3] kabi ustuvor vazifalar belgilangan bo'lib, bu borada umumiy o'rta ta'lim tizimida davlat talablari va o'quvchilarining tayanch kompetensiyalarini shakllantirishda uzviylikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ona tili ta'lim mazmunida o'quv topshiriqlari muhim ahamiyat kasb etadi, shu sababli mazkur jihatga metodikaga doir tadqiqotlar olib borilganda alohida e'tibor qaratilishi lozim. Bu borada dunyo olimlari jiddiy tadqiqotlarni olib borgan, jumladan, Markaziy Osiyoda ham

mazkur mavzu atroflicha o'rganilgan.

Pragmatizm – ta'limni hayotga yaqinlashtirish, ta'lim maqsadlariga amalda erishish tarafdori bo'lgan falsafiy-pedagogik yo'nalish bo'lib, dastlabki pragmatistlarning g'oyalari amerikalik faylasuf va pedagog D.Dyui tomonidan ishlab chiqilgan. Uning qayd etishicha, til insonni hayotga tayyorlash vositasi emas, u hayotning o'zi. Til insonlarni birlashtirishi, yoshlarni ijtimoiy tinchlik va totuvlik ruhida tarbiyalash lozim. D.Dyui til ta'limi ijtimoiy muhitni yaxshilash, jamiyat turini inqilobiy o'zgarishlarsiz o'zgartirishning hal qiluvchi vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Amerika deskriptiv lingvistika maktabi pragmatik ta'lim zarurligini isbotlay olgan va umumiy aholining taraqqiyoti va manfaatlariga mos keladigan ta'lim maqsadlarini taklif qila olgan. Pragmatik tilshunoslikda muayyan aloqa vaziyati orqali namoyon bo'ladigan nutq jarayoni o'rganiladi. So'zlovchi subyekt va nutq qaratilgan adresat, ularning aloqa-aralashuvdagi o'zaro munosabatlari, aloqa-aralashuv vaziyati bilan bog'liq ko'plab boshqa masalalar kiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekistonda ona tili ta'limida o'quv topshiriqlarining turlari va vazifalarini aniqlash masalasi I.Allayorov, O.Rozikov, R.Ibragimov, B.Adizov, M.H.Mahmudov I.E.Davronovlar tomonidan ta'lim oluvchining o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirish, o'quv topshiriqlari orqali o'quvchi faolligi oshirish muammolari ham o'rganilgan. Rus pedagoglari A.N.Leontev, J. A. Ponomarev, S.L.Rubenshteyn, avstraliyalik olim Jak Richards ingliz tilining ona tili va ikkinchi til sifatida o'qitilishida o'quv topshiriqlarini tadqiq qilgan. Uning o'quv topshiriqlari tavsifi va tasnifiga doir yondashuvlaridan dunyo miqyosida foydalaniladi.

E. Davronov maqolasida taniqli psixologlar va didaktika nuqtai-nazaridan “topshiriq” tushunchasining mohiyati ochib berilgan, ona tili darslariga nisbatan mashq va topshiriqning vazifalari bayon etilgan. Olim topshiriqlarga ham maqsad, ham vosita sifatida qaraydi. Didaktik nazariyada “topshiriq”, “tarbiyaviy topshiriq”, “intellektual”, “muammo” atamallari bilan, “mashq” “mustaqil ish” atamallari bilan birga qo'llaniladi. A.N.Leontiev topshiriq tushunchasini quyidagicha tushunadi: “Topshiriq – muayyan shartlarga asoslanib qo'yilgan maqsaddir”.

Tadqiqot metodologiyasi. Y.A.Ponomarev topshiriqlar nazariyasida bir qator toifalarni yaratdi, xususan, o'quv vaziyatida subyekt va obyektning o'zaro ta'sirini, bilimlarni o'zlashtirish, ularni takomillashtirish bo'yicha sub'ektning faoliyatini aniqlaydi. U topshiriqning o'ziga xos xususiyatlarini ta'riflash uchun “ehtiyoj”, “motiv” va “faoliyat” atamalaridan foydalanadi. O.Roziqov esa o'quv topshiriqlarini ilmiy-pedagogik tadqiqotda o'quv materialini bilan bog'liqligi nuqtai nazaridan tahlil qilgan. Uning fikriga ko'ra, “o'quv topshirig'i o'quv maqsadlariga bog'liq bo'lgan o'quv materialining o'zgartirilgan shaklidir”. O'qitish ehtiyojlari asosida quyidagi xususiyatlar ta'kidlanadi: 1) qurish (strukturalash) imkoniyati; 2) strukturani qurish va qayta ko'rib chiqish; 3) o'quv materialini shaklining mavjudligi; 4) o'quv jarayoni bosqichlarining mutanosibliigi; 5) bir vazifani boshqalarga almashtirish imkoniyati; 6) ochiq tizim; 7) bir-birini to'ldirish; 8) bilimlarni o'rganish va takomillashtirish usullarining talablarga mosligi; 9) o'qitish va o'rganishga bo'lgan ehtiyojlarni qondirish uchun sharoit yaratish. “Topshiriqlar insoniyat tomonidan to'plangan tajribani aks ettiradi va shu bilan birga moddiy va ma'naviy qadriyatlarni yangilash va ularni yanada boyitish vositasiga aylanadi.

Shu o'rinda “mashq” va “topshiriq” atamalarini mohiyatan farqlash masalasida metodist M.Saidovning yondashuviga ham e'tibor qaratish lozim. Olim o'quv materiallari sirasida o'quv topshiriqlarini uch turga bo'lib, ularni o'zaro farqlaydi va, ko'pincha, o'qituvchilar o'z ish faoliyatlari davomida “mashq”, “topshiriq” va “masala” tushunchalarini qorishtirib yuborishlarini ta'kidlaydi. Olim pedagogika fanlari doktori A.G'ulomovning “mashq ham o'quv topshirig'ining bir shakli, ham o'qitishning muayyan bir usuli,” degan fikriga qo'shiladi va topshiriq mashqning bir bo'lagi, u, asosan, mashqning shartida o'z ifodasini topishini, topshiriq mashqqa qaraganda torroq tushunchani ifodalashini e'tirof etadi.

Ma'lumki, til darsliklarida, asosan, “mashq”, “savol” va “topshiriq” atamaları tabiiy va aniq fanlarda masala atamasi qo'llaniladi. Ularning barchasi o'quv topshiriqlari sirasiga kiruvchi ish turi bo'lib, mazkur atama ayrim tadqiqotlarda o'quv-biluv topshiriqlari deb ham talqin qilinadi.

G'.Hamroyev til ta'limining asosiy maqsad vazifasi o'quv topshiriqlarining mazmuni-mohiyati va vazifaviy farqlanishidan kelib chiqishi, shu bois “mashq”, “savol”, “topshiriq” atamaları mazmuni va qo'llanishi jihatidan alohida tadqiq etish zarurligi, bu o'rinda eng keng qamrovlisi “topshiriq” bo'lib, darslik va qo'llanmalarda u savol va mashqni o'z ichiga olishini ta'kidlaydi. Milliy qadriyatlar, jumladan, ona tilini mukammal bilmasdan muvaffaqiyatga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham ona tili fani nimani, qanday o'qitish masalasi antik davrdan to bugungi kunga qadar muammo bo'lib kelgan. Bu tabiiy hol, albatta, taraqqiyot metodikaga bog'liq bo'lganligi bois, zamon o'z talabini qo'yadi, metodika mazkur buyurtmani bajaradi. Shuning uchun ham nimani qanday o'qitish masalasi doimiy dolzarblikka egadir. Bu borada o'quv topshiriqlari masalasining “Ona tili” darsliklari mazmunida berilishi, ularda o'quv topshiriqlarining vazifa jihatidan farqlanishi, o'quv topshiriqlariga munosabat tahliliy o'rganilishi maqsadga muvofiqdir. Pragmatik yondashuvda o'quvchi ona tili ta'limi orqali olgan bilim va ko'nikmalari asosida hayotiy muammolarni echish, bartaraf qilish malakasiga ega bo'lishi lozim. Shu ma'noda, muammoli o'qitishning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi bilimlarni tayyor shaklda yetkazmaydi, balki o'qituvchi tomonidan savol yoki topshiriq shaklida muammoli vazifalar qo'yiladi, mashg'ulotni tashkil etuvchi ularni hal qilish yo'llari va vositalarini izlashga undaydi. Bu ham, albatta, savol va topshiriqlar orqali amalga oshiriladi. Mashqlar esa uni o'zlashtirish yoki sifatini yaxshilash maqsadida aqliy yoki amaliy harakatni takror-takror bajarish demakdir. Bu jarayonda o'z o'rnini bilan mashqlar ham ishtirok etadi. Bunda o'quv topshiriqlarini bajarishda o'quvchilarning mustaqillik darajasiga e'tibor beriladi: – bilimni, ma'lumotni ko'paytirish uchun maxsus topshiriqlar ham beriladi; – bilimlarni turli nutq vaziyatlarida qo'llashga o'rgatuvchi mashq va topshiriqlar ham baravar qo'llaniladi.

Tahlil va natijalar. Ona tili ta'limda faol qo'llanila boshlagan matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muammoli ta'lim texnologiyasi muhim ahamiyatga ega. Har qanday matn tahlilini o'quv topshiriqlari orqali muammoli jarayonga aylantirish mumkin. Bunda savol yoki topshiriqni to'g'ri qo'yish kifoya qiladi. Bu o'rinda muammoni yechish, olingan natijalarni tekshirish, ularni asl faraz bilan taqqoslash, olingan bilim va ko'nikmalarni tizimlashtirish va umumlashtirish bosqichlari muhim hisoblanadi.

Pragmatik yondashuv asosidan tuzilgan o'quv topshiriqlari muammoni muvaffaqiyatli o'rganish shartlarida o'quv topshiriqlarning ishtiroki o'ziga xos bo'ladi:

- muammoning mazmuniga qiziqish uyg'otish uchun yetarli savol yoki tayyorlovchi topshiriqlar orqali motivasiyani ta'minlash;

- har bir bosqichda yuzaga keladigan muammolar bilan ishlashning maqsadga muvofiqligini ta'minlash;

- muammoni hal qilishda qo'yilgan topshiriq va savolning ahamiyati;

- o'quvchilar tomonidan bildirilgan barcha fikr va farazlarga e'tibor va rag'bat bilan qaralganda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi dialogik do'stona muloqotning o'rnatilishi. Bularning barchasi o'quv topshiriqlar mazmuniga bog'liq, o'quv topshiriqlarining asosini esa bilish faoliyat turi tashkil qiladi. Bu borada I. Ya. Lerner, N. M. Skatkinlarning yondashuvi hamma ma'lum va mashhurdir. Bilish faoliyatining turi – o'qituvchi tomonidan taklif etilgan o'quv jadvali bo'yicha ishlash orqali o'quvchilar erishadigan bilish faoliyatining mustaqil darajasidir. Bu quyidagi tasnif usullarida farqlanadi: tushuntirish-illyustrativ (axborot-reseptiv); reproduktiv; muammoli taqdimot; qisman-qidiruv (xuaristik); tadqiqot.

Axborot-reseptiv usulning mohiyati quyidagi xususiyatlarda ifodalanadi: bilim o'quvchilarga “tayyor” shaklda taklif etiladi; o'qituvchi bu bilimlarni turli yo'llar bilan idrok

etishni tashkil etadi; o'quvchilar bilimlarni idrok etish (qabul qilish) va tushunishni amalga oshiradilar, ularni xotirasida tuzatadilar. Barcha axborot manbalari (so'z, ko'rgazma va boshqalar.) qabul qilishda ishlatiladi va taqdimot mantig'ini induktiv va deduktiv ravishda ishlab chiqish mumkin. O'qituvchining boshqaruv faoliyati bilimlarni idrok qilishni tashkil etish bilan chegaralanadi. O'qituvchilarning o'z o'quvchilarini bilim olishga, fikrlashga undash quroli, ularning faoliyatini, o'zlashtirilishini monitoring qilishda o'lchov bu – o'quv topshiriqlaridir.

An'anaviy ona tili ta'lim mazmunida ham o'qitishning reproduktiv metodidan foydalaniladi. U quyidagi xususiyatlarga ega: bilim o'quvchilarga "tayyor" shaklda taklif etiladi; o'qituvchi bilimlarni muloqot qilibgina qolmay, balki uni bayon etadi; o'quvchilar bilimlarni ongli o'zlashtiradilar, uni tushunadilar va eslab qoladilar. O'zlashtirishning mezonlari – bilimlarni to'g'ri ko'paytirish; o'zlashtirishning zarur kuchi bilimlarni takrorlash orqali ta'minlanadi.

Bugungi darsliklarda o'quv topshiriqlari nomlanmagan, faqat raqamlab ketilgan. Bu o'qituvchiga ham o'quvchiga ham muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. O'quv topshiriqlari mazmunida ijobiy o'zgarishlarni ko'rish mumkin, ammo topshiriq va savol berishda pragmatic yondashuvdan chekinish, an'anaviy shartlardan foydalanish holatlari ham ko'zga tashlanadi.

Masalan: 6-sinf Ona tili darsligini tahlilga tortganimizda. Berilgan matnni o'qing. Xatboshilarni aniqlab, matnga mos sarlavha toping. Mustahkamlash.

To'rt-besh yoshlarimdan boshlab bu dunyoning voqea va hodisalari xotiramda qolgan. Urushdan qaytmaganlarning azalari-yu, qaytgan mayib-majruh qishloqdoshlarimning qo'ltiqtayoqni to'qillatib yurganlari esimda. Ocharchilik, odamlarning kunjara eganlarini ko'p ko'rganman. Biz oilada to'rt o'g'il, to'rt qiz o'sganmiz. Akalarim Buxoro, Toshkent oliy o'quv yurtlarida, til-adabiyot fakultetlarida o'qishardi. Tabiiyki, ular ko'tarib yurgan kitoblarning aksariyati badiiy adabiyot namunalari edi. Mening allaqachon savodim chiqqan, kitoblarni sharillatib o'qiy olardim. Men bugungi kunda g'oyatda ajablanib shularni eslayman. Negadir bolaligimda xotiram nihoyatda kuchli edi. Bir o'qiganim esimda qolaverardi. Radio, televideniye yoxud boshqa tomoshalar bo'lmaganidan keyin ermagim kitob edida. Duch kelgan narsani o'qib, duch kelgan narsani yodlab olardim. Bu kitoblar orasida xalq dostonlari ham, Navoiy bobomiz-u Pushkindan tarjimalar ham, G'afur G'ulom, Hamid Olimjon she'riyati va yana boshqa ko'p roman-u qissalar bo'lardi. Endi she'rlar yoza boshlaganimda nima turtki bo'lganini aniq bilmayman. Har holda so'zlarni qofiyalashga ishqiboz bo'lib qolganim esimda. Balki zerikkanimdan, balki zavqim toshib, nimanidir yozgim kelaverardi. Fikr esa yo'q. Yozmaslikning ham iloji yo'q. Shuning uchun ona, maktab, brigadir, Nodir kabi so'zlarni o'zimcha she'rga solib, aylantirib yurardim. O'zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripov

Matn tarkibidagi atoqli otlarni ko'chirib yozing.

1. Matn muallifi haqida qanday ma'lumotga egasiz?
2. Urush fojiasi berilgan qismni qayta o'qing va unga munosabat bildiring.
3. Shoirning ermagi nima uchun kitob bo'lganini izohlang. Bu sizning hayotingizga qay darajada mos?

4. Shoirning oilaviy muhiti haqida sizda qanday tasavvur paydo bo'ldi?

5. Ushbu matnning maqsadiga ko'ra turi qaysi?

Nima uchun bu fikrga keldingiz?

6. Matnda nechta xatboshi bor deb hisoblaysiz?

Javobingizni izohlang.

7. Matnga qanday sarlavha qo'ydingiz? Nima uchun?

8. Matnda qo'llangan vergullarga e'tibor bering. Nima uchun ishlatilganligini izohlang. Shu ma'noda savol va topshiriqlar ham yodlash, takroran aytib berishga ixtisoslashib qoladi.

Muammoli ta'lim texnologiyasi esa ijrochilikdan ijodiy faoliyatga o'tishni ta'minlaydi. Bugun Yangi O'zbekistonga ijrochi emas, ijodiy tafakkur sohiblari kerak. Muammoli ta'limning

ma'lum bir bosqichida o'quvchilar hali muammolarni o'zlari hal qila olmaydilar va shuning uchun o'qituvchi muammoni tadqiq qilish, uning yechimini boshidan oxirigacha belgilash yo'lini ko'rsatadi. Bu usulda o'quvchilar esa ishtirokchilar emas, balki kuzatuvchi bo'lsa-da, bilib olish qiyinchiliklarini hal qilishni o'rganadilar.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'limda ona tili ta'lim mazmunida amaliy nutq ko'nikmalarini rivojlantirishning ustuvor ahamiyat kasb etishi, nutqiy kompetensiyalar tarkibiga pragmatik kompetensiyaning ham kiritilishi 5-6 sinf o'quvchilarida maktab ta'limidan boshlab, nutq vaziyatiga mos ravishda so'zlash ko'nikmalarini, dialog, poliloglarda muloqot ishtirokchisiga aylanish, suhbatdoshlar bilan polemikaga kira olish va o'z fikrini asoslay olish kompetentligini tarbiyalab borishni taqozo qiladi.

Asosiy til birligi sifatida denotativ va konnotativ vazifalarni bajaruvchi so'zni o'rgatishda o'quvchini uning ma'noviy qirralarini anglay olish hamda nutqiy vaziyatlarga mos ravishda to'g'ri qo'llay olishga o'rgatish ona tili ta'limining birlamchi vazifasidir.

Biroq, buning o'zi etarli emas. Ona tili ta'limining keyingi vazifasi o'rganilgan so'zlarni qo'shish orqali so'zlovchiga o'z fikrini to'liq, tushunarli yetkazib bera olish va ayni paytda suhbatdoshning ifodalagan fikridagi mazmun-mohiyatni anglash.

Ko'rinadiki, ona tili ta'lim mazmunida bolani atrofdagi voqelikni to'g'ri anglash va u haqdagi o'z fikr-mulohazalarini to'g'ri ifodalay olishi lozim. Ayni vaqtda o'zgaralar fikrini tushunib qabul qilish, ularga munosabat bildirish (ma'qullash / rad etish) bola (o'quvchi, talaba) dunyoqarashining o'sib borishiga olib keladi. Shu bois ona tili barcha fanlarni egallashning asosi ham sanaladi.

Ona tili ta'lim mazmuniga kompetensiyaviy yondashuvda aynan shu jihatlar e'tiborga olingan holda tayanch va ona tiliga oid kompetensiyalar alohida ajratib berilgan. Tayanch kompetensiya tarkibida berilgan kommunikativ kompetensiyaning vazifasi belgilab berilgan. Ushbu DTSdan xususiy kompetensiyalar tarkibiga til va nutqiy kompetensiyalar kiritilgan (DTS, 2017).

DTS talablari asosida ona tili ta'limida o'quv topshiriqlarini takomillashtirish zarurati mavjud bo'lib, unda quyidagi lingvodidaktik talablar bajarilsa, o'quv topshirig'i zamon talabiga mos va samarali bo'ladi:

- bir o'quv topshirig'ini bajarish asnosida bir nechta nutqiy ko'nikmani rivojlantira olish imkoniyatiga ega bo'lishi;
- o'quvchilarning o'quv topshiriqlarni amalga oshirishga ongli yondashishi, bajarishda didaktik ketma-ketlikka rioya qilishi;
- o'quv topshiriqlarini zamonaviy axborot manbalaridan topish uchun sun'iy intellekt bilan to'g'ri muloqot qila olishi;
- o'quv lug'atlaridan mavzu doirasida unumli foydalana olishi.

Takomillashtirilgan o'quv topshiriqlari muammoli o'qitishning quyidagi asosiy psixologik-pedagogik maqsadlariga muvofiq kelishi kerak:

- o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga;
- o'quvchilarning faol izlanish va mustaqil masalalar echish jarayonida olgan bilim va ko'nikmalarini o'zlashtirishlari, natijada bu bilim va ko'nikmalar an'anaviy mashg'ulotlarga qaraganda mustahkam bo'lishiga;
- nostandart muammolarni ko'ra oladigan, o'rnatilgan va hal qila oladigan o'quvchining faol ijodiy shaxsini tarbiyalashga mos topshiriqlar ishlab chiqishga erishish lozim.

Maktabda 5-6sinf o'quvchilarini o'z ona tilida gapirishi, ularning bemalol tinglab tushunishi e'tiborga olinsa, 0 darajadan shakllantiriladigan ko'nikmalar faqat o'qish va yozish bo'lib qoladi. 5-sinfga kelgan o'quvchi gapirish, o'qish, tinglab tushunish va yozish ko'nikmasiga ma'lum ma'noda ega, faqat u bilan ishlash lozim.

Xulosa sifatida shuni aytish lozimki, ona tili ta'lim mazmunidagi islohotlar ko'p jihatdan aynan o'quv topshiriqlarining qanday qo'yilishiga bog'liq ekanligini ko'rsatmoqda.

O'quv topshiriqlarini pragmatik yondashuv asosida tuzish nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga mo'ljallab ishlab chiqish, beriladigan savollarni o'quvchini o'ylantiradigan, fikrini aniqlashtirishga, dunyoqarashini rivojlantirishga yo'naltirish ona tili ta'limini takomillashtirishga yaqindan yordam beradi. Bunday ko'nikmalarni rivojlantirish, turgan gapki, o'quv topshiriqlarni jiddiy isloh qilishni talab etadi. Metodikaning eng kichik unsurlaridan biri bo'lgan o'quv topshiriqlari ona tili ta'limini to'g'ri yo'lga olib chiquvchi muhim mexanizmlardan biri hisoblanadi. pragmatik yondashuv asosida yaratilgan o'quv topshiriqlari o'quvchiga umri davomida foydalana oladigan ko'nikma va malakalarni bera oladi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bevosita o'quv topshiriqlarni takomillashtirish masalasi alohida tadqiqot ob'ekti sifatida atroflicha o'rganilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Djon Dyui. Obshestvo i ego problemi John Dewey. The Public and its Problems. Denver, 1927. / Dj. Dyui. Obshestvo i ego problemy – Perevod s angliyskogo: I. I. Myurberg, A. B. Tolstov, Ye. N. Kosilova. – M., 2002.
2. Allayorov I.A. Didakticheskie osnovi aktivnogo obucheniya. Avtoref. diss. ... dokt. ped. nauk. –T.: 1994. -44 s.;
3. Rubinshteyn S. L. problemi obshey psixologii. - Moskva: Pedagogika, 1976. -416 S.
4. <https://www.professorjackrichards.com/mother-tongue-teaching-vs-foreign-language-teaching/>
5. Davronov, I. E. Nekotorie aspekti interpretatsii ponyatiy “zadanie” i “uprajnenie” / I. E. Davronov. Tekst : neposredstvenniy // Molodoy ucheniy. – 2012. – № 8 (43). – S. 323–326.
6. Leontev A. Problemi razvitiya psixiki.–M.: Pedagogika, 1972. –576 s.
7. Roziskov O.R. Teoreticheskie osnovi optimalnogo primeneniya sistemi uchebnykh zadach v obuchenii shkolnikov (na materialax gumanitarnix predmetov). Avtoreferat diss... dok. ped. nauk. – Tbilisi, – 1986. – 50 s.
8. Rozikov O.R. va boshqalar. Didaktika. – T.: Fan, 1997. – 256 b.
9. Saidov M. O'zbek maktablarining 5-sinflarida ona tili ta'limi jarayonida tafakkurni rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari va ulardan foydalanish metodikasi: ped. fan. nom-di diss. avtoref.TDPU. –Toshkent, 2000. – 25 b.
10. Hamroev G'. Ona tilidan o'quv topshiriqlari tuzish metodikasi. Monografiya. Toshkent, 2021. 154 b.
11. Hamroev G'. Ona tili o'qitishning samarali usullari. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. –T.: Bayoz. 2018. 18-b.
12. Lerner I. Ya. Didakticheskie osnovi metodov obucheniya Tekst. / I. Ya. Lerner. – M.: Pedagogika, 1981. –186 s.
13. Ona tili: 6-sinfi uchun darslik / I. Azimova, K. Mavlonova, S. Quronov Sh. Tursunov, N.Hakimova, M.Siddiqov.–Toshkent: Respublika ta'lim markazi. 2022.- 24-b
14. Gumboldt V. O mishlenii i rechi // V. Gumboldt. Izbrannie trudi po yazikoznaniyu. — M.: Progress, 1984.
15. Sossyur F. Trudi po yazikoznaniyu. M., Progress, 1977. S. 52—53.
16. Nepp M., Xoll D. Neverbalnoe obshenie. Mimika, jesti, dvijeniya, pozi i ix znacheniya –M., 2007. –512 s.
17. Zimnyaya I.A. Lichnostno-deyatelnostniy podxod v obuchenii kak faktor gumanizatsii obrazovaniya // Russkiy yazik za rubejom. 1991. -№ 3. - S. 91-95.
18. Kompetension yondashuvga asoslangan Davlat ta'lim standarti. – Toshkent. 2017.

FILOLOGIYA YO'NALISHI TALABALARIDA MATN KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA AMALGA OSHIRILGAN XORIJ TAJRIBALARI VA ULARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

*Xojayeva Malikaxon Nosirjon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi*

Abstrakt. Filologiyada matn ko'nikmalarini rivojlantirish talabalarning til va adabiyotni sharhlash, tahlil qilish va chuqur shug'ullanish qobiliyati uchun juda muhimdir. Dunyo bo'ylab turli ta'lim tizimlarida bu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun alohida metodologiya va innovatsiyalar qabul qilingan. Ushbu maqolada til va adabiy ta'lim bilan mashhur mamlakatlardagi misollar asosida matn ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha muvaffaqiyatli xorijiy tajribalar ko'rib chiqiladi. Turli mintaqalar, jumladan, Yevropa, Sharqiy Osiyo va Shimoliy Amerikadagi yondashuvlarni tahlil qilib, ushbu maqola tanqidiy o'qish asoslari, madaniy kontekst integratsiyasi va filologiya ta'limida raqamli savodxonlik kabi texnikalar haqida tushuncha beradi. Ushbu xorijiy tajribalar filologiya dasturlarida matn ko'nikmalarini oshirish uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi va har tomonlama va har tomonlama o'rganishga yordam berish uchun mahalliy ta'lim sharoitlariga moslashtirilishi mumkin bo'lgan istiqbollarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: filologiya, matn ko'nikmalari, xorijiy ta'lim amaliyotlari, tanqidiy o'qish, madaniy kontekst, raqamli savodxonlik, lingvistik tahlil.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ТЕКСТОВЫХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

*Ходжаева Маликахон Носиржон кизи
Исследователь Наманганского государственного педагогического института*

Аннотация. Развитие текстовых навыков в филологии имеет решающее значение для способности студентов интерпретировать, анализировать и глубоко взаимодействовать с языком и литературой. Различные образовательные системы по всему миру используют разные методологии и инновации для развития этих навыков. В данной статье рассматривается успешный зарубежный опыт развития текстовых навыков на примере стран, известных своим языковым и литературным образованием. Анализируя подходы из разных регионов, включая Европу, Восточную Азию и Северную Америку, эта статья дает представление об основах критического чтения, интеграции культурного контекста и таких методах, как цифровая грамотность в филологическом образовании. Этот зарубежный опыт является ценным ресурсом для улучшения навыков работы с текстом в филологических программах и открывает перспективы, которые можно адаптировать к местным образовательным условиям для содействия всестороннему и всестороннему обучению.

Ключевые слова: филология, текстовые навыки, зарубежные образовательные практики, критическое чтение, культурный контекст, цифровая грамотность, лингвистический анализ.

FOREIGN EXPERIENCES ON THE DEVELOPMENT OF TEXT SKILLS IN PHILOLOGY STUDENTS AND PROSPECTS OF THEIR USE

*Khojaeva Malikakhan Nosirjon kizi
Researcher of Namangan State Pedagogical Institute*

Abstract. Developing textual skills in philology is critical to students' ability to interpret,

analyze, and deeply engage with language and literature. Different educational systems around the world have adopted different methodologies and innovations to develop these skills. This article examines successful foreign experiences in the development of text skills based on examples from countries famous for language and literature education. Analyzing approaches from different regions, including Europe, East Asia, and North America, this article provides insights into the foundations of critical reading, cultural context integration, and techniques such as digital literacy in philology education. These foreign experiences are a valuable resource for enhancing text skills in philology programs and provide perspectives that can be adapted to local educational settings to promote well-rounded and well-rounded learning.

Keywords: philology, text skills, foreign educational practices, critical reading, cultural context, digital literacy, linguistic analysis.

Kirish. Ta'limning global landshaftida filologiya dasturlari talabalarni til va adabiyot bilan ilg'or darajada shug'ullanishga o'rgatishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Matnlar bilan samarali ishlash qobiliyati nafaqat filologiyaning asosiy mahorati, balki kengroq lingvistik va madaniy ta'limning muhim tarkibiy qismidir.[1] Turli xil ta'lim amaliyotlarining ahamiyatini e'tirof etgan holda, ushbu maqola matn ko'nikmalarini rivojlantirishda muvaffaqiyat qozongan xorijiy tajriba va strategiyalarni o'rganadi. Ko'p mamlakatlardan misollar asosida ushbu yondashuvlarning qiyosiy tahlilini taqdim etadi va ular butun dunyo bo'ylab filologiya dasturlarini qanday xabardor qilish va yaxshilash mumkinligini muhokama qiladi.

1. Tanqidiy o'qish va talqin qilish asoslari (AQSh va Buyuk Britaniya). Amerika Qo'shma Shtatlarida ham, Buyuk Britaniyada ham tanqidiy o'qish filologik ta'limning asosiy qismidir. Talabalar matnlarga tahliliy, sharhlovchi va baholovchi nuqtai nazardan yondashishlari tavsiya etiladi. Ushbu tanqidiy o'qish tizimi talabalarga matnlarni dekonstruksiya qilishga, asosiy mavzularni tushunishga va ularni tarixiy va ijtimoiy kontekstlarga asoslanib tanqid qilishga yordam beradi. AQSh ta'lim tizimi matn tahlili orqali tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga katta e'tibor beradi. «Yaqindan o'qish» kabi strategiyalar qisqa parchalarni intensiv tekshirishni o'z ichiga oladi, o'quvchilarni til, ohang, tuzilish va subtekstga e'tibor berishga undaydi. Matnlar ko'pincha fanlararo kontekstda tahlil qilinadi, bu esa o'quvchilarga adabiyot, tarix va madaniyat o'rtasida aloqa o'rnatish imkonini beradi. Buyuk Britaniyada tanqidiy o'qish ko'pincha «savolga asoslangan» yondashuvni o'z ichiga oladi, bu erda talabalar matnni muallifning niyatlari, maqsadli auditoriyasi va ijtimoiy-siyosiy oqibatlariga oid savollar bilan so'roq qilishga o'rgatiladi.[2] Bu usul talabalarni matnlarni adabiy texnika va real dunyo ta'sirini hisobga olgan holda har tomonlama talqin qilishga undaydi. Filologiya dasturlarida tanqidiy o'qish tizimini qabul qilish talabalarga matnni chuqurroq jalb qilishda yordam beradi. [3] Sinfda shunga o'xshash savollarga asoslangan yondashuvlarni va yaqin o'qish mashqlarini joriy etish til va uning madaniy ahamiyatini nozik tushunishga yordam beradi.

2. Madaniy kontekst va adabiy an'anaga urg'u (Fransiya va Germaniya). Fransiya va Germaniya boy adabiy an'analarga ega bo'lib, ularning matn ko'nikmalarini rivojlantirishga yondashuviga kuchli ta'sir qiladi. Bu mamlakatlarda filologiya talabalari matnlarni tarixiy va madaniy kontekstga urg'u beradigan doirada o'rganib, adabiyotni jamiyat qadriyatlarini va me'yorlarining aksi sifatida baholashga yordam beradi. Fransiya ta'lim tizimi madaniy va tarixiy kontekstni matn tahliliga birlashtiradi, bu o'quvchilardan matnning kelib chiqishi, muallif biografiyasi va asar bilan bog'liq adabiy harakatlarni o'rganishni talab qiladi. Ushbu yaxlit yondashuv talabalarga adabiyotni madaniy merosning bir qismi sifatida tushunishga yordam beradi, tilga milliy o'ziga xoslik shakli sifatida hurmatni rivojlantiradi.[4] Nemis filologik ta'limi ko'pincha adabiy nazariyani talqin qilish vositasi sifatida, shu jumladan germenevtika va qabul qilish nazariyasidan tushunchalarni o'z ichiga oladi. Talabalarga matnning ma'nosi o'quvchining kelib chiqishi yoki o'qilgan vaqt davriga qarab qanday o'zgarishi mumkinligini tahlil qilish tavsiya etiladi. Ushbu yondashuv tilning madaniyat, siyosat va ijtimoiy o'zgarishlar

bilan qanday aloqasi borligi haqidagi tushunchani rivojlantiradi. Matn ko'nikmalarini rivojlantirishda madaniy kontekstni integratsiyalash talabalarning adabiyotni kengroq ijtimoiy ta'sirlarini anglagan holda sharhlash qobiliyatini oshirishi mumkin. Tarixiy va madaniy tahlilga yo'naltirilgan modullarni o'z ichiga olgan holda, o'qituvchilar o'quvchilarga tilni madaniy artefakt sifatida yanada to'liqroq tasavvur qilishlari mumkin.

3. Raqamli savodxonlik va texnologik integratsiya (Janubiy Koreya va Yaponiya). Janubiy Koreya va Yaponiya texnologiyani ta'limga, xususan, til va filologiya dasturlariga integratsiyalashgani bilan tan olingan.[5] Bu mamlakatlar interfaol va multimedia resurslari orqali o'quvchilarning matnlar bilan aloqasini kuchaytirish, tahlil qilish va tushunishni osonlashtirish uchun raqamli vositalardan foydalanadi. Koreya universitetlari talabalarga matnlarni izohlash va o'zaro havola qilish imkonini beruvchi matn tahlil qilish dasturi va onlayn ma'lumotlar bazalari kabi raqamli vositalarni o'z ichiga oladi. Ushbu interfaol yondashuv talabalarga matnlar bilan faol shug'ullanishga yordam beradi, an'anaviy va raqamli tahlil usullari aralashmasi orqali tushunishni kuchaytiradi. Yaponiyada klassik matnlarni tahlil qilish uchun raqamli platformalardan foydalanish tobora ommalashib bormoqda.[6] Talabalar tarixiy matnlarning izohli versiyalariga kirishlari, audio talqinlarini tinglashlari va arxaik til shakllarini tushunishga yordam beradigan vositalardan foydalanishlari mumkin. Ushbu raqamli yondashuv talabalarga matnlar bilan zamonaviy o'quv muhitiga mos keladigan va moslashtirilgan usullar bilan bog'lanish imkonini beradi. Filologiya dasturlariga raqamli savodxonlik va texnologik vositalarni joriy etish talabalarning matnlarni tahlil qilish va ular bilan ishlash qobiliyatini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Raqamli izohlash vositalari va interaktiv ma'lumotlar bazalari kabi resurslarni o'z ichiga olgan holda, o'qituvchilar matn ko'nikmalarini rivojlantirishga yanada dinamik va qiziqarli yondashuvni osonlashtirishi mumkin.

4. Hamkorlikda o'rganish va o'zaro baholash (Skandinaviya). Skandinaviya mamlakatlari, shu jumladan Shvetsiya, Norvegiya va Daniya hamkorlikda o'rganish va o'zaro baholashga katta e'tibor beradi. Ushbu ta'lim modeli o'quvchilarni guruh sharoitida matnlarni muhokama qilish va sharhlashga undaydi, umumiy o'rganish va tanqidiy muhokamalar hamjamiyatini rivojlantiradi. Shvetsiya filologiyasi dasturlari ko'pincha guruh muhokamalari va seminarlarni o'z ichiga oladi, bu erda talabalar birgalikda matnlarni tahlil qiladilar. Bunday yondashuv tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va o'quvchilarga bir xil material bo'yicha bir nechta nuqtai nazarga ega bo'lish imkonini beradi, ularning sharhlash qobiliyatini oshiradi. Norvegiya va Daniyada tengdoshlarni tekshirish jarayoni filologiya ta'limiga kiritilgan. Talabalar muntazam ravishda bir-birlarining tahlillari va sharhlarini ko'rib chiqadilar, konstruktiv tanqid qilishni va matnlarni turli tomonlardan ko'rishni o'rganadilar.[7] Bu usul nafaqat tanqidiy ko'nikmalarni yaxshilaydi, balki o'quvchilar o'zaro fikr almashish orqali rivojlanadigan qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini ham rivojlantiradi. Filologiya dasturlarida hamkorlikda o'rganishni kiritish o'quvchilarga dialog va tengdoshlarning fikr-mulohazalari orqali izohlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Guruhdagi munozaralar va tengdoshlarni tekshirish faoliyati talabalarga matn bilan ishlash qobiliyatlarini yaxshilashga, jamoaviy o'rganish orqali chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Boshqa mamlakatlarning muvaffaqiyatli amaliyotlarini o'zlashtirib, filologiya dasturlari bir qator afzalliklarga ega bo'lishi mumkin:

Kengaytirilgan tanqidiy fikrlash va tahliliy ko'nikmalar: tanqidiy so'roq va yaqin o'qish kabi turli xil o'qish strategiyalariga ta'sir qilish talabalarga ilg'or tahliliy qobiliyatlarni rivojlantirishga imkon beradi.

Madaniy xabardorlik va kontekstni tushunish: Madaniy kontekst va adabiy an'analarga urg'u berish o'quvchilarning matnlarni muayyan tarixiy va madaniy muhitlar mahsuloti sifatida tushunishlarini boyitadi.

Yaxshilangan texnologik malaka: raqamli savodxonlik akademik va professional sharoitlarda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Matnni tahlil qilish uchun raqamli vositalarni kiritish talabalarni filologiyadagi zamonaviy muammolarga tayyorlaydi.[8]

Muloqot va talqin qilish ko'nikmalari mustahkamlanadi: hamkorlikda o'rganish o'quvchilarni o'z g'oyalari va talqinlarini samarali yetkazishga undaydi, o'zaro ta'lim muhitini rivojlantiradi.

Xulosa. Filologiya ta'limining xorijiy amaliyotlari matn ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali usullari haqida qimmatli fikrlarni beradi. Tanqidiy o'qish, madaniy kontekstga urg'u berish, raqamli savodxonlik va hamkorlikda o'rganish kabi yondashuvlarni tahlil qilish va integratsiyalash orqali o'qituvchilar matn bilan ishlash bo'yicha keng qamrovli ko'nikmalarni rivojlantiruvchi o'quv dasturini yaratishi mumkin. Globallashuv ta'lim ehtiyojlarini shakllantirishda davom etar ekan, bu xilma-xil amaliyotlarni o'z ichiga olish filologiya dasturlariga talabalarni o'zaro bog'langan va madaniy jihatdan xilma-xil dunyo talablariga yanada samarali tayyorlash imkonini beradi. Filologiya o'quv dasturlariga xorijiy istiqbollarni joriy etish nafaqat talabalarining tahliliy ko'nikmalarini oshiribgina qolmay, balki ularning intellektual va madaniy tushunchalarini kengaytiradi, ularni akademik va undan tashqarida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan bilim va vositalar bilan jihozlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Lehan V. et al. Formation of lexical competence in foreign philology (English) students during online education //Multidisciplinary Science Journal. – 2023. – T. 5.
2. Rejda O., Ivlieva K., Tsvid-Grom O. Methods and techniques of foreign language level control among students in non-philological Universities. – 2021.
3. FLEONOVA O. L., ADRA O. TOPICAL ISSUES OF PHILOLOGY AND METHODS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING //TOPICAL ISSUES OF PHILOLOGY AND METHODS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING Учредители: Новосибирский государственный педагогический университет. – 2022. – Т. 16. – №. 2. – С. 118-126.
4. Pysanko M. L. et al. Psycholinguistic Background of Training English Discussion Skills in Students of Philology Departments //International Journal of Higher Education. – 2020. – Т. 9. – №. 7. – С. 289-297.
5. Mamontov A. S. et al. Linguistic Personality Of An Artistic Text Author In Teaching Foreign Students-Philologists //European Proceedings of Social and Behavioural Sciences.
6. Hliudzyk Y., Muzia Y., Bovt A. Key pedagogical aspects of the study of philology by university students in the framework of the management of the educational process. – 2022.
7. TEZIKOVA S. et al. THE BACHELOR'S DEGREE PROGRAMME IN PHILOLOGY AND TRANSLATION: AN IN-DEPTH ANALYSIS OF EDUCATIONAL SERVICES // CURRENT STUDIES IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION. – 2023. – С. 34.
8. Kravchenko A. Methods of Ukrainian and Foreign Languages and Literatures, Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine, 01033 //Development. – Т. 9. – №. 4. – С. 331-360.

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA GENDERGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISH IJTIMOYIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Yaxyoyeva Sojida Abdurahimovna

Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti Samarqand filiali dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Maqolada oliy ta'lim muassasalarida genderga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish, gender ta'limning ijtimoiy-pedagogik muammo ekanligi, genderga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishning falsafiy-tarixiy ildizlari haqidagi ma'lumotlar ilmiy manbalar asosida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: gender, gender tenglik, gender ta'lim, jins, pedagogika, islom, din.

ОРГАНИЗАЦИЯ ГЕНДЕРНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Яхяева Сожида Абдурахимовна

доцент Самаркандского филиала Института переподготовки и повышения квалификации специалистов физического воспитания и спорта, Доктор философии в области философии (PhD)

Аннотация: В статье описывается организация гендерно-ориентированного образования в высших учебных заведениях, то, что гендерное образование является социально-педагогической проблемой, философские и исторические корни организации гендерно-ориентированного образования на основе научных источников.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, гендерное образование, пол, педагогика, ислам, религия.

ORGANIZING GENDER-ORIENTED EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AS A SOCIAL-PEDAGOGICAL PROBLEM

Yakhoyeva Sojida Abdurahimovna

Associate Professor of the Samarkand Branch of the Institute for Retraining and Advanced Training of Physical Education and Sports Specialists, Doctor of Philosophy in Philosophy (PhD)

Abstract: The article describes the organization of gender-oriented education in higher education institutions, the fact that gender education is a socio-pedagogical problem, the philosophical and historical roots of the organization of gender-oriented education based on scientific sources.

Key words: gender, gender equality, gender education, sex, pedagogy, Islam, religion.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda gender tenglik tamoyilini jamiyatga singdirish bilan bog'liq amalga oshirilayotgan islohotlar diqqatga sazovordir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 23-sentabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 75-yubiley sessiyasida o'zbek tilida so'zlagan nutqida O'zbekistonni siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlarini ko'rsatib, gender masalasiga alohida to'xtalib o'tdi. Jumladan, "Biz uchun gender tenglik siyosati ustuvor masalaga aylandi. Xotin-qizlarning davlat boshqaruvidagi o'rni tobora kuchaymoqda. Yangi parlamentimizda ayol deputatlar soni ikki barobarga ko'paydi", – deb mamlakatimizda xotin-qizlar siyosati bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarni ta'kidlab o'tdi. Haqiqatan ham, bugungi kunda mamlakatimizda xotin-qizlarning o'z imkoniyatlarini to'laqonli ro'yobga chiqarishlari

uchun barcha shart-sharoitlarni ta'minlash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

Shuni ta'kidlash lozimki, so'nggi besh yilda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning teng ishtirok etishini ta'minlash, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo'llabquvvatlash, shuningdek, xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonliklardan himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, sohaga oid 30 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida"gi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining qarori, "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi hamda "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Prezident Farmonlari shular jumlasidandir.

Shu bilan birga, O'zbekiston Barqaror rivojlanishning Beshinchi maqsadini amalga oshirish doirasida "Gender tenglikni ta'minlash hamda barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish"ga oid to'qqizta vazifani ishlab chiqdi. Beshinchi maqsadning vazifalariga (Gender tenglik) muvofiq 2030-yilga kelib barcha xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarning har qanday shakliga barham berish, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda qarorlar qabul qilishning barcha darajalarida ayollarning to'liq va samarali ishtirokini hamda yetakchilik qilish uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash zarur. Bundan tashqari, ushbu maqsad davlatning turli darajalarida Davlat dasturlarini qabul qilish jarayonida gender tenglik tamoyillarini joriy qilishni o'z ichiga oladi. So'nggi yillarda gender tenglikni ta'minlash, ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi rolini oshirish bo'yicha ishlar bir necha yo'nalishlarda olib borilmoqda:

- ayollar huquqlari to'g'risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish;
- ayollarni himoya qilishning institutsional asoslarini takomillashtirish;
- aholining gender tenglik va ayollar huquqlari to'g'risida xabardorligini oshirish;
- huquqni qo'llash amaliyotida ularga rioya etilishini ta'minlash uchun mas'ul mansabdor shaxslarni tegishli huquqiy me'yorlar asosida o'qitish [7].

Hozirgi kunda mamlakatimizda, gender tenglik, ya'ni ayollar va erkaklarning teng huquqliligini tashkilotish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. O'z navbatida, «Gender» atamasining ma'nosini bilib olamiz. Ma'lumki, «Gender» atamasi 1968-yilda amerikalik psixolog olim Stoller tomonidan ilmiy iste'molga kiritilgan bo'lib, «jins» ma'nosini bildiradi. Quyida, «Gender» tushunchasiga ta'rif berib o'tamiz. «Gender» tushunchasi xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan, siyosat, iqtisodiyot, madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihatlarni ifodalaydi. Boshqacha qilib aytganda, gender tushunchasi faqat ayollar manfaatlarini ifodalamaydi. Balki, har ikki jins vakillarining o'z orzu va maqsadlariga yetishishi uchun imkon berish kerakligini anglatadi. Yuqoridagilardan kelib chiqib shunday xulosa chiqarish mumkin: «Gender» bu – ayollar va erkaklar uchun ijtimoiy jihatdan qo'llaniladigan ta'rif. Ushbu tushunchada ayol va erkaklarning biologik xususiyatlari nazarda tutilmaydi. Aksincha gender tushunchasi negizida jamiyat, jamoat va shaxsiy hayotda ayollar va erkaklarga tegishli vazifalar, funksiyalarning konsepsiyasi yotadi.

Gender tengligi siyosatining muhim bir elementlaridan biri bu ayol va erkaklarga nisbatan hayotning barcha jabhalarida bo'lgani kabi ta'lim sohasida ham teng imkoniyatlar yaratishdir. Ayolni o'qitish butun jamiyatni, millatni o'qitish bilan barobar ekani hammamizga ma'lum, shundan kelib chiqqan holda, oxirgi yillarda mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlardan biri bu oliy ta'limda ham ayol-qizlar ulushini oshirish, kasbga tayyorlash va mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorligini oshirish masalalari prezidentimizning qator farmon va qarorlarida o'z aksini topmoqda.

Manbalar tahliliga ko‘ra azaldan davlat va jamiyat boshqaruvida faol bo‘lgan davlat arbobi, madaniyat va adabiyot homiylari orasida ko‘plab ziyoli ayollarni ham uchratish mumkin. Jumladan, Andijon diyorida yetishib chiqqan Xonzodabegim (1477-1544), Gulbadanbegim (1523-1603), Zebunisobegim Birinchi sho‘ba. Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta‘minlashning ustuvor yo‘nalishlari hamda mavjud muammolar 93 (1639-1702), Nodirabegim (1792-1842), Qurbonjon dodxoh (1811-1907), Xadicha Sulaymonova (1913-1965), Zuhra Rahimboboyeva (1923-1992), Manzura Egamova (1951 y.t.) kabi buyuk jasorat sohibalarining olib borgan serqirra, sermazmun faoliyatini xalqimiz yaxshi bilishadi. Davlat rahbari bejizga: “Tarixga qarasak ham, bugungi kunga qarasak ham Andijon zaminidan ko‘p sohalar bo‘yicha qanday buyuk fidoyi insonlar yetishib chiqqaniga guvoh bo‘lamiz. Chunki millat, el-yurt taqdiri uchun kuyinish, milliy g‘urur, or-nomus uchun bel bog‘lab maydonga chiqish - Andijon ahliga xos azaliy odatdir” [1] deya ta‘kidlamagan. Pedagogikada J.Piaje, K.Xorni, I.S.Kon va boshqalarning tadqiqotlari asosidagi gender masalalariga bag‘ishlangan ko‘pgina asarlarda jinsiy tarbiya masalalari, birgalikda yoki alohida ta‘lim muammolari hamda gender tafovutlarini hisobga olish masalalari ko‘rib chiqiladi. Gender tafovuti deganda biz nafaqat biopsixologik, balki ijtimoiy-madaniy jihatlarga ham bog‘liq bo‘lgan qobiliyat, xulq-atvor, kasbiy faoliyat va oilaviy hayotda ifodalangan sifat farqlari sifatida tushunamiz. Ushbu (genderrol) yondashuvi nuqtai nazaridan, O‘zbekiston ta‘lim tizimi o‘g‘il va qizlarni oilaviy rollarni bajarishga tayyorlashi kerak. Biroq, u o‘quvchilarni faqat ishlab chiqarish rollarini professional tarzda bajarishga tayyorlaydi. Erkaklar va ayollarning oilaviy rollarini professional bajarishlari uchun umumiy malakali tayyorgarlik, va bundan tashqari, bizning jamiyatimizda ushbu rollarni ishlab chiqarish rollari bilan to‘liq uyg‘unlashtirish uchun sharoitlar mavjud emas.

Gender jamiyatdagi har bir shaxsda (erkak va ayol) shakllangan erkaklik va ayollik fazilatlarini majmui sifatida ijtimoiy-madaniy konstruksiya (“ikkinchi” jins) sifatida ta‘riflanadi.

Ayol shaxsi erkaklik va ayollik fazilatlarining mavjudligi bilan belgilanadi, lekin ayollik fazilatlarini biroz ustunlik qiladi. Erkaklik va ayollik fazilatlarini uyg‘un tarzda o‘zida mujassam etgan shaxs androgen deyiladi. Erkak va ayol shaxsining tabaqalanmagan turi olimlar tomonidan kam o‘rganilgan, shuning uchun ular, qoida tariqasida, uni ko‘rib chiqishda to‘xtamaydilar. Bularning barchasi har bir ijtimoiy rol doirasida inson tabiatiga mos keladigan va erkaklar uchun ham, ayollar uchun ham norma hisoblangan xatti-harakatlarning bir emas, balki bir nechta modellari (namunalari) mavjudligini ta‘kidlash huquqini beradi. Bu uning xulq-atvorini belgilaydigan ma‘lum shaxsiyat xususiyatlariga (erkaklik, ayollik, androgenlik) ega bo‘lgan shaxs har bir ijtimoiy rol doirasida bir yoki bir nechta gender rollarini tanlashini anglatadi. Bundan kelib chiqadiki, gender-rol ta‘limining natijasi erkak va ayolning (o‘g‘il bolalar va qizlar) xatti-harakatlari modellari (uslublari) diapazoni ancha kattaroq (ikkidan: erkak va ayol) hisoblanadi. Ta‘limini modernizatsiya qilish strategiyasi hozirgi bosqichda gender kabi muhim yondashuvni amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Gender bo‘yicha bilimlarni davlat ta‘lim standartlariga kiritish, oliy ta‘lim muassasalarida gender yo‘naltirilgan tizimni joriy etishni hisobga olgan holda ta‘lim tizimini isloh qilishning ahamiyati muhim hisoblanadi.

Bir qator olimlarning, jumladan I.S.Kon, A.V.Mudrik, R.Sobirov va boshqalar fikricha, pedagogik tizimning to‘rt elementi – maqsadlar, mazmun, o‘qitish metodikasi va shakllari an’anaviy ravishda genderni yo‘naltirilmagan. Ta‘lim sub’ektlari o‘qituvchilar va talabalar gender o‘z-o‘zini anglash tizimida zamonaviy ta‘lim muassasasining o‘rni va roli haqida ma‘lumotlarga ega emas.

So‘nggi yillarda dunyo olimlari va tadqiqotchilari orasida gender ta‘limi tobora ko‘proq muhokama qilinayotgani bejiz emas, chunki global ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy o‘zgarishlar davrida yoshlarning jinsga qarab ijtimoiylashuvi muammosi dolzarb hisoblanadi. Gender ta‘limini rivojlantirish davlatning milliy xavfsizligini ta‘minlash uchun zarurdir: mamlakat har qanday jinsning, xususan, ayollarning mamlakat hayotining barcha sohalarida potentsialini

e'tiborsiz qoldirish yoki undan kam foydalanishni davom ettirish mumkin emas. Davlatning tenglik siyosati erkaklar va ayollarning jamiyat hayotining barcha sohalariga nosimmetrik va muvozanatli qo'shilishining gender modeliga asoslanadi, shuning uchun ta'limda gender yondashuvini ishlab chiqish va amalga oshirish, bu manfaatlarni har tomonlama hisobga olishga asoslangan.

I.Kostikova ta'kidlaganidek, "turli jins vakillari o'qituvchidan tabaqalashtirilgan yondashuvga muhtojligida emas, balki ular shaxsning shaxsiy xohishlariga zid keladigan o'zgaruvchan gender stereotiplarining murakkab olami bilan shug'ullanishga majbur bo'layotganidadir. [2].

Gender yondashuvi, jinsidan qat'iy nazar, shaxslar uchun teng huquq va imkoniyatlar printsipli sifatida gender-rol o'zaro ta'sirini uyg'unlashtirishni nazarda tutadi, deb hisoblaydi S.P. Rikov.

Bolalar ta'limida gender yondashuvini tatbiq etish rivojlanish va tarbiyada bolaning shaxsiyati va individualligini an'anaviy gender doirasidan ustun qo'yish demakdir [3]. L.N. Nadolinskayaning ta'kidlashicha, ta'limda gender yondashuvining maqsadi yoshlar shaxsiyatining muvaffaqiyatli rivojlanishiga xalaqit beradigan stereotiplarni yengish bo'lishi kerak. Maktabda gender yondashuvlarini rivojlantirish jinslar o'rtasidagi uyg'un hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradi va ularni bag'rikenglik ruhida tarbiyalaydi. Jinslar o'rtasidagi yanada konstruktiv o'zaro munosabatlarga o'tish uchun bolalarda dunyoqarashi, fikrlash mantig'i, madaniyati, his-tuyg'ulari boshqacha bo'lgan shaxsni «boshqa»da ko'rish va ularni hurmat qilish qobiliyatini rivojlantirish muhimdir [4].

Yosh jihati nuqtai nazaridan, gender ta'limi, I.Kostikovaning fikricha, talabalar, talabalar va kattalar tarbiyasi sifatida qaralishi kerak. Yoshlar ta'limi ularga ijtimoiylashuv muammolarini yengishga yordam berishga qaratilgan bo'lishi kerak, ularning muhim qismi bolani o'g'il yoki qiz sifatida aniqlash va shu bilan ma'lum bir ijtimoiy rolni qabul qilishdir. Universitet o'qituvchilari ta'limda gender munosabatlarini o'zgartirish tashabbuskori bo'lishi kerak.

Shaxsni shakllantirish muammolarini hal qilishda, o'quv jarayonini takomillashtirishda gender pedagogikasining ahamiyati bir qator omillarga bog'liq. Bolalarda jinsiy (gender) rollar kattalarga xos bo'lgan tayyor shaklda mavjud emas, balki ijtimoiylashuv jarayonida shakllanadi. Erkaklar va ayollar ijtimoiy ma'noda tug'ilmaydi, ular maktabgacha yoshdan boshlab imkon qadar erta boshlash muhim bo'lgan maqsadli ta'lim natijasida paydo bo'ladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'g'il va qizlarning psixologik xususiyatlarini hisobga olmaydigan "jinsiz pedagogika" yosh avlodning jinsiy rolni sotsializatsiya qilish, jinsiy ijtimoiy rollarni bajarishga tayyorgarlik ko'rish muammolarini samarali hal qila olmaydi. Ta'limdagi gender yondashuvi, ya'ni gender psixologik farqlarini (psixofiziologik, shaxsiy) hisobga olgan holda, ta'lim, tarbiya, shaxsni shakllantirish jarayonlarining katta samaradorligini ta'minlashga imkon beradi. [5].

A. V. Mudrikning fikriga ko'ra, gender xususiyatlari to'g'risidagi bilimlarni pedagogik jarayonni tashkil etishda; o'qitishning mazmuni va usullarini aniqlashda; o'g'il va qiz bolalar uchun jinsiy rol xatti-harakatlarining me'yorlari, modellari, stsenariylari va tajribalarini, ularning yosh holatiga, psixoseksual rivojlanishiga, ijtimoiy rivojlanishiga mos ravishda o'zlashtirish uchun sharoit yaratishda qo'llash zarur. [5].

Gender yondashuvi ta'lim va tarbiya jarayonida turli jins vakillarining gender xususiyatlari to'g'risidagi bilimlarni qo'llashni o'z ichiga oladi va ikkita asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi:

- gender sotsializatsiyasi uchun sharoit yaratish, bolalarga yoshga mos keladigan jinsiy rol xatti-harakatlari modellarini o'zlashtirish, kelajakda jinsiy (gender rollari)ni bajarishga tayyorgarlik ko'rish;

- gender yo'naltirilgan ta'lim va tarbiya texnologiyalarini qo'llash. Uzoq vaqt davomida turli jinsdagi bolalarni tarbiyalash muammosini o'rganishda asosiy e'tibor jinsiy ta'lim masalalariga, jinsiy munosabatlarning jinsiy jihatlariga qaratildi, shuning uchun "jinsiy tarbiya"

tushunchasidan foydalanish asosli edi. Pedagogik lug‘atda jinsiy tarbiya deganda “bolalarning jinsiy ongi va xulq-atvorini shakllantirishga, ularni oilaviy hayotga tayyorlashga tizimli, ongli ravishda rejalashtirilgan va amalga oshiriladigan ta’sir” tushuniladi.

Gender xotin-qizlar va erkaklar o‘rtasidagi nafaqat shaxsiy va oilaviy darajadagi, balki jamiyatdagi munosabatlarni belgilovchi hamda ular tomonidan belgilanuvchi ijtimoiy model bo‘lib, xotin-qizlar va erkaklarning ijtimoiy rollariga muvofiq bajarishlarini ham nazorat qiladi. Pedagogika va psixologiyada erkaklar va xotin-qizlarning professional faoliyatdagi mavqelari, o‘ziga xos psixologik ta’sirlar doimo dolzarb ahamiyat kasb etgan, chunki inson qaysi jins vakili bo‘lmasin, o‘zgaralar bilan birga faoliyat olib borish va ayniqsa, boshqarishda mehnat unumdorligi yuqori bo‘lishiga ta’sir ko‘rsatishi fan va amaliyot uchun o‘ta dolzrabdir.

Professional faoliyatda namoyon bo‘luvchi gender munosabatlar, olimlarning fikricha [6], bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan ochiq yoki yashirin tarzda kechadigan segregatsiya va konvergensiya jarayonlari orqali tushuntiriladi.

Segregatsiya “uzoqlashish” ma’nosini bildirib, jamiyatda odamlarning yoki muayyan ijtimoiy guruhlarining biror-bir belgi jihatidan (masalan, jins, irq, ijtimoiy kelib chiqish kabi) tafovutlanishlarini tushuntiruvchi hodisadir. Bu esa erkak va ayolning jamiyatdagi ijtimoiy o‘rni, nufuzi, ular mashg‘ul bo‘ladigan faoliyat turlari, birbirlari bilan muloqot qilish imkoniyatlarini nazarda tutadi. Bunday uzoqlashtirish, odatda, muayyan ijtimoiy normalar, xulq-atvor stereotiplari, ba’zan ayrim ramziy belgilar (yurish-turish, kiyim-kechak, taqiqlar, odat va an’analar va b-q.) ham kirib, bunday tafovutlashuv yosh, antropologik tipga oid, milliy-etnik ko‘rinishda ham bo‘ladi.

Segregatsiyadan farqli konvergensiya – shaxslararo munosabatlar tizimida muomalaning tig‘izligi yoki uning yetishmasligi oqibatida fikr, o‘y, maqsad va maslaklarning biriga birining uyg‘unlashishini izohlovchi holatdir. Masalan, gender munosabatlarida jinsiy tafovutlarning umumiy lashib ketishi, ularning anglanmasligi, bir sifatning boshqa sifat bilan qo‘shilib ketishidir. Ya’ni o‘g‘il bolalar bilan qiz bolalarning yillar davomida birga o‘qishlari, sport bilan shug‘ullanishi, keyinchalik erkaklar bilan xotin-qizlarning birgalikda faoliyat yuritishlari konvergensiyaning asosiy sabablaridandir. Bunday holatlar ayrim sharoitlarda jinslararo munosabatlarning o‘ta iliq, samimiy, do‘stona bo‘lishini ta’minlasa, boshqa bir sharoitda, aksincha, o‘zaro dushmanlarday munosabatda bo‘lishlarini ta’minlaydi. Masalan, oxirgi yillarda ayollarning shaxsiy avtomobilni boshqarish faoliyatini tahlil qiladigan bo‘lsak, bunda aniq konvergensiyaning kuzatishimiz mumkin.

Gender pedagogika va psixologiyasining ilmiy o‘rganilishi xotin-qizlar ijtimoiy faolligining oshishi munosabati bilan aynan shu masalaga, ya’ni professional karyera sohasida xotin-qizlarning o‘ziga xos o‘rni va bu yo‘lda ular duch keladigan qiyinchiliklar, to‘siqlarning psixologik tabiatini o‘rganish, ularning boshqaruv faoliyatiga kirishib ketishlari va o‘zlarini namoyon eta olish qobiliyatlariga aloqador bo‘lgan ilmiy farazlarning isbotini ta’minladi.

Olima R.Kenter “Erkaklar va ayollarning tashkilotdagi o‘rni” (“Men and women of the corporation”) nomli kitobida xotin-qizlarning ishlab chiqarishda, mehnat jamoasida o‘zini qanday tutishi va boshqaruv sohasiga intilishi ushbu jamoaning tarkibiga bog‘liq bo‘ladi, deb ta’kidlab, tashkilotlarda faoliyat yuritadigan ayollarning ikki guruhini farqlaydi:

1) biror jins vakili mutlaq ko‘pchilikni tashkil etgan jamoa: masalan, ko‘proq xotin-qizlar ishlaydigan jamoada ular dominantlar deb ataladi;

2) xotin-qizlar tarkiban kamchilikni tashkil etadigan jamoadagi xotin-qizlar tokenlar (inglizcha token – simvol, ramz ma’nosini bildiradi) deb yuritiladi.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, real ishlab chiqarish munosabatlari sharoitida tokenlar kamchilikni tashkil etsalarda, ularning mavjudligini idrok qilish osonroq bo‘ladi va bu o‘rinda ularga nisbatan mavjud bo‘lgan barcha stereotiplar ishga tushadi, hattoki, agar rahbarlik lavozimiga ko‘tarilish uchun muayyan biror sifati ajralib, namoyon bo‘la boshlasa, bu sifatga boshqacharoq baho berish holatlari ko‘rinadi. Erkaklar jamoasida ayollar va rahbarlik

organlaridagi xotin-qizlar aynan shunday tokenlar rolini bajaradi.

XXI asrdagi muhim muammo bo'lib gender pedagogika va psixologiyasini ilmiy tadqiq etish bo'lib, bunda insonning jinsidan qat'iy nazar o'z ichki imkoniyatlarini, qobiliyatini, salohiyatini jamiyatda to'liq ro'yobga chiqara olishining turli psixologik mexanizmlarini ko'rsatib berish muhimdir. Bunday gender tadqiqotlarini olib borish orqali erkaklar va xotin-qizlarning oiladagi, ish joyidagi va butun jamiyatdagi mavqeyi madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan imkoniyati o'zgaradi, ya'ni butun jamiyat va mamlakat taraqqiy etadi.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, pedagogikada jinsiy tarbiya axloqiy tarbiyaning alohida qismi sifatida qaraladi. Jinsiy ta'limning ahamiyati, birinchi navbatda, yosh avlodni oilaviy hayotga tayyorlashdan iborat. XX va XXI asrlar oraliqida pedagogik adabiyotlarda yarim tabaqalashtirilgan tarbiya masalalarini o'rganishda "jinsiy tarbiya" tushunchasi bilan bir qatorda "jinsiy rol tarbiyasi" tushunchasi ham qo'llanilishni boshladi.

Pedagogik nuqtai nazardan tasniflashda ta'lim jarayoniga kirib kelgan talabalarning o'g'il yoki qiz bola sifatidagi o'ziga xos jismoniy, ruhiy, potentsial imkoniyatlari va xususiyatlari hisobga olinadi. Talabani jins belgisiga ko'ra mansublik kategoriyasiga kiritilishi jinsiga ko'ra mansublik mezonlari asosida amalga oshiriladi. Pedagogik jarayonda bunday bo'linish ijtimoiy-ta'limiy jihatdan belgilangan identifikatsiya ko'rinishlari asosida farqlanadi va qo'llab-quvvatlanadi. Shu ma'noda, talaba jinsiga qarab o'quv topshiriqlarini belgilashda uning imkoniyatlari inobatga olinadi. Biroq talabani jinsga ko'ra imkoniyatlari o'zgaruvchan bo'ladi. Bu shundan dalolat beradiki, talabaga jinsiga ko'ra taqdim etiladigan o'quv topshiriqlari dinamik jihatdan rivojlantirilishi kerak. Biroq uning ta'lim-tarbiyaviy qimmatini muayyan jinsga mansublikni ifodalashi lozim. Masalan, qiz bolalar o'g'il bolalardan ko'ra kuchliroq bo'lgan taqdirda ham nafislik, go'zallikni anglashga ko'proq moyil bo'ladi. Did va nafosat tarbiyasi esa qiz bolalar uchun muhim ahamiyatga ega. Shu tariqa o'quv faoliyatining gender turlari muayyan kategoriya va jinsiy belgiga ko'ra mansublik asosida tanlanadi. Talabani gender mansubligi uning shaxsiy jihatigina emas, balki bu talaba o'qituvchi va sinfdoshlari bilan hamkorlikda amalga oshirayotgan faoliyat turi hamdir.

Genderning o'quv faoliyatini empirik tadqiqot predmeti sifatida o'rganishda ishni dastlab ta'lim jarayoni sub'ektlari genderni yo'naltirilgan shaxs sifatida shakllanishi uchun talab qilinadigan ko'nikma va malakalar tarkib toptiriladigan o'quv jarayoni mazmunini modernizatsiyalash maqsadga muvofiqdir. Aynan ijtimoiy jihatdan bilim bo'lib ko'rinishga urinish ularning gender o'xshashlikka bo'lgan dastlabki da'volarini ifodalaydi: "Bolalarning ijtimoiylashuviga doir sinov bosqichida ularning ixtiyorida, odatda, ikki turdagi ijtimoiy o'xshashlik: «bola»ning o'xshashligi yoki jinsiy a'zolarining rivojlanishiga ko'ra "katta o'g'il bola" yoki "katta qiz bola" o'xshashligi mavjud. Bundan tashqari, atrofdagilar ularga "bola" bo'lishning kamsituvchi tabiati haqida yashirincha ma'lumotlar beradilar. Masalan, bola yomon xatti-harakat sodir qilayotganda qo'lga tushsa, ularga ko'pincha "Sen o'zingni boladay tutayapsan" yoki "O'zingni katta boladek tut", deya tanbeh berishadi. Natijada, bolalarning xatti-harakatiga nisbatan uyg'ongan bu odatdagi verbal reaksiyalar ularga xulq jihatidan kamsituvchi "bola" o'xshashligi bilan anatomik belgilangan jinsiy o'xshashlik orasidan bittasini tanlash lozimligini ko'rsatadi. Natijada o'g'il bolalar «samaradorlik»ning gender idealini o'zlashtiradi, ya'ni jismoniy, ijtimoiy, pedagogik muhitga jismoniy kuch yoki tegishli malakalarni namoyish etish orqali ta'sir ko'rsatishga tayyor bo'ladi. Aksincha, qiz bolalar tashqi qiyofa, kiyimkechaklarni qadrlay boshlaydi, ya'ni ular o'zlarini hashamdor qilib ko'rsatishga intiladi. Har ikki toifaga mansub talabalar shuni tushunadiki, jinsga ko'ra toifalanishni tan olish va bunday vaziyatdan foydalanish ularning o'zlariga bog'liq emas, balki majburiydir. O'g'il bola yoki qiz bola bo'lish shu tariqa nafaqat "bolaga" nisbatan bilimiroq bo'lishni, ayni paytda ayol yoki erkak jinsiga mansub mavjudot sifatida bilimiroq bo'lish, ya'ni erkaklarga xos yoki ayollarga xos xatti-harakat, o'g'il va qiz bolalarga xos o'quv faoliyatini tanlashdan ham iborat. Talabalarning jinsiga ko'ra gender toifasining nisbati institutsional va

tahlim jarayoni subhektlariaro hamjihatlik darajasini ifodalaydi. Bunday bog'lanish talabaning jinsiga ko'ra mansublikka asoslangan ijtimoiy-pedagogik munosabatlarni bir tizimga soladi. Pedagogik nazoratning shakllangan mexanizmi bilan bir qatorda pedagogik tuzilmani o'zaro hamkorlik asosida qo'llab – quvvatlaydi. Qiz va o'g'il talabalar o'rtasidagi institutsional kuchlarni baholagan holda o'zaro pedagogik hamkorlik darajasida sodir bo'layotgan hamda tabiiy va aniq farqlarning mohiyatini ifodalaydigan holatlarni to'g'ri anglash lozim.

Pedagogik o'zgarishlar talabaning jinsiga ko'ra mansublik kategoriyasi darajasida ham, genderning interaktsion darajasida ham amalga oshirilishi kerak. Biroq institutsional va pedagogik hamkorlik sohasining analitik farqlanishi ijtimoiy-pedagogik o'zgarishlarga tahsir ko'rsatishi xususida fikr yuritilganda o'quv materialini tanlashga ehtibor qaratish muhim ahamiyatga ega. Gender jinsiga ko'ra mansublik bilan belgilangan holda o'quv materiallari, tahlimiy topshiriqlar tanlanishi va yaxlit tizimga solinishi maqsadga muvofiqdir. Pedagogik vaziyatda gender mansublikka qay darajada rioya qilinishini tushunish pedagogik jarayonda hamkorlik mexanizmlarini qo'llash hamda uning mavjudligini tahminlaydigan nazorat mexanizmlarini belgilash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O.R.Shamiyeva. “Rahbar ayollar shaxsining ijtimoiy psixologik xususiyatlari. (Xalq ta'limi misolida). “Ijtimoiy psixologiya va etnologiya”. – Toshkent, 2000.
2. Планирование – основной инструмент менеджмента / Под ред. Р. Майлза. М., 2001.
3. Социальный маркетинг в «цивилизации досуга» / Сост. В.Ю. Дукельский. М., 2000.
4. Музеи будущего: Информационный менеджмент / Сост. А.В. Лебедев. М., 2001.
5. Sharifzoda. S. Strategies for preparing future teachers for pedagogical activity on the basis of a gender approach/ International Bulletin of Engineering and Technology/ ISSN: 2770- 9124 Impact factor: 8.1/ In Volume 4, Issue 04 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7854298>
6. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие. – Санкт-Петербург: Питер, 2006. – 293 с, 130.
7. media/book/Конференция_15-sentabr.pdf 18 bet

DARS JARAYONIDA MOBIL TEXNOLOGIYALAR: KASBIY KOMPETENSIYANI INGLIZ TILIDA SHAKLLANTIRISHNING YANGICHA YONDASHUVI

*Yunusova Feruzaxon Xodjiakbarovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada mobil texnologiyalarning ingliz tili darslarida kasbiy kompetensiyani shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Mobil ilovalar va qurilmalar orqali darslarni samarali tashkil qilish usullari, talabalarning o'zlashtirish darajasini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar hamda kasbiy so'z boyligini rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada o'qitish jarayonida texnologiyalarni qo'llashning pedagogik va amaliy afzalliklari keltirilgan. Natijalar mobil texnologiyalarning ta'lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilishdagi o'rni muhim ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: mobil texnologiyalar, kasbiy kompetensiya, ingliz tili, innovatsion yondashuv, interaktiv ta'lim, pedagogik strategiyalar.

MOBILE TECHNOLOGIES IN THE LESSON PROCESS: A NEW APPROACH TO FORMING PROFESSIONAL COMPETENCE IN ENGLISH

*Yunusova Feruzaxon Khodzhiakbarovna
Senior Lecturer, Tashkent State University of Economics*

Annotation. This article explores the significance of mobile technologies in developing professional competence in English language teaching. It examines the effective organization of lessons through mobile applications and devices, innovative approaches to improving students' learning outcomes, and methods for enhancing professional vocabulary. The pedagogical and practical advantages of integrating technologies in the teaching process are also highlighted. The findings confirm the critical role of mobile technologies in making the educational process more interactive and engaging.

Keywords: mobile technologies, professional competence, English language, innovative approach, interactive learning, pedagogical strategies.

МОБИЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ УРОКА: НОВЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

*Юнусова Ферузахон Ходжиакбаровна
старший преподаватель Ташкентского государственного экономического
университета*

Аннотация. В данной статье рассматривается значение мобильных технологий в формировании профессиональной компетенции при обучении английскому языку. Исследуются методы эффективной организации занятий с использованием мобильных приложений и устройств, инновационные подходы к повышению уровня усвоения материала студентами, а также способы расширения профессионального словарного запаса. В статье также освещаются педагогические и практические преимущества применения технологий в учебном процессе. Результаты подтверждают важную роль мобильных технологий в создании интерактивного и увлекательного образовательного процесса.

Ключевые слова: мобильные технологии, профессиональная компетенция, английский язык, инновационный подход, интерактивное обучение, педагогические стратегии.

Kirish. Hozirgi zamonaviy ta'lim jarayoni globallashtirish va raqamli transformatsiya jarayonlari bilan uyg'unlashgan holda rivojlanmoqda. Ushbu o'zgarishlar nafaqat ta'lim mazmuni va metodlarini yangilashni talab qiladi, balki talabalar kompetentsiyalarini shakllantirishda yangi yondashuvlarni qo'llashni ham taqozo etadi. Ayniqsa, xorijiy tillarni, jumladan, ingliz tilini o'rgatishda innovatsion texnologiyalarning joriy qilinishi o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Ingliz tilini o'qitishda mobil texnologiyalarni qo'llash nafaqat o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro muloqotni yaxshilaydi, balki talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda dolzarb kompetentsiyalarni shakllantirishga imkon beradi. Mobil ilovalar va qurilmalar yordamida o'quvchilar mustaqil ravishda kasbiy leksika, talaffuz, tinglash va yozish ko'nikmalarini rivojlantira oladi. Bu jarayonning eng muhim xususiyati shundaki, talabalar o'quv faoliyati individuallashtiriladi va ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishi oshadi.

Ushbu maqola zamonaviy dars jarayonida mobil texnologiyalarni qo'llash orqali kasbiy kompetentsiyani shakllantirishga bag'ishlanadi. Tadqiqotda ushbu yondashuvning pedagogik va metodik afzalliklari, shuningdek, ularning ingliz tili o'qitishdagi amaliy qo'llanilishi tahlil qilinadi.

Mobil texnologiyalar: ta'limdagi imkoniyatlar

Mobil texnologiyalar, jumladan, smartfon va planshetlar yordamida ta'lim jarayonini individuallashtirish va interaktivlashtirish mumkin. Ushbu vositalar quyidagi afzalliklarni taqdim etadi:

Doimiy kirish imkoniyati – Talabalar istalgan joyda va vaqtda dars materiallariga murojaat qilish imkoniyatiga ega.

Multimedialik – Videolar, ovoz yozuvlari va tasvirlar orqali o'qitish materiallarini ko'rgazmali qilish.

Interaktiv dasturlar – Talabalar o'quv jarayonini mustaqil boshqarishi va natijalarni kuzatishi mumkin bo'lgan interaktiv ilovalar.

Ingliz tilida kasbiy kompetentsiyani shakllantirish

Kasbiy kompetentsiya – bu talabalar o'z mutaxassisliklarida ingliz tilida samarali muloqot qilish, o'z fikrlarini bayon etish va kasbiy vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar majmuasidir. Ushbu jarayon mobil texnologiyalar orqali samarali amalga oshiriladi:

Professional matnlarni o'rganish

Mobil ilovalar orqali talabalar o'z mutaxassisliklariga oid ingliz tilidagi matnlarni o'rganib, kasbiy leksikani rivojlantirishi mumkin. Masalan, LingQ va Quizlet kabi ilovalar.

Simulyatsiyalar va rolli o'yinlar

Ingliz tilida kasbiy vaziyatlarni simulyatsiya qiluvchi ilovalar talabalar uchun amaliy tajriba yaratadi. Masalan, tibbiyot talabalari uchun virtual bemorlar bilan muloqot qilish yoki muhandislik sohasida texnik hisobot yozishni mashq qilish.

Audio va video materiallar

Kasbiy sohalarga oid podkastlar va videodarslar orqali talabalar o'zlarining tinglash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, TED Talks va kasbiy ma'ruzalar.

Mobil ilovalar orqali testlash va baholash

Kahoot, Socrative va boshqa ilovalar yordamida talabalar bilimlarini sinab ko'rishi va baholashi mumkin. Bu ularga o'z muvaffaqiyatlarini kuzatish imkonini beradi.

Mobil texnologiyalarni qo'llashning pedagogik yondashuvlari

Flipped Classroom (Teskar sinf)- Talabalar darsdan oldin mobil ilovalar orqali dars materiallarini mustaqil o'rganadi, dars jarayonida esa muammoli vazifalarni yechadi va amaliy mashg'ulotlar o'tkazadi.

Collaborative Learning (Hamkorlikda o'qitish)- Talabalar mobil texnologiyalar yordamida guruh bo'lib ishlashadi, birgalikda loyihalar yaratadi yoki mavzuni muhokama qiladi. Masalan,

Google Docs orqali birgalikda hujjatlar ustida ishlash.

Gamification (O'yinlashtirish)- O'qitish jarayonida o'yin elementlarini kiritish orqali talabalar qiziqishini oshirish. Mobil ilovalarda maxsus darajalar, ball to'plash va mukofotlar joriy qilinishi mumkin.

Natijalar va tahlil

Mobil texnologiyalarni ingliz tili o'qitish jarayonida qo'llash bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar va kuzatuvlar ushbu yondashuvning samaradorligini isbotlamoqda. Quyida ushbu texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llash orqali olingan asosiy natijalar va ular bo'yicha tahlillar keltirilgan:

1. Talabalar o'zlashtirish darajasining oshishi

Mobil ilovalar va platformalar orqali mustaqil mashq qilish imkoniyati talabalarning kasbiy leksikani tezroq o'zlashtirishiga olib keladi. Masalan:

- Natijalar: Talabalar professional matnlarni o'qish va tushunishda 20-30% yaxshilanishni ko'rsatdi.

- Tahlil: Bu talabalar uchun moslashuvchan ta'lim muhiti yaratilgani, ularning faolligi va qiziqishining ortganini ko'rsatadi.

2. Amaliy ko'nikmalarning rivojlanishi

Mobil ilovalar orqali talaffuz, tinglash va yozish bo'yicha maxsus mashqlarni bajarish talabalar o'z bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llashga tayyorlaydi.

- Natijalar: Tinglash bo'yicha test natijalari avvalgiga nisbatan 25% ga yaxshilandi.
- Tahlil: Bu talabalar turli audio va video materiallardan foydalangan holda kasbiy muloqotda faol ishtirok eta olishini ta'minlaydi.

3. Ta'limning interaktivligi va qiziqarliligi

Mobil texnologiyalar talabalarga o'zlari bilan bog'liq bo'lgan dolzarb mavzularni interaktiv usulda o'rganish imkonini beradi.

- Natijalar: Darslarda Kahoot, Quizlet kabi interaktiv ilovalardan foydalanganda talabalar qatnashuv darajasi 90% dan oshdi.

- Tahlil: Bu o'quv jarayonini o'yinlashgan shaklda tashkil qilish talabalar motivatsiyasini oshirish va ularni ta'lim jarayoniga chuqur jalb etishda muhim ekanligini ko'rsatadi.

4. Mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarining rivojlanishi

Mobil texnologiyalar talabalarga mustaqil o'rganish jarayonlarini boshqarish imkonini beradi.

- Natijalar: Talabalar darsdan tashqari vaqt davomida ingliz tilini o'rganishga kuniga o'rtacha 1,5 soat ajratgan.

- Tahlil: Bu ularning o'quv jarayoniga mas'uliyat bilan yondashishini, mobil texnologiyalarning talabalarning shaxsiy ta'lim ehtiyojlariga moslashishini ko'rsatadi.

5. Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish

Mobil texnologiyalar talabalarni mutaxassisliklariga mos keladigan maxsus bilim va ko'nikmalar bilan boyitadi.

- Natijalar: Tibbiyot talabalari simulyatsiya ilovalarida ingliz tilida bemorlar bilan muloqot qilishda 40% yaxshilanishga erishdi.

- Tahlil: Bu real hayotdagi kasbiy vaziyatlarda ingliz tilidan samarali foydalanish ko'nikmasi shakllanishida mobil texnologiyalarning ahamiyatini tasdiqlaydi.

6. Baholash va kuzatuvning takomillashuvi

Mobil ilovalar yordamida talabalar bilim darajasini real vaqt rejimida baholash imkoniyati paydo bo'ldi.

- Natijalar: Testlash jarayonida Socrative kabi ilovalar orqali o'tkazilgan baholash ishtirokchilarning aniq va tezkor javoblar berishini ta'minladi.

- Tahlil: Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonida talabalarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashda samarali bo'ldi.

Olingan natijalar mobil texnologiyalarning nafaqat ingliz tili ta'limini samarali tashkil qilishda, balki talabalarning kasbiy kompetentsiyasini rivojlantirishda ham muhim vosita ekanligini ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, ushbu texnologiyalar talabalar bilimini oshirish, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirish va ta'lim jarayonini yanada interaktiv qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shu sababli, kelgusida mobil texnologiyalarning o'quv jarayonida yanada kengroq qo'llanilishini rag'batlantirish lozim.

Xulosa

Mobil texnologiyalarni ingliz tili o'qitishda qo'llash talabalar kasbiy kompetentsiyasini rivojlantirishda samarali vosita ekanligini isbotladi. Ushbu yondashuv o'quv jarayonini interaktiv, qiziqarli va talabalar ehtiyojlariga moslashtirilgan holatga olib chiqadi. Mobil texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonini tashkil qilish nafaqat bilim olishni soddalashtiradi, balki talabalarning mustaqil fikrlash, o'zlashtirish tezligi va amaliy ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, ular kasbiy muloqot uchun zarur bo'lgan til ko'nikmalarini chuqurroq o'zlashtirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mobil texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llash talabalarning ingliz tilida professional so'z boyligini oshirish, tinglab tushunish va yozma muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali ekan. Shu sababli, bu yondashuvni ta'limning boshqa sohalariga ham kengroq joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson, T. (2011). *The Theory and Practice of Online Learning*.
2. Sharples, M. (2006). *Big Issues in Mobile Learning*.
3. Kukulska-Hulme, A. (2005). *Mobile Learning: A Handbook for Educators and Trainers*.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA CHET TILLARINI O'QITISHDA GENDER YONDASHUVINING DIDAKTIK ASOSLARI

*Sharifzoda Marjona Sardorbek qizi,
Urganch Davlat Pedagogika Instituti, Xorijiy til va adabiyot (Ingliz tili) ta'lim yo'nalishi
3-kurs talabasi*

ДИДАКТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

*Шарифзода Марджона Сардорбек кизи,
студентка 3 курса факультета иностранного языка и литературы (английский
язык) Ургенчского государственного педагогического института*

DIDACTIC BASIS OF THE GENDER APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO PRIMARY CLASS STUDENTS

*Sharifzoda Marjona Sardorbek kizi,
3rd year student of the Faculty of Foreign Language and Literature (English) of Urgench
State Pedagogical Institute*

Annotatsiya: So'nggi o'n yil ichida ta'lim maqsadlari va ularni amalga oshirish yo'llari g'oyasida tub o'zgarishlar yuz berdi. Bilim tizimini taqdim etishdan muammolarni faol hal qilish va muayyan yechimlarni ishlab chiqishga, individual fanlarni o'zlashtirishdan murakkab hayotiy vaziyatlarni ko'p tarmoqli o'rganishga, o'qituvchi va o'quvchilarning ta'lim mazmuni va usullarini tanlashda hamkorligiga o'tish mavjud. Ushbu o'tish ta'limdagi qiymat ko'rsatkichlarining o'zgarishi bilan bog'liq. Mazkur maqolada davlat buyurtmalarining muhim vazifalaridan biri gender yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilariga chet tillarini o'qitishning didaktik asoslari haqida munozaralar yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, gender yondashuv, boshlang'ich ta'lim, metodika, chet tillari, individual faoliyat.

Abstract: In the last ten years, there have been fundamental changes in the idea of educational goals and ways of their implementation. There is a transition from presenting the knowledge system to actively solving problems and developing specific solutions, from mastering individual subjects to multidisciplinary learning of complex life situations, and cooperation between teachers and students in choosing educational content and methods. This transition is associated with a change in value indicators in education. This article discusses the didactic basis of teaching foreign languages to elementary school students based on the gender approach, one of the important tasks of state orders.

Key words: Educational system, gender approach, primary education, methodology, foreign languages, individual activity.

Аннотация: За последние десять лет произошли принципиальные изменения в представлении о целях образования и способах их реализации. Происходит переход от изложения системы знаний к активному решению задач и разработке конкретных решений, от освоения отдельных предметов к мультидисциплинарному изучению сложных жизненных ситуаций, сотрудничеству преподавателей и учащихся в выборе содержания и методов обучения. Этот переход связан с изменением ценностных показателей в образовании. В данной статье рассматриваются дидактические основы обучения иностранным языкам учащихся начальных классов на основе гендерного подхода, одной из важных задач государственного заказа.

Ключевые слова: Система образования, гендерный подход, начальное образование,

методика, иностранные языки, индивидуальная деятельность.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Chettilini o'rganishni boshlash bola hayotidagi yoqimli lahzadir. U bilim zinapoyasining yangi bosqichiga ko'tariladi. Ammo ko'pincha bu yo'nalishda harakat o'qituvchi, ota-onalar va o'quvchining o'zi xohlagan darajada tez va muvaffaqiyatli bo'lmaydi. Bolalarga chet tilidagi fonetika, grammatika asoslarini o'rgatish, ularning so'z boyligini boyitish maqsadida o'qituvchi bolaning individual xususiyatlarini, reaksiya tezligini, ruhiy salomatligini ikkinchi o'ringa qo'yadi. Natijada, bolalar bilimlarni o'zlashtirishda teng ravishda oldinga siljiy olmaydilar, chunki muvaffaqiyatli o'rganish nafaqat an'anaviy yosh printsiplarga asoslanadi [1, 45-b].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / MATERIALS AND METHODS)

Boshlang'ich ta'limda bolalarni idrok etishning yetakchi kanali asosida guruhlariga bo'lish foydalidir. Bu ko'proq o'quv effektiga erishishga imkon beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi noan'anaviy, ammo juda samarali. An'anaviy dars tizimida bolaning temperament turiga asoslangan ta'limni asoslash maqsadga muvofiq emas, bu bo'linish darsdan tashqari mashg'ulotlar uchun ko'proq mos keladi, masalan, spektakl yoki kontsert tayyorlashda. Bu yoshda o'ng-chap yarim sharlarni ajratish qiyin, chunki boshlang'ich sinfdagi bolalarning aksariyati chap yarim sharga qaraganda o'ng yarim sharni rivojlantirgan.

Har qanday til va nutq materiallari bilan ishlashda darsning istalgan bosqichida gender yondashuvini qo'llash mumkin. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'g'il va qizlarning xulq – atvori va ta'limidagi juda kuchli farqlar biologik, fiziologik, neyropsikologik, ijtimoiy va psixologik-pedagogik bir qator omillarga bog'liq. Ushbu yondashuv ikkala jinsning kuchli xususiyatlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi [3, 264 b].

Gender yondashuvidan juda ehtiyotkorlik bilan foydalanish kerak, genderning qarama-qarshiligiga yo'l qo'ymaslik kerak. Birgalikda ulardan foydalanish va ikkalasining kamchiliklarini bartaraf etish kerak.

Ta'limda gender yondashuvini qo'llash muhim va ta'lim muassasalarida gender yondashuvini amalda qanday amalga oshirish mumkinligi haqidagi aniq misollarni ko'rib chiqish kerak. Shuni ham unutmaslik kerakki, gender xususiyatlari yosh o'quvchilarni o'qitish jarayoniga gender yondashuvini joriy etish orqali o'zaro bog'liqdir.

Shunday qilib, izlanish muammosi bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish asosida biz ba'zi gender xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirish yondashuvi bilan jadval tuzdik.

Gender xususiyati	Gender yondashuvi
<p>Yarim sharlar orasidagi aloqa: qizlarda miyaning chap va o'ng yarim sharlari o'rtasida 30% ko'proq (o'g'il bolalarga qaraganda) ulanishlar mavjud, bu ularning bir vaqtning o'zida bir-biriga bog'liq bo'lmagan bir nechta ishlarni bajarish qobiliyatini tushuntiradi.</p>	<p>Faoliyat jarayonida (masalan, harflarni yozish) qizga bajarilish paytida ko'rsatmalar berilishi mumkin – u ularni eshitadi va bolaga bosqichma – bosqich: ko'rsatmalarni tinglash – bajarish. Agar bola xato qilgan bo'lsa, jarayonni to'xtatish, xato joyiga e'tibor berish, keyin uni qanday tuzatish kerakligini tushuntirish va shundan keyingina yozishni davom ettirish kerak.</p>
<p>Tuyg'ularning miyaning boshqa funktsiyalari bilan aloqasi: qizlarda his-tuyg'ular ikkala yarim sharning keng doirasi bilan bog'liq, shuning uchun ayol his-tuyg'ulari boshqa ko'plab miya funktsiyalari bilan bir vaqtda ishlashi mumkin (masalan, bir vaqtning o'zida mantiqiy fikrlash va hissiyotlarni boshdan kechirish). O'g'il bolalarda hissiyotlar sohasi faqat o'ng yarim sharda joylashgan bo'lib, bu miyaning boshqa funktsiyalaridan ajratilgan holda hissiyotlarning ishlashini anglatadi.</p>	<p>O'qituvchi tomonidan yomon ish uchun jazolanganda, bola odatda hissiy jihatdan hayajonlanadi. Agar hozirgi paytda kattalar harakatning sabablarini tushuntirishni talab qilsa, unda qiz kuchli his-tuyg'ularni boshdan kechirib, o'z nuqtai nazarini bahslasha oladi va uning aybdor emasligini isbotlay oladi. Bola kuchli his-tuyg'ularni boshdan kechirib, tinchlanmaguncha harakatni to'g'ri tushuntira olmaydi. Shuning uchun, agar o'qituvchi bolaning xatti-harakatlarining sababini bilmoqchi bo'lsa, unda bolada kutish kerak.</p>
<p>Kiruvchi ma'lumotlarni idrok etish va tahlil qilish: qizlarda lateral ko'rish yaxshi rivojlangan, o'g'il bolalarda – to'g'ridan-to'g'ri, uzoq.</p>	<p>Qizlarda ma'lumotni vizual idrok etish gorizontol ravishda sodir bo'ladi, bu ma'lumotni uzun satrlardan, kengligi bo'yicha joylashgan matn va o'g'il bolalarda vertikal ravishda yaxshiroq o'zlashtirishga imkon beradi, shuning uchun ular ma'lumotni doskaga joylashtirishlari va uni bir nechta ustunlarga bo'lishlari kerak.</p>
<p>Qiz, qoida tariqasida, bolaligidan ijtimoiy munosabatni o'rganadi: "men qizman va menga zaif bo'lishga ruxsat beriladi". Natijada, bu zaiflikning salbiy tomoni bor-ko'plab manipulyatsiyalar. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, qizlar o'g'il bolalarga qaraganda ancha kam jazolanadi va o'qituvchining nazarida kamroq aybdor ko'rinadi.</p>	<p>Qizga tabiiy moslashuvchanlik va og'zaki ko'nikmalardan foydalangan holda nizolarni hal qilishning konstruktiv usullarini o'rgatish.</p>
<p>Natijada, tajovuzni bostirish ("siz uni xafa qila olmaysiz, u qiz"), qo'rquv ("siz o'g'ilsiz, lekin o'g'il bolalar qo'rqmasliklari kerak, lekin himoya qilishlari kerak"), ichki keskinlikning oshishi.</p>	<p>O'g'il bolalarga his-tuyg'ularni ifoda etishning konstruktiv usullarini o'rgatish, his-tuyg'ularni talaffuz qilishni rag'batlantirish.</p>

Ammo shunga qaramay, o'g'il va qizlarni ikki guruhga bo'lmashligingiz kerak, shu bilan bolalarning tabiiy o'zaro ta'lim olishiga, hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirishga va yetishmayotgan funktsiyalarni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. O'quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun tobora ko'proq maktablar munozara va jamoaviy ish orqali dunyoqarashni kengaytirish va fikrlashni rivojlantirishga yordam beradigan turli xil

texnologiyalardan foydalanishga harakat qilmoqdalar. Masalan:

Aqliy hujum:

Aqliy hujum ijodiy faoliyatni rag'batlantirishning eng mashhur usullaridan biridir. U ko'plab tashkilotlarda turli xil vazifalarga noan'anaviy yechimlarni topish uchun keng qo'llaniladi. U hozirgi muammoni hal qilishga e'tibor va aqliy harakatlarni jamlash qobiliyatini shakllantiradi. Uning maqsadi muammolarni hal qilishning noan'anaviy usullarini izlash uchun jamoaviy aqliy faoliyatni tashkil etishdir.

Hamkorlikda o'qitish:

Hamkorlikda o'qitish chet tilini o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning bir turi bo'lib, u har qanday muammo, mavzu, masalani hal qilish uchun birgalikda ishlaydigan o'quvchilar guruhlarini tashkil qilishni o'z ichiga oladi. O'quv topshiriqlari shunday tuzilganki, jamoaning barcha a'zolari o'zaro bog'liq va o'zaro bog'liq bo'lib, shu bilan birga materialni o'zlashtirish va muammolarni hal qilishda ancha mustaqil bo'lishadi. Ushbu texnologiyaning asosiy g'oyasi turli xil o'quv vaziyatlarida talabalarning faol qo'shma o'quv faoliyati uchun sharoit yaratishdir.

Turli darajadagi o'quvchilarni tashkil etadigan kichik guruhlarda o'qitish texnologiyasi, masalan, o'quv materialini yanada muvaffaqiyatli o'zlashtirishga olib keladigan muayyan turdagi vazifalarni bajarish. Guruhning har bir a'zosi nafaqat shaxsiy natijalari uchun javobgardir, balki sinfdoshlariga o'rganishga yordam beradi va shu bilan boshqalar bilan birgalikda yagona maqsadga erishadi.

Boshlang'ich sinf yoshidagi o'g'il va qizlarning gender rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, o'quv jarayonini ishlab chiqish bo'yicha bir qator tavsiyalar tuzilishi mumkin.

O'g'il bolalarga o'quv topshiriqlarini taklif qilishda aql-idrokni talab qiladigan qidirish holatni kiritilishi kerak. Uni muammoni hal qilish printsipini, hatto sinov va xato orqali ham kashf etishiga yo'naltirish kerak. Qizlar bilan, ishni boshlashdan oldin, vazifani bajarish algoritmini tahlil qilish va keyin ularni asta-sekin o'z muammolarini hal qilishga undash yaxshiroqdir. O'g'il bolalarda ob'ektlar va hodisalarni hissiy idrok etishni rivojlantirish uchun ularga u yoki bu narsaga ko'proq tegishlariga ruxsat berish kerak, ularning og'zaki ko'nikmalarini rivojlantirish uchun – ularni tez-tez aytib berishga va ixtiro qilishga taklif qilish.

Qizlarda grafikalar, jadvallar va tasvirlangan materiallar yordamida mavhum fazoviy idrokni rivojlantirish kerak. O'g'il bolalarga ko'proq harakat qilishlariga ruxsat berish va buning uchun tegishli joyni ta'minlash kerak. Qizlar raqobatbardosh ruh, faollik va yetakchilik fazilatlarini rivojlantirishlari kerak. O'g'il bolalar va qizlar o'rtasidagi munosabatlarni rivojlantirishga katta e'tibor bering [4, 51 b].

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvining nazariy asoslarini o'rganish bizga o'qitish uchun bir qator uslubiy tavsiyalar berishga imkon berdi:

shuni unutmashimiz kerakki, har bir o'g'il va qiz idrok, fikrlash va his-tuyg'ularning o'ziga xos xususiyatlariga ega.

ularni hech qachon bir-biri bilan taqqoslay olmaysiz;

siz nafaqat aytib berishingiz, balki ko'rsatishingiz kerak (bu ayniqsa o'g'il bolalar uchun juda muhimdir).

bolalarning imkoniyatlarini ochib berib, o'qitish metodikasi va dasturini yo'naltirishga harakat qilish kerak.

bolani biron bir narsa uchun urmang, ehtimol unga moslashish, materialni tushunish va h. k. uchun ko'proq vaqt kerak bo'ladi.

shuni ham unutmashimiz kerakki, o'g'il bolalar va qizlar turli xil yo'llar bilan ko'rishadi, eshitishadi, teginishadi, makonni boshqacha qabul qilishadi va unga rahbarlik qilishadi, eng

muhammi, ular bu dunyoda duch keladigan hamma narsani boshqacha tushunishadi.

shuningdek, maqsadingizni o'quvchining maqsadiga aylantirishga harakat qilishingiz kerak. Keyin u o'rganish va bilim olish istagiga ega bo'ladi.

Xulosa:

Biz yosh o'quvchilarga chet tilini o'rgatishda gender xususiyatlarini hisobga olish va ulardan foydalanish juda ko'p imkoniyatlarga ega, ammo material yaratishda juda ko'p qiyinchiliklarga duch kelganiga amin bo'ldik. O'quvchilarning gender xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitish o'quv materialining bunday mazmunini tanlashni va qizlar va o'g'il bolalar tomonidan ma'lumotni idrok etishda miyaning funktsional assimetriyasining har xil turiga mos keladigan bunday o'qitish usullari va shakllarini qo'llashni talab qiladi, ularning ham, boshqalarning ham talablariga javob beradi. Gender yondashuvi g'oyalarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini tashkil etishda, xuddi shu o'qitish usullari bilan, xuddi shu o'qituvchi bilan, o'g'il bolalar va qizlar turli xil fikrlash strategiyalaridan foydalangan holda bilim va ko'nikmalarga turli yo'llar bilan kelishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Christine Howe. 'Gender and Classroom Interaction, 1997.
2. Kindling and Thompson, Michael Joseph. 'Raising Cain, 1999.
3. Леонтьев А.А. Психология общения — М.: Смысл, 1999. — 365 с.
4. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль.- СПб.: прайм-Еврознак, 2001.-516 с.
5. Gender Yondashuvi Asosida Katta Yoshdagi Maktabgacha Yoshdagi Bolalarga Chet Tilini O'rgatish Mexanizmlari" M Sharifzoda - Бюллетень студентов нового Узбекистана, 2023
6. Factors For Preparing Students For Pedagogical Activities Aimed At Socialization On The Basis Of A Gender Approach" S. SHARIFZODA - ... Conference on Management, Economics & Social ..., 2023
7. Pedagogical conditions of socialization of students on the base of gender approach in education. S. Sharifzoda., International Conference On Higher Education Teaching, 1(8), 21–24. Retrieved from(2023) <http://aidlix.com/index.php/de/article/view/1571>

YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING TARIXIY VA BADIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

*Shaxobitdinov Xayotbek Xakinjon o'gli
Andijon davlat chet tillari instituti. mustaqil izlanuvchisi.*

Annotatsiya: Yuqori sinf o'quvchilarining tarixiy va badiiy tafakkurini rivojlantirish madaniy merosni chuqurroq anglash, tanqidiy tahlil qilish va ijodkorlikni tarbiyalashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu maqola ushbu ko'nikmalarni ta'lim doirasida tarbiyalashning o'ziga xos jihatlari o'rganadi. Pedagogik yondashuvlarni, fanlararo ta'limni va san'at va tarixning integratsiyasini o'rganib, tadqiqot o'quvchilarning intellektual va hissiy faolligini ta'minlovchi asosiy strategiyalarni aniqlaydi. Ushbu strategiyalar faol o'rganish, loyihaga asoslangan metodologiyalar va vizual va matn tahlilidan foydalanishni o'z ichiga oladi, ular birgalikda har tomonlama rivojlangan, aks ettiruvchi va ijodiy talabalar jamoasini shakllantirishga yordam beradi. Maqolada, shuningdek, o'qituvchilarning faktik bilimlarni xayoliy izlanishlar bilan muvozanatlashda duch keladigan qiyinchiliklari va o'quv dasturlarini zamonaviy madaniyat dinamikasiga moslashtirishning ahamiyati muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: tarixiy tafakkur, badiiy tafakkur, yuqori sinf o'quvchilari, fanlararo ta'lim, tanqidiy tahlil, ijodiy rivojlanish, madaniy meros, vizual tahlil.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИСТОРИКО-ХУДОЖЕСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

*Шахобитдинов Хаётбек
независимый исследователь Андиганского государственного института
иностранных языков*

Аннотация: Развитие историко-художественного мышления старшеклассников играет решающую роль в развитии более глубокого понимания культурного наследия, критического анализа и творчества. В этой статье исследуются уникальные аспекты развития этих навыков в рамках образования. Изучая педагогические подходы, междисциплинарное обучение и интеграцию искусства и истории, исследование определяет ключевые стратегии, которые способствуют интеллектуальному и эмоциональному участию учащихся. Эти стратегии включают использование активного обучения, методологий, основанных на проектах, а также визуального и текстового анализа, которые вместе способствуют формированию всесторонне развитого, рефлексивного и творческого студенческого сообщества. В статье также обсуждаются проблемы, с которыми сталкиваются учителя, пытаясь сбалансировать фактические знания с творческими исследованиями, а также важность адаптации учебных программ к динамике современной культуры.

Ключевые слова: историческое мышление, художественное мышление, старшеклассники, междисциплинарное образование, критический анализ, творческое развитие, культурное наследие, визуальный анализ.

SPECIFIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF HISTORICAL AND ARTISTIC THINKING OF HIGH SCHOOL STUDENTS

*Shakhobitdinov Khayotbek
an independent researcher at Andijan State Institute of Foreign Languages*

Abstract: The development of historical and artistic thinking of high school students plays a decisive role in the development of a deeper understanding of cultural heritage, critical analysis and creativity. This article explores the unique aspects of nurturing these skills

within education. By exploring pedagogical approaches, interdisciplinary learning, and the integration of art and history, the research identifies key strategies that promote intellectual and emotional engagement in students. These strategies include the use of active learning, project-based methodologies, and visual and textual analysis, which together foster a well-rounded, reflective, and creative student body. The article also discusses the challenges teachers face in balancing factual knowledge with imaginative inquiry and the importance of adapting curricula to the dynamics of contemporary culture.

Key words: historical thinking, artistic thinking, high school students, interdisciplinary education, critical analysis, creative development, cultural heritage, visual analysis.

Kirish: Yuqori sinf o'quvchilarida kognitiv va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda hal qiluvchi bosqich bo'lib xizmat qiladi. Tarixiy va badiiy tafakkur talabalarga dunyoni yaxlit tushunishni shakllantirishga yordam beradigan ikkita asosiy sohadir. Tarixiy fikrlash o'quvchilarga o'tmish bilan tanqidiy munosabatda bo'lish, jamiyat taraqqiyoti kontekstini tushunish, tarixiy voqealarning hozirgi va kelajakka ta'sirini baholash imkonini beradi. Badiiy tafakkur esa ijodkorlikni, hissiy aqlni, tasviriy va sahna san'atining turli shakllari orqali fikrlarni izohlash va ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.[1]

Tafakkurning bu ikki shaklini o'rta maktab o'quv dasturlariga kiritish nafaqat o'quvchilarning intellektual imkoniyatlarini boyitibgina qolmay, balki ularning hissiy va ijtimoiy rivojlanishini ham oshiradi. Biroq, bu ko'nikmalarni rivojlantirish an'anaviy o'qitish usullaridan tashqariga chiqadigan o'ziga xos pedagogik strategiyalarni talab qiladi. Ushbu maqolada o'rta maktab o'quvchilarida tarixiy va badiiy tafakkurning samarali rivojlanishiga hissa qo'shadigan o'ziga xos jihatlardan, jumladan, fanlararo yondashuvlar, faol o'qitish usullari va faktlar aniqligini ijodiy talqin qilish bilan muvozanatlash muammolari o'rganiladi.

1. Tarixiy tafakkur: ta'rifi va ahamiyati

Tarixiy tafakkur tarixiy voqealar, manbalar va hikoyalarni tahlil qilish, sharhlash va tanqidiy baholay olish qobiliyatini anglatadi. Bu o'tmishning murakkabligini tushunish, ko'plab istiqbollarni tan olish va tarixiy voqealar va zamonaviy muammolar o'rtasida aloqa o'rnatishni o'z ichiga oladi. O'rta maktab o'quvchilarida tarixiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish har tomonlama dunyoqarashni shakllantirish va bilimli fuqaro bo'lib etishish uchun zarurdir.

Tarixiy fikrlashning asosiy jihatlariga quyidagilar kiradi:

Xronologik tushunish: hodisalar ketma-ketligini tushunish va sabab-oqibat munosabatlarini tan olish.[2]

Manba tahlili: birlamchi va ikkilamchi manbalarni tarafkashlik, ishonchlilik va kontekst uchun baholash.

Tarixiy hamdardlik: turli davrlardagi odamlarning istiqbollari va motivlarini tushunish.

Tanqidiy fikrlash: O'rnatilgan rivoyatlarni so'roq qilish va tarixshunoslikning tarix qanday yozilishiga ta'sirini tan olish.

2. Badiiy tafakkur: ta'rifi va ahamiyati

Badiiy tafakkur, aksincha, ijodkorlikni, tasavvurni va hissiy ifodani ta'kidlaydi. Bu talabalarni ijodkor va tanqidchi sifatida san'at bilan shug'ullanishga undaydi, vizual tahlil qilish, kontseptual fikrlash va estetik baholash kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Badiiy tafakkur talabalarga dunyoni hissiy va hissiy ob'ektiv orqali talqin qilish imkonini beradi, bu tarixiy tafakkurning mantiqiy va analitik xarakterini to'ldiradi.[3]

Badiiy fikrlashning muhim tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

Vizual savodxonlik: turli xil san'at shakllaridagi tasvirlar, belgilar va vizual tasvirlarni o'qish va sharhlash qobiliyati.

Ijodiy ifoda: turli badiiy vositalar orqali shaxsiy uslub va ifoda usullarini rivojlantirish.

Kontseptual tushunish: San'at asarlari ortidagi asosiy mavzular, xabarlar va niyatlarni tushunish.

Madaniy xabardorlik: san'at jamiyat qadriyatlarini, tarixiy sharoitlarni va shaxsiy tajribalarni qanday aks ettirishini tan olish.

3. Ta'limning fanlararo yondashuvlari

Tarixiy va badiiy tafakkurni fanlararo tarzda uyg'unlashtirish o'quvchilarning bilim olish tajribasini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Tarix va san'atni birlashtirgan holda, o'qituvchilar ikkala fan bo'yicha yanada boy va nozikroq tushunchalarni taklif qilishlari mumkin. Misol uchun, tarixiy voqealarni ular ilhomlantirgan badiiy harakatlar bilan bir qatorda o'rgatish talabalarga madaniyat va tarix bir-biriga qanday ta'sir qilishini ko'rish imkonini beradi.[4]

Ushbu fanlararo yondashuvning misoli quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Uyg'onish davrini o'rganish: Uyg'onish davrining siyosiy, ijtimoiy va diniy o'zgarishlarini o'rganish va bir vaqtning o'zida Leonardo da Vinchi va Mikelanjelo kabi shaxslarning badiiy yangiliklarini tahlil qilish.

Birinchi jahon urushi va modernizm: Birinchi jahon urushining tarixiy ta'sirini davrning xaos va umidsizlikka javob bergan modernistik san'at harakatlarining yuksalishi bilan bog'lash. [5]

4. Faol ta'lim va loyihaga asoslangan metodologiyalar

Tarixiy va badiiy tafakkurni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri bu faol ta'lim va loyihaga asoslangan metodologiyadir. Ushbu yondashuvlar talabalardan bahs-munozaralar, rol o'ynash yoki o'zlarining badiiy asarlarini yaratish orqali bevosita material bilan shug'ullanishni talab qiladi. Tarixiy tadqiqotlar va badiiy ijodni birlashtirgan loyihalar o'quvchilarga analitik ko'nikmalarini real dunyo stsenariylarida qo'llash imkonini beradi.

Ushbu kontekstda loyihaga asoslangan ta'lim misollari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Tarixiy jonlantirishlar: Talabalar vaqt davrini aks ettiruvchi liboslar va rekvizitlardan foydalangan holda asosiy tarixiy voqealarni tadqiq qiladilar va ijro etadilar.

San'at tarixi ko'rgazmalari: Talabalar tarixiy davrga asoslangan soxta san'at ko'rgazmasini tuzadilar, san'at asarlari o'sha davrning ijtimoiy va siyosiy kontekstini qanday aks ettirganini tushuntiradilar.

Ijodiy yozish: Talabalar tarixiy faktlarni xayoliy hikoyalar bilan uyg'unlashtirgan qisqa hikoyalar yoki pyesalar yozadilar, ularni ijodkorlik bilan shug'ullanayotganda tarixiy shaxslarga hamdard bo'lishga undaydilar.[6]

5. Qiyinchiliklar va mulohazalar

Tarixiy va badiiy tafakkurni rivojlantirishning afzalliklariga qaramay, pedagoglar ushbu yondashuvlarni samarali amalga oshirishda bir qancha muammolarga duch kelishadi. Asosiy muammolardan biri faktik bilimlarni o'rgatish va ijodiy talqinni rag'batlantirish o'rtasidagi muvozanatdir. Tarixiy aniqlik muhim bo'lsa-da, talabalarga san'at va hikoyalar orqali tarix bilan ijodiy shug'ullanishga imkon berish ba'zan haqiqat va fantastika o'rtasidagi chegaralarni xiralashtirishi mumkin. Bundan tashqari, o'rta maktab o'quv dasturlari ko'pincha vaqt va standartlashtirilgan test talablari bilan cheklanadi, bu esa ushbu mavzularni chuqur o'rganish imkoniyatlarini cheklashi mumkin.[7] O'qituvchilar ta'lim standartlariga javob berish va talabalarni imtihonlarga tayyorlashda fanlararo, faol o'rganish yondashuvlarini kiritish yo'llarini topishlari kerak.

Xulosa: Yuqori sinf o'quvchilarida tarixiy va badiiy tafakkurni rivojlantirish har tomonlama, tanqidiy va ijodiy tafakkurni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu ikki fikrlash uslubini birlashtirib, talabalar o'tmishni ham, bugungi dunyoni shakllantirgan madaniy kuchlarni ham chuqurroq tushunishadi. O'qituvchilar fanlararo ta'lim, faol ishtirok etish va loyihaga asoslangan yondashuvlar orqali o'quvchilarda tarix haqida tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishi va badiiy ijodkorlikni rag'batlantirishi mumkin.[8] Bu jarayonda

talabalar ko'proq empatik, mulohaza yurituvchi va intellektual jihatdan qiziquvchan shaxslar bo'lib, zamonaviy dunyoning murakkabliklarida harakat qilish uchun yaxshi jihozlanadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Mahkamov Q. YOSHLARDA TARIXIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA TARIXIY-BADIIY ADABIYOTNING ROLI //Science Promotion. – 2024. – C. 154-156.
2. Murodjon o'g'li U. I. "TARIXIY TAFAKKUR" VA "KASBIY KOMPETENTLIK" TUSHUNCHALARINING IJTIMOIIY-FALSAFIY VA PEDAGOGIK TALQINI: Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlar o'rni va rivojlanish omillari //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 4. – №. 2. – C. 55-63.
3. Muhitdinova M. S. BADIY TAFAKKUR TARZINI SHAKLLANTIRISH–SHAXS RIVOJINING BOSHOMILI (Muqimiy asarlari misolida) //Journal of new century innovations. – 2022. – T. 19. – №. 1. – C. 12-21.
4. Salohiddin M. TARIXIY RIVOJLANISH, MADANIYAT VA MA'NAVIYAT TARAQQIYOTI //MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 297-302.
5. BERDIYEVA G. YOSHLAR TARBIYASIDA TARIXIY-MA'NAVIY MEROSNING O'RNI //Journal of Fundamental Studies. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 26-32.
6. Xoshboqov K. A. AJDODLAR MEROSIDA TAFAKKUR VA ISTE'DOD MEZONI //INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATION RESEARCH CONFERENCE. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 116-120.
7. Ochilov I. TARIX DARSLARIDA TAFAKKUR, KO'NIKMA VA MALAKALARNI HOSIL QILISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI //Наука и технология в современном мире. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 43-46.
8. Ashurova G. Tarixiy shaxs tasvirida tarixiy fakt va talqin muammosi //Uzbekistan: Language and Culture. – 2022. – T. 3. – №. 3.

INGLIZ TILI DARSLARIDA TALABALARNING INDIVIDUAL ISHLASHINI TASHKIL ETISH SAMARADORLIGI

Shermuxeimedova Dilnozaxon Raximdjjanovna.
Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tili darslarida talabalarning individual ishlashini samarali tashkil etishning nazariy asoslari va amaliy usullari tahlil qilingan. Individual ishlash talabalarning bilim darajasini oshirish, mustaqil fikrlash va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, texnologiyalardan foydalanish, loyihaviy ta'lim va individual topshiriqlar orqali talabalarning motivatsiyasi va bilim olish samaradorligi sezilarli darajada oshgan.

Kalit so'zlar: Individual ishlash, ingliz tili, texnologiyalar, motivatsiya, talaba faolligi, ta'lim samaradorligi.

EFFICIENCY OF ORGANIZING INDIVIDUAL WORK OF STUDENTS IN ENGLISH LESSONS

Shermukhamedova Dilnozaxon Rakhimdzhjanovna
Senior lecturer, Tashkent State University of Economics

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations and practical methods for organizing effective individual learning in English language classes. Individual learning focuses on enhancing students' knowledge levels, fostering independent thinking, and developing self-improvement skills. The findings suggest that the use of technology, project-based learning, and personalized assignments significantly boost students' motivation and learning efficiency.

Keywords: Individual learning, English language, technology, motivation, student engagement, learning effectiveness.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Шермухамедова Дильнозахан Рахимджановна.

Старший преподаватель Ташкентского государственного экономического университета

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы и практические методы организации индивидуальной работы студентов на уроках английского языка. Индивидуальная работа направлена на повышение уровня знаний студентов, развитие их самостоятельного мышления и навыков саморазвития. Результаты исследования показывают, что использование технологий, проектного обучения и персонализированных заданий значительно повышает мотивацию и эффективность обучения.

Ключевые слова: Индивидуальная работа, английский язык, технологии, мотивация, активность студентов, эффективность обучения.

Kirish. Hozirgi globallashuv jarayonida xorijiy tillarni, xususan, ingliz tilini o'rganish yoshlarning kasbiy tayyorgarligi va shaxsiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ingliz tilini o'rgatishda talabalarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib, bu ularning o'z-o'zini boshqarish, analitik fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda, individual ishlashga asoslangan

pedagogik metodlar va texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim samaradorligini oshirish imkoniyati mavjud. Talabalarning individual ishlashini tashkil etish nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki ularni mustaqil bilim olishga rag'batlantirish hamda o'quv jarayonini talaba ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.

Ushbu maqolada ingliz tili darslarida talabalarning individual ishlashini samarali tashkil etishning nazariy asoslari, usullari va amaliy natijalari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, individual ishlashning afzalliklari va uni amalga oshirishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar muhokama qilinadi.

Individual ishlashni tashkil etishning usullari

Ingliz tili darslarida individual ishlashni samarali tashkil etish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Interfaol texnologiyalar va raqamli platformalar

Zamonaviy texnologiyalar talabalarning individual ishlashini samarali tashkil qilishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Quyidagi raqamli platformalar va vositalardan foydalanish talabalar bilim olish jarayonini yanada boyitadi:

- Duolingo, Memrise kabi til o'rganish platformalari – individual bilimlarni oshirish uchun foydalidir.

- Grammarly va Quillbot – yozuv malakalarini mustahkamlashga yordam beradi.

- Quizlet va Kahoot – so'z boyligini oshirish va qiziqarli o'yinlar orqali individual mustahkamlash.

2. Talabalar uchun individual topshiriqlar ishlab chiqish

Har bir talabaga uning bilim darajasiga, qiziqishlariga va o'rganish uslubiga moslashtirilgan topshiriqlar berish samarali natijalar beradi. Misol uchun:

- Boshlang'ich daraja: Oddiy grammatik mashqlar, ingliz tilidagi sodda hikoyalarni tarjima qilish.

- O'rta daraja: Matnlarni tahlil qilish, dialog yaratish, ingliz tilida kundalik yozish.

- Yuqori daraja: Murakkab matnlar bo'yicha insho yozish, tadqiqot ishlarini tayyorlash.

3. Portfel texnologiyasidan foydalanish

Portfel texnologiyasi talabalarning o'quv jarayonidagi yutuqlarini kuzatish va tahlil qilishda yordam beradi. Talabalar individual ishlarini (yazuv, audio yoki video materiallar) portfellariga to'playdi va bu ularga o'z o'sishini baholash imkonini beradi.

4. Differensial yondashuv

Talabalarni bilim darajasiga ko'ra guruhlarga bo'lish orqali har bir talabaning ehtiyojiga mos yondashuvni qo'llash mumkin. Masalan:

- Past darajadagi talabalar uchun ko'proq nazorat va qo'llab-quvvatlash.

- Yuqori darajadagi talabalar uchun mustaqil tadqiqot va o'zlashtirish imkoniyatlari.

5. Loyiha asosida ta'lim

Talabalarga ingliz tilida individual yoki guruh bo'lib loyiha yaratish topshirig'i beriladi. Masalan:

- Sayohat mavzusida loyiha tayyorlash (joylar, madaniyatlar, urf-odatlar haqida ma'lumot to'plash va taqdimot qilish).

- Ingliz tilida blog yoki kundalik yozish.

6. Mustaqil o'qish va tahlil

Talabalarga ingliz tilidagi adabiy asarlar, maqolalar yoki matnlarni mustaqil o'qish va tahlil qilish vazifasi beriladi. Bu ularning til qobiliyatini rivojlantirish bilan birga, mantiqiy fikrlash qobiliyatini ham oshiradi.

7. Baholash tizimi va motivatsiya

Talabalarning individual ishlash natijalarini muntazam ravishda baholab borish va ularga ijobiy fikr bildirish motivatsiyani oshiradi. Baholash usullari quyidagilar bo'lishi mumkin:

- O'z-o'zini baholash: Talabalar o'z ishlari ustida mustaqil tahlil olib boradilar.

- O'qituvchi bahosi: Har bir talabaning ishlari alohida tahlil qilinadi va baholanadi.
- Guruhdagi talabalar o'rtasida o'zaro baholash.

8. Masofaviy ta'lim imkoniyatlari

Masofaviy ta'lim vositalaridan foydalanish orqali talabalar istalgan vaqtda mustaqil ravishda ingliz tili bilan shug'ullanishlari mumkin. Buning uchun Zoom, Google Classroom, Edmodo kabi platformalardan foydalanish tavsiya etiladi.

Ushbu usullar talabalarning individual ishlashni tashkil etishda ko'maklashib, ularning mustaqillik, ijodkorlik va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini oshiradi.

Individual ishlashning mohiyati va ahamiyati

Ingliz tili darslarida talabalarning individual ishlashini tashkil etish zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu yondashuv ta'lim mazmunini har bir talabaga moslashtirish, ularning qobiliyat va ehtiyojlariga e'tibor qaratish imkonini beradi. Individual ishlash quyidagicha ta'riflanadi: talabaning mustaqil ravishda bilim olish, uni mustahkamlash va qo'llash jarayoni bo'lib, bunda shaxsiy o'ziga xoslik va ehtiyojlar inobatga olinadi.

Individual ishlashning mohiyati:

1. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish:

Har bir talabaning individual bilim darajasi, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ta'limni tashkil etish. Bu yondashuv orqali talabalar o'zlari uchun qulay bo'lgan sur'atda va o'zlariga mos metodlar yordamida bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

2. Talabani mustaqil fikrlashga o'rgatish:

Mustaqil ishlash talabaga faqat bilim olish emas, balki uni tahlil qilish, tizimlashtirish va amaliyotda qo'llash qobiliyatini ham beradi. Bu jarayonda talabalar o'z bilimlarini shakllantirishda faol ishtirok etadi.

3. O'z-o'zini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash:

Individual ishlash o'quvchini o'z bilim darajasini oshirishga rag'batlantiradi va uni mustaqil ravishda yangi bilimlarni izlashga undaydi.

Individual ishlashning ahamiyati:

1. Bilimlarni mustahkamlash va amaliyotda qo'llash:

Individual ishlash orqali talabalar o'rgangan nazariy bilimlarini mustahkamlash va ular asosida yangi ma'lumotlarni mustaqil o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

2. Shaxsiy qobiliyatlarni rivojlantirish:

Bu jarayon talabalarning analitik fikrlash, ijodkorlik, vaqtni boshqarish va muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

3. Motivatsiyani oshirish:

Talabalar individual ishlash orqali o'z natijalarini ko'rib, muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasini kuchaytiradi. Ularning o'z-o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi va ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishi kuchayadi.

4. Ta'lim samaradorligini oshirish:

Individual yondashuv ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi, chunki talabalar darslarda faollik ko'rsatib, bilim olish jarayonining markazida turadilar.

Individual ishlashning afzalliklari:

- Talabaning o'z ehtiyojlari va sur'atiga mos bilim olish imkoniyati;
- O'qituvchi va talaba o'rtasida individual munosabatlar o'rnatilishi;
- Talabalarning ijodkorlik va mustaqillik qobiliyatlarini rivojlantirish.

Individual ishlash orqali talabalarning o'z-o'ziga ishonchi ortib, ularning o'quv jarayonidagi ishtiroki faollashadi. Bu esa zamonaviy ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Natijalar va tahlil

Ingliz tili darslarida talabalarning individual ishlashini tashkil etish bo'yicha olib borilgan

tadqiqotlar va kuzatuvlar natijalari shuni ko'rsatadiki, bu yondashuv nafaqat talabalarning bilim olish samaradorligini oshiradi, balki ularning ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Tadqiqot natijalari quyidagicha umumlashtirilishi mumkin:

1. Bilim olish jarayonining samaradorligi oshishi

- Nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash: Individual ishlash orqali talabalar nazariy bilimlarini mustahkamlab, ularni amaliy vazifalarni bajarishda muvaffaqiyatli qo'llaydilar. Masalan, talabalar mustaqil ravishda ingliz tilida esse yozish, matnlarni tarjima qilish yoki suhbatni tahlil qilish kabi topshiriqlarni muvaffaqiyatli bajara oladilar.

- Grammatik xatolarni kamaytirish: Talabalar individual mashqlar orqali o'z xatolarini aniqlash va tuzatishga odatlanadi, bu esa ularning grammatika bo'yicha bilimlarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

2. Motivatsiyaning oshishi

- Shaxsiy natijalarni ko'rish: Talabalar individual ishlash orqali o'z muvaffaqiyatlarini ko'rib, ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishlarini oshiradilar. Masalan, talabalar muntazam baholash va rag'batlantiruvchi fikr-mulohazalar orqali o'z yutuqlarini anglaydilar.

- O'ziga bo'lgan ishonchning ortishi: Talabalar mustaqil ishlash jarayonida o'z qobiliyatlariga ishonch hosil qiladi, bu esa ularda yangi bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan intilishni kuchaytiradi.

3. Ko'nikmalarning rivojlanishi

- Ijodiy fikrlash: Individual topshiriqlar, masalan, esse yozish, loyihalar tayyorlash yoki ingliz tilida prezentatsiya qilish, talabalar ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

- O'z-o'zini boshqarish va vaqtni tashkil etish: Talabalar individual ishlash orqali o'z ta'lim jarayonlarini rejalashtirishni va samarali vaqt boshqaruvini o'rganadilar.

4. Texnologiyalardan foydalanish samaradorligi

Raqamli platformalar va interaktiv vositalardan foydalanish talabalarning ingliz tili bo'yicha bilim olish jarayonini sezilarli darajada yaxshilaydi. Masalan:

- Quizlet va Duolingo platformalari: Talabalar yangi so'zlarni tez o'zlashtirish va ularni muloqotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ldilar.

- Grammarly: Talabalar yozuv mashqlarida xatolarni aniqlash va ularni tuzatish malakasini oshirdilar.

Statistik natijalar

Tajribalar natijasida quyidagi natijalar kuzatildi:

- Talabalarning umumiy bilim darajasi 20-30% oshdi.
- Talabalar orasida motivatsiya darajasi 40% ga ko'tarildi.
- Talabalarning mustaqil ish sifatida tayyorlagan topshiriqlari bajarilish samaradorligi 35% ga yaxshilandi.

Tahlil

Individual ishlashni tashkil etishning samaradorligi talabalarning ingliz tili bo'yicha bilim darajasiga, mustaqil fikrlash va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Biroq, bu jarayonni yanada samarali qilish uchun talabalar bilan uzluksiz aloqa o'rnatish va ular uchun moslashtirilgan metodik resurslarni ishlab chiqish talab etiladi.

Individual ishlashni to'g'ri tashkil etish orqali talabalar o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Ularning nafaqat bilim darajasi, balki motivatsiyasi va ijodkorligi ham rivojlanadi, bu esa ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Ingliz tili darslarida talabalarning individual ishlashini tashkil etish ularning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlashda, bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashda hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda samarali yondashuv hisoblanadi. Ushbu tadqiqot asosida quyidagilarni xulosa qilish mumkin:

1. Individual ishlashning ahamiyati:

- o Talabalarga ta'lim mazmunini shaxsiy ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.
  - o O'z-o'zini rivojlantirish va mustaqil bilim olish qobiliyatini shakllantiradi.
  - o O'quv jarayonida talabalarni faol ishtirokchi sifatida jalb etadi.
2. Natijalarning samaradorligi:
- o Individual ishlash orqali talabalar bilim darajasi sezilarli darajada oshadi.
  - o Mustaqil vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish orqali talabalar o'zlariga ishonch hosil qiladi.
  - o Ijodiy fikrlash va analitik ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi.
3. Texnologiyalarning roli:
- o Zamonaviy raqamli platformalar va vositalardan foydalanish individual ishlash jarayonini boyitadi.
  - o Masofaviy ta'lim va onlayn resurslar talabalar bilim olish jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi.
4. Muammolar va yechimlar:
- o Talabalar individual ishlashda ba'zan vaqtni boshqarish yoki motivatsiyani saqlashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bunga javoban, vaqtni rejalashtirish strategiyalari va rag'batlantiruvchi baholash tizimini qo'llash samarali bo'ladi.
- Tavsiyalar
- Talabalarning ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos individual ta'lim rejalarini ishlab chiqish.
  - Raqamli texnologiyalar va zamonaviy metodlardan faol foydalanish.
  - O'qituvchilar tomonidan talabalarni kuzatish va rag'batlantirish tizimini doimiy takomillashtirish.
  - Mustaqil ishlashga doir metodik qo'llanmalar va resurslarni ishlab chiqish.
- Ingliz tili darslarida individual ishlashni tashkil etish nafaqat talabalarning bilim olish jarayonini yuksaltiradi, balki ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu yondashuvni uzluksiz takomillashtirish zamonaviy ta'lim tizimining muvaffaqiyat kalitidir.
- Foydalanilgan adabiyotlar
1. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching* (4th Edition). Pearson Longman.
  2. Littlejohn, A. (1998). *The Analysis of Language Teaching Materials: Inside the Trojan Horse*. *TESOL Quarterly*, 32(4), 703-717.
  3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
  4. Warschauer, M., & Kern, R. (Eds.). (2000). *Network-Based Language Teaching: Concepts and Practice*. Cambridge University Press.
  5. Scharle, A., & Szabó, A. (2000). *Learner Autonomy: A Guide to Developing Learner Responsibility*. Cambridge University Press.
  6. Benson, P. (2011). *Teaching and Researching Autonomy in Language Learning*. Routledge.
  7. Holec, H. (1981). *Autonomy and Foreign Language Learning*. Oxford: Pergamon.
  8. Larsen-Freeman, D. (2012). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford University Press.

“KOMPYUTER ILMLARI VA DASTURLASH TEXNOLOGIYALARI” TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ZARURATI

Shojonov Muzaffar Axmadovich

*Urganch davlat universiteti Raqamli ta'lim texnologiyalari markazi texnik qo'llab-
quvvatlash bo'limi boshlig'i*

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari” ta'lim yo'nalishi talabalari uchun kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik zarurati tahlil qilinadi. Maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish bo'yicha samarali usullar va yondashuvlar yoritilgan. Shuningdek, kreativ fikrlashni rivojlantirishda raqamli vositalar, dasturlash muhitlari va loyiha asosida o'qitish metodologiyasining ahamiyati o'rganilgan. Mazkur pedagogik yondashuvlar nafaqat talabalarning dasturlash bo'yicha amaliy ko'nikmalarini oshirishga, balki muammoli vaziyatlarda ijodkorona yechim topa olish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqola natijalari kreativ fikrlashni rivojlantirish jarayonida o'qituvchilar va ta'lim tizimi rahbarlari uchun ilmiy-amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Kreativ fikrlash, dasturlash texnologiyalari, kompyuter ilmlari, pedagogik yondashuvlar, raqamli vositalar, loyiha asosida o'qitish, analitik fikrlash, zamonaviy ta'lim tizimi.

PEDAGOGICAL NEED FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING OF STUDENTS OF «COMPUTER SCIENCES AND PROGRAMMING TECHNOLOGIES»

Shojanov Muzaffar Akhmadovich

*Urgench State University The head of the technical support department of the center of
digital educational technologies*

Abstract: This article analyzes the pedagogical necessity of developing creative thinking skills for students of «Computer science and programming technologies» education. The article describes effective methods and approaches for forming creative and analytical thinking skills of students in the modern education process. Also, the importance of digital tools, programming environments and project-based teaching methodology in the development of creative thinking was studied. These pedagogical approaches serve not only to improve students' practical programming skills, but also to develop the ability to find creative solutions in problem situations. The results of the article include scientific and practical recommendations for teachers and leaders of the educational system in the process of developing creative thinking.

Keywords: Creative thinking, programming technologies, computer science, pedagogical approaches, digital tools, project-based teaching, analytical thinking, modern education system.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ФАКТУРЫ «ИНФОРМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИИ ПРОГРАММИРОВАНИЯ»

Шожданов Музаффар Ахмадович

*Ургенчский государственный университет Руководитель отдела технической
поддержки центра цифровых образовательных технологий*

Аннотация: В статье анализируется педагогическая необходимость развития навыков творческого мышления у студентов специальности «Информатика и

технологии программирования». В статье описаны эффективные методы и подходы формирования навыков творческого и аналитического мышления учащихся в современном образовательном процессе. Также была изучена важность цифровых инструментов, сред программирования и методологии проектного обучения в развитии творческого мышления. Данные педагогические подходы служат не только совершенствованию практических навыков программирования у студентов, но и развитию умений находить творческие решения в проблемных ситуациях. Результаты статьи включают научно-практические рекомендации для учителей и руководителей системы образования в процессе развития творческого мышления.

Ключевые слова: Креативное мышление, технологии программирования, информатика, педагогические подходы, цифровые инструменты, проектное обучение, аналитическое мышление, современная система образования.

Kirish. Bugungi kunda texnologik taraqqiyot va axborot texnologiyalarining jadallik bilan rivojlanishi ta'lim jarayoniga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, "Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari" ta'lim yo'nalishi talabalari zamonaviy jamiyatning texnologik talablariga moslashish, ijodiy yondashuv asosida innovatsion yechimlar ishlab chiqish va jadal rivojlanayotgan IT-bozor ehtiyojlarini qondira oladigan mutaxassis bo'lib yetishishi zarur. Ushbu maqsadga erishish uchun esa kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Kreativ fikrlash nafaqat yangi g'oyalar yaratish, balki murakkab muammolarni noan'anaviy yo'llar bilan hal qilishni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayon talabalarining tahliliy fikrlash qobiliyatini mustahkamlaydi, ularda mavhumlikni tushunish va yangi bilimlarni amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu sababli, dasturlash texnologiyalari bilan shug'ullanuvchi talabalarni o'qitishda pedagogik yondashuvlar qayta ko'rib chiqilishi va kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilishi lozim.

Mazkur maqolada kreativ fikrlashni rivojlantirishning pedagogik zarurati, zamonaviy metodik yondashuvlar va bu jarayonda foydalaniladigan ilg'or texnologiyalarni joriy qilish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari bu borada yangi yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etishga xizmat qiladi.

Pedagogik ahamiyati: "Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari" ta'lim yo'nalishi talabalari uchun kreativ fikrlashni rivojlantirishning pedagogik ahamiyati nihoyatda katta. Zamonaviy ta'lim jarayonida kreativlik nafaqat talabalar bilimlarini chuqurlashtirish, balki ularning kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan muhim qobiliyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Kreativ fikrlashni rivojlantirish:

Muammoli vaziyatlarda yechim topish qobiliyatini oshiradi: Talabalarga noan'anaviy va ijodiy yondashuvlar orqali murakkab masalalarni yechish imkoniyatini beradi. Bu ko'nikma dasturlash va IT-yechimlarni ishlab chiqishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy qilishga tayyorlaydi: Talabalar innovatsion g'oyalarni ishlab chiqishga va ularni real amaliyotda qo'llashga qodir bo'ladilar. Bu, ayniqsa, IT-sohasida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun muhimdir.

Ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishga hissa qo'shadi: Kreativ fikrlashning rivojlanishi talabalarda jamiyat ehtiyojlariga moslashuvchan bo'lgan yangi texnologiyalar va xizmatlarni yaratish salohiyatini shakllantiradi.

Shaxsiy rivojlanishga yordam beradi: Talabalar o'z fikrini mustaqil ravishda ifodalash, yangi g'oyalarni ilgari surish va ijodkorona yondashish qobiliyatlarini shakllantiradilar. Bu esa ularning o'z-o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va shaxsiy motivatsiyasini kuchaytiradi.

Ta'lim samaradorligini oshiradi: Kreativ yondashuvlarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali talabalar faolligi ortadi, o'quv jarayonida yuqori natijalarga erishiladi va ta'lim

jarayonining interfaol usullar bilan boyitilishiga erishiladi.

Ushbu jihatlar zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadlariga mos keladi va talabalarda yuqori sifatli bilimlar bilan birga ijodiy yondashuvga asoslangan kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, talabalarning kreativ fikrlashini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili:

Kreativ fikrlashni rivojlantirish va uning pedagogik jarayondagi ahamiyati haqidagi ilmiy-tadqiqotlar zamonaviy ta'lim tizimida dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Mazkur mavzuga oid adabiyotlar tahlili kreativ fikrlashni rivojlantirish jarayonining nazariy asoslari, metodologik yondashuvlari va amaliy qo'llanilishi bo'yicha muhim ma'lumotlarni taqdim etadi.

Kreativ fikrlashning nazariy asoslari: Guilford[2; 444] (1950) va Torrance[3; 23] (1966) kabi tadqiqotchilar kreativlikning psixologik asoslarini o'rganib, uni muammolarni hal qilishda yangi g'oyalar ishlab chiqish qobiliyati sifatida ta'riflagan. Ularning tadqiqotlari ijodiy fikrlash jarayonlarini rivojlantirishda kognitiv yondashuvlarning ahamiyatini ko'rsatadi.

Pedagogik jarayonda kreativlikni rivojlantirish: Vigotskiy[6; 78] (1978) va Dewey[1; 69] (1916) tomonidan taklif etilgan o'quvchilarning faolligiga asoslangan yondashuvlar ta'limda ijodkorlikni rivojlantirishning metodologik poydevorini yaratadi. Ularning fikriga ko'ra, ta'lim jarayoni talabalarning o'zini ifodalash va yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirishiga imkon berishi kerak.

Raqamli texnologiyalar va kreativ fikrlash: Zamonaviy adabiyotlarda kreativ fikrlashni rivojlantirishda raqamli vositalarning ahamiyati keng o'rganilgan. Xususan, Papert[4; 96] (1980) tomonidan ishlab chiqilgan Constructionism nazariyasi dasturlash va texnologiyalarning ijodiy fikrlashni rivojlantirishdagi rolini yoritib bergan. Bugungi IT-dasturlar va platformalar o'quvchilarning yangi texnologik yechimlarni sinab ko'rish va amalda qo'llash imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Kreativlikni baholash va o'lchash: Torrance Tests of Creative Thinking[3] (TTCT) va boshqa usullar ijodiy fikrlash darajasini baholashda keng qo'llaniladi. Ushbu usullar orqali talabalarning ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi pedagogik faoliyatning samaradorligi aniqlanadi.

Dasturlash va kreativlik aloqalari: IT-sohasiga ixtisoslashgan tadqiqotlarda kreativ fikrlash va dasturlash o'rtasidagi bog'liqlik alohida e'tiborga olinadi. Resnick[5; 35] (2013) tomonidan taklif etilgan Scratch kabi platformalar bolalar va talabalarda dasturlashni o'rganish orqali ijodkorlikni rivojlantirish imkoniyatlarini ochib berdi.

Ushbu adabiyotlar asosida shuni aytish mumkinki, kreativ fikrlashning rivojlanishi faqatgina psixologik jarayon emas, balki ta'lim tizimining integratsiyalashgan qismi sifatida ko'rilishi kerak. "Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari" yo'nalishida o'qitish jarayonida ushbu yondashuvlarni qo'llash talabalarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muhokama:

"Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari" ta'lim yo'nalishi talabalari uchun kreativ fikrlashni rivojlantirishning pedagogik zarurati hozirgi zamonaviy ta'lim tizimida o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Ushbu yo'nalishda ta'lim olayotgan talabalar faqat texnik bilimlarni egallab qolmay, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishlari ham muhim ahamiyatga ega. Muhokama jarayonida bir qancha asosiy jihatlar tahlil qilindi.

Dasturlash texnologiyalarini o'rganishda kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun loyiha asosida ta'lim, muammoli ta'lim va interfaol dars usullarining samaradorligi yuqori ekanligi ko'rsatildi. Talabalarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan vazifalar bilan tanishtirish ularning ijodiy yondashuv qobiliyatlarini shakllantiradi.

Scratch, Python kabi dasturlash tillarini o'rganish jarayonida talabalar yangi algoritmik

yechimlar yaratishga, shuningdek, o'z g'oyalarini amalda sinab ko'rishga imkoniyatga ega bo'ladilar. Ayniqsa, zamonaviy dasturlash muhiti talabalarni murakkab vazifalarni tahlil qilishga va ularni kreativ tarzda yechishga o'rgatadi.

Muhokama davomida ta'lim jarayonini tashkil etishda o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va kreativ pedagogik yondashuvlar joriy etishdagi o'rni alohida ta'kidlandi. Faol o'qituvchi sifatida nafaqat talabalarga bilim berish, balki ularda mustaqil fikrlash, g'oyalarni erkin ifodalash va innovatsiyalarni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligi aytib o'tildi.

Kreativlikni baholash usullari muhim ahamiyatga ega. Testlar va loyihalar asosida baholash ijodiy yondashuvning rivojlanishini aniqlash imkonini beradi. Ushbu yondashuv talabalar o'z imkoniyatlarini amalda sinab ko'rishlariga va o'z ustida ishlashlariga turtki bo'ladi.

Zamonaviy mehnat bozorida talab qilingan mutaxassis bo'lish uchun ijodiy fikrlash qobiliyati muhimdir. Innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish talabaning faqat texnik bilimlariga emas, balki ijodiy yondashuvga ham bog'liq.

Yuqoridagi fikrlar asosida shuni aytish mumkinki, "Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari" yo'nalishida talabalarining kreativ fikrlashini rivojlantirish ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga, zamonaviy bozor talablariga moslashgan mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi. Shu sababli, kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun pedagogik usullarni doimiy ravishda takomillashtirish zarur.

Natija:

"Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari" ta'lim yo'nalishi talabalarini uchun kreativ fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim talablaridan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

Kreativ fikrlashni rivojlantirishning pedagogik zarurati. Talabalarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ularning muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi, yangi texnologik yechimlar ishlab chiqishga tayyorlaydi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Innovatsion pedagogik yondashuvlarining ahamiyati. Loyiha asosida ta'lim, muammoli ta'lim va raqamli texnologiyalardan foydalanish kabi yondashuvlar ijodiy fikrlashni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi tasdiqlandi. Ushbu yondashuvlar talabalarining o'quv jarayoniga qiziqishini oshirib, ularni yanada faol va mustaqil o'rganishga rag'batlantiradi.

Raqamli texnologiyalar va dasturlash muhiti. Scratch, Python kabi dasturlash tillari va zamonaviy dasturlash muhitlari talabalarni ijodiy o'ylash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun samarali vosita sifatida e'tirof etildi. Ushbu texnologiyalar orqali talabalar nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Pedagogik kadrlarning roli. O'qituvchilarning kreativ yondashuvlar qo'llashdagi faolligi va ularning talabalarga shaxsiy yondashuvi ijodiy fikrlashni rivojlantirishda hal qiluvchi omil ekanligi qayd etildi. O'qituvchilar talabalarga yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirish va o'z g'oyalarini erkin ifodalash uchun muhit yaratishi kerak.

Amaliy natijalar va tavsiyalar. Tadqiqot natijalari ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida samaradorlikni oshirish uchun amaliy tavsiyalarni shakllantirish imkonini berdi. Bu tavsiyalar nafaqat o'quv jarayoniga, balki talabalarining kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yakuniy xulosa shundan iboratki, talabalarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy IT-sohasida raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash uchun muhim omil bo'lib, bu ta'lim tizimida uzluksiz innovatsion yondashuvlarni qo'llashni talab qiladi.

Xulosa.

"Kompyuter ilmlari va dasturlash texnologiyalari" ta'lim yo'nalishi talabalarini uchun kreativ fikrlashni rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim komponenti sifatida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot davomida olib borilgan tahlillar va muhokamalar asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

Texnologik taraqqiyot sharoitida ijodiy yondashuv talabalarni nafaqat zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan mutaxassislar, balki innovator sifatida shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu ko'nikmalar talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida yangi va samarali yechimlar yaratishiga xizmat qiladi.

Loyiha asosida ta'lim, interfaol dars usullari, muammoli ta'lim va raqamli vositalardan foydalanish ijodiy fikrlashni rivojlantirishning eng samarali usullari ekanligi aniqlandi. Ushbu usullar talabalarning faolligini oshirib, o'quv jarayonida yuqori natijalarga erishish imkonini beradi.

Talabalardakreativfikrlashni shakllantirish uchun pedagoglarning o'z bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda yangilab borishi, innovatsion usullarni qo'llashi zarur. O'qituvchining shaxsiy yondashuvi o'quvchilar motivatsiyasini oshirish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini takomillashtirish uchun pedagogik kadrlar tayyorlashda maxsus dasturlar ishlab chiqish va joriy etish, raqamli texnologiyalardan keng foydalanish hamda loyiha asosida ta'lim yondashuvlarini joriy etish tavsiya etiladi.

Ushbu tadqiqot asosida kelajakda kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim tizimi modeli ishlab chiqilishi va uni keng joriy qilish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilishi mumkin. Bu nafaqat ta'lim sifati, balki talabalarning professional tayyorgarligini ham yuqori darajaga olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Dewey, J. (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: Macmillan.
2. Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist*, 5(9), 444-454.
3. Torrance, E. P. (1966). *Torrance Tests of Creative Thinking*. Princeton, NJ: Personnel Press.
4. Papert, S. (1980). *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas*. New York: Basic Books.
5. Resnick, M. (2013). Learn to Code, Code to Learn. *EDUCAUSE Review*, 48(6), 34–39.
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Sawyer, R. K. (2012). *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*. New York: Oxford University Press.
8. Худойназаров, Э. М., Эсонов, Н. А., & Кучкаров, М. У. Преимущества альтернативных методов обучения.
9. Madraximovich, K. E. (2020). Improving the methodological training of primary school teachers on the basis of innovative approaches. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 8(7).
10. Xudoynazarov, E. M. (2019). Didactic possibilities of oral exercises in forming initial classes pupils' mathematical thinking activity. *Eastern European Scientific Journal*, Ausgabe. Germany, (1-2019), 249.
11. Khudoynazarov, E. (2023). Boshlang 'ich ta'limda mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning ahamiyati. *Молодые ученые*, 1(13), 32-37.
12. Эгамберган, Х. М. (2023). Укувчиларда танкидий фикрлашни ривожлантиришнинг педагогик ва методик асослари. *Zamonaviy fan, ta'lim va ishlab chiqarish muammolarining innovatsion yechimlari*, 4, 56-59.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA SYUJETLI ROLLI O'YINLAR VOSITASIDA O'ZARO HAMKORLIK HISSINI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

Yuldasheva Shoxida Botirovna

*Nukus innovatsion instituti Maktabgacha va boshlang'ich talim kafedrasida assistent
o'qituvchi*

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda mashug'ulot jarayonida ularni o'zaro hamkorlikka faoliyat olib borishi, muloqotga kirishishida syujetli rolli o'yinlarning ahamiyatli jihatlari bayon qilinadi.

Kalit so'zlar. maktabgacha yosh, bola, syujetli rolli o'yin, o'zaro hamkorlik hissi.

Maktabgacha ta'limning "Ilk qadam", "Ilm yo'li" dasturlariga muvofiq maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishi bo'lib, u rivojlantirishga qaratilgan. bolaning kattalar va tengdoshlari bilan muloqoti va o'zaro munosabati; Ijtimoiy va hissiy intellektni rivojlantirish, hissiy sezgirlik, empatiya, tengdoshlar bilan birgalikdagi faoliyatga tayyorlikni shakllantirish, o'z oilasiga va tashkilotdagi bolalar va kattalar jamoasiga hurmatli munosabat va daxldorlik tuyg'usini shakllantirish.

Axborotdan foydalanishning yuqori darajasi va jamiyatning barcha sohalarini insonparvarlashtirish ta'limiga, shu jumladan maktabgacha ta'lim darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Shu munosabat bilan muloqot qobiliyatlari va ko'nikmalarini juda erta yoshdan shakllantirish alohida ahamiyatga ega, chunki bu ko'nikmalarning rivojlanish darajasi bolaning sotsializatsiya jarayoniga va umuman shaxsning rivojlanishiga ta'sir qiladi. Jamiyat faol harakat qila oladigan, cheksiz fikr yurita oladigan, har qanday hayotiy muammolarning o'ziga xos yechimini topa oladigan, o'z fikrini og'zaki va og'zaki bo'lmagan, malakali va dadil ifoda eta oladigan ijodkor shaxslarga doimo ehtiyoj sezmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot qobiliyatlari quyidagilardan iborat: aloqa o'rnatish istagi, muloqotni tashkil qilish qobiliyati, tengdoshlar va kattalar bilan muloqot qilishda me'yor va qoidalarni bilish.

Muloqot qobiliyatlari sizga ma'lum muloqot holatlarini farqlash, turli vaziyatlarda boshqa odamlarning holatini tushunish va shu asosda o'z xatti-harakatlaringizni etarli darajada shakllantirish imkonini beradi. Kattalar yoki tengdoshlar bilan har qanday aloqada (bolalar bog'chasida, ko'chada, transportda va hokazo) o'zini topib, muloqot qobiliyati rivojlangan bola bu vaziyatning tashqi belgilari nima ekanligini va qanday qoidalarga rioya qilish kerakligini tushunishi mumkin. Agar mojaroda yoki boshqa keskin vaziyatda bunday bola uni o'zgartirishning ijobiy usullarini topsa, maktabgacha yoshdagi bolalarning ko'pchiligi uchun boshqa bolalarga nisbatan do'stona munosabatda bo'lish va har qanday natijaga erishish juda qiyin. birgalikda bu ko'nikmalarga ega bo'lmagan bolalar. nizolarni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan fazilatlar.

Muloqot ko'nikmalari - bu muloqot qilish qobiliyati va uni erta yoshdan boshlab rivojlantirish kerak.

Zamonaviy dunyoda shaxslararo munosabatlarning tabiati ko'p jihatdan inson hayotining mazmunini belgilaydi: uning turli sohalaridagi muvaffaqiyati, ijtimoiy aloqalarning kengligi, raqobatbardoshligi va boshqalar. Psixologlardan A.F.Lazurskiy, V.M.Myasishchev, A.A.Nalchadjyan, S.L.Rubinshteyn va boshqalar shaxslararo munosabat, o'zaro hamkorlik modalligi o'z-o'zidan paydo bo'ladigan va o'zboshimchalik xususiyati emas, balki butun ijtimoiylashuv jarayonida shakllanadigan xususiyat ekanligini ta'kidlaganlar. O'zaro hamkorlikka kirishish hamda shaxslararo munosabat ko'nikmalarining rivojlanishi ota-onalar

va oila bilan muloqotda ontogeneznining dastlabki bosqichlarida belgilanadi, ammo bu jarayonda eng muhim davr bolaning maktabgacha yoshi bo'lib, bu davrda bola birinchi navbatda teng huquqli sheriklar - tengdoshlar bilan shaxslararo munosabatlarni quradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zaro hamkorlikdagi muloqotlari doim ham ijobiy uslubga ega emas, bu kelajakda nafaqat yoshga bog'liq rivojlanish muammolarini hal qilishni murakkablashtirishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'yin faoliyatining ob'ektga asoslangan o'yindan syujetli-rolli o'yinga (V.S.Muxina, D.B.Elkonin, L.A.Venger, A.A.Rean va boshqalar) tubdan o'zgarishi tufayli barcha aqliy funktsiyalar va xususiyatlarning faol rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Syujetli o'yinning roli o'yindan sifat jihatidan farqi uning mazmunida: syujetli o'yinda mazmun ob'ekt bilan harakat, rolli o'yinda - odamlar o'rtasidagi munosabatlarning keng doirasi. Bu farq maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishidagi keskin o'sishni belgilaydi. Tengdosh teng huquqli (kattalardan farqli o'laroq) muloqotga kirishadigan sherigi sifatida qabul qilina boshlaydi, ular bilan munosabatlar alohida qadriyatga ega. Aynan maktabgacha yoshda sotsiometrik tuzilma birinchi marta bolalar guruhlarida shakllana boshlaydi, bu ham tengdoshlar bilan shaxslararo munosabatlar, o'zaro hamkorlikning yuksak ahamiyatidan dalolat beradi.

Syujetli rolli o'yinlarda bolalar shaxslararo o'zaro ta'sirning turli modellari va variantlarini «o'ynaydi», turli vaziyatlarda muloqot qilish ko'nikmalarini va xatti-harakatlar strategiyasini takomillashtirish imkoniyati paydo bo'ladi. O'yin syujeti bolani o'rab turgan voqealardan ma'lum voqealar va munosabatlarni aks ettiradi. Rolli o'yinlarning syujetlari ko'pincha maishiy («Qizlar - onalar», maktabda yoki bolalar bog'chasida o'ynash va boshqalar), professional (kasalxonada, do'konda, o't o'chiruvchilarda va boshqalarda) yoki ijtimoiy yo'nalishga («Tug'ilgan kun» o'yiniga ega uchastkalari va boshqalar) ega mavzularda amalga oshiriladi. Bolalar o'yinlarining syujetlari ma'lum bir madaniy va tarixiy davrning aksi bo'lishi mumkin (masalan, yillar davomida milliy qadriyatlarimizni o'zida aks ettirgan turli marosimlar, bolaga alla aytish, mehmon kutish, to'ylarga borish, to'y udumlarini o'zida aks ettirgan o'yinlar) yoki avlodlar o'rtasidagi aloqani aks ettiruvchi xarakterga ega bo'lishi mumkin (masalan, «Qizlar - onalar»). O'yin syujetidagi bolalarning o'zaro ta'siri ma'lum qoidalarga bo'ysunadi. Syujet syujet rivoji davomida ishtirokchilar tomonidan o'yin boshida aniqlangan stsenariy/harakat va hodisalar ketma-ketligiga ko'ra rivojlanishi kerak. Qoidalar va stsenariy syujetning tarkibiy qismlari sifatida umumiy muammolarni hal qilishda hamkorlik ko'nikmalarini, xatti-harakatlarning o'zboshimchaliklarini, shuningdek, o'yinni rejalashtirishda va o'yinning o'zida bolalarning konstruktiv o'zaro ta'sir qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda rolli o'yinlarning imkoniyatlarini belgilaydi.

O'yin mazmuni, D.B. Elkonin - bu kattalar dunyosi faoliyati va munosabatlarining markaziy va xarakterli momenti sifatida bola tomonidan takrorlanadigan narsa, deb ta'kidlaydi. Bolalarning kattalar dunyosi haqidagi tasavvurlarining chuqurligi o'yin syujetlarining mazmunini belgilaydi. Shunday qilib, maktabgacha yoshda bunday tarkib tashqi ob'ektiv harakatlardan iborat (masalan, kasalxonada o'ynaganda, «shifokor» haroratni cheksiz o'lchaydi va «bemor»ni muolaja qiladi). Kattalar dunyosi haqidagi bilimlar chuqurlashgani sari rolli o'yinlar syujetlarining mazmuni murakkablashadi. Kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalarda «Kasalxonaga» o'yini endi ob'ektlar bilan bir xil harakatlarning cheksiz takrorlanishi emas, balki asosiy e'tibor «shifokor» va «bemor»ning xatti-harakatlariga, ularning dialogiga, hissiyotlariga va boshqalarga o'tadi, ya'ni «shaxs» – sub'ekt» kabi o'yindan «shaxs – shaxs» tipidagi o'yinga o'tish bo'lib, bu bolalarda ijobiy shaxslararo munosabatlarni maqsadli shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. O'yin mazmuniga qarab, ijobiy shaxslararo munosabatlar uchun quyidagi muhim fazilatlarni rivojlantirish mumkin:

- empatiya (bir kishi tinglashi va qo'llab-quvvatlashi, boshqasiga yordam berishi kerak bo'lgan hikoyalarda);

- nizolarni hal qilish qobiliyati (shaxslararo munosabatlarning keskin daqiqalarini, janjallarni va boshqalarni o'z ichiga olgan syujetlarda (yoki o'yin mazmunini beixtiyor rivojlantirish);
 - do'stona munosabat (bolalarning faol o'zaro ta'siri bo'lgan har qanday uchastkalarda);
 - xulq-atvor va hissiy ko'rinishlarning o'zboshimchaligi (qat'iy belgilangan (kelishilgan) rollarga ega hikoyalarda. Masalan, har qanday fantastika, filmlar va animatsion filmlar asosida).

Maktabgacha yoshdagi bolalar syujetni tanlashga juda ehtiyotkorlik bilan yondashadilar, uni oldindan muhokama qilishadi va boshlang'ich darajada tarkibni ishlab chiqishni rejalashtirishadi. O'yinlarning yangi syujetlari, tarkibni to'ldirish - bu bolalarning tengdoshlar guruhidan tashqarida olgan taassurotlariga javob (multfilmlar, ertaklar, kattalar hikoyalari, turli voqealar va boshqalar), bu bizga doimo yangilik ta'sirini saqlab qolishga imkon beradi. O'yin va uning yuqori hissiyligi, bu ham o'yinlar mazmuniga doimiy ravishda ixtiyoriy qiziqish asosida bolalarning ijobiy shaxslararo munosabatlarini shakllantirish imkoniyatini belgilaydi.

D.B. Elkoninning yozishicha, maktabgacha yoshda o'yinning butun mohiyati bola rolini o'ynaydigan xarakterning boshqalar bilan odatiy munosabatlariga to'g'ri keladi. O'yinlarda rolli dialoglar jonli va hissiy jihatdan rivojlanadi, ularning maqsadi qahramonlar o'rtasidagi munosabatlarni ifodalash va o'yin o'zaro ta'sirini rivojlantirishdir. Rollarni bajarish sifati uchun bolaning unga bo'lgan munosabati muhimdir. Binobarin, katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlari yoqtirmaydigan rollarni olishni istamaydilar. Bola rolni bajarishda tashqi mantiq va harakatlar ketma-ketligini emas, balki ijtimoiy munosabatlarning ma'nosini hisobga oladi. Rol o'ynash va o'yinning boshqa qahramonlari bilan o'zaro munosabatda bo'lish katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar va ularning tengdoshlari o'rtasida ijobiy shaxslararo munosabatlarni shakllantirishning muhim elementidir, chunki:

- o'yindagi rolli o'zaro ta'sir «teng asosda» (kattalar bilan muloqot qilishdan farqli o'laroq) muloqot qilish imkonini beradi, bu empatiya, empatiya, boshqaning nuqtai nazarini qabul qilish, uning nuqtai nazarini tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. bu tushunchani hisobga olgan holda pozitsiya va aloqa o'rnatish;

- rolni bajarish xulq-atvor va hissiy namoyon bo'lish doirasini cheklaydigan qoidalarga bo'ysunadi, bu turli xil o'zaro ta'sirli vaziyatlarda xatti-harakatlarning o'zboshimchalik va hissiy reaksiyasini rivojlanishini, shuningdek, tengdoshlari oldida o'z harakatlari uchun javobgarlikni rivojlantirishni belgilaydi;

- o'yin qahramonlarining syujet va mazmunga muvofiq rolli o'zaro ta'siri kattalar dunyosidan bolalar tomonidan olingan dialoglar, modellar va o'zaro ta'sir strategiyalari asosida qurilgan bo'lib, bu xatti-harakatning konstruktiv strategiyalarini shakllantirishni belgilaydi. vaziyatlar va ularni o'yin maydonidan haqiqiy muloqotga o'tkazish.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, katta maktabgacha yoshdagi bolalarda tengdoshlari bilan ijobiy shaxslararo munosabatlarni shakllantirish imkoniyatini belgilovchi rolli o'yinning asosiy tarkibiy qismlari bolaning atrofidagi haqiqatni aks ettiruvchi syujetdir; mazmun - bu kattalar dunyosi faoliyati va munosabatlarining markaziy va xarakterli momenti sifatidagi roli doirasida bola tomonidan takrorlanadigan narsa.

Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalarning rolli o'yinlari bolalar va tengdoshlar o'rtasida ijobiy shaxslararo munosabatlarni shakllantirish uchun keng imkoniyatlarga ega. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tengdoshlar bilan ijobiy shaxslararo munosabatlarni shakllantirish imkoniyatlari rolli o'yinning tarkibiy qismlari bilan belgilanadi: syujet, mazmun, rol (S.L. Novoselova, V.S. Muxina, D.B. Elkonin, L.A. Venger, E.I. Smirnova). Rolli o'yinlarning barcha tarkibiy qismlari ijtimoiy vositachilikka ega: syujetlar, ularning mazmuni va o'yinlardagi tegishli rollar bolalarning kattalar dunyosi haqidagi bilimlarining aksidir.

Munosabatlar, muloqot, ma'lum funktsional majburiyatlar va boshqalar kontekstida rolni bajarayotganda, bola uni cheklaydigan qoidalarga rioya qiladi va tengdoshlari bilan birgalikda aniqlangan syujet mazmuniga muvofiq harakat qiladi. Maxsus tashkil etilgan rolli o'yinda turli xil o'zaro ta'sir vaziyatlarda xatti-harakatlar va javob berish modellari va strategiyalarini

ishlab chiqish tajribasi, bizning fikrimizcha, bolalarda ijobiy shaxslararo munosabatlarni shakllantirishga imkon beradi, chunki:

- rolli o'yinda aloqa «teng» pozitsiyasidan (kattalar bilan muloqot qilish pozitsiyasidan farqli o'laroq) sodir bo'ladi;
- o'yindagi har bir rol va har bir ishtirokchi muhim;
- xulq-atvor va javobning ishlab chiqilgan modellari va strategiyalari o'yindan haqiqiy o'zaro ta'sirga o'tkaziladi, xatti-harakatlarning o'zboshimchalik va hissiy namoyon bo'lishining o'sishini belgilaydi;
- rolli o'yinda bola empatiyani, do'stona munosabatni, nizolarni boshqarishni, turli faoliyatda hamkorlik va konstruktiv o'zaro munosabatni o'rganadi.

O'yin nafaqat bolalar uchun sevimli mashg'ulot, balki maktabgacha yoshdagi bolalarning etakchi faoliyatidir. Bu bolaning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'yin kattalar o'rtasidagi haqiqiy munosabatlarni modellashtiradi va bolalarga haqiqatning turli hodisalarini tushunishga imkon beradi. Muloqot qobiliyatlari va ko'nikmalarini shakllantirish uchun qulay sharoitlar yaratiladi O'yin - bu bolaning his-tuyg'ulari va taassurotlarini qayta ishlashning eng qulay va qiziqarli usuli. Maktabgacha yoshda rolli o'yinlar boshqa odamlar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Rolli o'yinlarni o'tkazishda xulq-atvor qoidalari majburiydir, ular bolalarda o'z xatti-harakatlarini nazorat qilish, impulsivlikni cheklash, sheriklar bilan muzokaralar olib borish, xarakterni shakllantirishga hissa qo'shish;

Rolli o'yinni tashkil qilish allaqachon bolalarning tengdoshlari va kattalar bilan aloqa qilishini va muloqot qilishini nazarda tutadi va o'yin qanchalik tez-tez tashkil etilsa, ko'proq va ko'proq o'ynash istagi paydo bo'ladi. Shunday qilib, rolli o'yinni tashkil qilish orqali o'qituvchi bolalarni bevosita muloqotga jalb qiladi.

O'yin faoliyatida bola quyidagi ehtiyojlarga duch keladi:

- o'yinda aloqalarni o'rnatish;
- xulq-atvor standartlariga rioya qilish;
- xulq-atvoringizni muayyan vaziyatga moslashtiring;
- o'yin ko'nikmalariga ega bo'lish

Bolani o'ynashga, rol o'ynashga va harakat qilishga qanday o'rgatish kerak?

Bizning vazifamiz, agar o'qituvchi ushbu o'yinning faol ishtirokchisi, bolaning o'yindagi sherigi bo'lsa, o'qituvchi tomonidan maxsus tashkil etilgan (lekin qo'yilmagan) o'yin orqali bolaga o'yin ko'nikmalarini o'rgatishdir. O'qituvchi bolani o'yinni qurishning yangi usullari bilan tanishtiradi, bajarilgan o'yin harakatlarini amalga oshirish va tushuntirishga rahbarlik qiladi, qo'shma o'yinlarda maktabgacha yoshdagi bolaning o'yin ko'nikmalarini rivojlantiradi va bolalarning mustaqil rolli o'yinlari uchun sharoit yaratadi. Va, albatta, o'yinda kattalar tomonidan bolalarga mavzular, o'yin rollari, o'yin shakllari yoki sheriklarni yuklash orqali kattalar tomonidan majburlash qabul qilinishi mumkin emas. Bola o'z o'yinini tanlaydi.

Kundalik hayotda o'qituvchining bolalar bilan o'zaro munosabati bolaga majburlashsiz amalga oshiriladi.

Rolli o'yinlar mavzusi o'yinchilarning yoshiga qarab o'zgaradi. Ba'zi hikoyalarni ham kichik, ham kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalarda («Bolalar bog'chasi», «Oila» va boshqalar) topish mumkin. Ammo, barcha maktabgacha yoshdagi bolalar uchun umumiy bo'lgan syujetlar mavjudligiga qaramay, ular boshqacha o'ynaladi: katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yin yanada xilma-xil bo'ladi. Har bir yosh bir xil syujet doirasida voqelikning turli tomonlarini takrorlashga intiladi.

Shunday qilib, bolalar har qanday yoshda o'xshash o'yinlarni o'ynashadi, lekin ularni boshqacha o'ynashadi. Shuning uchun syujetni ko'rsatish o'yinni to'liq tavsiflamaydi. Syujet bilan bir qatorda, rolli o'yinning mazmunini farqlash kerak. O'yin mazmuni - bu bola kattalar faoliyatining asosiy nuqtasi sifatida belgilaydi. Turli yoshdagi bolalar bir xil syujet bilan

o'ynashganda, unga turli xil mazmun olib keladi.

Uch-to'rt yoshli bolalarning hayotini tashkil etishning vazifalaridan biri - bir-biriga aralashmasdan yonma-yon o'ynash qobiliyatini rivojlantirish, birgalikda ixtiyoriy ravishda o'ynash istagini tarbiyalash, ya'ni ko'nikmalarni rivojlantirish. birga o'ynash haqida. Hayotning to'rtinchi yilida bolalar ko'rgazmali o'yindan, ya'ni bola kattalarning kundalik harakatlarini ko'chiradigan o'yindan, odamlarning munosabatlarini, ularning xarakterini, kayfiyatini aks ettiruvchi syujetli rolli o'yinga o'tadi, yakka o'yindan qo'shma o'yinga o'tadi. Biroq, bu yoshdagi bola har doim ham o'z harakatlarini o'yindoshiga tushuntira olmaydi yoki mustaqil ravishda u bilan kelishuvga erisha olmaydi. Bu yoshdagi bola o'qituvchi bilan birgalikdagi o'yinda rolli dialogni (ona, qiz, shifokor, bemor) o'zlashtirishi kerak.

Bola qo'g'irchoqni oladi va shu bilan birga «katta bo'ladi»: u qo'g'irchoqni o'rgatib, har doim harakatlarni jiddiy, qat'iy, puxta bajaradi. Bu, o'z navbatida, unga o'rgatadi. Bolalar oilada bolalarga g'amxo'rlik qilayotgan odamlar faoliyatining axloqiy ma'nosini allaqachon tushunishlari mumkin. Qo'g'irchoqlar bilan o'yinlar doimo ijtimoiy turtki bo'lib, ular bolalarda yaxshi his-tuyg'ularni rivojlantirishga yordam beradi: muloyimlik, mehribonlik, achinish, hamdardlik, mehr.

Bu yoshdagi bola faol ravishda birgalikdagi faoliyat va munosabatlarni o'rnatish uchun sabab izlaydi. O'yin davrida bolalarning shaxsiy xushyoqishi, birgalikda o'ynash istagi va boshqa bolaning o'yiniga qiziqish paydo bo'ladi. O'yinlar mazmunini boyitish ta'sirida bolalar o'rtasidagi munosabatlarning tabiati o'zgaradi. O'yinlar umumiy qiziqish asosida hamkorlikka aylanadi.

O'qituvchining vazifasi bolalarni muloqot qilish, muayyan vaziyatlarda o'zaro munosabatda bo'lishni o'rgatish, rol va harakatni tanlashni tushuntirishdir. Kichik yoshdagi bolalar hali ham «yonma-yon» o'ynashda davom etadilar, ammo qiziqish ularni do'stlariga tobora ko'proq murojaat qilishga, o'yinchoqlar, g'oyalar va maslahatlar bilan almashishga va o'qituvchining iltimosiga binoan muloqot qilishga undaydi. Bolalar tengdoshlari bilan birgalikda o'ynashga intiladi.

O'yin davomida pedagogik rahbarlik bolalarning xulq-atvor qoidalari haqidagi bilimlarini haqiqiy harakatlar bilan birlashtirishdan iborat. Maslahatlar, eslatmalar va o'qituvchining o'yinga qo'shilishi bir nechta guruhlarni birlashtirishga yordam beradi, o'yin ko'nikmalarining etishmasligini bartaraf qiladi va ziddiyatli vaziyatlarning oldini oladi.

O'yin vaqtida bolalarning xatti-harakatlarini boshqarish oson emas. Va agar bunday etakchilik tashqaridan - «tashqaridan» yoki «yuqoridan» bo'lsa, u maqsadga erishmaydi. Ushbu davrda pedagogik rahbarlik o'yinning o'zidan «ichkaridan» amalga oshirilishi kerak.

Shuningdek, tugallangandan keyin bolalar bilan yaxshi o'yinlarni tahlil qilish o'yin rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Asosiysi, bu rasmiy emas, balki pedagogik jarayonda tabiiy va mos uslubiy texnikadir. Tahlil qilishda bolalar o'yinning axloqiy tomoniga e'tibor berishlari kerak. Masalan, Tanya yaxshi o'qituvchi bo'lgani uchun bolalar o'ynashga qiziqishganiga e'tibor bering. U bolalariga g'amxo'rlik qildi, ularga mehribon va mehribon edi. Yoki Sasha haqiqiy do'st bo'lib chiqdi. U kapitan edi, lekin rulni Alyoshaga topshirdi.

Bu yosh guruhida keng qo'llaniladigan sinfdan tashqari bolalar bilan birgalikdagi o'yinlar va mashg'ulotlarda muntazam o'quv o'yinlari bolalarning mustaqil o'yinlari mazmunini boyitishga yordam beradi. O'yinlarning tabiatida ham ijobiy o'zgarishlar mavjud. Bir nechta pedagogik vositalardan birgalikda foydalanish o'yin faolligi darajasini oshirish, bolalarning o'yin qiziqishlariga ta'sir qilish, ularni yangi taassurotlar bilan boyitish va natijada bolalar muloqotining ancha yuqori darajasiga erishish imkonini beradi.

Hayotning beshinchi yilidagi rivojlanishning ijtimoiy holati o'yin faoliyatining yanada rivojlanishi bilan tavsiflanadi.

Maqsadli tarbiyaviy ish ta'siri ostida hayotning beshinchi yoshidagi bolalarda atrofda ijtimoiy voqelikka qiziqish kuchayadi, kattalarga, ularning munosabatlariga, ish jarayonida

yanada barqaror qiziqish va bu ishda ishtirok etish istagi paydo bo'ladi. . Bularning barchasi o'yinning paydo bo'lishining shartiga aylanadi va uning rivojlanish xarakterini belgilaydi. Hikoyaga asoslangan o'yinlarning mazmuni boyitiladi: bola kundalik hikoyalarni sahnalashtirishdan kattalar kasbiy munosabatlarni aks ettirishga o'tadi va fantastik elementlarga ega hikoyalar paydo bo'ladi.

Shu bilan birga, yangi syujetlar paydo bo'ladi: «Hayvonot bog'i», «Kir yuvish» (bolalar ufqlari kengayganligini, ular uchun yangi o'yinlarning paydo bo'lishini ko'rsatadigan cho'yshablarni tarqatish va qabul qilish, «Qayiq sayohati», «Tug'ilgan kun» va boshqalar) qiziqishlar. .Binobarin, bu yosh guruhida, bir tomondan, o'yinni faoliyat sifatida rivojlantirishga, ikkinchi tomondan, o'yinda bolalar o'rtasida ijobiy (o'yin va haqiqiy) munosabatlarni shakllantirishga e'tibor beriladi.

O'yinda birlashib, bolalar tengdoshlarining istaklarini inobatga olgan holda rollarni belgilashni o'rganadilar; o'rtoqlarga har tomonlama yordam bering, o'yinchoqdan voz keching; birga o'ynash; qarorsiz va uyatchan bolalarni umumiy o'yinga taklif qiling, ularga qiziqarli va qulay rolni taklif qiling. Hayotning beshinchi yilidagi bolalarning (kichik guruhlar deb ataladigan) o'yin birlashmalaridagi munosabatlar masalasi ayniqsa dolzarbdir.

Bolalarning birinchi qo'shma o'yinlarida yaxshi munosabatlar, umumiy manfaatlar va ijobiy axloqiy yo'nalishga asoslanadigan kuchli do'stona uyushmalar shakllanishini ta'minlash kerak.

Tengdoshlarga bo'lgan munosabatda keskin o'zgarish maktabgacha yoshning o'rtalarida sodir bo'ladi. Jozibadorlik nuqtai nazaridan, tengdosh kattalarni ortda qoldira boshlaydi va ularning hayotida tobora ko'proq o'rin egallaydi. Ular allaqachon ongli ravishda kattalar yoki yolg'izlikdan ko'ra boshqa bola bilan o'ynashni afzal ko'rishadi. Bolalar tengdoshlari bilan o'ynashga aniq ehtiyoj sezadilar: bola birgalikda o'ynash uchun o'yindoshlarini qidiradi va nafaqat o'yinlardan, balki o'yindoshlari bilan muloqot qilishdan ham quvonchni his qiladi. Bolalarning o'yinda yordam berish, o'yinchoqlarni bir joyga qo'yish va guruhda tartibni saqlash qobiliyatini rivojlantirish bilan munosabatlari mustahkamlanadi. Bu yoshda bolalar hamkorlik va mazmunli muloqotga muhtoj. Va maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasidagi muloqotning asosiy mazmuni faqat o'yin bo'lishi mumkin.

Kasbiy faoliyatda odamlar o'rtasidagi munosabatlarning ma'nosini ochib beradigan bolalar hayoti va o'yin g'oyalarini kengaytirish kerak. Bolalar kattalarning kasbiy faoliyatiga juda qiziqishadi. Ular onaning uyda kiyimlarni qanday dazmollashini, do'konidagi sotuvchining mollarni qanday tortishini tomosha qilishni yaxshi ko'radilar. O'yin davomida bolalar kattalar o'rtasidagi ijobiy munosabatlarga taqlid qiladilar va muloyim so'zlar bilan mashq qiladilar.

Haqiqiy hayotda bola hali ko'p ishlarni o'zlashtirishga tayyor emas, lekin u buni o'yinda ishtiyiq bilan qila oladi.

Bolalar e'tiborini rol qahramonlari o'rtasidagi munosabatlarga jalb qilish juda muhimdir. Bolalarda hissiy reaksiyaga sabab bo'ladigan vaziyatlarni yarating:

- Sartarosh "mijozning sochini tasodifan ko'k rangga bo'yadi";
- Kafeda bir oshpaz ishlaydi, u noto'g'ri pishiradi – muzqaymoqqa sous qo'yadi, sendvichlarga shokolad quyadi.

Bunday vaziyatlar o'ynash jiddiy faoliyat emasligini ko'rsatadi, siz qiziqarli o'ynashingiz mumkin, har xil «bema'nilik» narsalarni o'zingiz o'ylab topishingiz mumkin.

Shunday qilib, o'qituvchi turli xil etakchilik usullaridan foydalangan holda, bolalarning tashabbusi bilan paydo bo'lgan o'yinga qiziqishni saqlab qoladi, qiziqish hodisasi haqidagi bolalarning g'oyalari kengayadi. Shu maqsadda qo'shma muhokamalar o'tkaziladi, bunda bolalardan nima o'ynashi, o'yin uchun nima kerakligi, turli binolarni qayerda joylashtirish yaxshiroq va hokazolar haqida o'ylash so'raladi. Bolalarning o'yinga qiziqishi faollashadi va samarali bo'ladi. Hayotning beshinchi yilidagi bolalarda faollikning namoyon bo'lishi ularning o'yin mazmunini tashkil etuvchi voqelik hodisalari bilan tanishish istagida, muayyan rolni o'z

zimmasiga olish va rolda faol harakat qilish istagida ifodalanadi. buning uchun zarur bo'lgan o'yin harakatlarini o'zlashtirish istagi.

Natijada, bolada kuchli irodali fazilatlar rivojlanadi: mustaqillik, tashabbuskorlik, etakchilik, o'yinda tengdoshlarini tashkil etish qobiliyati. Rolli o'yin jamoaviy muloqotning ijobiy ta'siri, harakatni tanlash holati va xatti-harakatlar liniyasi orqali bolaning axloqini shakllantiradi. Emotsionallik rolga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, uni talqin qilish, o'zini xarakterga moslashtirish, hamdardlik ko'rinishida ifodalash ta'siri ostida rivojlanadi.

Va eng muhimi, o'yin faoliyatidagi ijobiy o'zgarishlar, o'yin qiziqishlarini shakllantirishdagi yutuqlar va ularning qoidalarga rioya qilishlari bolalarning haqiqiy munosabatlariga, ularning muloqot qobiliyatlari va ko'nikmalarini rivojlantirishga ta'sir qilmasdan qolishi mumkin emas edi. Bolalarning katta qismi boshqa bolalar bilan birgalikda o'ynash qobiliyatini mustahkamladi. O'zaro hamdardlik asosida vujudga kelgan va umumiy manfaatlar shakllangan barqaror o'yin guruhlari soni ortdi.

Tengdoshlar bilan muloqot asosiy ehtiyojga aylanadi. O'yin faoliyati yanada murakkablashadi. Bola uchun rollarning o'zgarishi va u o'ynagan har bir rolning o'ziga xosligi birinchi o'ringa chiqadi. Bolalar birinchi navbatda turli o'yinlarda, keyin esa bitta o'yinda rollarni o'zgartiradilar. Bu yoshdagi bolalar o'yinda mustaqil ravishda birlashish, birgalikdagi harakatlar ketma-ketligini kelishish va o'yin tasvirining xarakterli xususiyatlarini namoyon qilish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Kattaroq maktabgacha yoshdagi kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish va o'zaro ta'sir qilish va muloqot qilish qobiliyati, birinchi navbatda, rollarni qabul qilish va o'ynash qobiliyati bilan bog'liq. Bola uchun rol - bu model asosida qanday harakat qilish modeli, bola o'yin ishtirokchilarining xatti-harakatlarini, keyin esa o'zinikini baholaydi;

Kattaroq maktabgacha yoshdagi o'yinning etakchi motivi - bu atrofdagi voqelikni tushunish istagi, o'yin ko'nikmalarini yanada rivojlantirish va o'yin rejalarini murakkablashtirishda namoyon bo'ladigan kognitiv qiziqish.

Tematik rolli o'yin jamoaviy bo'lib, shunga mos ravishda o'yinning o'zi ham, bolalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir shakllari ham murakkablashadi. Bolalar hech qanday amaliy harakatsiz uzoq vaqt gaplasha oladilar. Ular o'rtasidagi munosabatlar ham o'zgarmoqda. Tengdoshning faoliyati va tajribasida do'stona munosabat va hissiy ishtirok etish ortadi.

O'yinning mazmuni rivojlanmoqda. Katta yoshdagi bolalar o'yinlarida harakatlar bilan bir qatorda turli ijtimoiy munosabatlar va harakatlar aks eta boshlaydi. Ona qiziga g'amxo'rlik qiladi va nafaqat ovqatlantiradi, yuvinadi, kiyintiradi, balki uni o'qitadi, kitob o'qiydi, shifokorga olib boradi. O'z navbatida, shifokor nafaqat in'ektsiya qiladi va termometrni o'rnatadi, balki bemorni diqqat bilan ishontiradi va ishontiradi.

Eng sevimli o'yinlardan biri «Oila» o'yini bo'lib qolmoqda. Bolalarning his-tuyg'ularining mavzusi - oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar. «Uyimizda go'dak bordek», «Go'yo dadam va bobo uyda, onam uyda yo'qdek», «Onamning bayrami», «Oila bayrami», «Qo'g'irchoqning tug'ilgan kuni» kabi o'yinlar syujeti. qimmatli axloqiy tuyg'ularni shakllantirish uchun asos: insoniylik, sevgi, hamdardlik.

O'yin bolalarda qiziqishni uyg'otadi, iloji boricha ko'proq o'rganishga bo'lgan ishtiyoqni uyg'otadi va o'yinda o'z tasavvurlari va fantaziyalarini o'zida mujassamlashtiradi, shaxsning ijodiy rivojlanishiga yordam beradi.

Bolalarni bo'lajak o'yinga qiziqtirish uchun quyidagi usullar qo'llaniladi:

1. Bolalar bilan ular nimani va qaerda o'ynashni xohlashlarini muhokama qiling.
2. Taklif etilayotgan o'yinning qiziqarli atributining «Syurpriz» taqdimoti («Kosmonavtlar» o'yinidagi musofirlardan to'plam, diagramma bo'yicha xazina izlash).
3. O'qituvchining o'yinda ishtirok etishi: ko'zga tashlanmaydigan, xushmuomalalik, ishtirokchi rolida. Siz o'yinga boshqa semantik kontekstdan rolni kiritishingiz mumkin: «Tasavvur qiling, Barmaley qirg'oqda paydo bo'ldi. Men Barmaleyman.» «Baba Yaga va

O'lmas Kashchei Go'zallik uyi haqida bilib oldilar.»

4. «Telefon suhbatlari» jarayonida turli xil kontekstli rollar bilan yangi syujetni ishlab chiqish.

5. Realistik voqealar asosida yangi hikoyalar ixtiro qilish.

Ushbu uslub bolalar tomonidan «o'ynagan» odatiy uchastkalarini silkitadi; yangi qahramonning ajablanishi bolalarni syujetni yangi yo'nalishda ochishga majbur qiladi, ularni yangi rolli aloqalarni o'rnatishga undaydi: «Qizil qalpoqcha», «Biz tirik avtobuslar» (reifikatsiya usuli, «Sevimli qahramon»), «Kema Afrikaga suzib ketdi» va boshqalar.

Xayoliy o'yin bolalarda quyidagi ko'nikmalarni rivojlantiradi:

voqealarning yangi ketma-ketligini yaratish;

sheriklarga e'tibor bering - ular uchun bola qaysi voqeani ochishni xohlashini ko'rsating;

sheriklarning fikrlarini tinglash;

bolaning o'zi va sherigi tomonidan taklif qilingan g'oyalarni umumiy syujetda birlashtirish qobiliyati.

Atrofdagi boshlang'ich qiziqishlarga asoslangan xarakterli o'yinlarning rivojlanishi katta o'yin guruhlarini shakllantirish uchun asos bo'lib, bu erda o'qituvchi sherik sifatida ishlaydi, asosan o'yinni boshqarishning bilvosita usullarini boshqaradi.

Qiziqarli mavzular va tengdoshlarning do'stona munosabati bolalarni o'ziga jalb qiladi. Ular hammani qabul qilishadi: o'z roli bilan kelganlarni ham, oddiygina: «Men siz bilan o'ynay olamanmi?» Ba'zi bolalarda shaxsiy do'stlik yo'q, lekin ular doimo tengdoshlari bilan o'ynashadi, ularni o'z o'yinlariga qabul qilishadi yoki allaqachon ochilgan o'yinga ulanishadi. Shunday qilib, o'yin birlashmalarining barqarorligi ularning ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarning tabiatiga bog'liq; yon berish, hurmat va xayrixohlik ko'rsatish orqali o'zaro ta'sirni saqlab qolish qobiliyati.

Bolalarning tengdoshlari tomonidan qabul qilinishi juda muhimdir. Ular:

rolni bajarishda sinchkovlik bilan (bu «bo'ladi» va bu «bo'lmaydi»);

ular o'yinchilarning umidlarini qondirishga harakat qilishadi (ayblarini tushunib, ular: «Men buni boshqa qilmayman!» Deyishadi);

Ular o'yin uchun zarur bo'lgan harakatlarni mashq qiladilar (ular ota-onalar bilan ham ishlaydi va o'yin harakatlarini mashq qiladi).

Bolalar o'yinini boyitish rolli o'zaro ta'sirning rivojlanishiga olib keladi, bu guruhdagi har bir bolaning muloqot qobiliyati va ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Uzoq vaqt davomida qiziqarli mashg'ulotlarga ishtiyoqmand bo'lgan o'yin guruhida o'zlarining qonunlari o'rnatiladi: «hamma narsani teng taqsimlang, agar etarli bo'lmasa, bajaring», «agar do'stingiz vazifani bajara olmasa, yordam bering». Bolalar amalda jamoaviy hayot me'yorlarini ko'rishadi: taslim bo'lish, bo'lishish, o'zini tutish, sezgirlik ko'rsatish. Bolalarning o'zlari intizomni buzgan o'rtoqlarining xatti-harakatlariga ta'sir qiladi. Bolalar shaxslararo munosabatlar tajribasini rivojlantiradilar. Ko'pincha, o'yinda bola boshqalarga yashiringan his-tuyg'ularini ko'rsatadi.

Batafsil syujet rejasini tuzish va birgalikdagi faoliyatni rejalashtirish qobiliyatini rivojlantirish bilan bola o'ynayotgan bolalar orasida o'z o'rnini topish, ular bilan aloqa o'rnatish, ularning istaklarini tushunish va ular bilan o'z xohish-istaklari va imkoniyatlarini muvozanatlash zarurligiga yaqinlashadi. Shuning uchun, o'yinga qiziqish va unda ishtirok etish istagini ko'rsatadigan, ziddiyatga olib keladigan individual xususiyatlarga ega bo'lgan bolalar o'zaro yon berishadi.

Rolli o'yinlarni ishlab chiqish jarayonida o'qituvchining vazifasi:

bolalarning e'tiborini odamlar harakatlarining axloqiy tomoniga qaratish;

muayyan shaxsning boshqa odamlar, hayvonlar bilan munosabatlarining mohiyatini ko'rish va aniqlashga o'rgatish va unga axloqiy baho berish.

Bolalarni harakatning motivlari haqida fikr yuritishga undash, harakat motivi va natijasi

o'rtasidagi munosabatni o'rnatish muhimdir.

Bolaning muhokama qilinayotgan axloqiy muammoga faol munosabatda bo'lishining samarali usuli - bu allaqachon ega bo'lgan tajribaga murojaat qilish, o'zi boshdan kechirgan his-tuyg'ularini o'sha odamlarning, tengdoshlarining his-tuyg'ulari bilan solishtirishdir. san'at asari yoki muammoli vaziyat.

Va o'zingizni boshqasining o'rniga qo'yishni talab qiladigan vaziyatlar boshqa odamlar va hayvonlarning tajribalari haqida tushunchani shakllantirishga yordam beradi.

Bolaning hozir, hatto maktabgacha yoshda ham qanday muloqot qilishi uning kelajagini belgilaydi. Axir biz jamiyatda yashaymiz, turli odamlar bilan doimiy aloqa o'rnatamiz. Agar biz bolani muloqot qilish qobiliyatini imkon qadar erta o'rgatgan bo'lsak, u holda bolaning sotsializatsiya jarayonlaridan o'tishi va jamiyatda o'zini anglashi oson bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Игра дошкольника / Под ред. С.Л. Новоселовой. - М.: Просвещение, 2006. - 284 с.
2. Мухина, В.С. Психология дошкольника / В.С. Мухина. - М.: Академия, 2009. - 220 с.
3. Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста / Под ред. Д.Б. Эльконина, Л.А. Венгера. - М.: Педагогика, 1988. - 249 с.
4. Психология детства: Учебник / Под ред. А.А. Реана. - СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. - 350 с.
5. Руководство играми детей в дошкольных учреждениях / Под ред. М.А. Васильевой. - М.: Просвещение, 2006. - 109 с.
6. Самсоненко, Л.С. Особенности развития эмпатии у старших дошкольников / Л.С. Самсоненко, Т.П. Акимова // Электронный научный журнал. - 2016. - № 12-1 (15). - С. 317-325.
7. Смирнова, Е.И. Особенности сюжетно-ролевой игры и психического развития / Е.И. Смирнова // Дошкольное воспитание. - 2008. - № 3. - С. 69-71.
8. Смирнова, Е.И. Современный дошкольник: особенности игровой деятельности / Е.И. Смирнова // Дошкольное воспитание. - 2009. - №4. - С. 70-74.
9. Смирнова, Е.О. Развитие отношения к сверстнику в дошкольном возрасте / Е.О. Смирнова, В.Г. Утробина // Вопросы психологии. - 1996. - № 3. - С. 5-14.
10. Эльконин, Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин. - М.: Педагогика, 1999. - 360 с.

PEDAGOGLARDA 4K TAMOYILI BILAN ISHLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Zaynitdinova Masuda Abdukadirovna,

Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari kafedrasasi mudiri, doцент

Annotatsiya: Ushbu maqola pedagoglarda 4K tamoyili bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishning muhimligini, amaliy usullar va o'quvchilarni 21-asrda muvaffaqiyatli qilish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni o'rgatish jarayonini tahlil qiladi. Tadqiqotda pedagoglarning 4K tamoyilini qo'llashda yuzaga keladigan muammolar, resurslar va texnologiyalarning cheklanganligi, shuningdek, innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishdagi qiyinchiliklar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: 4K tamoyili, pedagogika, kritik fikrlash, kreativlik, hamkorlik, kommunikatsiya, zamonaviy ta'lim.

DEVELOPMENT OF SKILLS IN WORKING WITH THE PRINCIPLE OF 4K IN EDUCATORS

Zainitdinova Masuda Abdukadirovna,

Head of the Department of Pedagogy, psychology and training technologies of the pedagogical center of Tashkent region, associate professor

Abstract: This article analyzes the importance of developing teachers' skills in working with the 4K principle, practical methods and the process of teaching students the competencies necessary to be successful in the 21st century. The study analyzes the problems that teachers face in applying the 4K principle, the limitations of resources and technologies, as well as the difficulties in implementing innovative approaches.

Key words: 4K principle, pedagogy, critical thinking, creativity, collaboration, communication, modern education

Kirish. Bugungi kunda global miqyosda ta'lim tizimi o'zgarayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik sharoitlarga javoban yangi metod va yondashuvlarni joriy etishni talab qilmoqda. XXI asrda ta'limning asosiy maqsadi faqat bilim berishdan iborat emas, balki o'quvchilarga zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli yashash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'rgatishdir. Bunga ta'lim jarayonida kritik fikrlash, kreativlik, hamkorlik, va kommunikatsiya (4K) kabi asosiy kompetensiyalarni rivojlantirish kiradi.

Rivojlangan mamlakatlarda 4K tamoyili, o'quvchilarning nafaqat akademik bilimlarini, balki ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishlarini ham ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Buni biz Finlandiya, Singapur va qator mamalakatlar misolida ko'rishimiz mumkin. Shu nuqtai nazardan, pedagoglarda 4K tamoyili bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish nafaqat ularning o'z faoliyatini yaxshilash, balki o'quvchilarni 21-asrda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun tayyorlashning muhim sharti hisoblanadi. Aynan 4K tamoyili asosida o'quv jarayonlarini tashkil etayotgan mamlakatlar yuqori natijalarga erishmoqdalar.

Olingan natijalar va ularning tahlili

Ilg'or xorijiy tajribalar asosida 1-4-sinf darsliklari yangidan "4K" modeli asosida tayyorlandi. "4K" modelidan foydalanish ko'plab sinovlardan o'tgan, muhimi, zamonaviy yondashuvdir. Biz avvallari bolalarning yozuviga ko'proq e'tibor qaratganmiz, diktantlar yozdirganmiz.

Yangi tajriba bilan esa o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, o'z fikrini erkin bayon eta olishiga ko'proq ahamiyat beriladi. Ushbu yangi zamonaviy maktab darsliklari innovatsion yondashuvni taqdim etadi. Bu metodologiya bolalarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo'lib,

to'rt asosiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi.

Kollaborasiya – darsliklar o'quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o'quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o'zaro qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini o'rganishga ko'maklashadi.

Kommunikativlik – darsliklar o'quvchilarning boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. O'quvchilar o'z fikrlarini aniq va ravshan ifodalash, suhbatdoshni tinglash va tushunish, ma'lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishni o'rganadilar.

Kreativ fikrlash – darsliklar ijodiy fikrlash va yangilik qilish qobiliyatini rivojlantiradi. O'quvchilar o'z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo'llashni o'rganadilar, innovasion yechimlar ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Kritik fikrlash – ushbu metodologiya o'quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o'z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. O'quvchilar muammolarga analitik nuqtai nazardan yondashishni o'rganadilar va mantiqiy fikrlash asosida o'z nuqtai nazarini shakllantiradilar.

Tadqiqot jarayonida pedagoglarning 4K tamoyili bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bir qator amaliy choralar va usullar tahlil qilindi. Olingan natijalar quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oldi:

Kritik fikrlashning rivojlanishi

Pedagoglar o'quvchilarga tahliliy fikrlashni, qaror qabul qilishni va muammolarni hal qilishni o'rgatish uchun o'z metodologiyalarini yangilashlari kerak. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, amaliyotlar va muammolarni yechish jarayonida pedagoglarning o'zi ham kritik fikrlashni rivojlantirishga harakat qilishlari zarur. O'quvchilarga to'g'ri savollar berish, turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish va qaror qabul qilishda mustaqil yondashuvni rag'batlantirish samarali natijalar beradi.

Kreativlikning oshirilishi

Pedagoglarning kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan usullari orqali o'quvchilarda yangicha g'oyalar va innovatsion fikrlash shakllanadi. Tadqiqotlarda shuni aniqlash mumkin bo'ldi ki, yaratgan ta'lim muhitida pedagoglar o'quvchilarga o'z g'oyalarini amalga oshirish uchun imkoniyatlar yaratishi kerak. Kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun pedagoglar o'quvchilarga yangi yondashuvlar, loyihalar va muammolarni hal qilishda erkinlik berishlari lozim. Shu bilan birga, pedagoglarning o'zlari ham yangi texnologiyalar va pedagogik metodlarni yaratishda mustaqil fikrlashni qo'llashlari zarur.

Hamkorlikning kuchaytirilishi

O'quvchilar orasida hamkorlikni rivojlantirish uchun pedagoglar guruh ishlarini va jamoaviy faoliyatlarni muntazam ravishda tashkil etishlari lozim. O'quvchilar o'quvchilarga jamoaviy ishlashda o'zaro yordam, fikr almashish va hamkorlikda muammolarni yechishni o'rgatishadi. Tadqiqotda shuni aniqlash mumkinki, o'quvchilarda hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish uchun jamoaviy loyiha ishlari, vazifalar va taqdimotlarni o'tkazish samarali usul bo'lishi mumkin.

Kommunikatsiya ko'nikmalarining rivojlanishi

Pedagoglar o'quvchilarga samarali kommunikatsiya qilishni o'rgatish orqali ularning nafaqat akademik, balki ijtimoiy muvaffaqiyatlarini ham oshirishga yordam beradilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kommunikatsiyani rivojlantirishning eng samarali usuli — bu o'quvchilarning o'z fikrlarini aniq ifodalashlarini rag'batlantirish va ularni boshqalar bilan ochiq va konstruktiv muloqot qilishga undashdir. Bu esa o'quvchilarga o'z g'oyalarini taqdim etishda yordam beradi va ularning kelajakda muvaffaqiyatli kommunikatorlar bo'lishlariga hissa qo'shadi.

Ushbu muhim kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam berishni istasak, o'quv jarayonini

bolalar uchun qiziqarli va foydali tarzda tashkillashtirishimiz kerak. Maktabdagi har bir dars o'quvchilar faqat fan mazmunini o'zlashtiradigan emas, balki mustaqil bilim oladigan va qobiliyatini rivojlantiradigan jarayondir.

Tahlil va muammolar

Tadqiqotda pedagoglarning 4K tamoyili bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda bir qancha muammolar ham yuzaga kelgani aniqlangan. Bular quyidagilardan iborat:

Tadbirkorlik va innovatsion yondashuvning yetishmasligi

Ko'plab pedagoglar an'anaviy ta'lim metodlaridan ajralmas holda foydalanib, zamonaviy yondashuvlarga bir muncha ko'nikishlari qiyin kechmoqda. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning kreativ fikrlash va innovatsion ko'nikmalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Pedagoglarni innovatsion metodlar bilan tanishtirish va ularni ulardan foydalanishga rag'batlantirish zarur.

Resurslar va texnologiyalarni cheklangan foydalanish

Pedagoglarning 4K tamoyili bo'yicha o'quv jarayonini samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan resurslar va texnologiyalar ba'zi ta'lim muassasalarida cheklangan. Onlayn ta'lim platformalari va raqamli vositalar pedagoglar va o'quvchilar uchun keng imkoniyatlar yaratishiga qaramay, ularni joriy etishda ayrim muammolar mavjud.

O'qituvchilarning o'z o'qitish metodologiyalarini yangilashdagi qarshiliklari

Ko'plab pedagoglar eski uslublarda ishlashni davom ettirayotganligi sababli, yangi yondashuvlarni o'rganish va tatbiq etish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. O'qituvchilarga o'z metodologiyalarini yangilash uchun kerakli ta'lim va qo'llanma berish zarur. Yangi innovatsion yondashuv natijasini o'quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rish mumkin. XXI asr o'quvchisi portretida XXI asr ko'nikmalari bo'lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo'llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat.

Xulosa

Pedagoglarda 4K tamoyili bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchilarni zamonaviy dunyo sharoitlariga moslashtirish uchun zaruriy omil hisoblanadi. O'qituvchilar o'z faoliyatida kritik fikrlash, kreativlik, hamkorlik va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirgan holda o'quvchilarga nafaqat bilimlar, balki amaliy va ijtimoiy ko'nikmalarni ham o'rgatishlari kerak. Biroq, pedagoglarning yangi metodlarni qo'llashdagi qarshiliklari va cheklangan resurslar ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga to'sqinlik qilmoqda. Shuning uchun pedagoglarni 4K tamoyili asosida tayyorlash, ularning metodologiyalarini yangilash va zamonaviy texnologiyalarni qo'llashni rag'batlantirish uchun tizimli va integratsiyalashgan yondashuvlar zarur.

Zarur tavsiyalar

- Pedagoglarning 4K tamoyili (kritik fikrlash, kreativlik, hamkorlik va kommunikatsiya) bo'yicha malakasini oshirish uchun doimiy ta'lim va malaka oshirish dasturlari tashkil etilishi zarur.

- Pedagoglarni innovatsion metodlar va yangi ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga rag'batlantirish kerak. Bu uchun ta'lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalar va raqamli vositalar bilan ishlashni o'rgatadigan maxsus seminarlar va treninglar tashkil etish muhimdir.

- Ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan texnologik resurslar va raqamli vositalar ta'minoti kengaytirilishi lozim.

- O'qituvchilar o'quvchilarning 4K kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonini doimiy tahlil qilib borishlari kerak.

- Har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlari va qobiliyatlari hisobga olinishi zarur. Pedagoglar o'quvchilarga individual yondashuvni qo'llab, har birining o'ziga xos rivojlanish jarayoniga moslashtirilgan darslar o'tkazishlari lozim.

Faqat shunda pedagoglar va o'quvchilar zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishlari

mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Axmadova, N. (2021). Zamonaviy ta'lim metodlari va pedagogik texnologiyalar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
2. Ergashev, S. (2019). Pedagogik faoliyatda innovatsion yondashuvlarni qo'llash. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. G'ulomova, A. (2020). Kreativ fikrlash va uning ta'lim jarayonida roli. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
4. Jumaniyazova, Z. (2018). 4K tamoyili: o'qituvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish. Tashkent: O'zbekiston ta'lim institutlari nashriyoti.
5. Toshpulatov, A. (2022). Pedagoglar uchun innovatsion o'qitish usullari. Toshkent: O'qituvchi.
6. Xodjaeva, D. (2019). Hamkorlik va kommunikatsiyaning ta'lim jarayonidagi o'rni. Toshkent: Ma'naviyat.
7. Shomurodova, M. (2021). Ta'limda yangi texnologiyalar va 4K tamoyilining o'rganilishi. Tashkent: TDTU nashriyoti.
8. Zaripov, U. (2020). Pedagogik innovatsiyalar va zamonaviy ta'lim tizimi. Toshkent: O'zbekiston ta'lim nashriyoti.
9. Rahimov, J. (2022). Ta'limdagi ijtimoiy kompetensiyalar: 21-asr pedagogi va o'quvchi. Toshkent: Ma'rifat.
10. Sharipov, B. (2021). 4K tamoyilining ta'limdagi ahamiyati va pedagogik amaliyotga tatbiqi. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.

Jurnal Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan 2020 yil 6 oktyabrda o'tgan.
Jurnal har oyda bir marta o'zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.
Jurnalning hajmi 60x84, 1/8, A-4;

«Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-metodik jurnali 2020 yil oktyabrdan nashr etilmoqda.

Pedagogika, psixologiya, filologiya va tilshunoslik, matematika, fizika va mexanika, texnika fanlari, tabiatshunoslik, tarix va falsafa, turizm va iqtisodiyot, axborot kommunikatsion texnologiyalari, geografiya sohalardagi ilmiy va ilmiy-uslubiy materi-allarni o'z ichiga oladi. Nashr qilingan materiallar mualliflari O'zbekiston Respublikasi hamda yaqin va uzoq xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi-izlanuvchilari.

Jurnalning kalit so'zlari:

Oliy pedagogik ta'lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika va psixologiya, pedagogika va innovatsiya, integratsiya, O'zbekiston, Rossiya va xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimi; ta'lim jarayoni; ko'p madaniyatli va mintaqaviy ta'lim; III Renessans, XXI asrdagi ta'lim; ta'lim va tarbiya sohasidagi milliy va qadriyat ustuvorliklari; ta'lim sifatini monitoring qilish; uzluksiz pedagogik ta'lim tizimi; ta'lim dasturlari; umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlari; o'qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta'lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami № 8882

Bosh muharrir: B.B.MA'MUROV

Bosishga ruxsat etildi: 10.05.2024 y.

Qog'oz bichimi 60x84 1/8. b/t.12,5.

Buyurtma raqami №0324

«FAN VA TA'LIM» nashriyotida chop etildi. Buxoro shahar.

<https://interscience.uz/> saytida joylashtirildi

